

Diyarbakır Salnâmeleri

üçüncü cilt

1286-1323
(1869-1905)

OSMANLI DEVLETİ' NİN KURULUŞUNUN
700. YILI ANISINA

DİYARBAKIR
BÜYÜKŞEHİR
BELEDİYESİ

Institut kurde de Paris

Institut kurde de Paris

Institut kurde de Paris

SALNÂME-İ
DİYARBEKİR

3. CİLT

Institut kurde de Paris

İÇİNDEKİLER

Sunuş	7
Önsöz	8

Defa 9

Takvim	15
Sadnazamlar	28
Dünya Nüfusu	34
Osmanlı Devleti'nin Nüfusu	34
Askerî Durum	35
Mâli Durum	35
Eyalât-ı Mümtâze	36
Dünya Devletlerinin Askerî ve İktisadî Durumu	36
Osmanlı Vezirleri	38
Erkân ve Memurîn-i Vilayet	45
Mardin Sancağı	55
Siird Sancağı	61
Malatya Sancağı	67
Vilayetin Yıllık Muvâzenesi	74
Gazete İsimleri ve Ücretleri	78
Vilayette Görevli Müdürlerin Maaşları	79
Mutasarrıf ve Kaymakam Maaşları	80
Nüfus Cetveli	81
Mahsulâta Dair İstatistik Cetveli	82
Telgraf Ücret Tarifesi	90
Posta Tarifnâmesi	90
Madenler	94
Memlehalat	94
Nehir ve Köprüler	96
Âsâr-ı Atîka	98
Nahiye ve Köyler	103
Mesafe Cetveli	107
İmar Faaliyetleri	111

Defa 10

Takvim	118
Osmanlı Sultanları	130
Erkân ve Memurîn-i Vilayet	135
Diyarbakir Sancağı	141
Malatya Sancağı	149
Mardin Sancağı	157
Jandarma ve Polis Alayı	165
Ümerâ ve Zabitân-ı Asâkir-i Nizamiye	166
Vilayette Bulunan Yabancı Devlet Memurları	169
Mutasarrıf, Kaymakam ve Müdürlerin Maaşları	169
Vilayetin Nüfusu	170
Vilayetin Yıllık Muvâzenesi	172
Diyarbakir'de Bulunan Emlâk ve Nüfus	174
Madenler	178
Nehirler	178
Âsâr-ı Atîka	180

Defa 11

Takvim	189
Devletlere Dair Malumat	202
Dünya Nüfusu, Dinleri ve Dilleri	205
Erkân ve Memurîn-i Vilayet	209
Diyarbakir Sancağı	215
Mevkii-Halîhazır Durumu	222
Mahsulâta Dair İstatistik Cetveli	223
Mardin Sancağı	227

Mevkii-Halihazır Durumu	234
Mahsulâta Dair İstatistik Cetveli	235
Ergani Madeni Sancağı	239
Mevkii-Halihazır Durumu	245
Mahsulâta Dair İstatistik Cetveli	246
Vilayetteki Ümerâ ve Zabitan-ı Asâkiriye	247
Gayr-i Müslim Ruhani Reisler	250
Ecnebi Devlet Konsolosları	250
Diyarbakir'de Bulunan Avukatlar	250
Valilerin Eserleri	250
Mesafe Cetveli	252
Vilayetin Malumat-ı Tarihiyesi	253
Diyarbakir Valileri	264

Defa 12

Takvim	275
Osmanlı Sultanları	130
Mülkiye ve Askeriyeye Mensup Vezirler	291
Dünya Nüfusu, Dinleri ve Dilleri	294
Osmanlı Devleti'nin Nüfusu	294
Elkâb-ı Resmîye	294
Erkân ve Memurîn-i Vilayet	299
Diyarbakir Sancağı	305
Mevkii-Halihazır Durumu	314
Mahsulâta Dair İstatistik Cetveli	316
Mardin Sancağı	321
Mevkii-Halihazır Durumu	331
Mahsulâta Dair İstatistik Cetveli	332
Ergani Madeni Sancağı	337
Mevkii-Halihazır Durumu	345
Mahsulâta Dair İstatistik Cetveli	346
Vilayetteki Ümerâ ve Zabitan-ı Asâkiriye	347
Gayr-i Müslim Ruhani Reisler	349
Vilayete Mensup Rütbe Sahibi Kişiler	351
Ahvâl-i Arazi ve Sekene	354
Enhâr-ı Kebire	354
Cibâl	354
Madenler	356
Ahali	357
Ziraat ve Felahât	358
Sanayi ve Mamulat	360
Ticaret	361
Hayvanat	361
Varidât Cetveli	364
Mesafe Cetveli	365
Devletlerin Ahvâline Dair Malumat	366
İkinci Kısım: Vilayetin Tarihçesi	373
Ek: Tarihçe (Orijinal Metin)	411

Institut kurde de Paris

Sunuş

İnsanoğlunun birtakım sebepler sonucunda yerleşik hayata geçmesi, tarımı öğrenmesi ve zaman içinde yapıp ettiklerini kayıt altına alır hale gelmesi, onun medeniyet tarihinde vukubulmuş en önemli sıçrama noktalarından biridir. Bu açıdan bakıldığında yerleşik mekânlar üzerinde kurulan medeniyetlerin "yazı" ile irtibatlandırılması boşuna değildir. İktisadi hayatın temel faaliyeti olan üretim, sosyal hayatın tanzimi, idari yapıda meydana gelen değişiklikler ve geleceğe ilişkin atılan bütün adımlar sosyal ve iktisadi hayatın iyi tanzim edilmiş dökümü sayesinde mümkün olabilmektedir. Genel kültürel hayat şifahi (sözlü) bir karakter arzetsen bile, bütün büyük medeniyetlerde ve imparatorluklarda devlet ve toplum işleri yazılı belgelerle kayıt altına alınmıştır.

Biz bu bölgede yaşayan insanlar da, tarihte büyük medeniyetler, asırlar boyu ayakta duran devletler kurduk. Üç kıta üzerinde; Kuzey Afrika'dan Balkanlar'a kadar hala geçmiş medeniyetimizin muşahhas izleri var. Bir imparatorluğu diğer küçük devletçiklerden veya kabile hayatından ayıran en önemli özelliği onun çok yönlü karmaşık yapısıdır. İdareden iktisada, sosyal hayattan hukuka, edebiyattan diğer güzel sanatlara kadar bütün büyük devletler, görünür karmaşıklığın gerisinde belli bir uyum, düzen ve ahenk kurarlar. Aksi halde hiçbir devlet sadece kılıç kuvveti veya zorbalıkla uzun asırlar ayakta duramaz.

Çoğu zaman geçmiş medeniyetimizin hiçbir bilgi temeline dayanmadığı, herşeyin şifahi olarak yürütüldüğü yönünde yaygın bir kanaat var. Hatta bazılarında göre bütçe kavramı dahi yoktu. Bunun hiçbir tarihi gerçekliğe dayanmadığı açıktır. Nitekim geçmişle ilgili araştırmalar derinleşip yaygınlaştıkça Osmanlı'nın üç kıta üzerinde yayılan siyasi, iktisadi ve idari organizasyonunun belli bir perspektif ve hatta tam merkezi olmayan bir planlama temeline dayandığı görülür. Savaşlar, merkezi kararlar, hukuki davalar, arazi ölçümleri, planlar sürekli kayıt altına alınmakta ve arşivlenmektedir.

Salnâmeler işte bu bağlamda hazırlanmış önemli tarihi yazılı belgelerdir. Salnâme, farsça bir terkip olup "yıllık/senelik" tutanak demektir ve Ruznameler'den çok daha geniş kapsamlıdır. Bir yıl içinde bir coğrafi veya idari bölgenin, şehir veya başka özelliklere sahip bir yerleşme biriminin genel dökümü Salnâme adı verilen defterlere kaydedilir; yetkili organlar ve şahıslar tarafından tetkik edilir ve eldeki maddi ve sosyal veriler ışığında bir sonraki sene için gerekli tedbirler alınır.

Geçmişle ilgili sağlıklı bir bilgiye ve doğru bir fikre sahip olabilmek için bu kayıtların gün yüzüne çıkarılması, araştırmacıların ve bilim adamlarının istifadesine sunulması gerekir. Çünkü tarihte olduğu gibi devlet idaresinde de bir süreklilik vardır.

Bizim, Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi olarak basımına karar verdiğimiz Diyarbakır Salnâmesi (Salnâme-i Diyarbekir) de kendi alanında son derece önemli, zengin ve açıklayıcı bilgilere sahip bir tarihi hazine hükmündedir. Sadece Diyarbakır iliyle sınırlı olmayıp çevre il ve ilçelerin de topografik, demografik, iktisadi, ticari, sosyal, siyasi, hukuki ve kültürel tarihi hakkında önemli ve sağlıklı bilgiler ihtiva etmektedir. Bir yerel yönetim birimi olarak Belediye'nin böyle bir teşebbüse önyak olmasının amacı, bugüne ve geleceğe ışık tutmak ve bundan sonraki adımların daha sağlam atılmasına yardımcı olmaktır. Diğer kültürel faaliyetlerimiz yanında bu Salnâme'yi yayınlamakla önemli ve faydalı bir hizmet yaptığımıza inanıyoruz.

Doç. Dr. Ahmet BİLGİN

Diyarbakır Büyükşehir Belediye Başkanı

Institut kurde de Paris

Sunuş

İnsanoğlunun birtakım sebepler sonucunda yerleşik hayata geçmesi, tarımı öğrenmesi ve zaman içinde yapıp ettiklerini kayıt altına alır hale gelmesi, onun medeniyet tarihinde vukubulmuş en önemli sıçrama noktalarından biridir. Bu açıdan bakıldığında yerleşik mekanlar üzerinde kurulan medeniyetlerin "yazı" ile irtibatlandırılması boşuna değildir. İktisadi hayatın temel faaliyeti olan üretim, sosyal hayatın tanzimi, idari yapıda meydana gelen değişiklikler ve geleceğe ilişkin atılan bütün adımlar sosyal ve iktisadi hayatın iyi tanzim edilmiş dökümü sayesinde mümkün olabilmektedir. Genel kültürel hayat şifahi (sözlü) bir karakter arzetsen bile, bütün büyük medeniyetlerde ve imparatorluklarda devlet ve toplum işleri yazılı belgelerle kayıt altına alınmıştır.

Biz bu bölgede yaşayan insanlar da, tarihte büyük medeniyetler, asırlar boyu ayakta duran devletler kurduk. Üç kıta üzerinde; Kuzey Afrika'dan Balkanlar'a kadar hala geçmiş medeniyetimizin muşahhas izleri var. Bir imparatorluğu diğer küçük devletçiklerden veya kabile hayatından ayıran en önemli özelliği onun çok yönlü karmaşık yapısıdır. İdareden iktisada, sosyal hayattan hukuka, edebiyattan diğer güzel sanatlara kadar bütün büyük devletler, görünür karmaşıklığın gerisinde belli bir uyum, düzen ve ahenk kurarlar. Aksi halde hiçbir devlet sadece kılıç kuvveti veya zorbalıkla uzun asırlar ayakta duramaz.

Çoğu zaman geçmiş medeniyetimizin hiçbir bilgi temeline dayanmadığı, herşeyin şifahi olarak yürütüldüğü yönünde yaygın bir kanaat var. Hatta bazılarının göre bütçe kavramı dahi yoktu. Bunun hiçbir tarihi gerçekliğe dayanmadığı açıktır. Nitekim geçmişle ilgili araştırmalar derinleşip yaygınlaştıkça Osmanlı'nın üç kıta üzerinde yayılan siyasi, iktisadi ve idari organizasyonunun belli bir perspektif ve hatta tam merkezi olmayan bir planlama temeline dayandığı görülür. Savaşlar, merkezi kararlar, hukuki davalar, arazi ölçümleri, planlar sürekli kayıt altına alınmakta ve arşivlenmektedir.

Salnâmeler işte bu bağlamda hazırlanmış önemli tarihi yazılı belgelerdir. Salnâme, farsça bir terkip olup "yıllık/senelik" tutanak demektir ve Ruznameler'den çok daha geniş kapsamlıdır. Bir yıl içinde bir coğrafi veya idari bölgenin, şehir veya başka özelliklere sahip bir yerleşme biriminin genel dökümü Salnâme adı verilen defterlere kaydedilir; yetkili organlar ve şahıslar tarafından tetkik edilir ve eldeki maddi ve sosyal veriler ışığında bir sonraki sene için gerekli tedbirler alınır.

Geçmişle ilgili sağlıklı bir bilgiye ve doğru bir fikre sahip olabilmek için bu kayıtların gün yüzüne çıkarılması, araştırmacıların ve bilim adamlarının istifadesine sunulması gerekir. Çünkü tarihte olduğu gibi devlet idaresinde de bir süreklilik vardır.

Bizim, Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi olarak basımına karar verdiğimiz Diyarbakır Salnâmesi (Salnâme-i Diyarbekir) de kendi alanında son derece önemli, zengin ve açıklayıcı bilgilere sahip bir tarihi hazine hükmündedir. Sadece Diyarbakır iliyle sınırlı olmayıp çevre il ve ilçelerin de topografik, demografik, iktisadi, ticari, sosyal, siyasi, hukuki ve kültürel tarihi hakkında önemli ve sağlıklı bilgiler ihtiva etmektedir. Bir yerel yönetim birimi olarak Belediye'nin böyle bir teşebbüse önyak olmasının amacı, bugüne ve geleceğe ışık tutmak ve bundan sonraki adımların daha sağlam atılmasına yardımcı olmaktır. Diğer kültürel faaliyetlerimiz yanında bu Salnâme'yi yayınlamakla önemli ve faydalı bir hizmet yapışımıza inanıyoruz.

Doç. Dr. Ahmet BİLGİN

Diyarbakır Büyükşehir Belediye Başkanı

Önsöz

Salnâme, bir sene zarfında meydana gelen olayları, gelişmeleri tesbit etmek için hazırlanan eserlere verilen addır. Salnâme kelimesi, Farsça "yıl" anlamındaki "sâl" kelimesi ile "mektup, kitap" anlamına gelen "nâme" kelimelerinden terkip edilmiş olup Türkçe karşılığı "yıllık"tır. Salnâmeler, devlet tarafından resmî olarak yayınlandığı gibi, özel kuruluşlarca da neşredilmiştir.

Osmanlı Devleti'nde ilk resmî salnâme, 1847 yılında Sadrazam Reşid Paşa tarafından hazırlatıldı. Söz konusu salnâme, Hayrullah Efendi, Ahmet Vefik Paşa ve Ahmed Cevdet Paşa'nın müşterek çalışmaları ile neşredildi. Birkaç yıl sonra bu iş için Meclis-i Maarif Başkâtibi Behçet Efendi ile Meclis azalarından Rüşti Bey görevlendirildi. Daha sonra bu görev bir irade-i seniyye ile Maarif Nezâreti Mektubî Kalemî Heyeti'ne, 1888 yılından itibaren de Memurîn-i Mülkiye Komisyonu'na bağlı Sicill-i Ahvâl İdaresi'ne havale edildi ve resmî salnâmeler, Osmanlı Devleti'nin yıkılışına kadar bu idare tarafından hazırlandı. Vilayetler için hazırlanan salnâmelerin ilki, 1283 (1866) tarihinde Trabzon'da neşredildi. Ancak Şemseddin Sami'nin *Kamusu'l-A'lâm* 'da verdiği bilgiye göre, daha önce Halep Vilayeti Mektupçusu İbrahim Halet Bey, *Fibrîst-i Vilayeti-i Haleb* adı ile ilk salnâmeyi tertip etmiş ve içindeki istatistikî ve iktisadî bilgilerden dolayı Bâbiâli'nin dikkatini çekmesi üzerine bütün vilayetlere bu salnâmeden birer nüsha gönderilerek, aynı tarzda salnâmeler tertip edilmesi emredilmiştir.

Osmanlı Devleti XIX. yüzyılda idarî, askerî ve iktisadî açıdan büyük bir çöküntünün içerisinde bulunmaktaydı. Çöküşün önüne geçmenin yollarını arayan devlet ricali, devleti dış tehditlere karşı savunmak için yoğun önlemler alırken, ülkeyi imar etmek ve sefalet içerisinde bulunan halkın ekonomik refah seviyesini yükseltmek için projeler hazırlayarak, bunları gerçekleştirmek konusunda da yoğun çalışmalar başlattılar.

Bu çerçevede, Osmanlı Devleti'nin sahip olduğu topraklarda bulunan zenginlik ve imkânları tesbit etmek için bütün vilayetlerde çalışmalar başlatıldı. Vilayet dahilinde bulunan tabii kaynaklar, ziraat, hayvancılık, üretim, nüfus, hizmet birimlerinin durumu, okullar, hastaneler, yollar, ormanlar vb. hiçbir konu ihmal edilmeden tesbit edilen bilgiler yayınlanan vilayet salnâmelerinde bir araya getirildi.

Vilayet salnâmeleri her yıl yeniden yayınlanarak, ait olduğu vilayette bir sene zarfında meydana gelen gelişme ve değişikliklerin izlenmesi mümkün hale geldi. Bu şekilde Yemen'den Kafkaslar'a, Kafkaslar'dan Balkanlar'a kadar ülkenin içinde bulunduğu durum bütün ayrıntılarıyla tesbit edildi.

Diyarbakır vilayeti için hazırlanan ve 1286-1323 (1869-1905) yıllarını içine alan 20 adet salnâmede, vilayetin coğrafi durumu, siyasî olaylar, ekonomi, sağlık, kültür, folklor gibi sosyal hayatın bütün yönlerini ilgilendiren konularda teferruatlı bilgiler verilmektedir.

Salnâmelerde verilen bilgilerin ışığında, ziraattan hayvancılığa, imar faaliyetlerinden eğitime bölgenin ekonomik ve sosyal haritasını çıkarmak mümkündür. Vilayet dahilinde mevcut yol ve köprülerin durumu hakkında bilgiler verilirken, yapılan iyileştirme ve yeni yatırımlar da ayrıntılarıyla işlenmektedir. Her yılda, ziraî ve sınaî mahsullerin çeşitleri ve miktarlarının cetveller halinde dökümleri yapılmaktadır. Ayrıca, eğitim kurumları ile öğrenci sayıları ayrıntılı bir şekilde gözler önüne serilmektedir.

Diyarbakır Salnâmelerinin muhtevalarını şu başlıklar altında özetlemek mümkündür:

Takvim, kronoloji (Hz. Adem'den yayınlandığı tarihe kadar); Osmanlı padişahlarının kısa biyografileri; devlet görevlilerinin elkabı; valiler, il meclisi üyeleri, devlet daireleri ve bu dairelerin yöneticileri, belediye başkanları ve belediye meclisi üyeleri; vilayete bağlı kaza

ve nahiyeler ile bu kaza ve nahiyelerde bulunan askerî ve mülkî erkân; vilayette bulunan ordu birliklerinin durumu; arkeolojik kalıntılar ve tarihî eserler, türbeler ve bunların durumları hakkında genel bilgiler; resmî daire, okul, mescid, evliya kabirleri, tekke, kilise, köprü, kahve vb. yerlerin sayıları (cetveller halinde); vilayetin tarihî ve coğrafi konumu; akarsular, göller, madenler, maden suları, ormanlar, genel gelirler ve giderler, ticaret, dokumacılık, hayvancılık, ziraî durum bağ ve bahçeler; devlet dairelerinin bütçeleri, gelir ve giderleri (cetveller halinde); genel nüfus: müslüman, gayr-i müslim (vilayet merkezi ve bütün kazalar)...

Diyarbakır Salnâmeleri'nden okuyucunun rahat bir şekilde istifade edebilmesi için, hazırlanmış safhasında takip edilen usul ve hareket noktası şu esaslardan meydana gelmiştir:

a) Geçmişte ve günümüzde sıkça kullanılan "Türkçe kelimeler", günümüz aksâniyle yazılmıştır. Sözelimi; edüp: edip, oldığı: olduğu, kangı: hangi, için: için gibi...

b) Geçmişte ve günümüzde sıkça kullanılan "Arapça ve Farsça kelimeler"de yoğun bir transkripsiyon yapılmayarak, günümüzde kullanıldığı şekliyle yazılıp zorunlu uzatmalar belirtilmiştir. Örneğin, hey'et: heyet, ma'den: maden, pençşenbih: perşembe, yigirmi: yirmi vb.

c) Geçmişte kullanılan, günümüzde ise kullanımdan düşen kelimelerde tam transkribe uygulanmıştır. Mesela, ta'rib, ma'âdin, Teşrîn-i Sâni, Nâfi'a vb.

d) Salnâmelerde mükerrer olan kronoloji, padişah isimleri, evliya kabirleri, geçmiş dönemlerle ilgili tarih ve coğrafya bilgileri gibi sene içinde değişiklik göstermeyen konulara yer verilmemiştir. Mümkün olduğu ölçülerde tekrardan kaçınılmıştır.

Diyarbakır Salnâmeleri'nin yayınlanmasının kültürümüz için büyük yararlar getireceği şüphesizdir. Burada, eserin basım-yayınının gerçekleşmesi konusundaki kararından dolayı Diyarbakır Büyükşehir Belediye Başkanı Sayın Doç. Dr. Ahmet Bilgin Bey'e; transkripsiyon konusunda gösterdiği ilmi ve titiz çalışmasından ötürü Osmanlı Arşivi Personeli Dr. Ahmet Zeki İzgöer'e, Redaksiyon konusundaki başarılı hizmetlerinden dolayı araştırmacı-yazar Sıbğatullah Kaya'ya; bölgedeki yer isimlerinin doğru okunuşu konusundaki değerli katkıları sebebiyle M. Zeki Bilgin Hocaefendi'ye ve yayımı üstlenen Sina Ajans'a takdir ve teşekkürlerimizi sunar, eserin faydalı olmasını dileriz.

Ömer TELLİOĞLU

Institut für die Geschichte der Gegenwart

۲۲۵

۲۲۵

Institut Kurde de Paris

Defa

9

SALNÂME-İ DİYARBEKİR

Sene

1294 [1877]

2015

Institut kurde de Paris

Mukaddime

Saye-i maarif-vâye-i hazret-i mülûkânede işbu doksan dört senesi sâlnâmesi tertib ve tanzim ve bazı malumat-ı müfide derc ve ilave kılındı.

Takvim

Yortu Günlerinin Rumuzu

E	Ermeni
L	Latin
R	Rum
Y	Yahudî
K	Katolik

Institut kurde de Paris

Şuhûr				Muharremü'l-haram sene 1294									
Arabiyye	Rumiyye	Frengiyye	Eyyâm	Tulû'		Zuhr		İmsak		Fecr		Eyyâm-ı Meşhure	ve Mahsusa
				Saat	Dakika	Saat	Dakika	Saat	Dakika	Saat	Dakika		
1	4	16	Salı	2	3	7	6	12	00	12	15	Bakiyye-i Kânûn-ı	
2	5	17	Çarşamba	2		5	11	59		14		Sânî-i Rumî	R, E, K
3	6	18	Perşembe	2	1	5		58		13			R, E, K
4	7	19	Cuma	1	59	4		57		12		Tahvîl-i şems be-Delv	
5	8	20	Cumartesi		57	3		56		11			
6	9	21	Pazar		55	2		54		9			
7	10	22	Pazartesi		53	7	1	52		2			
8	11	23	Salı		51	7	00	50	12	5			
9	12	24	Çarşamba		50	6	59	48		3		Yevm-i Aşura	
10	13	25	Perşembe		48		59	46	12	1		Vaka-i Kerbela sene 60	
11	14	26	Cuma		47		58	44	11	59		Şiddet-i sermâ	
12	15	27	Cumartesi		45		57	42	11	57			
13	16	28	Pazar		43		56	40		55		Âhir-i Erba'ın	R
14	17	29	Pazartesi		41		55	38		53		Evvel-i Hamsîn	R
15	18	30	Salı		39		54	36	11	51			
16	19	31	Çarşamba		37		53	11	34		49	Şubat-ı Efrencî sene 38	R
17	20	1	Perşembe	1	35		52	32		47			
18	21	2	Cuma	1	33	6	51	30		45		İzdivâc-ı hayvanat	
19	22	3	Cumartesi		30		50	28		43			
20	23	4	Pazar		29		49	26		41			
21	24	5	Pazartesi		27		48	24		39			
22	25	6	Salı		25		47	22		37			
23	26	7	Çarşamba		23		46	20		35			
24	27	8	Perşembe		21		45	18		33			
25	28	9	Cuma		19		44	16		31			
26	29	10	Cumartesi		17		43	14		29			
27	30	11	Pazar		15		42	12		27			
28	31	12	Pazartesi		13		41	10		25		Şubat-ı Rumî	
29	1	13	Salı	1	11	6	40	8		23			R, K, Y
30	2	14	Çarşamba	1	9	6	39	11	6	11	21	Şem' der-Kamame	

Şuhûr				Tulû'		Zuhr		İmsak		Fecr		Saferü'l-hayr			
Arabîyye	Rumîyye	Frengîyye	Eyyâm	Saat	Dakika	Saat	Dakika	Saat	Dakika	Saat	Dakika	Saat	Dakika	Eyyâm-ı Meşhure	ve Mahsusa
1	3	15	Perşembe	1	7	6	38	11	4	11	19			Şubat-ı Rumî Bakıyyesi	
2	4	16	Cuma		5		37		2		17			Zaman-ı gars-ı eşcâr	
3	5	17	Cumartesi	1	2		36	11	00		15			İzdivâc-ı tuyûr	
4	6	18	Pazar	12	59		34	10	58		13				
5	6	19	Pazartesi		57		33		57		12			Cemre-i Ūlâ, Perthiz-i Kebir-i Nasârâ	R
6	8	20	Salı		55		32		56		11			Siroz'da Kervan Panayın	
7	9	21	Çarşamba		52		31		54		9				
8	10	22	Perşembe		49		29		52		7				
9	11	23	Cuma		47		28		50		5				
10	12	24	Cumartesi		44		27		48	3					
11	13	25	Pazar		42		26		45	11	00				
12	13	26	Pazartesi		39		24		42	10	57			Cemre-i Sâniye, Yehûd'un Şükûr Bayramı	Y
														Âmeden-i İakkak	
13	14	27	Salı	12	37		23		39		54				
14	16	28	Çarşamba		35		22		37		52			Husûf-ı küllî	
15	17	1	Perşembe		32	6	21	10	35		50			Mart-ı Efrencî sene 31	
16	18	2	Cuma		30	6	20		32		47				
17	19	3	Cumartesi		27		18		30		45				
18	20	4	Pazar		24		17		27		42			Cereyân-ı mâ-i eşcâr	
19	21	5	Pazartesi		23		16		25	10	40			Cemre-i sâlise	
20	22	6	Salı		19		14		22		37				
21	23	7	Çarşamba		16		13		20		35			Kalem aşısı zamanı	
22	24	8	Perşembe		14		12		17		32				
23	25	9	Cuma		11		10		15		30				
24	26	10	Cumartesi		9		9		13		27			Evvel-i berd-i acûz	
25	27	11	Pazar		7		8		10		25				
26	28	12	Pazartesi		5		7		7		22			Mart-ı Rumî sene 31	
27	1	13	Salı		3		6		5		20				
28	2	14	Çarşamba	12	00		5	10	2		17			Tesâvî-i leyl ü nehâr	
29	3	15	Perşembe	11	58		4	6	59	10	14				

Şuhûr				Tulû' Zuhr İmsak Fecr Şehr-i Rebiülevvel									
Arabiyye	Rumiyye	Frengiyye	Eyyâm	Saat	Dakika	Saat	Dakika	Saat	Dakika	Saat	Dakika	Eyyâm-ı Meşhure	ve Mahsusa
1	4	16	Cuma	11	55	6	2	9	56	10	11	Mart-ı Rumî bakıyyesi	
2	5	17	Cumartesi		52		1		53		8	Âhir-i berd-i acüz	
3	6	18	Pazar		50	6	00		50		5		
4	7	19	Pazartesi		47	5	58		47		2	Tesâvî-i leyl ü nehâr	
5	8	20	Salı		45		57		45	10	00	Nevruz-ı sultânî, Tahvîl-i şems	
6	9	21	Çarşamba		42		56		43	9	58	be-Hamel	
7	10	22	Perşembe		39		54		41		56	Devr Saat: 7 Dakika: 25 Saniye: 45	
8	11	23	Cuma		37		53		38		53		
9	12	24	Cumartesi		34		51		35		50	Zağra-i Cedîd Panayırı sene 8	L
10	13	25	Pazar		31		50		32		47	Tahrik-i hava, Âmeden-i çaylak	
11	14	26	Pazartesi		29		49		29		44		
12	15	27	Salı		26		48		26		41	Leyle-i Mevlidi'n-Nebî Aleyhisselâm	
13	16	28	Çarşamba		23	5	46		23		38		
14	17	29	Perşembe		21	5	45		21		36	Hamursuz Bayramı sene 8	Y
15	18	30	Cuma		18		43		19		34	Şirvan'da Karişgan Panayırı sene 7	Y
16	19	31	Cumartesi		15		42		17		32		
17	20	1	Pazar		13		41		15		30	Nisan-ı Efrecî sene 30, Paskalya-yı Latin	Y, K, L
18	21	2	Pazartesi		11		40		12		27		Y
19	22	3	Salı		9		39		10		25		
20	23	4	Çarşamba		7		38		7		22	Feryad-ı andelib, Prevadin Sükut Panayırı, sene 3	Y
21	24	5	Perşembe		5		37		4		19		Y
22	25	6	Cuma		3		35		1		16		R, Y
23	26	7	Cumartesi	11	00		34	8	58		13		
24	27	8	Pazar	10	57		33		56		11	Bakıyye-i surh, Menlik'de Devriye Panayırı, sene 3	R, E, K
25	28	9	Pazartesi		55		32		53		8	Nevruz-ı Harzemşah	R, E, K
26	29	10	Salı		52		30		51		6		
27	30	11	Çarşamba		50		29		48		3		
28	31	12	Perşembe		47		28		45	9	00	Kurukara Panayırı sene 3	
29	1	13	Cuma	10	45	5	27		43	8	57	Nisan-ı Rumî sene 30	R
30	2	14	Cumartesi	10	42	5	26	8	39	8	54	İvararine sene 15 ve Çorlu panayırları Balıklı Panayırı sene 11	

Şubûr				Tulu'		Zuhr		İmsak		Fecr		Şehr-i Rebiülâhir	
Arabiyye	Rumiyye	Frengiyye	Eyyâm	Saat	Dakika	Saat	Dakika	Saat	Dakika	Saat	Dakika	Eyyâm-ı Meşhure	ve Mahsusa
1	3	15	Pazar	10	41	5	25	36	8	51		Nisan-ı Rumî bakıyyesi	
2	4	16	Pazartesi		39		24	34		49			
3	5	17	Salı		37		23	31		46			
4	6	18	Çarşamba		35		22	28		43			
5	7	19	Perşembe		32		21	25		40			
6	8	20	Cuma		29		19	23		38			
7	9	21	Cumartesi	10	26		17	20		35		Evvel-i sitte-i sevr	
8	10	22	Pazar		23		16	17		32			
9	11	23	Pazartesi	20	5	15	14	29				İpek böceği zuhru	
10	12	24	Salı		18		14	12		27			
11	13	25	Çarşamba		15		13	9		24		Âhir-i sitte-i sevr	
12	14	26	Perşembe		13		11	6		21			
13	15	27	Cuma		11		10	4		19			
14	16	28	Cumartesi	9	9	8	1	16				Residen-i lale be-kemal	
15	17	29	Pazar		7		8	7	58	13			
16	18	30	Pazartesi		5		7	55		10		Dimetoka Panayırı sene 6	
17	19	1	Salı	10	3		6	53		8		Mayıs-ı Efrencî	
18	20	2	Çarşamba	10	00		5	50		5		Prevadî'de Yelli Akkoyun Panayırı sene 5	
19	21	3	Perşembe	9	59		4	48		3		İzdiyâd-ı mâ-i Fırat sene 8	
20	22	4	Cuma		57		3	46	8	1		Rûz-ı Hızır, Yankolu Panayırı, sene 3 R	
21	23	5	Cumartesi		55		2	44	7	59		Karahisar-ı Şarkî'de Çermik Panayırı sene 3.	
22	24	6	Pazar		53		1	42		57		Nihayet-i kuvvet-i bahar	
23	25	7	Pazartesi	51	5	00		39		54		Yanya turnuvası sene 9, Vişegrad sene 3	
24	26	8	Salı		49		59	36		51		Karasu sene 3, Tikveş'de Karaca sene 3	
25	27	9	Çarşamba		47	4	58	34		49		Manastır köprüsünde Florine sene 3	
26	28	10	Perşembe		46		57	32		47		Âhir-i eyyâm-ı matar, Travnik sene 3, Cuma-i Atik sene 8, Edirne'de Sofular Panayırları sene 2	
27	29	11	Cuma		45		57	29		44			
28	30	12	Cumartesi		43		56	26		41			
29	1	13	Pazar	9	41	4	55	4	24	7	39	Mayıs-ı Rumî sene 31, Viştez Panayırı sene 5	

Şuhûr				Tulû' Zuhr İmsak Fecr Cemâziyelevvel									
Arabiyye	Rumiyye	Frengiyye	Eyyâm	Saat	Dakika	Saat	Dakika	Saat	Dakika	Saat	Dakika	Eyyâm-ı Meşhure	ve Mahsusa
1	2	14	Pazartesi	9	39	4	54	7	22	7	37	Mayıs-ı Rumî, Françe Panayın sene 7	
2	3	15	Salı		37		53		19		34	Bosna'da Maden Panayın sene 5	
3	4	16	Çarşamba		36		52		17		32	Tokat'da İsmil sene 4, Aydosi sene 5 panayırları	
4	5	17	Perşembe		35		52		14		29	Urûc-ı İsa Aleyhisselâm	R, E, K
5	6	18	Cuma		33		51		11		26	Gül bayramı	Y
6	7	19	Cumartesi		31		50		9		24		Y
7	8	20	Pazar		29		49		7		22		Y
8	9	21	Pazartesi		27		48		5		20		R, L
9	10	22	Salı		25		47	3	7		18		
10	11	23	Çarşamba		23		46	7	1	7	16		
11	12	24	Perşembe		22		45	6	59		14	Karinabad Panayın sene 8 Selanik'de	
12	13	25	Cuma		21		45		57		12	Koyun kırkımı zamanı	
13	14	26	Cumartesi	9	20	4	44		56		11		
14	15	27	Pazar		19		44		54	9		İd-i Hamsîn-i Nasarâ, Diyarbakır'da Alıpınarı Panayın sene 15	R, E, K
15	16	28	Pazartesi		18		43		52		7		
16	17	29	Salı		17		43		51		6		
17	18	30	Çarşamba		16		42		50		5		
18	19	31	Perşembe		15		42		49	4		Lâtin Gül Bayramı	L
19	20	1	Cuma		14		41	6	48	3		Haziran-ı Efrencî sene 30	R
20	21	2	Cumartesi		13		41		47		2		
21	22	3	Pazar		12		40		46	7	1	Manisa'da Kuş Panayın sene 5	
22	23	4	Pazartesi		11		40		45	7	00		
23	24	5	Salı		10		39		44	6	59	Mevsim-i gül der-Şam	
24	25	6	Çarşamba		9		39		43		58		
25	26	7	Perşembe		8		38		42		57	Mevsim-i hasad	
26	27	8	Cuma		7		38		41		56	Biga Panayın sene 5	
27	28	9	Cumartesi		7		38		40		55		
28	29	10	Pazar		6		37		39		54		
29	30	11	Pazartesi	9	6		37	6	38		53		
30	31	12	Salı		5	4	37	6	38	6	53		

Şuhûr				Tulû'	Zuhr	İmsak	Fecr	Cemâziyelahir					
Arabiyye	Rumiyye	Frengiyye	Eyyâm	Saat	Dakika	Saat	Dakika	Saat	Dakika	Saat	Dakika	Eyyâm-ı Meşhure	ve Mahsusa
1	1	13	Çarşamba	9	5	4	37	6	37	6	52	Haziran-ı Rumî sene 30	
2	2	14	Perşembe		4		36		37		52		
3	3	15	Cuma		4		36		36		51	Evvel-i nehy-i müşil	
4	4	16	Cumartesi		3		36		36		51		
5	5	17	Pazar		3		36		35		50		
6	6	18	Pazartesi		2		35		35		50		
7	7	19	Salı		2		35		34		49		
8	8	20	Çarşamba		1		35		34		49	Manisa'da Işıklar Panayırı sene.1	
9	9	21	Perşembe		1		35		34		49	Evvel-i fasl-ı sayf	
10	10	22	Cuma		1		35		34		49	Gündönmesi, Karasu Panayırı sene 15 K	
11	11	23	Cumartesi		1		35		34		49		
12	12	24	Pazar		2		35		34		49	İslimiye Panayırı sene 31	L
13	13	25	Pazartesi		2		35		35		50		
14	14	26	Salı		3		36		35		50	Balçık'da Bayırbaşı Panayırı sene 7	
15	15	27	Çarşamba	9	3	4	36	6	36		51	Yaprak aşısı zamanı	
16	16	28	Perşembe		4		36		36		51		L
17	17	29	Cuma		4		36		37		52		
18	18	30	Cumartesi		5		37		37		52		
19	19	1	Pazar		5		37		38		53	Temmuz-ı Efrencî sene 31	
20	20	2	Pazartesi		6		37		38		53	Evvel-i bâd-ı semûm sene 35	
21	21	3	Salı		6		37		39		54	Aydos'da İlica sene 8, Yeniköy (sene 3) Panayırları	
22	22	4	Çarşamba		7		38		40		55		
23	23	5	Perşembe		7		38		41		56	Ateş gecesi, Milad-ı Yahya Aleyhisselâm	R, K
24	24	6	Cuma		8		38		42		57	Gönen'de Sarıköy sene 2	
25	25	7	Cumartesi		9		39		43		58	ez-Cezire Sarı Satlık panayırarı sene 2	
26	26	8	Pazar		10		39		44		59		
27	27	9	Pazartesi		11		40		45	6	00		
28	28	10	Salı		12		40		46	7	1		
29	29	11	Çarşamba		13	4	41	6	47	7	2		

Şuhûr				Tulû'		Zuhr		İmsak		Fecr		Recebül-ferd	
Arabiyye	Rumiyye	Frengiyye	Eyyâm	Saat	Dakika	Saat	Dakika	Saat	Dakika	Saat	Dakika	Eyyâm-ı Meşhure	ve Mahsusa
1	30	12	Perşembe	9	14	4	41	6	48	7	3	Haziran-ı Rumî bakıyyesi	R
2	1	13	Cuma		15		42		49		4	Temmuz-i Rumî, Leyle-i Regaib	
3	2	14	Cumartesi		16		42		50		5	Edirne Pazarcığı'nda ay nihayetine	
4	3	15	Pazar		17		43		51		9	kadar haftada iki gün panayıır	E, K
5	4	16	Pazartesi		18		43		52		7		E, K
6	5	17	Salı		19		44		54		9		
7	6	18	Çarşamba		20		44		56		11	Yerköy Panayırı sene 5	
8	7	19	Perşembe		21		45		57		12	Yehûd'un Kara Bayramı	
9	8	20	Cuma		22		45		59		14	Neusel'de Geluç Panayırı sene 5	Y
10	9	21	Cumartesi		23		46	7	1		16		
11	10	22	Pazar		25		47		3		18		
12	11	23	Pazartesi		27		48		5		20	Tahvil-i şems be-Esed	
13	12	24	Salı		29		49		7		22		
14	13	25	Çarşamba		31		50		9		24		
15	14	26	Perşembe	9	33		51		11	7	26		
16	15	27	Cuma		35		52		14		29	Yaprak aşısı nihayeti	
17	16	28	Cumartesi		36		52		17		32		
18	17	29	Pazar		37		53	7	19		34		
19	18	30	Pazartesi		39		54		22		37		
20	19	31	Salı		41		55		24		39	Evvel-i eyyâm-ı bâhûr	
21	20	1	Çarşamba		43		56		26		41	Beridor Panayırı sene 5, Ağustos-ı Efrencî sene 31	
22	21	2	Perşembe		45		57		29		44		R
23	22	3	Cuma		46		57		32		47		
24	23	4	Cumartesi		47		58		34		49		
25	24	5	Pazar		49	4	59		36		51		
26	25	6	Pazartesi		51	5	00		39		54		
27	26	7	Salı		53	5	1		42		57	Leyle-i Miracî'n-Nebî Aleyhisselâm	
28	27	8	Çarşamba		55		2		44	7	59	Âhir-i eyyâm-ı bâhûr	
29	28	9	Perşembe		57		3	7	46	8	1	Nihayet-i kuvvet-i germâ	
30	29	10	Cuma	9	59	5	4	7	48	8	3		

Şuhûr				Tulû'		Zuhr		İmsak		Fecr		Şabanü'l-muazzam	
Arabiyye	Rumiyye	Frengiyye	Eyyâm	Saat	Dakika	Saat	Dakika	Saat	Dakika	Saat	Dakika	Eyyâm-ı Meşhure	ve Mahsusa
1	30	11	Cumartesi	10	1	5	5	7	50	8	5	Temmuz-ı Rumî bakıyyesi	
2	31	12	Pazar		3		6		53		8	Karakarye sene 3, Pirlepe sene 15 Panayırları	
3	1	13	Pazartesi		5		7		55		10	Ağustos-ı Rumî sene 30	
4	2	14	Salı		7		8	7	58		13	Turhala'da Alasonya Panayırı sene 10	
5	3	15	Çarşamba		9		9	8	1		16	Evvel-i savm-ı Meryem	L
6	4	16	Perşembe		11		10		4		19	Karacık Panayırı sene 3	
7	5	17	Cuma		13		11		6		21		
8	6	18	Cumartesi		15		12		9		24		
9	7	19	Pazar		18		14		12		27		
10	8	20	Pazartesi		20		15		14		29	Rum'da pamuk cem'i mevsimi	
11	9	21	Salı		23		16		16		31	Tağyîr-i evrak	
12	10	22	Çarşamba		26		17		19		34	Ankara'da kışla derunu sene 15 İhlevne'de Domina panayırları	
13	11	23	Perşembe		27	5	18		21		36		
14	12	24	Cuma		29		19		23		38	Hüsûf-ı külfî	
15	13	25	Cumartesi		32		21	8	25		40	Leyle-i Berat, Âhir-i bâd-ı semûm	
16	14	26	Pazar		35		22		28		43		
17	15	27	Pazartesi		37		23		31		46	Vilâdet-i hümâyûn sene 1258 Vefat-ı Meryem	E, K
18	16	28	Salı		39		24		34		49	Tekfurdağı sene 8, Kalviye sene 8, Yanya sene 15, Yerköy sene 5 Panayırları	R, E, K
19	17	29	Çarşamba		41		25		36		51		
20	18	30	Perşembe		43		26		39		54	Cülûs-ı hümâyûn sene 1293	
21	19	31	Cuma		45		27		42	8	57		
22	20	1	Cumartesi		47		28		45	9	00		
23	21	2	Pazar		50		29		48		3	Kemâl-i esmâr, Yapraklı Panayırı sene 15	
24	22	3	Pazartesi		52		30		51		6		
25	23	4	Salı		55		32		53		8		
26	24	5	Çarşamba	10	57		33		56		11	Nevrakop Panayırı sene 15	
27	25	6	Perşembe	11	00		34	8	58		13	Koç erme zamanı	
29	25	7	Cuma	11	2		35	9	1		16	İbtidâ-yı sene-i Museviye sene 5638	L, Y

Şuhûr				Tulû'		Zuhr		İmsak		Fecr		Ramazanü'l-mübarek	
Arabiyye	Rumiyye	Frengiyye	Eyyâm	Saat	Dakika	Saat	Dakika	Saat	Dakika	Saat	Dakika	Eyyâm-ı Meşhure	ve Mahsusa
1	28	9	Cumartesi	11	7	5	38	9	7	9	22	Ağustos-ı Rumî bakıyyesi	
2	29	10	Pazar		9		39		10		25	Şehadet-i Yahya Aleyhisselâm	R
3	30	11	Pazartesi		11		40		13		27		
4	31	12	Salı		13		41		15		30		
5	1	13	Çarşamba		15		42		17		32	Eylül-i Rumî sene 30, Yenice Panayın sene 15	
6	2	14	Perşembe		18		43		19		34		
7	3	15	Cuma		21		45		21		36		
8	4	16	Cumartesi		23		46		23		38	İnkisâr-ı germâ, Çırpan Panayın sene 8	
9	5	17	Pazar		26		48	9	26		41		
10	6	18	Pazartesi		29		49		29		44	Çorap Bayramı, Banaluka Panayın sene 6	Y
11	7	19	Salı		31		50		31		47		
12	8	20	Çarşamba		34		51		35		50		
13	9	21	Perşembe		37		53		38		53	Silivri Panayın sene 7, Vilâdet-i Meryem	E, K
14	10	22	Cuma		39		54		41		56	Yehûd'un Kamış Bayramı sene 9	
15	11	23	Cumartesi		42		56		43	9	58	Ziyaret-i Hırka-i Saadet, Serfice Panayın sene 5	Y
16	12	24	Pazar		45		57		45	10	00	Evvel-i fasl-ı harif	
17	13	25	Pazartesi		47	5	58		47		2	İbtidâ-i Sene-i Şemsiyye-i Hicriyye 1256	E, K, Y
18	14	26	Salı		50	6	00		50		5	Kestane karası	Y
19	15	27	Çarşamba		52		1		53		8	Y	
20	16	28	Perşembe		55		2		56		11	Y	
21	17	29	Cuma	11	58		4	9	59		14	Y	
22	18	30	Cumartesi	12			5	10	2		17	Uzuncaova Panayın sene 8	Y
23	19	1	Pazar		3		6		5		20	Teşrin-i Evvel-i Efrecî sene 31	Y
24	20	1	Pazartesi		5		7		7		22	Eski Zağra Panayın sene 3	Y
25	21	3	Salı		7		8		10		25	Bağ bozumu	
26	22	4	Çarşamba		9		9		12		27		
27	23	5	Perşembe		11		10		15		30	Leyle-i Kadir	
28	24	6	Cuma		14		12		17		32		
29	25	7	Cumartesi	12	16	6	13		20		35		
30	26	8	Pazar		19		14	10	22	10	37		

Şubür				Tulû'	Zuhr	İmsak	Fecr	Şevvalü'l-mükerrerem					
Arabiyye	Rumiyye	Frengiyye	Eyyâm	Saat	Dakika	Saat	Dakika	Saat	Dakika	Saat	Dakika	Eyyâm-ı Meşhure	ve Mahsusa
1	27	9	Salı	12	22	6	16	10	25	10	40	Eylül-i Rumî bakıyyesi	
2	28	10	Çarşamba	24		17		27		42		Salât-ı İd-i Fıtır saat: 12, Dakika: 50	
3	29	11	Perşembe	27		18		30		45			
4	30	12	Cuma	30		20		32		47			
5	1	13	Cumartesi	32		21		35		50		Teşrin-i Evvel-i Rumî sene 31, Karasu sene 15	
6	2	14	Pazar	35		22		37		52		Kesriye sene 15, Eski Zağra sene 18, Yassıca sene 2 Panayırları Re's-i sene-i Sürvaniye sene 2189	
7	3	15	Pazartesi	37		23		39		54			
8	4	15	Salı	39		24		42	10	57		Evvel-i eyyâm-ı matar	
9	5	17	Çarşamba	42		26		45	11	00			
10	6	18	Perşembe	44		27		48		3			
11	7	19	Cuma	47		28		50		5		Evvel-i gars	
12	8	20	Cumartesi	49		29		52		7			
13	9	21	Pazar	52		31		54		9			
14	10	22	Pazartesi	55		32		56		11			
15	11	23	Salı	57		33		57		12			
16	12	24	Çarşamba	12	59	6	34	10	58		13	Noksan-ı mâ-i Nil	
17	13	25	Perşembe	1	2	36	11	00		15		İvarine Panayın sene 15	
18	14	26	Cuma	5		37		2		17			
19	15	27	Cumartesi	7		38		4		19		Bakla zer'i	
20	16	28	Pazar	9		39		6		21		Teriçe'de Muallat sene 2, Amasya'da umum sene 15	
21	17	29	Pazartesi	11		40		8		23		Umum panayırları	
22	18	30	Salı	13		41		10		25			
23	19	31	Çarşamba	15		42		12		27			
24	20	1	Perşembe	17		43		14		29		Teşrin-i Sâni-i Efrencî sene 30	L
25	21	2	Cuma	19		44		16		31			
26	22	3	Cumartesi	21		45		18		33		Nihayet-i kuvvet-i harif	
27	23	4	Pazar	23		46		20		35			
28	24	5	Pazartesi	25		47		22		37			
29	25	6	Salı	1	27	6	48	11	24	11	39		

Şuhûr				Tulû'		Zuhr		İmsak		Fecr		Zilkade			
Arabiyye	Rumiyye	Frengiyye	Eyyâm	Saat	Dakika	Saat	Dakika	Saat	Dakika	Saat	Dakika	Eyyâm-ı Meşhure		ve Mahsusa	
1	26	7	Çarşamba	1	29	6	49	11	26	11	41	Teşrîn-i Evvel-i Rumî sene 31			
2	27	8	Perşembe		31		50		28		43	Rûz-ı Kasım, Yenice Panayırı		R	
3	28	9	Cuma		33		51		30		45				
4	29	10	Cumartesi		35		52		32		47				
5	30	11	Pazar		37		53		34		49				
6	31	12	Pazartesi		39		54		36		51				
7	1	13	Salı		41		55		38		53	Teşrîn-i Sâni-i Rumî sene 30			
8	2	14	Çarşamba		43		56		40		55				
9	3	15	Perşembe		45		57		42		57				
10	4	16	Cuma		47		58		44	11	59				
11	5	17	Cumartesi		48		59		46	12	1	İstikamet-i Zühal			
12	6	18	Pazar		50	6	59		48		3				
13	7	19	Pazartesi		51	7	00		50		5				
14	8	20	Salı		53		1		52		7				
15	9	21	Çarşamba		55		2		55		10				
16	10	22	Perşembe		57		3		56		11				
17	11	23	Cuma	1	59		4		57		12				
18	12	24	Cumartesi	2	1		5		58		13				
19	13	25	Pazar		2		5	11	59	12	14				
20	14	26	Pazartesi		3		6	12	00	11	15	Evvel-i Savm-ı Meryem		R	
21	15	27	Salı		5		7		1		16				
22	16	28	Çarşamba		6		7		2		17				
23	17	29	Perşembe		7		8		3		18				
24	18	30	Cuma		8		8		4		19	Kânûn-ı Evvel-i Efrencî sene 31			
25	19	1	Cumartesi		9		9		4		19				
26	20	2	Pazar		10		9		5		20				
27	21	3	Pazartesi		11		10		6		21	Dühûl-i Meryem be-Mihrab		R, E, K	
28	22	4	Salı		12		10		7		22				
29	23	5	Çarşamba		13		11		8		23				
30	24	6	Perşembe	2	13	7	11	11	8	12	23				

Şuhûr				Tulû'		Zuhr		İmsak		Fecr		Zilhicce'ti's-Şerife	
Arabiyye	Rumiyye	Frengiyye	Eyyâm	Saat	Dakika	Saat	Dakika	Saat	Dakika	Saat	Dakika	Eyyâm-ı Meşhure	ve Mahsusa
1	25	7	Cuma	2	14	7	12	12	9	12	24	Teşrîn-i Sâni-i Rumî bakıyyesi	
2	26	8	Cumartesi		15		12		9		24	Âhir-i sükût-ı evrak	L
3	27	9	Pazar		15		12		10		25		
4	28	10	Pazartesi		16		13		10		25		
5	29	11	Salı		16		13		11		26		
6	30	12	Çarşamba		17		13		11		26	Kânûn-ı Evvel-i Rumî sene 31	R
7	1	13	Perşembe		17		13		12		27		
8	2	14	Cuma		18		14		12		27	Yevm-i Arefe	
9	3	15	Cumartesi		18		14		13		28		
10	4	16	Pazar		19		14		13		28	Salât-ı İd-i Adhâ saat: 2 Dakika: 50	
11	5	17	Pazartesi		19		14		14		29	Hayrabolu Panayın	
12	6	18	Salı		20		15		14		29		
13	7	19	Çarşamba		20		15	12	15		30		
14	8	20	Perşembe		21		15		15		30		
15	9	21	Cuma	2	21	7	15		15	12	30	Hall-i (...) Meryem	E, K
16	10	22	Cumartesi		21		15		15		30	Fasl-ı şitâ, Evvel-i Erba'ın	R
17	11	23	Pazar		21		15		15		30	Gün dönmesi	L
18	12	24	Pazartesi		20		15		15		30		L
19	13	25	Salı		20		15		14		29		
20	14	26	Çarşamba		19		14		14		29		
21	15	27	Perşembe		19		14		13		28	Kızanlık Panayın sene 15	
22	16	28	Cuma		18		14		13		28		
23	17	29	Cumartesi		18		14		12		27		
24	18	30	Pazar		17		13		12		27		
25	19	31	Pazartesi		17		13		11		26		
26	20	1	Salı		16		13		11		26	Kânûn-ı Sâni-i Efrecî sene 31	L
27	21	2	Çarşamba		16		13		10		25		
28	22	3	Perşembe		15		12		10		25		
29	23	4	Cuma	2	15	7	12	12	9	12	24		

Devlet-i Aliyye'nin takarrurundan sonra yedi yüz yirmi sekiz senesinden itibaren hizmet-i vekâlet-i cefile-i mutlakada istihdam buyurulmuş sadrıazamların esâmî-i sâmiyeleriyle tarih-i nasblarını ve müddet-i sadaretleri[ni] mübeyyin cedveldir.

Esâmî-i Sâmipleri	Tarih-i			Eyyâm Mûlahazat
	Nasb	Sene	Şehr	
Şehzade Alaeddin Paşa	728	10		Sultan Osman Gazizâde
Şehzade Süleyman Paşa	738	23		Sultan Orhan Gazizâde
Hayreddin Paşa Kara Halil el-Çandarî	770	18		Der-Asr-ı Murad Han-ı Evvel
Ali Paşa İbn-i Hayreddin Paşa	788	25		Der-Asr-ı Sultan Murad Han ve Yıldırım Bayezid Han
İbrahim Paşa İbn-i Ali Paşa	815	15	6	Der-Asr-ı Sultan Mehmed Han ve Sultan Murad Han-ı Sâni
Halil Paşa İbn-i İbrahim Paşa	831	26		Der-Asr-ı Sultan Murad ve Fatih Mehmed-i Sâni
Mahmud Paşa evvelen def'ateyn sene 16	857	15		İbtidâ-i tekerrür bunlarda vuku bulmuştur.
Rum Mehmed Paşa	872	3		
İshak Paşa evvelen def'ateyn sene 4	875	2		
Mahmud Paşa sâniyen	877	1		
Gedik Ahmed Paşa	878	4		
Karamanî Mehmed Paşa	882	4		Mansib-ı Kadıaskerî bir iken tefrik etmişlerdir.
İshak Paşa sâniyen	886	2		Der-Asr-ı Sultan Bayezid-i Veli
Davud Paşa	888	14		
Hersekzâde Ahmed Paşa evvelen defe'ât-ı erba'a sene 7	902	1		İbtidâ-i defe'ât-ı erba'a bunlarda vaki olmuştur.
İbrahim Paşa İbn-i Halil Paşa	903	2		
Mesih Paşa	905	2		
Hadım Ali Paşa evvelen def'ateyn sene 7	907	2		
Hersekzâde Ahmed Paşa sâniyen	909	3		
Hadım Ali Paşa sâniyen	912	5		
Hersekzâde Ahmed Paşa sâlisen	917		6	
Koca Mustafa Paşa	917		11	
Hersekzâde Ahmed Paşa râbi'an	918	2	6	Der-Asr-ı Sultan Selim-i Evvel
Hadım Sinan Paşa	920	3		
Yunus Paşa	923		8	
Pirî Mehmed Paşa Karamanî	923	6		Efrençiyü'l-asl
İbrahim Paşa	929	13		Der-Asr-ı Sultan Selim-i Evvel Süleyman Han-ı Evvel
Ayas Paşa	942	4	2	Der-Asr-ı Sultan Süleyman-ı Evvel
Lütfü Paşa	944	2	4	
Hadım Süleyman Paşa	947	4		
Hırvadî Rüstem Paşa evvelen def'ateyn sene 15	951	9		Güşte-i ikbâl-i bey'i hunun hakkında söylendi.
Kara Ahmed Paşa	960	2		
Rüstem Paşa sâniyen	963	6		

Tarih-i Esâmî-i Sâmileri	Nasb	Sene	Şehr	Eyyâm Mülâhazât
Semiz Ali Paşa	968	4		
Tavil Mehmed Paşa Bosnavî	972	15		Der-Asr-ı Süleyman-ı Evvel ve Selim-i Sâni ve Murad-ı Sâlis
Ahmed Paşa	987		6	Feth-i Sigetvar'da na'ş-ı Sultan Süleyman'ı ketmeden bunlardır.
Arnavud Sinan Paşa evvelen defe'ât-ı hamse mâh: 10 sene: 6	988	1	10	Beş defa serdar ve beş defa sadr-ı âlî miktar olmuştur.
Hırvadî Siyavuş Paşa evvelen defe'ât-ı selâse mâh: 2 sene: 6	990	2		Defe'ât-ı selâse ibtidâ bunlarda vuku bulmuştur.
Osman Paşa İbn-i Özdemir Paşa	992	1		Der-Asr-ı Sultan Murad-ı Sâlis
Hadım Mesih Paşa	993		4	
Siyavuş Paşa sâniyen	994	3		
Sinan Paşa sâniyen	997	2		
Arnavud Ferhad Paşa evvelen def'ateyn mâh: 2 sene: 1	999		8	Der-Asr-ı Sultan Murad-ı Sâlis ve Sultan Mehmed Han-ı Sâlis
Siyavuş Paşa sâniyen	1000	1	2	
Sinan Paşa sâlisin	1001	2	2	
Ferhad Paşa sâniyen	1003		6	
Sinan Paşa râbi'an	1003		5	
Lala Mehmed Paşa	1004		10	
Sinan Paşa hâmisin	1004		5	
Bosnavî İbrahim Paşa evvelen defe'ât-ı selâse mâh: 3 sene: 4	1004		7	Der-Asr-ı Sultan Mehmed-i Sâlis
Cağalızâde Sinan Paşa	1005			Efrençiyü'l-asl
İbrahim Paşa sâniyen	1005		10	
Hadım Hasan Paşa	1006		6	
Cerrah Mehmed Paşa	1006		10	
İbrahim Paşa sâlisin	1006	2	9	
Yemişçi Hasan Paşa	1010	2	3	Arnavudiyü'l-asl
Bosnavî Yavuz Ali Paşa	1012		7	Der-Asr-ı Sultan Ahmed-i Evvel Malkoç lakabıyla şehîrdir.
Bosnavî Lala Mehmed Paşa	1013	1	11	
Derviş Mehmed Paşa	1015		7	
Hırvadî Kuucu Murad Paşa	1015	4	10	
Gümlücevi Nasuh Paşa	1020	3	3	Der-Asr-ı Sultan Ahmed-i Evvel
Damad Mehmed Paşa evvelen def'ateyn mâh: 4 sene: 3	1023	2	4	Der-Asr-ı Sultan Ahmed-i Evvel ve Mustafa-i Evvel ve Osman-ı Sâni'de
Kayserili Halil Paşa evvelen def'ateyn mâh: 5 sene: 3	1026	2		Öküz lakabıyla şehîrdir.
Damad Mehmed Paşa sâniyen	1028	1		
Çelebi Ali Paşa	1028	1	2	
Hüseyin Paşa	1030		6	Ohriviyü'l-asl
Dilaver Paşa	1030	-	10	Ohriviyü'l-asl
Bosnavî Davud Paşa	1031		20	
Mürre Hüseyin Paşa evvelen def'ateyn eyyâm: 24 mâh: 27	1031		24	Arnavudiyü'l-asl
Lefkeli Mustafa Paşa	1031			
Gürcü Mehmed Paşa	1032		5	

Tarih-i Esâmî-i Sâmileri	Nasb	Sene	Şehr	Eyyâm Mûlahazât
Mürre Hüseyin Paşa sâniyen	1032		7	Der-Asr-ı Sultan Mustafa-i Evvel
Hamidî Kemankeş Ali Paşa	1032		7	Der-Asr-ı Sultan Murad-ı Râbi'
Çerkes Mehmed Paşa	1033		10	
Filibevî Hafız Ahmed Paşa	1034		11	
evvelen def'ateyn eyyâm: 30 mâh: 2 sene: 1				
Halil Paşa sâniyen	1036	1	5	
Bosnavî Hüsrev Paşa	1037	3	8	
Hafız Ahmed Paşa sâniyen	1040		3	2
Receb Paşa	1041		3	
Tabanı Yassı Mehmed Paşa	1041	4	11	Arnavudiyü'l-asl
Bayram Paşa	1046	1	6	
Tayyar Mehmed Paşa	1048		4	10
Arnavud Kara Mustafa Paşa	1048		3	Der-Asr-ı Murad Han-ı Râbi' ve İbrahim Han
Sultanzâde Mehmed Paşa	1053	1	11	
Bosnavî Salih Paşa	1055	1	10	Onluk arabası için katlolunan bunlardır.
Hezarpare Ahmed Paşa	1057		11	
Sofu Mehmed Paşa	1058		11	Der-Asr-ı Sultan Murad-ı Râbi'
Murad Paşa evvelen, def'ateyn mâh: 6 sene: 1	1059	1	3	Arnavudiyü'l-asl
Melek Ahmed Paşa	1060		2	Abazaviyyü'l-asl
Siyavuş Paşa evvelen, def'ateyn mâh: 3	1061		1	15
Gürcü Mehmed Paşa	1061		7	13
Tarhûncu Ahmed Paşa	1062		9	15
Çerkes Derviş Mehmed Paşa	1063	1	9	
İbşir Mustafa Paşa	1064		2	Der-Asr-ı Sultan Mehmed Han-ı Râbi'
Murad Paşa sâniyen	1065		3	
Süleyman Paşa	1065		6	"
Deli Hüseyin Paşa	1066			"Malatyalı Ermeni" demekle şehirdir.
Surnazen Mustafa Paşa	1066			Saat 4
Siyavuş Paşa sâniyen	1066		1	15
Canikli Boynueğri Mehmed Paşa	1066			
Köprülü Mehmed Paşa	1066	5	3	10
Köprülüzade Fazıl Ahmed Paşa	1072	15	6	
Merzifonlu Maktul Mustafa Paşa	1087	7	9	
Bayburdlu el-Hac İbrahim Paşa	1095	2		
Bosnalı Süleyman Paşa	1097		7	Der-Asr-ı Sultan Mehmed-i Râbi'
Abaza Siyavuş Paşa	1098		3	10
Ayaşlı Nişancı İsmail Paşa	1099		3	9
Tekfurdağlı Mustafa Paşa	1099	1	7	
Köprülüzade Mustafa Paşa	1100	2	10	Der-Asr-ı Sultan Süleyman-ı Sâni ve Ahmed Han-ı Sâni
Arabacı Ali Paşa	1103	7	11	Ekseriya arabası ile (...) eylediğinden arabacı lakabıdır.
Merzifonlu Hacı Ali Paşa	11031			

Tarih-i Esâmî-i Sâmileri	Nasb	Sene	Şehr	Eyyâm	Mûlahazât
Bozoklu Bıyıklı Mustafa Paşa	1104	1		6	
Sürmeli Ali Paşa	1105	1	2	2	Der-Asr-ı Ahmed Han-ı Sâni ve Mustafa Han-ı Sâni
Elmas Mehmed Paşa	1106	2	5	6	
Amuca Hüseyin Paşa	1109	5	3		Köprülüzade Fazıl Paşa'nın amcasıdır.
Daltaban Mustafa Paşa	1114		4		Der-Asr-ı Sultan Mustafa Han-ı Sâni
Ayvalı Rami Mehmed Paşa	1114		7	2	
Kavanoz Ahmed Paşa	1115		6		Rusiyü'l-asl
Moralı Damad Hasan Paşa	1115		11		
Kayserili Kalaylı Koz Ahmed Paşa	1116		2	20	
Kastamonulu Teberrük Ahmed Paşa evvelen, def'ateyn eyyâm: 28 mâh: 8 sene: 2	1116	1	5	26	
Çorlulu Ali Paşa	1118	4	2	24	
Köprülüzâde Numan Paşa	1122		2	2	
Teberdar Mehmed Paşa sâniyen	1122	1	3	2	
Gürcü Yusuf Paşa	1123	1		15	
Abazalı Süleyman Paşa	1124		4	28	Der-Asr-ı Sultan Ahmed-i Sâlis
Urlavî İbrahim Paşa	1125			21	
Eznifli Damad Ali Paşa	1125	3	4	15	
Halil Paşa	1128	1		15	Arnavdiyyü'l-asl
Nevşehirli Maktul Damad İbrahim Paşa	1130	12	9	10	
Kethüdâ Mehmed Paşa	1143		3	10	Der-Asr-ı Sultan Mahmud Han-ı Evvel
Karahisarlı İbrahim Paşa	1143		8	5	
Moralı Topal Osman Paşa	1144		5	20	
Hekimzade Ali Paşa, evvelen, defe'ât-ı selâse eyyâm: 25 mâh: 3 sene: 5	1144	3	4	22	
Gürcü İsmail Paşa	1148		2	28	
Dimetokalı Silahdar Seyyid Mehmed Paşa	1148	1	8		
Halebli Muhsinzâde Abdullah Paşa	1150		6	15	Der-Asr-ı Sultan Mahmud Han-ı Evvel
Yeğen Mehmed Paşa	1150	1	4	15	
İvaz Mehmed Paşa	1151	1	4	15	
Kör Ahmed Paşa	1153	1	10	15	
Hekimzade Ali Paşa sâniyen	1155	1	6		
Seyyid Hasan Paşa	1156	3	11	16	İskeçeviyü'l-asl
Tiryaki Mehmed Paşa	1159	1		25	
Seyyid Abdullah Paşa	1160	2	5	19	
Divitdar Mehmed Paşa	1163	2	5	15	
Bahir Mustafa Paşa, evvelen defe'ât-ı selâse eyyâm: 15 mâh: 9 sene: 4	1165	2	7	22	Der-Asr-ı Sultan Mahmud Han-ı Evvel ve Osman Han-ı Sâlis
Hekimzâde Ali Paşa, sâlisen	1168		3	2	
Nailî Abdullah Paşa	1168		3	9	
Maktul Ali Paşa	1168		2	3	
Said Paşa	1169		5	19	
Bahir Mustafa Paşa, sâniyen	1169		8	20	
Ragıb Mehmed Paşa	1170	6	2	15	Der-Asr-ı Sultan Osman ve Mustafa Han-ı Sâlis
Tevkîfî Hamid Hamza Paşa	1176		6	27	

Tarih-i Esâmî-i Sâmileri	Nasb	Sene	Şehr	Eyyâm	Mülâhazât
Bahir Mustafa Paşa, sâlisen	1177	1	6	3	
Muhsinzâde Mehmed Paşa, evvelen	1178	3	6	13	
def'ateyn eyyâm: 19 mâh: 3 sene: 6					
Silahdar Mahir Hamza Paşa	1182		1	15	Karahisariyyü'l-asl
Yağlıkçizâde Mehmed Emin Paşa	1182			10	
Kastamonulu Mevlud Vani Ali Paşa	1183			4	5
İvazzade Halil Paşa	1183				18
Silahdar Mehmed Paşa	1184			11	11
Muhsinzade Mehmed Paşa, sâniyen	1185	2	9	10	Der-Asr-ı Sultan Mustafa ve Abdülhamid Han
İzzet Mehmed Paşa, evvelen	1188			11	6
def'ateyn eyyâm: 6 mâh: 4 sene: 3					
Derviş Paşa	1189	10	6	17	
Darendeli Mehmed Paşa	1190	1	8	13	
Bulgarlı Mehmed Paşa	1192	1			1
Niğdeli Silahdar Seyyid Mehmed Paşa	1193	1	6	16	
İzzet Mehmed Paşa, sâniyen	1195	1	5		
Alaiyeli Yeğen el-Hac Mehmed Paşa	1196			4	9
Halil Hamid Paşa	1197	2	3	20	
Gürcü Şahin Ali Paşa	1199			8	24
Yusuf Paşa, evvelen, def'ateyn	1200	3	5	8	Der-Asr-ı Sultan Abdülhamid Han-ı Evvel
mâh: 8 sene: 4					Der-Asr-ı Sultan Abdülhamid ve Selim Han-ı Sâlis
Çerkes Kethüda Hasan Paşa	1203			5	10
Gazi Hasan Paşa	1204			3	15
Ruscuklu Hasan Paşa	1204			10	10
Yusuf Paşa, sâniyen	1205	1	2	22	
Melek Mehmed Paşa	1206	2	5	7	
İzzet Mehmed Paşa	1209	3	11	23	
Gürcü Ziya Yusuf Paşa, evvelen	1213	6	8	3	
def'ateyn eyyâm: 10 mâh: 2 sene: 8					
Hafız İsmail Paşa	1220	1	5	6	
Hilmi İbrahim Paşa	1221			8	25
Çelebi Mustafa Paşa	1222	1	2	8	Der-Asr-ı Sultan Mustafa Râbi'
Ruscuklu Mustafa Paşa	1223			3	22
Arnavud Memiş Paşa	1223			5	17
Ziya Yusuf Paşa, sâniyen	1224	1	11	27	
Ahmed Paşa	1226	1	5	14	
Hurşid Ahmed Paşa	1227	2	7	17	
Mehmed Emin Rauf Paşa, evvelen	1230	2	10	11	
defe'ât-ı erba'a, eyyâm: 14 mâh: 1 sene: 15					
Derviş Mehmed Paşa	1233	2			21
Seyyid Ali Paşa	1235	1	4		
Nezirli Ali Paşa	1236				9
el-Hac Salih Paşa	1236	1	6	28	
Abdullah Paşa	1238			3	25
Silahdar Ali Paşa	1238			10	
Galib Mehmed Paşa	1239			9	

Tarih-i**Esâmî-i Sâmileri****Nasb Sene Şehr****Eyyâm Mûlahazât**

Selim Mehmed Paşa	1240	4	3	29	
İzzet Mehmed Paşa, evvelen	1244		3		
def'ateyn eyyâm: 7 sene: 1					
Reşid Mehmed Paşa	1244	4	2	8	
Mehmed Emin Rauf Paşa sâniyen	1248	6	5	21	
Hüsrev Mehmed Paşa	1255		11	18	Der-Asr-ı Abdülhamid Han
Mehmed Emin Rauf Paşa, sâlisen	1256	1	6	13	
İzzet Mehmed Paşa, sâniyen	1257		9	7	
Mehmed Emin Rauf Paşa, râbi'an	1258	4	3		
Mustafa Reşid Paşa, evvelen defe-	1262	1	7	16	
'ât-ı sâlise mâh: 8 sene: 7					
Sarım Paşa	1264		3	20	
Mustafa Reşid Paşa, sâniyen	1264	3	6	23	
Mehmed Emin Rauf Paşa, hâmisen	1268		1	9	
Mustafa Reşid Paşa, sâlisen	1268		5	5	
Mehmed Emin Ali Paşa, evvelen	1268		1	28	
defe'ât-ı hamse, eyyâm: 6 mâh: 3 sene: 8					
Mehmed Ali Paşa	1268		7	16	
Giridî Mustafa Nailî Paşa, evvelen	1269		4	4	
defe'ât-ı selâse, eyyâm: 6 mâh: 3 sene: 1					
Giridî Mustafa Nailî Paşa sâniyen	1269		8	20	
Kıbrıslı Mehmed Paşa, evvelen,	1270		6		
defe'ât-ı selâse eyyâm: 3 mâh: 10 sene: 1					
Mustafa Reşid Paşa, râbi'an	1271		5	14	
Mehmed Emin Ali Paşa, sâniyen	1271	1	6	17	
Mustafa Reşid Paşa, hâmisen	1273		9	9	
Mustafa Nailî Paşa, sâlisen	1273		2	21	
Mustafa Reşid Paşa, sâlisen	1274		2	22	
Mehmed Emin Ali Paşa, sâlisen	1274	1	11		
Kıbrıslı Mehmed Paşa, sâniyen	1276		1	8	
Mütercim Mehmed Rüşdü Paşa,	1276		5	3	
evvelen					
Kıbrıslı Mehmed Paşa, sâlisen	1276	1	2	25	
Mehmed Emin Ali Paşa, râbi'an	1278		3	19	
Fuad Paşa, evvelen, eyyâm: 14	1278	1	1	26	
mâh: 2 sene: 4, def'ateyn					
Yusuf Kâmil Paşa, evvelen, def'ateyn	1279		5		
eyyâm: 15 mâh: 9					
Fuad Paşa, sâniyen	1279	3	1	18	
Yusuf Kâmil Paşa, sâniyen	1283		4	15	
Mütercim Mehmed Rüşdü Paşa,	1283		2	28	
sâniyen					
Mehmed Emin Ali Paşa, hâmisen	1283	4	8	16	
Mahmud Nedim Paşa, evvelen	1288		1	3	
eyyâm: 24 mâh: 7 sene: 1 def'ateyn					
Midhat Paşa	1289		2	22	
Mütercim Mehmed Rüşdü Paşa,	1289		3	2	
sâlisen					
Esad Paşa, evvelen eyyâm: 7 mâh: 8	1289		2	28	
def'ateyn					

Tarih-i**Esâmî-i Sâmileri****Nasb Sene Şehr****Eyyâm Mülâhazât**

Şirvanî Rüşdü Paşa	1290	10	15
Hüseyin Avni Paşa	1291	1	16
Esad Paşa, sâniyen	1292	5	9
Mahmud Nedim Paşa, sâniyen	1292	8	21
Hâlen Mütercim Mehmed Rüşdü Paşa, râbi'an	1293		

Nüfus ve Mezheb-i Nev'-i Beşer-i Kürre-i Arz

Kitaât	Nüfus	Mezheb (Dinler)	Nüfus
Avrupa	301.300.000	Putperest	887.000.000
Asya	798.000.000	Hristiyan	303.200.000
Afrika	202.000.000	İslâm	960.000.000
Amerika	84.500.000	Yahudi	4.000.000
Avustralya (Osanya)	4.500.000		
Cem'an	1.390.200.000	Cem'an	1.390.200.000

Nüfus-ı Memâlik-i Şahane

Avrupa Kitası	Asya Kitası
9.791.582	14.321.215

Nüfus-ı Eyalât-ı Mümtâze

Mısır Eyaleti	8.400.000	<i>Mûlabazât</i>	Tunus Eyaleti	2.000.000
Eflak Eyaleti	4.500.000	Sırp ve Karadağ eyaletlerinde el-hâletü hâzihî te'dibât-ı lâzime icra buyurulmakta	Sırb Eyaleti	1.325.437
Karadağ Eyaleti	100.000	olmasıyla mezkûr eyaletlerin nüfusça ziyatı pek çoktur.	Sisam Cezîresi	15.000
		Yekûn: 16.340.427		

Milel ve Mezheb-i Memâlik-i Şahane

	İslâm		Hristiyan
Osmanlı	15.000.000	Bulgar	8.000.000
Arab	6.000.000	İslav	2.000.000
Arnavud	1.000.000	Rum	200.000
Kürd	250.000	Ermeni	240.000
Saire	1.853.000	Saire	200.000
Yekûn	24.103.000	Yekûn	16.600.000
		Çingene	250.000

Asâkir-i Şahane

Cem'an : 40.403.000
Esna-yı Sulhta : 152.000
Esnâ-yı Harbte : 800.000

Ahvâl-i Maliye-i Şahane

Vâridât	Düyûnât-ı Lira-i Osmanlı: 1309521	Masârifât
Kese:	Düyûnâta Karşılık Lira-i Osmanlı: 11883881	Kese:
4.776.588		5.785.818

Ahvâl-i Ticariye-i Şahane

İhracat	Fazla-i İthalat	İthalat
145.300.000	183.200.000	3.285.819
Aded-i Tayin	Tersane-i Âmire	Aded-i Top
27	Zırhlı	147
111	Vapur-ı Saire	669
60	Yelken	816 Cem'an
198	Cem'an	

Institut kurde de Paris

Eyalât-ı Mümtâze

Eyâlet	Hâdiv ve Vali ve Emâret	Tarih-i Vilâdet	Tarih-i Memuriyet	Nüfus	Asâkir	Seffine	Ahvâl-i Maliye	Ahval-i Ticariye				
Mısır	Hâdiv İsmail Paşa	26 Teşrin-i Sâni sene 1216	18 Kanûn-ı Sâni sene 1280	4.800.000	14000	25	Vâridât	Masârifât	Düyûnât	Cins	İhracat	İthalat
Tunus	Vali Mehmed Paşa	sene 1229	23 Eylül sene 1255	7.000.000	Muntazam: 4000 Gayr-i Muntazam: 115000	1.982.394	1.763.128	44.203.962	İngiliz lirası	1.912.000	1.100.000	
Memleketeyn	Yunus Şarî	20 Nisan sene 1255	20 Nisan sene 1283	4.500.000	59422	9					924100	9761200
Sırb	Saye-i kudret-vâye-i şahane	Sırb eyaletince te'diyât-ı lâzime icra buyurulmaktadır.					73.105.403	73065846	144.260.019	Frank	173240000	89700000

Karadağ Bu dahi

olmasıyla tayin-i derecât olamamıştır.

Kuvve-i Düvel-i Mütemeddine

Devlet	İmparator ve Kral ve Reis-i Ömer	Tarih-i Vilâdet	Tarih-i Cülûs	Pâytahat	Asâkir		Seffin		Vâridat	Ahval-i Maliye		Ahval-i Ticariye		
					Esna-yı Sulbta	Esna-yı Harbte	Seffin	Nüfus		Cins	Mesârifât	Düyûnât	İhracat	İthalat
Almanya	İmparator Vilhem Gıyom	10 Mart sene 1213	sene 1278	Berlin	401659	1276526	47	44060695	124397517	Talu	139332120	12976835		
İngiltere	Kraliçe Viktorya	12 Mayıs sene 1235	16 Haziran sene 1254	Londra	İngiltere'de 107930	Hindistan'da 64466	416	223160000	72762000	İngiliz lirası	71022448	784979103	256235000	154691000
Avusturya	İmparator Franka Jozef	16 Ağustos sene 1246	2 Teşrin-i Sâni sene 1265	Viyana	283125	1093679	68	25904435	29367769	Florin	289929292	1172000000	389040000	601050000
İspanya	Kral Don Alfons	sene 1291		Madrid	İspanya'da 21.600.000	Muhacirîn 28.400	125	Ahali 16035506 Muhacirîn 6419339	580656671	Bendeta	8627397031	743360653	11500000	178200000
İsveç ve Norveç	Kral Oskar-ı Sâni	9 Kanûn-ı Sâni sene 1245	6 Eylül sene 1289	Stokolm	44000	150830	240	İsveç 4650402 Norveç 1763000	55536550 5642600	Riksed lira Taler	60386550 5850000	85300000	161023000	169179000
İsviçre	Reis-i Cumhur Velei			Bern	13359			2669147	29641914		2759245		417800000	457200000
İtalya	Kral Viktor Manuel-ı Sâni	2 Mart sene 1236	16 Ağustos sene 1266	Roma	541570	742654	76	36801154	1309601307	Frank	1542620571	100600000	1288300000	1306400000
Bar Dukatlığı	Duka Frederik Luez	sene 1242	sene 1273		60209			1461562	114522901	Florin	12610292	29304292		
Bavyera	Kral Frederik Eton	13 Ağustos sene 1262	26 Şubat sene 1281	Münih				4863450	74962625	Florin	74969635	212609300		
Belçika	Kral Leopold-ı Sâni	28 Mart sene 1251	9 Temmuz sene 1282	Brüksel	108540			5082105	205985500	Frank	204076664	760114664	888700000	277000000

Devlet	İmparator ve Kral ve Reis-i Cumbur	Tarih-i Vühdet	Tarih-i Cülûs	Pâylıahıt	Asâkir				Vâridat	Ahval-i Maliye		Ahval-i Ticariye		
					Esna-ı Sulûta	Esna-ı Harbte	Seffâyin	Nüfus		Cins	Mesarifât	Düyûnât	İhracat	İthalat
Portekiz	Kral Lui Filip	19 Teşrin-i Evvel sene 1254	30 Teşrin-i Evvel sene 1278	Lizbon	31355		45	4567885 Muhacirin 3880227	23164104	Milrai	102581626	3495699500	30000000	25000000
Danimarka	Kral Kristian	28 Mart sene 1234	3 Teşrin-i Sâni sene 1280	Kopenhag				1784741	23736161	Riksed lira	22989653	69941056	9000000	21000000
Rusya	İmparator Aleksandr	sene 1241	sene 1272	Petersburg	265876			1213176	263	Ruble	517322112	220689159	3696700000	3567900000
Saksonya	Kral Şarl	13 Haziran sene 1234	28 Haziran sene 1270	Pezerda(?)	60143			1056244	13752911	Taler	13752919	115003350		
Fransa	Reis-i Cumbur Marşal Malahün	19 Haziran sene 1223	12 Mayıs sene 1290	Paris			115	39981221 Flemenk'de 3974407	2467470630	Frank	2384739894	1093284134	2802100000	2877400000
Flemenk	Kral Lui Filip	19 Teşrin-i Evvel sene 1254	29 Teşrin-i Evvel sene 1278	Amsterdam	Flemenk'de 62068	Hindistan'da 77699	113	Muhacirin 22836000	91373719	Florin	99879274	950692000	428844000	505806000
Verten- burg	Kral Şarl Frederik	15 Eylül sene 1296	13 Haziran sene 1281	Ştun	68555			778396	2232536881	Florin	23253688	178464395		
Yunan	Kral Yorgi	24 Kânûn-ı Evvel sene 1262	6 Haziran sene	Atina	12397		21	1431762	35927000	Drahmi	3544330	243487853	76382000	108537000

Asya Kıtası

İran	Nasreddin Şah	sene 1246	19 Ağustos sene 1265	Tahran	60000			4500000	4912500	Tuman	4250000		7220000	50000000
Japon	İmparator Moxedhito	22 Teşrin-i Evvel sene 1269	sene 1284		35564		17	36110500	48136883	Rebo	46596512	131983401	5215200	3487725
Çin				Pekin	70.000			625157000	200000000	Naimlet	200000000		61690000	69290000
Siyam Kralığı	Hükümdarı Evvel Teya Okanula, Hükümdarı Sâni Kamomina		19 Eylül sene 1280	Bangkok	24500			6200000	75000000	Frank			1684390	5247729

Afrika Kıtası

Habeş	İmparator Kaca			Gondar		Asâkir-i gayri muntazama 40.000		4500000	2000000	Frank				
Fas 2830000 Padşahlığı	Sultan Hüseyin		13 Eylül sene 1290	Fas				600000		Frank				19530000
Zendibar Şahlığı	Sultan Buruş		sene 1287	Zendibar	1400		2	100000	7300000	Frank			43550000	20383

Amerika Kıtası

Arjentina	Reis-i Cumhuriyet Sarmento		sene 1285	Buenos			6487	1877490	18172280	Peru	26262385	74164251	16120000	44167000
Brezilya	İmparator Pedro	30 Teşrin-i Sâni sene 1241	26 Mart sene 1247	Rio Janeiro	6211		61	11779842	12025225	Milray	109767300	612965269	177000000	155700000
Peru	Reis-i Cumhuriyet Pardo		30 Temmuz sene 1289	Lima	9192		23	2500000	26532422	801	2552032	104895000	48000000	24000000

Devlet	İmparator ve Kral ve Reis-i Cumber	Tarih-i Vühdet	Tarih-i Cülde	Piyatı	Askır		Vâridat	Ahval-i Maliye		Ahval-i Ticariye			
					Esna-yı Sulhta	Esna-yı Haric		Selâhiyat	Nüfus	Cins	Mesarifat	Döyümlüt	İhracat
Hali	Reis-i Cumhuriyet General Nisaj	7 Mart sene 1287	Port Opron	50000		8	572000	13540000	Dolar	12958000		7504623	6860408
Müstemla-i Amerika	Reis-i Cumhuriyet General Garant	27 Nisan sene 1228	4 Mart sene 1290	Vaşington	32534	161	38925598	320900000	Dolar	286600000	2147818714	549220000	640240000
Meksika	Reis-i Cumhuriyet Lord Teyde	6 Temmuz sene 1289	Meksika	20000			9172052	14426576	Dolar	13046742		823000	321000

Devlet-i Aliyye'nin Mevcud Vükela ve Vüzerâsının Esâmî ve Tarih-i Nasblarını Mübeyyindir

Esâmî	Tarih-i Nasbı
Devletlü Nuri Paşa hazretleri	Fî 26 M sene 1248
Devletlü Hasan Rıza Paşa hazretleri	Fî 20 R sene 1255
Devletlü Mehmed Namık Paşa hazretleri	Fî 17 Za sene 1259
Devletlü el-Hac Ali Paşa hazretleri	Fî 14 L sene 1262
Übbehetlü Devletlü Mehmed Rüşdü Paşa hazretleri	Fî 16 S sene 1262
Devletlü İsmail Rahmi Paşa hazretleri	Fî 23 Ra sene 1263
Devletlü Re'fetlü Abdülkerim Nadir Paşa hazretleri	Fî 4 Ra sene 1264
Devletlü İsmail Paşa hazretleri	Fî 6 Za sene 1264
Devletlü İzzet Paşa hazretleri	Fî 17 C sene 1265
Devletlü Hacı Ali Rıza Paşa hazretleri	Fî 13 N sene 1266
Devletlü Sami Paşa hazretleri	Fî 2M sene 1267
Devletlü Hamdi Paşa hazretleri	Fî 17 S sene 1267
Devletlü Mehmed Paşa hazretleri	Fî 8 N sene 1267
Devletlü Velîyyüddin Paşa hazretleri	Fî 18 Za sene 1267
Devletlü Hürşid Paşa hazretleri	Fî 26 L sene 1268
Devletlü Mustafa Paşa hazretleri	Fî 11 L sene 1270
Devletlü Mehmed Cemaleddin Paşa hazretleri	Fî 4 M sene 1271
Devletlü Ahmed Paşa hazretleri	Fî 27 Ra sene 1271
Übbehetlü Devletlü Mahmud Nedim Paşa hazretleri	Fî 11 C sene 1271
Devletlü Vilyams Paşa hazretleri	Fî 21 Ra sene 1272
Devletlü Siyadetlü Şerif Abdullah Paşa hazretleri	Fî 13 Ca sene 1272
Devletlü Mustafa Paşa hazretleri	Fî 8 B sene 1272
Devletlü Edhem Paşa hazretleri	Fî 26 Ra sene 1273
Devletlü Ahmed Celal Paşa hazretleri	Fî 24 B sene 1273

Esâmî	Tarih-i Nasbı	
Devletlü Mehmed Kâni Paşa hazretleri	Fî 21	sene 1274
Devletlü Atûfetlü Mahmud Paşa hazretleri	Fî 11 Ş	sene 1274
Devletlü Atûfetlü Edhem Paşa hazretleri	Fî 11 Ş	sene 1274
Fehâmetlü Devletlü Hidiv İsmail Paşa hazretleri	Fî 7 N	sene 1274
Devletlü Abdülhalim Paşa hazretleri	Fî 7 N	sene 1274
Devletlü Hüsnü Paşa hazretleri	Fî 8 M	sene 1275
Devletlü Mehmed Akif Paşa hazretleri	Fî 11 S	sene 1275
Devletlü Atûfetlü Nuri Paşa hazretleri	Fî 7 Ş	sene 1275
Tunus Valisi Devletlü Mehmed Sadık Paşa hazretleri	Fî 15 Ca	sene 1276
Devletlü Osman Paşa hazretleri	Fî L	sene 1276
Devletlü Abdülhalim Paşa hazretleri	Fî 22 Za	sene 1276
Devletlü Osman Paşa hazretleri	Fî 20 M	sene 1277
Devletlü Ahmed Tefvik Paşa hazretleri	Fî 16 B	sene 1277
Fehâmetlü Devletlü Midhat Paşa hazretleri	Fî 21 B	sene 1277
Devletlü Mehmed Tefvik Paşa hazretleri	Fî 21 Ş	sene 1277
Devletlü Mustafa Paşa hazretleri	Fî 15 S	sene 1278
Devletlü Abdi Paşa hazretleri	Fî 29 L	sene 1278
Devletlü Derviş Paşa hazretleri	Fî 28 L	sene 1278
Devletlü Mehmed Safvet Paşa hazretleri	Fî 26 Ş	sene 1279
Devletlü Süreyya Paşa hazretleri	Fî 24 N	sene 1279
Devletlü Kabuli Paşa hazretleri	Fî 24 N	sene 1279
Devletlü Hurşid Paşa hazretleri	Fî 7 N	sene 1281
Devletlü Ahmed Paşa hazretleri	Fî 7 R	sene 1281
Devletlü Vesim Paşa hazretleri	Fî 23 Ş	sene 1281
Devletlü Cevdet Paşa hazretleri	Fî 20 Ş	sene 1282
Devletlü Sabri Paşa hazretleri	Fî 3 S	sene 1284
Devletlü Ali Rıza Paşa hazretleri	Fî 16 S	sene 1284
Devletlü Kostaki Muzurus Paşa hazretleri	Fî 13 Ra	sene 1284
Devletlü Ahmed Rasim Paşa hazretleri	Fî 12 Za	sene 1284
Devletlü Takiyüddin Paşa hazretleri	Fî 14 Za	sene 1284
Devletlü İsmail Paşa hazretleri	Fî 7 M	sene 1285
Devletlü Naşid Paşa hazretleri	Fî 9 M	sene 1285
Devletlü Ömer Fevzi Paşa hazretleri	Fî 24 M	sene 1285
Devletlü Mehmed Tefvik Paşa hazretleri	Fî 23 R	sene 1285
Devletlü Mehmed Re'fet Paşa hazretleri	Fî 3 Ra	sene 1285
Devletlü Mansur Paşa hazretleri	Fî 20 Za	sene 1285
Devletlü Sadık Paşa hazretleri	Fî 17 M	sene 1286

Esâmî

Tarih-i Nasbı

Esâmî	Tarih-i Nasbı	
Devletlü Asım Paşa hazretleri	Fî 17 M	sene 1286
Devletlü Safvet Paşa hazretleri	Fî 7 S	sene 1286
Devletlü Mustafa Paşa hazretleri	Fî 17 S	sene 1286
Devletlü İzzet Paşa hazretleri	Fî 21 Ş	sene 1286
Devletlü Derviş Paşa hazretleri	Fî 8 L.	sene 1286
Devletlü Halet Paşa hazretleri	Fî 16 Za	sene 1286
Devletlü Kemal Paşa hazretleri	Fî 11 Ca	sene 1287
Devletlü Rauf Paşa hazretleri	Fî Gurre-i Ş	sene 1287
Devletlü Atûfetlü Redif Paşa hazretleri	Fî 27 S	sene 1287
Devletlü Hamdi Paşa hazretleri	Fî Gurre-i R	sene 1288
Devletlü Halil Paşa hazretleri	Fî 23 Ca	sene 1288
Devletlü Ahmed Muhtar Paşa hazretleri	Fî 24 C	sene 1288
Devletlü Server Paşa hazretleri	Fî 24 C	sene 1288
Devletlü Subhi Paşa hazretleri	Fî 8 B	sene 1288
Devletlü Samih Paşa hazretleri	Fî 7 N	sene 1288
Devletlü İrfan Paşa hazretleri	Fî 7 N	sene 1288
Devletlü İbrahim Paşa hazretleri	Fî 21 Za	sene 1288
Devletlü Nusret Paşa hazretleri	Fî 4 M	sene 1289
Devletlü Emin Paşa hazretleri	Fî 24 Ra	sene 1289
Devletlü Mustafa Asım Paşa hazretleri	Fî 11 C	sene 1289
Devletlü Abdurrahman Paşa hazretleri	Fî 9 C	sene 1289
Devletlü Mısırlı Hüseyin Paşa hazretleri	Fî Gurre-i L	sene 1289
Devletlü İbrahim Paşa hazretleri	Fî Gurre-i L	sene 1289
Devletlü Rüstem Paşa hazretleri	Fî 15 Za	sene 1289
Devletlü Ahmed Eyüb Paşa hazretleri	Fî 25 Za	sene 1290
Devletlü Ali Saib Paşa hazretleri	Fî 5 C	sene 1290
Devletlü İsmail Sıdkı Paşa hazretleri	Fî 12 B	sene 1290
Devletlü Nubar Paşa hazretleri	Fî 12 B	sene 1290
Devletlü Arifi Paşa hazretleri	Fî Gurre-i R	sene 1291
Devletlü Yusuf Paşa hazretleri	Fî 11 B	sene 1291
Devletlü Abraham Paşa hazretleri	Fî 8 Ş	sene 1291
Devletlü Ahmed Hamdi Paşa hazretleri	Fî	sene 1292
Devletlü Nasır Paşa hazretleri		sene 1292
Devletlü İbrahim Paşa hazretleri		sene 1292
Devletlü Ali Paşa hazretleri		sene 1292
Devletlü Galib Paşa hazretleri		sene 1293
Devletlü Mazhar Paşa hazretleri		sene 1293

Esâmî**Tarih-i Nasbı**

Devletlü Mahmud Hamdi Paşa hazretleri	sene 1293
Devletlü Nazif Paşa hazretleri	sene 1293
Devletlü Şerif Paşa hazretleri	sene 1293
Devletlü Şerif Hüseyin Paşa hazretleri	sene 1293
Devletlü Osman Paşa hazretleri	sene 1293
Devletlü Hasan Tahsin hazretleri	sene 1293
Devletlü Hasan Paşa hazretleri	sene 1293
Devletlü Ziya Paşa hazretleri	sene 1293
Devletlü Hüseyin Fevzi Paşa hazretleri	sene 1293
Devletlü Süleyman Paşa hazretleri	sene 1293

Institut kurde de Paris

Institut kurde de Paris

[ERKÂN VE ME'MURİN-İ VİLAYET]

Institut kurde de Paris

ERKÂN VE ME'MURİN-İ VİLAYET

Vali-i Vilayet

Ahmed Tevfik Paşa Müşir, Birinci Mecidi nişan-ı zî-şânını haizdir.

Erkân-ı Vilayet

Defterdar Asım Efendi Rütbe-i Mütemâyiz Nişan-ı Mecidi
Nâib Rasim Efendi Mevâlî
Müftü el-Hac Abdülgani Efendi İzmir Pâyesi Dördüncü
Mektubî Feyzullah Raif Efendi Mütemâyiz Üçüncü

Bazı Memurîn

Mevki Kumandanı Miralay Ömer Bey Beşinci Mecidi
Vilayet A'şâr Memuru Rıza Bey Mütemâyiz
Vilayet Alaybeyi Mehmed Bey
Rüsûmât Nâzırı Ahmed Eşref Efendi Sâlise

Meclis-i İdare-i Vilayet

Reis Vali-i Vilayet

Azâ-i Tabiiyye	Azâ-i Tabiiyye
Defterdar Efendi	Rum Murahhas Vekili Dimitri Efendi
Nâib Efendi	Protestan Piskoposu Tomas Efendi Mecidi Dördüncü
Müftü Efendi	Keldani Metropolitidi Abduşşû Efendi
Mektubî Efendi	Süryani Katoliği Murahhas Vekili Batros Efendi
Evkaf Muhasebecisi Sadık Efendi	Süryani Patriği Vekili Mirze Efendi
Azâ-i Muntehabe	Azâ-i Muntehabe
Hacı Mehmed Ağa İstabl-ı Âmire	Mihail Efendi Beşinci Mecidi
Hacı Mesud Efendi Bursa Müderrisi	Tomas Efendi

Ketebesi

Başkâtib Nazif Efendi Sâlise
Ragıp Efendi Feyzi Efendi
Rıza Efendi Said Efendi

Divan-ı Temyiz-i Vilayet

Reis Merkez Nâibi Efendi

Mümeyyizân Halil Atik Efendi Müderris	Derviş Efendi
Hacı Salih Efendi Mümeyyizân	Yusuf Efendi
Mıgırdaç Efendi	Agop Efendi

Ketebesi

Başkâtib Mehmed Eşref Efendi
Abdülkadir Efendi Râbi'a Hafız Mustafa Efendi
Süleyman Efendi

Mahkeme-i Şer'iyye Memurları

Başkâtib Salih Efendi Müderris

Ömer Fevzi Efendi	Ali Rıza Efendi
Hüseyin Fehmi Efendi	Bekir Efendi

Muhasebe-i Vilayet

Masârifât Kâtibi Hacı Seyfullah Efendi Sâlise

Eyüb Sabri Efendi

Tayfur Efendi

Mehmed Asım Efendi

Abdurrahman Efendi

Receb Naci Efendi

Ömer Fevzi Efendi

Mustafa Efendi

Osman Efendi

Vâridât Kâtibi Ata Efendi

Mustafa Galib Efendi

Şakir Efendi

Muhiddin Bey

Hafız Zülfikar Efendi

Mustafa Efendi

Maruf Efendi

Evrak Mukayyidi Ali Azmi Efendi

Refiki Necib Efendi

Sandık Emîni Bogos Efendi

Mektubî-i Vilayet Kalemî

Mümeyyiz Osman Zeki Bey Sâniye

Müsevvidân

Ali Necib Efendi Sâlise

Arif Efendi Hâcegân

Hafız Mehmed Efendi

Abdülkadir Efendi Sâlise

Hacı Bekir Efendi

Osman Efendi Râbi'a

Mübeyyizân

Abdülğani Efendi

Abdullah Salim Efendi

Zülfikar Vasfi Efendi

Mehmed Nafi Bey

Zülfikar Hakku Efendi

Hafız Necib Efendi

Ali Rıza Efendi

Mehmed Vahid Efendi

Mehmed Cemil Efendi

Ali Efendi

Mustafa Efendi

Vilayet Evrak Odası

Evrak Müdürü Tevfik Efendi Sâlise

Mustafa Akif Efendi

Hamdi Efendi

Raif Efendi

Mehmed Sâbir Efendi

Şükrü Efendi

Hasan Efendi

Mehmed Şefik Efendi

Mazlum Efendi

Mehmed Sabri Efendi

Talat Efendi

Meclis-i Temyiz-i Hukuk

Reis Nuri Efendi Müderris

Mümeyyizân Arif Efendi

İlyas Efendi

Mümeyyizân Zülfikar Bey

Kesper Efendi

Ketebesî

Başkâtib İbrahim Edhem Efendi Sâlise

Mustantık Nazım Efendi

Mübeyyiz Remzi Efendi

Mukayyid Abdullah Efendi

Mübeyyiz Tahir Bey

Mukayyid Cemil Efendi

Mahkeme-i Ticaret

Reis Mehmed Efendi

Abdülhamid Efendi Dâime

Hacı Ali Efendi Muvakkate

Mıgırdıç Efendi Muvakkate

Bedon Efendi Dâime

Mustafa Ağa Muvakkate

Fethi Efendi Muvakkate

Kâtib Bogos Efendi

Daire-i Belediye

Reis Hüseyin Bey İstabl-ı Âmire

Azâ

Azâ

Hacı Abiş Ağa	Abdülhamid Efendi
Abdülkadir Efendi	Mansur Efendi
Bedros Efendi	İshak Efendi
Kâtib Mustafa Efendi	Sandık Emini Karabet Efendi
Başmühendis Mösyö Siter	Memleket Tabibi Vekili Melkon Efendi

Tahrir-i Emlak Komisyonu

Reis Başkâtib Raif Efendi

Hacı Osman Ağa	Hacı Hüseyin Efendi
Hacı Hasan Efendi	Mıgırdıç Ağa
Hanoş Ağa	Diğeri münhal

Zabtiye Alay Meclisi

Reis Alaybeyi Mehmed Bey

Tabur Ağası Mahmud Efendi	İdare Emini Ali Efendi
Bölük Ağası Hacı İsmail Efendi	Bölük Ağası Hasan Efendi
Bölük Ağası Muavini Ahmed Ağa	Bölük Ağası Muavini Hamid Efendi

Zabtiye Tabur Meclisi

Reis Tabur Ağası Mahmud Efendi

Hesab Emini Hasan Efendi	Bölük Ağası İzzet Ağa
Bölük Ağası Mustafa Ağa	Bölük Ağası Muavini Hasan Ağa
Jurnal Emini Ahmed Ağa	

Matbaa-i Vilayet

Nâzır-ı Matbaa Mektubî-i Vilayet

Hurûf Matbaası	Litoğrafya Matbaası
Muharrir Ali Necib Efendi Sâlise	Sermemur Hacı İbrahim Efendi
Sermürettib Ali Natık Efendi	Muavini Osib Efendi
Mürettib Mansur Efendi	İbrahim Efendi
Mürettib Hanna Necmi Efendi	Muhlis Efendi
Mürettib Şehak Efendi	Hacı Ömer Efendi
Müvvezzi Mehmed Efendi	Zülfikar Efendi
Destgâhçı Serkis Efendi	Necib Efendi
Refiki Ohannes Efendi	Halil Efendi
Merdaneci Derviş Efendi	Mehmed Efendi
	Ömer Efendi

Muhasib Hasan Efendi

Islahhane Memurları

Müdürü Süleyman Efendi

Kâtib-i Evvel Abdurrahman Efendi	Kâtib-i Sâni Ahmed Efendi
----------------------------------	---------------------------

Rüsûmât Nezâreti

Nâzır Muavini münhal	Muhasebe Başkâtibi Fazlı Efendi
Tahrirât Başkâtibi Hacı Bekir Efendi	Evrak-ı Sahîha Müdürü Hayali Efendi

Muhasebe Kalemî

Refik-i Evvel Faik Efendi
Refik-i Sâni Mehmed Sâbir Efendi
Sandık Emîni Agop Efendi

Tahrîrât Kalemî

Refik-i Evvel Mehmed Şerif Efendi
Refik-i Sâni Abdülmecid Efendi
Mukayyid Abdullah Efendi

Daire-i Nezârette Müstahdem Maiyyet Memurları

Mürûriye Kâtibi Osman Efendi
Tuz ve Müskirât Kâtibi Mustafa Efendi
Bandrol Kâtibi Hüseyin Efendi
Kantar Katibi İsmail Efendi
Anbarcı Hafız Mennan Efendi

Fabrikalar**Mustafa Efendi Fabrikası**

Memur İbrahim Efendi
Muavin İbiş Efendi

Salih Ağa Fabrikası

Memur Ahmed Efendi
Muavin Şeyh Efendi

Ömer Ağa Fabrikası

Memur Mahmud Efendi
Muavin Yakub Efendi

Abdurrahman Efendi Fabrikası

Memur İbrahim Efendi
Muavin Zülfikar Efendi

Ali Efendi Fabrikası

Memur Ahmed Efendi
Muavin Bekir Efendi

Tahrir-i Emlak Memurları

Tahrir Mümeyyizi Hüseyin Tahsin Efendi

Heyet-i Mukîme

Başkâtib Raif Efendi

İlamât Nâibi Ali Faik Efendi
Mîzân-ı Umumî Kâtibi Abdülcebbar Efendi
Yevmiye Tahsilat Kâtibi Osman Efendi
Vukuat Kâtibi Yaşar Efendi
Defterci Hüsrev Efendi
Yabancı Taharri Memuru Hamdi Bey

Heyet-i Seyyare**Birinci Fırka**

Muharrir münhal
Refiki bu dahi
Mukayyid Zülfikar Zihni Efendi
Mukayyid Karabet Efendi
Messâh Ahmed Hamdi Efendi
Messâh Hokasi Efendi

İkinci Fırka

Muharrir Osman Efendi
Mukayyid Mehmed Hamid Efendi
Mukayyid Mehmed Derviş Efendi
Messâh Fehmi Efendi
Messâh Ali Efendi

Üçüncü Fırka

Muharrir Hacı Hasan Efendi
Refiki Ahmed Faik Efendi
Mukayyid Mustafa Efendi
Mukayyid Şerif Efendi
Messâh Hulusi Efendi
Messâh Remzi Efendi

Dördüncü Fırka

Muharrir Lütfi Efendi
Refiki Daniş Efendi
Mukayyid İbrahim Efendi
Mukayyid Mihri Efendi
Messâh Said Efendi
Messâh Senai Efendi

Diyarbakir Evkaf Kalemî

Muhasebeci Sadık Efendi
Kâtib Abdülhadi Efendi

Diyarbakir Defter-i Hakanî Kalemî

Defter-i Hâkânî Memuru İsmail Hakkı Efendi

Kâtib-i Evvel Ahmed Bey
Kâtib-i Sâni Ömer Ali Bey
Diyarbakir Kazası Tapu Kâtibi Mesud Efendi
Diyarbakir Kazası Emlak Kâtibi Derviş Efendi
Arazi-i Mevkûfe Kâtibi Abdurrahman Efendi
Arazi Yoklama Kâtibi Arif Efendi
Arazi Tahsildarı Abdurrahim Efendi
Emlak Tahsildarı Bekir Efendi

Diyarbakir Telgraf Memurları

Vilayet Telgraf ve Posta Sermüdüğü Mustafa Nuri Efendi Sâniye
Türkçe Memurîn
Fransızca Memurîn
Telgraf ve Posta Müdürü Avni Efendi
Şefdistasyon Pizani Efendi
Sermemur Şükrü Efendi
Sermemur Şuruş Efendi
Sermemur Nüzhet Efendi
Sermemur Amasyan Efendi
Memur-ı Sâni Osman Efendi
Sermemur Pol Efendi
Memur-ı Sâni Faik Efendi
Memur-ı Sâni Kararosyan Efendi
Memur-ı Sâni Mihri Efendi
Memur-ı Sâni Cerciyan Efendi
Memur-ı Sâlis Fethi Efendi
Memur-ı Sâni Hanna Efendi
Memur-ı Sâlis Mehmed Faik Efendi
Diyarbakir Postahanesi Memurları
Memur Ahmed Efendi
Memur-ı Sâlis Cemal Efendi
Mukayyid Hafız Nusret Efendi
Memur-ı Sâlis David Efendi

Livâ Aşâr Memuru Mustafa Efendi

Vilayet Nüfus Mukayyidi Sa'd Efendi
Diyarbakir Nüfus Mukayyidi Abdurrahman Efendi

Merkez-i Vilayet Dairesinde Bulunan Nevâhî

Şark Nahiyesi	Garb Nahiyesi	Behramki Nahiyesi
Müdürü Ahmed Bey	Müdürü Mehmed Bey	Müdürü Hüseyin Ağa
Kâtibi Ahmed Efendi	Kâtibi Bekir Efendi	Kâtibi Abdullah Efendi
Mukayyid Sadullah Efendi	Mukayyid Halil Efendi	Mukayyid Hafız Efendi

Derik Nahiyesi	Metinan Nahiyesi
Müdürü Ömer Efendi	Zabıta Memuru
Kâtibi Zülfikar Efendi	Abdurrahman Ağa
Mukayyid Ahmed Efendi	Kâtibi münhal
Vukuat Kâtibi Natık Efendi	Mukayyid Hafız Efendi

Kaza-i Lice

Kaymakamı Yasin Sâbir Efendi
Nâib İsmail Hakkı Efendi
Müftü Ahmed Rüşdü Efendi
Mal Müdürü Hüseyin Sıdkı Efendi
Tahrirât Kâtibi Mehmed Şerif Efendi

Meclis-i İdare
Reis Kaymakam Efendi
Azâ-i Tabiiyye

Meclis-i De'âvî
Reis Nâib Efendi
Mümeyyizân

Nâib Efendi
Müftü Efendi
Mal Müdürü
Tahrirât Kâtibi
Aza-i Muntehabe
Emin Efendi
Ohannes Ağa

Hacı Hasan Efendi Ali Bey
Kâtib Mehmed Efendi
Gregor Efendi

Meclis-i Belediye

Reis Efendi
Hasan Bey
Ömer Ağa
Serkis Ağa
İkop Ağa
Kâtib Osman Efendi

Memurîn-i Saire

Vukuat Kâtibi Osman Efendi
Nüfus Mukayyidi Osman Efendi
Vukuat Kâtibi Refiki Besim Efendi
Tapu Kâtibi Cernal Efendi
Emlak Mehmed Efendi
Arazi Yoklama Kâtibi Mehmed Bey
Emlak Tahsildarı Mehmed Bey
Lice Memleha Memuru Talha Efendi
Kâtibi Receb Efendi

Nevâhî-i Mülhaka

Hani Nahiyesi

Müdürü Ali Bey
Kâtibi Şibli Efendi
Mukayyid Abdürrezzak Efendi

Zıktı Nahiyesi

Müdür Hacı Abdülkadir Efendi
Kâtibi Ahmed Efendi
Mukayyid Abdullah Efendi

Pıçar Nahiyesi

Müdürü Tahir Bey
Kâtibi Abdülkadir Efendi
Mukayyidi Osman Efendi

Kaza-i Silvan

Kaymakam Ahmed Kâşif Efendi

Nâib Hacı Derviş Efendi
Mal Müdürü Hasan Efendi

Müftü [...] Efendi
Tahrirât Kâtibi Şevki Efendi

Meclis-i İdare

Reis Kaymakam Efendi
Azâ-i Tabiiyye
Nâib Efendi
Mal Müdürü
Tahrirât Kâtibi
Azâ-i Muntehabe
Sadun Ağa
Mehmed Ağa
Karabet Efendi
İshak Efendi

Meclis-i De'âvî

Reis Nâib Efendi
Mümeyyizân
Osman Ağa
Ömer Ağa
Kâtib Said Efendi
Kâlo Ağa

Memurîn-i Saire

Rüsûmât Memuru Osman Efendi
Kâtibi Mehmed Ali Efendi

Vukuat Kâtibi Osman Efendi
Mukayyid Şerif Efendi
Tapu Kâtibi Ahmed Efendi
Emlak Kâtibi Hamdullah Efendi
Arazi Yoklama Kâtibi Vartan Efendi
Arazi Tahsildarı Eyüb Efendi

Meclis-i Belediye

Reis-Azâ Derdest-i tayin bulunmuştur.

Nevâhî-i Mülhaka

Hazro Nahiyesi

Müdür Ahmed Efendi
Kâtibi Kâşif Efendi
Mukayyid Ömer Efendi
Vukuat Kâtibi Osman Efendi

Kulp Nahiyesi

Müdürü Said Bey
Kâtibi Ömer Efendi
Mukayyid Mustafa Efendi

Institut kurde de Paris

Institut kurde de Paris

[Mardin Sancağı]

Institut Kuirde de Paris

Mardin Sancağı

Mutasarrıf Said Paşa Mîr-i Mîrân

Nâib Hacı Hasib Efendi Devriye Müderrisi Müftü Hilmi Efendi
Muhasebeci Hacı Necib Efendi Sâlise Tahrirât Müdürü Hacı Sâlise
Fettah Efendi

Meclis-i İdare

Reis Mutasarrıf Paşa

Azâ-i Tabiiyye	Azâ-i Muntehabe
Nâib Efendi	Ermeni Katolik Murahhası Danyal Efendi
Müftü Efendi	Keldani Murahhası Tomas Efendi
Muhasebeci Efendi	Süryani Katolik Vekili İlyas Efendi
Tahrirât Müdürü	Yakubi Patriği Vekili İlyas Efendi
Evkaf Muhasebecisi Vekili	Protestan Keşişi Cercis Efendi
Ahmed Efendi	Azâ-i Muntehabe
Azâ-i Muntehabe	İlyas Cinancı Efendi
Hacı Ali Bey	Said Ağa
Halil Ağa	

Ketebesı

Başkâtib Yunus Bey Refiki Derviş Efendi

Meclis-i Temyiz-i Hukuk

Reis Nâib Efendi

Mümeyyizân Hacı Yunus Çelebi Mümeyyizân Yahya Çelebi
Cercis Kazar Ağa Said Yerihan Ağa

Ketebesı

Başkâtib Mehmed Hafizî Efendi Refiki Selim Efendi Hâcegân

Muhasebe Kalemı

Vâridât Kâtibi Mehmed Efendi Masârıfât Katibi Davud Efendi
Refiki Melkon Efendi Refiki Necib Efendi
Mukayyid Şükrü Efendi Sandık Emını Said Efendi

Tahrirât Kalemı

Müsevvid-i Evvel Derviş Efendi Müsevvid-i Sâni Mustafa Efendi
Mübeyyiz Hüseyin Bey Mübeyyiz Şeyhmus Efendi
Mübeyyiz Tahir Efendi Mukayyid Hasan Efendi
Mukayyid Şeyhmus Efendi Mukayyid Hızır Efendi

Mahkeme-i Ticaret

Reis Sırrı Efendi
Azâ-i Daimiye
Hacı Hızır Ağa
Yusuf Bülbüli Efendi
Azâ-i Muvakkate
Abdullah Çelebi
Abdülkadir Efendi
Said Kendir Efendi
Yusuf Karaköle Efendi
Kâtib Said Efendi

Daire-i Belediye

Reis Salih Efendi
Azâ-i Muvakkate
Hacı Mehmed Ağa
Süleyman Efendi
Hamid Ağa
İlyas Efendi
Abdulahad Efendi
İshak Efendi
Kâtib Şeyhmus Efendi
Sandık Emını Abdurrahman Bey

Zabtiye Tabur Meclisi

Reis Tabur Ağası İhsan Bey
Azâ
Hesab Emini Tahir Bey
Bölük Ağası Ali Ağa
Bölük Ağası İbrahim Ağa
Muavin Salih Efendi
Muavin Mehmed Bey
Jurnal Emini [...] Efendi

Defter-i Hakanî Kalemî

Defter-i Hakanî Kalemî Memuru
Abdülkadir Efendi
Kâtib-i Evvel Mehmed Efendi
Kâtib-i Sâni Abdülkadir Efendi
Tapu Kâtibi Yusuf Efendi
Emlak Yoklama Katibi Davud Efendi
Tahsildar Ahmed Efendi

Rûsûmât İdaresi

Müdür Hüseyin Şevket Efendi
Serkâtib Ali Efendi
Kâtib-i Sâni Mıgırdıç Efendi
Süleyman Ağa Fabrikası
Memur Ahmed Efendi
Muavin İbrahim Efendi

Kaza-i Cizre

Kaymakamı Said Galib Efendi Sâlise
Nâib Hacı Nuh Efendi
Mal Müdürü Mehmed Efendi

Meclis-i İdare

Reis Kaymakam Efendi
Azâ-i Tabiiyye
Nâib Efendi
Müftü Efendi
Mal Müdürü
Tahrirât Kâtibi
Azâ-i Müntehabe
Hacı Fettah Ağa
Şeyh Mehmed Emin Efendi
Abdülahad Efendi

Daire-i Belediye

Reis Abdi Ağa
Azâ
Ahmed Şakir Ağa
Hami Toru Ağa
Şemas İsa Ağa
Şemas Batris Ağa
Kâtib ve Sandık Emini Efrayım Ağa

Tahrir-i Emlak Komisyonu

Reis... Efendi
Azâ
Yahya Çelebi
Ahmed Bey
Numan Efendi
Nasri Kiso Efendi
Cercis Efendi
Said Efendi

Tahrir-i Emlak Kalemî

Komisyon Başkâtibi Ahmed Hulusi Efendi
Vukuat Kâtibi Zeki Efendi
İlamât Kâtibi Necib Bey
Yevmiye Tahsilat Kâtibi Süleyman Efendi
Defterci Yusuf Efendi
Nüfus Mukayyidi Kasım Efendi

Telgraf ve Postahane Memurları

Müdür Hafız Efendi
Sermemur Halil Efendi
Memur-ı Sâni Osman Efendi
Hamdullah Ağa Fabrikası
Memur Kirkor Efendi
Muavin Mer'î Efendi

Meclis-i De'âvî

Reis Nâib Efendi
Abdurrahman Efendi
Said Mehmed Efendi
Şemas Abdülahad Efendi
Kâtib Emin Efendi

Ma'a-Şirnak Cizre Rûsûmât Memurları

Memur Mehmed Efendi
Kâtib Cercis Efendi
Fabrika Memuru Mehmed Efendi
Muavini Ahmed Efendi

Telgraf ve Postahane

Müdürü Şevki Efendi

Memurîn-i Sairesi

Vukuat Kâtibi Ahmed Fehim Efendi
Nüfus Mukayyidi Mehmed Muhlis Efendi
Tapu Kâtibi Abdülahad Efendi
Tahsildar Efendi
Kaza Sandık Emîni Yusuf Efendi

Kaza-i Midyat

Kaymakamı Hacı Said Efendi Müderris

Nâib Mustafa Nimet Efendi Müftü İbrahim Efendi
Mal Müdürü Ömer Lütfi Efendi Tahrirât Kâtibi Derviş Efendi

Meclis-i İdare

Reis Kaymakam Efendi
Azâ-i Tabiiyye
Nâib Efendi
Mümeyyizân
Müftü Efendi
Mal Müdürü
Tahrirât Kâtibi
Azâ-i Müntehabe
Mehmed Ağa
İsmail Ağa
Davud Ağa

Meclis-i De'âvî

Reis Nâib Efendi
Nimet Ağa
Mehmed Ağa
Akro Ağa
Fatros Ağa
Kâtib Hafız Mehmed Efendi

Daire-i Belediye

Reis Hasan Efendi
Azâ
İbrahim Ağa
Hemo Ağa
Gori Ağa
Ömer Ağa
Kâtib Mustafa Efendi
Sandık Emîni Hüseyin Efendi

Memurîn-i Saire

Rûsûmât Memuru Şemdin Efendi
Kâtib Fransız Efendi
Vukuat Kâtibi Mustafa Efendi
Nüfus Mukayyidi Ahmed Efendi
Kercevs Mukayyidi Ahmed Efendi
Tapu Kâtibi Ali Efendi
Emlak Yoklama Kâtibi Abdülkadir Efendi
Tahsildar Faris Ağa

Hasankeyf Nahiyesi

Müdürü Vehbi Efendi
Kâtibi Mehmed Naim Efendi Mukayyid Mustafa Efendi

Kaza-i Avine

Kaymakamı Hüseyin Hüsnü Efendi
Nâib Mehmed Emin Efendi Müftü Efendi
Mal Müdürü Yesari Efendi Tahrirât Kâtibi Emin Efendi

Meclis-i İdare

Reis Kaymakam Efendi

Meclis-i De'âvî

Reis Nâib Efendi

Azâ-i Tabiiyye
Nâib Efendi
Müftü Efendi
Mal Müdürü
Tahrirât Kâtibi
Azâ-i Müntehabe
Ali Ağa
Mehmed Bey
Abdi Ağa

Mümeyyizân
Mustafa Bey
Halil Ağa
Bünyamin Efendi
Cercis Ağa
Kâtib Ahmed Efendi

Ömerkan Nahiyesi

Zabıta Memuru Davud Bey
Tapu Kâtibi Şeyhmus Efendi

Memurîn-i Salresi

Sürgücü Mukayyidi Ali Efendi
Savur Mukayyidi Mustafa Efendi
Hams Mukayyidi Mehmed Taki Efendi
Sandık Emîni Abdülkadir Efendi

Kaza-i Şırnak

Kaymakamı Abdullah Efendi
Nâib Abdurrahman Efendi
Mal Müdürü Süleyman Efendi
Müftü Efendi
Tahrirât Kâtibi Osman Efendi

Meclis-i İdare

Reis Kaymakam Efendi
Azâ-i Tabiiyye
Nâib Efendi
Müftü Efendi
Mal Müdürü
Tahrirât Kâtibi
Azâ-i Müntehabe
Hacı İbrahim Ağa
Yusuf Ağa
Şemo Ağa

Meclis-i De'âvî

Reis Nâib Efendi
Mümeyyizân
İsmail Ağa
Mehmed Ömer Ağa
Ebulahad
Bedros Ağa
Kâtib Abdülcebbar Efendi

Nevah-î Mülhakası

Memurîn-i Salresi
Nüfus Mukayyidi Ahmed Efendi
Sandık Emîni Fetho Efendi
Tapu Kâtibi (.....) Efendi
Tahsildar (.....) Efendi

Dirköl Nahiyesi
Müdürü Süleyman Efendi
Kâtibi Hüseyin Efendi
Güyan Nahiyesi
Zabıta Memuru Ramazan Ağa
Kâtibi Mustafa Efendi

[Siird Sancığı]

Institut kurde de Paris

Siird Sancağı

Mutasarrıf Süleyman Bey Saniye

Nâib Hasan Sabri Efendi Müderris
Muhasebeci Hasan Rıza Efendi

Müftü Hüseyin Efendi Dördüncü Mecidi
Tahrirât Müdürü Akif Bey

Meclis-i İdare

Reis Mutasarrıf Bey

Azâ-i Tabiiyye
Nâib Efendi
Müftü Efendi
Muhasebeci Efendi
Tahrirât Müdürü

Azâ-i Tabiiyye
Evkaf Muhasebecisi Vekili Hüseyin Efendi
Ermeni Murahhası Ohannes Efendi
Keldani Piskoposu Batros Efendi
Süryani Murahhas Vekili Abdüşşuyû' Efendi

Azâ-i Muntehabe
Hacı Berho Ağa
Hacı Musa Ağa

Azâ-i Muntehabe
Muksi Abdo Ağa
Terzi Babi Efendi

Ketebesi

Başkâtib Hacı Ahmed Efendi

Meclis-i Temyiz-i Hukuk

Reis Nâib Efendi

Molla Hüseyin Efendi
Yusuf Efendi

Hacı Mahmud Efendi
Musa Banusyan Efendi

Ketebesi

Başkâtib Mustafa Mazhar Efendi

Refiki Tahir Efendi

Muhasebe Kalemi

Vâridât Kâtibi Ali Rıza Efendi
Refiki Necib Efendi

Masârîfât Kâtibi Mustafa Sabri Efendi
Refiki Osman Efendi

Sandık Emimi Hanna Aboş Efendi

Tahrirât Kalemi

Müsevvid-i Evvel Ahmed Luzumi Efendi
Mübeyyiz Şakir Efendi
Mübeyyiz Mehmed Reşid Efendi
Mübeyyiz Musa Kelim Efendi

Müsevvid-i Sâni Hüseyin Sabri Efendi
Mübeyyiz İsa Ruhi Efendi
Mübeyyiz İbrahim Edhem Efendi

Daire-i Belediye

Reis Hüseyin Efendi

Azâ
Hacı Mustafa Ağa
Mirza Efendi

Azâ
Yakub Efendi
Kâtib Abdülbaki Efendi

Zabtiye Tabur Meclisi

Reis Tabur Ağası Ali Ağa
Azâ
Hesab Emimi Zülfişkar Efendi
Bölük Ağası Hasan Ağa

Defter-i Hakanî Kalemi

Defter-i Hakanî Memuru Abdurrahman Efendi
Kâtib-i Evvel Mustafa Nuri Efendi
Kâtib-i Sâni Hacı Ömer Efendi
Tapu Kâtibi Ahmed Hilmi Efendi

Bölük Ağası Yusuf Ağa
Muavin Halil Ağa
Muavin Süleyman Ağa

Arazi Tahsildarı İbrahim Efendi

Telgraf ve Postahane

Müdürü Raşid Efendi
Refiki Agop Efendi

Rüsûmât İdaresi

Müdürü Hakkı Efendi
Başkâtib Mehmed Hâdi Efendi
Kâtib-i Sâni Mehmed Tevfik Efendi
Sandık Emini Hasan Efendi

Tahrir-i Emlak Kalemi

Vukuat Kâtibi Osman Efendi
Refiki Abdullah Nafiz Efendi
Nüfus Mukayyidi Zülfikar Efendi

Ma'iyyet Memurları

Mürûriye Kâtibi İbrahim Efendi
Muhafaza Yüzbaşı İsmail Efendi

Fabrikası

Memuru (.....) Efendi

Muavini (.....) Efendi

Kaza-i Rızvan

Kaymakamı Abdülkadir Efendi

Nâib Ahmed Münevver Efendi
Mal Müdürü Derviş Efendi

Müftü (.....) Efendi
Tahrirât Kâtibi Ahmed Nedim Efendi

Meclis-i İdare

Reis Kaymakam Efendi
Azâ-i Tabiiyye
Nâib Efendi
Müftü Efendi
Mal Müdürü
Tahrirât Kâtibi
Azâ-i Müntehabe
İbrahim Ağa
Mekro Ağa
Mirza Ağa

Meclis-i De'âvî

Reis Nâib Efendi
Mümeyyizân
Süleyman Ağa
Telli Bey
Süleyman Ağa
Abdülahad Ağa
Kâtib İsmail Efendi

Beşiri Nahiyesi

Müdürü Mehmed Ziver Efendi
Kâtibi Emin Efendi
Mukayyid Abdülkadir Efendi
Kadranashane Memuru David Efendi

Memurîn-i Saire

Vukuat Kâtibi Hüseyin Efendi
Nüfus Mukayyidi Bekir Fikri Efendi
Rüsûmât Memuru Emin Efendi
Refiki Efendi
Tapu Kâtibi Abdülgani Efendi
Sandık Emini Seyyid Hamza Efendi

Kaza-i Şirvan

Kaymakamı Şerif Efendi

Nâib Ömer Hulusi Efendi
Mal Müdürü İsmail Bey

Müftü Efendi
Tahrirât Kâtibi Mehmed Derviş Efendi

Meclis-i İdare

Reis Kaymakam Efendi

Meclis-i De'âvî

ReisNâib Efendi

Azâ-i Tabiiye
Nâib Efendi
Müftü Efendi
Mal Müdürü
Tahrirât Kâtibi
Azâ-i Muntehabe
Osman By
Hacı Ağa
Berho Ağa

Mümeyyizân
Fettah Bey
Hasan Ağa
Bünyan Ağa
Karabet Ağa
Kâtib Mehmed Efendi

Memurîn-i Saire

Tapu Kâtibi Hacı Efendi
Nüfus Mukayyidi Efendi
Rüsûmât Memuru Ahmed Efendi
Yoklama Kâtibi Abdülaziz Efendi
Sandık Emîni Hamza Efendi

Zurkî Nahiyesi

Müdürü Hâc Ali Bey
Kâtibi Mehmed Efendi
Mukayyid Hacı Ali Efendi

Hizan Nahiyesi

Müdürü Abdülhamid Efendi
Kâtibi Şemseddin Efendi
Mukayyid Şemseddin Efendi

Kaza-i Erüh

Kaymakamı Hacı Abdurrahman Ağa
Nâib Ibrahim Fevzi Efendi
Mal Müdürü Hacı Mahmud Efendi
Müftü Efendi
Tahrirât Kâtibi Mustafa Efendi

Meclis-i İdare

Reis Kaymakam Efendi
Azâ-i Tabiiye
Nâib Efendi
Müftü Efendi
Mal Müdürü
Tahrirât Kâtibi
Azâ-i Muntehabe
Ali Ağa
Fakih Hacı Ağa
Nisan Ağa

Meclis-i De'âvî

ReisNâib Efendi
Mümeyyizân
Halef Şevki Ağa
Resul Ağa
Yusuf Cevher Ağa
Şenko Ağa
Kâtib Musa Safveti Efendi

Nevâhî-i Mülhakası

Bervari Nahiyesi

Müdürü Halil Ağa
Kâtibi Yusuf Efendi
Mukayyid Yusuf Ziya Efendi

Memurîn-i Sairesi

Vukuat Kâtibi Hasan Efendi
Nüfus Mukayyidi İsa Efendi
Rüsûmât Memuru Hakkı Efendi
Tapu Kâtibi Hasan Efendi
Zilan Mukayyidi Hacı Ahmed Efendi
Sandık Emîni Garib Efendi

Kaza-i Sason

Kaymakamı Mustafa Efendi
Nâib Mehmed Tahir Efendi
Mal Müdürü Şaban Efendi
Müftü Efendi
Tahrirât Kâtibi Abdurrahman Efendi

Meclis-i İdare

Reis Kaymakam Efendi
Azâ-i Tabiiyye
Nâib Efendi
Müftü Efendi
Mal Müdürü
Tahrirât Kâtibi
Azâ-i Muntehabe
Şeyh Kasım Efendi
Çeto Ağa
İkop Ağa

Meclis-i De'âvî

Reis Nâib Efendi
Mümeyyizan
Şeyh Mehmed Efendi
Halid Bey
Semo Ağa
Hapo Ağa
Kâtib Efendi

Memurîn-i Saire

Vukuat Kâtibi Hasan Efendi
Sason Memlehası Memuru Zülfikar Efendi
Tapu Kâtibi Efendi
Nüfus Mukayyidi İbrahim Efendi
Kâtibi Mehmed Efendi
Sandık Emni Şeyh Mehmed Efendi

Garzan Nahiyesi

Müdürü Hüseyin Efendi
Kâtibi Yusuf Efendi
Mukayyid Halil Efendi

Hıryan Nahiyesi

Müdürü İsmail Efendi
Kâtibi Lütfi Efendi
Mukayyid Derviş Efendi

Siird Dahilinde Bulunan Memlehalar Memurini**Melefan Memlehası**

Memuru Hafız Ahmed Efendi
Kâtibi Ali Efendi
Sandık Emni Süleyman Efendi

Salha Memlehası

Memuru Hüseyin Efendi
Kâtibi Şeyban Efendi

Zırkî Memlehası

Memuru Ragıb Efendi
Kâtibi Muhiddin Efendi

Kufre Memlehası

Memuru Mehmed Efendi
Kâtibi Mehmed Behcet Efendi

Sadeh Memlehası

Memuru Ali Efendi
Kâtibi Ali Bey

Killis Memlehası

Memuru Efendi
Kâtibi Abdülkadir Efendi

Serhel Memlehası

Memuru İbrahim Edhem Efendi
Kâtibi Ahmed Cemil Efendi

Bulanık Memlehası

Memuru Ahmed Efendi

[Malatya Sancağı]

Institut kurde de Paris

Malatya Sancağı

Mutasarrıf Mustafa Şevki Paşa Mümeyyizân

Nâib Mehmed Asım Efendi
Muhasebeci İbrahim Ata Efendi

Müftü Mustafa Feyzi Efendi
Tahrirât Müdürü Mehmed Faik Efendi Sâlis

Meclis-i İdare

Reis Mutasarrıf Paşa

Azâ-i Tabiiyye	Azâ-i Müntehabe
Nâib Efendi	Evkaf Muhasebecisi Vekili Vaiz Efendi
Müftü Efendi	Ermeni Murahhası Serabyon Efendi
Muhasebeci Efendi	Katolik Murahhası Serabyon Efendi
Tahrirât Müdürü	Efendi
Azâ-i Müntehabe	Azâ-i Müntehabe
Hacı İbrahim Ağa	Abdullah Efendi
Agop Ağa	Serkis Efendi

Ketebesi

Başkâtib Hasan Efendi
Refiki Hasan Efendi

Meclis-i Temyiz-i Hukuk

Reis Nâib Efendi

Mümeyyizân Halil Efendi	Mümeyyizân Cafer Ağa
Serkiz Ağa	Hamparson Ağa

Ketebesi

Başkâtib Ahmed Efendi Refiki Hacı Bekir Efendi

Muhasebe Kalemi

Vâridât Kâtibi Mehmed Kemal Efendi	Masârifât Kâtibi Hasan Behcet Efendi
Refiki Mehmed Efendi	Refiki Halid Efendi
Diğeri Sadeddin Efendi	Diğeri Abdülbaki Efendi
Sandık Emîni Abdullah Efendi	

Tahrirât Kalemi

Müsevvid-i Evvel Abdullah Efendi	Müsevvid-i Sâni Mehmed Emin Efendi
Mübeyyiz Mahmud Efendi	Mübeyyiz Mustafa Bey
Mukayyid Mahmud Efendi	Mukayyid Mehmed Efendi
Arzuhal Müdürü Abdülmuin Efendi	

Daire-i Belediye

Reis Sıddık Bey
Azâ
Halil Ağa
Kasım Ağa
İbrahim Ağa
Serkis Ağa
Kâtib Mehmed Emin Efendi
Sandık Emîni Hacı Efendi
Memleket Tabibi Abdülahad Efendi

Mahkeme-i Ticaret

Reis Halil Efendi
Azâ-i Dâime
Hacı İbrahim Ağa
Agop Efendi
Azâ-i Muvakkate
Hacı İbrahim Ağa
Hacı Hüseyin Ağa
Kirkor Efendi
Kâtib Ahmed Efendi

Zabtiye Tabur Meclisi

Reis Tabur Ağası Mahmud Ağa
Hesab Emîni Hüseyin Avni Efendi
Bölük Ağası İsmail Efendi
Bölük Ağası Mustafa Efendi
Muavin Ali Ağa
Muavin Behram Ağa
Muavin Hacı Şeyhmus Ağa

Tahrir-i Emlak Komisyonu

Reis [.....] Efendi
Azâ Mahallinden esâmî defteri gelmediğinden malum olamamıştır.

Defter-i Hakanî Kalemî

Defter-i Hakanî Memuru Abdülkadir Efendi
Kâtib-i Evvel Mehmed Emin Efendi
Kâtib-i Sâni Mustafa Efendi
Tapu Kâtibi Mehmed Efendi
Emlak Kâtibi Ömer Efendi
Yoklama Kâtibi Mahmud Efendi
Yoklama Kâtibi Hacı Hasan Efendi
Arazi Tahsildarı İbrahim Efendi
Emlak Tahsildarı Mustafa Efendi
Diğer Tahsildar Ahmed Efendi

Tahrir-i Emlak Memurları

Komisyon Başkâtibi Abdullah Efendi
Vukuat Kâtibi Mehmed Efendi
Tahsilat Kâtibi Osman Efendi
Defterci Ahmed Hamdi Efendi
Nüfus Mukayyidi Bekir Efendi

Rûsûmât Memurları

Memur Said Efendi
Kâtib-i Evvel Osman Efendi
Kâtib-i Sâni (.....) Efendi

Telgraf ve Postahane Memurları

Telgraf ve Posta Müdürü Şevki Efendi
Memur-ı Sâlis Muhlis Efendi

Kaza-i Akçadağ

Kaymakamı Mustafa Meza Efendi
Nâib Hacı Ali Efendi
Mal Müdürü Zübeyir Efendi
Müftü (...) Efendi
Tahrirât Kâtibi Mehmed Efendi

Meclis-i İdare

Reis Kaymakam Efendi
Azâ-i Tabiiyye
Nâib Efendi
Müftü Efendi
Mal Müdürü
Azâ-i Müntehabe
Tahrirât Kâtibi
Mehmed Ağa
Sadık Ağa
Ömer Ağa

Meclis-i Deâvî

Reis Nâib Efendi
Battal Ağa
Hacı İbrahim Ağa
Mümeyyizân
Halil Ağa
(.....) Efendi
Kâtib Bekir Efendi

Me'murîn-i Sâiresi

Nüfus Mukayyidi Ahmed Efendi
Tapu Kâtibi Tigor Efendi
Emlak Kâtibi İbrahim Efendi
Tahsildar Hacı Davud Efendi
Sandık Emîni Lütfullah Efendi
Hasan Çelebi Mukayyidi Mustafa Efendi

Nevâhî-i Mülhaka

Hekimhan Nahiyesi

Müdürü İsmail Efendi

Kâtibi Ali Bey

Mukayyid Mehmed Şerif Efendi

Kadranashane Memuru Eflatun Ağa

Rüsûmât Memuru Efendi

Kâtibi [ ] Efendi

Kürne Nahiyesi

Müdürü Ali Ağa

Katibi Mehmed Efendi

Kürecik Nahiyesi

Zabıta Memuru Şakir Ağa

İzoli Nahiyesi

Zabıta Memuru Mahmud Efendi

Kaza-i Hısn-ı Mansur

Kaymakamı Sıdkı Efendi Saniye

Nâib Mehmed Behcet Efendi

Müftü Hasan Efendi

Mal Müdürü Mustafa Efendi

Tahrirât Kâtibi Abdullah Efendi

Meclis-i İdare

Reis Kaymakam Efendi

Azâ-i Tabiiyye

Nâib Efendi

Müftü Efendi

Mal Müdürü

Tahrirât Kâtibi

Azâ-i Müntehabe

Ebuzer Ağa

Yusuf Ağa

Kesper Ağa

Meclis-i De'âvî

Reis Nâib Efendi

Mümeyyizân

Hasan Efendi

Abdurrahman Efendi

Keyork Efendi

(.....) Efendi

Kâtib Hüseyin Efendi

Samsad Nahiyesi

Müdürü İslâm Ağa

Kâtib Veli Efendi

Mukayyid Ali Efendi

Rüsûmât Memuru Ali Efendi

Memurîn-i Saire

Vukuat Kâtibi Abdullah Efendi

Nüfus Mukayyidi Hurşid Efendi

Rüsûmât Memuru Ahmed Efendi

Rüsûmât Kâtibi Asım Efendi

Tapu Kâtibi Hacı Ali Efendi

Emlak Kâtibi Lâmi Efendi

Yoklama Kâtibi Yusuf Efendi

Tahsildar Osman Efendi

Sandık Emimi Hacı Efendi

Kaza-i Kâhta

Kaymakamı Yusuf Efendi

Nâib İshak Efendi

Müftü Efendi

Mal Müdürü Kâmil Efendi

Tahrirât Kâtibi Hacı Mehmed Efendi

Meclis-i İdare

Reis Kaymakam Efendi

Meclis-i De'âvî

Reis Nâib Efendi

Azâ-i Tabiiyye
Nâib Efendi
Müftü Efendi
Mal Müdürü
Tahrirât Kâtibi
Azâ-i Muntehabe
Ebuzer Ağa
Ahmed Ağa
Beşar Ağa

Yasin Bey
İsmail Bey
Tanil Efendi
(.....) Efendi
Kâtib Mehmed Efendi

Memurîn-i Sairesi

Nüfus Mukayyidi Mehmed Efendi   Tapu Kâtibi Salih Efendi
Emlak Kâtibi Mustafa Efendi   Yoklama Kâtibi Hafız Efendi
Tahsildar Mustafa Ağa   Sandık Emni Hasan Efendi

Nevâhî-i Mülhaka

Gerger Nahiyesi

Müdürü İbrahim Hulusi Efendi
Kâtibi Abdurrahman Efendi
Mukayyid Mehmed Efendi
Rüsûmât Memuru Eyüb Efendi
Kâtibi Mustafa Efendi

Şiro Nahiyesi

Müdürü Bekir Bey
Kâtibi Timur Efendi
Mukayyid Mehmed Ali Efendi

Merdisi Nahiyesi

Zabita Memuru Safer Ağa

Zıravkan Nahiyesi

Müdürü Salih Bey
Kâtibi Mustafa Efendi

Kaza-i Besni

Kaymakamı Süleyman Efendi Sâlise

Nâib Kamil Efendi   Müftü Mehmed Efendi
Mal Müdürü Ali Efendi   Tahrirât Kâtibi Osman Efendi

Meclis-i İdare

Reis Kaymakam Efendi
Azâ-i Tabiiyye
Nâib Efendi
Müftü Efendi
Tahrirât Kâtibi
Azâ-i Muntehabe
Abidin Bey
Mehmed Ağa
Agop Efendi

Meclis-i De'âvî

Reis Nâib Efendi
Mümeyyizan
Mustafa Bey
Mehmed Ağa
Agop Efendi
[...] Efendi
Kâtib Salih Efendi

Memurîn-i Sairesi

Vukuat Kâtibi İbrahim Besim Efendi
Nüfus Mukayyidi Mehmed Bey
Rüsûmât Memuru Zübeyir Efendi
Rüsûmât Kâtibi Vakkas Efendi
Tapu Kâtibi Mehmed Zeki Efendi

Emlak Kâtibi Hasan Efendi
Yoklama Kâtibi Akif Efendi
Yoklama Kâtibi Mustafa Efendi
Tahsildar Şeyh Efendi
Sandık Emni Ergil Efendi

Nevâhî-i Mülhakası

Bolam Nahiyesi

Müdürü Mehmed Efendi
Kâtibi Hasan Efendi

Hevidan Nahiyesi

Müdürü Ahmed Lütfü Efendi
Kâtibi Süleyman Bey

Asâkir-i Nizâmiye ve Redife-i Şahane Alayı ve taburlarının Merkez-i Ordu-yı Hümayûna aldırıldıkları cihetle yalnız tabur merkezlerinde bazı memuriyetle kalmış olan zabitanın esâmisi zırde dercolunmuştur.

Diyarbakir'de
Birinci Sınıf Tâlî Sol Kolağası
Lice'de İkinci Sınıf Mukaddem
Taburu Sol Kolağası Said Efendi

Diyarbakir'de
Tabur-ı Mezkûrun Altıncı Bölüğü Mülâzım-ı Mustafa Efendi
Cizre'de Üçüncü Sınıf Mukaddem
Taburu Sağ Kolağası Hafız Mustafa Efendi Evveli Ömer Efendi

Mardin'de Dördüncü Sınıf Tâlî Taburu Yüzbaşılardan Mehmed Efendi

Sınıf-ı Süvari Üçüncü Alayın Diyarbakir'de Bulunan Ümerâ ve Zabitanı

Miralay Ömer Beyefendi
Baytar Binbaşısı Mehmed Efendi
İmam-ı Evvel Abdullah Efendi
Üçüncü Bölüğün Yüzbaşısı Vekili Said Ağa
Dördüncü Bölüğün Mülâzım-ı Evveli Mehmed Ağa
Altıncı Bölüğün Mülâzım-ı Sânisî Ali Ağa

Sağ Kolağası Reşid Ağa
Üçüncü Bölüğün Yüzbaşısı Salih Ağa
İkinci Bölüğün Yüzbaşısı Vekili Mehmed Ağa
Üçüncü Bölüğün Mülâzım-ı Sânisî Nadir Ağa
Cerah Agop Efendi

Vilayet Zabtiye Alayı Ümerâ ve Zabitanı

Alaybeyi Mehmed Bey
İdare Emni Ali Efendi

Diyarbakir Mevkiinde Bulunan Birinci Tabur

Tabur Ağası Mahmud Efendi   Hesab Emni Hafız Hasan Efendi

Süvari

Birinci Yüzbaşı münhal	Mülâzım-ı Evvel Ahmed Efendi	Mülâzım-ı Sâni Ahmed Efendi
İkinci Yüzbaşı İzzet Ağa	Mülâzım-ı Evvel Mehmed Ali Efendi	Mülâzım-ı Sâni Mustafa Efendi
Üçüncü Yüzbaşı Hamid Ağa	Mülâzım-ı Evvel Mehmed Tevfik Ağa	Mülâzım-ı Sâni Abdurrahman Efendi
Dördüncü Yüzbaşı Osman Ağa	Mülâzım-ı Evvel Mehmed Ali Efendi	Mülâzım-ı Sâni Mehmed Ağa
Beşinci Yüzbaşı Halil Ağa	Mülâzım-ı Evvel Hacı İsmail Ağa	Mülâzım-ı Sâni Mehmed Efendi

Piyade

Birinci Yüzbaşı Mustafa Ağa	Mülâzım-ı Evvel Hacı Hamid Efendi	Mülâzım-ı Sâni münhal
İkinci Yüzbaşı Hacı İsmail Efendi	Mülâzım-ı Evvel Hasan Ağa	Mülâzım-ı Sâni Ahmed Hamdi Efendi
Üçüncü Yüzbaşı Hasan Efendi	Mülâzım-ı Evvel Hacı Salih Ağa	Mülâzım-ı Sâni Hasan Ağa
Dördüncü Yüzbaşı Durak Bey	Mülâzım-ı Evvel İsmail Ağa	Mülâzım-ı Sâni Hüseyin Ağa
Beşinci Yüzbaşı Süleyman Ağa	Mülâzım-ı Evvel Ahmed Ağa	Mülâzım-ı Sâni Hasan Efendi

Mardin Mevkiinde Bulunan Üçüncü Tabur

Tabur Ağası Mehmed İhsan Bey   Hesab Emni Mehmed Tahir Efendi

Süvari

Birinci Yüzbaşı İbrahim Efendi	Mülâzım-ı Evvel Mehmed Bey	Mülâzım-ı Sâni Zeynel Ağa
İkinci Yüzbaşı Mehmed Ağa	Mülâzım-ı Evvel Mustafa Ağa	Mülâzım-ı Sâni Şeyhmus Ağa

Piyade

Birinci Yüzbaşı Ali Ağa	Mülâzım-ı Evvel Salih Ağa	Mülâzım-ı Sâni münhal
İkinci Yüzbaşı Şaban Ağa	Mülâzım-ı Evvel İbrahim Bey	Mülâzım-ı Sâni
Üçüncü Yüzbaşı Hacı Bekir Efendi	Mülâzım-ı Evvel Halef Ağa	Mülâzım-ı Sâni

Malatya Mevkiinde Bulunan Dördüncü Tabur

Tabur Ağası Mehmed Ağa   Hesab Emni Hüseyin Avni Efendi

Süvari

Birinci Yüzbaşı Ali Ağa	Mülâzım-ı Evvel Ali Ağa	Mülâzım-ı Sâni Mahmud Efendi
İkinci Yüzbaşı Mustafa Ağa	Mülâzım-ı Evvel Mehmed Ağa	Mülâzım-ı Sâni

Piyade

Birinci Yüzbaşı İsmail Efendi	Mülâzım-ı Evvel Rüstem Ağa	Mülâzım-ı Sâni Ömer Efendi
İkinci Yüzbaşı Ahmed Efendi	Mülâzım-ı Evvel Behram Ağa	Mülâzım-ı Sâni Hasan Efendi
Üçüncü Yüzbaşı Ali Efendi	Mülâzım-ı Evvel Şeyhmus Ağa	Mülâzım-ı Sâni Mahmud Efendi

Süri Mevkiinde Bulunan Beşinci Tabur

Tabur Ağası Hacı Ali Ağa   Hesab Emni Zülfikar Efendi

Süvari

Birinci Yüzbaşı Hacı Hasan Ağa	Mülâzım-ı Evvel Halil Ağa	Mülâzım-ı Sâni Halil Ağa
İkinci Yüzbaşı Ali Ağa	Mülâzım-ı Evvel Mehmed Ali Ağa	Mülâzım-ı Sâni Salih Ağa

Piyade

Birinci Yüzbaşı Yusuf Ağa	Mülâzım-ı Evvel Hacı Mehmed Ağa	Mülâzım-ı Sâni
İkinci Yüzbaşı Hasan Ağa	Mülâzım-ı Evvel Hacı Süleyman Ağa	Mülâzım-ı Sâni Derviş Efendi
Üçüncü Yüzbaşı Hacı Salih Ağa	Mülâzım-ı Evvel Mehmed Ağa	Mülâzım-ı Sâni Hacı Sadık Aa

Dahil-i Vilayette Bulunan Mekâtib-i Rüşdiye

Diyaibekir Rüşdiye Mektebi

Müderis Muallim-i Evvel Mahmud Hamdi ve Muallim-i Sâni
Ali İlmî ve Muallim-i Sâlis Hüseyin
ve Yazı Muallimi Vahid Efendiler.

Mübassır Şakir Ağa

Şakirdân: Aded 125

Lice Rüşdiye Mektebi

Muallim-i Sâni Fethullah Efendi
Aded-i Şakirdân: 25

Hani Rüşdiye Mektebi Muallim-i Sâni Adem Efendi

Şakirdân: Aded 15

Şakirdân: Aded 45

Mardin Rüşdiye Mektebi

Muallim-i Sâni Hacı Davud Efendi

Yazı Hocası Mehmed Reşid Efendi

Siird Rüşdiye Mektebi

Muallim-i Sâni Fethullah Efendi

Şakirdân: Aded 41

Bevvâb Hacı Hasan Efendi

Şakirdân: Aded 100

Malatya Rüşdiye Mektebi

Muallim-i Evvel Bekir ve Muallim-i Sâni Hacı Hasan Efendi

Besni Rüşdiye Mektebi

Muallim-i Sâni Ahmed Hamdi Efendi,

Bevvâb Mehmed Said Efendi

Şakirdân: Aded 25

Muallim-i Evvel Tomas ve Sâni Serkis Efendiler, Türkçe Muallimi Mıgırđıç Efendi

Diyarbakir Protestan Rüşdiye Mektebi

Hısn-ı Mansur Rüşdiye Mektebi

Muallim- Sâni Şeyh Mehmed Efendi,

Bevvâb Mehmed Ali Efendi

Şakirdân: Aded 30

Dahil-i Vilayette Bulunan Milet-i Gayr-i Müslim

Rüesâ-yı Ruhâniyesi

Rum Milleti

Diyarbakir'de Metropolit Ayakokis Efendi

Ermeni Milleti

Diyarbakir'de Murahhas Vekili Efendi

Malatya'da Piskopos Serabyon Efendi

Hısn-ı Mansur'da Piskopos Kirkor Efendi

Siird'de Murahhas Vekili Ohannes Efendi

Garzan Murahhası Haçador Efendi

Silvan ve Lice Murahhası Arakil Efendi

Protestan Milleti

Diyarbakir'de Piskopos Tomas Efendi

Malatya'da Mardros Efendi

Siird'de İlyas Efendi

Mardin'de Cercis Efendi

Hani'de İstegan Efendi

Keldani Milleti

Diyarbakir'de Piskopos Abdüşşü Efendi

Mardin'de Dimotyos Efendi

Cizre'de Matran Batris Efendi

Siird'de Matran Batris Efendi

Süryani Milleti

Diyarbakir'de Murahhas Vekili Batras

Mardin'de Murahhas Vekili Efrayim Efendi

Cizre'de Murahhas Vekili Sem'un Efendi

Hısn-ı Mansur'da Matran Efrayim Efendi

Ermeni Katoligi Milleti

Diyarbakir'de Murahhas Vekili Aleksir Efendi

Malatya'da Murahhas Vekili Kirkor Efendi

Mardin'de Murahhas Danyal Efendi

Kadim Süryani Milleti

Diyarbakir'de Murahhas Vekili Keşiş Mirze Efendi

Cizre'de Murahhas Vekili Abdülhad Efendi

Mardin'de Murahhas Vekili İlyas Efendi

Vilayetin Doksan Üç Senesi Muvâzenesidir

Diyarbakir Sancağı

Mali	Birinci Kısım
1310599	Vergi-yi Kadîmi
421081	Vergi-yi Cedîdi
316347	Bedelât-i Askeriyesi
2098027	Yekûn
	İkinci Kısım
1275604	Öşr-i Hububat
48000	Harîr Öşrü
204135	Rüsûmat-ı Müteferrika
1527739	Yekûn
	Üçüncü Kısım
378382	Öşr-i Hububat
82615	Mazî Öşrü
816658	Ağnâm Rüsûmu
11599	Harc-ı Mazâbit
36944	Harc-ı Vesâik
9951	Resm-i Tahsiliye
63037	Evrak-ı Sahîha
100777	Resm-i Tapu ve Emlak
11000	Tapu, Emlak ve Varâka bahâ
1480963	Yekûn
Mali	Dördüncü Kısım
5975	Öşr-i Maaş
3980	Ceza-yı Nakdî
3012	Akçe İskontosu
20	Tatbik Mührü Harcı
11753	Müteferrikadan
24740	Yekûn
	Doksan İki senesi Emvâli
5121471	Yekûn
7523090	Sinîn-i Sâbika Bakâyası
12654566	Yekûn Cem'an

Malatya Sancağı

Mali	Birinci Kısım
2046259	Vergi
179786	Bedelât-ı Askeriye
2226048	Yekûn
	İkinci Kısım
2872919	Öşr-i Hububat
186000	Öşr-i Afyon
3500	Öşr-i Mazı
210360	Rüsûmât-ı Mütferrika
3252779	Yekûn
	Üçüncü Kısım
5000	Öşr-i Harîr
11213	Öşr-i Duhan
981115	Ağnâm resminden
42574	Evrâk-ı Sahîha
8115	Harc-ı Mazâbit
29216	Harc-ı Vesâik
2615	Resm-i Tahsil
61316	Resm-i Tapu ve Yoklama
6126	Varaka bahâsı
1147290	Yekûn
	Dördüncü Kısım
676	Öşr-i Maaş
6526	Ceza-yı Nakdî
250	Güzeşte
100	Tereke esmânı
1200	Mütferrikadan
8752	Yekûn
	Doksan İki senesi Emvâli
6634869	Yekûn
16737824	Sinîn-i Sâbıka Bakıyyesi
23372693	Yekûn Cem'an

Mardin Sancağı

Mali	Birinci Kısım
1582344	Vergi
353541	Bedelât-ı Askeriye
1935887	Yekûn

	İkinci Kısım
1708032	Öşr-i Hububat
17646	Öşr-i Duhân
2190	Öşr-i Zeytin
71397	Rüsûmât-ı Müteferrika

1799265 Yekûn

	Üçüncü Kısım
3436	Öşr-i Duhân
1829431	Ağnâm resminden
776	Kontratodan
48611	Evrâk-ı Sahîha
3669	Harc-ı Mazâbit
13721	Harc-ı Vesâik
3636	Resm-i Tahsil
Mali	
55000	Tapu ve Emlak Hasılatı
4084	Varak bahâsı

1962134 Yekûn

	Dördüncü Kısım
16357	Emlak-ı Mîriye İcârı
3238	Ceza-yı Nakdî
1285	Öşr-i Maaş
603	Güzeşte
1445	Müteferrikadan
22928	Yekûn
	Doksan İki Senesi Emvâli
5730304	Yekûn
	Sinîn-i Sâbika Bakâyâsı
6812713	Yekûnu
12532917	Yekûn-ı Cem'iyeye Cem'an

Süird Sancığı

Mali	Birinci Kısım
1345820	Vergi
398886	Bedelât-ı Askeriye
1744706	Yekûn

	İkinci Kısım
1335442	Öşr-i Hububat
6780	Öşr-i Duhân
52351	Rüsûmât-ı Müteferrika

1394573 Yekûn

Üçüncü Kısım

424339	Öşr-i Hububat
3516	Öşr-i Duhân
680597	Ağnâm resminden
34271	Evrak-ı Sahîha
3265	Harc-ı Mazabıt
21879	Harc-ı Vesaik
4441	Resm-i Tahsil
36981	Tapu ve Emlak Hasılatı
	3019 Varaka bahâsı
1212308	Yekûn

Dördüncü Kısım

676	Öşr-i Maaş
1500	Ceza-yı Nakdî
3625	Akçe İskontosu
1869	Güzeşte
2127	Müteferrika
9797	Yekûn
4361384	Doksan iki emvali yekûn
9156731	Sinîn-i Sâbıka Bakâyâsı
13518115	

Vilayetin Kâffe-i Vâridâtı

12654566	Diyarbakir Sancağı Yekûnu
23372693	Malatya Sancağı Yekûnu
12532917	Mardin Sancağı Yekûnu
13588115	Süird Sancağı Yekûnu
62078291	Cem'an Yekûn

Vilayette Tab' ve Neşrolunan Gazetelerin Esâmî ve Yevm-i Hurûc ve Ücret-i Seneviyelerini Mübeyyin Cedveldir.

Esâmî-i Vilayet	Neşrolunan Günler	Gazetelerin İsmi	Bir Seneliği	Esâmî-i Vilayet	Neşrolunan Günler	Gazetelerin İsmi	Bir Seneliği
Mısır	Salı	Rûznâme-i Vekâyi'-i Mısıriye	85	Edirne	Salı	Edirne	60
Manastır	Çarşamba	Rumeli	60	Şam	Çarşamba	Suriye	75
Ruscuk	Çarşamba ve Pazar	Tuna	70	İzmir	Çarşamba ve Cumartesi	Aydın	100
Bursa	Çarşamba ve Cumartesi	Hüdavendigâr	100	Cebel-i Lübnan	Perşembe	Hadikatü'l-Ahbâr	100
Erzurum	Perşembe	Envâr-ı Şarkıyye	65	Adana	Cumartesi	Seyhan	100
Haleb	Cumartesi	Fırat	80	Bağdad	Cumartesi ve Salı	Zevrâ	100
Yanya	Çarşamba	Yanya	60	Ankara	Çarşamba	Ankara	40
Kastamonu	Çarşamba	Kastamonu	50	Girid	Çarşamba	Girid	60
Trablusgarb	Perşembe	Trablusgarb	50	Selanik	Perşembe	Selanik	60
Konya	Perşembe	Konya	60	Trabzon	Perşembe	Trabzon	48
Diyarbakir	Perşembe	Diyarbakir	70	Bosna	Pazartesi	Bosna	60
Gayr-ı Resmî				İzmir'de	Perşembe	Karasinan	40
Selanik'de	Pazartesi	Zaman	60	Selanik'de	Pazar	Âyine	25
Prut'da	Salı ve Cuma	el-Cenne	70	Prut'da	Perşembe	el-Fünûn	50
Prut'da	onbeş günde	el-Cinân	100	İzmir'de	Cumartesi ve Çarşamba	İntibâh	100

Bâlâda mezkûr gazetelere abone olmak için Dersaadetçe merkez-i idareleri olan merhum Reşid Paşa Türbe-i Şerifi karşısında Kiraathane-i Osmanî Müdürü Rakım Efendi'ye müracaat olunduğu halde senedleri mahallerine celb ve teslim kılınır.

**Dahil-i Vilayette Bulunan Bilumum Müdirânın Mikdar-ı Maaş ve
Merbût Oldukları Mahaller**

Maaş	Esâmî-i Nevâhî	Merbût Oldukları Kazalar	Merbût Oldukları Livâlar	Maaş	Esâmî-i Nevâhî	Merbût Oldukları Kazalar	Merbût oldukları Livâlar
670	Şark	Kaza-yı	Livâ-yı	670	Beşiri	Kaza-i	Livâ-yı
670	Garb	Diyarbakir	Diyarbakir	670	Hizan	Rızvan	Siird
570	Derik			450	Zırkı	Kaza-yı	
670	Behramki			670	Bervari	Şirvan	
370	Metinan	Kaza-yı		670	Garzan	Kaza-yı	
670	Hazro	Silvan		450	Hıyan	Eruh	
450	Kulb	Kaza-yı		730	Hekimhan	Kaza-yı	
		Lice				Sason	
450	Hani			550	Kürne		
450	Zıkti	Kaza-yı	Livâ-yı	270	Kürecik	Kaza-yı	Livâ-yı
360	Pıçar	Midyat	Mardin	220	İzoli	Akçadağ	Malatya
550	Hasankeyf	Kaza-yı		450	Samsat	Kaza-yı	
500	Dirköl	Şırnak		540	Gerger	Hısn-ı Mansur	
400	Güyan ve			540	Şiro	Kaza-yı	
	Korkil	Kaza-yı		440	Zıravkan	Kâhta	
670	Ömerkan	Avine		270	Merdisi		
				670	Bolam	Kaza-yı	
				450	Hevidan	Besni	

**Dahil-i Vilayette Bulunan Mutasarrıf ve Kaymakamların
Aded ve Mikdar-ı Maaşları**

Mutasarrıflıklar

Maaş	Aded	Esâmî-i Livâ	Maaş	Aded	Esâmî-i Livâ
25000	1	Diyarbakir Sancağı Merkez-i Vilayettir.	6500	1	Mardin Sancağı
6500	1	Malatya Sancağı	6500	1	Siird Sancağı

Diyarbakir Sancağında Bulunan Kaymakamlıklar

Maaş	Aded	Esâmî-i Kaza	Maaş	Aded	Esâmî-i Kaza
	1	Silvan Kazası	1350	1	Lice Kazası

Mardin Sancağında Bulunan Kaymakamlıklar

Maaş	Aded	Esâmî-i Kaza	Maaş	Aded	Esâmî-i Kaza
1400	1	Cizre Kazası	1400	1	Midyat Kazası
1200	1	Şırnak Kazası	1000	1	Avine Kazası

Siird Sancağında Bulunan Kaymakamlıklar

Maaş	Aded	Esâmî-i Kaza	Maaş	Aded	Esâmî-i Kaza
1350	1	Rıdvan Kazası	1250	1	Şirvan Kazası
1350	1	Sason Kazası	1250	1	Eruh Kazası

Malatya Sancağı'nda Bulunan Kaymakamlıklar

Maaş	Aded	Esâmî-i Kaza	Maaş	Aded	Esâmî-i Kaza
1800	1	Hısn-ı Mansur	1800	1	Besni Kazası
1350	1	Akçadağ Kazası	1350	1	Kâhta Kazası
Maaş	Aded	Esâmî-i Kaza	Maaş	Aded	Esâmî-i Kaza
1350	1	Rızvan Kazası	1250	1	Şirvan Kazası
1350	1	Sason Kazası	1100	1	Eruh Kazası

**Dahil-i Vilayette Tahrir Altına Alınmış Olan Mahallerin Musakkafât-ı
Mevcudesiyle Mikdar-ı Nüfusu**

İcmâl-i Musakkafât	Hane	Dekâkin	Hamam	Cevâmî' ve Mesâcid ve Medâris	Denk- ve Değirmen	Bağ ve Bahçe ve Tarla	Arsa-i Hâliye	Musakkafât-ı sâi-resi	İcmâl-i Nüfusu	Nüfus-ı Zükûr-ı Müslime	Nüfus-ı Gayr-ı Müslime	Esâmü-i Kurâ ve Kuzât
Diyarbakir Sancağı												
864	4119	2111	12	80	54	607	327	723	12051	5258	6793	Diyarbakir Kasabası
252	70	19	-	-	3	105	12	30	236	-	236	
227	66	6	-	1	-	133	12	9	105	65	40	Alikâri karyesi
2354	472	80	-	2	12	1712	44	31	1108	788	320	Derik Kasabası
2745	940	116	1	5	13	2473	9	188	2276	1623	647	Lice Kasabası
2130	671	112	-	5	10	1283	6	37	1726	818	908	Hani Kasabası
770	133	15	-	2	11	448	43	118	375	77	298	Silvan Kasabası
2641	615	62	-	5	29	1828	18	79	1651	1010	641	Hazro Kasabası
Malatya Sancağı												
12886	4670	1105	8	109	33	5980	528	446	12476	8864	3612	Malatya Kasabası
6089	1872	622	2	20	10	2502	35	136	4748	3185	1563	Hısn-ı Mansur Kasabası
8277	3217	692	1	44	17	1727	140	227	4686	3761	725	Besni Kasabası
Mardin Sancağı												
4836	2291	1258	4	38	25	1072	42	1050	7939	4219	3720	Mardin Kasabası
1913	605	232	2	216	3	214	265	176	1640	1113	328	Cizre Kasabası
3167	336	69	-	-	-	1464	34	264	714	11	202	Midyat Kasabası
1566	757	216	4	11	8	92	195	83	1071	921	150	Hasankeyf Kasabası
Siirt Sancağı												
6051	1679	654	2	59	4	3314	1410	91	6036	4466	1590	Siirt Kasabası
684	200	61	-	-	7	245	2	207	426	123	274	Ruzvan Kasabası
395	234	56	-	8	6	59	12	40	540	188	252	Hazo Kasabası
1575	278	97	-	-	10	993	6	191	795	5	790	Eruh Kasabası
20342	8146	3531	15	100	131	8606	565	1325	19387	9650	10877	Diyarbakir Kasabası
27252	9859	2419	14	113	60	12726	703	898	21710	15810	5900	Malatya Yekünü
10482	3989	1775	20	265	36	3043	36	728	11165	6264	4901	Mardin Yekünü
8705	2391	928	7	silik	27	6591	165	529	7867	4762	3105	Siirt Yekünü
(...)	23385	8853	76	612	254	29466	2070	Boş	60129	266486	24783	İcmal

Diyarbakir Vilayetinin İstatistik Usulüyle Tanzim ve İmlâ Olunan Cedvelidir

Diyarbakir Sancağının Mahsulat-ı Arzıyyesi

Mahsulatın Nev'i	Sarfiyat		Yekûn-ı Mahsûlât	Fiat		Kıymeti		Yekûn-ı Kıymet
	Dahilî	Haricî		Dahilî	Haricî	Dahilî	Haricî	
	Kile-i İstanbul			Kuruş				
Hınta	2300000	-	2300000	6	-	13800000	-	13800000
Şa'ir	1600000	-	1600000	3	-	4800000	-	4800000
Ma'a-sair								
Hububat	3000000	-	3000000	3	5	3000000	10000000	13000000
Kesilen Koyun ve Keçi	Aded							
	280000	-	280000	30	-	480000	-	480000
Balmumu	Kıyye							
	1500	1500	3000	23	25	34500	37500	72000
Tiftik	6750	-	6750	15	-	101250	-	101250
Yapağı	30000	15000	45000	7	10	210000	150000	360000
Kıl	35000	10000	45000	3	4	105000	10000	145000
Kök Boya	5000	-	5000	5	1	25000	-	25000
	40000	200000	240000	9	12	360000	340000	2760000
Nar Kabuğu	100000	50000	150000	1	12	100000	75000	175000
Yekûn						30935750	12702500	43638250
Sumak	Kıyye		Para		Kuruş			
Yaprağı	100000	-	100000	0,5	-	50000	-	50000
Sumak	20000	-	20000	0,5	-	10000	-	10000
Fenek	5000	-	5000	15	-	7500	-	7500
Ketre	10000	20000	30000	2,5	3	25000	60000	85000
Penbe-i Ham	100000	100000	200000	5	7	500000	700000	1200000
Erz-i Safi	150000	200000	350000	2	3	300000	600000	900000
Cild-i Sansar	2500	1500	4000	70	80	35000	120000	155000
Cild-i Tilki	3000	7000	10000	7	9	21000	63000	84000
Cild-i Tavşan	-	10000	10000	-	2	-	20000	20000
Ceviz Kuruşu	30000	-	30000	6	-	1800000	-	1800000
Badem	2000	1000	3000	7	9	14000	9000	23000
Yekûn						33765750	14274500	48600250

Mahsulatın Nev'i	Sarfiyat		Yekûn-ı Mahsûlât	Fiat		Kıymetî		Yekûn-ı Kıymet
	Dahilî	Haricî		Dahilî	Haricî	Dahilî	Haricî	

Livâ-i Mezkûrun Mahsulat-ı Sınâiyesi

Mahsulatın Nev'i	Aded		Yekûn-ı Mahsûlât	Fiat		Kıymetî		Yekûn-ı Kıymet
	Dahilî	Haricî		Dahilî	Haricî	Dahilî	Haricî	
Çatari	2000	14000	16000	5	65	150000	260000	410000
Kutni	-	3000	3000	22	32	-	96000	96000
Gazeliye	6500	12500	24000	25	30	162500	375000	530500
Manusa	10000	20000	30000	15	18	150000	360000	510000
Çarşaf	1000	2000	3000	170	250	170000	500000	670000
Mülevven Meşin	5000	5000	10000	8	7	40000	35000	75000
Mülevven Sahtiyan	6000	7000	13000	14	16	84000	112000	196000
Mamul Cild-i Bakar	5000	5000	10000	57	65	250000	385000	575000
Ayakkabı	50000	20000	70000	70	24	1000000	480000	1.480.000
Kırmızı İplik	5000	10000	15000	25	28	125000	280000	405.000
Yekûn						2.176.500	2.838.000	4.954.500
Tiftik Abası	1000	1000	2000	30	40	30000	40000	70000
Şal Abas	3000	700	3700	25	30	7500	21000	28500
Yerli Basması	10000	10000	20000	12	14	120000	140000	260000
Harîr Poşi	15000	25000	40000	2	4	45000	100000	145000
Canfes	5000	25000	30000	8	9	40000	225000	265000
Ma'reke	500	500	1000	100	150	50000	75000	125000
Eğer Takımı	500	500	1000	80	100	40000	50000	90000
Mamulât-ı Ahşabiye	20000	10000	30000	10	12	200000	120000	320000
Çorap	20000	10000	30000	3	4	60000	40000	100000
Külâh	1000	10000	11000	3	4	3000	40000	43000
Yekûn						595500	851000	1.441.650
Muytabiye	30000	35000	65000	7	9	210000	315000	525000
Mamul Cild-i Camus	50.000	-	50.000	15	-	75.000	-	75.000
Nühâs Evânî	20.000	40.000	60.000	26	30	520.000	1.200.000	1.720.000
Mamul Gümüş	1.200	750	1.950	160	170	1920000	1.275000	3.195.000
Mamul Garariye	2.000	2.500	4.500	250	300	500.000	750.000	1.250.000
Mamul Tunç	3000	4000	7000	15	20	45000	80000	125000
Mamul Demir	100000	20000	120.000	8	10	800000	200.000	1.000.000
		kıyye						
Mamul Âlât-ı Çift	20.000	-	20.000	10	-	2.000.000	-	2.000.000
Sucuk ve Pestil	40.000	-	40.000	3	-	120.000	-	120.000
Lüle ve Sebil	500.000	500.000	1.000.000	5	7	63.500	87.000	150.000
Yekûn						7.523.000	4.758.500	12.281.500
Peynir	300.000	-	300.000	2	-	600.000	-	600.000.-
Revgan-ı Sade	150.000	50.000	200.000	9	10	1.350.000	550.000	1.900.000
İçyağı	3.000	-	3.000	5	-	150.000	-	150.000
Zeytin Yağı	3.000	7.000	10.000	8	10	24.000	70.000	94.000
Susam Yağı	360.000	40.000	400.000	8	9	2.880.000	360.000	3.240.000

Mahsulâtın Nev'i	Sarfiyat		Yekûn-ı Mahsulât	Fiat		Kıymeti		Yekûn-ı Kıymet
	Dahilî	Haricî		Dahilî	Haricî	Dahilî	Haricî	
Yağ Sabunu	10.000	15.000	25.000	8	9	80.000	135.000	215.000.-
Pekmez ve Akid	17.000	-	17.000	3,5	-	255.000	-	255.000.-
Meşrubat-ı Mütenevvi'a	10.000	15.000	25.000	7	8	70.000	120.000	190.000.-
Meyve-i Höşk	55.000	-	55.000	1,5	-	825.000	-	825.000
Kuru Üzüm	1000000	-	1000000	1,5	-	1.500.000	-	1.500.000
Asef	20.000	-	20.000	6	-	120.000	-	120.000
Yekûn						7.854.000	1.235.000	9.089.000

Siird Sancağı Mahsulât-ı Arziyesi

Mahsulâtın Nev'i	Kile-i İstanbuli		Kuruş	Fiat		Kıymeti		Yekûn-ı Kıymet
	Dahilî	Haricî		Dahilî	Haricî	Dahilî	Haricî	
Hınta	1.350.000	-	1.350.000	9	-	12.150.000	-	12.150.000
Şa'ir	810.000	-	810.000	4	-	3.240.000	-	3.240.000
Hububat	900.000	-	900.000	3	-	2.700.000	-	2.700.000
	Kıyye							
Erz	120.000	-	120.000	2	-	240.000	-	240.000
Kök Boya	2500	30.000	32.500	5	6	12.500	180.000	192.500
				Para				
Soğan	80.000	-	80.000	10	-	70.000	-	200.000
Kuru Üzüm	100.000	150.000	250.000	1	1,5	100.000	-	475.000
Penbe-i Ham	40.000	50.000	90.000	4	5	160.000	250.000	410.000
Bitüm	22.000	13.000	35.000	1,5	2,5	33.000	32.500	65.500
Fındık	16.000	8.000	24.000	1,5	2,5	24.000	20.000	44.000
Yekûn						18.679.500	857.500	19.537.000
	Kıyye			Kuruş				
				Para				
Ceviz	20.000	-	20.000	20	-	100.000	100.000	100.000
Badem	2.000	7.000	4.000	8	10	16.000	20.000	36.000
Kestane	15.000	25.000	40.000	1,5	3,5	23.500	62.500	85.000
Armud-Bagri Alman	200.000	-	200.000	0,5	-	100.000	100.000	100.000
İncir	25.000	35.000	60.000	0,5	1	12.500	35.000	47.500
Kırmızı Ketre	1000	2000	3.000	2	2,5	2.000	5.000	7.000
Şakaloz	6000	-	6.000	2	-	16.000	-	16.000
Mazı	10.000	150.000	160.000	8	10	80.000	1.500.000	1.580.000
Antuf	6.000	14.000	20.000	2	3	12.000	42.000	54.000
Nar Kabuğu	30.000	-	30.000	1	-	30.000	-	30.000
Yekûn						387.000	1.664.500	2.051.000
Duhân	25.000	-	25.000	4	-	100.000	-	100.000
Üzüm-i Keşmiri	4.000	2.400	6.400	2	3	8.000	7.200	15.200
Balmumu	200	1.000	1.200	20	25	4.000	25.000	29.000
Tiftik	25.000	75.000	100.000	13	15	132.000	1.125.000	1.450.000
Yapağı	25.000	13.000	37.000	5	6	135.000	72.000	197.000
Kıl	10.000	10.000	20.000	3	4	30.000	40.000	70.000
	Aded							
Cild-i Sansar	-	1.000	1.000	60	-	-	60.000	60.000
Cild-i Tilki	500	2.000	2.500	8	10	4.000	20.000	24.000

Mahsulatın Nev'i	Sarfiyat		Yekûn-ı Mahsûlât	Fiat		Krymeti		Yekûn-ı Krymet
	Dahili	Harici		Dahili	Harici	Dahili	Harici	
Cild-i Vaşak	-	50	50	-	15	-	7500	7.500
Cild-i Kunduz		100	100	-	40	-	4.000	4.000
Kesilen Koyun ve Keçi	60.000	-	60.000	3			1.800.000	1.800.000
Yekûn						19.662.500	5.682.700	25.345.200

Livâ-i Mezkûrun Mahsulât-ı Sınâiyesi

Yünlü Kuşak	3.000	3.000	6.000	10	12	30.000	36.000	66.000
İplikli Kuşak	4.000	5.000	9.000	6	8	24.000	40.000	64.000
Yünlü Aba	4.000	4.000	8.000	30	35	120.000	140.000	260.000
Tiftikli Aba	7.000	2.000	9.000	20	25	140.000	50.000	190.000
Beyaz Ham Bez	15.000	15.000	30.000	10	13	150.000	180.000	330.000
Süird Basması	3.000	2.000	5.000	10	13	30.000	26.000	54.000
Kırmızı Bez	20.000	20.000	40.000	15	17	300.000	340.000	640.000
Beyaz Meşin	5.000	15.000	20.000	5	7	25.000	105.000	130.000
Kırmızı Meşin	2.000	1.000	3.000	8	10	16.000	10.000	26.000
Ayak Yemenisi	40.000	10.000	50.000	12	14	480.000	140.000	620.000
Yekûn						1.315.000	1.067.000	2.382.000
	Aded			Kuruş				
Çank	20.000	-	20.000	11	-	220.000	-	220.000
Mülevven Sahtiyan	4.500	700	5.200	12	15	54.000	10500	64.500
Mamul Cild-i Camus	200	-	200	500	-	100.000	-	100.000
Mamul Cild-i Bakar	5.000	-	5.000	30	-	150.000	-	150.000
	Kıyye							
Kırmızı İplik	500	1.000	1.500	40	50	20.000	50.000	70.000
Beyaz İplik	10.000	-	10.000	12	-	120.000	-	120.000
Yağ Sabunu	12.000	-	12.000	3	-	36.000	-	36.000
Bitim Sabunu	1000	5000	6000	7	8	7000	40000	47000
Tüfenk Çakmağı	500	500	1.000	10	15	5.000	7.500	12.500
Abonos Sıgar Ağaç	20.000	18.000	38.000	1	2	20.000	36.000	56.000
Yekûn						2.047.000	1.211.000	3.258.000

Livâ-i Mezkûrun Mahsulât-ı Mâyia'sı

	Kıyye			Kuruş				
Peynir	50.000	-	50.000	1	-	50.000	-	50.000
Revgan-ı Sade	50.000	10.000	60.000	7	8	350000	80.000	430.000
İçyağı	30.000	15.000	45.000	4	5	120.000	75.000	195.000
Bitim Yağı	1.200	5.800	7.000	5	6	6.000	34.800	40.800
Pekmez	80.000	-	80.000	1	-	80.000	-	80.000
Akîd	30.000	-	30.000	1,5	-	45.000	-	45.000
Asel	10.000	25.000	35.000	4	6	40.000	150.000	190.000
Meyve-i Höşk ve Ter	100.000	-	100.000	1	-	10.000	-	100.000
Nar Pekmezi	2.000	-	2.000	3	-	6.000	-	6.000
Meşrubat	50.000	-	50.000	5	-	250.000	-	250.000
Yekûn						1.047.000	339.800	1.386.800

Mahsulatın Nev'i	Sarfiyat		Yekûn-ı Mahsulât	Fiat		Kıymeti		Yekûn-ı Kıymet
	Dahilî	Haricî		Dahilî	Haricî	Dahilî	Haricî	

Mardin Sancağı Mahsulât-ı Arziyesi

	Kile-i İstanbulî		Kuruş					
Hinta	1.260.000	-	1.260.000	5	-	6.300.000	-	6.300.000
Şa'ır	567.000	-	567.000	3	-	1.701.000	-	1.701.000
Hububat	540.000	-	540.000	2	-	1.080.000		1.080.000
Duhân	60.000	20.000	80.000	5	7	300.000	140.000	440.000
Pembe-i Ham	80.000	26.000	106.000	7	8	560.000	208.000	768.000
Erz	60.000	-	20.000	2,5	-	150.000	-	150.000
Tane-i Zeytin	40.000	100.000	140.000	1	1,5	40.000	150.000	190.000
Mahleb	60.000	200.000	260.000	1,5	2,5	90.000	500.000	590.000
Bitim	100.000	150.000	250.000	1,5	2,5	150.000	375.000	525.000
Yapağı	35.000	50.000	85.000	6	8	210.000	400.000	610.000
Yekûn						11.661.000	1.773.000	13.434.000
	Kıyye		Kuruş					
İcasî	150.000	350.000	300.000	2	3	300.000	450.000	750.000
Susam	200.000	400.000	600.000	1	1,5	200.000	600.000	800.000
Badem	6.000	10.000	16.000	8	9	48.000	90.000	138.000
Mazı	20.000	100.000	120.000	8	10	160.000	1.000.000	1.160.000
Antuf	15.000	-	15.000	3	-	45.000	-	45.000
Şakaloz	15.000	-	15.000	3	-	45.000	-	45.000
			Para					
Sumak	60.000	40.000	100.000	0,5	30	30.000	30.000	60.000
Nar Kabuğu	20.000	-	20.000	1	-	20.000	-	20.000
Sucuk	40.000	40.000	80.000	3	4	120.000	160.000	280.000
Pestil	40.000	60.000	100.000	2	3	80.000	180.000	260.000
Tiftik	40.000	170.000	210.000	13	15	520.000	2.550.000	3.070.000
Yekûn						13.229.000	6.833.000	20.062.000

Livâ-i Mezkûrun Mahsulât-ı Sınâiyesi

	Kıyye		Kuruş					
Nühâs Mamulâtı	2.000	3.000	5.000	25	30	50.000	90.000	140.000
Mamulât-ı Demir	20.000	30.000	50.000	6	7	120.000	210.000	330.000
Mamul Cild-i Camus	15.000	5.000	20.000	10	12	150.000	60.000	210.000
Kırmızı İplik	4.000	1.500	5.500	30	35	120.000	52.500	172.500
Beyaz İplik	5.000	2.000	7.000	10	12	50.000	24.000	74.000
Mamulât-ı Tunç	2.000	2.000	4.000	15	18	30.000	36.000	66.000
Bitim Sabunu	1.500	500	2.000	6	7	9.000	3.500	12.500
Şal Aba	1500	8500	10.000	30	35	45.000	297.500	342.500
Mülevven Meşin	5.000	8.000	13.000	6	7	30.000	56.000	86.000
Mülevven Sahtiyan	20.000	10.000	30.000	14	16	280.000	160.000	440.000
	Kıyye							
Gümüş Mamulâtı	100	50	150	16	18	160.000	90.000	250.000
Yekûn						1.044.000	1.079.500	2.123.500
	Aded		Kuruş					

Mahsulatın Nev'i	Sarfiyat		Yekûn-ı Mahsûlât	Fiat		Kıymeti		Yekûn-ı Kıymet
	Dahilî	Haricî		Dahilî	Haricî	Dahilî	Haricî	
Ayakkabı	60000	20.000	80.000	20	25	120.000	500.000	620.000
Beyaz Bez	12.000	4.000	52.000	20	25	240.000	100.000	340.000
Kırmızı Bez	6.000	2.000	8.000	30	35	180.000	70.000	250.000
Kıyye								
Muytabiye	2.000	1.000	3.000	14	16	28000	16.000	44.000
Keçe	5.000	-	5.000	5	-	25.000	-	25.000
Aded								
Kûlah	5.000	-	5.000	5	-	25.000	-	25.000
Yün Aba	2.500	2.500	5.000	60	70	150.000	175.000	325.000
Gazeliye	10.000	10.000	20.000	25	28	250.000	280.000	530.000
Mendil	10.000	-	10.000	4	-	40.000	-	40.000
Kesilen Ağnâm ve Keçi	40.000	-	40.000	25	-	100.000	-	100.000
				Para				
Lüle ve Sebil	80.000	200.000	280.000	10	15	20.000	75.000	95.000
Yekûn						2.222.000	2.290.500	4.517.500

Livâ-i Mezkûrun Mahsulât-ı Mâyi'ası

İçyağı	400.00	-	40.000	4	-	160.000	-	160.000
Peynir	80.000	-	80.000	1,5	-	120.000	-	120.000
Revgan-ı Sade	60.000	-	60.000	7	-	420.000	-	420.000
Bitüm Yağı	3.000	1500	4.500	5	6	15.000	9.000	24.000
Asel	20.000	12.000	32.000	6	7	120.000	84.000	204.000
Pekmez	200.000	100.000	300.000	1	1,5	200.000	150.000	350.000
Akid	40.000	-	40.000	2	-	80.000	-	80.000
Meyve-i Höşk ve Ter	500.000	-	500.000	1	-	500.000	-	500.000
Üzüm	100.000	100.000	200.000	1	1,5	100.000	150.000	250.000
Meşrubat	20.00	-	20.000	5	-	100.000	-	100.000
Yekûn						1.715.000	393.000	2.108.000

Malatya Sancağı Mahsulât-ı Arziyesi

	Kile-i İstanbulî		Kuruş					
Hinta	1.500.000	-	1.500.000	10	-	15.000.000	-	15.000.000
Şa'ir	7.500.000	-	7.500.000	7	-	52.500.000	-	52.500.000
Mercimek	60.000	-	60.000	10	-	600.000	-	600.000
Nohud	90.000	-	90.000	10	-	900.000	-	900.000
Kuşne	90.000	-	90.000	7	-	630.000	-	630.000
Bakla	90.000	-	90.000	7	-	630.000	-	630.000
Cülbend	90.000	-	90.000	6	-	540.000	-	540.000
Gılgıl	60.000	-	60.000	6	-	360.000	-	360.000
Darı	90.000	-	90.000	6	-	540.000	-	540.000
Zeğrek	60.000	-	60.000	10	-	600.000	-	600.000
Yekûn						72.300.000	-	72.300.000
		Kıyye		Kuruş				
Pembe-i Ham	50.000	60.000	110.000	7	8	350.000	480.000	830.000

Mahsulatın Nev'i	Sarfiyat		Yekûn-ı Mahsûlât	Fiat		Kıymeti		Yekûn-ı Kıymet
	Dahilî	Haricî		Dahilî	Haricî	Dahilî	Haricî	
Harîr Kozası	30.000	-	30.000	-	60	1.800.000	-	1.800.000
Afyon	10.000	-	10.000	200	-	2.000.000	-	2.000.000
Erz	100.000	100.000	200.000	2,5	3	250.000	300.000	550.000
	Aded							
Kereste Ağacı	50.000	60.000	110.000	10	15	500.000	900.000	1.400.000
	Kıyye							
Kuru Dut	2.000	2.000	4.000	1	1,5	2000	3000	5.000
Duhân	90.000	170.000	260.000	3	4	270.000	680.000	950.000
Kök Boya	7.000	27.000	34.000	4	5	28.000	135.000	163.000
Çiriş	20.000	10.000	30.000	2	2,5	40.000	25.000	65.000
Mazı	5.000	10.000	15.000	8	11	40.000	110.000	150.000
Yekûn						3.480.000	2.633.000	6.113.000
	Kıyye			Kuruş				
Ketre	3500	1000	4.500	2	3	7.000	3.000	10.000
Antuf	4000	-	4000	3	-	12.000	-	12.000
Şakaloz	3.000	-	3.000	3	-	9.000	-	9.000
Pestil	40.000	70.000	110.000	2	2,5	80.000	175.000	255.000
Sucuk	20.000	30.000	50.000	3	4	60.000	120.000	180.000
Eşbabiye	50.000	60.000	110.000	1,5	2	75.000	120.000	195.000
Kuru Üzüm	40.000	-	40.000	1,5	-	60.000	-	60.000
Cild-i Sansar	800	200	1000	60	70	48.000	14.000	62.000
Cild-i Tilki	600	2.000	2.600	10	12	6.000	24.000	30.000
Meyve-i Ter	900.000	-	900.000	10	-	225.000	-	225.000
Yekûn						582.000	456.000	1.028.000
	Kıyye			Kuruş				
Badem	4.000	6.000	10.000	8	9	32.000	54.000	86.000
Balmumu	1.000	6.000	7.000	20	23	20.000	138.000	158.000
Yapağı	20.000	20.000	40.000	6	7	120.000	140.000	260.000
Tiftik	5.000	5.000	10.000	10	12	50.000	60.000	110.000
Kıl	20.000	30.000	50.000	2	4	40.000	120.000	160.000
Kesilen Ağnâm ve Keçi	80.000	-	80.000	30	-	2.400.000	-	2.400.000
				Para				
Ceviz	100.000	-	100.000	20	-	50.000	-	50.000
Cehri	100	10.000	10.100	18	20	1800	200.000	201.800
Yekûn						79.075.000	3.801.000	82.876.800

Livâ-i Mezkûrun Mahsulât-ı Sınâiyesi

	Aded							
Manusa	5.000	-	5.000	12	-	60.000	-	60.000
Beyaz Bez	15.000	15.000	30.000	12	14	180.000	210.000	390.000
Kilim ve Halı	1.500	1.500	3.000	120	150	180.000	325.000	405.000
Çubuk	5.000	5.000	10.000	1	1,5	5.000	7.500	12.500
Külek	10.000	10.000	20.000	2	3	20.000	30.000	50.000
Ayakkabı	50.000	-	50.000	10	-	500.000	-	500.000
İskemle Sandık	1500	1500	3.000	12	15	18.000	22.500	40.500
Cild-i Bakar	200	-	200	250	-	50.000	-	50.000

Mahsulatın Nev'i	Sarfiyat		Yekûn-ı Mahsûlât	Fiat		Kıymeti		Yekûn-ı Kıymet
	Dahilî	Haricî		Dahilî	Haricî	Dahilî	Haricî	
Çorap	12.000	-	12.000	4	-	48.000	-	48.000
Yekûn						1.281.000	495.000	1.616.000
	Aded							
Zurna, Kaval	1000	4.000	5.000	2	2,5	2.000	10.000	12.000
Kırmızı Bez	20.000	15.000	35.000	20	25	400.000	375.000	775.000
	Kıyye							
Muytabiye	2.000	8.000	10.000	8	9	16.000	72.000	88.000
Mülevven Meşin	15.000	-	15.000	6	-	90.000	-	90.000
Mülevven Sahtiyan	15.000	-	15.000	15	-	225.000	-	225.000
Keçe ve Külâh	25.00	-	25.000	4	-	100.000	-	100.000
Nühâs Evânî	4.000	-	4.000	25	-	100.000	-	100.000
Mamul Demir ve Teferruat	120.000	-	120.000	7	-	840.000	-	840.000
Tunç Evânî	70.000	-	70.000	15	-	105.000	-	105.000
Çift Âlâtı	10.000	-	10.000	40	-	400.000	-	400.000
Yekûn						3.399.000	952.000	4.251.000

Livâ-i Mezkûrun Mahsulât-ı Mâyî'ası

	Kıyye		Kuruş					
Peynir	100.000	-	100.000	1	-	100.000	-	100.000
Revgan-ı Sade	80.000	-	80.000	7	-	560.000	-	560.000
Revgan-ı Ter	10.000	-	10.000	8	-	80.000	-	80.000
Asel	20.000	10.000	30.000	3	4	60.000	40.000	100.000
Pekmez	50.000	-	50.000	2,5	-	125.000	-	125.000
Revgan-ı Neft	2.000	3.000	5.000	10	15	30.000	45.000	75.000
İçyağı	20.000	-	20.000	5	-	100.000	-	100.000
Dut Pekmezi	10.000	-	10.000	1	-	20.000	-	20.000
Yekûn						975.000	85.000	1.060.000

Diyarbakir Vilayeti Telgraf Ücürâtı

Ücürât	Aded-i Kelimât	
10	20	Vilayet ve mülhakâtına
15	20	Haleb Vilayeti ve mülhakâtına
15	20	Ankara Vilayeti ve mülhakâtına
15	20	Bağdad Vilayeti ve mülhakâtına
30	20	Kastamonu Vilayeti ve mülhakâtına
60	20	Tuna Vilayeti ve mülhakâtına
45	20	Hüdavendigâr Vilayeti ve mülhakâtına
30	20	Konya Vilayeti ve mülhakâtına
70	20	İşkodra Vilayeti ve mülhakâtına
30	20	Suriye Vilayeti ve mülhakâtına
40	20	Aydın Vilayeti ve mülhakâtına
40	20	Edirne Vilayeti ve mülhakâtına
20	20	Cezayir-i Bahr-ı Sefid Vilayeti ve mülhakâtına
70	20	Bosna Vilayeti ve mülhakâtına
45	20	İstanbul Vilayeti ve mülhakâtına
15	30	Erzurum Vilayeti ve mülhakâtına
7	20	Yanya Vilayeti ve mülhakâtına
60	20	Selanik Vilayeti ve mülhakâtına
15	20	Sivas Vilayeti ve mülhakâtına
30	70	Trabzon Vilayeti ve mülhakâtına

Bâlâda beyan olunan ücürât yalnız yirmi kelime için olup yirmi kelimeyi bir kelimedenden on kelimeye kadar tecâvüz ettiğinde ücret-i asliyesinin nisfi zamm olunur. Ve ilâ-nihaye minvâl-i muharrer üzere ahz kılınır.

Posta Tarifnamesidir

Mukaddime

Memâlik-i Mahrûse-i Şahane'nin hangi mahallerine hangi günlerde posta çıkarılmakta olduğu ve nerelere Tatarlar vasıtasıyla mekâtib ve emanât ve eşya ve ne yerlere sürücü yedleriyle yalnız muharrerât isâl kılınmakta ve ne mahallerin merkezlerinde müdür ikâme olunmakta bulunduğunu ve bu posta işleyen mahallerin yekdiğerlerine olan bu'd ve me-safesi kaçır saatten ibaret idiğini mübeyyen bu kere saye-i muhassenât-vâye-i cenâb-ı Padişahide haritası tanzim kılınmakla bunca lazım gelen bazı tarifât ve ihtarâtı ve alınacak ücürât ve saire muamelâtı mübeyyen risâlenin suretidir.

Malumat-ı Umumiye

Postalara tevdi olunacak mekâtib ve matbuatın herhalde peşinen ücürâtı alınmak usul-i müttehazedendir. Yapıştırılacak pulların esmânı ve elvânı ber-vech-i zir beyân olunur.

Filyatı	Elvânı
On paralık	Mor
Yirmi paralık	Yeşil
Bir kuruşluk	Sarı
İki kuruşluk	Turuncu
Beş kuruşluk	Mavi
Yirmi kuruşluk	Kırmızı

Postalara teslim olunacak mekâtib ve evrak-ı saire ve gazete ve matbuat-ı mütenevvi'anın üzerlerine ber-mûceb-i tarife ashâbı taraflarından pullar yapıştırılarak zirde isimleri tahrir ve ta'dâd kılınan merkezler sandıklarına vaz'ı lazım gelecektir. Ve bu pullar dahi işbu merkezde fûruht olunacaktır.

Postahane-i Âmire, Galata, Beşiktaş, Üsküdar, Cağaloğlu, Bayezid, Ayasofya, Mahmud Paşa

Bir mektubun posta pulları gram ve mikdanna nisbetle ücretinden noksan yapışunlup posta sandığına atıldığı hal-

de mahalline gönderilmeyip postahane de tevkif ve görünecek bir mahalle vaz' ile sahibi görüp mektubun mahalli-ne irsâline tâlib olduğu halde noksan pullar ba'de'l-ikmal irsâl olunacaktır.

Bir mektub sahibi postaya teslim etmiş olduğu mektubu geriye almak murad eylediği halde işbu mektub kendisinin olduğuna posta idaresinin temin ve sebep-i istirdâdı ne idüğünü dahi izah ve tebeyyün etmeğe mecbur olacaktır.

Posta sandığına atılan mektub ve evrak-ı saire üzerinde bulunan posta pulları kalp ve yahud bir defa müsta'mel olduğu tebeyyün ettiği halde o makûle evrak mahalline gönderilmeyeceğinden mâ'adâ ashâbı dahi li-eclî't-te'dîb ta-harrî ve derdest edilecektir.

Eğerçi bozgunluk pullarda olan uygunsuzluk kendi tarafından olmadığını sahib-i mektub iddia ederse mütecâsirini irâe ve isbat etmesi lazım gelecektir.

Gönderilecek mekâtîb ve sairenin üzerleri her kime gidecek olur ise isim ve şehri ve mahalli ecnebi lisanında yazıldığı takdirde taşra postahane müdürü ecnebi lisanına aşınâ olmadıkları cihetle vakit zamanıyla mahallerine isâle güçlük olmamak için eyzan Türkçe dahi yazılması muktezidir.

Postahane müdürü bulunan mahallere verilen bilcümle mekâtîb ve evrak-ı saire ücreti kâmil ol mahalde ahz olunur. Ve müdürü bulunmayan mahalden müdür bulunan mahalle gönderilen evrak ve mekâtîbin ücreti bi't-tab' müdür bulunan mahalde kılınacağından yalnız üzerlerine tarçinî renginde pul yapıştırılacaktır. Bir kimse kendi ismine vârid olan bir mektubun mührünü fekk ve küşâd etmezden evvel adem-i kabul ile red ve iade edebilir ise de mektubun mührünü fekk ve feth eyledikten sonra hiç bir vesile ve bahane ile eda-i ücretten imtinâ edemeyecektir.

Mektub derûnuna kâime ve konsolide ve yahud her nev'i meskûkât ve eşya ve saire vaz'ı katiyyen memnû' olup şayed bu memnû'iyeti işgâ etmeyip de yine vaz' edenler olduğu takdirde mektubları alıkonulup, bundan dolayı zuhur edecek davasına havale-i sem' ve itibar olunmayacaktır.

Posta işleyen mahaller için haricden pulsuz mektub ve evrak-ı saire olup isâl edecek olanlardan yedlerinde zuhur edip memurları taraflarından tutulacak olan o makûle evrakdan postadan kaçırılmış farziyle iki kat ücret alınacaktır.

Taahhüd etdirilecek mektuplar bir zarf derûnuna vaz' olunup mühür fekki vaki olmadıkça açılmayacak surette zarfın üzeri mühr-i mumî ile ekal üç mahalden temhîr olunmak iktizâ eder. Bu suretle mektub gönderecek olan adam mektubu memur-ı mahsusla teslim edeceğinden bunun için kendisine bir kıt'a makbuz senedi itâ edilecektir. Ve böyle taahhüdü mektub zayi olacak olur ve makbuz senedi sahibinin yedinde görülür ise ol halde mektub [ve] postahane den yüz kuruş itâ edilecektir. Bir kimse ber-minval-i muharrer sened alınmış taahhüdü mektubun postaya teslimi tarihinden altı mâh mürûrunda zayi olduğu beyânıyla dava etmeye hakkı olmayacaktır. Alması ve yahud tarafından ma'rûf bir vekil irsâl ile icab eden senedi imza ederek alınması lazım gelir. Gazete ve sair matbu

evrak zarf derûnuna vaz' olunmayıp görünür surette kağıdla çemberletilmesi iktizâ eder. Bu takım gazete ve matbuat arasına sıkıştırılmış mektub görülür ise sahibi tarafından iki kat ücret alınacaktır. Eczâ-yı nâriye ve bunun emsali muhâtaralı şeyler katiyyen kabul olunmayıp redolunur.

Taşraya akçe göndermek isteyenler taleb eyledikleri halde teshîlât olmak üzere yalnız posta ücreti ahz olunarak icabına göre Dersâadet Postahanesi havale edilir.

Posta vârid olduğu gün mektupların ne saatten itibaren tevdi olunacağı ahaliye ilan olunacak ve akşama kadar postahane derûnunda olan mahall-i mahsusunda mektuplar tevzi kılınacaktır.

Postanın vârid olduğu günde postahane den alınmayan mektuplar ertesi günü müvezzi'ler ma'rifetiyle ashâbının mahallerine gönderileceğinden şimdilik adi mektubun beheri için 20, taahhüdü için 40 para alınacaktır. Postahanelerde verilecek mekâtîbden ücret-i kademiye olarak bir şey alınmayacaktır.

Mekâtîbin işbu müvezzi'ler ma'rifetiyle ibtidâ tayin edilen hududun derece derece tarvîliyle uzaklara kadar tevzi edilecektir. Bu makûle mektupların ücreti verilmemiş ise mezkûr tarçinî renginde üzerinde ne kadar pul var ise ol mikdar ücret peşinen eda olunacaktır.

Müvezzi'lerin icra-yı memuriyetlerinde kendilerinden na-becâ bir hareket ve muamele görülür ve yahud ziyade ücret talep olunur da Postahane-i Âmire idaresine iştikâ olunacak olur, kimler olduğu anlaşılacak için yakalarında bulunan numaranın beyânı iktizâ eder.

Taşraya gönderilmek üzere postahane ye gelecek emanet ve eşya ve taahhüdü mekâtîb saat dokuz buçuğa ve adi mekâtîb saat ona değin kabul olunacaktır.

Kara ve deniz postalarıyla gönderilecek emanet ve eşya ve taahhüdü mekâtîb yalnız Postahane-i Âmire'den ahz ve kabul olunup Galata Postahanesi'nden fakat bahren dahi taahhüdü mekâtîb alınır. Galata Postahanesi'yle sair merkezlerde kara postaları için verilecek mekâtîb saat dokuz buçuğa kadar alınacaktır. Bahren ve berren postaların yevm-i hareket-i vürûdan Anadolu cânibine işleyen postalardan ekserisi her Çarşamba çıkarıldığı misillü beher Pazar günleri Kayseri'ye ve Kütahya'ya ve Salı günleri Şam ve Bağdad tarifleri postaları Dersâadet'e vürûd eder ve Rumeli cânibinin karadan posta işleyen Niş ve Vidin ve saire mahallerine haftada bir kere her Salı günü emanet ve mektub ile postalar çıkarılıp oralardan her Cumartesi Dersâadet'e gelir ve her Perşembe günü Edirne, Sofya, Niş, Filibe taraflarına fevkalade olarak sürücü ile yalnız evrak postası gönderilip işbu mahallerden dahi Çarşamba günü Dersâadet'e vürûd eder.

Ve bir de Edirne'den Dersâadet'e Pazartesi günü yalnız mektub postası gelir. Kezâlik Memâlik-i Mahrûse-i Şahane'nin sevâhil olan mahalleriyle içerisinde bulunan yerlere bahren işleyen postalardır.

Varna Tariki

Varna ve Şumnu ve Ruscuk tariklerine haftada iki defa Salı ve Cuma günleri posta çıkarılır. Ve emanet ve mektub saat altıya kadar alınır. Her Pazartesi ve Perşembe mahall-i merkümeden Dersaâdet'e gelir.

Trabzon Tariki

Her Çarşamba günü Ereğli, Amasra, İnebolu, Sinop, Samsun, Giresun'a uğrayarak Trabzon'a gidip o civarda ve Anadolu'nun içerisinde bulunan mahallere olan emanet ve mekâtibi dahi buralardan gönderilmek üzere emanet saat sekize ve mekâtib saat sekiz buçuğa kadar alınır. Ve avdette mezkûr iskelelere uğrayan posta her Pazar günü Dersaâdet'e avdet eder.

Selanik Tariki

Selanik ve Manastır ve İşkodra'ya gitmek üzere kezâlik Perşembe günleri doğruca Selanik'e posta çıkarılıp ve kezâlik emanet saat sekiz ve mektub sekiz buçuğa kadar kabul olunur. Ve oralarından kezâlik Perşembe günleri Dersaâdet'e gelir.

Galos Tariki

Kale-i Sultaniye ve Karaağaç ve Kavala ve Selanik'e uğrayarak mezkûr Galos ve Yenişehir ve Tırhala ve Yanya'ya beher hafta Cumartesi günleri posta çıkarılır. Emanet saati sekiz ve mektub sekiz buçukta kabul olunur. Ve mezkûr mahallerden her Pazartesi günleri Dersaâdet'e gelir.

İzmir Tariki

Gelibolu, Kale-i Sultaniye ve Midilli'ye uğrayarak İzmir ve civar mahallere beher Perşembe günleri posta çıkarılır. Emanet saat sekiz ve mekâtib saat sekiz buçuğa kadar alınır. Ve zikr olunan mahallerden her Çarşamba günleri gelir.

Körfez Tariki

Danca ve Karamürsel'e uğrayarak beher gün İzmir'e posta çıkarılır. Ve beher gün akşam üzerleri gelir.

Gemlik Tariki

Medine-i Gemlik'e uğrayarak Bursa'ya her Pazar ve Salı ve Cuma günleri sabahleyin posta ihrâc olunur. Ve her Cumartesi ve Pazartesi ve Çarşamba günleri akşamları vürüd eder.

Bandırma Tariki

Bandırma ve oradan Balıkesir'e her Perşembe günleri posta çıkarılır. Ve bu mahallerden her Pazar sabahleyin gelir.

Tekfurdağı Tariki

Silivri ve Ereğli'ye uğrayarak Tekfurdağı'na her Salı ve Cumartesi günleri sabahleyin posta çıkarılır. Ve işbu mahallerden Pazartesi ve Perşembe günleri akşam üzerleri gelir.

Malumat-ı Bahriye

Deniz postasıyla nakl olunacak mekâtib ve gazete ve evrak-ı sairinin ücreti kara postası misillü peşinen te'diye olunacağından bunlara dahi iktizâ eden posta pulları evvelce yapıştırmak icab-ı haldendir. Âsitane'den Memâlik-i Şahane sevâhilinde vaki iskelelere gerek bu iskelelerin birinden diğerine gönderilecek adi bir mektubdan kırkar para ücret alınacaktır. Fazla olan mektubun her bir dirhemi için nisf ücret yani yirmişer para daha zam olunacaktır. Gazete ve evrak-ı matbua ve taahhüdü mektuplar için kara postasında ne suretle ücret alınırsa bahrân îsâline dahi ol vechile muamele edilir.

Posta Tarifesi**Mektub Tarifesi**

Kadîminden beri beyne'n-nâs ma'rûf ve müsta'mel olan kıyyenin üç dirhemi dirhem-i a'sârî hesabıyla on gram itibar olunur. Beher on gramlık mektubdan yüz saat mesafe için altmış para ve yüz bir saatten iki yüz saate kadar üç ve iki yüz bir saatten ilerisi için her kaç saat olur ise olsun hudud-ı hakanîde nihayet-i mesafeye kadar altı kuruş ücret ahz olunur. Ve on gramdan fazla gelen mekâtübden beher beşer gram kadar fazlası için nisf ücret zam olunur. Postahane olan mahallerde iki kat ücret ahzıyla taahhüd usulü icra olunduğu misillü Tatar caddesi olan mahallere

emanet ve eşya ve mektub gönderilip Tatar işlemeyen mahallere yalnız mektub gönderilir.

Gazetelerin beheri on altı gram olanların beş ve otuz grama kadar on ve bundan ziyadesinin ücreti yirmi paradır. Ve risâle şeklinde olan gazetelerin beher seksen üç gramlığı yirmi paradır.

Devlet-i Aliyye matbaalarında basılan kitapların taşraya nakl ve ihrâcında eşya-yı saireye nisbetle nisf ücret ahz olunur. Evâmîr-i aliyye ve defâtîr ve senedât gibi evraktan yüz otuz bir grama kadar on gramlık adi mektub ücreti ve yüz otuz bir gramı tecâvüz eder ise nümune vechiyle saatte iki yüz elli grama kadar iki ve iki yüz elli birden beş yüz grama kadar dört, beş yüz birden yedi yüz elli grama altı, ve yedi yüz elli birden bir kilograma kadar sekiz para ahz olunacaktır. Ve bu makûle evrâkın taahhüdü arzu olunur ise ücretin iki misli ahz edilerek icra olunacaktır.

Emanet Tarifesi

Altın emanetinin beher bin guruşu için saatte üç ve sîm Mecidiyenin kezâlik beher bin kuruşu için saatte altı ve meteliğin beher bin kuruşu için kezâlik on iki para ücret alınacaktır. Posta ile bu makûle sîm ü zer meskûkât ve mücevherat ve saire dahi kıymet-i eşyanın hîn-i naklinde kıymetleri hesabıyla beher bin kuruş için altışar para alınarak sigorta usulü icra olunur. Meskûkât-ı nühâsiyenin postalar ile nakli memnû'dur.

Nümune Tarifesi

Zî-kıymet eşyadan usul-i sâbıkı üzere beher bin kuruşu için iki para ücret alınır. Fakat kıymetdar olmayan eşya-yı âdiyede dirhem hesabı dirhem-i a'şârîye tahvîl olduğundan ba'de-mâ beher saatte bir gramdan iki yüz elli grama kadar olan eşyadan iki, iki yüz elli birden beş yüz grama kadar olan eşyadan dört ve beş yüz birden yedi yüz elli grama kadar ağırlıkta bulunan eşyadan altı ve yedi yüz elli bir gramdan bir kilograma kadar eşyadan sekiz para ücret alınacaktır. Ve bir kilogramdan ziyade olan eşyanın nihayet, iki kilogramdan ziyade ağırlıkta bulunanların kabul ve adem-i kabulünde posta muhtar olacaktır. Postaya verilen emanet akçenin derûnunda beyân olunan miktardan fazla akçe zuhur eyledikde bu fazlanın iki kat ücreti ahz olunur. Bir zatın nefsince bazı mühim ve müsta'cel işi bulunup da zuhûrât Tatar ve sürücü ihrâcını murad eylediği takdirde ber-müceb-i tarife mektub ücreti verdikten sonra beher saatte Tatar için yirmi beş ve sürücü için üçer buçuk kuruş ücret ahz olunur.

Selanik'den Rumeli Tariki

Yenice-i Vardar 2,5,

Vidin 2,5,

Türbeli 2,5, Ohri 2,5, İlbasan 2,5, Tiran 2,5, Draç 2,5, Niş 2,5

İşkodra 2,5, Bar 2,5, Siroz 2,5, Galos'dan 2,5, Yenişehir 2,5, Tırhala 2,5, Yanya, 2,5, Premed 2,5, Berat 2,5,

Ergiri 2,5, Sayade 2,5, Narda, 2,5, Preveze 2,5, Karaağaç'dan Yenice-i Karasu, Kavala'dan Drama 2,5, Nevrekob 2,5,

Varna demiryoluyla Şumnu 2,5, Cuma-i Atik, 2,5, Hezargrad 2,5, Ruscuk 2,5, Silistre 2,5,

Trabzon Tariki

Gümüşhane 2,5, Erzincan 2,5, Bayburd 2,5, Masad 2,5, Hoşpınar 2,5, Erzurum 2, Hasankale 2,5, Kars 2,5

Velibaba 2,5, Toprakkale, 2,55, İki kilise 2,5, Üç kilise 2,5, Rapadin 2,5, Bayezid 4, Bitlis 4, Van, 4, Hakkari 4, Samsun'dan Ladik 2,5, Amasya 2,5, İzmir'den Melemen 2,5, Manisa 2,5, Kasaba 2,5

Amasolun 2,5, Aydın 2,5, Muğla 2,5, Nazilli 2,5, Denizli 2,5, Burdur 2,5, Sarayköy 2,5

Dahil-i Vilayette Bulunan Ma'âdin Ve Bunlara Müte'allik Malumat

Malatya Sancağında Tepehan Madeni

Maden-i mezkûr kibrit-i nühâs madeni olup ve damar halinde bulunup bundan takriben yüzde on beşden yirmiye kadar nühâs-ı sâfi alınabilir. Cevherini ihrâk ve izâbeye muktezî mahrûkât yarım saat mesafede olduğundan maden-i mezkûr imale şâyandır.

İşbu maden vali-i esbak müteveffâ Hafız Paşa zamanında bin iki yüz elli beş senesinde hafr ve imal olunarak muahharan tatil edilmiş olduğu halde hâlâ Sivas Vilayet-i Cefilesi Valisi Devletlü İzzet Paşa hazretleri'nin Mamuretülaziz valiliği zamanında dahi bir sene mikdan hafr ve imal ettirilmiş ise de ameliatı devam etmeyip ve mağarası dahi yıkılıp mu'attal kalmıştır.

Zikr olunan madende bazı filika ocakları ve fırını dahi mevcut ise de o da müşrif-i harab olmuştur.

Siird Sancağında Kâin Ma'âdin

Livâ-i mezkûra tabi Şirvan ve Garzan ve dağlarında madenler var ise de bunlar için bir keşf-i sahîh icra olunmamış ve fakat Esad Paşa merhum zamanında Hıyan ve Şirvan taraflarında biraz cevher, Diyarbekir'e celble kâl ettirilerek altın madeni olduğu anlaşılıp keyfiyet Dersaâdet'e inhâ olunmuştur. Bir memur irsâliyle keşf ettirilmiş ise de imalinde faide olmayacağını

memur-ı mûmâ-ileyh Dersaâdet'e yazıp iş ele alınmamıştır. Lakin madeniyât fenninde mahir bir zat müceddeden tayin olunarak keşf edilse faidesiz olmayacağından me'mûl-ı kavî vardır. Mezkûr Hıyan dağında bir demir madeni olup maden-i mezkûr Devletlü İsmail Paşa hazretleri miralay iken li-ecli'l-ıslahat o havaliye vardıkda bulmuş ve li-ecli't-tecrûbe cevher izâbe edilerek faidesi anlaşılıp ve beş sene evvel dahi bu tecrübenin te'kidiyle maden-i mezkûrun menfaati olduğu meydana çıkıp keyfiyet Dersaâdet'e arz edilmiştir.

Mardin Sancağında Kömür Madeni

Livâ-i mezkûra muzâf Hacıbehran nahiyesinde dört sene mukaddem vapur kömürü madeni tahkik olunup lede'l-muayene maden olduğu anlaşılıp ve haylice kömür dahi Bağdad vilayet-i celilesi cânibinden mütâlebe ile gönderilip vapurlarda isti'mâl olunmuş ise de maden-i mezkûrda nehri-i Dicle arasında bulunan on onbeş saatlik yol gayet sa'bû'l-mürûr olmak cihetiyle andan nehre kadar naklinde küllî masraf ve müşkilât görülmekle bi-mennihi teala mezkûr yol tesviye olunur ise maden-i mezkûr pek menfaatli bir şey olur.

Bu suret dahi vilayetce daire-i tasavvurda olmakla saye-i şahanede hüsn-i muvaffakiyet husulü eltâf-ı ilâhiyeden mercûdur.

Vilayetin sair bazı mahallerinde dahi kömür madeni olduğu haber verilerek nûmuneleri celb ve muayene olunmuş ise de işe yarar surette görülemediği anlaşılmıştır.

Dahil-i Vilayette Kâin Memlehaler

1- Melefan Memlehası

Memleha-i mezkûre Siird sancağına muzâf Garzan kazasında ve kaymakam makamı bulunan Zok karyesine üç saat mesafededir.

Bulunduğu mahal sengistân ve cebel olup mezkûr Melefan dahi iki yüz haneyi şâmil bir karyedir. Memleha-i mezkûre yirmi zirâ' umkunda şor sular ile memlû kırk aded kuyudan ve şu kuyuların yanında üç yüz seksen üç aded tâbeler olduğundan karye-i mezkûre ahalisinden olan amele ma'rifetiyle kovalar ile kuyulardan su çekilip tâbelere döküldükten sonra incimâd ettirilir.

Haziran ibtidâsından Teşrin-i Evvel nihayetine değin hararet-i havaya nisbetle beher on beş gün incimâd eden tuzların kıyyesine dört buçuk para ücret-i imaliye ve nakliye ve anbariye verilir. Kuyular karye-i mezkûreye bir çeyrek saatten iki ve üç saate kadar mesafât-ı mütefâvitedir.

Memleha-i mezkûreden senevi bir milyon kıyye ve daha ziyade tuz husule gelir. Eğer itina olursa bir o kadar tuz daha çıkarılabilir ise de killet-i sarfiyat cihetiyle o derece imalatına kesret ve ehemmiyet verilmemektedir.

2- Sason Memlehası

Memleha-i mezkûre yine Siird sancağı dahilinde Siird'e on iki saat mesafesi olan Sason kazasında sengistân bir mahalde ve iki yüz haneyi şâmil bir kasabadır. İşbu memleha yirmi bir aded tuz kuyusuyla altmış üç aded tâbeden ibaret olup keyfiyet-i imal ve idaresi Melefan memlehası gibidir. Mezkûr kuyular kasaba-i mezkûrenin cânib-i erba'asında bir çeyrek saat nihayet iki buçuk saat mikdanı mesafâtı mütefâvitedir. Bu memlehadan senevi dört yüz bin kıyye kadar tuz husule gelir. Bundan dahi bir nısfı kadar ziyade çıkarılabilir ise de sarfiyatca olan killet üzerine bu mikdarla iktifâ olunur.

3- Sulha Memlehası

İşbu memleha dahi Siird sancağında ve Garzan kazasında kaymakam makarrına üç ve nefsi Siird'e altı saat mesafede bulunan on beş haneyi şâmil Hozyar nam karyede ve karye-i mezkûre bir çeyrek saatten iki saat kadar mesafât-ı mütefâvitedir. Memleha-i mezkûre yirmi bir aded kuyu ve yüz yirmi tâbe ve bir havuz ve dört cesîm ve mürettefi' ve devri birer saat mesafeli ve metrûk kaya tuzlarından ibaret olup keyfiyet-i imal ve idareleri zikr olunan memlehaler gibidir.

Bu memlehadan senevî üç yüz bin kıyye tuz çıkarılır. Bir nısfı mikdarı dahi ziyade çıkarılabilir ise de sarfiyatın killeti üzerine çıkarılmamaktadır.

4- Zırki Memlehası

Bu memleha dahi Siird sancağında on beş haneyi şâmil Deklan karyesinde olup mutasarıf makarrına bir saat mesafede sengistân bir mahalde karyeye bir saatten beş saate kadar mesafe-i mütefâvitede bulunmuştur. Memleha-i mezkûrede yirmi sekiz kuyu ve üç tâbe ve bir havuz ve devri bir saat mesafeli ve metrûk kaya tuzlarından ibaret olup keyfiyet-i imal ve idareleri ötekiler gibidir.

Bundan senevî beş yüz bin kıyye tuz çıkar. Bir nısfı mikdarı çıkarılabilir ise de kezâlik sarfiyatında killet olduğundan nazar olunmamıştır.

5- Kufre Memlehası

Bu da Siird sancağında olup Şirvan kazasının kaymakam makarrına iki veya nefsi Siird'e dört saat mesafede ve yüz elli haneli Kufre karyesinde ve sengistân bir mahalde ve karyeye yarım saatten beş saat mesafeye kadar mesafât-ı mütefâvitedir.

Memleha-i mezkûre on onbeş zirâ' umkunda elli beş aded kuyu ve iki yüz otuz tâbe ve devren bir saat mesafeli metrûk bir cesîm kaya tuzundan ibaret olup keyfiyet-i imal ve idaresi ötekiler gibidir. Bundan senevî altı yüz bin kıyye tuz çıkarılıp sarfiyatında killet olmasa bir o kadar daha çıkarılabilir.

6- Sadeh Memlehası

Bu memleha dahi Siird sancağında olup Eruh kazasının kaymakam makarrına üç ve nefsi Siird'e dört saat mesafede ve otuz haneyi şâmil Sadeh karyesinde ve karyeye yarım saatten üç saat kadar mesafât-ı mütefâvitede sengistân bir mahaldedir.

Memleha-i mezkûre sekiz ve on zirâ' umkunda yedi aded kuyu ve yüz seksen aded tâbe ve beş havuz ve devren bir saat mesafeli metrûk bir kaya tuzundan ibaret olup keyfiyet-i imal ve idareleri ötekiler gibidir. Bundan senevî beş yüz bin kıyye tuz çıkarılıp sarfiyat ve sürümü olsa bir nısfı kadar dahi çıkarılabilir.

7- Kilis Memlehası

Bu dahi Siird sancağında Eruh kazasının kaymakam makarrına dört ve nefsi Siird'e yedi saat mesafede on beş haneyi şâmil Kilis karyesine yarım saatten dört saate kadar mesafât-ı mütefâvitede ve Sengistân bir mahaldedir.

Memleha-i mezkûre sekiz on zirâ' umkunda on yedi aded kuyu ve yüz otuz sekiz aded tâbe ve dört havuz ve bir pınardan ibaret olup keyfiyet-i imal ve idaresi ötekiler gibidir. Bundan senevî üç yüz bin kıyye mikdarı tuz çıkarılıp sarfiyatı olsa bir ol kadar da çıkarılır.

8- Serhel Memlehası

Bu dahi Siird sancağındadır. Eruh kazasının kaymakam makarrına altı ve Siird'e on iki saat mesafesi olan on beş haneyi şâmil karye-i mezkûrede ve karyeye yarım saatten dört saate kadar mesafât-ı mütefâvitede sengistân bir mahaldedir.

Memleha-i mezkûre yirmi iki aded kuyu ve iki yüz yedi aded tâbe ve bir havuz ve devren bir saat mesafeli metrûk ve cesîm bir kaya tuzundan ibaret keyfiyet-i imal ve idareleri ötekiler gibidir.

Bundan senevî altı yüz bin kıyye mikdarı tuz çıkarılıp sürümü olsa bir nısfı kadar daha çıkarılabilir.

9- Lice Memlehası

İşbu memleha Diyarbekir sancağı dahilinde Lice kazasında kaymakam makarrı olan Lice kasabasına iki, Diyarbekir'e on sekiz saat mesafeli ve on beş haneli Malik karyesinde sengistân bir mahaldedir. Memleha-i mezkûre on iki zirâ' umkunda iki aded kuyu ve iki havuz ve altmış beş tâbeden ibaret olup yevmî ikişer kuruş ücretle altı nefis amele işlettirilerek senevî yetmiş seksen bin kıyye miktarı tuz çıkarılır ve senesi içinde sarf olunur.

Dahil-i Vilayette Kâin Enhâr Ve Sular Ve Köprüler

Diyarbakir Sancağı

1- Dicle Nehri:

Nehr-i mezkûrun bir mikdarı Lice kazası dahilinde bulunan Piçar dağından ve birazı dahi Ergani Madeni'ne on saat mesafesi olan Gaydan karyesinden çıkıp cereyân ile Eğil nahiyesinde ikisi birbirine karışarak Diyarbakir pîşgâhından mürûr ettikten sonra atîde beyân olunacağı vechile enhâr-ı saire ile dahi birleşip ve Cizre ve Musul ve Bağdad'dan geçip Bağdad ve Basra arasında nehr-i Fırat ile birleşip ve sonra Basra Körfezi'ne munsab olur. Tûl-i cereyânîsi 1240 kilometredir. Madenden gelen nehr-i mezkûr üzerinde kârgir ve müte'addid ahşab köprüler olduğu gibi Diyarbakir önünden cereyân eden nehr-i mezbûr üzerinde ve Diyarbakir'in yarım saat haricinde on bir kemer üzerine mebnî bir cesîm ve müstahkem köprü vardır ki şu köprü hulefâ-yı Emeviyeden Hişam zamanında bina olunmuştur. Nehr-i mezkûr üzerinde Hasankeyf'de ve Cizre'de dahi bir harab köprü vardır.

2- Batman Nehri

Nehr-i mezkûrun bir kısmı Siird sancağına muzâf Sason kazasına Kabelceviz karyesinden ve bir kısmı da Kanisirm karyesinden çıkıp nefsi Sason cänibinde birleşerek cereyân ettikten sonra Kulb nahiyesinde vaki Nercek karyesinden çıkan su ile dahi birleşip bir cesîm nehir teşekkül eder. Ve akıp çağlayarak Diyarbakir sancağına muzâf Silvan kazası derûnundan Beşiri'de Elmedina karyesi önünden mürûr ile Hasankeyf nahiyesinde Dicle nehrine munsab olur.

Nehr-i mezkûr üzerinde ve Silvan kazasında kaymakam makamı olan Meyafarkin kasabasına dört saat mesafede âsâr-ı atîkadan bir köprü vardır.

3- Anbar Nehri

Nehr-i mezkûr Diyarbakir sancağında Lice kazasına tabi Hani nahiyesinde müdür makamı olan Hani kasabası derûnundaki Ayn-ı Kebîr namıyla çıkan su olup oradan cereyân ile Pirhüseyin karyesinden ve Karakoç'dan bi'l-mürûr Türkmen nahiyesinde Bismil karyesinden beride Köseli karyesi önünde Dicle nehrine munsab olur.

Nehr-i mezkûr ortasında ve Karakoç karyesinde on beş yirmi dakika bir mahalde bir köprü vardır.

Malatya Sancağı

4- Dirmesih Nehri

İşbu nehir Malatya kasabasının cenûben müntehâsında eser-i binası mevcut olan bir harab kilise yerinde murabba'u's-şekil bir havuzdan çıkıp menba'da bir değirmen idare edecek kadar ise de beş dakika açıldıktan geçid vermez mertebede cesâmet kesb eyler. Kasabaya duhûlünden sonra nisfı ayrılıp çeltük harklarına ve nisf-ı diğeri kasabanın tülen vasatından şimâle doğru cereyân ve altı saat mesafe tahtında bulunan bağ ve bahçe ve mezzû'âtı saky ile eyyâm-ı şitâda lüzumsuz kalarak nehr-i Fırat'a munsab olur. İşbu suda yengeç ve balık ve kurbağa ve kaplumbağa misillü hayvanat olmayıp suyu gayet soğuk ve letâfet vardır. Nehr-i mezkûr üzerinde gayet cesîm bir köprü ve yirmi kadar cesîmce köprüler nehr-i mezkûr menba'ından bir buçuk saat mesafeye gelinceye kadar vasatında cereyân eden süt renginde olup güya kâfûr ile vasat-ı nehre bir beyaz hat çekilmiş gibi görünür. Bu mesafeyi geçtikten sonra hatt-ı mezkûr gâib olur.

5- Horata Nehri

Nehr-i mezkûr dahi kasaba-i mezkûrenin cihet-i şarkıyyesinde Niyazi nam karyeden çıkıp kasabanın arzan vasatından mürûr eder. İşbu nehir ile Dirmesih nehri Aşağı Batarı denilen mahalde birbirine tesadûf ederek nehr-i Dirmesih kantara ile üzerinden ve işbu Horata nehri altından cereyân eyler. Bu letâfet ve lezzeti fevka't-tarif ise de aşağılarda ta'mı bozulup boyuna bağ ve bahçe ve tarlaları saky eder. Üzerinde Niyazi ve Çifeköprü ve sair nam ile cesîm köprüler vardır.

6- Pınarbaşı Nehri

İşbu nehir kasaba-i mezkûreye bir saat mesafede Erdüzü nam karyenin üst tarafında Pınarbaşı denilen mahalden menbû' edip karye-i mezkûrenin vasatından şimâle doğru cereyân ve alt tarafında bağ ve bahçe ve mezzû'âtı saky eder. Ve eyyâm-ı mahsusasında Dirmesih nehriyle birleşir. Bunun üzerinde müte'addid köprüler vardır.

7- Gernek Suyu

İşbu su enhârdan ma'dûd olmayıp değirmen idare edecek kadar ise de ahvâl-i acîbesi şâyân-ı beyandır. Şöyle ki:

Kasabanın aşağı tarafından cihet-i şarkıyyeden nebe'ân edip kırk elli hatve gider gitmez Dirmesih nehrine munsab olur. Cereyânı dâimî olmayıp Nisan evâsında bir Cuma gecesi top patlar gibi bir gürültü bir dereden birden bire çıkar, iki mâh müddet cereyândan sonra bütün nâ-bedid olur.

8- Tokma Nehri

İşbu nehir Malatya sancağında Akçadağ kazasının Kürme nahiyesi tarafından şarka doğru cereyân eden ve Malatya'ya iki saat mahalle yaklaştıkta şimâle dönerek Korucu nam ziyaretgâh pîşgâhında nehr-i Fırat'a munsab olur. Bağdad ve Dersaadet Caddesi işbu nehre musâdif olmasıyla cennetmekân Sultan Murad Han-ı Râbî' hazretlerinin âsâr-ı celîlelerinden olarak nehr-i mezkûr üstünde kırk kantara üzerine yapılmış bir köprü vardır.

9- Ballısu Nehri

Şu nehir kasabanın cânib-i şarkında bulunan cibâlden çıkan suların tecemmu'uyla hâsıl ve müteşekkil olup kasabaya bir saat mesafe mahalden mürûr ile şimâle doğru cereyân ve etrafında bulunan kurâ ve mezârî' mevrû'âtını saky ederek nihayet nehr-i Fırat'a munsab olur.

10- Şişman Nehri

İşbu nehir kezâlik kasabanın cibâl-i mütecâvire-i şarkıyesinden çıkan sulardan teşekkül ederek dört saat mahalden cânib-i şimâle cereyân ve bir takım mevrû'âtı saky ederek nihayet nehr-i Fırat'a dökülür.

11- HatunNehri

Nehr-i mezkûr kasabanın cihet-i garbiyesinde bahçeler arasında Babuhti nam mahalden çıkarak ve gittikçe uyûn-ı müte'addide sularıyla karışarak tekessür ve etrafında bulunan kurâ ve mezârî'î saky ederek nehr-i Tokma'ye munsab olur.

12- Sultansuyu Nehri

Nehr-i mezkûr Bulan karyesinden gelip Balyan suyuna karışarak Malatya sancağı merkezi olan Esposi kasabasına dört saat mesafede Akçadağ ile Sapozi arasından şimâle doğru cereyân edip nehr-i Tokma'ye munsab olur. Mülgâ Harput eyaleti valisi esbak müteveffa Sabri Mustafa Paşa işbu nehirden bir cedvel açtırıp altı saat mesafeye kadar getirmiş olduğu suyu matlûb olan mahalle yetiştirmezden evvel terk ve tatil etmişti. Muahharan seksen iki tarihinde cedvel-i mezkûr cânibinden mîrîden hafır ve tecdid ve noksanı ikmal ve on saat tûl ve dört saat arzında vâsî münbit sahrâya îsâl olunarak Dördüncü Ordu-yı Hümayûn için çiftlik inşa olunmuştur.

13- Kalburcu Nehri

Nehr-i mezkûr Malatya sancağına muzâf Hisn-ı Mansur kazasında Gavi nam mahal derûnundaki cibâl pîşgâhında çıkarak nehr-i Fırat'a munsab olur. Nehr-i mezkûr üzerinde bir Taç köprü vardır.

14- Değirmenko Nehri

Nehr-i mezkûr Malatya sancağına muzâf Besni kazasında kaymakam makarı olan Besni kasabasına bir saat mesafede vaki boğaz içinden çıkarak on iki saat aşağıda nehr-i Fırat'a dökülür.

15- Göksu Nehri

Nehr-i mezkûr Besni kazasında Bolam nahiyesinde Sökü karyesi pîşgâhında ve bir kısmı da karyeye bir saat mesafe mahalden ve birazı da Elbistan kazası tarafından çıkıp Besni'ye muzâf Ozan karyesinde birleşerek cânib-i kıbleye doğru cereyân ile nehr-i Fırat'a munsab olur. Nehr-i mezkûr üzerinde Gölbaşı nam mahalde Altın Köprü namıyla ma'rûf bir köprü vardır.

16- Akdere Nehri

Bu nehir dahi Besni kazasında Burunçayır karyesi pîşgâhından çıkıp Beşgeçid nam mahalde Göksu nehrine dökülür.

17- Kâhta Nehri

Nehr-i mezkûr Malatya sancağında Kâhta kazasında cârî olup o civardan çıkarak Fırat'a dökülür. İşbu nehir üzerinde âsâr-ı atîkadan bir metin ve müstahkem köprü vardır.

Siird Sancağı

18- Botan Nehri

Nehr-i mezkûr Siird sancağı dahilinde câri olup bir kısmı Muş sancağında Muks kazasında nefsi Muks'e üç saat mesafesi olan Ziyadet karyesinde bir buçuk saat aşağıda bir mağaradan ve diğer kısmı Van sancağında Çatak kazasından çıkıp Siird'e muzâf Bidar karyesine geldikte ikisi birleşerek cereyan ve Siird'e bir saat mesafeden geçip Teluro karyesi hizasında Diyarbekir nehrine munsab olur.

19- Başur Nehri

Nehr-i mezkûr yine Siird sancağından câridir. Muş sancağında Mutki nahiyesinde çıkarak Ruzvan'a muzâf Fendik karyesinden bir buçuk saat aşağıda Dicle nehrine dökülür. Üzerinde bir köprü vardır.

20- Gezer Nehri

Nehr-i mezkûr dahi Siird sancağında câri olup Muş sancağına muzâf Bitlis kazasında Güzeldere'den nebe'ân ederek Siird'in alt tarafında bir mahalden Botan nehrine munsab olur.

Dahil-i Vilayette Bulunan Âsâr-ı Atîka

1- Nefs-i Diyarbekir

Diyarbekir sancağı dahilinde bulunan âsâr-ı atîkanın birincisi memleket etrafını muhît olan sur-ı cesîm olup devren beş bin metre ve duvarlarının itifâ'ı on dokuz bazen on beş metre ve sahnı bir buçuk ve bazen iki ve iki buçuk metredir. Mezkûr duvarlardan itifâ'ı noksan olanların mevkileri yüksek olduğundan devri suret-i muntazama ve müsteviyededir.

Sur-ı mezkûrda seksen iki aded cesîm kale olarak her birisi kavsen 51, itifâ'an yirmi bir ve yirmi iki metre olup cümlesi metin ve müstahkem kârgîr olmak üzere bina olunmuştur.

Mezkûr kalelerin her birisinde fevkânî ve tahtânî ikişer büyük anbar olup işbu anbarların her birisi yirmişer bin keyli-İstanbulî zahire alacak derecede vâsî' bulunmuştur.

2- Nısfı sur-ı mezkûr cihet-i şarkiyesindeki burûc ve cidârdan ve bir nısfı da sur-ı aslıyla memleket arasını fâsıl ve sekiz yüz metreye karîb diğer bir surdan ibaret ve yine âsâr-ı atîkadan ma'dûd olmak üzere İçkale namıyla nefsi-i memlekette bu sur-ı kebîr dahilinde bir daire daha olup daire-i mezkûrede mahkeme-i şeriat ve ticaret ve telgraf ve posta ve tahrir-i emlak ve belediye ve zabita heyetleri ikâmet etmekte ve umumi hapishane de oradadır.

Bunun memleketi fâsıl olan surunda on kule ve sur-ı kebîr gibi tahtânî ve fevkânî cesîm anbarlar vardır.

Sur-ı aslînin haric-i surda açılır dört kapısı ve İçkale dairesinin nefsi-i memlekete doğru açılır iki ve sur haricine açılır yine iki kapısı olup İçkale'nin haric-i sura olan iki kapısı daima kapalı durur. Ve ebvâb-ı saire gündüzleri açılıp geceleri kapanır.

3- Daire-i mezkûre dahilinde Virankale namıyla ma'ruf ve memlekete nâzır ve amûdî sath-ı zeminden elli metreye karîb mürtefi' bir kale olup vaktiyle burc u bârûyu şâmil ve mamur iken asâkir-i Cengizine ve Moğol taifesinin hücumlarında yakılmış ve bina eserleri câbecâ şimdi mevcut bulunmuştur.

Diyarbekir ebniyesi mukaddemleri mülevven mermerden idüğü *Tarih-i Vâkidi*'de mezkûr olup iki sene mukaddem böyle bahs-ı cereyân eyledikte bazı itirazât ve tezkibât vuku bulmuştur. Kale-i mezkûrenin bir cihetinden geçen sene bir delik açılıp altında bina eseri görünmesiyle hafr edildikte *Vâkidi Tarihî*'nde olan ifadeye muvâfik ve musanna' bir bina zuhûr ederek itirazât-ı mezkûre çürümüştür. İşbu kale derûnunda çıkan suların mikdarı iki bin masuradan ziyade olup derûn-ı kalenin her tarafı kol kol cereyân eden mezkûr sulara menba' ve maksem olmasıyla haricden işbu maksemle gider ince uzun ve mahûf ve karanlık yollar olarak ve bunlardan bir adam eğilerek gidebilir. Ve gündüz bile şem'a olmadıkça gidilemez.

4- Nefs-i Diyarbekir'de bulunan Cami-i Kebûr'in Heykel tabir olunan vasatı dahi kable'l-İslâm bina olunmuş idüğü tarihçe sâbittir.

5- Nefs-i Diyarbekir'de bulunan Muallak Cami-i Şerifi'nin minaresi kable'l-İslâm bina olunmuş metin ve mürtefi' bir eser olup ba'de'l-feth ittisâlinde cami-i şerif-i mezkûr inşa olunarak eser-i mezkûr dahi camiye minare ittihâz olunmuştur.

6- Diyarbekir'de on iki dakika mesafede vaki Çift Kastalı denilen pınarın yanında taştan oyulmuş bir mağara olup tûlü yirmi metredir.

7- Silvan Kazası

Yine Diyarbekir sancağında Silvan kazasının kaymakam makamı bulunan Meyafarkin kasabasının etrafındaki sur-ı harab ve derûn-ı kasabada duvarları bâki bazı ebniye dahi âsâr-ı atîkadandır.

Kasaba-i mezkûre tarihlerde ahvâli mezkûr olan Meyafarkin mülûk-ı sâlifesinin makarrı olduğu halde inkılâbât-ı zaman yıka yıka bir küçük karye şekline tenezzül ettirmiştir.

8- Derûn-ı kasabada âsâr-ı atıkadan ma'dûd bir musanna' bina olup, işbu binanın şâmil olduğu on iki pencerelerin vaz'-ı binasında muvâzene-i mahsûsiyeye riayet olunmuş idüğünden güneş nokta-i itidâle varıp tesâvî-i leyl ü nehâr vukuunda mezkûr pencerelerin her birisine birer saat güneş vurur. Yani sabahleyin saat birde birinci ve ikide ikinci ve kış alâ-hâzâ on ikide [on] ikinci pencereye güneş vurup on ikinci pencereye vurduktan sonra gurûb-ı şems vaki olur.

9- Yine Silvan kazasında Boşat karyesi derûnunda aşağısı kalın ve yukarısı nisbetle ince ve bir minare irtifâ'ında bir kaya ve işbu kaya üzerine çıkılacak sa'bu'l-mürûr bir yol kayanın en yukarısında taştan oyulmuş su sarnıcı ve bazı odalar dahî vardır.

10- Yine Silvan kazasında dört saat mesafede ve nehirler bahsinde münderic Batman suyu üzerindeki köprü de te-maşaya şâyân âsâr-ı atıkadandır. İşbu köprünün her tarafında bir küçük göz var ise de orta gözü sudan kemer mer-kezine kadar yirmi metre mürtefî ve kâimelerinin arası on metreden ziyadece vâsi' olup işbu büyük kemerin her yanında fevkânî iki oda dahi var ise de inhidâma yüz tutmuştur.

11- Silvan kazasında Hazro nahiyesinde bulunan Havdek nam cebel derûnunda mûte'addid mağaralardan seyelân eden sular mevsim-i sayfa incimâd ederek billur gibi parlak ve safi buz olur ve kış mevsiminde adeta su gibi erir.

12- Lice Kazası

Yine Diyarbekir sancağında Lice kazasında kasabaya iki buçuk ve Tuzla karyesine bir buçuk saat mesafede ve Kor-ha nam karyenin civarında kapısının tûlu yedi ve arzı metre ve sağında karanlık mağara olup derûnunda taştan oyulmuş dükkan ve merdiven eseri olduğu gibi kayadan ibaret olan sakıfdan gayet bir soğuk su damlayıp mevsim-i sayfa katreleri yere düştüğü anda müncemid olur.

13- Yine Lice kazasında ve Hani kasabası arasında Fis nam karye civarında taştan oyulmuş pek cesîm bir mağara olup derûnunda taştan yonma oda ve ahırlar vardır.

Malatya Sancağı

Malatya Kazası

14- Eski Malatya kasabasının şark cihetinden maktû'u'l-etraf ufacak bir cebel olup bu cebelin üzerinde olan tesâvîr-i musanna'a garâibdir. Güya vaktiyle civar karyeye bir gelin getirirler iken vâlidesinin inkisârıyla düğün halkı umû-men taşa inkılâb etmiş deyu bunun hakkında beyne'l-ahali bir hikaye-i vâhiye şayi ise de işbu dağın tepesinde diz üzerine çökmüş taştan deve ve at ve katır ve atlı ve piyade ve tahterevan ve yüklü hayvanat ve tepsilerle baş üze-rinde evânî ve saire suretleri olup tesâvîr-i mezkûrenin mücessem yapılmış olmasıyla uzak ve yakın mahalden bakıldıkta güya dağın en tepesinde yürümüş bir düğün cemiyeti gibi görünür. İşbu tahterevan dağın tepesinde olup işbu tahterevanın üzerinde eyyâm-ı sayfa yüz masura kadar bir su çıkıp beher sene bir müddet cereyân eder ve iş-bu su etrafında sahan ve leğen şeklinde oyulmuş taşlar derûnunda dolup bir sene müddet vuhûş ve tuyûr ve saire andan içerler ve ta'mı deniz suyuna benzer tuzludur.

15- Yine Malatya kazasında eski Malatya ile Esposi arasında Erdüzü nam karyede kable'l-İslâm bina olunmuş bir Rum kilisesi mevcut olup şimdi Ermeni milleti icra-i âyin ederler.

16- Karye-i mezkûreye üç saat mesafede cebel eteğinde Vanik demekle ma'rûf pek atik bir manastır daha var ise de üzerlerinde olan hutû-tı mahkûke mürûr-ı zaman cihetiyle bozulup okunamamıştır.

17- Yine Malatya kasabasının şarkıyesinde Kernek dağı demekle ma'rûf cebelin arka tarafında İnderesi namıyla bir boğaz olup işbu boğazda âsâr-ı atıkadan ma'dûd bazı mağaralar ve eserler vardır. Güya buralarda defâin var imiş deyu söylenegeldiğinden ashâb-ı merak pek çok çalışmış ise de bir şey çıkaramamışlardır. İşbu boğazın derûnun-daki kayanın bir köşesinde haylice su kaynayıp bir tarafa cereyân etmeksizin yine ol kayanın içinde gâib olur, [ne] mahalle gittiği bilinmez.

18- Mezkûr boğazın cihet-i şimâliyesinde bulunan dağda bir atik kilise vardır.

Akçadağ Kazası

19- Yine Malatya sancağında Akçadağ derûnunda Sügur namında bir boğaz olup etrafındaki cebelerde taşlardan oyulmuş bin beş yüzden ziyade mağaralar vardır.

20- Yine Akçadağ'da Kürne nahiyesinde âsâr-ı atıkadan olarak on iki harabe hane vardır.

Hısn-ı Mansur Kazası

21- Hısn-ı Mansur kasabasında bir harab kale vardır.

22- Yine Hısn-ı Mansur kazasında Zek karyesinin cihet-i garbiyesinde Gelincik dağı derûnunda taştan oyulmuş bir mağara olup bu mağaranın nihayeti zemine doğru imtidâd ile tâ karye ortasındaki nehre ittisâl eder.

23- Cebel-i mezkûrun üstünde bir mağara daha olup tesâvîr-i musanna'a ve mücesseme ile memlûdur. Tesâvîr-i mezkûre derûnunda insan ve beşik ve hamur teknesi gibi şeyler suretleri ve taşlar üzerinde atık yazılar dahi var ise de yazılar tahkik olunamamıştır.

Besni Kazası

24- Kasabası derûnunda bir harab kale olup burçlarının ve ebniye-i sairenin âsâr-ı atıkası mevcuttur.

25- Kaza-i mezkûrede Tut nahiyesi derûnunda Eresek demekle ma'rûf bir harab kale daha vardır.

26- Kaza-i mezkûrede Bolam nahiyesinde bir harab şehir olup Göksu nehri üzerinde âsâr-ı atıka derûnunda âsâr-ı atıka mevcuttur.

27- Yine Besni kazasında Göksu nehri üzerinde âsâr-ı atıka[dan] ma'dûd ve cesim köprü olup vaktiyle aşâirin andan mürûr ve ahaliye zarar ettikleri için kurâ-i mütecâvire ahalsi barut ile tahrib edip iki taraflı âsâr-ı atıkası bâkidir.

Kâhta Kazası

28- Yine Malatya sancağında Kâhta kazasının kaymakam makarrı olan kasaba ittisâlinde bir kale olup burc u bârû-ları ekseri bâkidir.

29- Bu kale üzerinde yonma taştan su sarnıçları vardır.

30- Kaleden tâ aşağısında bulunan Kâhta nehrine bir hayvan gidip gelebilecek derecede taştan oyulmuş ve üzeri belirsiz derecede örtülmüş bir tarık vardır.

31- Bu kasaba[nın] garb cihetinde Kablar namıyla bazı kârgir ebniye-i atıka vardır.

32- Kâhta kasabası önünden cereyân eden Kâhta nehri üzerindeki köprü dahi seyre şâyân âsâr-ı atıkadandır. İşbu köprü iki buçuk metre ve daha ziyade tûl ve bir buçuk ve daha ziyade metre arzında büyük taşlardan yapılmış ve beş metre kadar mürtefi' bir duvarı şâmil bulunmuş olup metanet ve rasânet-i binâiyesi pek a'lâdır. Mezkûr köprü-nün her tarafında beşer metre irtifâ'ında ve yarım metre kutrunda taştan mamul iki amûd olup bu amûdlardan birisinin üzerinde bazı hutû-ı atıkayı hâvi bir taş levha var ise de yazılarının resmi alınamamıştır.

33- Kasaba-i mezkûreye iki saat kadar mesafede bulunan Karakuş tepesi namıyla bir meşhur tepe olup işbu tepe bir cebel üzerinde ve topraktan mamuldür. Cihât-ı erba'asının her birisinde ve beş metre irtifâ'ında ve yarımşar metre kutrunda taştan mamul birer amûd vardır. İşbu amûdların birisinin üzerinde bir kocakarı sureti ve diğerinde bir karakuş ve öbürüsünün bir domuz suret-i mücessemeleri yapılmış ve bir amûd üzerinde dahi hutû-ı atıka ile mah-kûk ve taştan mamul bir levha bulunmuştur.

34- Kâhta kasabasının cihet-i şimaliyesinde ve Kâhta'ya bir buçuk saat mesafede bulunan Bellik nam cebel üzerinde bir mağara olup bu mağara üzerinde taştan mamul ve mücessem insan ve saire suver-ı garibe ve musanna'ası vardır.

35- Yine Kâhta kazasında Gerger nahiyesinin müdür makarrı olan Gerger kasabasının ittisâlinde bir harab kale olup işbu kalede taştan oyulmuş su sarnıçları vardır.

36- Gerger kasabasında dahi pek çok âsâr-ı atıkadan ma'dûd harab ebniye mevcuttur.

Siird Sancağı

37- Siird'e bir buçuk saat mesafede vaki Tillo karyesinde *Ma'rifetname* sahibi merhum İbrahim Hakkı Efendi hazretlerinin müşfidi Fakirullah Şeyh İsmail-i Tillovi karye-i mezkûrede bulunan türbe-i şerifelerinin cihet-i şarkiyesinde ve türbeye yarım saat kadar mesafede bulunan bir mahalde müşârûn-ileyh İbrahim Hakkı Efendi Hazretleri bir büyük kule bina buyurup işbu kulenin türbeye nâzır cihetinde bir pencere vaz' olduğundan güneş burca tahvîl ettiği gün yani yevm-i Nevruz'da erken tulû'-ı şems vukuunda kule, türbe ile şems arasında hâil bulunmakla şu'â'-ı şems pencereden geçip türbe üzerindeki pencereden mürûr ile derûn-ı türbedeki sanduka-i şerifeye isabet eder. İşbu isabet yevm-i mezkûra mahsus olup vukuunda rûz-ı Nevruz olduğu anlaşılır.

38- Siird kasabasına iki buçuk saat mesafede bulunan Zukars nam mahalde zaman-ı kadimde taşları oyulmuş mağaralar ve işbu mağaraların içlerinde müte'addid odalar olup el-hâletü hâzihî mevsim-i şitâda bazı Koçerler derûnunda ikâmet-i ağnâm ve hayvanat-ı sairelerini muhafaza ederler.

39- Yine kasaba-i mezkûreye üç saat mesafede Germave nam mahalde ve Botan nehrinin kenarında bir ılıca olup bunun sakfi yekpâre musanna' ve müdevver taştan mamuldür. Şunun kükürt kokusu bir çeyrek mesafeden alınır ise de şat kenarında vaki olmak mülâbesesiyle suyu pek de sıcak değildir.

40- Yine kasaba-i mezkûreye bir saat mesafede bulunan Re'sû'l-hacer nam mahalde taştan oyulmuş bir büyük mağara olup bunun dahi derûnunda mukaddepleri göçebe hayvanları bulundurula geldiği mervîdir.

41- Livâ-yı mezkûr dahilinde kâin Şirvan kazasının makarr-ı hükümeti bulunan karyesinin cânib-i şimalisinde yekpâre bir kaya üzerinde âsâr-ı atıkadan olarak taştan mamul ve musanna' bir kale olup işbu kalede vaktiyle yetmiş seksen kadar muhkem odalar olduğu halde mürûr-ı zamân ile cümlesi harabe ve âşiyân-ı bûm ve gurâb olmuş ve orada bir su sarnıcı dahi bulunmuştur.

- 42- Kaza-i mezkûra tabi İron nahiyesinde Kale-i İron ismiyle müsemma olarak âsâr-ı atıkadan bir kale olup vaktiyle müte'addid odaları şâmil ve bir tarafı karye-i mezkûreye ve üç tarafı zirindeki derelere nâzir bulunmuştur. Ke-mâl-i irtifâ'ı cihetiyle mezkûr kaleden aşağıya bakanlar âdetâ dehşet olur.
- 43- Kaza-i mezkûre tabi Kufre karyesinde dahi bir kale olup mürûr-ı eyyâm ile harab olmuş ve nam ve nişanı kalmayacak bir râddeye gelmiştir.
- 44- Kaza-i mezkûra tabi Mavis karyesi kurbunda bazı ahcâr-ı musanna'a üzerinde tesâvir-i acibe ve nukûş-ı garîbe musavver ve munakkaş olup seyr u temâşâsı zihne hayret verir derecede bulunmuştur.
- 45- Yine kaza-i mezkûra tabi Maden karyesinin üst tarafındaki cebelin zirvesinde bulunan kayanın altında ve insan şeklinde taştan yapılmış bir tasvir olup işbu taşa dikkatli bakılmadıkça taş olduğu fark olunamaz.
- 46- Yine kaza-i mezkûra tabi Berhurik karyesinde ve Başur suyu kenarında taştan oyulmuş pek musanna' ve mücessem mağaralar bulunduğu ve işbu mağaralarda müte'addid odalar olup içerileri ikâmete ve hayvanatı muhafaza ya elverişli cihetiyle aşâirin iskânından mukaddem ekseriya oralarda barınageldikleri rivayet olunmuştur.
- 47- Yine kaza-i mezkûra tabi Hizan nahiyesinde kâin Gerni karyesi civarında ve armud şeklinde gayet yüksek ve cesîm bir cebel üzerinde âsâr-ı atıkadan bir kale-i bülend olup bunun irtifâ'ı kilâ'-ı saireden ziyadedir.
- 48- Nahiyeye-i mezkûreye tabi ikâmetgâhu olan Karasu karyesinin üzerinde bir kale olup mürûr-ı zaman ile münderis olmuş ve hemen eseri bile mefkûd hükmüne girmiştir.
- 49- Nefs-i Hizan karyesi bir cesîm şehir olduğu el-hâletü hâzihî derûnunda bulunan bir büyük camiden ve bazı cihetinin henüz mevcut bulunan surlarıyla cereyân eden miyâh-ı kesîresinde istidlâl olunmaktadır. İşbu şehirde evliya-yı izâmdan Şeyh Mehmed-i Batmanî kuddise sıruhu's-Samedânî hazretleri medfûn olup ol taraf ahali daima türbe-i şerifesini ziyaret ederler.
- 50- Kaza-i mezkûra tabi Espayrit nahiyesinde Kale-i Espayrit demekle meşhur âsâr-ı atıkadan ma'dûd bir cesîm kale olup burc u bârûsunun ekserisi hâlâ mevcut ve bunun iç tarafındaki taşlarda hutût-ı atika muharrer bulunmuştur ve işbu bârûlar İnan hükümdarlarından meşhur Keyhüsrev Şah zamanında yazılmış olduğundan rivayât-ı vâkiadandır.
- 50/a- Yine kaza-i mezkûra tabi Zirkî nahiyesinde Kale-i Derzin demekle ma'rûf ve âsâr-ı atıkadan ma'dûd cesîm ve mürtefi' cebel bâlâsında bir kale olup mürûr-ı zaman cihetiyle harab olmuştur.
- 51- Kezâlik livâ-i mezkûrun dahilinde Eruh kazasına tabi Basret karyesinin pişgâhında cereyân eden nehrin kenarında bir mağara olup kibâr-ı evliya-yı kirâmdan İbrahim Edhem kuddise sıruhu'l-Aziz hazretleri işbu mağaranın derûnunda yedi sene ikâmet ve ezkâr ve ibadetle imrâr-ı vakt eylediği Botan havalisince meşhurdur. Ve mezkûr Basret karyesinden nice nice evliya-yı izâm ve meşâyih-ı kirâm zuhûr eylediğine binâen mahallince o karyeye makarr-ı evliya tabir olunmaktadır.
- 52- Eruh kazasına tabi Bervari nahiyesinde Kale-i Marin isminde bir kale olup ekser-i mahalleri harab olmuştur. Ve derûnunda bir su sarnıcı vardır.
- 53- Mezkûr Bervari nahiyesinde kale-i Besniz namında diğer bir kale daha olup bunun dahi derûnunda bir su sarnıcı olduğu ve şimdi yerleri münderis bulunduğu mervîdir.
- 54- Nahiyeye-i mezkûrede Kale-i Rüstem ve bazan Avreh demekle ma'rûf bir kale-i atika olup derûnunda taştan mamul beş altı aded su sarnıcıları vardır. Ve işbu kale dahi refte refte harab olmuştur.
- 55- Kaza-i mezkûrda Kale-i Kelhok namında bir kale daha bulunup bunun dahi içerisinde su sarnıcı var ise de şimdi suyu kurumuş ve kale dahi harab olmuştur.
- 56- Kaza-i mezkûrda Kale-i Kebûr namında bir kale-i mürtefi'a olup el-hâletü hâzihî eser-i binasıyla su sarnıcı mevcut bulunmuştur.
- 57- Kaza-i mezkûrun Geyur nahiyesinde ve Kale-i Hatem-i Tayi isminde bir kale daha olup bunun dahi eser-i binasıyla içerisinde su vardır.
- 58- Kaza-i mezkûra tabi Dirköl nahiyesinde Kale-i Çeko demekle meşhur bir kale olup şimdi harab olmuş ve bunun dahi derûnunda mâ-i leziz bulunmuştur.
- 59- Kaza-i mezkûrda Kale-i Bir namında bir kale olarak Botan kitâsınca gayet meşhurdur. Bu kalenin derûnunda su sarnıcı olup orasını ziyaretgâh olmak hasebiyle mahall-i mezkûrda her kim hâne yapmış ise devam etmeyip harab olduğu beyne'l-ahali söylenmektedir.
- 60- Kaza-i mezkûra tabi Dirköl ve Zilan nahiyeleri arasında ve Cizre ve mahâll-i saire giden yol üzerinde âsâr-ı acîbeden olarak içerisi yonulmuş bir delik taş olup orada mezkûr taşın deliğinden başka diğer yol bulunmadığı cihetle tarîk-i mezkûrdan gelip gidenler mezkûr taş deliğinin bir tarafından içerisine duhûl ile on beş dakika gittikten sonra diğer taraftan hurûc ederler.
- 61- Yine Siird sancağında vaki Sason nahiyesinin makarr-ı hükümeti olan Hazo kasabasında âsâr-ı hasene ve atıkadan olarak İbrahim Bey Mescidi demekle meşhur ve beş kemer üzerine mebnî bir cami-i şerif olup el-hâletü hâzihî anda evkât-ı hamse namazı edâ olunmaktadır. Cami-i mezkûrun tarih-i inşası duvarında yazılmış olan bu misra'-ı murassa'dır: Salâdır mescide gelsin cemaat 1118.
- İşbu camiin avlusunda bir minare-i refî'a ve musanna'a vardır. Ve şu minarenin iki tarîki olup birisi yüz birisi doksan dokuz derecedir. Cânib-i kıblesinde ve esas-ı binadan on beş zirâ' yukarıda bir karış tülünde bir mil taktılmıştır.

Bu milin mukabelesindeki taş on iki cedvele taksim olunur. Mezkûr milin gölgesi zikr olunan taşın kaçuncu cedvele düşer ise günden kaç saat geçtiği malum olur.

62- Kasaba-i mezkûreye on iki saat mesafede bulunan Sarımi nahiyesinde Hukmo karyesi civarında âsâr-ı atıkadan Kale-i Kandil ismiyle şöhrat-şîâr bir kale-i musanna'a olup refte refte harab olmuş ve burc u bârûlarının ekserisi mevcut bulunmuştur.

63- Kaza-i mezkûra tâbi Musa nahiyesinde Kabelcevez karyesine iki saat mesafede Meleto nam bir dağ olup irtifâ'an ve cesâmeten işbu cebele mukabil bu havalide hiç bir cebel bulunmadığı gibi mezkûr cebelin zirvesinde bir kilisenin eser-i binası mevcut olarak oradan hiç bir mevsimde kar eksik olmaz.

64- Kaza-i mezkûra tabi Garzan nahiyesinde vaki Nurşin karyesi meyânında cereyân eden Rızvan nehri üzerinde bir cesim kemer üzerine mebnî köprü olup şimdi ekseri yerleri harab olmuş ve bazı köşeleri mevcut bulunmuştur.

65- Nahiyeye-i mezkûre derûnunda Erzen şehri namıyla müsemnâ bir cesim ve kadim şehrin hâlâ mevzii ve mebnâ-sı ve harab olan surlarının taşları mevcuttur. Rivayet-i vâkıya nazaran şehir-i mezkûr şiddet-i hareket-i arzdan harabezâr olduğu anlaşılmıştır.

66- Rızvan kazasına tabi Kürdilan nahiyesinde kâin Bikend karyesinde bir cesim cebel bâlâsında mürtefi' bir kale olup işbu kalenin derûnunda vaktiyle mûte'addid odalar olarak şimdi dahi bazı süknâları ve su sarnıçları mevcuttur.

67- Nahiyeye-i mezkûrede derûn-ı cebelde Diraderik namıyla meşhur ebniye-i atıkadan kilise binası mevcut olup hâlâ mamurdur.

68- Kaza-i mezkûra tabi Beşiri nahiyesinde Keleş-i Hadiyan isminde bulunan bir yüksek tepenin üzerinde ve Elmedina karyesinde Kale-i Şadyan tepesinde bazı ebniye-i atıka âsârı mevcuttur.

69- Nahiyeye-i mezkûreye tabi Gırık karyesi civarında ve Batman nehri üzerinde âsâr-ı atıkadan bir köprü binası mevcut olup nehr-i mezkûr çoktan beri mecrâsını tahvil ile diğer mahalden cereyân eylediğinden mezkûr köprü suyun dışarsında kalmış üç burcu mevcut bulunmuştur.

Mardin Sancağı

Nefs-i Mardin Kasabası

70- Mardin kasabasının ittisâlinde bulunan kale-i cesîmede âsâr-ı atıkadan burc u bârûları ve ebniye-i saire olup harab olmuştur.

71- Kale-i mezkûrede de derûnu tûlen ve arzan yirmi beşer metre ve umkan pek derin bir kebîr su sarnıcı ve bundan mâ'adâ mûte'addid su sarnıçları olup cümlesi taştan oyulmuş şeylerdir. Mezkûr su sarnıcı-ı kebîrinin üzeri örtülü ve bir kaç mahallinde kuyu ağzı olup kış mevsiminde nüzûl eden yağmur suları dolar. Ve yaz mevsiminde pek soğuk olup ahalişi getirir isti'mâl ederler.

72- Kasaba-i mezkûreye dört saat mesafede bulunan Koçhisar'da dahi âsâr-ı atıkadan harab binalar vardır.

73- Kasaba-i mezkûreye altı saat mesafede ve çölde Dara karyesinde haylice âsâr-ı atıkadan vardır. İskender ile Dara bu mahalde muharebe ettiklerinde burası onun için Dara deyu şöhrat bulmuştur. Ve karye-i mezkûrenin] vaktiyle büyük bir ma'mûre olduğu âsâr-ı bâkiyyeden malumdur. Bunda Kalenderan namıyla beyne'l-ahali yâd olunur bir cesim kasrı harab olup şu kasrın taşları ikişer ve bazıları üçer metre mik'abdır. Kemer ayaklarının altında pek musanna' nukûş-ı mahkûke vardır.

74- Bu kasırdan üç saat ötede ve Sırçahan karyesi ittisâlinde bir cesim kasır daha harab olarak bunun cesâmeti ötekinden ziyadedir. Azamet-i binâiyesi altı yedi saatlik mesafeden görünür.

Midyat Kazası

75- Mardin sancağına muzâf Midyat kazasında lâ-yu'ad ve lâ-yuhsâ mağaralar olup cümlesi taştan oyulmuştur.

76- Midyat'a muzâf Hasankeyf nahiyesindeki hanelerin ekserisi taştan oyulmuş ve odalar tefrik edilmiş şeyler olup bunlar da âsâr-ı atıkadandır. İşbu Hasankeyf evâilinde bazı mülûkun makarnı olduğu tarih-şinâsân-ı cihanın malumudur.

Cizre Kazası

77- Cizre kasabası ittisâlinde bir harab kale vardır.

93, 94, 95- Cizre'ye üç saat mesafede ve şark tarafında Şah karyesinde Kayser-i Rum namıyla üç kale dahi vardır.

78- Cizre'ye dört saat mesafede Çeko nam cebel üzerinde bir harab kale vardır.

79- Cizre'ye iki saat mesafede Geli nam boğazda Dirköl ve Cizre hududunda iki harab kale vardır.

80- Cizre'ye üç saat mesafede ve şimâl cihetinde Fenek nam karyede bir harab kale mevcuttur.

**Dahil-i Vilayette Bulunan Kâffe-i Nevâhînin Merbût Oldukları İdareleriyle
Şâmil Buldukları Karyelerin Adedlerini Mübeyyin Cedveldir**

Elviye	Kazalar	Müdürlükler	Nevâhî	Aded-i Kurâ		
Livâ-i Diyarbakir	Kaza-i Amid	Şark	Şark	107		
			Kikâ	22		
		Garb	Türkmen	33		
			Garb	115		
			Ömerkan	30		
			Mahal	18		
			Metinan	20		
			Behramki	46		
		Derik	Abkür	7		
			Derik	30		
Bakıyye-i Livâ-i Diyarbakir	Kaza-i Lice	Piçar	Piçar	30		
			Herta	5		
		Zikti	Tavusi	4		
			Zikti	18		
			Genç	32		
			Yahkik	17		
			Kaza-i Silvan	Hani	Hani	38
					Silvan	79
		Kulb		Hazro	64	
				Mihrani	12	
Kulb	Kulb	25				
	Hevidan	8				
Badıkan	9					
Livâ-i Malatya	Kaza-i Malatya	Bizzat Mutasarrıflık idaresinde	Malatya	65		
			İzoli	13		
			Balyan	7		
Bakıyye-i Livâ-i Malatya	Kaza-i Akçadağ	Hekimhan	Akçadağ			
			Kürne	11		
			Kürecik	11		
			Hekimhan	25		
			Ayvalıdere	18		
			Hasançelebi			
			Senemoğlu	8		
			Levendoglu	16		
			Asafuşağı	16		
			Kaza-i Hısn-ı Mansur	Bizzat idarededir		Hısn-ı Mansur
Kasımoğlu	16					
Türkoğlu	44					
Bereketoğlu	20					
Has	21					
Taşeli Kavisi	8					

Elviye	Kazalar	Müdürlükler	Nevâhî	Aded-i Kurâ
			Kalyon Kavisi	13
			Paşa Kavisi	14
			Kör Kavisi	24
Kaza-i Besni	Bizzat idarededir	Besni	Keysun	57
			Gölbaş	23
			Zübedere	10
			Emah	20
Bakıyye-i Livâ-i Malatya	Kaza-i Kâhta		Hevidan	64
			Kâhta	6
			Kefuri	23
			Cihanbey	17
			Merdisi	11
		Zıravkan	Zıravkan	39
			Hamşek	7
			Yukan Keler	4
			Aşağı Keler	8
			Alikanlı	7
			İzoli	8
		Şiro	Şiro	21
			Tepehan	13
			Diricanlı	5
			Çolil	10
			Mirtanlı	22
		Gerger	Gerger	18
			Dereili	20
Livâ-i Siird	Kaza-i Şirvan	Bizzat Kaymakamlık idaresindedir	Şirvan	
			Nurustan	16
			Behri	18
			Reşan	11
			Beroş	8
		Bizzat idarede	Deyinân	10
			Nerib	14
			Gevher-i Garb	12
		Zırkî	Zırkî	25
		Hizan	Hizan	26
			Nemrân	26
			Devrimervan	27
			Gevar	24
			Nizar	17
			Havres	15
			Espayrit	55
			Ahkis	15
			Dekoni	13

Elviye	Kazalar	Müdürlükler	Nevâhî	Aded-i Kurâ			
Kaza-i Rızvan	Bizzat Garzan	Rızvan	41				
			Garzan	93			
			Bamerd	13			
			Kürdilan	10			
			Beşiri	81			
				Bahems	15		
	Kaza-i Sason			Sason	26		
				Hıyan	20		
				Pürnaşınp	34		
				Mutki	37		
				Gavar	25		
				Şiro Hazo	18		
	Kaza-i Eruh	Bizzat Kaymakam- lık idaresindedir		Eruh	6		
				Keratil	6		
				Garısan	11		
				Kebûr	13		
				Kilis	2		
				Şıvan	28		
				Bervari Dirköl		Bervari	38
						Dirköl	28
Batuvan						19	
Kerân							
Hacıaliyan		3					
Sepoyan		3					
Begân		7					
Derşev		9					
Zilan-ı Kebir		14					
Zilan-ı Sağır		21					
Livâ-i Mardin		Hams		Kerışan	15		
				Kelhok	12		
				Etraf şehir	17		
				Hâss-ı Hümâyûn	15		
	Dara			4			
	Mirsinan			12			
	Kuçikan			4			
	Berivân						
	Hams						
	Diyetlu			5			
Şeyhan	2						
Mazıdağı	2						
Lif	5						
Çurs	7						
Kaza-i Midyat	Bizzat Kaymakam- lık idaresinde		Midyat	7			
			Habızbuni	14			

Elviye	Kazalar	Müdürlükler	Nevâhî	Aded-i Kurâ
			Hisar	8
			Kolikan	16
			Arnas	5
			Habbab	17
		Zaz	Zaz	29
			Kercevs	9
			Raman	8
			Mahalmi	31
			Kurâ-i Selâse	3
Bakıyye-i Livâ-i Mardin	Bakıyye-i Kaza-i Midyat	Hasankeyf	Hasankeyf	5
			Alikan	10
			Mezizah	15
			Dermemükân	23
			Basaklı	12
			Çelik	31
			Seyyidân	8
			Salihan	10
			Basabrin	3
		Savur	Savur	20
			Sürgücü	20
			Ömeryan	34
	Kaza-i Cizre	Bizzat Kaymakam- idaresinde	Cizre	-
			Etrafşehir	17
			Kurâ-i Selâse	3
			Paşhabur	5
			Şahpesend	6
			Alikan	7
			Hasenan	46
			Ezerkan	26
		Ömerkan	Ömerkan	9
			Harunan-ı Baki	9
			Fenek-i Baki	7
			Şekâkân	13
			Harun-ı Baki	8
			Alevân	9
			Imaran	10
			Hacibehram	
			Bersivi	17
	Kaza-i Şırnak	Hacibehram	Şırnak	
			Zibari	4
			Bazmir	12
			Zihberi	5
			Pıştkor	12
			Koban	7
			Korkil	9

**Kazalar Ve Müdürlükler Ve Nevâhî İle Elviyenin
Mesafe Cedvelidir**

Merkez-i Vilayete Bu'du	Merkez-i Livâya Bu'du	Re's-i Kazaya Bu'du	Müdür Makarrına Bu'du	Livâlar	Kazalar	Müdürlükler	Nevâhî-i Mêrbûta
Saat	Saat	Saat	Saat	Diyarbakir	Amid		
2	2	3				Şark	
7	7	7	4				Kikâ
8	8	8	5				Türkmen
3	3	3				Garb	
6	6	6	3				Ömerkan
8	8	8				Mahal	
11	11	11	3				Metinan
8	8	8				Behramki	
12	12	12	6				Ebkür
14	14				Lice		
20	20	6				Piçar	
21	21	7	2				Herta
24	24	10	2				Tavûsi
24	24	10				Zıktı	
26	26	12					Genç
26	26	12	3				Yahkik
12	12	5				Hani	
16	16				Silvan		
12	12	5				Hazro	
15	15	8	3				Mihrani
24	24	8				Kulb	
24	24	8	3				Hevidan
24	24	8	4				Badikan
12	12	12				Derik	
8	8	16	4				Deştekur
30	30	15				Milli	
27	27	12				Çırkan	
26	26	10				Halecan	
30	30	19				Dekori	
22	22	12				Viranşehir	
24	24	10				Zenkân	
43				Malatya			
Saat	Saat	Saat	Saat			Bizzat	
36	8	8					İzoli
	12	12					Balyan
50	8				Akçadağ		
45	12	4				Kürne	
45	12	4				Kürecik	
56	24	18				Hekimhan	
66	20	8	6				Ayvalıdere
60	24	22	32				Hasançelesi
22	18				Hısn-ı Mansur		
						Bizzat	

Merkez-i Vilayete Bu'du	Merkez-i Livâya Bu'du	Re's-i Kazaya Bu'du	Müdür Makarrına Bu'du	Livâlar	Kazalar	Müdürlükler	Nevâhî-i Merbûta
4	22	2					Türkoğlu
26	22	3					Bereketoğlu
42	24	6					Has
30	30	13					Taşeli Kavisi
28	34	12					Kalyon Kavisi
26	16	3					Paşa Kavisi
42	12	4					Kör Kavisi
32	26	8				Samsat	
48	28				Besni		
5						Bizzat	
52	24	4					Keysun
50	30	6					Gölbaş
61	16	16					Zübedere
50	30	5				Hevidan	
54	12	18				Bolam	
26	18				Kâhta		
						Bizzat	
30	28	10					Kefuri
28	26	6					Merdisi
28	26	8					Cihanbey
36	34	6				Zıravkan	
40	10	4	10				Yukarı Keler
40	14	12	6				Aşağı Keler
30	20	2	6				Alikan
40	64	6	6				İzoli-i Haşmek
						Şiro	
26	18	6	4				Tepehan
20	19	12	7				Diricanlı
30	30	8				Gerger	
30	21	18	8				Çem
30	22	18	8				Beybol
21	14	12	6				Dereili
21	14	4	4				Merdisi
30				Siird			
	5					Bizzat	Şirvan
							Nurustan
							Behri
26	2	1					Reşan
45	5	3					İron
40	4	1					Beros
							Deyinân
							Nerib
47	5	2					Gevher-i Garb
48	22	22				Zırkî	
48	12	8				Hizan	
							Nemiran
					Dumerdan		

Merkez-i Vilayete Bu'du	Merkez-i Livâya Bu'du	Re's-i Kazaya Bu'du	Müdür Makarrına Bu'du	Livâlar	Kazalar	Müdürlükler	Nevâhî-i Merbûta
47	6	2	6				Gevar Espayrit Ahkis Koni Nizar
28	8	3				Garzan	
28	8	3					
26	10	5			Rızvan		
32	6	8	4				Bamerd
32	4	2	3				Kûrdilan
15	21	9					Beşiri
20	16	4	5				Bahems
30	12				Sason		
26	21	5					Hiyan Pırneşin Mutki Gevar Hazo
48	12				Eruh		
						Bizzat	
46	10	4					Keratil
42	8	5					Gansan
50	8	3					Kebûr
44	8	2					Kilis
46	10	2					Şivan
50	14					Bervari	
56	20	8	1			Dirköl	
56	20	8	1				Batuvân
54	18	6	3				Kerân
50	15	4	4				Hacnulyan Sepoyan Began
55	18	5	3				Derşev Zilan-ı Kebîr Zilan-ı Sağır
41	5	4	13				Gerişan
50	14	3	5				Kelhok
55,5	19,5	2,5	2,5	Mardin	Mardin		
						Bizzat	
21	4	4					Etrafşehir
20	2	2					Hâss-ı Hümayun
22	4	4					Dara
24	6	6					Mirsinan
22	5	5					Güçkan
24	6	6					Berivân
22	4	4					Koçhisar
24	6	6				Hams	
11	5	5	2				Şeyhan
12	6	6	1				Mazıdağı

Merkez-i Vilayete Bu'du	Merkez-i Livâya Bu'du	Re's-i Kazaya Bu'du	Müdür Makarrına Bu'du	Livâlar	Kazalar	Müdürlükler	Nevâhî-i Merbûta
23	5	5	7				Lif
20	2	2	2				Ğurs
47	29	17	5				Hasenan
					Midyat		
						Bizzat	
28	10						Habızbını
25	12	5					Hisar
22	28	8					Kolikan
22	18	4					Arnas
22	18	4					Habbab
26	24	8				Zaz	
25	22	6	2				Kercevs
25	22	7	2				Raman
20	22	2	6				Mahalmi
21	22	2	7				Kurâ-i Selâse
28	24	10	1				Hasankeyf
29	15	1	6				Mezizah
22	18	4	2				Dermemkan
40	24	12	1				Basıklı
44	26	14	8				Çelik
44	26	14	8				Seyyidân
24	18	6	4				Salihan
25	19	6	5				Basabrin
					Avine		
12	6	12					Savur
13	8	14	2				Sürgücü
15	4	12	7				Ömerkan
56	28	2					Etraf-ı Şehir
56	28	2					Kurâ-i Selâse
58	40	4					Peşhabur
28	40	4					Şahpesend
56	28	2					Alikan
59	41	5					Hasenan-ı Zîr
62	44	8					Ezerkan
57	29	2					Ömerkan
56	28	2					Harunan-ı Baki
56	28	2					Fenek-i Baki
58	40	4					Şekakan
58	40	4					Harun-ı Baş
59	41						Alevân
66	48	6				Hacıbehram	
60	42	6					Şırnak
60	42	12					Zibari
72	52	14	4				Bersivi
71	51	12	2				Bazmir
70	52	16	2				Zihberi
76	54	18	6				Peştegür
80	60	24	12			Koban	Korkil

Bidâyet-i Teşkilattan Beri Dahil-i Vilayette Yapılan Şeylerin Hülasası

Devletlü Mustafa Paşa Hazretleri Zamanlarında

Müşârun-ileyh hazretlerinin valiliği zamanında vilayet teşkil buyurulup dört buçuk ay sonra Beşinci Ordu-yı Hümâyûn Müşirliği'ne tahvil-i memuriyet etmiş ve gerçi kable't-teşkil haylice umûr-ı hayriye-i umrâniyeye muvaffak olmuş ise de tahvil-i memuriyetiyle teşkil arasında pek az müddet geçtiğinden bu müddet zarfında teşkilatın usul ve fîrû'uyla iştiğâle ancak vakit bulabilmiştir.

Devletlü Derviş Paşa Hazretleri Zamanında

Ebvâb-ı memleketde Dağ ve Mardin kapularının tamiri
İçkale'de mücedded küşâd olunan kapı Aded 1
Hükûmât konağında mukaddemâ muhterik olarak inşa olunan büyük oda Aded 1
Siverek'de tamir olunan hükûmet konağı Aded 1
Erga kışlasında inşa olunan kule Aded 1

Devletlü İsmail Hakkı Paşa Hazretleri Zamanında

Hazret-i Süleyman bin Halid bin el-Velid'in türbe-i şeriflerinin tamiri Aded 1
Ergani kalesinde Hazret-i Zülkifl Nebî Aleyhisselâm'ın türbe-i şerifeleri ittisâlinde züvvâra mahsus daire Aded 1
Dahil-i vilayette cami-i şerif Aded 5
Mekâtîb-i Rüşdiye Aded 1
Medâris Aded 5 Tekke Aded 7 Vilayet Konağı Aded 1
Evrak Mahzeni Aded 1
Livâ Dairesinde Zabtiye Koğuşu Aded 2 Zabita Odası Aded 2
Nizamiye ve Zabtiye Kışlası Mücedded Aded 3 Tamir Aded 2
Burclu Hapishanesi Aded 1
Kazalarda Hükûmet Konağı aded 5 Tefrik Odası Aded 16
Guraba Hastahanesi Aded 1
Havuz Kebir Aded 3 Sağır Aded 4
Redif Depoları Mücedded Aded 3 Tamir aded 4
Çeşme Aded 10 Debbâğhane Aded 1 Cephane Aded 2
Ahır Aded 1 Fırın Aded 2 Han Aded 5 Dükkan Aded 29 Kahvehane Aded 2
Erga'da asâkir-i şahane kışlası ittisâlinde Kurnalı Hamam Aded 1
Mardin'de Hükûmet Konağı Aded 1
Matbah Aded 3
Müceddeden imar olunan kurâ Aded 18
Su bendleri Aded 4
Diyarbakir Hamravat suyu mecrâsının tamiri 12.500 metre
Mamurerülaziz su yolları 8.748 metre
Kilise Aded 1
Değirmen Aded 7 Köprü Aded 365
Gars olunan eşcâr Aded 5 500
Kaldırım 47.937 metre
İnşa ve tesviye olunan turuk 148.798 metre
Tamir olunan turuk 70.462 metre

Valî-i Lâhuk Devletlü Ahmed Tevfik Paşa Hazretlerinin Zamanlarında

Vilayet dairesiyle Harem dairesi arasında inşa olunan Fevkânî Mâbeyn
Âb-ı Hamravat kemerlerinin müceddeden inşası
Devegeçidi Köprüsünün ikmâl-i noksanı
Harrarehû Mehmed Derviş Şevki

Institut kurde de Paris

1452 447

MILLET GENEL KÜTÜPHANESİ	
KISIM :	A. E. Sâlname
ESKİ KAYIT No :	336
YENİ KAYIT No :	
TASNİF No :	

دیاربکر
سالنامہ
۱۹۰۸
رقم
۱

Institut kurde de Paris

Defa
10

SALNÂME-İ DİYARBEKİR

Sene
1300 [1882-1183]

Institut kurde de Paris

Mukaddime

Saye-i maarif-vâye-i hazret-i padişahîde onuncu defa olarak işbu sâlnâme temsil ve bazı fevâid dahi ilave ve tezyîl kıldı.

Takvim

Yortu Günlerinin Rumuzu

- E Ermeni
- L Latin
- R Rum
- Y Yahudi
- K Katolik

Institut kurde de Paris

Şubûr				Tulû'		Zuhr		İmsak		Muharremü'l-haram sene 1300		
Arabiyye	Rumiyye	Frengiyye	Eyyâm	Saat	Dakika	Saat	Dakika	Saat	Dakika	Eyyâm-ı Meşhure	ve Mahsusa	
1	31	12	Pazar	1	45	7	0	11	4	Re's-i Sene-i Kameriyye, Eyyâm		
2	1	13	Pazartesi		47		1		5	Teşrin-i Sâni-i Rumî 30		
3	2	14	Salı		49		2		7	Hübûb-ı rih-i cenûbî		
4	3	16	Perşembe		53		4		11			
5	4	15	Çarşamba		51		3		9			
6	5	17	Cuma		55		5		13			
7	6	18	Cumartesi		57		6		14			
8	7	19	Pazar		59		7		16	İhtifâ-yı haşerât		
9	8	20	Pazartesi	2	0		8		17			
10	9	21	Salı		2		9		19	Yevm-i Aşura ve Vaka-i Kerbela		R
11	10	22	Çarşamba		4		9		20			L
12	11	23	Perşembe		5		10		22			R
13	12	24	Cuma		7		11		23			R
14	13	25	Cumartesi		8		12		24			
15	14	26	Pazar		10		12		26			
16	15	27	Pazartesi		11		13		27			
17	16	28	Salı		13		14		28			
18	17	29	Çarşamba		13		15		29			
19	18	30	Perşembe		15		15		31			
20	19	1	Cuma		17		16		32	Kânûn-ı Evvel-i Frengî 31		
21	20	2	Cumartesi		18		16		33			
22	21	3	Pazar		19		17		34	Evvel-i berd, Zile Panayın		
23	22	4	Pazartesi		20		18		35	Dühûl-i Meryem be-Mabed		
24	23	5	Salı		21		18		36			
25	24	6	Çarşamba		22		19		37			
26	25	7	Perşembe		23		19		37			
27	26	8	Cuma		24		19		38	Âhir-i sükût-ı evrak		
28	27	9	Cumartesi		25		20		39			
29	28	10	Pazar		25		20		39			
30	29	11	Pazartesi		26		21		40			

Şubûr			Tulû'		Zuhr		İmsak		Saferü'l-hayr		Eyyâm-ı Meşhure	ve Mahsusa
Aralıyye	İhtimiyye	Frengiyye	Saat	Dakika	Saat	Dakika	Saat	Dakika	Saat	Dakika		
1	30	12	Salı	2	27	7	21	12	41		Karakış Fırtınası	
2	1	13	Çarşamba		27		21		41		Kânûn-ı Evvel-i Rumî 31	
3	2	14	Perşembe		28		21		42		Fırtına	
4	3	15	Cuma		28		22		44			
5	4	16	Cumartesi		29		22		42		Kırân, Utarid, Sarîh	R
6	5	17	Pazar		29		22		43			
7	6	18	Pazartesi		29		22		43		Tahvîl-i Utarid be-Cedy	
8	7	19	Salı		29		22		43		Evvel-i şeb-i yeldâ	
9	8	20	Çarşamba		29		22		43		Zile Panayın	
10	9	21	Perşembe		30		22		43		Tahvîl-i Şems be-Cedy R, E, K	
11	10	22	Cuma		30		22		43		Evvel-i Erba'în ve Fasl-ı Şitâ	
12	11	23	Cumartesi		29		22		43			
13	12	24	Pazar		29		22		43		Gün Dönümü Fırtınası	
14	13	25	Pazartesi		29		22		43		Âhir-i şeb-i yeldâ	R
15	14	26	Salı		29		22		42			L
16	15	27	Çarşamba		29		22		42			L
17	16	28	Perşembe		28		22		41			
18	17	29	Cuma		28		21		41			
19	18	30	Cumartesi		27		21		40			
20	19	31	Pazar		27		21		40		Kânûn-ı Sâni-i Frengî 31	L
21	20	1	Pazartesi		26		20		39		sene 1883	
22	21	2	Salı		25		20		39			
23	22	3	Çarşamba		24		20		38			
24	23	4	Perşembe		24		19		37		Keşf-i Amerika 1492	
25	24	5	Cuma		23		19		36			
26	25	6	Cumartesi		22		18		35		Şeb-i Milad-i İsa Aleyhisselâm	R, K, L
27	26	7	Pazar		21		18		34			
28	27	8	Pazartesi		20		17		34			
29	28	9	Salı		19		17		32		İştîdâd-ı berd	
30	29	10	Çarşamba		17		16		31			

Şubûr			Tulû'		Zuhr		İmsak		Şehr-i Rebiülevvel		
Arabiyye	Rumiyye	Frenğiyye	Eyyâm	Saat	Dakika	Saat	Dakika	Saat	Dakika	Eyyâm-ı Meşhure	ve Mahsusa
1	30	11	Perşembe	2	16	7	12	12	31		
2	31	12	Cuma		15		15		30	Kânûn-ı Sâni-i Rumî 31	R K
3	1	13	Cumartesi		13		14		29		
4	2	14	Pazar		12		14		28	Re's-i Sene-i Miladiyye	
5	3	15	Pazartesi		11		13		27	İhtifâ-i hevâmın sene 1083	
6	4	16	Salı		9		12		25		
7	5	17	Çarşamba		8		11		24		
8	6	18	Perşembe		6		11		23	Es-salib fi'l-mâ	E, R, K
9	7	19	Cuma		5		10		21		E, R, K
10	8	20	Cumartesi		3		9		20		
11	9	21	Pazar		1		8		18		
12	10	22	Pazartesi	2	0	7	7		17	Tahvil-i şems be-Delv, leyle-i Mevlidi'n-Nebî Aleyhisselâm	
13	11	23	Salı	1	58		6		15		
14	12	24	Çarşamba		56		6		13	Tanzimat-ı Hayriye 1255	
15	13	25	Perşembe		54		5		12	Tesmiye-i ism-i be-İsa Aleyhisselâm	L, R
16	14	26	Cuma		52		4		10	Şiddet-i sermâ	R
17	15	27	Cumartesi		50		3		8		
18	16	28	Pazar		48		2		6		
19	17	29	Pazartesi		46		1		5		
20	18	30	Salı		44	7	0		3	Âhir-i Erba'în	
21	19	31	Çarşamba		42	6	59		1	Evvel-i Hamsîn	
22	20	1	Perşembe		40		58	11	59	Şubat-ı Frenği 28	L
23	21	2	Cuma		38		57		57	İzdivâc-ı hayvanat	
24	22	3	Cumartesi		36		56		55		
25	23	4	Pazar		34		54		52		
26	24	5	Pazartesi		32		52		52	Gâib-i kuvvet-i sermâ	
27	25	6	Salı		30		52		49		
28	26	7	Çarşamba		27		51		47		
29	27	8	Perşembe		25		50		45	Ziraat-i hinnâ	R

Şuhûr			Tulû'		Zuhr		İmsak		Şehr-i Rebiülâhîr		
Arabîyye	Rumîyye	Frangîyye	Eyyâm	Saat	Dakika	Saat	Dakika	Saat	Dakika	Eyyâm-ı Meşhure	ve Mahsusa
1	28	9	Cuma	1	23	6	49	11	43		
2	29	10	Cumartesi		21		48		41		
3	30	11	Pazar		18		47		38		
4	31	12	Pazartesi		16		45		36		
5	1	13	Salı		14		44		34	Şubat-ı Rumî 28	
6	2	14	Çarşamba		12		43		32	İd-i Şem'-i der-Kamame	
7	3	15	Perşembe		9		42		30	Teşkil-i Encümen-i Dâniş 1267	
8	4	16	Cuma		6		41		27		
9	5	17	Cumartesi		4		40		25	Feth-i Mekke-i Mûkerreme 8	
10	6	18	Pazar		2		38		23		
11	7	19	Pazartesi	12	59		37		20	Cemre-i ûlâ, Tahvîl-i şems be-Hût	
12	8	20	Salı		57		36		18		R L
13	9	21	Çarşamba		54		35		16		
14	10	22	Perşembe		52		33		13	Ziraat-i basal	
15	11	23	Cuma		49		32		11		
16	12	24	Cumartesi		47		31		9		E
17	13	25	Pazar		44		30		6		
18	14	26	Pazartesi		42		28		4	Cemre-i saniye	
19	15	27	Salı		39		27		1		
20	16	28	Çarşamba		37		26	10	59		
21	17	1	Perşembe		34		25		56	Mart-ı Frengî 31	
22	18	2	Cuma		32		23		54		
23	19	3	Cumartesi		29		22		51		
24	20	4	Pazar		27		21		49	Nüzûl-i mâ-i eşcâr	L
25	21	5	Pazartesi		24		20		46	Cemre-i sâlise	
26	22	6	Salı		22		18		44	İmtizâc-ı fasleyn, Şeker Bayramı	Y
27	23	7	Çarşamba		19		17		41		Y
28	24	8	Perşembe		17		16		39	Kalem aşısı zamanı	
29	25	9	Cuma		14		15		36		

Şubûr			Tulû'		Zuhr		İmsak		Cemâziyelevvel		Eyyâm-ı Meşhure	ve Mahsusa
Arabiyye	Rumiyye	Frençliyye	Eyyâm	Saat	Dakika	Saat	Dakika	Saat	Dakika			
1	26	10	Cumartesi	12	12	6	13	10	33	Evvel berd-i acûz		
2	27	11	Pazar		9		12		31	Perhiz-i Kebîr-i Nasârâ		
3	28	12	Pazartesi		6		11		28			
4	1	13	Salı		4		9		26	Mart-ı Rumî 31		
5	2	14	Çarşamba		1		8		23	Tesâvî-i leyl ü nehâr		
6	3	15	Perşembe	11	58		7		20			
7	4	16	Cuma		56		5		17			
8	5	17	Cumartesi		53		4		15	Âhir-i berd-i acûz	L	
9	6	18	Pazar		50		3		12			
10	7	19	Pazartesi		48		1		9			
11	8	20	Salı		45	6	00		6			
12	9	21	Çarşamba		43	5	59		4	Nevruz-ı sultanî		
13	10	22	Perşembe		42		58		2	Tahvîl-i şems be-Hamel	R	
14	11	23	Cuma		40		57	10	00	Evvel fasl-ı bahar		
15	12	24	Cumartesi		37		56	9	57			
16	13	25	Pazar		34		54		54			
17	14	26	Pazartesi		32		53		51	Hareket-i hevâmm		
18	15	27	Salı		29		52		48	Evvel-i şûrb-i müshil		
19	16	28	Çarşamba		26		50		45			
20	17	29	Perşembe		23		49		42	Ağaçların yeşillenmeleri		
21	18	30	Cuma		21		48		39			
22	19	31	Cumartesi		18		46		36			
23	20	1	Pazar		15		45		33	Nisan-ı Frençî 30		
24	21	2	Pazartesi		12		43		30			
25	22	3	Salı		10		42		27			
26	23	4	Çarşamba		7		41		25	Feryad-ı andelîb		
27	24	5	Perşembe		5		40		22	Mevsim-i lale		
28	25	6	Cuma		2		39		20	Beşâret-i haml-i Meryem	R K	
29	26	7	Cumartesi		11		37		17			
30	27	8	Pazar	10	57		36		14	Kırlangıç Fırtınası	R K	

Şuhûr				Tulû'		Zuhr		İmsak		Cemâziyelahir	
Arabiyye	Rumiyye	Frengiyye	Eyyâm	Saat	Dakika	Saat	Dakika	Saat	Dakika	Eyyâm-ı Meşhure	ve Mahsusa
1	28	9	Pazartesi	10	55	5	35	9	11	Nevruz-ı Harezmi Şah	R K
2	29	10	Salı		52		34		9		
3	30	11	Çarşamba		50		32		6		
4	31	12	Perşembe		48		31		3	Nisan-ı Rumî 30	
5	01	13	Cuma		45		30	9	0		Y
6	2	14	Cumartesi		43		29	8	57		Y, L, K
7	3	15	Pazar		40		28		55		
8	4	16	Pazartesi		38		26		52		Y, L
9	5	17	Salı		35		25		49		E, Y
10	6	18	Çarşamba		33		24		46		Y
11	7	19	Perşembe		31		23		44		Y
12	8	20	Cuma		28		22		41		E, Y.
13	9	21	Cumartesi		26		21		38	Tahvil-i şems be-Sevr	
14	10	22	Pazar		24		19		35		Y
15	11	23	Pazartesi		22		18		33	Zuhur-ı dud-ı harîr	Y
16	12	24	Salı		19		17		30	Hamursuz Bayramı 8	E, Y, K
17	13	25	Çarşamba		17		16		27		
18	14	26	Perşembe		15		15		25	Âhir-i Sene-i Sevr	E, Y, K
19	15	27	Cuma		12		14		22	Resîden-i lale-i be-kemâl	R
20	16	28	Cumartesi		10		13		19		R
21	17	29	Pazar		8		12		17	Beyzâ-i sûrh	R
22	18	30	Pazartesi		6		10		14		
23	19	1	Salı		4		9		11	Mayıs-ı Frengî 31	E, R, Y, K
24	20	2	Çarşamba		4		9		11		
25	21	3	Perşembe		1		8		9		
26	22	4	Cuma	9	59		7		6	Balıkçı Panayırı	
27	23	5	Cumartesi		57		6		3	Rûz-ı hızır, Gayet-i kuvvet-i bahar	R
28	24	6	Pazar		55		5		1	Hasköy Panayırı	
29	25	7	Pazartesi		53		4	7	58		

Şuhûr			Tulû'		Zuhr		İmsak		Recebül-ferd		Eyyâm-ı Meşhure ve Mahsusa
Arabiyye	Rumiyye	Frengiyye	Eyyâm	Saat	Dakika	Saat	Dakika	Saat	Dakika		
1	26	8	Salı	9	51	3	7	56			Veziden-i bâd-ı şarkî
2	27	9	Çarşamba		49	2		53			
3	28	10	Perşembe		47	1		51			Âhir-i eyyâm-ı matar
4	29	11	Cuma		45	5	0	48			Leyle-i Regaib
5	30	12	Cumartesi		43	4	59	46			Bed'-i mevsim-i hitân
6	1	13	Pazar		42		58	41			Mayıs-ı Rumî 31
7	2	14	Pazartesi		40		57	38			Balikesir Panayırı 15
8	3	15	Salı		38		56	36			
9	4	16	Çarşamba		36		56	34			Filiz Kırna Fırtınası
10	5	17	Perşembe		34		55	32			
11	6	18	Cuma		33		54	29			
12	7	19	Cumartesi		31		53	27			
13	8	20	Pazar		29		52	25			Karinabad Panayırı
14	9	21	Pazartesi		28		51	23			Tahvîl-i şems be-Cevzâ, Ülker Fırtınası R
15	10	22	Salı		26		50	21			
16	11	23	Çarşamba		25		49	19			
17	12	24	Perşembe		23		48	17			Gül Bayramı
18	13	25	Cuma		22		48	15			Urûc-ı İsa Aleyhisselâm L
19	14	26	Cumartesi		20		48	13			
20	15	27	Pazar		19		47	11			
21	16	28	Pazartesi		17		46	10			Koyun kırkımı
22	17	29	Salı		16		46	9			
23	18	30	Çarşamba		15		45	8			
24	19	31	Perşembe		14		44	6			
25	20	1	Cuma		13		43	3			Haziran-ı Frengî 30 E, R, K
26	21	2	Cumartesi		10		43	1			
27	22	3	Pazar		9		42	7	0		Leyle-i Miraci'n-Nebî Aleyhisselâm
28	23	4	Pazartesi		9		42	6	59		Hübûb-ı bâd-ı şimal
29	24	5	Salı		8		41	57			L, Y

Şuhûr			Tulû'		Zuhr		İmsak		Şabanü'l-muazzam		Eyyâm-ı Meşhure	ve Mahsusa
Arabîyye	Rumîyye	Frengîyye	Eyyâm	Saat	Dakika	Saat	Dakika	Saat	Dakika			
1	25	6	Çarşamba	9	7	4	41	6	56	Mevsim-i hasad	Y	
2	26	7	Perşembe		6		40		55			
3	27	8	Cuma		5		40		54			
4	28	9	Cumartesi		5		40		53			
5	29	10	Pazar		4		39		52			
6	30	11	Pazartesi		3		39		51		E, R, K	
7	31	12	Salı		3		39		50			
8	1	13	Çarşamba		2		39		50	Haziran-ı Rumî 31		
9	2	14	Perşembe		2		39		49			
10	3	15	Cuma		1		38		49			
11	4	16	Cumartesi		1		38		48			
12	5	17	Pazar		1		38		48			
13	6	18	Pazartesi		1		38		48		L	
14	7	19	Salı		1		38		47	Leyle-i Berat		
15	8	20	Çarşamba		0		38		47			
16	9	21	Perşembe		0		38		47	Tahvil-i şems be-Seretân		
17	10	22	Cuma		0		38		47	Vilâdet-i hümâyûn 1258		
18	11	23	Cumartesi		1		38		47			
19	12	24	Pazar		1		38		47	Evvel-i fasl-ı sayf	L	
20	13	25	Pazartesi		1		38		48	Gündönümü Fırtınası		
21	14	26	Salı		1		38		48	Yaprak Aşısı Fırtınası		
22	15	27	Çarşamba		1		38		49			
23	16	28	Perşembe		2		38		49	Galata ve Kınalıada Panayırı		
24	17	29	Cuma		2		39		50	Noksan-ı mâ-i Fırat		
25	18	30	Cumartesi		3		39		50			
26	19	1	Pazar		4		39		52	Temmuz-ı Frengî 31	L	
27	20	2	Pazartesi		4		40		53	Evvel-i bâd-ı semûm 45		
28	21	3	Salı		5		40		54			
29	22	4	Çarşamba		6		40		55			

Şuhûr				Tulû'		Zuhr		İmsak		Ramazanü'l-mübarek	
Arabîyye	Rumîyye	Frengîyye	Eyyâm	Saat	Dakika	Saat	Dakika	Saat	Dakika	Eyyâm-ı Meşhure	ve Mahsusa
1	23	5	Perşembe	9	7	4	41	6	56	Milad-ı Yahya Aleyhisselâm	
2	24	6	Cuma		8		41		57	Ateş gecesi	
3	25	7	Cumartesi		8		42		59		
4	26	8	Pazar		9		42	7	0		
5	27	9	Pazartesi		10		43		1		
6	28	10	Salı		11		43		2		R, K
7	29	11	Çarşamba		12		44		4		
8	30	12	Perşembe		13		44		5		
9	1	13	Cuma		14		44		6	Temmuz-ı Rumî 31	E, K
10	2	14	Cumartesi		15		45		8		
11	3	15	Pazar		16		46		9	İlca Panayırı	
12	4	16	Pazartesi		17		46		11		
13	5	17	Salı		19		47		12		
14	6	18	Çarşamba		21		48		15	Şiddet-i hararet	
15	7	19	Perşembe		21		48		17	Ziyaret-i Hırka-i Saadet	
16	8	20	Cuma		22		49		19		
17	9	21	Cumartesi		24		50		21	Tahvil-i şems be-Esed	
18	10	22	Pazar		26		50		23		
19	11	23	Pazartesi		27		51		25		
20	12	24	Salı		29		52		27	Kara Bayramı	
21	13	25	Çarşamba		31		53		29	İntihâ-yı mevsim-i hitân	
22	14	26	Perşembe		32		54		31		
23	15	27	Cuma		34		55		34		
24	16	28	Cumartesi		36		55		36		
25	17	29	Pazar		38		56		38	Evvel-i eyyâm-ı bâhûr	R
26	18	30	Pazartesi		39		57		40		
27	19	31	Salı		41		58		43	Leyle-i Kadir	
28	20	1	Çarşamba		43		59		45	Ağustos-ı Frengî 31	R
29	21	2	Perşembe		45		0		48		
30	22	3	Cuma		47		1		50		

Şubûr			Tulû'		Zuhr		İmsak		Şevvalü'l-mükerrerem		
Arabiyye	Rumîyye	Frengiyye	Eyyâm	Saat	Dakika	Saat	Dakika	Saat	Dakika	Eyyâm-ı Meşhure	ve Mahsusa
1	23	4	Cumartesi	9	49	5	2	7	53	Salât-ı İd-i Fitr saat 10 dakika 23	
2	24	5	Pazar		51		3		55		
3	25	6	Pazartesi		53		4		58		
4	26	7	Salı		55		5	8	0	Âhir-i eyyâm-ı bâhûr	K
5	27	8	Çarşamba		57		6		3	Gayet-i kuvvet-i germâ	R
6	28	9	Perşembe		59		7		5		
7	29	10	Cuma	10	1		8		8		
8	30	11	Cumartesi		3		9		11		
9	31	12	Pazar		5		10		13		
10	1	13	Pazartesi		7		11		16	Ağustos-ı Rumî 31	
11	2	14	Salı		10		12		18	Evvel-i Savm-ı Milad	
12	3	15	Çarşamba		12		13		21		
13	4	16	Perşembe		14		14		24		
14	5	17	Cuma		16		16		26		
15	6	18	Cumartesi		19		17		29		
16	7	19	Pazar		21		18		32		
17	8	20	Pazartesi		23		19		35	Tağyîr-i evrak	
18	9	21	Salı		25		20		37		
19	10	22	Çarşamba		28		21		40	Tahvîl-i şems be-Sünbüle Âhir-i	
20	11	23	Perşembe		30		22		43	bâd-ı semûm	R
21	12	24	Cuma		32		22		45		
22	13	25	Cumartesi		34		24		48		
23	14	26	Pazar		35		25		51	Reften-i laklak, Vefat-ı Meryem	R
24	15	27	Pazartesi		37		26		54		
25	16	28	Salı		39		27		56		
26	17	29	Çarşamba		42		28		59		E, K
27	18	30	Perşembe		44		30	9	2	Cülûs-ı Hümâyûn 11 S 1293	E, K
28	19	31	Cuma		46		31		5	Eylül-i Frengî 31	
29	20	1	Cumartesi		49		32		7		
30	21	2	Pazar		51		33		10		

Şuhûr				Tulû'		Zuhr		İmsak		Zilkade	
Arabiyye	Rumiyye	Frengiyye	Eyyâm	Saat	Dakika	Saat	Dakika	Saat	Dakika	Eyyâm-ı Meşhure	ve Mahsusa
1	22	3	Pazartesi	10	56	5	36	9	13		
2	23	4	Salı		59		37		15	Mihrican Fırtınası	
3	24	5	Çarşamba	11	1		38		18	İmtizâc-ı fasleyn	
4	25	6	Perşembe		3		39		21	Bıldırcın Geçimi Fırtınası	
5	26	7	Cuma		5		40		24		
6	27	8	Cumartesi		8		42		27		
7	28	9	Pazar		11		43		29		
8	29	10	Pazartesi		13		44		32		
9	30	11	Salı		16		45		35		
10	31	12	Çarşamba		18		47		37		
11	1	13	Perşembe		21		48		40	Eylül-i Rumi 30	L
12	2	14	Cuma		23		49		43		
13	3	15	Cumartesi		26		50		45	İnkisâr-ı germâ	
14	4	16	Pazar		28		52		48		
15	5	17	Pazartesi		31		53		51		
16	6	18	Salı		33		54		54	Karar-ı Nil	
17	7	19	Çarşamba		36		55		56		
18	8	20	Perşembe		38		57		59	Vilâdet-i Meryem	R
19	9	21	Cuma		41		58	10	1	Silivri Panayırı	
20	10	22	Cumartesi		43		59		4		
21	11	23	Pazar		46	1			7	Tahvil-i şems be-Mizan	
22	12	24	Pazartesi		49		2		10	Güz faslı	
23	14	25	Salı		51		3		11		
24	15	26	Çarşamba		54		4		15	İd-i Salib	E, R, K, Y
25	16	27	Perşembe		56		6		18	Noksan-ı mâ-i eşcâr	Y
26	17	28	Cuma		59		7		20		
27	18	29	Cumartesi	12	1		8		23		
28	19	30	Pazar		4		9		25		
29	20	1	Pazartesi		6		11		28	Teşrin-i Evvel-i Frengî	
30	21	2	Salı		9		12		30		

Şuhûr			Tulû'		Zuhr		İmsak		Zilhicce-i Şerif		
Arabiyye	Rumiyye	Frengiyye	Eyyâm	Saat	Dakika	Saat	Dakika	Saat	Dakika	Eyyâm-ı Meşhure	ve Mahsusa
1	21	3	Çarşamba	12	11	6	13	10	33	Çatalca Panayırı	
2	22	4	Perşembe		14		14		36		
3	23	5	Cuma		16		16		38	Re's-i Sene-i Museviyye	
4	24	6	Cumartesi		19		17		41		
5	25	7	Pazar		21		18		43		
6	26	8	Pazartesi		24		19		46		
7	27	9	Salı		26		21		48		
8	28	10	Çarşamba		29		22		51		
9	29	11	Perşembe		31		23		53	Yevm-i Arefe	
10	30	12	Cuma		34		24		56	İd-i Adhâ saat 1 dakika 19	
11	1	13	Cumartesi		36		26		58	Teşrin-i Evvel-i Rumî 31	
12	2	14	Pazar		39		27	11	1		
13	3	15	Pazartesi		41		28		3		R
14	4	16	Salı		44		29		5		Y
15	5	17	Çarşamba		46		31		8	Evvel-i eyyâm-ı matar	
16	6	18	Perşembe		49		32		10		Y
17	7	19	Cuma		51		33		13		Y
18	8	20	Cumartesi		54		34		15		Y
19	9	21	Pazar		56		35		17		Y
20	10	22	Pazartesi		58		37		20		Y
21	11	23	Salı	1	1		38		22		
22	12	24	Çarşamba		3		39		24	Tahvîl-i şems be-Akreb	
23	13	25	Perşembe		6		40		27		
24	14	26	Cuma		8		41		29		
25	15	27	Cumartesi		10		43		31		
26	16	28	Pazar		13		44		33		
27	17	29	Pazartesi		15		45		35		
28	18	30	Salı		17		46		38		
29	19	31	Çarşamba		20		48		40		
20											

Selâtin-i İzâm-ı Osmaniye'nin Tarih-i Vilâdet ve Cülûs ve İrtihallerini ve Müddet-i Ömr ve Saltanat ve Medfen-i Şeriflerini Mübeyyin Cetveldir.

Esâmî-i Selâtin-i İzâm Hazerâtıyla Medfen-i Şerifleri

Gazi Sultan Osman Han Bursa'da Hisariçi'nde medfundur.				
Vilâdet	Cülûs	İrtihal	Müddet-i saltanat	Müddet-i ömr
656	4 Ca 699	21 N 726	27	70
Gazi Sultan Orhan pederleri civarında Manastır nam türbede medfundur.				
Vilâdet	Cülûs	İrtihal	Müddet-i saltanat	Müddet-i ömr
680	17 N 726	761	35	81
Gazi Sultan Murad Han Bursa'da Çekirge nam mahalde medfundur.				
Vilâdet	Cülûs	İrtihal	Müddet-i saltanat	Müddet-i ömr
726	761	15 Ş 791 şehid	31	65
Gazi Sultan Yıldırım Bayezid Han Bursa'da camileri kurbünde medfundur.				
Vilâdet	Cülûs	İrtihal	Müddet-i saltanat	Müddet-i ömr
761	4 N 791	15 Ş 815	13	44
Çelebi Sultan Mehmed Han Bursa'da Yeşil Cami civarında medfundur.				
Vilâdet	Cülûs	İrtihal	Müddet-i saltanat	Müddet-i ömr
781	816	824	8	43
Gazi Sultan Murad Han-ı Sâni Bursa'da camileri kurbünde medfundur.				
Vilâdet	Cülûs	İrtihal	Müddet-i saltanat	Müddet-i ömr
806	824	5 M 855	30 6 şehr	49
Gazi Sultan Ebu'l-feth Mehmed Han İstanbul'da camileri mihrabları cihetinde medfundur.				
Vilâdet	Cülûs	İrtihal	Müddet-i saltanat	Müddet-i ömr
26 B 833	16 M 855	4 Ra 886	31	53
Gazi Sultan Bayezid Han İstanbul'da camileri civarında medfundur.				
Vilâdet	Cülûs	İrtihal	Müddet-i saltanat	Müddet-i ömr
851	20 Ra 886	10 Ra 918	32	27
Gazi Yavuz Sultan Selim Han İstanbul'da cami-i şerifleri civarında medfundur.				
Vilâdet	Cülûs	İrtihal	Müddet-i saltanat	Müddet-i ömr
875	18 S 918	9 L 926	8 9 şehr	51
Gazi Sultan Süleyman Han İstanbul'da cami-i şerifleri önünde medfundur.				
Vilâdet	Cülûs	İrtihal	Müddet-i saltanat	Müddet-i ömr
1 Ş 900	4 L	2 S 974	48	84
Gazi Sultan Selim Han-ı Sâni Ayasofya Cami-i Şerifi kurbünde medfundur.				
Vilâdet	Cülûs	İrtihal	Müddet-i saltanat	Müddet-i ömr
6 M 930	9 Ra 974	27 Ş 982	8 şehr	50

Gazi Sultan Murad Han-ı Sâlis Ayasofya civarında medfundur.

Vilâdet	Cülûs	İrtihal	Müddet-i saltanat	Müddet-i ömr
5 Ca 953	8 N 983	8 Ca 1003	20 8 şehr	507

Gazi Sultan Mehmed Han-ı Sâlis Ayasofya civarında Selim Han-ı Sâni yanında medfundur.

Vilâdet	Cülûs	İrtihal	Müddet-i saltanat	Müddet-i ömr
7 Za 974	16 Ca 1003	12 B 1112	9	37

Gazi Sultan Ahmed Han İstanbul'da cami-i şerifleri civarında medfundur.

Vilâdet	Cülûs	İrtihal	Müddet-i saltanat	Müddet-i ömr
12 C 998	18 B 1012	22 Z 1026	14	28

Sultan Mustafa Han bin Mehmed Han

Vilâdet	Cülûs	İrtihal	Müddet-i saltanat	Müddet-i ömr
1001	22 Za 1026	1048	ferâğ-ı gurre-i Ra 3 şehr	

Sultan Osman Han-ı Sâni pederleri Sultan Ahmed Han yanında medfundur.

Vilâdet	Cülûs	İrtihal	Müddet-i saltanat	Müddet-i ömr
1013	12 Ra 1027	1 B 1031	4 4 şehr	18

Defa-i sâniye Sultan Mustafa Han Ayasofya Cami-i Şerifi avlusunda türbesinde medfundur.

Vilâdet	Cülûs	İrtihal	Müddet-i saltanat	Müddet-i ömr
	1032	1048 vefat 11 Ra	3 şehr	48

Gazi Sultan Murad Han-ı Râbi' pederi Sultan Ahmed Han yanında medfundur.

Vilâdet	Cülûs	İrtihal	Müddet-i saltanat	Müddet-i ömr
28 Ca 1018	15 Za 1032	1049	16 11 şehr	31

Sultan İbrahim Han Ayasofya'da annileri Sultan Mustafa Türbesi'nde medfundur.

Vilâdet	Cülûs	İrtihal	Müddet-i saltanat	Müddet-i ömr
13 L 1024	16 L 1049	1058 ferâğ 7 B vefat 29 B	8 9 şehr	34

Gazi Sultan Mehmed Han-ı Râbi' Bahçekapısı'nda valideleri Tercan Sultan Türbesi'nde medfundur.

Vilâdet	Cülûs	İrtihal	Müddet-i saltanat	Müddet-i ömr
29 N 1051	17 B 1058	1099 ferâğ 1104 vefat	40 5 şehr	53

Sultan Süleyman-ı Sâni cedleri Sultan Süleyman Türbesi'nde medfundur.

Vilâdet	Cülûs	İrtihal	Müddet-i saltanat	Müddet-i ömr
1052	1099	1102	3 8 şehr	50

Sultan Ahmed Han-ı Sâni cedleri Sultan Süleyman Türbesi'nde medfundur.

Vilâdet	Cülûs	İrtihal	Müddet-i saltanat	Müddet-i ömr
6 Ra 1052	15 L 1102	1106	4 8 şehr	54

Sultan Mustafa Han-ı Sâni Bahçekapısı'nda Valide Türbesi'nde medfundur.

Vilâdet	Cülûs	İrtihal	Müddet-i saltanat	Müddet-i ömr
1074	22 C 1106	1115	8 8 şehr	40

Gazi Sultan Ahmed Han-ı Sâlis Bahçekapısı'nda Valide Türbesi'nde medfundur.

Vilâdet	Cülûs	İrtihal	Müddet-i saltanat	Müddet-i ömr
1084	2 R 1115	1143 ferâğ 1149 vefat	27 11 şehr	65

Gazi Sultan Mahmud Han Bahçekapısı'nda Valide türbesinde medfundur.

Vilâdet	Cülûs	İrtihal	Müddet-i saltanat	Müddet-i ömr
4 M 1108	15 Ra 1143	28 S 1128	25	60

Sultan Osman Han-ı Sâlis biraderleri Sultan Mahmud Han civarında medfundur.

Vilâdet	Cülûs	İrtihal	Müddet-i saltanat	Müddet-i ömr
1110	28 S 1168	16 S 1171	3 11 şehr	60

Sultan Mustafa Han-ı Sâlis İstanbul'da Laleli Camileri sahasında medfundur.

Vilâdet	Cülûs	İrtihal	Müddet-i saltanat	Müddet-i ömr
1129	13 S 1171	8 Ra 1187	16 8 şehr	58

Gazi Sultan Abdülhamid Han Bahçekapı Medreselerine muttasıl türbelerinde medfundur.

Vilâdet	Cülûs	İrtihal	Müddet-i saltanat	Müddet-i ömr
1227	10 L 1187	12 B 1203	15 8 şehr	66

Gazi Sultan Selim Han-ı Sâlis pederleri Sultan Mustafa Han Türbesi'nde medfundur.

Vilâdet	Cülûs	İrtihal	Müddet-i saltanat	Müddet-i ömr
1175	1203	16 B 1222 ferâğ 1223 vefat	18 8 şehr	48

Sultan Mustafa Han-ı Rabi' pederleri Sultan Abdülhamid Han Türbesi'nde medfundur.

Vilâdet	Cülûs	İrtihal	Müddet-i saltanat	Müddet-i ömr
1193	21 Ra 1223	1223	1 2 şehr	30

Gazi Sultan Mahmud Han-ı Sâni İstanbul'da Çemberlitaş civarında türbe-i mahsusasında medfundur.

Vilâdet	Cülûs	İrtihal	Müddet-i saltanat	Müddet-i ömr
13 N 1199	4 Ca 1223	19 Ra 1255	32 11 şehr	55

Gazi Sultan Abdülmecid Han, Sultan Selim Camii civarında türbe-i mahsusalarında medfundur.

Vilâdet	Cülûs	İrtihal	Müddet-i saltanat	Müddet-i ömr
14 Ş 1237	19 Ra 1255	17 Za 1277	22 9 şehr	40

Sultan Abdülaziz Han pederleri Sultan Mahmud Han-ı Sâni Türbesi'nde medfundur.

Vilâdet	Cülûs	İrtihal	Müddet-i saltanat	Müddet-i ömr
14 Ş 1245	17 Za 1277	7 Ca 1293 ferâğ 12 Ca irtihâl	16 4 şehr	48

Hakan-ı sabık Sultan Murad Han-ı Hâmis hazretleri mübtelâ oldukları selb cihetiyle münhali' oldular.

Vilâdet	Cülûs	İrtihal	Müddet-i saltanat	Müddet-i ömr
25 B 1256	8 Ca 1293 inhilâ' 11 Ş	3 yevm		

Es-sultan İbnü's-Sultan es-Sultanü'l-Gazi Abdülhamid Han İbnü's-Sultan el-Gazi Abdülmecid Han eyyedallahu hila-fetehû ilâ-âhiri'd-deverân efendimiz hazretleri bin iki yüz elli sekiz senesi Şaban-ı şerifinin on sekizinci günü bi'l-yümni ve's-su'ûd pîrâye-bahş-ı vücud olup bin iki yüz doksan üç senesi Şaban-ı şerifinin on birinci günü bi'l-irs ve'l-istihkâk kemal-i ikbal ve şevketle serir-ârâ-yı hilafet ve dîhim-pîrâ-yı saltanat olmuşlardır. Cenab-ı Rabbi'l enâm ilâ-yevmi'l-kiyâm serir-i saltanat-ı şahanelerinde ber-devam eyleye, âmin.

[ERKÂN VE ME'MURÎN-İ VİLAYET]

Institut kurde de Paris

ERKÂN VE ME'MURÎN-İ VİLAYET

Vali-i Vilayet

Samih Paşa

Müşir Murassa' Osmanî ve Birinci Mecidî nişan-ı zişanlarını haiz ve hâmilidir.

Erkân-ı Vilayet

Rütbe-i Üîâ Sânisî Defterdar İbrahim Edhem Bey

Muhreç Naib Mehmed Erün Efendi

Pâye-i Mücerrede Müftü Hacı Mehmed Hasib Efendi

Sâniye Mektupçu Osman Zeki Bey

Merkez-i Vilayette Bulunan Kumandârân-ı Askerî

Diyarbakir Mevki Kumandanı Mirîva Hakkı Paşa Mecidî Üçüncü Osmanî Dördüncü

Jandarma Miralayı Mehmed Raşid Bey Üçünçü

Meclis-i İdare-i Vilayet

Reis: Vali-i Vilayet

Aza-yı Tabiiyye

Defterdar Bey

Naib Efendi

Mektupçu Bey

Evkâf Muhasebecisi Efendi

Defter-i Hakanî Memuru

Azâ-yı Tabiiyye

Mutasarrıf Bey

Müftü Efendi Pâye-i Mücerrede

Nakibüleşraf Kaymakamı Pâye-i Mücerrede

Hacı Mesud Efendi

Keldani Metropolitidi Üçüncü Mecidî

Abdüşşüyu Efendi

Merkez Muhasebecisi

Azâ-yı Müntehabe

Hacı Mehmed Ağa İstabl-ı Amire Dördüncü Osmanî

Said Galib Efendi Sâlise

Azâ-yı Müntehabe

Keşişyan Mihail Efendi Dördüncü Mecidî

Minasyan Ohannes Efendi Sâlise

Meclis Ketebesi

Başkâtib Feyzi Efendi

Talat Efendi

Rıza Efendi

Nazmi Efendi

Zülfikar Efendi

Besim Efendi

Adliye

Adliye Müfettişi Hafız Mehmed Rüşdü Efendi Sâniye Dördüncü Mecidî

İstınaf Mahkemesi

Müdde'î-i Umumî Hakkı Bey

Hukuk Dairesi

Reis-i Evvel Naib Mehmed Emin Efendi Muhreç

Azâ-i Mülâzımı

Hacı Mazhar Efendi

Hacı Abdülhamid Efendi

Mardros Efendi

İlyas Efendi

Mihri Efendi

Ceza Dairesi

Reis-i Sâni Halid Bey Sâniye

Azâ-i Mülâzımı

Arif Efendi Hâcegân

Hacı Abdülkadir Ağa Kapıcıbaşı

İrmoş Efendi

Yusuf Efendi

Raif Efendi

Ketebesı

Başkâtib Abdülkadir Efendi Râbi'a

Hafız Mustafa Efendi

Abdülaziz Efendi

Mehmed Muhlis Efendi

Şevki Efendi

Aklâm

Muhasebe-i Vilayet

Tayfur Efendi

Muhiddin Bey

Mustafa Efendi

Mustafa Şevket Efendi

Hafız Zülfikar Efendi

Osman Efendi

Tevfik Efendi

Mektubî Kalemi

Mümeyyiz Abdülkadir Faik Efendi Sâlise

Müsevidler

Osman Sakıb Efendi Râbi'a

Hacı Bekir Efendi

Zülfikar Hakkı Efendi

Hafız Necib Efendi

Mübeyyizler

İzzet Efendi

Şevket Bey

Fuad Efendi

Arif Bey

Abdülbaki Efendi

Evrak Odası

Müdür Tevfik Efendi Sâlise

Mukayyidler

Akif Efendi

Hasan Efendi

Rüşdü Efendi

Nedim Efendi

Abdülhamid Efendi

Ahmed Efendi

Maarif İdaresi

Müdür Reşad Bey Sâniye

Müfettiş Osman Efendi Müderris

Meclis-i Maarif

Reis Müdür Bey

Süleyman Efendi Sâlise

Mehmed Şeref Efendi

Hacı Abdurrahman Ağa

Meclis Kâtibi Galib Efendi

Matbaalar

Müdür Tefvik Efendi Sâlise

Hurûf Matbaası

Mürettib Tomas Efendi

Şükrü Efendi

Sabir Efendi

Destgahcı Serkis Usta

Müvezzi' Mehmed Efendi

Muhasib Akif Efendi

Litografya Matbaası

Sermemur Muhlis Efendi

Veli Ağa

Mehmed Ali Efendi

Mustafa Efendi

İsmail Ağa

Vilayet Sicil Ahlak Komisyonu

Reis-i Mektubî Mümeyyizi Abdülkadir Efendi Sâlise

Azâ

Azâ

Evrak ve Matbaa Müdürü Tefvik Efendi Sâlise

İstînâf azâsından Hacı Mazhar Efendi

Mektubî Müsevvidânından Osman Efendi Râbi'a

Hâssa Vilayet ketebesinden Tayfur Efendi

A'şâr Nezareti Tahrirât Kâtibi Vahîd Efendi

Merkez Tahrirât Müsevvidi Ragıb Efendi

Defter-i Hakanî Refik-i Evveli Nazım Efendi

Evkâf Kâtibi Abdülhadi Efendi

Komisyon Kâtibi İzzet Efendi

A'şâr Nezareti

Nâzır İsmail Hakkı Bey

Başkâtib Şevki

Tahrirât Kâtibi Vahîd Efendi

Refik-i Evvel Receb Naci Efendi

Mübeyyiz Galib Efendi

Refik-i Sâni Receb Hilmi Efendi

Mukayyid Osman Efendi

Refik-i Sâlis Kamil Bey

Ma'a-Tahrir Vergi İdaresi

Müdür Mustafa Reşid Bey Sâlise

Evkâf İdaresi

Muhasebeci İsmail Hakkı Efendi Muhreç mevâlisi

Kâtib Abdülhadi Efendi

Vilayet Telgraf Memurları

Başmüdür Mustafa Efendi Sâniye

Başmüdür Kâtibi Kadri Efendi

Başmüdür Kâtibi Vehbi Efendi

Seyyar Müfettiş Galyar Efendi

Müfettiş Muavini Şevki Efendi

Müfettiş Muavini Mahmud Efendi

Jandarma Alayı Meclisi

Reis-i Jandarma Miralayı Mehmed Raşid Bey Üçüncü Mecidi

Azâ

Azâ

Jandarma Binbaşısı İzzet Ağa Dördüncü

İdare Emni Efendi

Yüzbaşı Hasan Efendi

Yüzbaşı İsmail Efendi

Yüzbaşı Osman Efendi

Mülâzım Hamdi Efendi.

Rüsûmât Nezâreti

Nâzır İshak Efendi Sâniye

Muhasebe Kalemi

Başkâtib Hüseyin Vasfi Efendi

Refik-i Evvel Mehmed Hadi Efendi

Refik-i Sâni Zülfü Efendi

Mukayyid Hanna Efendi

Fransız Kâtibi Mihail Efendi

Mürûriye Kâtibi Agop Efendi

Sandık Emîni Karabet Efendi

Sandık Emîni Muavini Hanna Efendi

Tahrirât Kalemi

Başkâtib Hacı Bekir Efendi

Müsevvid ve Mustantık Ahmed Nedim Efendi

Evrak Mukayyidi Şerif Efendi

Mübeyyiz-i Evvel Abdullah Galib Efendi

Mübeyyiz-i Sâni Tahir Bey

Mübeyyiz-i Sâlis Cercis Efendi

Mukayyid Muavini Esad Efendi

Müskirât Kâtibi Zihni Efendi

Anbar Emîni Hurşid Efendi

Mübeyyiz Ali Saib Efendi

Katarcı Makdisi Melkon Efendi

Evrak Sıhhiye Memuriyeti

Memur Ahmed Hayali Efendi

Kâtib Osman Efendi

Fabrika Memuru Mahmud Çelebi

Muavini Agop Efendi

[Diyarbekir Sancağı]

Institutul Kurde de Paris

Diyarbakir Sancağı

Merkez Mutasarrıfı Hurşid Bey Sâniye
Müftü el-Hac Mehmed Hasib Efendi Pâye-i Mücerrede
Muhasebeci Eyüb Sabri Efendi
Tahrirât Müdürü Hafız Mehmed Hamdi Efendi
Merkez niyâbeti vilayet niyâbetine munzamdır.

Meclis-i İdare-i Liva

Vezâifi Meclis-i İdare-i Vilayete muhavveldir.

Adliye

Bidâyet Mahkemesi

Hukuk Dairesi

Reis-i Evvel Hacı Nuri Efendi

Azâ Mülâzımı

Derviş Efendi

Ohannes Efendi

[...] Efendi

Müdde'î-i Umumî Muavini Ali Bey Müderris

Ceza Dairesi

Reis-i Sâni Safvet Efendi Adliyeden

Azâ Mülâzımı

İbrahim Hakkı Efendi

Ömer Efendi

İbrahim Efendi

Ketebesî

Başkâtib Cemil Efendi

Zülfikar Efendi

Esad Efendi

Mehmed Ali Efendi

Senai Efendi

İcra Memuru Mıgırdıç Efendi

Mukavelât Muharriri Kevork Efendi

Ticaret Mahkemesi

Reis Hacı Mehmed Efendi

Azâ-yı Daimî

Mehmed Efendi

Bedon Efendi

Başkâtib Sabri Efendi

Zabıt Kâtibi Tohman Efendi

Azâ-yı Muvakkate

Zülfikar Efendi

Hacı Hasan Ağa

Tomas Efendi

Rumi Efendi

Mahkeme-i Şer'iyye Ketebesî

Başkâtib Salih Feyzi Efendi Müderris

Ali Rıza Efendi

Abdülkadir Efendi

Zülfikar Efendi

Ömer Efendi

Hacı Bekir Efendi

Rıza Efendi

Hükümet Dava Vekilleri

Ömer Ali Bey

Natık Efendi

Azâ Hacı Abdülhamid Efendi

Bogos Efendi

İkob Efendi

Azâ Abdurrahman Efendi

Karabet Efendi

Tomas Efendi

Memur Hacı Halid Baba

Tahsildar Dairesi

Merkez-i Liva Sertahsildarı Hayri Efendi Sâlise
Diyarbakir Kazası Sertahsildarı Abdurrahman Efendi

Süvari Tahsildarân

Osman Efendi
Mehmed Cemil Efendi
Namık Efendi
Sükuti Efendi
Abdülğafur Efendi
Lütfi Efendi

Piyade Tahsildarân

Ahmed Efendi
Hacı Osman Efendi
Ahmed Efendi
[...] Efendi

Telgrafhane İdaresi

Türkçe Memurîn
Müdür Vehbi Efendi
Sermemur Ali Efendi
Sermemur Nuri Efendi
Memur-ı Sâni Cemal Efendi
Memur-ı Sâlis Halil Efendi
Osman Efendi
Tevfik Efendi
David Efendi
Mustafa Bey
Talat Efendi
Fransızca Memurîn
Sermemur Amasyan Efendi
Sermemur Hazarosyan Efendi
Sermemur Attar Efendi
Memur-ı Sâni Agop Efendi
Memur-ı Sâlis Simon Efendi
Posta Memuru Abdullah Efendi
Muvakkat Telgraf Memuru Fenari Efendi
Vahab Efendi, İlhami Efendi
Muhiddin Efendi

Jandarma Tabur Meclisi

Reis Binbaşı Azimet Ağa Dördüncü Mecidi
Azâ
Tabur Kâtibi Hafız Efendi
Kâtib Muavini Hacı Efendi
Azâ
Yüzbaşı Mustafa Ağa
Mülâzım-ı Evvel Ahmed Ağa
Mülâzım-ı Sâni Ahmed Efendi

Diyarbakir Hapishane İdaresi

Müdür İzzet Ağa Yüzbaşı
Kâtib Hami Efendi

Merkez-i Livâya Mülhak Nevâhî

Şark Nahiyesi
Müdür Rifat Efendi
Kâtibi Mustafa Efendi
Kabzımal İsa Efendi
Vergi Kâtibi Ahmed Efendi
Yeni Vergi Kâtibi İsmail Efendi
Garb Nahiyesi
Müdür Halil Efendi
Kâtibi Ali Efendi
Kabzımal Serkis Efendi
Vergi Kâtibi Mihri Efendi
Ömerkan Vergi Kâtibi Mustafa Efendi

Mahal ve Metinan Nahiyeleri

Vergi Kâtibi Hamid Efendi

Derik Nahiyesi

Müdürü Ahmed Efendi
Kâtibi Mustafa Efendi
Kabzımal Efendi
Vergi Kâtibi Abdullah Efendi

Behramki Nahiyesi

Müdürü Salih Bey
Kâtibi Abdullah Efendi
Kabzımal Efendi
Vergi Kâtibi Mustafa Efendi

Silvan Kazası

Kaymakamı Mehmed Necib Bey
Naib Hasan Efendi
Müftü [...] Efendi
Mal Müdürü Abdullah Efendi
Tahrirât Kâtibi Âsaf Efendi

Meclis-i İdare-i Kaza

Reis Kaymakam Bey
Azâ-yı Tabiiyye
Naib Efendi
Müftü Efendi
Mal Müdürü
Tahrirât Kâtibi
Azâ-yı Müntehabe
Abdi Ağa
Mehmed Ağa
Manuk

Mahkeme-i Bidâyet-i Kaza

Reis Naib Efendi
Azâ
İbrahim Ağa
Lahdo Ağa
Kâtib-i Evvel Hacı Remzi Efendi
Kâtib-i Sâni Sıdkı Efendi
Mustantik Muavini Abdülkadir Efendi
Kaza Sandık Emni
[...] Efendi

Belediye Meclisi

Reis-i Evvel Hibo Efendi
Azâ
Mirzo Ağa
Keyo Ağa
Reis-i Sâni İbrahim Bey
Azâ
Süleyman Ağa
Artin Ağa
Kâtib ve Sandık Emni Mehmed Bey

Memurîn-i Saire

Tapu Kâtibi Mehmed Efendi
Yoklama Kâtibi Efendi
Vergi Kâtibi Abdülkerim Efendi
Mihrani Vergi Kâtibi Abdülaziz Efendi

A'sâr Memuriyeti

Memur Ahmed Lüzumi Efendi
Başkâtib Ahmed Efendi
Anbar Memuru Hokas Efendi
Kâtib-i Sâni Mehmed Ali Efendi

Tahsildarân

Sertahsildar Mehmed Şefik Efendi
Süvari
Ahmed Efendi
Ali Efendi
Avadis Efendi
Piyade
Osman Efendi
Hasan Efendi
[...] Efendi

Rüsûmât Memurları

Memur Salih Efendi
Kâtib Manuk Efendi

Hazro Nahiyesi

Müdür Ömer Efendi
Kâtib Zülfikar Efendi
Vergi Kâtibi Ömer Efendi

Lice Kazası

Kaymakam İbrahim Edhem Efendi
Naib Ali Efendi
Müftü [...] Efendi
Mal Müdürü Mustafa Efendi
Tahrirât Kâtibi Mustafa Efendi

Meclis-i İdare-i Kaza

Reis
Kaymakam Efendi
Aza-yı Tabiiyye
Naib Efendi
Müftü Efendi
Mal Müdürü
Tahrirât Kâtibi
Azâ-yı Muntehabe
Mecid Bey
Hacı Ali Ağa
Ohannes Efendi

Mahkeme-i Bidâyet-i Kaza

Reis
Naib Efendi
Abdükelil Efendi
Kirkor Efendi
Kâtib-i Evvel Arif Efendi
Kâtib-i Sâni Hasib Efendi
Mustantık Muavini Efendi
Kaza Sandık Emni
Karabet Efendi

Belediye Meclisi

Reis Hüseyin Bey

Azâ

Hacı Mehmed Ağa
Makdisi Güsto
Kâtib Ahmed Efendi

Azâ

Hacı Yusuf Ağa
Makdisi Yogo
Sandık Emni Efendi

Memurîn-i Saire

Tapu Kâtibi Cemal Efendi
Yoklama Kâtibi Mehmed Bey
Tapu Tahsildarı Hüseyin Efendi
Vergi Kâtibi İbrahim Besim Efendi
Kurâ Vergi Kâtibi Mustafa Efendi

A'sâr Memuriyeti

Memur Abdülkadir Efendi
Başkâtib Talat Efendi
Anbar Memuru Hamparsum Efendi
Kâtib-i Sâni Abdülkadir Efendi

Tahsildarân

Sertahsildar Ahmed Efendi

Süvari

Mehmed Efendi
Artin Efendi

Piyade

Yusuf Efendi
Osib Efendi

Rüsûmât Memurları

Lice Memlehası Memuru Osib Efendi
Memleha Kâtibi Abdurrahman Efendi

Hani Nahiyesi

Müdür Ali Bey
Kâtib Efendi
Vergi Kâtibi Ali Bey
Tapu Kâtibi Kasım Efendi

Institut kurde de Paris

[Malatya Sancağı]

Institut kurde de Paris

Malatya Sancağı

Mutasarrıf Şakir Bey Ülä Sânisî

Naib Efendi

Müftü Hacı Efendi

Muhasebeci Mehmed Rıza Efendi

Tahrirât Müdürü İhsan Efendi

Meclis-i İdare-i Liva

Reis Mutasarrıf Bey

Azâ-yı Tabiiyye

Naib Efendi

Müftü Efendi

Muhasebeci Efendi

Tahrirât Müdürü

Azâ-yı Tabiiyye

Ermeni Murahhası Serabyon Efendi Üçüncü Mecidi

Katolik Murahhası Osib Efendi Üçüncü Mecidi

Protestan Murahhası Badoli Efendi

Defter-i Hakanî Memuru Hasan Efendi

Evkâf Müdürü Sezai Efendi

Azâ-yı Müntehabe

Hüseyin Efendi

Boz Ağa

Azâ-yı Müntehabe

Mikdad Ağa

Serkis Ağa

Ketebesî

Başkâtib Ahmed Hamid Efendi

Kâtib-i Sâni Abdullah Nazım Efendi

Adliye

Bidâyet Mahkemesi

Hukuk Dairesi

Reis-i Evvel Naib Efendi

Azâ Mülâzımı

Hacı Abdullah Efendi

Ukub Ağa

Abdullah Efendi

Müdde'î-i Umumî Muavini Tevfik Efendi

Ceza Dairesi

Reis-i Sâni Hacı Hasib Efendi

Azâ Mülâzımı

Abdurrauf Efendi

Pelek Ağa

Napolyon Efendi

Ketebesî

Başkâtib Abdullah Hulusi Efendi

Hacı Bekir Efendi

Kamil Efendi

Abdülkadir Efendi

Mustafa Efendi

İcra Memuru Mecid Ağa

Ticaret Mahkemesi

Reis Hacı Mehmed Efendi

Azâ-yı Daim

Yusuf Efendi

Ador Ağa

Başkâtib Efendi

Kâtib-i Sâni Efendi

Azâ-yı Muvakkate

[.....] Efendi

[.....] Efendi

[.....] Efendi

[.....] Efendi

Hükümet Dava Vekili Efendi

Aklâm

Liva Muhasebe Kalemi

Mehmed Kemal Efendi   Hafız Osman Efendi
Mahmud Rıfka Efendi   Mehmed Tahir Efendi
Abdullah Ragıb Efendi   Ali Saib Bey
İbrahim Hayri Efendi   Sandık Emiri Kigork Efendi

Liva Tahrir Kalemi

Müsevvid Abdullah Efendi   Müsevvid Hacı Osman Efendi
Mübeyyiz Ali Asım Efendi   Mübeyyiz Burhaneddin Efendi
Mübeyyiz Abdullah Efendi

Defter-i Hakanî Kalemi

Memur Hasan Efendi
Birinci Kâtib Hacı Emin Efendi   İkinci Kâtib Mustafa Efendi
Tapu Kâtibi Hacı Mehmed Efendi   Emlak Kâtibi Ömer Efendi

Aşar Dairesi

Müdür Mehmed Şerif Efendi Sâlise
Başkâtib Maruf Efendi   Kâtib-i Sâni Mahmud Efendi
Kâtib-i Sâlis Mahmud Efendi   Anbar Memuru Efendi
Anbar Kâtibi Efendi

Ma'a-Tahrir Vergi Kalemi

Memur Abdullah Şükrü Efendi
Vukuat Kâtibi Mehmed Faik Efendi   Nahiye Vergi Kâtibi Hacı Efendi
Refiki Hüseyin Hami Efendi   Diğer Bekir Efendi
Defterci Ahmed Hamdi Efendi

Telgraf ve Posta İdaresi

Telgraf ve Posta Müdürü Mehmed Şevket Efendi
Muhabere Memuru Muhiis Efendi

Evkâf Kalemi

Müdür Hacı Sezai Efendi
Kâtib Vaiz Efendi

Belediye Dairesi

Reis Feyzullah Efendi

Azâ

Ahmed Efendi
İbrahim Ağa
Stefan Efendi
Kâtib Ohannes Efendi

Azâ

Ahmed Efendi
Ohannes Efendi
[.....] Efendi
Sandık Emiri Stefan Efendi

Tahsildar Dairesi

Liva Sertahsildan İbrahim Edhem Efendi
Kaza Sertahsildan Hüseyin Efendi
Süvari ve piyade tahsildarlarının esâmisi mahallinden bildirilmediğinden yazılmadı.

İzoli Nahiyesi

Zabıta Memuru Şeyhmus Efendi

Hısn-ı Mansur Kazası

Kaymakamı Mahmud Salah Efendi

Naib İbrahim Efendi

Müftü Hasan Rüşdü Efendi

Mal Müdürü Abdullah Efendi

Tahrirât Kâtibi Mehmed Rahmi Efendi

Meclis-i İdare-i Kaza

Reis Kaymakam Efendi

Azâ-yı Tabiiyye

Naib Efendi

Müftü Efendi

Mal Müdürü

Azâ-yı Müntehabe

Tahrirât Kâtibi

Kasım Ağa

Bekir Ağa

Mahkeme-i Bidâyet-i Kaza

Reis Naib Efendi

Azâ

Hüseyin Efendi

Serkis Efendi

Kâtib-i Evvel Sadullah Efendi

Kâtib-i Sâni Hacı Bekir Efendi

Mustanuk Muavini Mahmud Efendi

Kaza Sandık Emiri Süleyman Efendi

Belediye Meclisi

Reis [.....] Efendi

Azâ

Meclis-i mezkûr mahallinde mevcut ise de esâmîsi gelmemiştir.

Kâtib [.....] Efendi

Sandık Emiri [.....] Efendi

Memurîn-i Saire

Tapu Kâtibi [.....] Efendi

Vergi Kâtibi Abdullah Efendi

Yoklama Kâtibi [.....] Efendi

Kurâ Vergi Kâtibi Said Efendi

A'sâr Memuriyeti

Memur Lütfi Efendi

Kâtib Abdülhâlik Efendi

Rüsûmât Memuriyeti

Memur Mehmed Fehmi Efendi

Kâtib Esad Efendi

Tahsildarân

Sertahsildar Mehmed Efendi

Süvari

Piyade

[.....] Efendi

[.....] Efendi

[.....] Efendi

[.....] Efendi

Samsad Nahiyesi

Müdür Lütfi Efendi

Kâtib Ali Efendi

Tapu Kâtibi Efendi

Yoklama Kâtibi Efendi

Vergi Kâtibi Mehmed Ata Efendi

Rüsûmât Memuru İsmail Efendi

Rüsûmât Kâtibi Şeker Efendi

Besni Kazası

Kaymakamı Ahmed Efendi Sâniye

Naib Ali Rıza Efendi

Müftü Efendi
Mal Müdürü Ahmed Faik Efendi
Tahrirât Kâtibi Mehmed Zeki Efendi

Meclis-i İdare-i Kaza

Reis Kaymakam Efendi
Azâ-yı Tabiiyye
Naib Efendi
Müftü Efendi
Mal Müdürü
Azâ-yı Müntehabe
Tahrirât Kâtibi
Mehmed Ağa
Abidin Bey

Mahkeme-i Bidâyet-i Kaza

Reis Naib Efendi
Azâ
Vakkas Ağa
Kirkor Ağa
Kâtib-i Evvel Hasan Ağa
Kâtib-i Sâni Mustafa Efendi
Kaza Sandık Emni Arangel Efendi

Belediye Meclisi

Reis Murtaza Bey
Azâ

Mahallinden esâmî pusulası gelmemiştir.
Kâtib ve Sandık Emni Mustafa Efendi

Memurîn-i Saire

Tapu Kâtibi [.....] Efendi
Yoklama Kâtibi [.....] Efendi
Vergi Kâtibi İbrahim Efendi
Keysun Nahiyesi Vergi Kâtibi Ahmed Efendi

A'sâr Memuriyeti

Memur Ahmed Efendi
Kâtib Süleyman Saib Efendi

Tahsildarân

Sertahsildar Mahmud Efendi
Süvari
[.....] Efendi
[.....] Efendi
Piyade
[.....] Efendi
[.....] Efendi

Rüsûmât Memuriyeti

Memur Zübeyr Bey
Kâtib Vakkas Efendi

Hüveydâ Nahiyesi

Müdürü Mehmed Ağa
Kâtibi Süleyman Efendi
Tapu Kâtibi [.....] Efendi
Vergi Kâtibi Abdülkadir Efendi

Bolam Nahiyesi

Müdürü İsmail Efendi
Kâtibi Hafız Hasan Efendi
Tapu Kâtibi [.....] Efendi
Vergi Kâtibi Mustafa Efendi

Kâhta Kazası

Kaymakamı Mustafa Efendi
Naib Halil Haşmet Efendi
Müftü [.....] Efendi
Mal Müdürü Mustafa Efendi
Tahrirât Kâtibi Mehmed Efendi

Meclis-i İdare-i Kaza

Reis Kaymakam Efendi
Azâ-yı Tabiiyye
Naib Efendi
Müftü Efendi
Mal Müdürü
Tahrirât Kâtibi
Azâ-yı Müntehabe
[.....] Efendi
[.....] Efendi

Mahkeme-i Bidâyet-i Kaza

Reis Naib Efendi
Azâ
Ebuzer Efendi
Bedros Ağa
Kâtib-i Evvel Mehmed Emin Efendi
Kâtib-i Sâni Hasan Efendi
Mustantik Muavini Osman Efendi
Kaza Sandık Emni İbrahim Efendi

Belediye Meclisi

Reis [.....]
Azâ [.....] Azâ [.....]
Kâtib [.....] Efendi Sandık Emni [.....] Efendi

Memurîn-i Sairesi

Tapu Kâtibi [.....] Efendi Vergi Kâtibi Mustafa Efendi
Yoklama Kâtibi [.....] Efendi Balyan Vergi Kâtibi Mehmed Efendi

Tahsildarân

Sertahsildar İbrahim Efendi
Süvari Piyade
[.....] Efendi [.....] Efendi
[.....] Efendi [.....] Efendi

Gerger Nahiyesi

Müdürü Hasan Efendi
Kâtib Abdurrahman Efendi
Tapu Kâtibi [.....] Efendi
Vergi Kâtibi Mustafa Efendi
Rüsûmât Memuru Mustafa Efendi
Rüsûmât Kâtibi Receb Efendi

Şiro Nahiyesi

Müdürü Hüseyin Bey
Kâtib Salih Efendi
Tapu Kâtibi [.....] Efendi
Yoklama Kâtibi [.....] Efendi
Vergi Kâtibi Timur Efendi
İzoli Vergi Kâtibi Bekir Efendi

Zıravkan Nahiyesi

Müdürü Süleyman Efendi
Kâtibi Hasan Efendi
Tapu Kâtibi [.....] Efendi
Vergi Kâtibi Murtaza Efendi

Merdisi Nahiyesi

Zabıta Memuru Osman Ağa
Kâtibi [.....] Efendi
Tapu Kâtibi [.....] Efendi
Vergi Kâtibi Abdullah Efendi

Akçadağ Kazası

Kaymakamı Mehmed Auf Efendi
Naib Mehmed Behçet Efendi
Müftü [.....] Efendi
Mal Müdürü İbrahim Efendi
Tahrirât Kâtibi Tefik Efendi

Meclis-i İdare-i Kaza

Reis Kaymakam Efendi
Azâ-yı Tabiiyye

Mahkeme-i Bidâyet-i Kaza

Reis Naib Efendi
Azâ

Naib Efendi
Müftü Efendi
Mal Müdürü
Tahrirât Kâtibi
Azâ-yı Müntehabe
Ömer Ağa
Battal Ağa

Elhas Ağa
Minas Ağa
Kâtib-i Evvel İbrahim Efendi
Kâtib-i Sâni Osman Efendi
Mustantık Muavini Hacı Mehmed Efendi
Kaza Sandık Emini Mehmed Efendi

Belediye Meclisi

Reis Efendi

Azâ [.....] Azâ [.....]
Kâtib [.....] Efendi Sandık Emini [.....] Efendi

Memurîn-i Saire

Tapu Kâtibi [.....] Efendi Vergi Kâtibi Mahmud Efendi
Yoklama Kâtibi [.....] Efendi Havas Vergi Kâtibi Yusuf Efendi

Tahsildarân

Sertahsildar Kasım Efendi

Süvari Piyade
[.....] Efendi [.....] Efendi
[.....] Efendi [.....] Efendi

Hekimhan Nahiyesi

Müdürü Hüseyin Efendi
Kâtibi Mahmud Efendi
Tapu Kâtibi [.....] Efendi
Telgrafhane Memuru Eflatun Efendi
Vergi Kâtibi Abdullah Efendi

Kürne Nahiyesi

Müdürü Bekir Efendi
Kâtibi Mehmed Efendi
Tapu Kâtibi [.....] Efendi
Yoklama Kâtibi [.....] Efendi
Dun Vergi Kâtibi [.....] Efendi

Kürecik Nahiyesi

Zabita Memuru Halil Ağa
Kâtibi [.....] Efendi
Tapu Kâtibi [.....] Efendi
Yoklama Kâtibi [.....] Efendi

[Mardin Sancağı]

Institut kurde de Paris

Mardin Sancağı

Mutasarrıf Dede Bey İstabl-ı Âmire Müdürü
Naib Osman Nuri Efendi Müderris
Müftü Ahmed Hilmi Efendi Sâlise
Muhasebeci Hacı Necib Efendi Râbi'a
Tahrirât Müdürü Şevket Efendi Dördüncü Mecidi

Meclis-i İdare-i Liva

Reis Mutasarrıf Bey

Azâ-yı Tablîyye

Müftü Efendi
Murahhas Malkon Efendi
Murahhas Efendi
Evkâf Müdürü
Azâ-yı Müntehabe
İbrahim Bey
İlyas Efendi

Azâ-yı Tablîyye

Naib Efendi
Muhasebeci Efendi
Tahrirât Müdürü
Defter-i Hakanî Memuru
Azâ-yı Müntehabe
Abdülkadir Çelebi
Yusuf Efendi

Ketebesî

Başkâtib Şeyhmus Efendi
Kâtibi Sâni Sadık Efendi

Adliye

Bidâyet Mahkemesi

Hukuk Dairesi

Reis-i Evvel Naib Efendi
Azâ
Sırrı Efendi
Melkon Efendi
Mülâzımı
İsmail Efendi

Ceza Dairesi

Reis-i Sâni Abdüllatif Efendi
Azâ
Fuad Efendi
Yusuf Efendi
Mülâzımı
Ali Rıza Efendi

Müdde'î-i Umumî Muavini Bogos Efendi

Ketebesî

Başkâtib Salim Efendi
Şeyhmus Efendi Basri Efendi
Şeyhmus Efendi Andon Efendi
İcra Memuru Tahir Efendi
Hükümet Dava Vekili Cemal Efendi

Aklâm

Liva Muhasebe Kalemi

Mahmud Nüzhet Efendi Osman Şevket Efendi
Mehmed Efendi Necib Efendi
Abdülgani Efendi Sandık Emîni Melkon Efendi

Liva Tahrirât Kalemi

Müsevvid Derviş Efendi
Mübeyyiz Yusuf Efendi Mübeyyiz Abdülgani Efendi
Mübeyyiz Ahmed Efendi Mübeyyiz Yusuf Efendi

Mahkeme-i Şer'iyeye Kalemi

Başkâtib Cemali Efendi

Kâtib-i Sâni Kasım Efendi

Kâtib-i Sâlis Mahmud Efendi

Defter-i Hakanî Kalemi

Memur Abdülkadir Efendi

Refiki Mehmed Âsaf Efendi

A'şâr İdaresi

Müdür İbrahim Efendi

Başkâtib Hasan Efendi

Kâtib-i Sâni Mehmed Nuri Efendi

Kâtib-i Sâlis Şeyhmus Efendi

Anbar Memuru Mahmud Efendi

Ma'a-Tahrir Vergi Kalemi

Memur Ali Azmi Efendi

Vukat Kâtibi Davud Efendi

Refiki diğeri Davud Efendi

Havâss-ı Hümayun Vergi Kâtibi Hafız Efendi

Kikâ Vergi Kâtibi İsa Efendi

Eğri Vergi Kâtibi İbrahim Efendi

Defterci Hüseyin Efendi

Belediye Dairesi

Reis Abdülgafur Efendi

Azâ

Hacı Ali Bey

Yahya Çelebi

Numan Efendi

İlyas Efendi

Yusuf Efendi

Rafael Efendi

Memleket Tabibi Ebelhad Efendi

Kâtib Şeyhmus Efendi

Sandık Emni Kırkor Efendi

Telgraf İdaresi

Müdür Mustafa Nazmi Efendi

Muhabere Memuru Fethi Efendi

Muhabere Memuru Faik Efendi

Tahsildar Dairesi

Liva Tahsildarı Halil Efendi

Mardin Kazası Sertahsildarı Mustafa Efendi

Süvari

Piyade

Abdurrahman Bey

Mahmud Efendi

Hacı İsmail Efendi

[.....] Efendi

Hacı Abdürrezzak Efendi

Jandarma Tabur Meclisi

Reis Binbaşı Mehmed Nuri Efendi

Hesap Emni Efendi

Yüzbaşı Hüseyin Ağa

Mülâzım-ı Evvel Efendi

Mülâzım Mustafa Ağa

Memurîn-i Saire

Tapu Kâtibi münhal

Vergi Kâtibi Yusuf Efendi

Yoklama Kâtibi Efendi

Hasenan Vergi Kâtibi Abdülfettah Efendi

Peşhabur Vergi Kâtibi Abdülfettah Efendi

A'şâr Memuriyeti

Memur Hamdi Efendi

Kâtib Sadık Efendi

Anbar Memuru İbrahim Efendi

Telgraf İdaresi

Müdür Sezai Efendi

Muhabere Memuru Ali Efendi

Rüsûmât Memuriyeti

Memur Abdülgani Efendi

Kâtib Mehmed Efendi

Tahsildarân

Sertahsildar Necib Bey

Süvari

Piyade

Hâmid Efendi

Hüseyin Ağa

[.....] Efendi

[.....] Efendi

Cizre Kazası

Kaymakamı Hacı Ahmed Efendi

Naib Mehmed Said Efendi

Müftü [.....] Efendi

Mal Müdürü Mehmed Efendi

Tahrirât Kâtibi Ali Rıza Efendi

Meclis İdare-i Kaza

Reis Kaymakam Efendi

Azâ-yı Tabiiyye

Naib Efendi

Müftü Efendi

Mal Müdürü

Tahrirât Kâtibi

Azâ-yı Müntehabe

Abdülfettah Efendi

Mahmud Efendi

Şemas ...

Mahkeme-i Bidâyet-i Kaza

Reis Naib Efendi

Azâ

Seyyid Mehmed Efendi

Hürmüz Efendi

Kâtib-i Evvel Satı Efendi

Kâtib-i Sâni Esad Efendi

Mustantik Muavini Abdurrahman Efendi

Mesud Efendi

Kaza Sandık Emîni

Belediye Meclisi

Reis Seyyid Mahmud Efendi

Hacı Mehmed Köse

Andon Efendi

[.....] Efendi

İshak Efendi

Kâtib ve Sandık emîni Emin Efendi

Memurîn-i Saire

Tapu Kâtibi münhal

Vergi Kâtibi Yusuf Efendi

Yoklama Kâtibi [.....] Efendi

Hasenan Vergi Kâtibi Abdülfettah Efendi

Peşhabur Vergi Kâtibi Fettah Efendi

A'şâr Memuriyeti

Memur Hamdi Efendi

Kâtib Sadık Efendi

Anbar Memuru İbrahim Efendi

Telgraf İdaresi

Müdürü Sezai Efendi
Muhabere Memuru Ali Efendi

Rûsûmât Memuriyeti

Memur Abdülgani Efendi
Kâtib Mehmed Efendi

Tahsildar

Sertahsildar Necib Bey

Süvari	Piyade
Hâmid Efendi	Hüseyin Efendi
[.....] Efendi	[.....] Efendi

Şırnak Kazası

Kaymakamı Nasrullah Efendi
Naim Abdullah Efendi
Müftü... Efendi
Mal Müdürü Ali Efendi
Tahrirât Kâtibi Mustafa Efendi

Meclis-i İdare-i Kaza

Reis Kaymakam Efendi
Azâ-yı Tabiiyye
Naib Efendi
Müftü Efendi
Mal Müdürü
Tahrirât Kâtibi
Azâ-yı Muntehabe
İbrahim Ağa
Rızkullah Ağa
İsmail Ağa

Mahkeme-i Bidâyet-i Kaza

Reis Naib Efendi
Azâ
[.....] Efendi
[.....] Efendi
Kâtib-i Evvel İsmail Efendi
Kâtib-i Sâni Hasan Efendi
Mustantık Muavini Salih Efendi
Kaza Sandık Emini Mehmed Said Efendi

Belediye Meclisi

Reis [.....] Efendi
Azâ [.....] Kâtib [.....] Efendi Sandık Emini [.....] Efendi Azâ [.....]

Memurîn-i Saire

Tapu Kâtibi münhal Vergi Kâtibi Yasin Efendi
Yoklama Kâtibi [.....] Efendi

Tahsildarân

Sertahsildar Halil Efendi
Süvari Piyade
Abdurrahim Efendi [.....] Efendi
[.....] Efendi münhal

Dirköl Nahiyesi

Müdürü Mehmed Vehbi Efendi
Kâtibi [.....] Efendi
Vergi Kâtibi Mustafa Efendi
Tapu Kâtibi [.....] Efendi
Yoklama Kâtibi münhal

Şırnak Kazası

A'şâr ve Rüsûmât memurları olmadığı

Midyat Kazası

Kaymakamı Mustafa Efendi
Naib Abdülmelik Efendi
Müftü İbrahim Efendi
Mal Müdürü Süleyman Efendi
Tahrirât Kâtibi İbrahim Efendi

Meclis-i İdare-i Kaza

Reis Kaymakam Efendi
Azâ-yı Tabiiyye
Naib Efendi
Müftü Efendi
Mal Müdürü
Tahrirât Kâtibi
Azâ-yı Muntehabe
İsmail Ağa
Kürd Ağa
[.....] Ağa

Mahkeme-i Bidâyet-i Kaza

Reis Naib Efendi
Azâ
Halil Efendi
Ohannes Efendi
Kâtib-i Evvel Mustafa Efendi
Kâtib-i Sâni Abdülvahhab Efendi
Mustantık Muavini Cemal Bey
Kaza Sandık Emni
Yusuf Efendi

Belediye Meclisi

Reis Hasan Efendi
Azâ
Ali Yunus Ağa
Mehmed bin Süleyman Ağa
Kâtib Mustafa Efendi
Azâ
Süleyman Hacı Mahmud Ağa
Hanna Ağa
Sandık Emni Hasan Efendi

Memurîn-i Saire

Tapu Kâtibi Ali Efendi
Yoklama Kâtibi Efendi
Vergi Kâtibi Ahmed Hulusi Efendi
Kercevs Vergi Kâtibi Abdülaziz Efendi

A'şâr Memuriyeti

Memur Ahmed Bey
Kâtib münhal

Rüsûmât Memuriyeti

Memur Mehmed Efendi
Kâtib Abdülğani Efendi

Telgraf Memuriyeti

Memur Tahir Efendi

Tahsildarân

Sertahsildar Abdülkadir Efendi
Süvari
Hüseyin Efendi
Mustafa Efendi
Piyade
Derviş Ağa
Abdülmeccid Efendi

Hasankeyf Nahiyesi

Müdür Derviş Efendi
Kâtib Abdülfettah Efendi
Tapu Kâtibi [.....] Efendi
Vergi Kâtibi Emin Efendi

Nusaybin Kazası

Kaymakamı Mustafa Şevki Efendi
Naib Hasan Hüsnü Efendi
Müftü [...] Efendi
Mal Müdürü Şeyhmus Efendi
Tahrirât Kâtibi Emin Efendi

Meclis-i İdare-i Kaza

Reis Kaymakam Efendi
Azâ-yı Tabiiyye
Naib Efendi
Müftü Efendi
Mal Müdürü
Tahrirât Kâtibi
Azâ-yı Muntehabe
Mehmed Ağa
Korko Ağa
[.....] Ağa

Mahkeme-i Bidâyet-i Kaza

Reis Naib Efendi
Azâ
Mehmed Bey
Süleyman Efendi
Kâtib-i Evvel Abdurrahman Bey
Kâtib-i Sâni Davud Efendi
Mustantık Muavini Arif Efendi
Kaza Sandık Emni
Hüseyin Efendi

Belediye Meclisi

Reis Vekili Sadun Ağa
Azâ
Azâ
Hüseyin Ağa
Behram Ağa
Kâtib ve Sandık Emni Şakir Efendi
Tolo Ağa
[.....] Ağa

Memurîn-i Saire

Tapu Kâtibi Derviş Efendi
Yoklama Kâtibi [...] Efendi
Vergi Kâtibi Yunus Efendi
Bunesri Vergi Kâtibi Mustafa Efendi

A'sâr Memuriyeti

Memur Tennuri Efendi
Kâtib Mehmed Efendi
Anbar Memuru Osman Efendi

Rüsûmât Memuriyeti

Memur Ömer Vehbi Efendi
Kâtib İlyas Efendi

Tahsildarân

Sertahsildar Ahmed Efendi
Süvari
Piyade
Davud Efendi
Salih Efendi
[...] Efendi
[...] Efendi

Çıloğa Nahiyesi

Müdürü Abdurrahman Bey
Kâtib Süleyman Efendi
Tapu Kâtibi Efendi
Yoklama Kâtibi münhal

Avine Kazası

Kaymakam Veli Sabri Efendi
Naib Mehmed Efendi
Müftü [.....] Efendi
Mal Müdürü Ömer Lütfi Efendi
Tahrirât Kâtibi Emin Efendi

Meclis-i İdare-i Kaza

Reis Kaymakam Efendi
Azâ-yı Tabiiyye
Naib Efendi
Müftü [.....] Efendi
Mal Müdürü
Tahrirât Kâtibi
Azâ-yı Müntehabe
Musa Efendi
Mustafa Efendi
Davud Efendi

Mahkeme-i Bidâyet-i Kaza

Reis Naib Efendi
Azâ
Yesari Efendi
Cercis Efendi
Kâtib-i Evvel Abbas Efendi
Kâtib-i Sâni Mehmed Ali Efendi
Mustantik Muavini Naum Efendi
Kaza Sandık Emini
Şeyhmus Efendi

Belediye Meclisi

Reis [.....] Efendi
Azâ [.....] Azâ [.....]
Kâtib ve Sandık Emini [.....] Efendi

Memurîn-i Saire

Tapu Kâtibi Mustafa Efendi Vergi Kâtibi Cemil Efendi
Yoklama Kâtibi [.....] Efendi Savur Vergi Kâtibi Rauf Efendi

Tahsildarân

Sertahsildar Galip Efendi
Süvari Piyade
Mehmed Efendi Hikmet Efendi
[.....] Efendi [.....] Efendi

Ömerkan Nahiyesi

Zabita Memuru Hulusi Efendi
Kâtibi münhal
Tapu Kâtibi Efendi
Yoklama Kâtibi [.....] Efendi
Vergi Kâtibi münhal

Avine Kazası

A'sâr ve Rüsûmât memurları olmadığı

Dahil-i Vilayette Bulunan Mekâtib-i Rüşdiyye

Diyarbakir Rüşdiyye Mektebi

Muallim-i Evvel
Mahmud Hamdi
Efendi Müderris
Muallim-i Sâni
Ali Efendi
Muallim-i Sâlis
diğer Ali Efendi
Rika Hocası
Vahîd Efendi

Lice Rüşdiyye Mektebi

Muallim-i Sâni Mehmed Efendi

Hani Rüşdiyye Mektebi

Muallim-i Sâni Efendi

Mardin Rüşdiyye Mektebi

Muallim-i Sâni Davud Efendi

Malatya Rüşdiyye Mektebi

Muallim-i Evvel Ebubekir Efendi

Hısn-ı Mansur Rüşdiyye Mektebi

Muallim-i Sâni [.....] Efendi

Muallim-i Sâni [.....] Efendi

Rüşdiyye Askeriye Mektebi

Derdest-i ikmaldir.

Darü'l-Muallimîn

Derdest-i küşâdedir.

Mekâtib-i Sıbyan

Derdest-i tanzim ve ıslahıdır.

Milel-i Gayr-i Müslimenin Dahil-i Vilayette

Bulunan Rüesâ-yı Ruhaniyesi

Rum Milleti

Diyarbakir'de [.....] Efendi

Ermeni Milleti

Diyarbakir'de [.....] Efendi

Malatya'da Piskopos Seraniyon Efendi

Hısn-ı Mansur'da Piskopos Kirkor Efendi

Siird'de Murahhas Hakob Efendi

Garzan'da Murahhas Haçador Efendi

Protestan Milleti

Diyarbakir'de Piskopos Tomas Efendi

Malatya'da Badoli Efendi

Siird'de İlyas Efendi

Mardin'de Cercis Efendi

Hani'de İstegan Efendi

Keldani Milleti

Diyarbakir'de Trablusî Abdüşşüyu Efendi

Mardin'de Dimetos Efendi

Cizre'de Mitran Batras Efendi

Siird'de Batras Efendi

Hısn-ı Mansur'da Mitran Efrayim Efendi

Süryani Milleti

Diyarbakir'de Murahhas Vekili Batras Efendi

Mardin'de Murahhas Vekili Efrayim Efendi

Siird'de Şemas eş-Şüyu Efendi

Cizre'de Murahhas Vekili Şemon Efendi

Ermeni Katolik Milleti

Diyarbakir'de Murahhas Vekili Aleksir Efendi

Malatya'da Murahhas Vekili Kirkor Efendi

Mardin'de Aleksandr Efendi

Kadim Süryani Milleti

Diyarbakir'de Murahhas Vekili

Cizre'de Murahhas Vekili Abdülahad Efendi

Mardin'de Murahhas Vekili İlyas Efendi

Vilayet Jandarma ve Polis Alayı

Miralay Mehmed Raşid Bey Üçüncü Mecidi

İdare Emini Efendi

Diyarbakir'de Bulunan Jandarma Taburu Zabitanı

Binbaşı İzzet Hayri Ağa

Dördüncü Mecidi

Tabur Kâtibi Hafız Hasan Efendi

Süvari

Birinci Bölük Yüzbaşı Osman Efendi

Mülâzım-ı Evveli Ahmed Efendi

Mülâzım-ı Sânisî Mehmed Ağa

İkinci Bölük Yüzbaşı Şaban Ağa

Mülâzım-ı Evveli Mehmed Ali Efendi

Mülâzım-ı Sânisî Salih Ağa

Üçüncü Bölük Yüzbaşı Hamid Ağa

Mülâzım-ı Evveli Mehmed Ali Efendi

Mülâzım-ı Sânisî Abdurrahman Ef.

Piyade

Birinci Bölük Yüzbaşı Mustafa Ağa

Mülâzım-ı Evveli Tevfik Ağa

Mülâzım-ı Sânisî Bekir Ağa

İkinci Bölük Yüzbaşı Hacı İsmail Efendi

Mülâzım-ı Evveli Ahmed Hamdi Efendi

Mülâzım-ı Sânisî Mustafa Ağa

Üçüncü Bölük Yüzbaşı Hasan Efendi

Mülâzım-ı Evveli Mehmed Ağa

Mülâzım-ı Sânisî Hasan Ağa

Dördüncü Bölük Yüzbaşı Halil Ağa

Mülâzım-ı Evveli Ahmed Ağa

Mülâzım-ı Sânisî Hüseyin Ağa

Malatya'da bulunan Jandarma Taburu Zabitanı

Binbaşı Mahmud Ağa

Tabur Kâtibi Efendi

Süvari

Birinci Bölük Yüzbaşı Ahmed Efendi

Mülâzım-ı Evveli Ali Ağa

Mülâzım-ı Sânisî Mehmed Efendi

Piyade

Birinci Bölük Yüzbaşı İsmail Efendi

Mülâzım-ı Evveli Rüstem Ağa

Mülâzım-ı Sânisî Ömer Efendi

Beşinci Mecidi

İkinci Bölük Yüzbaşı Mustafa Ağa

Mülâzım-ı Evveli Behram Efendi

Mülâzım-ı Sânisî Hasan Efendi

Mardin Mevkiinde Bulunan Jandarma Taburu Zabitanı

Binbaşı Mehmed Nuri Bey

Tabur Kâtibi Zülfikar Efendi

Süvari

Birinci Bölük Yüzbaşı Hüseyin Ağa

Mülâzım-ı Evveli Mehmed Ağa

Mülâzım-ı Sânisî Numan Efendi

İkinci Bölük Yüzbaşı Mehmed Ağa

Mülâzım-ı Evveli Mustafa Ağa

Mülâzım-ı Sânisî Şeyhmus Ağa

Piyade

Birinci Bölük Yüzbaşı Mehmed Ağa

Mülâzım-ı Evveli Salih Ağa

Mülâzım-ı Sânisî Mehmed Derviş

İkinci Bölük Yüzbaşı Hasan Efendi

Mülâzım-ı Evveli Safer Ağa

Mülâzım-ı Sânisî Mahmud Efendi

Dahil-i Vilayette Bulunan Polis Taburu Zabitanı

Kolağası Ata Efendi

Tabur Kâtibi Mehmed Said Efendi

Bölükler

Birinci Bölük Yüzbaşı Mustafa Bey

Mülâzım-ı Evveli Davud Bey

Mülâzım-ı Sânisî Ohannes Efendi

İkinci Bölük Yüzbaşı Mahmud Efendi

Mülâzım-ı Evveli Hasan Bey

Mülâzım-ı Sânisî Ahmed Efendi

Dahil-i Vilayette Ârâm-sâz Asâkir-i Nizamiye-i

Şahane Ümerâ ve Zabitân

Diyarbakir Mevki Kumandanı Osman Hakkı Paşa Üçüncü Mecidi Dördüncü Osmanî

Esâmî-i Zabitân	Ordu	Alay	Tabur	Bölük	Esâmî-i Rütbe ve Nişan
Miralay Salih Bey	4	28	3		
Binbaşı İsmail Hakkı Efendi	4	28	3		
Kolağası Osman Efendi	4	28	3		
Tabur Kâtibi Ahmed Cevdet Efendi	4	28	3		
İmam-ı Tabur Osman Efendi	4	28	3		
Eczacı Halil Osman Efendi	4	28	3		
Cerrah Abdullah Yaver Efendi	4	28	3		
Yüzbaşı Abdurrahman Efendi	4	28	3	1	
Yüzbaşı Mehmed Ağa	4	28	3	1	
Mülâzım-ı Evvel Mustafa Efendi	4	28	3	1	
Mülâzım-ı Sâni Mustafa Ağa	4	28	3	1	
Yüzbaşı Mehmed Ağa	4	28	3	2	
Yüzbaşı Mustafa Efendi	4	28	3	2	
Mülâzım-ı Evvel Ali Ağa	4	28	3	2	
Mülâzım-ı Sâni Arif Efendi	4	28	3	2	
Yüzbaşı-yı Evvel Ahmed Efendi	4	28	3	3	
Yüzbaşı Mustafa Efendi	4	28	3	3	
Mülâzım-ı Evvel İbrahim Efendi	4	28	3	3	
Mülâzım-ı Sâni Mehmed Ağa	4	28	3	4	
Yüzbaşı Mehmed Efendi	4	28	3	4	
Yüzbaşı Şerif Efendi	4	28	3	4	
Mülâzım-ı Evvel Mehmed Ağa	4	28	3	4	
Mülâzım-ı Sâni Hasan Ağa	4	28	3	4	
Muzıka Yüzbaşı Hüseyin Ağa	4	28	3		
Muzıka Mülâzımı Mustafa Ağa	4	28	3		
Açıktan Mülâzım-ı Sâni Abdülğafur Efendi	4	28	3		
Açıktan Mülâzım-ı Evvel Şakir Ağa	4	28	3		
Açıktan Kâtib Muavini Abdurrahman Efendi	4	28	3		

Ordu-yı Mezkûrun Piyade Yirmi Sekizinci Alayının İkinci Taburu Zabitânı

Binbaşı Mehmed Hilmi Efendi	4	28	2	-	
Sağ Kolağası Hasan Tahsin Efendi	4	28	2	-	
Tabur Kâtibi Abdurrahman Fedai Efendi	4	28	2		
İmam-ı Tabur Hüseyin Said Efendi	4	28	2		
Yüzbaşı-yı Evvel Hüseyin Efendi	4	28	2	1	
Yüzbaşı-yı Sâni Bekir Ağa	4	28	2	1	
Mülâzım-ı Evvel Yusuf Ağa	4	28	2	1	Beşinci Mecidi
Mülâzım-ı Sâni Mehmed Tevfik Efendi	4	28	2	1	
Yüzbaşı-yı Evvel İsmail Efendi	4	28	2	2	
Yüzbaşı-yı Sâni Reşid Efendi	4	28	2	2	
Mülâzım-ı Evvel münhal	4	28	2	2	
Mülâzım-ı Sâni Ahmed Faik Efendi	4	28	2	2	
Yüzbaşı-yı Evvel Abdurrahman Efendi	4	28	2	3	

Esâmî-i Zabîtan	Ordu	Alay	Tabur	Bölük	Esâmî-i Rütbe ve Nişan
Yüzbaşı-yı Sâni Ali Efendi	4	28	2	3	
Mülâzım-ı Evvel Mehmed Efendi	4	28	2	3	
Mülâzım-ı Sâni Yusuf Efendi	4	28	2	3	
Yüzbaşı-yı Evvel Ahmed Efendi	4	28	2	4	
Yüzbaşı-yı Sâni İbrahim Efendi	4	28	2	4	
Mülâzım-ı Evvel Kahraman Efendi	4	28	2	4	
Mülâzım-ı Sâni Zülfikar Efendi	4	28	2	4	
Tabib Fenlovi Efendi	4	28	2		
Eczacı Kostantin Efendi	4	28	2		
Cerrah Hacı Hüseyin Efendi	4	28	2		

Ordu-yı Mezkûrun Yedinci Piyade Fırkasının On Dördüncü Tabur Zabitanı

Binbaşı Şevket Bey	4	28	1		
Sol Kolağası Mahmud Bey	4	28	1		Beşinci Mecidi
Tabur Kâtibi Abdülkadir Efendi	4	28	1		
Sercerrah Hasan Bedri Efendi	4	28	1		Beşinci Mecidi
Eczacı Hüseyin Efendi	4	28	1		
Yüzbaşı-yı Evvel Hasan Ağa	4	28	1	1	Beşinci Mecidi
Mülâzım-ı Evvel Yusuf Ağa	4	28	1	1	
Mülâzım-ı Sâni Mahmud Ağa	4	28	1	1	
Yüzbaşı Mustafa Efendi	4	28	1	2	
Mülâzım-ı Evvel Mehmed Efendi	4	28	1	2	
Mülâzım-ı Sâni Mehmed Şükrü Efendi	4	28	1	2	
Yüzbaşı-yı Evvel Mehmed Ağa	4	28	1	3	
Mülâzım-ı Evvel Salih Efendi	4	28	1	3	
Mülâzım-ı Sâni Hüseyin Ağa	4	28	1	3	
Yüzbaşı-yı Evvel Edhem Efendi	4	28	1	4	Beşinci Mecidi
Yüzbaşı-yı Sâni Abdullah Ağa	4	28	1	1	
Mülâzım-ı Evvel İbrahim Efendi	4	28	1	4	
Mülâzım-ı Sâni Mahmud Efendi	4	28	1	4	

Ordu-yı Mezkûrun Yirmi Yedinci Alayın Birinci Taburu Ümerâ ve Zabitanı

Miralay Süleyman Âsaf Bey					
Binbaşı Mehmed Hamdi Efendi	4	27	1		Beşinci Mecidi Nişan
Sağ Kolağası Mehmed Ağa	4	27	1		Beşinci Mecidi Nişan
Kâtib Mustafa Efendi	4	27	1		
Yüzbaşı-yı Evvel Mustafa Efendi	4	2	1	1	
Yüzbaşı-yı Sâni Ahmed Efendi	4	27	1	1	
Mülâzım-ı Evvel Mustafa Efendi	4	27	1	1	
Mülâzım-ı Sâni Eyüb Ağa	4	27	1	1	
Yüzbaşı-yı Evvel Ahmed Ağa	4	27	1	2	
Yüzbaşı-yı Sâni Şefik Efendi	4	27	1	2	
Mülâzım-ı Evvel Abdurrahman Efendi	4	27	1	2	
Mülâzım-ı Sâni Ahmed Ağa	4	27	1	3	
Yüzbaşı-yı Evvel Akif Efendi	4	27	1	3	
Yüzbaşı-yı Sâni İbrahim Efendi	4	27	1	3	

Esâmî-i Zabıtân	Ordu	Alay	Tabur	Bölük	Esâmî-i Rütbe ve Nişan
Mülâzım-ı Evvel Mustafa Efendi	4	27	1	3	
Mülâzım-ı Sâni Akif Efendi	4	27	1	3	
Yüzbaşı-yı Evvel Ahmed Efendi	4	27	1	4	
Yüzbaşı-yı Sâni Ali Ağa	4	27	1	4	
Mülâzım-ı Evvel Cemal Efendi	4	27	1	4	
Mülâzım-ı Sâni Receb Ağa	4	27	1	4	
Eczacı Panayota Efendi	4	27	1		
Timarcı Ahmed Efendi	4	27	1		

Redif Altmış Sekizinci Livâsının Yüz Otuz Altıncı Alayının Zabıtânı

Miralay Ali Şefik Bey Dördüncü Rütbe-i Mecidi nişanını haizdir.

Binbaşı Ahmed Hilmi Efendi	4	136	1		Beşinci Mecidi
Sol Kolağası Ahmed Efendi	4	136	1		Beşinci Mecidi
Tabur Kâtibi Mehmed Tayfur Efendi	4	136	1		
Yüzbaşı-yı Evvel Ali Ağa	4	136	1		
Yüzbaşı-yı Sâni Hüseyin Ağa	4	136	1		
Mülâzım-ı Evvel Mustafa Ağa	4	136	1		
Yüzbaşı-yı Evvel Hüseyin Ağa	4	136	2		
Yüzbaşı-yı Sâni Dursun Ağa	4	136	2		
Mülâzım-ı Evvel Şahin Ağa	4	136	2		
Yüzbaşı-yı Evvel Hasan Efendi	4	136	3		
Yüzbaşı-yı Sâni Mehmed Ağa	4	136	3		
Mülâzım-ı Evvel Mehmed Ağa	4	136	3		
Yüzbaşı-yı Evvel Mehmed Ağa	4	136	4		
Yüzbaşı-yı Sâni Ahmed Ağa	4	136	4		
Mülâzım-ı Evvel Bilal Ağa	4	136	4		

Asâkir-i Redife-i Şahane Seksen Sekizinci Alayının Ümerâ ve Zabıtânı

Kaymakam Ömer Zihni Bey Mektepten muhreç, Beşinci Mecidi

Binbaşı münhal	4	88	1	-	
Alay Kâtibi İsmail Hakkı Efendi	4	88	1	-	
Sağ Kolağası Bahtiyar Efendi	4	88	1	-	Beşinci Mecidi Nişan-ı
Tabur Kâtibi Mehmed Hulusi Efendi	4	88	1	-	
Yüzbaşı-yı Evvel Mehmed Efendi	4	88	1	1	
Yüzbaşı-yı Sâni Hacı Mehmed Efendi	4	88	1	1	Beşinci Mecidi Nişan-ı
Mülâzım-ı Sâni Ahmed Ağa	4	88	1	1	
Yüzbaşı-yı Evvel İbrahim Nuri Efendi	4	88	1	2	
Yüzbaşı-yı Sâni Ali Ağa	4	88	1	2	
Mülâzım-ı Sâni Ahmed Ağa	4	88	1	2	
Yüzbaşı-yı Evvel Mustafa Efendi	4	88	1	3	
Yüzbaşı-yı Sâni Osman Ağa	4	88	1	3	
Mülâzım-ı Sâni Mehmed Ağa	4	88	1	3	
Yüzbaşı-yı Evvel Ahmed Ağa	4	88	1	4	
Yüzbaşı-yı Sâni Receb Ağa	4	88	1	4	
Mülâzım-ı Sâni Tayfur Ağa	4	88	1	4	

Dahil-i Vilayette Bulunan Düvel-i Fahîme Memuriyeti

İngiltere Devlet-i Fahîmesi Konsolosu Vekili Tomas Efendi
Rusya Devlet-i Fahîmesi Konsolosu Mösyö Batimateski Bey
İran Devlet-i Fahîmesi Kârperdâzı Mirza Hüseyin Bey
Fransa Devlet-i Fahîmesi Viskonsolosu Onori Bey
İtalya Devlet-i Fahîmesi Konsolosu [.....]

Dahil-i Vilayette Bulunan Mutasarrıf ve Kaymakam ve Müdürlerin Sınıf ve Mikdar-ı Maaşlarını Mübeyyin Cetvel

Müdürler			Kaymakamlar			Mutasarrıflar			
Maaş	Sınıf	Esâmî-i Nevâhî	Merbût Buldukları Kaza	Maaş	Sınıf	Esâmî-i Kaza	Merbût Buldukları Livâ	Maaş	Esâmî-i Liva
480	1	Şark	Diyarbakır				Diyarbakır	4000	Diyarbakır
480	1	Garb	Sancağı				Sancağı		
480	1	Behramki							
344	2	Derik							
240	2	Mahal ve Metinan							
340	2	Hani	Lice Kazası	1250	2	Lice			
480	1	Hazro	Silvan Kazası	1250	2	Silvan			
296	3	Çilloğa	Nusaybin Kazası	1500	1	Nusaybin	Mardin Sancağı	5000	Mardin
			Cizre Kazası	1500	1	Cizre			
480	1	Hasankeyf	Midyat Kazası	1000	1	Midyat			
296		Güyan	Şırnak Kazası	1000	3	Şırnak			
240	3	Ömerkan	Avine	1000	3	Avine			
296	3	Samsad	Hısn-ı Mansur	1500	3	Hısn-ı Mansur		Malatya	5000
480	1	Bolam	Besni Kazası	1500	1	Besni	Sancağı		
296	2	Hüveydâ							
300	1	Hekimhan	Akçadağ Kazası	1250	2	Akçadağ			
296	3	Kürne							
240	3	Kürecik							
240	3	İzoli							
344	2	Gerger	Kâhta Kazası	1250	2	Kâhta			
344	2	Şiro							
240	3	Merdisi							
344	3	Zıravkan							

**Diyarbakir Vilayetinde Bulunan Sancak ve Kaza ve Nevâhîde Mevcud Olan
Nüfus ve Hane ve Mahallat ve
Kurâ'nın Mikdarını Mübeyyin Bir Kıta Cetvelidir**

İcmâl-i Nüfus	Müslim Nüfus	Gayr-i müslim Nüfus	Mikdar-ı Hane	Aded-i Mahallât ve Kurâ	Esâmî-i Livâ ve Kaza ve Nevâhî	Mülâhazât
Diyarbakir Sancığı						
10655	5010	5645	4164	57	Diyarbakir Kasabası	Ber-müceb-i tahrir
6103	4955	1148	2328	103	Şark Nahiyesi	
4713	4474	239	2392	157	Garb Nahiyesi	
1859	1532	327	717	21	Derik Nahiyesi	
1969	1948	21	731	44	Kikâ Nahiyesi	
1342	1302	40	434	23	Türkmen Nahiyesi	Mizan cedvelleri derdest-i takdimdir.
2713	2383	330	920	41	Behramki Nahiyesi	
624	622	2	168	7	Abkür Nahiyesi	
1225	1225	-	202	10	Mahal Nahiyesi	
638	638	-	344	21	Metinan Nahiyesi	
31141	24089	7772	1243	486	Yekün	

Lice Kazası

9403	6799	2604	3548	104	Lice Kasabası	Ber-müceb-i tahrir
5255	4171	984	2113	60	Hani Kasabası	
15387	11499	3588	5756	164	Yekün	

Silvan Kazası

6332	3797	2535	2158	100	Silvan Kasabası	Cedveli takdim olunmuştur.
5282	3964	1318	1959	56	Hazro Nahiyesi	Cedveli derdest-i takdimdir.
434	807	627	484	15	Mihrani Nahiyesi	
12048	8568	4480	4601	171	Yekün	

Mardin Sancığı

7737	4003	3744	2291	13	Mardin Kasabası	
5129	3446	1693	1864	83	Etraf-ı şehir	
867	867	-	1504	39	Hass-ı Hümayun	
5845	5753	92	1490	53	Hams Nahiyesi	
19878	14068	5709	6149	188	Yekün	

Midyat Kazası

284439	24025	4414	7697	231	Midyat Kasabası	
942	784	158	707	1	Hasankeyf Nahiyesi	
29381	24579	4572	8454	231	Yekün	

Avine Kazası

4002	4001	-	1139	35	Ömerkan Nahiyesi	
4088	3951	137	2167	148	Sürgücü Nahiyesi	

İcmâl-i Nüfus	Müslim Nüfus	Gayr-i müslim Nüfus	Mikdar-ı Hane	Aded-i Mahallât ve Kurâ	Esâmî-i Livâ ve Kaza ve Nevâhî	Mûlahazât
---------------	--------------	---------------------	---------------	-------------------------	--------------------------------	-----------

3969	3510	459	1133	23	Savur Nahiyesi	
12058	11462	596	4439	206	Yekün	

Cizre Kazası

13840	11820	2020	5931	286	Cizre Kazası	
-------	-------	------	------	-----	--------------	--

Şırnak Kazası

4358	4358	-	1370	74	Şırnak Nahiyesi	
962	964	-	321	9	Began Nahiyesi	
901	901	-	351	3	Hacı Aliyan Nahiyesi	
6221	6241	-	2042	86	Yekün	

Malatya Sancağı

12515	8920	3595	4670	58	Malatya	Ber-müceb-i tahrir
8430	8351	79	2466	69	Etraf-ı şehir	
2659	2659	-	685	11	Balyan İzoli	
23604	19930	3674	7821	134	Yekün	

Akçadağ Kazası

7986	7919	67	2318	84	Kürecik Nahiyesi	Ber-müceb-i tahrir
3095	2095	-	285	11	Ayvahdere Nahiyesi	
639	638	-	104	1	Hasan Çelebi Nahiyesi	
4239	4072	167	2006	43	Hekimhan Nahiyesi	
15959	14725	234	113	139	Yekün	

Hısn-ı Mansur Kazası

4293	3012	1281	5268	182	Hısn-ı Mansur Kasabası	Ber-müceb-i tahrir
3868	3843	25	25	1536	Türk ve Bereket nahiyeleri	
5361	5321	-	1844	68	Bat ve Kördâğı nahiyeleri	
2118	1354	144	908	69	Samsad Nahiyesi	
15600	14150	1450	9556	421	Yekün	

Besni Kazası

41382	3652	730	7180	177	Besni Kasabası	
1434	1214	220	751	82	Merdisi Nahiyesi	
3065	3015	50	2787	61	Keysun Nahiyesi	
5652	5580	72	2813	55	Dun ve Koyunî Nahiyesi	Ber-müceb-i tahrir
1598	1598	-	840	20	Bolam Nahiyesi	
1051	1051	-	630	23	Hüveydâ Nahiyesi	
1453	1430	23	1042	66	Zıravkan Nahiyesi	
18630	17540	1191	15043	484	Yekün	

Kâhta Kazası

14139	14054	85	677	32	Kâhta Nahiyesi	Ber-müceb-i tahrir
7797	7437	360	2894	59	Şiro Nahiyesi	

İcmâl-i Nüfus	Müslim Nüfus	Gayr-i müslim Nüfus	Mikdar-ı Hane	Aded-i Mahallât ve Kurâ	Esâmî-i Livâ ve Kaza ve Nevâhî	Mûlahazât
---------------	--------------	---------------------	---------------	-------------------------	--------------------------------	-----------

803	803		263	18	Dereili Nahiyesi	
22739	22294	445	3834	109	Yekün	

Cem'an

75170	57221	17899	27597	1056	Diyarbakir Sancağı	
85303	72260	13043	28588	1062	Mardin Sancağı	
96537	89639	6898	41365	1291	Malarya Sancağı	
257010	209110	37840	97552	3409	Vilayetin kâffe-i yekünü	

Diyarbakir Vilayetinin Doksan Dokuz Senesi Vâridât Muvâzenesidir.

Ash	Tahsili	Bakâyası	Birinci Kısım
Diyarbakir Sancağı			
752469	300000	452469	Emlâk
555610	244597	311013	Temettu'-ı vergi
1308079	544597	763482	Yekünü
423585	202098	221482	Bedel-i askerî
1731668	746695	984864	Birinci Kısım yekünü
1442066	754060	688006	Hububat öşrü
51100	40000	11100	Harır
88000	60000	24000	Müteferrika a'sân
1581166	858060	723109	Yekünü
884747	628327	756370	Ağnâm rüsûmu
75000	75000	-	Mehâkim-i umumiye
2575	2575	-	Balık-ı saydî
962332	705952	256370	Yekünü
25000	25000	-	Rüsûm-ı mütenevvi'a
25000	25000	-	Hasılat-ı müteferrika
40500	40500	-	Yekünü
183000	150000	33716	Hasılat
183716	150000	33716	Yekünü
20000	15000	5000	Orman
20000	15000	5000	Dördüncü Kısımın Yekünü
1519372	2516207	2203165	Yekün-ı Emvâl Sene-i Hâliye
Malatya Sancağı			
1204142	864299	339343	Emlak
788827	626326	162501	Temettu'-ı vergi
4992969	1491125	502844	Yekünü
185524	139875	45649	Bedel-i askerî
2178493	1631000	547493	Yekünü

Ash	Tahsili	Bakâyası	Birinci Kısım
3375029*	2483208	891821	Hububat öşrü
800	700	100	Harîr
281695	281695	-	Afyon
6500	4900	1600	Bal
18860	14350	4510	Müteferrika a'şân
3682884	2784853	868031	Yekünü
1199388	1011070	188318	Ağnâm
0062786	62786	-	Mehâkim-i umumiye
1263054	74856	188318	Yekünü
0040047	40047	-	Rûsûm-ı müteferrika
0004600	4600	-	Hasılat-ı müteferrika
0044647	244647	-	Yekünü
4989705	3903356	1086349	İkinci Kısımın Yekünü
-	-	-	Üçüncü Kısım Yekünü
-	-	-	Dördüncü Kısım Yekünü
7168198	5534356	1633842	Yekün-ı Emvâl Sene-i Hâliye
Mardin Sancağı			
1165605	912635	249970	Emlâk
556704	436007	120000	Temettu'-ı vergi
1772308	1352338	369970	Yekünü
215470	254441	90999	Bedel-i askerî
2067778	1606809	460969	Birinci Kısımın Yekünü
3181877	3181877	-	Hububat öşrü
500	500	-	Zeytin
107413	107413	-	Müteferrika a'şân
3289790	3289790	-	Yekünü
1880717	1880707	-	Ağnâm
71660	71660	-	Mehâkim-i umumiye
1952367	1952367	-	Yekün
242157	242157	-	İkinci Kısımın Yekünü
8593	8593	-	Hasılat
8593	8593	-	Üçüncü Kısımın Yekünü
			Dördüncü Kısımın Yekünü
7388529	6857559	460969	Yekün-ı Emvâl Sene-i Hâliye
			Birinci Kısım
3122216	2080434	1041782	Emlâk
1901140	1307626	593513	Temettu'-ı vergi
5023356	3388060	1635296	Yekün
954583	596444	358139	Bedel-i askerî
1993435	3984504	5877929	Birinci Kısımın Yekünü
			İkinci Kısım
7998932	6419845	1579827	Hububat öşrü
51900	40700	11200	Harîr
500	500	-	Zeytin
281695	281695	-	Afyon
6500	4900	1600	Bal
204273	185763	28510	Müteferrika a'şân

Aslı	Tahsili	Bakâyası	Birinci Kısım
8553840	6932702	1621135	Yekün
3964842	3520154	444688	Ağnam
209446	2209446	-	Mehâkim-i umumiye
2575	2575	-	Balık saydiyesi
4176863	3732875	444688	Yekün
55547	55547	-	Rüsûm-ı mütenevvi'a
29600	29600	-	Hasılat-ı müteferrika
85147	85147	-	Yekün
12815850	10750020	2065825	İkinci Kısımın Yekünü
-	-	-	Üçüncü Kısımın Yekünü
192309	158593	34716	Hasılat-ı mûsıla
192309	158593	33716	Üçüncü Kısımın Yekünü
			Dördüncü Kısım
20000	15000	5000	Orman
20000	15000	5000	Dördüncü Kısımın Yekünü
19006098	14908122	4097976	Yekün-ı Ervâl Sene-i Müte'âliye

Vilayetin Kâffe-i Vâridâtı

4519372	Diyarbakir Sancağının Yekünü
7168198	Malatya Sancağının Yekünü
7318528	Mardin Sancağının Yekünü
19006098	Cem'an Yekün

Nefs-i Diyarbakir'de Bulunan Emlâk ve Musakkafât ve Nüfusun Mikdarı

Hane	Dükkan	Anbar	Fırın	Kahve
Aded	Aded	Aded	Aded	Aded
4164	1168	124	25	23
Hamam	Han	Deynek	Oda	Debbağhane
Aded	Aded	Aded	Aded	Aded
13	14	27	4	22
Samanlık	Bahçe	Tarla	Islahhane	Salhane
Aded	Aded	Aded	Aded	Aded
3	31	203	1	2
İplikhane	Boyahane	Çömlekhane	Timarhane	Mahpushane
Aded	Aded	Aded	Aded	Aded
6	7	8	1	1
Karakolhane	Meyhane	Kilise	Bezirhane	Tahmishane
Aded	Aded	Aded	Aded	Aded
7	4	5	10	1

Arsa Aded 307	Mağaza Aded 114	Ahr Aded 156	Değirmen Aded 28	Böceklik Aded 9
Mazgan Aded 5	Cami-i şerif Aded 28	Mescid Aded 32	Medrese Aded 4	Mekteb Aded 4
Mekteb-i Rüşdiye Aded 1	Murahhashane Aded 2	Zabtiye Merkezi Aded 1	Depo Aded 1	Köşk Aded 11
Tekke Aded 5	Türbe Aded 6	Mahzen Aded 12	Bostanlık Aded 22	Havuz Aded 8
Hükümet Konağı Aded 1	Vilayet Konağı Aded 1	Harem Aded 1	Su terazisi Aded 100	Su kuyusu Aded 5
Çeşme Aded 130	Kilise Aded 11	Hatab iskelesi Aded 1 7	Hatab anbarı Aded 1	Kabristan-ı Müslim Aded
Hristiyan Mezarlığı Aded 4	Buz gölü Aded 83	Buz kuyusu Aded 16	Köprü Aded 4	Kale kapısı Aded 7
İcmâl-i Musakkafât 8080	Nüfus-ı Gayr-i müslim Aded 6793	Nüfus-ı Müslim Aded 5258	İcmâl-i Nüfus Aded 12051	Aded-i Mahallât Aded 58

Nefs-i Mardin'de Bulunan Emlâk ve Musakkafâtın Mikdarı

Hükümet Konağı Aded 2	Han Aded 4	Dükkan Aded 1159	Hane Aded 22797	Anbar Aded 50
Kahve Aded 16	Hamam Aded 5	Deynek Aded 52	Oda Aded 62	Debbağhane Aded 2
Samanlık Aded 80	Bahçe Aded 2698	Tarla Aded 49621	Islahhane Aded 1	İplikhane Aded 1

Buzhane	Mahpushane	Meyhane	Fırın	Telgrafhane
Aded	Aded	Aded	Aded	Aded
24	5	8	21	2
Karakolhane	Bezirhane	Tahmishane	Arsa	Mağaza
Aded	Aded	Aded	Aded	Aded
3	5	2	459	15
Ahr	Değirmen	Mazgan	Cami-İ şerif	Mescid
Aded	Aded	Aded	Aded	Aded
5544	241	20	42	209
Medrese	Mekteb-i Sıbyan	Mekteb-i Rüşdiye	Köşk	Zabtiye Merkezi
Aded	Aded	Aded	Aded	Aded
24	56	1	126	1
Polishane	Depo	Tekke	Türbe	Mahzen
Aded	Aded	Aded	Aded	Aded
1	1	5	84	15
Bostanlık	Havuz	Su kıyusu	Çeşme	Kilise
Aded	Aded	Aded	Aded	Aded
16	26	2764	245	75
Hatab iskelesi	Müslim Kabristanı	Gayr-i müslim Kabristanı	Köprü	Kale kapısı
Aded	Aded	Aded	Aded	Aded
2	218	225	22	6
Kavaklık	Mazmanhane	Derikhane	Boyahane	Kelekhane
Aded	Aded	Aded	Aded	Aded
24	5	1	15	1
	Külek	Hapishane	Postahane	
	Aded	Aded	Aded	
	2	1	1	

**Dahil-i Vilayette Bulunan Malatya Sancağının Tahrir
Altına Alınmış Olan Mahallerin Musakkafat-ı Mevcudesiyle Mikdar-ı Nüfusu**

Esâmî-i Kurâ ve Kasabât	Aded-i Nüfus	Mikdar-ı Hane	Hamam	Tekke	Cami-i Şerif	Medrese	Mekteb	Köprü	Çeşme
Malatya Kazası	47230	9964	9	8	26	15	30	41	285
Akçadağ Kazası	17176	6205	2		4	1	10	12	118
Kâhta Kazası	12455	6250			14		4	4	90
Hisn-i Mansur Kazası	12468	5918	2	2	17	2	23	24	208
Besni Kazası	16620	8005	4	3	79	5	30	18	89
Yekünü	105949	36342	17	13	135	23	97	99	79

**Mardin Sancağında Tahrir Altına Alınmış Olan Mahallerin Musakkafat-ı
Mevcudesiyle Mikdar-ı Nüfusu**

Kışla	Han-ı Sebil	Bağ	Aded-i Kurâ	Nüfus-ı Müslim	Nüfus-ı Gayr-i müslim	Esâmî-i Kurâ ve Kasabât
1	1	500	13	3931	3520	Mardin Kasabası
-	-	1748	84	3165	1164	Etraf-ı Şehir nahiyeleri
-	-	-	60	813	-	Milli ve Dekorî nahiyeleri
-	-	-	68	809	-	Kikâ ve Helecan
1	1	2248	255	8718	4685	Yekünü
-	-	5045	229	15590	4214	Mardin Kazası
-	-	5000	147	14129	1180	Midyat Kazası
-	-	353	169	5487	1234	Avine Kazası
-Cizre ve Şırmak ve Nusaybin kazalarından cedvelleri gelmediğinden.						
1	1	12646	770	43924	11263	Yekün

Dahil-i Vilayette Bulunan Ma'âdîn ve Bunlara

Müte'allik Malumat

Malatya Sancağında Tepehan Madeni

Maden-i mezkûr kibrî-i nühâs madeni olup ve damar halinde bulunup bundan takriben yüzde on beşten yirmiye kadar nühâs-ı safî alınabilir. Cevherini ihrâk ve izâbeye muktezâ mahrûkât yarım saat mesafede olduğundan maden-i mezkûr imale şâyândır. İşbu maden vali-i esbak müteveffa Hafız Paşa zamanında bin iki yüz elli beş senesinde hafr ve imal olunarak muahharan tatil edilmiş olduğu halde esbak Trabıusgarb Vilayet-i Celîlesi Valisi Devletlü İz-zet Paşa hazretlerinin Mamuratülaziz valiliği zamanında dahi bir sene mikdar hafr ve imal ettirilmiş ise de ameliyatı devam etmeyip ve mağarası dahi yıkılıp mu'attal kalmıştır. Zikrolunan madende bazı kalfa ocakları ve fırını dahi mevcut ise de o da müşrif-i harabe olmuştur.

Mardin Sancağında Kömür Madeni

Liva-i mezkûra muzâf Hacı Behram nam nahiyesinde vapur kömürü madeni olup Bağdad vilayet-i celîlesinin mu-tâlebesi üzerine evvelleri vilayet-i mezkûreye haylice kömür gönderilerek vapurlarda isti'mâl olunmuş ise de ma-den-i mezkûr ile nehr-i Dicle arasında bulunan on beş saatlik yol sa'bû'l-mürûr olmak cihetiyle andan nehre kadar naklinde külli masraf ve müşkilât görülmekle şimdilik bırakılmıştır. Vilayetin sair bazı mahallerinde dahi kömür ma-denleri var ise de işe yarar surette olmadığından mu'attal kalmıştır.

Diyarbakir Sancağı ['ında Bulunan Nehirler]

1-Dicle Nehri

Nehr-i mezkûrun bir mikdarı Lice kazası dahilinde bulunan Piçar dağından ve birazı dahi Ergani Madeni'ne on sa-at mesafesi olan Gaydan karyesinden çıkıp cereyan ile Eğil nahiyesinde ikisi birbirine karışarak Diyarbakir pişgâ-hından mürûr ettikten sonra atîde beyan olunacağı vechile enhâr-ı saire ile dahi birleşip ve Cizre ve Musul ve Bağ-dad'dan geçip Bağdad ve Basra arasında nehr-i Fırat ile birleşip ve sonra Basra Körfezi'ne munsab olur. Tûl-i cere-yanîsi 1240 kilometredir. Maden'den gelen nehr-i mezkûr üzerinde kârgir ve müte'addid ahşab köprüler olduğu gi-bi Diyarbakir önünden cereyan eden nehr-i mezkûr üzerinde ve Diyarbakir'e yarım saat haricinde on bir kemer üzerine mebnî bir cesîm ve müstahkem köprü vardır ki şu köprü hulefâ-i Emeviyeden Hişam zamanında bina olun-muştur. Nehr-i mezkûr üzerinde Hasankeyf'de ve Cizre'de dahi bir harab köprü vardır.

2-Batman Nehri

Nehr-i mezkûrun bir kısmı Siird sancağına muzâf Sason kazasında Kabelceviz karyesinden bir kısmı da Kanısırın kar-yesinden çıkıp nefis-i Sason cânibinde birleşerek cereyan ettikten sonra Kulp nahiyesinde vaki Nerçek karyesinden çıkan su ile dahi birleşip bir cesîm nehir teşkil eder. Ve akıp çağlayarak Diyarbakir sancağına muzâf Silvan kazası derûnundan Beşiri'de Elmedina karyesi önünden mürûr ile Hasankeyf nahiyesinde Dicle nehrine munsab olur.

Nehr-i mezkûr üzerinde ve Silvan kazasında kaymakam makarn olan Meyafarkin kasabasına dört saat mesafede âsâr-ı atıkadan bir köprü vardır.

3-Enbar Nehri

Nehr-i mezkûr Diyarbakir sancağında Lice kazasına tabi Hani nahiyesinde müdür makarn olan Hani kasabası derû-nundaki Ayn-ı kebîr namıyla çıkan su olup oradan cereyan ile Pir Hüseyin karyesinden ve Karakoç'dan bi'l-mürûr Türkmen nahiyesinde Bismil karyesinden beride Köseli karyesi önünde Dicle nehrine munsab olur. Nehr-i mezkûr üzerinde Karakoç karyesine onbeş yirmi dakika bir mahalde bir köprü vardır.

4-Dirmesih Nehri

İşbu nehir Malatya kasabasının cenûben müntehâsında eser-i binası mevcut olan bir harab kilise yerinde murab-ba'u'ş-şekl bir havuzdan çıkıp menba'ında bir değirmen idare edecek kadar ise de beş dakika açıldıkça geçit ver-mez mertebede cesâmet kesb eyler. Kasabaya dühûlünden sonra nısfı ayrılıp Çeltik haklarına ve nısf-ı diğeri kasa-baları dolaştıktan sonra şimâle doğru cereyan ve altı saat mesafe tahında bulunan bağ ve bahçe ve mevrû'âtı saky ile eyyâm-ı şitâda lüzumsuz kalarak nehr-i Fırat'a munsab olur. İşbu suda yengeç ve balık ve kurbağa misillü hay-vanat olmayıp suyu gayet soğuk ve letâfet vardır.

Nehr-i mezkûrun üzerinde gayet cesîm bir köprü kadar cesîmce köprüler vardır. Nehr-i mezkûr menba'ından bir buçuk saat mesafeye gelinceye kadar vasatında cereyan eden su sūd renginde olup güya kâfûr ile vasat-ı nehre bir beyaz hat çekilmiş gibi görünür. Bu mesafeyi geçtikten sonra hatt-ı mezkûr gâib olur.

5-Horata Nehri

Nehr-i mezkûr dahi kasaba-i mezbûrenin cihet-i şarkîyesinde Niyazi nam karyeden çıkıp kasabanın arzan vasatından mürûr eder. İşbu nehir ile Dirmesih nehri Aşağı pınarı denilen mahalde birbirine tesadûf ederek nehr-i Dirmesih kantara ile üzerinden ve işbu Horata nehri altından cereyan eyler.

Bu letâfet ve lezzeti fevka't-ta'rif ise [de] aşağılarda ta'mı bozulup bu yine bağ ve bahçe ve tarlaları saky eder. Üzerinde Niyazi ve Çiftköprü ve sair nam ile cesim köprüler vardır.

6-Pınarbaşı Nehri

İşbu nehir kasaba-i mezkûreye bir saat mesafede Erdüzi nam karyenin üst tarafında Pınarbaşı denilen mahalden nüb'û edip karye-i mezkûrenin vasatından şimâle doğru cereyan ve alt tarafından bağ ve bahçe ve mezzârâtı saky eder ve eyyâm-ı mahsusasında nehir ile birleşip bunun üzerinde müte'addid köprüler vardır.

7-Gerneç Suyu

İşbu su enhârdan ma'dûd olmayıp değirmen idare edecek kadar ise de ahvâl-i acîbesi şâyân-ı beyândır. Şöyle ki kasabanın aşağı tarafında cihet-i şarkîyeden nebe'ân eden kırk elli hatve gider gitmez Dirmesih nehrine munsab olur. Cereyanı daimî olmayıp Nisan evâsıtında bir cuma gecesi top patlar gibi bir gürültü ile bir dereden birdenbire çıkar iki mâh müddet cereyanla sonra nâ-bedîd olur.

8-Tokma Nehri

İşbu nehir Malatya sancağında Akçadağ kazasının Kürne nahiyesi tarafından şarka doğru cereyan eder ve Malatya'ya iki saat mesafe mahalle yanaşıktaki şimâle dönerek Korucak nam ziyaretgâh pişgâhında nehr-i Fırat'a munsab olur. Bağdad ve Dersaadet caddesi işbu nehre musâdif olmasıyla cennet-mekan Sultan Murad Han-ı Râbî' hazretlerinin âsâr-ı celîlelerinden olarak nehr-i mezkûr üstünde kırk kantara üzerine yapılmış bir köprü vardır.

9-Balısu Nehri

İşbu nehir kasabanın cânib-i şarkîsinden bulunan cibâllerden suların tecemmu'uyla hasil ve müteşekkil olup kasabaya bir saat mesafe-i mahalden mürûr ile şimâle doğru cereyan ve etrafında bulunan kurâ ve mezzârâtı mezzârâtı saky ederek nihayet nehr-i Fırat'a munsab olur.

10-Şişman Nehri

İşbu nehir kezâlik kasaba cibâl-i mütecâvire-i şarkîyesinden çıkan sulardan teşekkül ederek dört saat mahalden cânib-i şimâline cereyan ve bir takım mezzârâtı saky ederek nihayet nehr-i Fırat'a dökülür.

11-Hatun Nehri

Nehr-i mezkûr kasabanın cihet-i garbiyesinde bahçeler arasında Babuhti nam mahalden çıkarak ve gittikçe uyûn-ı müte'addide sularıyla karışarak tekessür ve etrafında bulunan kurâ ve mezzârâtı saky ederek nehr-i Tokma'ya munsab olur.

12-Sultan Suyu Nehri

Nehr-i mezkûr Bolan karyesinden gelip Balyan suyuna karışarak Malatya sancağı merkezi olan Esposi kasabasına dört saat mesafede Akçadağ ile Esposi arasından şimâle doğru cereyan edip nehr-i Tokma'ya munsab olur. Mülgâ Harput Eyaleti Valisi esbak müteveffâ Sabri Mustafa Paşa işbu nehirden bir cetvel açtırıp altı saat mesafeye kadar getirmiş olduğu suyu matlûb olan mahalle yetiştirmezden evvel terk ve tatil etmişti. Muahharan seksen tarihinde cetvel-i mezkûr cânib-i mürîden hafır ve tecdid ve noksanı ikmal ve on saat tül ve dört saat arzında vâsi nebt-i sahaya îsâl olunarak Dördüncü Ordu-yı Hümâyûn için bir çiftlik inşa olunmuştur.

13-Kalburcu Nehri

Nehr-i mezkûr Malatya sancağına muzâf Hısn-ı Mansur kazasında Kavi nam mahal derûnundaki pişgâhında çıkarak nehr-i Fırat'a munsab olur. Nehr-i mezkûr üzerinde bir kaç köprü vardır.

14-Değirmenköyü Nehri

Nehr-i mezkûr Malatya sancağına muzâf Besni kazasında kaymakam makamı olan Besni kasaba[sına] bir saat mesafede vâki boğaz içinden çıkarak on iki [dakika] aşağıda nehr-i Fırat'a dökülür.

15-Göksu Nehri

Nehr-i mezkûr Besni kazasında Bolam nahiyesinde Sökü karyesi pişgâhında ve bir kısmı da karyeye bir saat mesafe mahallinden ve birazı da Elbistan kazası tarafından çıkıp Besni'ye muzâf Oran karyesinde birleşerek cânib-i kub-

leye doğru cereyan ile nehr-i Fırat'a munsab olur. Nehr-i mezkûr üzerinde Gölbaşı nam mahalde Altınlı köprü namıyla ma'rûf bir köprü vardır.

16-Odere Nehri

Bu nehir dahi Besni kazasında Burunçayır karyesi pişgâhından çıkıp Beşgeçid nam mahalde Göksu nehrine dökülür. Nehr-i mezkûr üzerinde Çelboğaz namıyla bir köprü vardır.

17-Kâhta Nehri

Nehr-i mezkûr Malatya sancağında Kâhta kazasında câfî olup o civardan çıkarak Fırat'a dökülür. İşbu nehir üzerinde âsâr-ı atıkadan bir metin ve müstahkem köprü vardır.

Dahil-i Vilayette Bulunan Âsâr-ı Atıka

Nefs-i Diyarbekir

1-Diyarbakir sancağı dahilinde bulunan âsâr-ı atıkanın birincisi memleketin etrafını muhîf olan sur-ı cesîm olup devren beş bin metre ve duvarlarının irtifâ'ı on dokuz ve bazen on beş metre ve tahtı bir buçuk ve bazen iki ve iki buçuk metredir. Mezkûr duvarlardan irtifâ'ı noksan olanlarının mevkiileri yüksek olduğundan duvarları suret-i muntazama ve müsteviyededir. Sur-ı mezkûrda seksen iki aded cesîm kule olarak her birisi kavsen elli bir ve irtifâ'ın yirmi bir ve yirmi iki metre olup cümlesi metin ve müstahkem kârgir olmak üzere bina olunmuştur.

Mezkûr kulelerin her birisinde fevkânî ve tahtânî ikişer büyük anbar olup işbu anbarların her birisi yirmişer bin keyl-i İstanbulî zahire alacak derecede vâsî' bulunmuştur.

2-Nısfı sur-ı mezkûr cihet-i şarkıyesindeki üç cidârdan ve bir nısfı da sur-ı asıyla memleket-ârâsını ve sekiz yüz metreye karîb diğer bir surdan ibaret ve yine âsâr-ı atıkadan ma'dûd olmak üzere İçkale namıyla nefsi-i memlekette ve sur-ı kebîr dahilinde bir daire daha olup daire-i mezkûrede mahkeme ve telgraf ve posta ve tahrir-i emlak ve zabıta heyetleri ikâmet etmekte ve umumi hapishane de ondadır. Bunun memleketi fâsıl olan surunda on kule ve sur-ı kebîr gibi tahtânî ve fevkânî cesîm anbarlar vardır.

Sur-ı aslînin haric-i surda açılır dört kapısı ve İçkale dairesinin nefsi-i memlekete doğru açılır iki ve sur haricine açılır yine iki kapısı olup İçkale'nin haric-i surda olan iki kapısı dâima kapalı durur ve ebvâb-ı saire gündüzleri açılıp geceleri kapanır.

3-Belde-i mezkûre dahilinde Virankale namıyla ma'rûf ve memlekete nâzır ve amûdî sath-ı zeminden elli metreye karîb mürtefi' bir kale olup vaktiyle burc u bârûyu şâmil ve mamur iken asâkir-i Cengiziye ve Moğol taifesinin hücumlarında yıkılmış ve bina eserleri câbecâ şimdi mevcut bulunmuştur.

Vâkıdî Tarihinde mezkûr olduğu üzere Diyarbakir ebniyesi mukaddemleri mülevven mermerden olduğu işbu kale derûnunda bazı âsâr ile sabittir. Bu kale-i mezkûre derûnunda çıkan suların miktarı iki bin masuradan ziyade olup derûn-ı kalenin her tarafı kol kol cereyan eden mezkûr sulara menba ve maksem olmasıyla haricten işbu maksemeler gider ince uzun ve mahûf ve karanlık yollar olarak ve yollardan bir adam eğilerek gidebilir ve gündüz bile şem'a olmadıkça gidilemez.

4-Nefs-i Diyarbakir'de bulunan Cami-i Kebir'in Heykel tabir olunan vasatı dahi kable'l-İslâm bina olunmuş idüğü tarihçe sabittir.

5-Nefs-i Diyarbakir'de bulunan Muallak Cami-i Şerifi'nin minaresi kable'l-İslâm bina olunmuş metin ve mürtefi' bir eser olup ba'de'l-feth ittisâlinde cami-i şerif-i mezkûr inşa olunarak eser-i mezkûr dahi camiye minare olunmuştur.

6-Diyarbakir'e on iki dakika mesafede vâkı Çif Kastal denilen pınarın yanında taştan oyulmuş bir mağara olup tülû yirmi metredir.

7-Silvan Kazası

Yine Diyarbakir sancağında Silvan kazasının kaymakam makarrı bulunan Meyafarkin kasabasının etrafındaki sur harab ve derûn-ı kasabada duvarları bâki bazı ebniye dahi âsâr-ı atıkadandır.

Kasaba-i mezkûre tarihlerde ahvâli mezkûr olan Farkin mülûk-i sâlifefinin makarrı olduğu halde inkılâbât-ı zaman yıka yıka bir küçük karye şekline tenzîl ettirmiştir. Kasabanın on beş dakika haricinde bir minare mevcut olup vaktiyle orası vasat-ı memleket imiş deyu mervîdir.

8-Derûn-ı kasabada âsâr-ı atıkadan ma'dûd bir musanna' bina olup işbu binanın şâmil olduğu on iki pencerelerin vaz-ı binasında muvâzene-i mahsusuna riayet olunmuş idüğünden güneş nokta-i itidale varıp tesâvî-i leyl ü nehâr vukûunda mezkûr pencerelerin her birisine birer saat güneş vurur, yani sabahleyin saat birde birinci ve ikide ikinci ve kıs alâ-hâzâ on ikide ikinci pencereye güneş vurup on ikinci pencereye güneş vurduktan sonra gurûb-ı şems vâkı olur.

9-Yine Silvan kazasında Boğat karyesi derûnunda aşâğısı kalın ve yukarısı nisbetle ince ve bir minare irtifâ'ında bir kaya ve işbu kaya üzerine çıkılacak sa'bu'l-mürûr bir yol kayanın en yukarısında taştan oyulmuş su sarnıcı ve bazı odalar dahi vardır.

10-Yine Silvan kazasında dört saat mesafede ve nehirler tahtında mûnderic bulunan suyun üzerindeki köprü de temâşâyâ şâyân âsâr-ı atıkadandır. İşbu köprünün her tarafında bir küçük göz var ise de orta gözü sudan kemer merkezine kadar yirmi metre mürtefi' ve kâimelerinin on metreden ziyadece vâsi' olup işbu büyük kemerin her yanında fevkânî iki oda dahi var ise de inhidâma yüz tutmuştur.

11-Silvan kazasında Hazro nahiyesinde bulunan Havdek nam cebel derûnunda müte'addid mağaralardan seyelân eden sular mevsim-i sayfda incimâd ederek billur gibi parlak ve safî buz olur ve kış mevsiminde âdetâ su gibi erir.

12-Lice Kazası

Yine Diyarbakir sancağında Lice kazasında kasabaya iki buçuk ve Tuzla karyesinde bir buçuk saat mesafede ve Korha nam karyenin civarında kapısının tûlü yedi ve arzı metre vüs'atında bir karanlık mağara olup derûnunda taştan oyulmuş dükkan ve merdiven eseri olduğu gibi kayadan ibaret olan sakıftan gayet bir soğuk su damlayıp mevsim-i sayfda katreleri yere düştüğü anda muncemid olur.

13-Yine Lice kazasında ve Hani kasabası arasında Fis nam karye civarında taştan oyulmuş pek cesîm bir mağara olup işbu mağara Dikyanos mağarası demekle ma'rûftur. Derûnunda taştan oda ve ahırlar vardır.

Malatya Sancağı

Malatya Kazası

14-Eski Malatya kasabasının şark cihetinde maktû'u'l-etraf ufacık bir cebel olup bu cebelin üzerinde olan tesâvîr-i musanna'a garâibdir. Güya vaktiyle civar karyeye bir gelin getirirler iken validesinin inkisârıyla düğün halkı umumen taşınkılâb etmiş deyu bunun hakkında beyne'l-ahali bir hikaye-i vâhiye şayi ise de işbu dağın tepesinde diz üzerine çökmüş taştan deve ve at ve katır ve atlı ve piyade ve tahtirevan ve yüklü hayvanat ve tepsilerle baş üzerinde evânî ve saire suretleri olup tesâvîr-i mezkûrenin mücessem yapılmış olmasıyla uzak ve yakın mahalden bakıldıkta güya dağın en tepesine yürünmüş bir düğün cemiyeti gibi görünür. Tahtirevanın üzerinde eyyâm-ı sayfda yüz masura kadar bir su çıkıp beher sene bir müddet cereyan eder. Ve işbu su etrafında sahan ve leğen şeklinde oyulmuş bulunan taşlar derûnunda dolup bir sene müddet vuhûş ve tuyûr ve saire andan içerler ve taamı deniz suyuna benzer ve tuzludur.

15-Yine Malatya kazasında Eski Malatya ile Esposi arasında Erdüzü nam karyede kable'l-İslâm bina olunmuş bir Rum kilisesi mevcut olup şimdi Ermeni milleti icra-i âyin ederler.

16- Karye-i mezkûreye üç saat mesafede cebel eteğinde Vanik demekle ma'rûf pek atik bir manastır daha var ise de üzerlerinde olan hutût-ı mahkûke mürûr-ı zaman cihetiyle bozulup okunamamıştır.

17-Yine Malatya kasabasının şarkiyesinde Gernek dağı demekle ma'rûf cebelin arka tarafında İnderesi namıyla bir boğaz olup işbu boğazda âsâr-ı atıkadan ma'dûd bazı mağaralar ve eser vardır. Güya buralarda defâin var imiş deyu söylenegeldiğinden ashâb-ı merak pek çok çalışmış ise de bir şey çıkaramamışlardır. İşbu boğazın derûnundaki kayanın bir köşesinde haylice su kaynayıp bir tarafa cereyan etmeksizin yine o kayanın içinde gâib olur, ne mahalle gittiği bilinmez.

18-Mezkûr boğaz cihet-i şimâliyesinde bulunan dağda bir atik kilise vardır.

Akçadağ Kazası

19-Yine Malatya sancağında Akçadağ derûnunda Sugur namında olarak bir boğaz olup etrafındaki cebellerde taşlardan oyulmuş bin beş yüzden ziyade mağaralar vardır.

20-Yine Akçaağ'da Kürne nahiyesinde âsâr-ı atıkadan olarak on iki harabe hane vardır.

Hısn-ı Mansur Kazası

21-Hısn-ı Mansur kasabasının bir harab kalesi vardır.

22-Yine Hısn-ı Mansur kazasında Zek karyesinin cihet-i garbisinde Gelincik dağı derûnunda taştan oyulmuş bir mağara olup bu mağaranın nihayeti zemine doğru imtidâd ile tâ karye ortasındaki nehre ittisâl eder.

23-Cebel-i mezkûrun üstünde bir mağara daha olup tesâvîr-i musanna'a ve mücesseme ile memlûdur. Tesâvîr-i mezkûre derûnunda insan ve beşik ve hamur teknesi gibi şeyler suretleri ve taşlar üzerinde bazı atik yazılar dahi var ise de yazıları tahkik olunamamıştır.

Besni Kazası

24-Kasabası derûnunda bir harap kale olup burçlarının ve ebniye-i sairenin âsâr-ı atıkası mevcuttur.

25-Kaza-i mezkûrda Tut nahiyesi derûnunda Ereselic demekle ma'rûf bir harab kale daha vardır.

26-Kaza-i mezkûrede Bolam nahiyesinde bir harap şehir olup derûnunda âsâr-ı atıka mevcuttur.

27-Yine Besni kazasında Göksu nehri üzerinde âsâr-ı atıkadan ma'dûd ve cesim köprü olup vaktiyle aşâirin ondan mürûr ve ahaliye zarar ettikleri için kurâ-i mütecâvire ahalişi barut ile tahrir edip iki taraflı âsâr-ı atıkası bâkidir.

Kâhta Kazası

28-Yine Malatya sancağında Kâhta kazasının kaymakam makarrı olan kasaba ittisâlinde bir kale olup burç u bârûları ekseri bâkidir.

29-Bu kale üzerinde yonma taştan sarnıçları vardır.

30-Kaleden tâ aşağısında bulunan Kâhta nehrine bir hayvan gidip gelebilecek derecede ta[ş] oyulmuş ve üzeri belirsiz bir derecede oyulmuş bir tarik vardır.

31-Bu kasaba garb cihetinde Kablar namıyla bazı kârgir ebniye-i atıka vardır.

32-Kâhta kasabası önünden cereyan eden Kâhta nehri üzerindeki köprü seyri şâyân âsâr-ı atıkadandır. İşbu köprü iki buçuk metre ve daha ziyade tül ve bir buçuk ve daha ziyade metre arzında büyük büyük taşlardan yapılmış ve beş metre kadar mürtefi' bir duvarı şâmil bulunmuş olup metanet ve rasânet-i binâiyesi pek a'lâdır. Mezkûr köprü'nün her tarafında beşer metre irtifâ'ında ve yarım metre kutrunda taştan mamul iki amûd olup bu amûdlardan birisinin üzerinde bazı hutû-ı atıkayı havi bir taş levha var ise de yazılarının resmi alınamamıştır.

33-Kasaba-i mezkûreye iki saat kadar mesafede bulunan Karakuş tepesi namıyla bir meşhur tepe olup işbu tepe bir cebel üzerinde ve topraktan mamuldür. Cihât-ı erba'asının her birisinde ve beş metre irtifâ'ında ve yarımşar metre kutrunda taştan mamul birer amûd var. İşbu amûdların birisinin üzerinde bir kocakarı sureti ve diğerinde bir karakuş ve öbürüsünde bir domuz suret-i mücessemeleri yapılmış ve bir amûd üzerinde dahi hutû-ı atıka ile mahkûk ve taştan mamul bir levha bulunmuştur.

34-Kâhta kasabasının cihet-i şimâliyesinde ve Kâhta'ya bir buçuk saat mesafede bulunan Bellik nam cebel üzerinde bir mağara olup bu mağara üzerinde taştan mamul ve mücessem insan ve saire suver-i garîbe ve musanna'sı vardır.

35-Yine Kâhta kazasında Gerger nahiyesinin müdür makarrı olan Gerger kasabasının ittisâlinde bir harap kale olup işbu kalede taştan oyulmuş su sarnıçları vardır.

36-Gerger kasaba[sında] dahi pek çok âsâr-ı atıkadan ma'dûd harabe ebniye mevcuddur.

Mardin Sancağı

Nefs-i Mardin Kasabası

37-Mardin kasabasının ittisâlinde bulunan kale-i cesîme âsâr-ı atıkadan olup burç u bârûları ve ebniye-i saire harab olmuştur.

38-Kale-i mezkûrda derûnu tülen ve arzan yirmi beşer metre ve umkan pek derin bir kebîr su sarnıcı ve bundan mâ'adâ müte'addid sarnıçlar olup cümlesi taştan oyulmuş şeylerdir. Mezkûr sarnıcı kebîrin üzeri örtülü ve birkaç mahallinde kapı ağzı olup kış mevsiminde nüzûl eden yağmur suları dolar ve yaz mevsiminde pek soğuk olup ahalişi getirir isti'mâl eder.

39-Kasaba-i mezkûreye dört saat mesafede bulunan Koçhisar'da dahi âsâr-ı atıkadan harab binalar vardır.

40-Kasaba-i mezkûreye altı saat mesafede ve çölde Dara karyesinde haylice âsâr-ı atıka vardır. İskender ile Dara bu mahalde muharebe ettiklerinde burası onun için Dara deyu şöret bulmuştur. Ve karye-i mezkûre vaktiyle büyük bir mamure olduğu âsâr-ı bâkiyeden malumdur. Bundan Kalenderan namıyla beyne'l-ahali yâd olunur bir cesim kasır harab olup şu kasrın taşları ikişer ve bazıları üçer metre mik'abtır. Kemer ayaklarının altında pek musanna' nü-kûş-ı mahkûke vardır.

41-Bu kasır üç saat ötede ve Sırçahan karyesi ittisâlinde bir cesim kasır daha harap olarak bunun cesâmeti ötekin-den ziyadedir. Azamet-i binâiyesi altı yedi saatlik mesafeden görünür.

Midyat Kazası

42-Mardin sancağına muzâf Midyat kazasında lâ-yu'ad ve lâ-yuhsâ mağaralar olup cümlesi taştan oyulmuştur.

43-Midyat'a muzâf Hasankeyf nahiyesindeki hanelerin ekserisi taştan oyulmuş ve odalar tefrik edilmiş şeyler olup bunlar da âsâr-ı atıkadandır. İşbu Hasankeyf kasabası evâilinde bazı mülûkun makarnı olduğu tarih-şinâsân-ı cihanın malumlarıdır.

Cizre Kazası

Cizre kasabası ittisâlinde bir harab kale vardır.

Cizre'ye üç saat mesafede ve şark tarafında Şah karyesinde Kayser-i Rum namıyla üç kale dahi vardır.

Cizre'ye dört saat mesafede Çeko nam cebel üzerinde bir harab kale vardır.

Cizre'ye iki saat mesafede Geli nam boğazda Dirkök ve Cizre hududunda iki harab kale vardır.

Cizre'ye üç saat mesafede ve şimâl cihetinde Fenek nam karyede bir harab kale vardır.

Tashih ve İlave

Diyarbakir Mevki Kumandanı

Salih Zeki Paşa Mirliva

Mahkeme-i Bidâyet-i Hukuk Reisi

Maruf Efendi

Mahkeme-i İstînâf Hukuk Dairesi Nasbı Azaları

Hacı Hamid Efendi

Mardros Efendi

Fahrî Azalar

Hacı Hüseyin Efendi

Osib Efendi Sâlise

Ceza Dairesi Nasbı Azaları

Sabri Efendi

Osef Efendi

Fahri Azaları

Hacı Abdülkadir Ağa

Kapıcıbaşı Karabet Efendi

Diyarbakir Bidâyet Mahkemesi Hukuk Dairesi Azaları

Derviş Efendi

Ohannes Efendi

Ceza Dairesi Azaları

Mahmud Efendi

Agop Lütfi Efendi

Lice Naibi Abdullah Efendi

Lice Bidâyet Mahkemesi Birinci Kâtibi Hacı Remzi Efendi

Silvan Bidâyet Mahkemesi Birinci Kâtibi Osman Nuri Efendi

Mardin Naibi Reşid Efendi

Mardin Muhasebecisi Sabri Efendi

Mardin Müdde'î-i Umumi Muavini Tahir Efendi

Kâhta Kazası Naibi Hacı Ahmed Efendi

Avine Kazası Naibi Bekir Efendi

Hısn-ı Mansur Kaymakamı Reşid Efendi

Malatya Jandarma Hesab Emmini Hasan Efendi

Malatya Jandarma Mülâzım-ı Sânisî Abdurrahman Efendi

Institut kurde de Paris

۲۲۷

سالتنامه ولایت دیاربکر

سنة

(۱۳۰۱)

دفعه

(۱۱)

ولایت اوراق و مظاہرہ مدیری و غزنیہ محزری رفقا و توفیق
افندی معرفتہ ترتیب اولیٰ و ثانی

MILLET GENEL KÜTÜPHANESİ

KİTAP NO : A. E. Sâlnâme

ESKİ AYIT No. 334

YENİ AYIT No.

TASNİF No.

Institut kurde de Paris

Defa

11

SALNÂME-İ DİYARBEKİR

Sene

1301 [1883-1884]

Vilayet Evrak ve Matbaa Müdürü ve Gazete Muharriri
Rifatü Tevfik Efendi ma'rifetiyle tertip olunmuştur.

Institut kurde de Paris

Mukaddime

Saye-i maarif-vâye-i hazret-i hilafet-penâhîde Diyarbakir vilayetinin malumat-ı tarihiye ve ahvâl-i umumiyye-i mahalliyesinin ilavesiyle on birinci defa olmak üzere işbu bin üç yüz bir sene-i hicriyesine mahsus sâlnâmesi bi-tevfikihî teâlâ tab' ve temsil kıldı.

Takvim

Yortu Günlerinin Rumuzu

- E Ermeni
- R Rum
- K Katolik
- L Latin
- Y Yahudi

Şuhûr			Tuğû'		Zuhr		İmsak		Muharremü'l-haram sene 1301		
Arabiyye	Rumiyye	Frengiyye	Eyyâm	Saat	Dakika	Saat	Dakika	Saat	Dakika	Eyyâm-ı Meşhure	ve Mahsusa
1	21	1	Perşembe	1	23	6	48	11	40	Teşrin-i Sâni-i Frengî	
2	22	2	Cuma		24		50		44		
3	23	3	Cumartesi		26		51		46		
4	24	4	Pazar		29		52		48		
5	25	5	Pazartesi		31		53		50		
6	26	6	Salı		33		54		52	Rûz-ı Kasım	
7	27	7	Çarşamba		35		55		54		
8	28	8	Perşembe		37		56		56		
9	29	9	Cuma		39		57		58		
10	30	10	Cumartesi		41		58	12	00		
11	1	11	Pazar		43		59		2	Yevm-i Aşura 30	
12	2	12	Pazartesi		45	7	00		3	Teşrin-i Sâni-i Rumî	
13	3	13	Salı		47		1		5		
14	4	14	Çarşamba		49		2		7		
15	5	15	Perşembe		51		3		9		
16	6	16	Cuma		53		4		11		
17	7	17	Cumartesi		55		5		13		
18	8	18	Pazar		57		6		14		
19	9	19	Pazartesi		59		7		16		
20	10	20	Salı	2	00		8		17	Tahvil-i şems be-Kavs	
21	11	21	Çarşamba		3		9		19		
22	12	22	Perşembe		4		9		20		
23	13	23	Cuma		5		10		22		
24	14	24	Cumartesi		7		11		23		
25	15	25	Pazar		8		12		24		
26	16	26	Pazartesi		10		12		26		
27	17	27	Salı		11		13		27		
28	18	28	Çarşamba		12		14		28		
29	19	29	Perşembe		14		15		29	Evvel-i berd	
30	20	30	Cuma		15		15		31		

Şuhûr			Tulû'		Zuhr		İmsak		Safertü'l-hayr		
Arabiyye	İkumiyye	Frengiyye	Eyyâm	Saat	Dakika	Saat	Dakika	Saat	Dakika	Eyyâm-ı Meşhure	ve Mahsusası
1	21	1	Cumartesi	2	18	7	16	12	33	Kânûn-ı Evvel-i Frengi	
2	22	2	Pazar		19		17		34	31	R
3	23	3	Pazartesi		20		18		35		
4	24	4	Salı		21		18		36		
5	25	5	Çarşamba		22		19		37		L
6	26	6	Perşembe		23		19		37		
7	27	7	Cuma		24		19		38		LY
8	28	8	C.tesi		25		20		39		
9	29	9	Pazar		25		20		39		
10	30	10	Pazartesi		26		21		40	Kânûn-ı Evvel-i Rumî 31	
11	1	11	Salı		27		21		41		
12	2	12	Çarşamba		28		21		42		
13	3	13	Perşembe		28		22		42		R
14	4	14	Cuma		29		22		43	Şeb-i yeldâ	R
15	5	15	Cumartesi		29		22		43		
16	6	16	Pazar		29		22		43		
17	7	17	Pazartesi		29		22		43		
18	8	18	Salı		29		22		43	Tahvil-i şems be-Cedy	R, E, K
19	9	19	Çarşamba		30		22		43		
20	10	20	Perşembe		30		22		43	Erba'ın	
21	11	21	Cuma		29		22		43		
22	12	22	Cumartesi		29		22		43	Âhir-i şeb-i yeldâ	
23	13	23	Pazar		29		22		43		
24	14	24	Pazartesi		29		22		43		L
25	15	25	Salı		29		22		42		L
26	16	26	Çarşamba		28		21		42		
27	17	27	Perşembe		28		21		41		
28	18	28	Cuma		27		21		41		
29	19	29	Cumartesi		27		20		40		

Şuhûr				Tulû'		Zuhr		İmsak		Şehr-i Rebiülevvel	
Arabiyye	Rumiyye	Frengiyye	Eyyâm	Saat	Dakika	Saat	Dakika	Saat	Dakika	Eyyâm-ı Meşhure	ve Mahsusa
1	20	30	Pazar	2	26	7	20	12	40		L
2	21	31	Pazartesi		25		20		30		
3	22	1	Salı		24		20		39		
4	23	2	Çarşamba		24		19		38		
5	24	3	Perşembe		23		19		37		
6	25	4	Cuma		22		18		36	Şeb-i Milad-ı İsa Aleyhisselâm	
7	26	5	Cumartesi		21		18		35		
8	27	6	Pazar		20		17		34		
9	28	7	Pazartesi		19		17		33		
10	29	8	Salı		17		16		33		
11	30	9	Çarşamba		16		15		31		
12	31	10	Perşembe		15		14		30	Leyle-i Mevlûdi'n-Nebî Aleyhisselâm	
13	1	11	Cuma		13		14		29	Kânûn-ı Sâni-i Rumî	
14	2	12	Cumartesi		12		13		28	sene 1884	
15	3	13	Pazar		11		12		27		
16	4	14	Pazartesi		9		11		25		
17	5	15	Salı		8		11		24		
18	6	16	Çarşamba		6		10		23		
19	7	17	Perşembe		5		9		21		
20	8	18	Cuma		3		8		20	Tahvil-i şems be-Delv	
21	9	19	Cumartesi		1		7		18		
22	10	20	Pazar	2	00		6		17		
23	11	21	Pazartesi	1	58		6		15		
24	12	22	Salı		56		5		13		
25	13	23	Çarşamba		54		4		12		
26	14	24	Perşembe		52		3		10		
27	15	25	Cuma		50		2		8		
28	16	26	Cumartesi		48		1		6		L
29	17	27	Pazar		46	7	00		5		R
30	18	28	Pazartesi		44	6	59		3	Âhir-i Erba'ın	S

Şuhûr				Tulû'		Zuhr		İmsak		Şehr-i Rebiülâhir	
Arıbyye	Rumîyye	Frengîyye	Eyyâm	Saat	Dakika	Saat	Dakika	Saat	Dakika	Eyyâm-ı Meşhure	ve Mahsusa
1	19	29	Salı	1	43	6	59	12	1	Evvel-i Hamsîn	
2	20	30	Çarşamba		40		58	11	59		
3	21	31	Perşembe		38		57		57		
4	22	1	Cuma		36		56		55	Şubat-ı Frengî 28	L
5	23	2	Cumartesi		34		54		53	İzdivâc-ı hayvanat	R
6	24	3	Pazar		32		53		50		
7	25	4	Pazartesi		30		52		49		
8	26	5	Salı		28		51		47		
9	27	6	Çarşamba		25		50		45		
10	28	7	Perşembe		21		49		43		
11	29	8	Cuma		18		48		41		
12	30	9	Cumartesi		16		47		39		
13	31	10	Pazar		14		45		36		R
14	1	11	Pazartesi		11		44		34	Şubat-ı Rumî	R
15	2	12	Salı		9		43		32		
16	3	13	Çarşamba		6		42		30		
17	4	14	Perşembe		4		41		27		
18	5	15	Cuma	1	2		40		25		
19	6	16	Cumartesi	12	59		38		23	Tahvil-i şems be-Hut	
20	7	17	Pazar		57		37		20	Cemre-i ûlâ	
21	8	18	Pazartesi		54		36		18		
22	9	19	Salı		52		35		16		
23	10	20	Çarşamba		49		33		13		
24	11	21	Perşembe		47		32		11		
25	12	22	Cuma		44		31		9		
26	13	23	Cumartesi		42		30		6		
27	14	24	Pazar		39		28		4	Cemre-i Saniye	
28	15	25	Pazartesi		37		27	11	1		
29	16	26	Salı		34		26	10	59		
30	17	27	Çarşamba		32		25		56		

Şuhûr			Tulû'		Zuhr		İmsak		Cemâziyelevvel		
Arabiyye	Rumiyye	Frengiyye	Eyyâm	Saat	Dakika	Saat	Dakika	Saat	Dakika	Eyyâm-ı Meşhure	ve Mahsusa
1	18	28	Perşembe	12	29	6	23	10	54	Mart-ı Frengî 31	L
2	19	1	Cuma		27		22		51		
3	20	2	Cumartesi		24		22		49		
4	21	3	Pazar		22		20		45	Cemre-i Sâlise	Y
5	22	4	Pazartesi		19		18		44		L
6	23	5	Salı		17		17		41		
7	24	6	Çarşamba		14		16		39		
8	25	7	Perşembe		12		15		36	Evvel-i berd-i acûz	
9	26	8	Cuma		9		13		33		
10	27	9	Cumartesi		8		12		31		
11	28	10	Pazar		6		11		28		
12	1	11	Pazartesi		4		9		26	Mart-ı Rumî	
13	2	12	Salı		1		8		23	Tesâvî-i leyl ü nehâr	
14	3	13	Çarşamba	11	58		7		20		
15	4	14	Perşembe		56		5		17		
16	5	15	Cuma		53		4		15	Âhir-i berd-i acûz	L
17	6	16	Cumartesi		50		3		12		
18	7	17	Pazar		48		1		9		
19	8	18	Pazartesi		45	6	00		6		
20	9	19	Salı		43		59		4		
21	10	20	Çarşamba		40		58	10	1	Tahvîl-i şems be-Hamel	R
22	11	21	Perşembe		38		56	9	58	Evvel-i fasl-ı bahar	
23	12	22	Cuma		35		55		55		KL
24	13	23	Cumartesi		33		54		53	Hareket-i Hevâmm	
25	14	24	Pazar		30		53		50		
26	15	25	Pazartesi		28		51		47		
27	16	26	Salı		25		50		45		
28	17	27	Çarşamba		22		49		43		
29	18	28	Perşembe		20		47		39		

Şubûr			Tulû'		Zuhr		İmsak		Cemâziyelahir		
Arabiyye	Rumiyye	Frengiyye	Eyyâm	Saat	Dakika	Saat	Dakika	Saat	Dakika	Eyyâm-ı Meşhure	ve Mahsusa
1	19	29	Cuma	11	17	6	46	9	36		
2	20	30	Cumartesi		15		45		34		
3	21	31	Pazar		12		44		31		
4	22	1	Pazartesi		10		42		28	Nisan-ı Frengî 30	
5	23	2	Salı		7		41		25		
6	24	3	Çarşamba		5		40		22		
7	25	4	Perşembe		2		39		20		
8	26	5	Cuma	11	00		37		17		
9	27	6	Cumartesi	10	57		36		14		
10	28	7	Pazar		55		35		11	Beyzâ-i surh	
11	29	8	Pazartesi		52		34		9		
12	30	9	Salı		50		33		6		
13	31	10	Çarşamba		48		31		3		
14	1	11	Perşembe		45		30	9	0	Nisan-ı Rumî 30	
15	2	12	Cuma		42		26	8	57		
16	3	13	Cumartesi		40		28		55		
17	4	14	Pazar		38		26		52		
18	5	15	Pazartesi		35		25		49		
19	6	16	Salı		33		24		46		
20	7	17	Çarşamba		31		23		44	Tahvîl-i şems be-Sevr	
21	8	18	Perşembe		28		22		41		
22	9	19	Cuma		26		21		38	Evvel-i sitte-i Sevr	
23	10	20	Cumartesi		24		19		35		
24	11	21	Pazar		22		18		33		
25	12	22	Pazartesi		19		17		30		
26	13	23	Salı		17		16		27		
27	14	24	Çarşamba		15		15		25	Âhir-i sitte-i Sevr	
28	15	25	Perşembe		12		14		22		
29	11	26	Cuma		10		13		19		
30	17	27	Cumartesi		9		12		17		

Şuhûr			Tulû'	Zuhr	İmsak	Recebül-ferd					
Arabiyye	Rumiyye	Frengiyye	Eyyâm	Saat	Dakika	Saat	Dakika	Saat	Dakika	Eyyâm-ı Meşhure	ve Mahsusa
1	18	28	Pazar	10	6	6	10	8	14		
2	19	29	Pazartesi		4		9		11		
3	20	30	Salı		2		8		9		
4	21	1	Çarşamba	9	59		7		6	Mayıs-ı Frengi 31	
5	22	2	Perşembe		57		6		3		
6	23	3	Cuma		55		5		1	Rûz-ı Hızır	
7	24	4	Cumartesi		53		4	7	58		
8	25	5	Pazar		51		3		56		
9	26	6	Pazartesi		49		2		53		
10	27	7	Salı		47		1		51		
11	28	8	Çarşamba		45	6	00		48		
12	29	9	Perşembe		43	5	59		46		
13	30	10	Cuma		42		58		43		
14	1	11	Cumartesi		40		57		41	Mayıs-ı Rumî 31	
15	2	12	Pazar		38		56		39		
16	3	13	Pazartesi		36		56		36		
17	4	14	Salı		34		55		34		
18	5	15	Çarşamba		33		54		32	Urûc-ı İsa Aleyhisselâm	
19	6	16	Perşembe		31		53		29		
20	7	17	Cuma		29		52		22		
21	8	18	Cumartesi		28		51		25		
22	9	19	Pazar		26		50		23	Tahvîl-i şems be-Cevvâ	
23	10	20	Pazartesi		25		49		21		
24	11	21	Salı		23		48		19		
25	12	22	Çarşamba		22		48		17		
26	13	23	Perşembe		20		48		15		
27	14	24	Cuma		19		47		13		
28	15	25	Cumartesi		17		46		11	Leyle-i Miraci'n-Nebî Aleyhisselâm	
29	16	26	Pazar		16		46		9		

Şuhûr				Tulû'		Zuhr		İmsak		Şabanü'l-muazzam	
Arabiyye	Rumiyye	Frengiyye	Eyyâm	Saat	Dakika	Saat	Dakika	Saat	Dakika	Eyyâm-ı Meşhure	ve Mahsusa
1	17	2	Pazartesi	9	15	4	45	7	8		
2	18	2	Salı		14		44		6		
3	19	29	Çarşamba		13		43		4		
4	20	30	Perşembe		12		42		3		
5	21	31	Cuma		10		42		1		
6	22	1	Cumartesi		9		42	7	00	Haziran-ı Frengî	
7	23	2	Pazar		9		41	6	59		
8	24	3	Pazartesi		8		40		57		
9	25	4	Salı		7		40		56		
10	26	5	Çarşamba		6		39		55		
11	27	6	Perşembe		5		39		54		
12	28	7	Cuma		5		39		53		
13	29	8	Cumartesi		4		38		52		
14	30	9	Pazar		3		38		51		
15	31	10	Pazartesi		3		38		50		
16	1	11	Salı		2		38		50	Haziran-ı Rumî 30	
17	2	12	Çarşamba		2		38		49		
18	3	13	Perşembe		1		38		49		
19	4	14	Cuma		1		38		48		
20	5	15	Cumartesi		1		38		48		
21	6	16	Pazar		1		38		48		
22	7	17	Pazartesi		1		38		47		
23	8	18	Salı		00		38		47		
24	9	19	Çarşamba		00		38		47		
25	10	20	Perşembe	9	00		38		47		
26	11	21	Cuma		1		38		47		
27	12	22	Cumartesi		1		38		48		
28	13	23	Pazar		1		38		48		
29	14	24	Pazartesi		1		38		49		
30	15	25	Salı		1		38		49		

Şubûr			Tulû'		Zuhr		İmsak		Ramazanü'l-mübarek		
Arabîyye	Rumîyye	Frengîyye	Eyyâm	Saat	Dakika	Saat	Dakika	Saat	Dakika	Eyyâm-ı Meşhure	ve Mahsusa
1	16	26	Çarşamba	9	1	4	38	6	48		
2	17	27	Perşembe		2		39		50		
3	18	28	Cuma		2		39		50		
4	19	29	Cumartesi		3		39		51		
5	20	30	Pazar		3		39		52		
6	21	1	Pazartesi		4		40		53	Temmuz-ı Frengî 31	
7	22	2	Salı		4		40		54		
8	23	3	Çarşamba		5		40		55		
9	24	4	Perşembe		6		41		56		
10	25	5	Cuma		7		41		57		
11	26	6	Cumartesi		8		42		59		
12	27	7	Pazar		8		42	7	00		
13	28	8	Pazartesi		9		43		1		
14	29	9	Salı		10		43		3		
15	30	10	Çarşamba		11		44		4		
16	1	11	Perşembe		13		44		6	Temmuz-ı Rumî 31	
17	2	12	Cuma		14		45		8		
18	3	13	Cumartesi		15		46		9		
19	4	14	Pazar		16		46		11		
20	5	15	Pazartesi		17		47		12		
21	6	16	Salı		19		47		13		
22	7	17	Çarşamba		20		48		15		
23	8	18	Perşembe		20		48		16		
24	9	19	Cuma		21		48		16		
25	10	20	Cumartesi		22		49		21		
26	11	21	Pazar		24		50		24	Tahvil-i şems be-Esed	
27	12	22	Pazartesi		26		51		27		
28	13	23	Salı		27		52		29	Leyle-i Kadir	
29	14	24	Çarşamba		29		53		31		
30	15	25	Perşembe		32		55		34	Yehûd'un Kara Bayramı	

Şuhûr			Tulû'		Zuhr		İmsak		Şevvalü'l-mükerrerem		Eyyâm-ı Meşhure	ve Mahsusa
Arabiyye	Rumiyye	Frengiyye	Eyyâm	Saat	Dakika	Saat	Dakika	Saat	Dakika			
1	16	27	Cuma	9	36	4	55	7	36			
2	17	28	Cumartesi		38		56		38			
3	18	29	Pazar		39		57		40			
4	19	30	Pazartesi		41		58		43		Evvel-i eyyâm-ı bâhûr	
5	20	31	Salı		43		59		45			
6	21	1	Çarşamba		45	5	00		48		Ağustos-ı Frengî 30	
7	22	2	Perşembe		47		1		50			
8	23	3	Cuma		49		2		53			
9	24	4	Cumartesi		51		3		55			
10	25	5	Pazar		53		4		58		Âhir-i eyyâm-ı bâhûr	
11	26	6	Pazartesi		55	5	8	00				
12	27	7	Salı		57		6		3			
13	28	8	Çarşamba		59		7		5			
14	29	9	Perşembe	10	1		8		8			
15	30	10	Cuma		3		9		11			
16	31	11	Cumartesi		5		10		13		Ağustos-ı Rumî 30	
17	1	12	Pazar		7		11		16			
18	2	13	Pazartesi		10		12		18			
19	3	14	Salı		12		13		21			
20	4	15	Çarşamba		14		14		24			
21	5	16	Perşembe		16		16		26			
22	6	17	Cuma		19		17		29			
23	7	18	Cumartesi		21		18		32			
24	8	19	Pazar		23		19		35			
25	9	20	Pazartesi		25		20		37			
26	10	21	Salı		28		21		40		Tahvil-i şems be-Sünbüle	
27	11	22	Çarşamba		30		22		43			
28	12	23	Perşem.		32		23		45			
29	13	24	Cuma		35		25		48			

Şubûr			Tulû'		Zuhr		İmsak		Zilkade		Eyyâm-ı Meşhure	ve Mahsusa
Arabiyye	Rumiyye	Frengiyye	Eyyâm	Saat	Dakika	Saat	Dakika	Saat	Dakika			
1	14	25	Cumartesi	10	37	5	26	8	51			
2	15	26	Pazar		39		27		54	Vefat-ı Meryem		
3	16	27	Pazartesi		42		28		56			
4	17	28	Salı		44		30		59			
5	18	29	Çarşamba		46		31	9	2			
6	19	30	Perşembe		49		32		5			
7	20	31	Cuma		51		33		7			
8	21	1	Cumartesi		54		34		10	Eylül-i Frengi 30		
9	22	2	Pazar		56		36		13			
10	23	3	Pazartesi		58		37		15			
11	24	4	Salı	11	1		38		18			
12	25	5	Çarşamba		3		39		21			
13	26	6	Perşembe		6		40		24			
14	27	7	Cuma		8		42		27			
15	28	8	Cumartesi		11		43		29			
16	29	9	Pazar		13		44		32			
17	30	10	Pazartesi		16		45		35			
18	31	11	Salı		18		47		37			
19	1	12	Çarşamba		21		48		40	Eylül-i Rumî 30		
20	2	13	Perşembe		23		49		43			
21	3	14	Cuma		26		49		45			
22	4	15	Cumartesi		28		50		48			
23	5	16	Pazar		31		52		51			
24	6	17	Pazartesi		33		53		54			
25	7	18	Salı		36		54		56			
26	8	19	Çarşamba		38		55		59	Velâyet-i Meryem		
27	9	20	Perşembe		41		57	10	1			
28	10	21	Cuma		43		58		4	Tahvil-i şems be-Mizân		
29	11	22	Cumartesi		46		59		7			
30	12	23	Pazar		49	6	00		10			

Şuhûr				Tulû'		Zuhr		İmsak		Zilhicce	
Arabîye	Rumîye	Frengîye	Eyyâm	Saat	Dakika	Saat	Dakika	Saat	Dakika	Eyyâm-ı Meşhure	ve Mahsusa
1	13	24	Pazartesi	11	51	6	2	10	13	Evvel-i fasl-ı harif	
2	14	25	Salı		54		3		15	İdû's-Salib	
3	15	26	Çarşamba		56		4		18		
4	16	27	Perşembe		59		6		20		
5	17	28	Cuma	12	1		7		23		
6	18	29	Cumartesi		4		8		25	Kamuş Bayramı	
7	19	30	Pazar		6		9		28		
8	20	1	Pazartesi		9		11		30		
9	21	2	Salı		11		12		33		
10	22	3	Çarşamba		14		13		36		
11	23	4	Perşembe		15		14		38		
12	24	5	Cuma		19		16		41		
13	25	6	Cumartesi		21		17		43		
14	26	7	Pazar		24		18		46		
15	27	8	Pazartesi		26		19		48		
16	28	9	Salı		29		21		51		
17	29	10	Çarşamba		31		22		53		
18	30	11	Perşembe		34		23		56	Teşrin-i Evvel-i Rumî 31	
19	1	12	Cuma		36		24		58		
20	2	13	Cumartesi		39		27	11	1		
21	3	14	Pazar		41		28		3		
22	4	15	Pazartesi		44		29		5		
23	5	16	Salı		46		31		8		
24	6	17	Çarşamba		49		32		10		
25	7	18	Perşembe		51		33		13		
26	8	19	Cuma		54		34		15		
27	9	20	Cumartesi		56		35		17		
28	10	21	Pazar		58		37		20		
29	11	22	Pazartesi	1	1		38		22		

Düvel-i Mütemeddineye Dair Bazı Malumat

Almanya İmparatorluğu

Prusya Krallığı'nın bidâyeti 1113 tarihinden başlayıp 1186 tarihinde Lehistan'ın bir kısmını ve 1283 tarihinde de Almanya memâlikinin hayli yerlerini zabt etmiş ve 1287 tarihinde Fransa ile vukua gelen muharebe neticesinde Fransa'dan eyâletlerini zamîme-i memâlik ederek Almanya İmparatorluğu'na inkılâb eylemiştir.

İmparator Wilhelm Kiyom vilâdeti fi 10 Mart 1212 senesinde vuku bulup imparatorluğu tarihi 12 Kânûn-ı Evvel 1278 senesidir. Payitahtı Berlin şehridir. Mezhebi Protestandır. Veliahdı Prens Frederik olup tarih-i vilâdeti 1247 senesidir. Prusya'nın nüfusu yirmi beş ve umum Almanya'nın nüfusu kırk dört milyon tahmin olunuyor. Vâridâtı masârfâtına mukâbil gelir.

İngiltere Krallığı

İngiltere Hükümeti 277 tarihinden başlayıp 1119 tarihinde İskoderya memâliki ve 1223 tarihinde de İrlanda kıtasını iltihak eylemiştir.

Kraliçe Viktorya vilâdeti 12 Mayıs 1235 senesi ve bidâyet-i hükümeti 16 Haziran 1354 sâlidir. Payitahtı Londra şehridir. Mezheb Protestandır. Veliahdı Prens Albert olup tarih-i vilâdeti 1254 senesidir. İngiltere'nin nüfusu otuz üç milyon ve Hindistan ile beraber umumi iki yüz otuz altı milyon hesap olunuyor. Vâridâtı masârfâtına müvâzî ve idhalatı ihracatından fazladır.

Avusturya İmparatorluğu

Avusturya Hükümeti 373 tarihinde dükalıkla idareye başlayıp Almanya İmparatorluğu ve Macaristan Krallığı taht-ı idaresinde bulunduktan sonra 1251 tarihinde İmparatorluk teşkil olunmuştur.

İmparator Fransuva Jozef vilâdeti 16 Ağustos 1246 ve imparatorluğu 20 Teşrin-i Sâni 1265 senesidir. Payitahtı Viyana şehridir. Veliahdı Prens Radolf olup vilâdeti 1275 senesidir. Nüfus-ı ahali otuz altı milyon olarak vâridâtı masârfâtından ve idhalatı ihracatından fazladır.

İspanya Krallığı

881 senesinde başlayıp 1285 tarihinde zuhur eden ihtilalde Kraliçe İzabella sandalye-i hükümetten azl ve İtalya kralının mahdûm-ı sânisî Prens kral nasb olunmuş ise de ihtilalin temâdîsi cihetle müşârun-ileyh 1290 tarihinde hükümeti terk eylemiş ve bir seneyi mütecâviz müddet cumhuriyetle idare olunmuş ise de tekrar krallığa inkılâb ile Kânûn-ı Evvel 1291 senesi Kraliçe İzabella'nın mahdûmu Don Alfons kral nasb olunmuştur. Payitahtı Madrid şehridir. Mezhebi Katoliktir, nüfus-ı ahali yirmi iki milyon râddesindedir, masârfâtı vâridâtını ve idhalatı ihracatını aşmaktadır.

İsveç ve Norveç Krallığı

İsveç Hükümeti'nin bidâyeti 392 tarihi olup 1230 senesinde Norveç Krallığı Danimarka Krallığı'ndan infikâk ile İsveç'e iltihâk eylediğinden o tarihten beri ikisi birlikte idare olunuyor.

Kral Oskar-ı Sâni vilâdeti 9 Kânûn-ı Sâni 1245 ve krallığı 6 Eylül 1289 senesidir. Payitahtı Stokholm şehridir. Veliahdı Prens Adolf Oskar olup vilâdeti 1276 senesidir. Nüfus-ı ahali altı milyon hesap olunuyor. Masârfâtı vâridâtını aşmakta ve idhalatı ihracatından fazla bulunmaktadır.

İsviçre Cumhuriyeti

700 tarihinden başlayıp bir müddet Roma ve biraz da Fransa tarafından idare olunur iken 708 senesinde müstakillen cumhuriyete tahavvül eylemiştir. Pâyitaht Bern şehridir, nüfusu iki buçuk milyonu mütecâviz ve vâridâtı masârfâtına ve idhalatı ihracatına galibtir.

İtalya Krallığı

389 tarihinde dükalıkla başlayıp 1130 senesinde Sardunya Krallığı'na tahvil olunmuş ve 1266 tarihinde inkılâbâtı zamane ile İtalya Krallığı vücuda gelmiştir.

Kral Homiret vilâdeti 1261 ve krallığı 1295 senesidir. Payitahtı Roma şehridir, mezhebi Katoliktir, nüfus-ı ahali yirmi yedi milyon râddesinde ve masârfâtı vâridâtını geçmektedir. İdhalatı ihracatından ziyade bulunmaktadır.

Bebek Dükalığı

Almanya'da vâkidir. 961 tarihinde bidâyet edip 1221 senesinden sonra Bebek Dükalığı'na tahavvül ile idare olunuyor. Dükâ Frederik Luiz vilâdeti 1242 ve dükalığı 1273 senesidir. Nüfus-ı ahali bir buçuk milyondur. Masârfâtı vâridâtını geçmektedir.

Bavyera Krallığı

Almanya memâlikindedir. 1005 tarihinde dükalık idaresiyle bidâyet edip 1220 senesinde krallığa tahavvül eyledi. Kral Lui vilâdeti 13 Ağustos sene 1263 ve krallığı 26 Şubat 1281 sâlidir. Payitahtı Münih şehridir. Nüfus-ı ahali beş milyon râddesine varır. Vâridât ve masârifâtı karşılaşmaktadır.

Belçika Krallığı

Felemenk Hükümeti idaresinde olduğu halde ihtilal münasebetiyle 1256 tarihinde tefrîk ve krallık teşkil olundu. Kral Leopold-ı Sâni vilâdeti 28 Mart 1251 ve krallığı 9 Temmuz 1282 tarihidir. Payitahtı Brüksel'dir. Nüfus-ı ahali beş milyondan ziyade ve vâridâtı masârifâtından fazladır. İdhalatı ihracatına galib geliyor.

Portekiz Krallığı

534 tarihinde bidâyet edip bir müddet İspanya Hükümeti idaresinde kaldıktan sonra müstakil oldu. Kral Lui Filip vilâdeti 19 Teşrin-i Evvel 1254 ve krallığı fi 30 Teşrin-i Evvel 1278 senesidir. Payitahtı Lizbon şehridir, nüfus-ı ahali beş milyon râddesine varır. Vâridât ve masârifâtı karşılaşmaktadır.

Danimarka Krallığı

308 tarihinde bidâyet edip 865 senesi dükalıkları ve 1231 senesi dahi memâliki, Danimarka'ya iltihâkla cesâmet ve kuvvet bulmuştur.

Kral Kristian vilâdeti 28 Mart 1234 ve krallığı 3 Teşrin-i Sâni 1280 tarihidir. Payitahtı Kopenhag şehridir, mezhebi Protestandır, veliahdı Frederik Şarl olup vilâdeti 1259 sâlidir. Nüfus-ı ahali on dokuz milyon râddesinde olup vâridâtı masârifâtını ve ihracatı idhalatını aşıyor.

Rusya İmparatorluğu

248 tarihinde dükalıkla idareye başlayıp 581 senesinde büyük dükalığa ve 1134 sâlinde imparatorluğa tahavvül etmiştir.

İmparator Aleksandr vilâdeti 1262 ve imparatorluğu 1297 senesidir. Pâyitahtı Petersburg şehridir, mezhebi muhtelifdir. Nüfus-ı ahali yetmiş iki milyon hesap olunuyor. Vâridâtı ve masârifâtı müvâzî olup ihracatı idhalatından fazladır.

Saksonya Krallığı

Almanya memâlikinde olup 829 tarihinde dükalıkla bidâyet ve 1222 senesinde krallığa tahvil-i suret eylemiştir.

Kral Şarl vilâdeti 12 Haziran 1234 ve krallığı 1270 senesidir, pâyitahtı şehridir. Veliahdı Prens Ogüst olup vilâdeti 1261 senesidir. Nüfus-ı ahali iki buçuk milyon râddesinde ve vâridâtı masârifâtıyla tekâbül etmektedir.

Fransa Cumhuriyeti

Fransa Hükümeti eski olup inkılâbâta uğraya uğraya 1207 tarihinde cumhuriyete tebeddül eylemiştir. 1219 senesinde I. Napolyon imparator nasb olunup 1231 senesinde müşârun-ileyh nefy ile tekrar cumhuriyete dönmüş ve III. Napolyon reis-i cumhur bulunduğu halde 1268 tarihinde namına imparatorluk ilan olunmuştur. 1287 senesinde Prusya ile muharebe ederek mağlub ve esir düştüğünden sandalye-i hükümetten inip tekrar cumhuriyet avdet etti.

Reis-i Cumhur Mösyö Gravi pâyitahtı Paris şehridir, mezhebi Katoliktir. Nüfus-ı ahali otuz dokuz milyon râddesine varır. Vâridâtı ve masârifâtı karşılaşmakta ve idhalatı ihracatından ziyâde bulunmaktadır.

Flemenk Krallığı

989 tarihinde cumhuriyetle ibtidâ edip 1231 senesi Lüksemburg Dükalığı birleşmekle krallık vücud bulmuştur.

Kral Lui Filip vilâdeti 1254 ve krallığı 1278 senesidir. Pâyitahtı Amsterdam şehridir, mezhebi Protestandır. Veliahdı Prens Ferdinand olup vilâdeti 1280 sâlidir. Nüfus-ı ahali beş milyon hesap olunmakta ve vâridâtı masârifâtını ve idhalatı ihracatını tecâvüz etmektedir.

Wirttemberg Krallığı

Almanya memâlikinde vâkidir. 901 tarihinde dükalıkla idareye başlayıp 1221 senesinde krallık teşekkül etti.

Kral Şarl Frederik vilâdeti 15 Eylül sene 1239 ve krallığı 1280 senesidir. Pâyitahtı Ştutgard şehridir. Nüfus-ı ahali iki milyona karib ve vâridât masârifâtına mütেকâribtir.

Yunan Krallığı

857 senesinden beri Saltanat-ı Seniyye'ye tabi iken muahharan müsaade-i seniyye üzerine idare-yi müstakille teşkil

liyle Bavyera kralının mahdûm-ı sânisî Prens Oton kral olmuş ise de müddet-i kalîle zarfında zuhur eden ihtilal üzerine müşârun-ileyh tard olunup 1280 tarihinde İngiltere Hükümeti tarafından yedi kıta cezîreleri Yunanistan'a ilhâk ve Danimarka kralının mahdûm-ı sânisî kral tayin olunmuştur.

Kral Yorgi Ferdinado Jorj vilâdeti 1263 ve krallığı 1280 senesidir. Pâyitahtı Atina şehridir. Veliahdı Prens Kostantin olup vilâdeti 1285 sâlidir.

Nüfus-ı ahali bir buçuk milyon râddesinde ve masârifâtı vâridâtını tecâvüz etmektedir, idhalatı ihracatına galibtir.

İran Şahlığı

Bidâyeti beşinci asırdır. Haylice tebeddülâta uğrayıp nihayet 1211 tarihinde idare-i müstakille kesb eylediğinden Fetih Ali şah oldu.

1250 tarihinde Mehmed Şah ve 1265 sâlinde Nasıruddin Şah zimâm-ı hükümete nâil olmuştur.

Nasıruddin Şah vilâdeti 1246 ve şahlığı 28 Ağustos 1265 senesidir. Pâyitahtı Tahran şehridir. Nüfus-ı ahali altı buçuk milyon râddesinde olup vâridâtı masârifâtından fazla kalmakta ve idhalatı ihracatını aşmaktadır.

Japon İmparatorluğu

On ikinci asırdan başlayıp memâlikini bir takım cezîreler teşkil eder. İmparator Motedeno Hito vilâdeti 1269 ve imparatorluğu 1284 senesidir. Nüfus-ı ahali otuz üç milyon râddesinde olup vâridâtı masârifâtına ve ihracatı idhalatına galiptir.

Çin İmparatorluğu

On üçüncü asırdan bidâyetle on altıncı asırda Avrupa'ya münasebete başladı.

İmparator Çung Çi imparatorluğu 1291 senesidir. Pâyitahtı Pekin şehridir. Nüfus-ı ahali dört yüz yirmi beş milyon hesap olunuyor. Vâridât ve masârifâtı mütekârib ve idhalatı ihracatına gâlibtir.

Fas Padişahlığı

1009 senesinde başlayıp 1270 tarihinde Abdurrahman Sultan'ın fevtinden Seyyid Muhammed Sultan'ın hükümdarlığı ve 1290 senesinde Hasan Sultan'ın padişahlığı vuku bulmuştur.

Sultan Hasan pâyitahtı Fas şehridir. Nüfus-ı ahali altı milyon olup idhalatı ihracatına galibtir.

Brezilya İmparatorluğu

Brezilya memâliki 906 tarihinde Alvarez nam kaptan tarafından keşf olunup bir müddet Felemenk ve İspanya hükümetlerinin taht-ı idaresinde kaldıktan sonra 1238 tarihinde imparatorluğa tebeddül etmiş ve imparatorluğuna Portekiz kralının mahdûmu ta'ayyün etmişti.

İmparator Don Pedro vilâdeti 1241 ve imparatorluğu 1247 senesidir. Pâyitahtı Rio Janya şehridir. Nüfus-ı ahali bir buçuk milyonu mütecâvizdir. Vâridâtı masârifâtından ve ihracatı idhalatından fazla bulunuyor.

Müctemî'a-i Amerika Cumhuriyeti

İngiltere Hükümetinin taht-ı idaresinde bulunduğu halde 1487 tarihinde vaki olan ihtilal sebebiyle bazı düvel-i muazzamanın himayeleri üzerine İngiltere'den tefrik ve otuz beş eyalet yekdiğere rabt ve telhik olunarak cumhuriyete tebdil olunmuştur.

Reis-i cumhur [...], pâyitahtı Washington şehridir. Mezhebi Protestandır. Nüfus-ı ahali otuz dokuz milyon hesap olunmaktadır. Vâridâtı masârifâtına ve idhalatı ihracatına galibtir.

Romanya Krallığı

Saltanat-ı Seniyye'nin taht-ı idare-i aliyyesinde imâret iken Berlin Muâhedesî üzerine krallığa inkılâb etmiştir.

Kral Şarl vilâdeti 20 Nisan 1255 ve imâreti 20 Nisan 1283 ve krallığı 1295 senesidir. Nüfus-ı ahali nisf milyon râddesine varır. Masârifâtı vâridâtını ve ihracatı idhalatını geçmektedir.

Sırbıya Krallığı

Saltanat-ı Seniyye'nin taht-ı idare-i aliyyesinde imâret iken Berlin Muâhedesî mücebebince kesb-i istiklal ederek krallık teşekkül etmiştir.

Kral Milan Obrnoviç vilâdeti 1275 ve imâreti 1285 senesi ve krallığı 1295 sâlidir. Pâyitahtı Belgrad şehridir. Nüfus-ı ahali bir buçuk milyon tahmin olunup vâridâtı masârifâtına mütekârib ve ihracatı idhalatına galib geliyor,

Karadağ Prenslığı

Devlet-i Aliyye'nin taht-ı idaresinde olduğu halde Berlin Muâhedenâmesi üzerine müstakil kaldı.

Prens Nikola vilâdeti 1256 ve imâreti 1286 ve istiklali 1295 tarihidir. Nüfus-ı ahali yüz yirmi bin râddesindedir. Vâridâtı masârifâtına müvâzî bulunuyor.

Nüfus Ve Edyân Ve Elsine-i Âlem

Kürre-i arzda, bir milyar dört yüz yirmi dört milyon nüfus tahmin olunup üç yüz altı milyon mikdarı Avrupa'da ve sekiz yüz yirmi beş milyon kadarı Asya'da ve iki yüz milyona mütekârib nüfus Afrika'da ve dört buçuk milyonu mütecâviz nüfus Avustralya'da ve seksen beş buçuk milyon râddesindeki nüfus Amerika'da bulunmakta imiş. Bundan iki yüz milyon kadarı ehl-i İslâm ve üç yüz üç milyonu Hnstiyan ve beş milyonu Yahudi olup kusuru putpe-rest ile ehl-i kitap olmayan akvâmdır.

Kürre-i arzda deverân eden elsine iki bin beş yüz ve mezhepler bin nevi bulunuyor.

Memâlik-i Mahrûse-i Şahane

Dört eyâlet-i mümtâze ile beraber otuz sekiz vilayeti ve yedi elviye-i müstakilleyi teşkil etmekte ve her bir vilayet dahi müte'addid elviyeye ve livâlar kazalara münkasım bulunmaktadır. Kezâlik eyâlât-ı mümtâzede başka başka elviye ve idareleri câmi'dir.

Nüfus-ı umumiye otuz beş milyon râddesine varır. Vâridât masânfâtı karşılaştırmak üzere sâye-i şahanede ıslahat-ı maliye derdest-i icra bulunmuştur. Ahvâl-i ticariyeye gelince idhalat ihracata nisbede ziyâdedir.

Eyâlât-ı Mümtâze

Mısır Hidivi Mehmed Tevfik Paşa Pâye-i Sadâret

Tunus Valisi Ali Bey

Bulgaristan Beyi Prens Aleksandr

Sisam Beyi Aleksandr Paşa Vezir

Institut kurde de Paris

[ERKÂN VE ME'MURÎN-İ VİLÂYET]

Institut kurde de Paris

ERKÂN VE ME'MURÎN-İ VİLÂYET

Vali-i Vilayet

Hasan Samih Paşa

Murassa' Müşir Mecidi
Osmanî 1
Defterdar Edhem Bey Ülä Sânisî Mecidi 3
Mektubî Osman Zeki Bey Mütemâyiz
Nâib Mustafa Fevzi Efendi Mahrec

Kumandarân-ı Askeriye

Mevki Kumandanı Mirlivâ Salih Zeki Paşa M 3
Süvari Alay Kumandanı Miralay Hacı Reşid Bey M 4
Redif Kumandan Vekili Miralay Ali Şefik Bey M 3
Jandarma Miralay Mehmed Raşid Bey

Meclis-i İdare-i Vilayet

Reis Vali-i Vilayet

Azâ-i Tabiiyye Azâ-i Münthabe
Defterdar Bey Feyzullah Raif Efendi Mütemâyiz Mecidi 3
Mektubî Bey Said Galib Efendi Sâlise
Nâib Efendi Keşişan Mihail Efendi Sâlise M 4
Minasyan Ohannes Efendi Sâlise

Ketebesî

Başkâtib Feyzi Efendi Sâlise
Talat Efendi Râbi'a Rıza Efendi
Nazmi Efendi Zülfikar Efendi
Besim Efendi

Meclis-i İdare Müdde'î-i Umumiliğini Azâdan Feyzullah Efendi

Meclis-i İdare Mustantıklığını Azâdan Mihail Efendi

Meclis-i idare Mustantık Muavinliğini Ketebeden Talat Efendi ifa ediyorlar.

A'şâra müte'allik umûrda A'şâr Nâzırı ve Evkaf'a ait müzâkerede Evkaf muhasebecisi efendiler dahi azâ-i tabiiyye sırasında bulunurlar.

Adliye

Adliye Müfettişi Hafız Rüşdü Efendi Sâniye M 4

İstînâf Mahkemesi

Müdde'î-i Umumi Fethi Bey Mütemâyiz

Hukuk Dairesi

Reis Nâib Mustafa Efendi Mahrec
Azâ Hacı Abdülhamid Efendi
Azâ Hacı Hüseyin Efendi
Azâ Kazazyan Osib Efendi Sâlise
Azâ Bursalı Mardros Efendi
Azâ Mülâzımı Abdülaziz Efendi

Ceza Dairesi

Reis Halid Bey Sâniye
Azâ Sabri Efendi
Azâ Abdülkadir Ağa Kapıcıbaşı
Azâ Yusuf Efendi
Azâ Karabet Efendi
Azâ Mülâzımı Rifat Efendi

Başkâtib Abdülkadir Efendi Râbi'a

Zabit Ketebesî

Muhlis Efendi Şevki Efendi
Tevfik Efendi Sıddık Efendi

Muhasebe-i Vilayet

Tayfur Efendi   Muhiddin Bey
Mustafa Efendi   Mustafa Efendi
Derviş Efendi   Hafız Zülfikar Efendi
Osman Efendi

Mektubî Kalemi

Mümeyyiz Abdülkadir Faik Efendi Sâlise
Müsevvid Osman Sakıb Efendi Râbi'a   Müsevvid Hacı Bekir Efendi
Müsevvid Zülfikar Hakkı Efendi Sâlise   Müsevvid Hafız Necib Efendi
Mübeyyiz İzzet Efendi   Mübeyyiz Şevket Bey
Mübeyyiz Fuad Bey   Mübeyyiz Arif Bey
Mübeyyiz Bâki Efendi

Evrak Odası

Müdür Tevfik Efendi Sâlise
Hasan Efendi münhal
Abdülhamid Efendi   Rüşdü Efendi
Nedim Efendi   Ahmed Efendi

Maarif İdaresi

Müdür Celal Bey
Müfettiş Osman Efendi
Kâtib Galib Efendi

Maarif Komisyonu

Reis Müdür Bey
Azâ Fethi Efendi Sâlise   Azâ Arif Efendi Hâcegân
Azâ Hüseyin Efendi   Azâ İsmail Efendi

Matbaalar

Nâzır Mektubî-i Vilayet
Müdür ve Muharrir Tevfik Efendi Sâlise
Kâtib İzzet Efendi

Hurûf Matbaası

Sermürettib Tomas Efendi
Mürettib Şükrü Efendi
Mürettib Artin Efendi
Destgâhcı Serkis Efendi
Merdaneci Mehmed Efendi
Müvezzi' Mehmed Ali Efendi
Müvezzi' Bedros Efendi

Litografya Matbaası

Sermemur Muhlis Efendi
Memur Veli Efendi
Memur Mehmed Ali Efendi
Çarkçı Osman Efendi
Çarkçı Mustafa Efendi
İki nefer muvakkat şâkird dahi
istihdam olunmaktadır.

A'şâr Nezâretî

Nâzır İsmail Efendi
Muhasebe Kalemi   Tahrirât Kalemi
Başkâtib Ömer Efendi   Başkâtib Vahid Efendi
Refiki münhal   Refiki Galib Efendi
Refiki Receb Hilmi Efendi   Refiki Osman Bey
Muhâsebe Refiki Kâmil Bey

Bazı Rüesâ-yı Memurîn

Evkaf Muhasebecisi İsmail Efendi Râbi'a
Vergi Müdürü Şâkir Efendi
Nüfus Nâzırı Emin Efendi

Matbaa Komisyonu

Reis Defterdar Edhem Bey Efendi Ülä Sânisî M 3
Azâ Evrak ve Matbaa Müdürü Tefvik Efendi Sâlise
Azâ Defter-i Hakanî memuru Emin Efendi Sâlise
Azâ münhaldir.

Sicill-i Ahlak Komisyonu

Reis Mektubî Mümeyyizi Abdülkadir Faik Efendi Sâlise
Azâ Evrak ve Matbaa Müdürü Tefvik Efendi Sâlise
Azâ Mektubî Kalemî Müsevvidi Osman Sakıb Efendi Râbi'a
Azâ İstînâf Azâ-i Sâbıkasından Hacı Mazhar Efendi
Azâ Muhasebe-i Vilayet Ketebesinden Hacı Tayfur Efendi
Azâ A'şâr Nezâreti Tahrirât Başkâtibi Vahid Efendi
Azâ Merkez Tahrirât Kalemî Müsevvid-i Evveli Ragıb Efendi
Azâ Defter-i Hakanî Kalemî Başkâtibi Mustafa Nazım Efendi
Azâ Evkaf Muhasebecisi Kâtibi Abdülhâdi Efendi
Azâ Kâtib Müftüzâde Abdülaziz Efendi

Nâfla Dairesi

Başmühendis Mösyö Sister
Kondüktör Galyar Efendi Kondüktör Medeni Efendi
Kondüktör Karabet Efendi Kondüktör Kömürcüyan Efendi

Nâfla Komisyonu

Reis Said Galib Efendi Sâlise
Azâ Hacı Temur Beyzâde Mehmed Bey Azâ Belediye Kâtibi İsmail Bey
Azâ Çelebiyan İrmoş Efendi Azâ Hekimyan Bogos Efendi

Vilayet Telgraf İdaresi

Başmüdür Bedri Efendi Sâniye
Seyyar Müfettişi Galyar Efendi
Müfettiş Muavini Şevki Efendi Müfettiş Muavini Mahmud Efendi
Başmüdür Kâtibi Kadri Efendi Başmüdür Kâtibi Vehbi Efendi

Jandarma Alay Meclisi

Reis Miralay Mehmed Raşid Bey M 3
Azâ Binbaşı İzzet Ağa M 4 Azâ İdare Emni Vekili Said Efendi
Azâ Yüzbaşı İsmail Efendi Azâ Yüzbaşı Hasan Rıza Efendi
Azâ Yüzbaşı Osman Hilmi Efendi Azâ Mülâzım-ı Evvel Mehmed Ali Ağa
Mülâzım-ı Sâni Abdurrahman Efendi

1. The first part of the report deals with the general situation of the country and the progress of the work during the year.

2. The second part of the report deals with the results of the work during the year.

3. The third part of the report deals with the financial situation of the institution during the year.

4. The fourth part of the report deals with the work of the various departments of the institution during the year.

5. The fifth part of the report deals with the work of the various departments of the institution during the year.

6. The sixth part of the report deals with the work of the various departments of the institution during the year.

7. The seventh part of the report deals with the work of the various departments of the institution during the year.

8. The eighth part of the report deals with the work of the various departments of the institution during the year.

9. The ninth part of the report deals with the work of the various departments of the institution during the year.

10. The tenth part of the report deals with the work of the various departments of the institution during the year.

Institut kurde de Paris

[Diyarbekir Sancağı]

Institut kurde de Paris

Diyarbakir Sancağı

Merkez Mutasarrıfı Hurşid Bey Sâniye M 3

Müftü Hacı Ahmed Efendi
Keldani Metropolitidi Abd Yesû Efendi
Tahrirât Müdürü Hafız Efendi

Müderris Nakib Hacı Mesud Efendi İzmir Pâyesi
Muhasebeci Eyüb Sabri Efendi
Defter-i Hakanî Memuru Emin Efendi Sâlise

Bidâyet Mahkemesi

Müdde'î-i Umumî Muavini Mustafa Mazhar Efendi
Hukuk Dairesi Ceza Dairesi
Reis Maruf Efendi İzmir Pâyesi Reis İzzet Efendi
Azâ Derviş Efendi Azâ Zülfikar Efendi
Azâ Ohannes Efendi Azâ Agop Efendi
Azâ Mülâzımı Hafız Efendi Azâ Mülâzımı Sabit Efendi
Başkâtib Cemil Efendi

Zabıt Ketebesi

Said Efendi Mehmed Ali Efendi
Senai Efendi Zülfikar Efendi

Merkez sancağının müstakillen meclis-i idaresi olmadığından livâ heyeti meclis-i idare-i vilayete devamlı meclis-i mezkûrun erkân ve heyetiyle birleşip umûr-ı livâyı tesviye etmekte bulunmuşlardır.

Ticaret Mahkemesi

Reis Hacı Mehmed Efendi
Azâ-i Dâime Azâ-i Muvakkate
Mehmed Efendi münhal
Bedon Efendi Hacı Hasan Ağa
Kâtib-i Sâni Tuhman Efendi Taşçıyan Tomas Efendi
Andon Efendi

Mahkeme-i Şer'iyye

Başkâtib Abdülkadir Efendi
Ali Rıza Efendi Ömer Efendi
Abdülkadir Efendi Zülfikar Efendi
İcra Memuru Fethullah Efendi Sâlise M 4
Hükümet Dava Vekili İbrahim Efendi Mukavelât Muharriri Keyork Efendi

Muhasebe-i Livâ

Mustafa Galib Efendi Mehmed Asım Efendi
Şakir Efendi Abdurrahman Efendi
İbrahim Hakkı Efendi Sandık Emîni Luviç Efendi

Tahrirât Kalemi

Müsevvid Ragıb Efendi Müsevvid Rıza Efendi
Mukayyid Sabri Efendi Mübeyyiz Said Efendi
Mukayyid Sıdkı Efendi Mübeyyiz İzzet Efendi

Belediye Dairesi

Reis-i Evvel Fethi Efendi Sâlise
Reis-i Sâni Osib Efendi

Azâ Hacı Ahmed Efendi
Azâ Hacı Cebir Efendi
Azâ Mıgırdıç Efendi
Azâ Ohannes Efendi
Başkâtib İsmail Bey
Kâtib-i Sâni Mustafa Efendi
Azâ Hacı Kader Efendi
Azâ münhal
Azâ Mıgırdıç Efendi
Azâ Karabet Efendi
Memleket Tabibi Bedros Efendi
Sandık Emiri Matos Efendi
Müfettiş Ali Ağa

Belediye Eczahanesi

Eczacı Dimostin Efendi Muvakkaten Muavini Karabet Efendi

A'sâr İdaresi

Müdür Tefvik Efendi

Başkâtib Cemil Efendi Kâtib-i Sâni Hafız Ali Efendi
Kâtib-i Sâlis Azmi Efendi Anbar Memuru Hilmi Efendi

Vergi Kalemi

Mizân Kâtibi Abdülcebbar Efendi Vukuat Kâtibi Kasım Efendi
Refiki Mehmed Ali Efendi Refiki Beşar Efendi
Defterci Mehmed Ali Efendi

Evkaf Komisyonu

Reis Müftü Efendi

Azâ Evkaf Muhasebecisi Efendi Azâ Arif Efendi Hâcegân
Azâ Abdülkadir Efendi Azâ Hacı Sadık Efendi
Evkaf Kâtibi Abdülhâdi Efendi

Ticaret Meclisi

Reis Hacı Mehmed Efendi

Azâ Mehmed Efendi Azâ Hacı Ahmed Efendi
Azâ Hacı Hasan Ağa Azâ Tomas Efendi
Azâ Kirekos Efendi Azâ İstapan Efendi
Azâ Osib Efendi Azâ Karabet Efendi

Ziraat Meclisi

Reis Mustafa Nailî Efendi

Azâ İsmail Bey Azâ Ahmed Bey
Azâ Mustafa Bey Azâ Abdurrahman Ağa
Azâ Cubur Efendi Azâ Mıgırdıç Efendi
Azâ Agop Efendi Azâ Bolis Efendi
Azâ Karabet Efendi

Tahsildar Dairesi

Livâ Sertahsildarı Abdullah Efendi
Kaza Sertahsildarı Abdurrahman Efendi

Süvari

Namık Efendi Osman Efendi
Sükutî Efendi Lütfi Efendi
Abdülğafur Efendi Abdullah Efendi

Piyade

Ahmed Efendi   Ahmed Efendi
Avidis Efendi   münhal

Tahsilat Komisyonu

Reis Jandarma Miralay Mehmed Raşid Bey M 3

Azâ Muhasebeci Eyüb Efendi   Azâ livâ ser-tahsildarı Abdullah Efendi
Azâ Zülfikar Ağa Kapıcıbaşı   Azâ Mustafa Naili Efendi
Azâ Ahmed Bey   Azâ Uyuni Efendi

Defter-i Hakanî Kalemî

Memur Emin Efendi Sâlise

Başkâtib Nazım Efendi   Kâtib-i Sâni Mesud Efendi
Tapu Kâtibi Abdurrahman Efendi   Yoklama Kâtibi Abdülvahhab Efendi
Tahsildar Abdurrahim Efendi

Nüfus Kalemî

Kâtib-i Evvel Mehmed Said Efendi
Kâtib-i Sâni Sadullah Efendi

Telgraf İdaresi

Müdür Vehbi Efendi Sâlise

Türkçe Muhabere Memurları   Lisan-ı Ecnebi Muhâbere Memurları
Sermemur Ali Efendi   Şef distasyon Bazin Efendi
Sermemur Cemal Efendi   Sermemur İmamiyan Efendi
Memur-ı Sâni Halil Efendi   Sermemur Hazaros Efendi
Memur-ı Sâni Tevfik Efendi   Sermemur Attaryan Efendi
Memur-ı Sâlis Mustafa Efendi   Memur-ı Sâni Misak Efendi
Memur-ı Sâlis David Efendi   Memur-ı Sâni Agop Efendi
Memur-ı Sâlis Sâib Efendi
Memur-ı Sâlis Zülfü Efendi   Posta Memuriyeti
Memur-ı Sâlis Nuri Efendi   Memur Abdullah Efendi

Rûsûm-ı Sitte İdaresi

Müdür Hafız Ali Efendi

Muhasebe Başkâtibi Vasfi Efendi   Tahrirât Başkâtibi Hacı Bekir Efendi
Refik-i Üla Hâdi Efendi   Mukayyid ve Müsevvid Şerif Efendi
Refik-i Sâni Zülfü Efendi   Mübeyyiz Abdullah Efendi
Evrak-ı Sahiha Memuru Hayali Efendi   Duhân ve Müskirât Kâtibi Zülfü Efendi
Kâtib Osman Nuri Efendi   Anbar Emîni Hurşid Efendi

Fabrika

Memur Hüsrev Efendi   Muavini Bogos Efendi

Jandarma Tabur Meclisi

Reis Binbaşı İzzet Hayri Ağa M 4

Tabur Kâtibi Hafız Efendi   Yüzbaşı Mustafa Ağa
Yüzbaşı Şaban Ağa   Mülâzım-ı Evvel Ahmed Efendi
Kâtib Muavini Hacı Hasan Efendi

Polis Meclisi

Kolağası Ata Efendi

Tabur Kâtibi Said Efendi
Mülâzım-ı Evvel Hasan Bey

Yüzbaşı Mustafa Bey
Mülâzım-ı Sâni Ohannes Efendi

Mektepler

Darülmualimîn

Tâlib Aded 6

Rüşdiye-i Mülkiye Mektebi

Muallim-i Evvel Mahmud Hamdi Efendi

Müderis Muallim-i Sâni Ali Efendi

Muallim-i Sâlis Ali Efendi

Muallim-i Hat Vahid Efendi

Aded-i Şâkirdân 68

İnâs Mektebi

Birinci Muallime Zübeyde Hanım

İkinci Muallime Esmâ Hanım

Mubassıra Mevlude Kadın

Aded-i Şâkirdân 62

Diyarbakır'da otuz beş sıbyân mektebi bulunup 500 şâkird okutturulmakta ve bir uçtan da ibtidâî mektepleri açılmaktadır.

Rüşdiye-i Askeriye Mektebi

Müdür Kolağası Hakkı Efendi M 5

Resim Muallimi
Yüzbaşı Şevket Efendi
Arabî Muallimi
Subhi Efendi

Dahiliye Yüzbaşı
Rifat Efendi
Hüsn-i Hatt-ı Türkî Muallimi
Vahid Efendi

Riyâziye Muallimi Mülâzım-ı Evvel
Hulusi Efendi
Farisî Muallimi
Hafız Necib Efendi

Aded-i Şâkirdân

Hristiyan	İslâm	
	18	Üçüncü sene
4	34	İkinci sene
4	59	Birinci sene
8	111	Yekûn

Mekteb-i mezbûr dört sınıf üzerine müretteb olup şimdilik dördüncü sene teşkil olunamamıştır. Mekteb-i mezbûrda tefris olunan dürûs ber-vech-i âtîdir.

Türkçe İbâre Kırâatı, İmlâ Tahriri, İlmihal, Hüsn-i Hatt-ı Türkî, Sarf-ı Arabî, Gevher-i Sencide, Hesab-ı Mükemmel, Fransızca, Hüsn-i Hatt-ı Fransevî, Resim, Nahv-i Arabî, Gülistan, Coğrafya-yı Muhtasar ve Mükemmel, Kavâ'id-i Osmaniye, Usul Defteri, Mantık ve Tatbikat-ı Arabiyye, Hendese.

Jandarma Taburu

Binbaşı Azmet Hayri Ağa M 4

Tabur Kâtibi Hafız Hasan Efendi

Muavini Hacı Hasan Efendi

Süvari

Bölük	Yüzbaşılar	Mülâzım-ı Evveller	Mülâzım-ı Sâniler
1	Osman Efendi	Ahmed Efendi	Faris Efendi
2	Şaban Ağa	Mehmed Ali Ağa	Mustafa Ağa
3	Hamid Ağa	Mehmed Ali Efendi	Abdurrahman Ağa

Piyade

Bölük	Yüzbaşılar	Mülâzım-ı Evveller	Mülâzım-ı Sâniler
1	Mustafa Ağa	Mehmed Tevfik Ağa	Bekir Ağa
2	Hacı İsmail Efendi	münhal	Mustafa Ağa
3	Hasan Ruza Efendi	Mehmed Ali Ağa	Hasan Ağa
4	Halil Ağa	Ahmed Ağa	Hasan Ağa

Polis Taburu

Bölük	Yüzbaşılar	Mülâzım-ı Evveller	Mülâzım-ı Sâniler
		Kolağası Ata Efendi	
		Tabur Kâtibi Said Efendi	
1	Mustafa Bey	Davud Bey	Ohannes Efendi
2	Mahmud Efendi	Hasan Bey	Hamdi Efendi
	Hapishane Müdürü İzzet Efendi		Hapishane Kâtibi Hacı Efendi

Nevâhî-i Mülhaka

Şark Nahiyesi

Müdür Rifat Efendi

Kâtib Mustafa Efendi

Vergi Kâtibi Ahmed Efendi

Kikâ Tırkân Vergi Kâtibi Hacı İsmail Efendi

Garb Nahiyesi

Müdür Ahmed Bey

Kâtib Ali Efendi

Vergi Kâtibi Mehmed Efendi

Ömerkan Vergi Kâtibi Ahmed Hulusi Efendi

Derik Nahiyesi

Müdür Ahmed Efendi

Kâtib Mustafa Efendi

Vergi Kâtibi Abdullah Efendi

Behramki Nahiyesi

Müdür Ahmed Efendi

Kâtib Abdullah Efendi

Vergi Kâtibi Mustafa Efendi

Mahal-Metinan Nahiyesi

Müdür Ömer Efendi

Vergi Kâtibi Hamid Efendi

Karyelerde bulunan Sıbyân Mektepleri Bâb 12 Şâkirdân Nefer 311

Silvan Kazası

Kaymakam Necib Bey

Nâib Hasan Efendi

Müftü Efendi

Mal Müdürü Abdullah Efendi

Tahrirât Kâtibi Kâşif Efendi

Meclis-i İdare

Reis Kaymakam Bey

Azâ-i Tabiiyye

Azâ-i Muntehabe

Nâib Efendi

Mehmed Ağa

Müftü Efendi

Şeref Ağa

Mal Müdürü

Karabet Efendi

Tahrirât Kâtibi

Keto Ağa

Mahkeme-i Bidâyet

Reis Nâib Efendi

Azâ İbrahim Ağa Azâ Agop Ağa

Başkâtib Osman Nuri Efendi

Mustantuk Muavini Efendi

Kâtib-i Sâni Mesud Efendi Müderris

Belediye Meclisi

Reis-i Evvel Hebo Ağa

Reis-i Sâni İbrahim Bey

Azâ Mirzo Ağa

Azâ Süleyman Ağa

Azâ Kito Ağa

Azâ Artin Ağa

Kâtib ve Sandık Emni Efendi

A'sâr Memuriyeti

Memur Ahmed Lüzumi Efendi

Başkâtib Ahmed Efendi

Kâtib-i Sâni Mehmed Ali Efendi

Anbar Memuru Hocas Efendi

Nüfus Memuriyeti

Memur Abdülkadir Efendi

Kâtib Bogos Efendi

Memurîn-i Salresi

Arazi Kâtibi Efendi

Yoklamacı Efendi

Vergi Kâtibi Abdülkerim Efendi

Sandık Emni münhal

Tahsildarân

Sertahsildar Mehmed Şefik Efendi

Süvari Ahmed Efendi

Süvari Hüseyin Efendi

Süvari Ali Efendi

Piyade Reşid Efendi

Piyade Mehmed Efendi

Hazro Nahiyesi

Kâtib Hayreddin Efendi

Vergi Kâtibi Ali Bey

Mihrani Vergi Kâtibi Abdülaziz Efendi

Lice Kazası

Kaymakam İbrahim Edhem Efendi

Nâib Abdullah Efendi

Müftü Efendi

Mal Müdürü Mustafa Efendi

Tahrirât Kâtibi Mustafa Efendi

Meclis-i İdare

Reis Kaymakam Efendi

Azâ-i Tabiiyye

Azâ-i Müntehabe

Nâib Efendi

Mehmed Bey

Müftü Efendi

Hacı Ali Ağa

Mal Müdürü

Ohannes Efendi

Tahrirât Kâtibi

Serkis Ağa

Mahkeme-i Bidâyet

Reis Nâib Efendi

Azâ İsmail Bey

Azâ Kirkor Ağa

Başkâtib Hacı Remzi Efendi
Mustanlık Muavini Efendi

Kâtib-i Sâni Efendi

Belediye Meclisi

Reis Hüseyin Bey

Azâ Hacı Ahmed Ağa

Azâ Hacı Yusuf Ağa

Azâ Kosto Ağa

Azâ Bogos Ağa

Kâtib ve Sandık Emni Ahmed Efendi

A'sâr Memuriyeti

Memur Mustafa Efendi

Başkâtib Şekib Efendi

Kâtib-i Sâni Abdülkadir Efendi

Anbar Memuru Mehmed Efendi

Nüfus Memuriyeti

Memur Hakkı Efendi

Kâtib münhal

Memurîn-i Salresi

Tapu Kâtibi Cemal Efendi

Vergi Kâtibi Besim Efendi

Kurâ Vergi Kâtibi Mustafa Bey

Sandık Emni Karabet Efendi

Tapu Yoklama Kâtibi Mehmed Bey

Tapu Tahsildarı Hüseyin Efendi

Lice Memleha Memuriyeti

Memur Osib Efendi

Kâtib [...] Efendi

Tahsildarân

Süvari Mehmed Efendi

Piyade Yusuf Efendi

Süvari Artin Efendi

Piyade Osib Efendi

Lice Rüşdiye Mektebi

Hani Rüşdiye Mektebi Muallimi

Muallimi Mehmed Efendi

Efendi

Hani Nahiyesi

Müdür Mehmed Bey

Tapu Kâtibi Kasım Efendi

Vergi Kâtibi Ömer Efendi

Livânın Mevkii – Hâl-i Hâzırı

Diyarbakir şehri Lice, Silvan kazalarıyla Şark ve Kikâ ve Türkmen-i Garp ve Ömerkan, Mahal ve Metinan, Derik, Behramki nevhâsini ve Lice kazası, Hani ve Silvan kazası dahi Hazro ve Mihrani nahiyelerini câmi' olmak üzere Diyarbakir sancağı teşekkül etmiştir. Diyarbakir şehri 11124 nüfus zükûr ile 4164 hane ve 3916 dekâkîn ve musakkafât-ı saireden ve umum sancak 69244 ahali-i zükûrdan ve 1056 kurâ ve 27597 haneden ibarettir ki nüfus-ı muharrerenin 51345'i müslim ve 17899'u gayr-i müslimdir. Hesabdan haric olan nüfus-ı inâs ise nüfus-ı zükûrdan daha çoktur. Şehrin beyân olunan nüfusu yerlisine mahsus olup haricden âmed ü şüd ile ale'd-devam mevcud bulunan kalabalık nüfus-ı mezkûrenin iki mislinden ziyâde tahmin olunmaktadır. Şehir ahalişi lisan-ı resmî-i Osmanî ile müteteklim olup hasbe'l-ihtilât ekserisi kürdî ve bazıları arabî lisanlarına dahi âşinâdırlar. Ahali hep zeki ve fatîn olurlar. Zekâvetlerinin her mahalde şöhrati vardır. Şehrin hâricindeki ahali umûmen ekrâd tâifesidir. Burada ciyâdet-i hava mevkiiyle mütenâsib olmak lazım gelirse de bazı mahallerde mevcud olan mülevvesât yığıntıları ve suların terâkümünden hâsıl olan bataklıklar vehâmet-i havayı icab etmektedir. Diyarbakir havalisinde fusûl-i erba'a hükmünü tamamıyla icra eder. Yaz mevsimleri sıcak olarak şiddet-i hararet otuz beş otuz altı dereceden bazen kırk dereceye kadar çıkar. Hâric-i surda bulunan 83 kut'a buz gölleri ve 16 aded buzhaneler kış mevsiminde donup ve doldurulup eyyâm-ı hârrede sarf ve isti'mâl olunur ki, bir nevi âb-ı hayatır denilebilir. Diyarbakir'de 28 cami-i şerif ve 32 mescid ve dört medrese ve birer rüşdiye-i askeriye ve mülkiye ile yeni küşâd olunmuş bir inâs mektebi ve otuz beş mekteb-i âdî ve yedi kütüphane ve beş tekke ve 11 kilise ve altı Hıristiyan mektebi ve iki murahhashane mevcud olup yüz aded su terazisi ve yüz otuz aded çeşme câridir. İçkale'deki su ile beraber şehirde akan su iki bin beş yüz masura olur. Bunun bin masuradan ziyâdesi âb-ı hamravat denilen mâ-i lezizdir. Konaklarda ve bazı hanelerde havuzlar, fevâreler teşkil eden ve çeşmelerde cereyan eyleyip ahalinin isti'mâline mahsus olan bu sudur. Bu sulardan başka her bir hanede birer ikişer su kuyuları bulunup suyu yazın soğuk ve kışın mu'tedil olur. Haric-i surda bahçeler ve bostanlar kesret üzere bulunup her nevi sebze ve eşcâr yetişmelte ise de eşcârın çoğu dut ve kavak ve söğüt ağaçları olduğundan duttan pek çok harîr imal olunur. Ve kavak ve söğüt ağaçlarının bir kısmı kelek bağlanarak Dicle ile Musul vilayetine sevk ve ihrac kılınır. Hurma ve portakal ve limonun gayri olarak meyvesi her nevidendir. Kavun ve karpuzu pek leziz olur. Sırmalı çarşaf ve her türlü çartari ve canfes gibi harîr kumaşların nefis ve gayrisi nesc ve imal olunur ve masnû'âtı dahi aksâm-ı muhtelifeyi şâmil bulunur. Arazisinin kuvve-i inbâtiyyesi her türlü mahsul yetiştirmeye müsta'id olup umum sancağın mahsulat-ı arziyye ve mayi'asını ve mamulât ve masnû'âtı aksâmını hâvî bir kut'a istatistik cetveli merbûttur. Şehrin etrafını muhît olan sur cesîm olup devren beş bin zirâ'-ı a'şârî ve duvarlarının itifâ'ı on dokuz ve bazen on beş zirâ'-ı a'şârî ve tahtı bir buçuk ve bazen iki ve iki buçuk zirâ'-ı a'şârîdir. Mezkûr duvarlardan itifâ'ı noksan olanların mevkileri yüksek olarak devri suret-i muntazama ve müstevyededir. Sur-ı mezkûrda seksen iki aded cesîm kale bulunduğundan her bir kale kavsen elli bir itifâ'en yirmi bir ve yirmi iki zirâ'-ı a'şârî olarak cümlesi metin ve müstahkem kârgir olmak üzere bina olunmuştur. Kaleler fevkânî ve tahtânî ikişer büyük anbarı câmi' ve her bir anbar yirmişer bin keyl-i a'şârî zahire alacak kadar vâsî'dir. Bundan başka nısfî şehrin cihet-i şarkiyesinde bulunan burc ve cidâr ve bir nısf da sur-ı aslıyla memleket-ârâsını fâsıl ve sekiz yüz zirâ'-ı a'şârîye karîb diğer bir sur olup İçkale namıyla derûn-ı memlekette on iki kaleyi ve her bir kale kezâlik tahtânî ve fevkânî cesîm anbarları müştemeldir. Sur-ı asliyenin hâric-i sura açılır dört kapısı ve İçkale dairesinin memlekete doğru açılır iki ve sur hâricine açılır yine iki kapısı olup İçkale'nin hâric-i sura olan iki kapısı kapalı durur. Virankale ebvâb-ı saire gündüzleri açılıp geceleri kapanır. İçkale denilen daire dahilinde Virankale namıyla ma'rûf memlekete nâzır ve âmûdî sath-ı zeminden elli zirâ'-ı a'şârîye karîb mürtefi' bir kale olarak vaktiyle burc u bârûyu şâmil ve mamur iken asâkir-i Cengiziye ve Moğol tâifesinin hücumlarından yıkılmış ve bina eserleri câbecâ şimdi mevcud bulunmuştur. Diyarbakir ebniyesi vaktiyle mülevven mermer olduğu ve Cami-i Kebîr'in heykel tabir olunan vasatı kable'l-İslâm bina olduğu tarihçe sabittir. Muallak Camii'nin minaresi dahi kable'l-İslâm bina olunmuş bir eser olduğu halde sonra ittisâlinde cami-i mezkûr inşa olunarak o eser camiye minare ittihâz olunmuştur. Hâric-i surda vâki Çift Kastal denilen pınarın yanında taştan oyulmuş ve tûlü yirmi bir zirâ'-ı a'şârî bulunmuş olan mağara âsâr-ı atîkadandır. Diyarbakir'in pişgâhından cereyân eden Dicle nehrinin birazı Piçar dağından ve birazı dahi Ergani Madeni'ne on saat mesafesi bulunan Gaydan karyesinden nebe'ân ve cereyân ederek Eğil nahiyesi toprağında yekdiğere karışır ve Diyarbakir'i geçtikten sonra yolda birçok enhâr dahi birleşerek Musul ve Bağdad'dan mürûr ile Bağdad ve Basra arasında da nehr-i Fırat ile birleşmesiyle Şattü'l-Arab'ı teşkil ve Basra Körfezi'ne insibâb eder. Tûl-i cereyânisi 1200 kilometredir. Diyarbakir'in yarım saat cihet-i cenûbiyesinde üzerinde on bir kemer üzerine mebnî cesîm ve müstahkem bir köprü vardır. Silvan kazasının kaymakam makarrı bulunan Meyafarkin kasabasının etrafındaki sur harab ve derûn-ı kasabada duvarları bâki bazı ebniye âsâr-ı atîkadandır. Şu kasaba tarihlerde ahvâl-i mezkûr olan Meyafarkin mülûk-i sâlifesinin makarrı olduğu halde inkilâbât-ı zaman yıka yıka bir küçük karye şekline indirmiştir. On beş dakika haricde bir minare mevcud olup vaktiyle orası vasat-ı memleket olduğu mervîdir. Derûn-ı kasabada âsâr-ı atîkadan ma'dûd bir musanna bina vardır ki şâmil olduğu on iki pencerelerin vaz-ı binasında muvâzene-i mahsûsaya riayet olunmuş idüğünden güneş nokta-i itidâle varıp tesâvî-i leyl ü nehâr vukuunda mezkûr pencerelerin her birine birer saat vurup sonra gurub vâki olur. Silvan'ın Boşat karyesi derûnunda aşağısı kalın ve yukarısı nisbette ince bir minare itifâ'ında bir kaya ve işbu kaya üzerine çıkılacak sa'bû'l-mürûr bir yol olup kayanın en yukarısında taştan oyulmuş su sarnıçları ve bazı odalar dahi vardır. Bitlis vilayetinde Sason karyesinden çıkan su ile Kulp nahiyesinde akan su birleşip Batman nehr-i cesîmini teşkil ettikten sonra Silvan kazası derûnundan mürûr ile Hasankeyf nahiyesinde Dicle'ye munsab olur. Silvan'a dört saat mesafesi

olan Batman nam karyede nehr-i mezkûr üzerinde bir köprü vardır ki, şâyân-ı temâşâdır. Köprünün iki tarafında birer küçük göz var ise de orta gözü sudan kemer merkezine kadar yirmi zirâ'-ı a'sârî mürtefi' ve kâimelerinin arası on zirâ'-ı a'sârîden ziyâde vâsi' olup büyük kemerin her iki tarafında fevkânî iki oda dahi mevcuttur. Hazro nahiyesi ki, Tercil nam kale-i meşhuredir. İnkılabât-ı zaman bunu da ufacık bir karye haline getirmiş ve bu nahiyeye haylice bağ ve bahçeyi câmi' bulunmuştur. Orada bulunan Hud nam cebel derûnunda müte'addid mağaralardan seyelân eden sular mevsim-i sayfda incimâd ederek billur gibi parlak ve sâfi buz olur. Ve kış mevsiminde âdetâ su gibi erir. Lice kasabası tarihlerde mezkûr olan İtak nam kale-i meşhure olup kaiesi şimdilerde harapır. Bağ ve bahçeli bir mahaldir. Kasabaya iki buçuk saat mesafede bulunan ve tülû yedi ve arzı beş zirâ'-ı a'sârîden ibaret olan bir karanlık mağaranın derûnunda taştan oyulmuş dükkân ve merdiven eseri bulunduğu gibi sade karye olan sakfından bir soğuk su damlayıp mevsim-i sayfda katreleri yere düştüğü anda muncemid olur ve Fis nam karye civarında taştan oyulmuş oda ve ahırlar bulunuyor. Kasabaya iki saat mesafesi bulunan Malik karyesinde ve sengistân bir mahalde memleha bulunup mezkûr memlehada beheri on iki zirâ'-ı a'sârî umkunda iki aded kapı ve iki havuz ve altmış beş tâbe mevcuttur. Senevî doksan bir kırye-i a'sârî tuz ihrac ve senesi içinde sarf olunur. Lice'ye muzâf Hani nahiyesinin bağ ve bahçeleri vefir ve âb u havası pek latiftir. Lice ve Hani nahiyelerinde birer rüşdiye mektebi vardır.

Diyarbakır Sancağının İstatistik Cetvelidir.

Mahsulat-ı Arziye	Yekûn-ı Mahsul	Sarfiyat	
		Dahilî	Haricî
Nev'-i Mahsul	Keyl A'sârî		
Hinta	2300000	Umumi	
Şa'ir	1500000	Kezâ	
Hububat-ı saire	300000	Kezâ	
Kesilen ağnâm	Aded		
	280000	Kezâ	
	Kırye-i A'sârî		
Balmumu	5000	2000	3000
Tiftik	7000	Umumi	
Yapağı	50000	33000	17000
Kıl	50000	33000	17000
Kök Boya	5500	Umumi	
Mazı ve Teferruatı	280000	25000	255000
Nar Kabuğu	160000	100000	60000
Sumak Yapağı	110000	Umumi	
Sumak	22000	Kezâ	
Fetik	5500	Kezâ	
Ketre	34000	11000	23000
Penbe-i Ham	220000	110000	110000
Hafî Erz	385000	165000	220000
Cıld-i Sansar	4400	2750	1650
Cıld-i Tilki	11000	3300	7700
Cıld-i Tavşan	11000		Umumi
Harîr Kozası	35000	Umumi	
Badem	3500	2300	1200
Mahsulat-ı Sınâiyye			
	Top		
Çatari	16000	2000	14000
Kutni	3000		Umumi
Gazaliye	24000	6500	17500

Mahsulat-ı Arzıye	Yekûn-ı Mahsul	Sarfiyat	
		Dahilî	Haricî
Nev'-i Mahsul			
Kırmızı İplik	15000	5000	10000
Manusa	30000	10000	20000
Yerli Basma	20000	10000	10000
Çarşaf	3000	1000	2000
	Aded		
Mülevven Meşin	10000	5000	5000
Mülevven Sahtiyan	13000	6000	7000
Kösele	10000	5000	5000
Ayakkabı	70000	50000	20000
Tiftik	2000	1000	1000
Şal Aba	4000	3000	1000
Harîr Poşi	40000	15000	25000
Canfes	30000	5000	25000
Mareke	1000	500	500
Eğer Takımı	1000	500	500
Mamulât-ı Ahşabiye	30000	20000	10000
Çorap	30000	20000	10000
Külâh	11000	10000	1000
	Kıyye-i A'şârî		
Muytabiye	70000	32000	28000
Mamul Cild-i Camus	55000	Umumi	
Nühâs Evânî	65000	22000	43000
Mamul Gümüş	2000	1250	750
Mamul Gazzaziye	5000	2300	2700
Mamul Tunç	7600	3200	4400
Mamul Demir	145000	110000	350000
Çift Âlâtı	20000	Umumi	
Sucuk ve Pestil	40000	Kezâ	
Lüle ve Sebil	100.000	50.000	50.000
Mahsulat-ı Mâyi'a			
	Kıyye-i A'şârî		
Peynir	330000	Umumi	
Revgan-ı Sade	165000	110000	55000
İç Yağı	33000	Umumi	
Zeytin Yağı	11000	3300	7700
Sabun Yağı	27500	11000	16500
Susam Yağı	440000	390000	50000
Pekmez ve Akîd	190000	Umumi	
Meşrubat-ı Mütenevvi'a	28000	11000	17000
Meyve-i Höşk ve Ter	600000	Umumi	
Kuru Üzüm	1000000	Kezâ	
Asel	22000	Kezâ	

[Mardin Sancağı]

Institut kurde de Paris

Mardin Sancağı

Mutasarrıf Dede Bey İstabl-ı Âmire

Nâib Mehmed Rüşdü Efendi Müderris

Müftü Ahmed Hilmi Efendi

Muhasebeci Abdullah Vahid Efendi

Tahrirât Müdürü Şevket Efendi Râbi'a M 4

Meclis-i İdare

Reis Mutasarrıf Bey

Azâ-i Tabiiyye

Nâib Efendi

Müftü Efendi

Muhasebeci Efendi

Murahhas Milkon Efendi

Tahrirât Müdürü

Murahhas Efendi

Defter-i Hakanî Memuru

Evkaf Müdürü Mesud Efendi

Azâ-i Müntehabe

Mehmed Derviş Efendi

İbrahim Bey

Kendiryan Said Efendi

Hanna Varisi Efendi

Başkâtib Şeyhmus Efendi

Kâtib-i Sâni Hanna Efendi

Bidâyet Mahkemesi

Müdde'î-i Umumî Muavini Artin Maho Efendi

Hukuk Dairesi

Ceza Dairesi

Reis Nâib Efendi

Reis Abdüllatif Efendi

Azâ Sırrı Efendi

Azâ Fuad Efendi

Azâ Milkon Efendi

Azâ Raci Efendi

Azâ Mülâzımı Şeyhmus Efendi

Azâ Mülâzımı İsmail Efendi

Başkâtib Salim Efendi

Zabıt Ketebesi

Ali Rıza Efendi

Şeyhmus Efendi

Antuvan Efendi

Nasri Efendi

Mahkeme-i Şer'iyeye

Başkâtib Hacı Ahmed Efendi

Kâtib-i Sâni Mahmud Efendi

İcra Memuru Tahir Efendi

Hükümet Dava Vekili Cemal Efendi

Muhasebe Kalemî

Vâridât Kâtibi Mahmud Nüzhet Efendi

Masârıfât Kâtibi Osman Efendi

Refiki Abdülgani Efendi

Refiki Necib Efendi

Sandık Emîni Milkon Efendi

Yevmiye Kâtibi Habib Efendi

Tahrirât Kalemî

Müsevvid Derviş Efendi

Mübeyyiz Ahmed Efendi

Mukayyid Ahmed Efendi

Mehmed Ragıb Efendi

Mübeyyiz Mustafa Zeki Efendi

Belediye Dairesi

Reis Abdülgafur Efendi

Azâ Hacı Ali Bey
Azâ Numan Efendi
Azâ Refiki Şevki Efendi
Kâtib Şeyhmus Efendi
Memleket Tabibi Abdülahad Efendi

Azâ Yahya Çelebi
Azâ İlyas Efendi
Azâ Yusuf Bülbül
Sandık Emîni Kırkor Efendi

A'şâr İdaresi

Müdür Süleyman Hilmi Efendi
Başkâtib Midhat Efendi
Kâtib-i Sâlis Yusuf Efendi

Kâtib-i Sâni Şeyhmus Efendi
Anbar Memuru Mehmed Bey

Defter-i Hakanî Memuriyeti

Memur Abdülkadir Kâmi Efendi
Kâtib Mehmed Nuri Efendi

Tapu Kâtibi Mehmed Efendi

Vergi Memuriyeti

Mardin Vergi Kâtibi Davud Efendi
Kikâ Vergi Kâtibi Davud Efendi
Kurâ Vergi Kâtibi Hafız Mehmed Efendi

Refiki Bekir Haydar Efendi
Milli Vergi Kâtibi İbrahim Efendi
Defterci Halil Vani Efendi

Evkaf Komisyonu

Reis Müftü Efendi
Azâ Evkaf Müdürü
Azâ İbrahim Bey

Azâ Derviş Ali Efendi
Azâ Mehmed Bey

Nüfus Memuriyeti

Memur Yunus Bey Kapıcıbaşı
Kâtib Kasım Efendi

Tahsildar Dairesi

Livâ Sertahsildarı Halil Efendi
Kaza Sertahsildarı Mustafa Efendi
Süvari Abdurrahman Bey
Süvari Hacı İsmail Efendi

Süvari Abdülkadir Efendi
Piyade Mahmud Efendi

Telgraf İdaresi

Müdür Nazmi Efendi
Sermemur Fethi Efendi

Memur Faik Efendi

Tahrir Komisyonu

Reis münhal
Azâ Yahya Çelebi
Azâ Rafael Şevki Efendi

Azâ münhal
Azâ Sado Yerihan Efendi

Rûsûm-ı Sitte

Müdür Ali Şevki Efendi
Başkâtib Mıgırdıç Efendi
Kâtib-i Sâlis Rızkullah Efendi
Anbar Memuru Abdülmesih Efendi
Tahsildar-ı Evvel Melkon Efendi

Kâtib-i Sâni Cercis Efendi
Sandık Emîni Yusuf Efendi
Müfettiş Mahmud Ağa
Tahsildar-ı Sâni İlyas Efendi

Jandarma Tabur Meclisi

Reis Binbaşı Vekili

Azâ Tabur Kâtibi Zülfikar Efendi

Azâ Yüzbaşı Hasan Ağa

Azâ Yüzbaşı Ali Ağa

Azâ Mülâzım-ı Evvel Salih Efendi

Azâ Mülâzım-ı Sâni Hacı Ağa

Rüşdiye Mektebi

Muallim-i Evvel

Şakirdân

Muallim-i Sâni

Reşid Efendi

Aded 42

Davud Efendi

Jandarma Taburu

Binbaşı Vekili Osman Efendi

Tabur Kâtibi Zülfikar Efendi

Süvari

Bölük

Yüzbaşılar

Mülâzım-ı Evveler

Mülâzım-ı Sâniler

1

Hasan Ağa

Sami Bey

Numan Efendi

2

Mehmed Ağa

Mustafa Ağa

Mehmed Ağa

Piyade

Bölük

Yüzbaşılar

Mülâzım-ı Evveler

Mülâzım-ı Sâniler

1

Ali Ağa

Mehmed Salih Efendi

Mehmed Derviş Ağa

2

Hasan Ağa

Safer Ağa

Abdurrahman Ağa

Sergardiyân Derviş Ağa

Ömerkan Nahiyesi

Zâbita Memuru İbrahim Efendi

Şırnak Nahiyesi

Kaymakam Nasrullah Bey

Nâib Abdülvahhab Efendi

Müftü Efendi

Mal Müdürü Ali Efendi

Tahrirât Kâtibi Mustafa Efendi

Meclis-i İdare

Reis Kaymakam Efendi

Azâ-i Tabiiyye

Azâ-i Müntehabe

Nâib Efendi

İsmail Ağa

Mal Müdürü

İbrahim Ağa

Tahrirât Kâtibi

Münhal Ağa

Mahkeme-i Bidâyet

Reis Nâib Efendi

Aza Osman Ağa

Aza Toma Efendi

Başkâtip İsmail Bey

Mustantuk Muavini Salih Efendi

Kâtib-i Sâni Abdülgani Efendi

Nüfus Memuriyet

Memur Mehmed Efendi

Kâtib münhal

Memurîn-i Sairesi

Tapu Kâtibi Ahmed Efendi

Vergi Kâtibi İbrahim Efendi

Sandık Emîni Kiryakis Efendi

Tahsildarân

Sertahsildar İsmail Efendi

Süvari Abdülmecid Efendi

Süvari Hakkı Efendi

Avine Kazası

Kaymakam Veli Sabri Efendi

Nâib Bekir Efendi

Müftü Hafız Ali Efendi

Mal Müdürü Ömer Efendi

Tahrirât Kâtibi Emin Efendi

Meclis-i İdare

Reis Kaymakam Efendi

Azâ-i Tabiiyye

Azâ-i Müntehabe

Nâib Efendi

münhal

Müftü Efendi

Mehmed Ağa

Mal Müdürü

Cercis Ağa

Tahrirât Kâtibi

münhal

Mahkeme-i Bidâyet

Reis Nâib Efendi

Azâ Cercis Efendi

Azâ Yesari Efendi

Başkâtib Abbas Efendi

Mustantık Muavini Tahir Efendi

Kâtib-i Sâni Mehmed Ali Efendi

Nüfus Memuriyeti

Memur Said Efendi

Kâtib Abdülkadir Efendi

A'sâr Memuriyeti

Memur Ahmed Bey

Kâtib Hafız Efendi

Anbar Memuru Mehmed Ali Efendi

Memurîn-i Sairesi

Tapu Kâtibi Mustafa Efendi

Yoklama Kâtibi Efendi

Vergi Kâtibi Behram Efendi

Tapu Tahsildarı Efendi

Savur Vergi Kâtibi Rauf Efendi

Sandık Emîni Şeyhmus Efendi

Tahsildarân

Sertahsildâr Galib Bey

Süvari Mehmed Efendi

Süvari Şükrü Efendi

Piyade münhal

Cizre Kazası

Kaymakam Hacı Ahmed Efendi

Nâib Ali Efendi

Müftü Abdülkerim Efendi

Mal Müdürü Musa Efendi

Tahrirât Kâtibi Ali Efendi

Meclis-i İdare

Reis Kaymakam Efendi

Azâ-i Tabiiyye

Azâ-i Müntehabe

Nâib Efendi

Abdulfettah Efendi

Müftü Efendi
Mal Müdürü
Tahrirât Kâtibi

Mahmud Efendi
Abdülmesih Efendi
münhal

Mahkeme-i Bidâyet

Reis Nâib Efendi
Azâ Seyyid Mehmed Efendi
Azâ Hürmüz Efendi
Başkâtib Satı Efendi
Mustantık Muavini Efendi
Kâtib-i Sâni Said Efendi

Belediye Meclisi

Reis Mahmud Efendi
Azâ Hacı Mehmed
Azâ Antuvan Efendi
Azâ münhal
Azâ İshak Efendi
Kâtib Emin Efendi
Sandık Emimi Emin Efendi

A'sâr Memuriyeti

Memur Osman Efendi
Başkâtib Ömer Efendi
Kâtib-i Sâni Emin Efendi
Anbar Memuru Abdurrahman Bey

Nüfus Memuriyeti

Memur Ahmed Hamdi Efendi
Kâtib Reşid Efendi

Memurîn-i Saire

Tapu Kâtibi Ahmed Efendi
Vergi Kâtibi Mehmed Vehbi Efendi
Hasenan Vergi Kâtibi Ahmed Efendi
Beşhabur Vergi Kâtibi Hasan Efendi
Sandık Emimi Eblah Efendi

Tahsildarân

Sertahsildar Necib Bey
Süvari Hasan Efendi
Süvari Davud Efendi
Süvari Abdurrahman Efendi
Piyade İskender Efendi

Telgraf İdaresi

Müdür Sezai Efendi
Memur Ali Efendi

Rüsûm-ı Sitte Memuriyeti

Memur Abdülğani Efendi
Kâtib Abdullah Efendi
Rüşdiye Mektebi Muallimi Efendi

Nusaybin Kazası

Kaymakam Mustafa Efendi
Naibi Ahmed Nuri Efendi
Müftü [...] Efendi
Mal Müdürü Necib Efendi
Tahrirat Kâtibi Ahmet Efendi

Meclis-i İdare

Reis Kaymakam Efendi
A'zâ Tabiyye
A'zâ Müntahabe

Naib Efendi   Cuma Ağa
Mal Müdürü   Hamo Ağa
Tahrirat Katibi   Kirkor Ağa

Mahkeme-i Bidayet

Reis Naib Efendi
Azâ Süleyman Efendi   Azâ Şem'un Efendi
Başkatip Abdurrahman Efendi
Müstantuk Muavini Davud Efendi   Katibi Sani Salih Efendi

Belediye Meclisi

Reis Şeviş Efendi
Azâ Hasan Ağa   Azâ Sadun Ağa
Kâtib Şeyhmus Efendi
Sandık Emini Hasan Efendi

A'şâr Memuriyeti

Memur Tennuri Efendi
Kâtib Mehmed Efendi   Anbar Memuru Ahmed Bey
Memurîn-ı Saire
Tapu Kâtibi Derviş Efendi   Vergi Kâtibi Mustafa Efendi
Bunesri Vergi Kâtibi Mehmed Efendi   Sandık Emini Kasaryan Efendi

Nüfus Memuriyeti

Memur Emin Efendi
Kâtib Mehmed Efendi

Tahsildarân

Sertahsildar Ahmed Efendi
Süvari Halil Efendi   Süvari Davud Efendi
Süvari Halil Efendi

Rûsûm-ı Sitte

Memur Vehbi Efendi
Kâtib İlyas Efendi

İlyan Nahiyesi

Müdür Abdurrahman Bey
Kâtib Abdülcebbar Efendi

Midyat Kazası

Kaymakam Mustafa Efendi
Nâib Süleyman Efendi   Müftü Efendi
Mal Müdürü Davud Efendi   Tahrirât Kâtibi İbrahim Efendi

Meclis-i İdare

Reis Kaymakam Efendi
Azâ-i Tabiiyye   Azâ-i Muntehabe
Nâib Efendi   Mehmed Ağa
Mal Müdürü   İsmail Ağa
Tahrirât Kâtibi   Kevo Ağa

Mahkeme-i Bidâyet

Reis Nâib Efendi

Azâ Halil Efendi

Azâ Ohannes Efendi

Başkâtib Mustafa Efendi

Mustantık Muavini Cemal Bey

Kâtib-i Sâni Emsih Efendi

Belediye Meclisi

Reis Hasan Efendi

Azâ Hüseyin Velo Ağa

Azâ Hanna Gülyâğı Ağa

Azâ Yusuf Ağa

Azâ Süleyman Ağa

Kâtib Nasri Efendi

Sandık Emîni Hüseyin Efendi

A'sâr Memuriyeti

Memur Şaban Efendi

Kâtib-i Evvel Hafız Efendi

Kâtib-i Sâni Hasan Efendi

Anbar Memuru Mehmed Efendi

Nüfus Memuriyeti

Memur Cercis Efendi

Kâtib Ahmed Efendi

Memurîn-i Sairesi

Tapu Kâtibi Ali Efendi

Vergi Kâtibi Cemil Efendi

Kercevs Vergi Kâtibi Hasan Efendi

Sandık Emîni Emin Efendi

Telgrafhane

Memur Tahir Efendi

Tahsildarân

Sertahsildar Abdülkadir Efendi

Süvari Necib Ağa

Süvari Derviş Ağa

Süvari Ömer Efendi

Rüsûm-ı Sitte

Memur Mehmed Efendi

Kâtib Vasil Efendi

Hasankeyf Nahiyesi

Müdür Derviş Efendi

Kâtib Süleyman Efendi

Vergi Kâtibi Şerif Efendi

Livânın Mevkii – Hâl-i Hâzırı

Mardin sancağı Cizre, Şirnak, Nusaybin, Midyat, Avine kazaları ve dört müdürlük merkeziyle beraber elli dört nevâhîyi hâvidir. Mardin kasabası 7737 nüfus zükûr ile 2291 hane ve 1159 dükkan ve bir o kadar musakkafât-ı saireden ve umum sancak 85303 ahali-i zükûrdan ve 1062 kurâ ve 28588 haneden ibarettir ki bunun 60191'i müslim ve 13043'ü gayr-i müslimdir. Hesaptan haric bulunan inâs ise zükûrdan daha ziyadedir. Mardin ahalişi umumiyet üzere arabî-yü'l-lisan olup ekserisi türkçe dahi bilirler. Aşâirin gayri olarak karyelerde bulunan ahali hep Kürd'dür. Mardin kasabasında mamur olarak kırk beş ve münderis olmak üzere dahi yirmi cami ve üç medrese ve birkaç bâb mekteb-i âdi ve bir rüşdiye mektebi ve gayr-i müslim ahaliye mahsus kilise ve mektepler mevcuttur.

Mardin'in mevkii refî ve havası latîf ise de suyu az olduğundan yağmur suları içmek üzere su sarnıçları vardır. Livânın kuvve-i inbâtiyyesi clerece-i kâfiyede olup mahsulât-ı arzıyye ve mâyi'asını ve mamulât ve masnû'ât-ı mahalliyesini câmi' istatistik cetveli merbûttur. Bu sancakta a'lâ bitim ve incas hâsıl olur ki her mahalde olan şöhretine değer. Mardin kasabasının çöl bâdiyesi göz gezdirildikçe görülür. Kasabanın üst tarafında tülen beş yüz ve arzan üç yüz metreyi hâvî cesîm bir kalesi olup âsâr-ı atika ve bârûlarla ebniye-i saireyi câmi' ise de vaktiyle harab olmuştur. Kale-i mezkûrede derûnu tûlen ve arzan yirmi beş zirâ'-ı a'şârî ve umkan pek derin bir kebir su sarnıcı ve bundan mâ'adâ müte'addid sarnıçlar bulunmaktadır ki cümlesi taştan oyulmuş şeylerdir. Kasabaya dört saat mesafede olan Koçhisar'da atik ve harab ebniyeler ve altı saat mesafede olan Dara nam karyede haylice harab eserler olup İskender ile Dara'nın mahall-i ma'rekesidir. Karye-i mezkûre vaktiyle pek büyük ve mamur bir şehir olduğu âsâr-ı bâkiyesinden nümâyândır. Burada Kalenderan namıyla yâd olunur bir cesîm kasım âsâr-ı harabiyesi görülmektedir ki, taşları üçer metre mik'abdan ve kemer ayakları musanna' nukûs-ı mahkûkeden ibarettir. Bu kasırdan başka üç saat ötede Sirça karyesi civarında bir kas-ı harab dahi bulunup bunun cesâmeti ötekinden daha ziyâdedir. Azamet-i binâiyyesi altı yedi saatlik mesafeden görünür. Hacı Behram nahiyesinde vapur kömürü madeni evvelce keşf olunup bir mikdarı Bağdad vilayeti celilesine irsâl ile vapurlarda istî'mâl dahi edilmiş ise de maden-i mezkûrla nehr-i Dicle arasında bulunan on beş saat mesafeyi hâvî tarîk sa'bû'l-mürûr olmak cihetiyle naklindê müşkilât görüldüğünden terk olunmuştur.

Midyat kazasında lâ-yu'ad ve lâ-yuhsâ mağaralar olup cümlesi taştan oyulmuş ve kaza-yı mezkûra muzâf Hasankeyf nahiyesindeki hanelerin ekserisi dahi kezâlik taştan oyulup müte'addid odalar ve daireler teşkil edilmiş şeylerdendir. Hasankeyf'de Dicle nehri üzerinde harap bir köprü bulunuyor. Hasankeyf evâilde pek cesîm olarak bazı mülûkun makarrı olduğu tarih-şinâsân-ı cihanın malumlarıdır. Nusaybin kasabasında bulunan dört aded dikili taş altışar zirâ'-ı a'şârî tülündedir. Kasabanın pişgâhından cereyân eden Çağcağ nehri üzerinde pek çok ebniyenin âsâr-ı atıkası müşâhede olunmaktadır. İşbu nehir kasabanın cihet-i şimâliyesinde dört saat mesafede bulunan Dalin karyesinde Aksu Karasu namlarıyla iki menba'dan çıkıp tesadüf ettikleri mezârî'i saky ile aşağıda Habur nehrine munsab olur.

Nusaybin'de Kasr-ı Rahacat demekle ma'rûf karyede ebniye-i atika âsârı nümâyândır. Cizre kasabası ittisâlinde bir ve üç saat mesafesinde ve şark tarafında bulunan Şah karyesinde Kayser-i Rum namıyla yâd olunur üç ve dört buçuk saat mahalde Ceko nam cebel üzerinde de bir ve iki saat mesafede Geli nam boğazda dahi iki ve üç saat uzakta ve şimâl cihetinde Fenek nam karyede yine, sekiz aded harap kalceler ve cesîm ebniye ve âsârlar müşâhede olunmaktadır. Cizre önünden geçen Dicle nehri üzerinde harab olmuş bir kârgir ve hâlâ istî'mâl olunur bir de ahşaptan köprü vardır. Mardin berriyesi arap ve müsta'reb aşâyirin bannacak mahalli olup aşâyir-i merkûmeden birisi Şemir aşiretidir. Aşiret-i merkûm on bin haymeyi câmi' olup Zor sancağına merbût ise de ekseriyâ Mardin ve Siverek taraflarında bulunmaktadır. Bu aşiret üç familyaya mensub olup birisi el Cerbe ve ikincisi ez-Zeydan ve üçüncüsü el-Ömer'dir. Bunların furû'undan el-Hârîse ve es-Sâyih ve en-Necm ve es-Sâbit ve el-Amûd ve el-Fedağa ve el-Abdullah ve el-Kaletyan namlarıyla yâd olunur, bazı kabileler dahi sayılır. Aşiret-i mezkûre külliyyetli ağnâm ve deveye mâlik olup yapağı ve revgan-ı sade ve koyun ve kuzu ve deve sarfiyatından pek çok ticaretleri olduğu gibi kendi melbûsâtları için muhtac oldukları bez ve meşlah misillü eşyayı ve me'kûlâtlarına muktezî zahireyi çöle civar olan ahali-i meskûneden iştirâ ederler. Ve ağnâm ve yapağı ve revgan ve deve iştirâsı için içlerine tüccar gider gelir aşâyirin birisi de Tay aşiretidir. Bu aşiretin cesâmet-i asliyesi olmayıp Tay denilen kabile üç dört yüz haneden ibaret bulunmuş ise de muahharan bazı esbâb üzerine aşiretleri ve Cubur aşiretinin bir fer'i bunlarla ittihâd eylediklerinden tahminen üç bin hayme kadar olmuşlar ve Nusaybin kurbunda Çağcağ Suyu üzerinde hayme-nişin bulunmuşlardır. Bunların harekât ve sekenâtca Şemir aşiretinden farkları yok ise de oldukça ziraat eder ve hükûmete vergi ve a'şâr ve rûsûmât gibi tekâlifât-ı mûriyyeyi edâ ederler. Aşâyirin birisi de Cubur aşireti olup altı yüz kadar haymeleri ve Nusaybin toprağında ziraatları vardır. Harekât ve sekenâtca Tay aşireti gibidirler. Aşâyirin birisi de Pekari aşireti olup Zerkan suyu üzerinde bulunurlar ise de topluca olmayıp ma'amâfih muamelatı Mardin havalisince pek çok olduğu ve deve ve ağnâm ve hayvanat-ı saireye mâlik oldukları halde büyüt ve süknâları yoktur. Birazı da ziraat ederler. Aşâyirin birisi de Milli aşireti olarak iki firkadırlar. Birisi Viranşehir tarafında hayme-nişin olarak Tamavi kabilesidir ve ikincisi Re'sûlayn ile Mardin arasında bulunan kabile olup mevsim-i ziraatte haymeleri ve bu mevsimin gayrinde ikâmetlerine mahsus karye ve haneleri vardır. Ağnâm ve kuzu ve deve ve hayvanat-ı sairelerinin sarfiyatından ticaret-i kâfiye ederler. Ve arabî ve kürdî lisânıyla mütekellimdirler. Aşâyirden birisi de Kikâ aşireti olup Kikâ Çınkan ve Kikâ Halecan namlarıyla iki firkadırlar. Re'sûlayn ile Mardin arasında bulunan bazı mahaller kendilerine mevki-i ikâmet olarak hal ve hareket ve ziraat ve ticaretleri Milli aşireti gibidir. Aşâyirden biri de Dekori aşireti olup bunlar da Re'sûlayn ve Mardin arasındaki bazı araziye cây-ı ikâmet etmiş ve hal ve hareket ve ziraatları ve ticaret ve lisanları ötekileri gibi bulunmuştur.

Livâ-i Mezkûrun İstatistik Cetvelidir

Mahsulat-ı Arziyye Nev'-i Mahsul	Yekûn-ı Mahsul Keyl-i A'sârî	Sarfiyat	
		Dahilî	Haricî
Hinta	1260000	Umumi	
Hinta	567000	Kezâ	
Şa'ir	567000	Kezâ	
Hububat-ı Saire	540000	Kezâ	
	Kıyye-i A'sârî		
Duhân	88000	66000	22000
Penbe-i Ham	116000	90000	26000
Erz	66000	Umumi	
Tane-i Zeytin	154000	44000	110000
Mahleb	286000	66000	220000
Tiftik	230000	45000	185000
Bitim	275000	110000	165000
Yapağı	94000	39000	55000
Susam	660000	440000	220000
İncas	330000	165000	165000
Badem	18000	11000	7000
Mazı	132000	22000	110000
Antuf	16500	Umumi	
Şakaloz	17000	Kezâ	
Sumak	110000	66000	44000
Nar Kabuğu	22000	Umumi	
Sucuk	90000	45000	45000
Pestil	110000	45000	55000
Mahsulat-ı Sınâiyye	Kıyye		
Nühâs Mamulâtı	5500	2200	3300
Demir Mamulâtı	55000	22000	33000
Cild-i Camus Mamul	22000	16000	6000
Kırmızı İplik	6000	4500	1500
Beyaz İplik	8000	5800	2200
Mamul Tunç	4200	2200	2000
Bitim Sabunu	2200	1600	600
Gümüş Mamulâtı	165	115	050
Muytabiye	3300	2200	1100
Keçe	5500	Umumi	
	Aded		
Şal Aba	10000	1500	8500
Mülevven Meşin	13000	5000	8000
Mülevven Sahtiyan	30000	20000	10000
Ayakkabı	80000	60000	20000
Külâh	5000	Umumi	
Yün Aba	5000	2500	2500
Mendil	10000	Umumi	
Kesilen Ağnam	40000	Kezâ	
Lüle ve Sebil	280000	80000	200000

Mahsulat-ı Arzıyye Nev'-i Mahsul	Yekûn-ı Mahsul	Sarfiyat	
		Dahilî	Haricî
	Top		
Gazaliye	20000	10000	10000
Beyaz Bez	16000	12000	4000
Kırmızı Bez	8000	6000	2000
Mahsulat-ı Mâyi'a	Kıyye		
İçyağı	45000	Umumi	
Peynir	86000	Kezâ	
Revgan Sade	66000	Kezâ	
Bitim Yağı	5000	3000	2000
Asel	35000	20000	15000
Pekmez	33000	22000	11000
Akîd	44000	Umumi	
Meyve-i Höşk ve Ter	60000	Kezâ	
Üzüm	220000	110000	110000
Meşrubat	22000	Umumi	

[Ergani Madeni Sancağı]

Institut kurde de Paris

Ergani Madeni Sancağı

Mutasarrıf Ahmed Hamdi Paşa Mîr-i Ümerâ

Nâib Ahmed Rüşdü Efendi
Muhasebeci İbrahim Efendi Sâlîse
Defter-i Hakanî Memuru Bekir Sıdkı Efendi

Müftü Tevfik Efendi Müderris
Tahrirât Müdürü Hadi Efendi
Evkaf Müdürü Hüsnü Efendi

Meclis-i İdare

Reis Mutasarrıf Paşa
Azâ-i Tabiiyye

Nâib Efendi
Muhasebeci Efendi
Defter-i Hakanî Memuru

Müftü Efendi
Tahrirât Müdürü
Evkaf Müdürü

Azâ-i Muntehabe

Mustafa Efendi münhal
Karabet Ağa Bor Ağa
Kâtib Tahrirât Müsevvidi Yusuf Efendi

Mahkeme-i Bidâyet

Müdde'î-i Umumi Muavini Tevfik Efendi

Hukuk Dairesi
Reis Nâib Efendi
Azâ Hafız Mehmed Efendi
Azâ Gorgor Ağa
Azâ Mülâzımı Ahmed Efendi

Ceza Dairesi
Reis Mustafa Sabri Efendi
Azâ Abid Efendi
Azâ Serkis Efendi
Azâ Mülâzımı Haçar Efendi

Başkâtib Ahmed Kâmil Efendi

Zabıt Ketebesi

Muhlis Efendi Bekir Efendi
İcra Memuru Bedros Efendi

Ergani Ma'âdin-i Hümayûn İdaresi

Müdür Mustafa Tevfik Efendi Sâlîse

Muhasebeci Ahmed Ramiz Efendi Sâlîse

Mühendis Olambiyos Efendi

Başkâtib Ali Efendi
Sandık Emni Hüseyin Efendi
Kal Kâtibi Mustafa Efendi

Kâtib-i Sâni Şerif Efendi
Kal Memuru Osman Efendi
Kal Memuru Muavini Reşid Ağa

Muhasebe Kalemî

Başkâtib Kenan Efendi

Kaza Kâtibi Naimi Efendi
Yevmiye Mukayyidi Artin Efendi

Başkâtib Muavini Zülfikar Efendi
Yevmiye Mukayyidi Refiki Ata Efendi

Sandık Emni Mihail Efendi

Tahrirât Kalemî

Müsevid Yusuf Vehbi Efendi

Mübeyyiz Mardros Efendi
Mübeyyiz İbrahim Salim Efendi

Mübeyyiz İshak Cevri Efendi
Mukayyid Vasil Cudi Efendi

Belediye Dairesi

Reis Hacı Güllü Ağa

Azâ Osman Ağa

Azâ Hacı Hasan Ağa

Karabet Ağa

Azâ Boz Ağa

Kâtib Osman Sıdkı Efendi

Memleket Tabibi Yusuf Efendi

Sandık Emîni Damyani Efendi

A'sâr İdaresi

Müdür Şerif Efendi Sâlise

Başkâtib Hasan Efendi

Kâtib-i Sâni Cemal Efendi

Kâtib-i Sâlis Abdurrahman Efendi

Anbar Memuru Mehmed Efendi

Defter-i Hakanî Memuriyeti

Memur Bekir Sıdkı Efendi

Kâtib Hasan Tahsin Efendi

Tapu Kâtibi Derviş Efendi

Yoklama Kâtibi Abdullah Efendi

Tahsildar Süleyman Efendi

Vergi Memuriyeti

Memur Edhem Efendi

Vergi Kâtibi İbrahim Efendi

Refiki Mahmud Efendi

Nevâhî Vergi Kâtibi Nişan Efendi

Defterci Musa Efendi

Evkaf Komisyonu

Reis Müftü Efendi

Azâ Evkaf Müdürü Efendi

Azâ Mustafa Hamdi Efendi

Azâ İbrahim Rifat Efendi

Azâ Hafız Mehmed Efendi

Nüfus Memuriyeti

Memur İbrahim Nazmi Efendi

Kâtib Toros Efendi

Telgraf ve Postahane

Memur Agop Sırmı Efendi

Batman Memuru Fethi Efendi

Maarif Komisyonu

Reis Müftü Efendi

Azâ Tahrirât Müdürü Efendi

Azâ Defter-i Hakanî Memuru Efendi

Azâ Bedros Efendi

Azâ Gorgor Efendi

Nâfla Komisyonu

Reis Ömer Bey Kaymakam

Azâ Mustafa Efendi

Azâ Bekir Efendi

Azâ İbrahim Efendi

Azâ Hacı Güllü Ağa

Azâ Hacı Ağa Yüzbaşı

Salih Efendi Mülazım

Yusuf Efendi Mülazım

Menâfi' Sandığı Vekilleri

Reis Hafız Mehmed Efendi

Azâ Ahmed Efendi

Azâ Serkis Ağa

Azâ Damiyani Efendi

Tahsildarân

Liva Sertahsildarı Ali Efendi
Kaza Sertahsildarı Zülfü Bey

Süvari Tahsildarları

Nefer
10

Rüşdiye Mektebi

Muallim-i Evvel Mustafa Efendi Muallim-i Sâni İbrahim Efendi
Şakirdan
Aded 58

Sıbyân Mektepleri

Bâb	Aded-i	Şakirdân
2	30	Müslim
1	45	Rum
1	30 Ermeni	
4	105	Yekûn

Jandarma Taburu

Binbaşı Mustafa Ağa
Tabur Kâtibi Hasan Efendi

Süvari

Bölük	Yüzbaşılar	Mülâzım-ı Evveller	Mülâzım-ı Sâniler
1	Mehmed Ağa	Abdurrahman Efendi	İsmail Efendi

Piyade

Bölük	Yüzbaşılar	Mülâzım-ı Evveller	Mülâzım-ı Sâniler
1	Mustafa Efendi	İsmail Efendi	Mehmed Ağa
2	Hasan Efendi	Hasan Efendi	Hafız Cuma Efendi

Sergardiyan Abuş Ağa

Kâtib Abid Efendi

Ergani Nahiyesi

Müdür Kahraman Efendi
Kâtib Said Efendi

Eğil Nahiyesi

Müdür Hüseyin Efendi
Kâtib Kasım Efendi

Siverek Kazası

Kaymakam Arif Efendi

Nâib Mehmed Rifat Efendi
Mal Müdürü Reşid Efendi

Müftü Mustafa Sabri Efendi
Tahrirât Kâtibi Mehmed Efendi

Meclis-i İdare

Reis Kaymakam Efendi

Azâ-i Tabiiyye

Azâ-i Muntehabe

Nâib Efendi
Müftü Efendi
Mal Müdürü

Halil Sırrı Efendi
Mustafa Ağa
Kespar Efendi

Tahrirât Kâtibi

Mahkeme-i Bidâyet

Reis Nâib Efendi

Azâ Mustafa Efendi

Azâ Tomas Efendi

Başkâtib Şerif Efendi

Mustantık Muavini Mustafa Efendi

Kâtib-i Sâni Tevfik Efendi

Belediye Meclisi

Reis Mehmed Nuri Efendi

Azâ Ahmed Efendi

Azâ Abdurrahman Ağa

Azâ Ohannes Ağa

Azâ Murad Ağa

Kâtib Hafız Eyüb Efendi

Sandık Emîni Abdülkerim Efendi

A'sâr Memuriyeti

Memur Ali Bey

Başkâtib İsmail Efendi

Kâtib-i Sâni İbrahim Efendi

Anbar Memuru Murteza Efendi

Nüfus Memuriyeti

Memur Zübeyr Efendi

Kâtib Toros Efendi

Memurîn-i Sairesi

Tapu Kâtibi Osman Efendi

Vergi Kâtibi İbrahim Efendi

Nevâhî Vergi Kâtibi Hasan Efendi

Sandık Emîni Bedros Efendi

Maarif Komisyonu

Reis Zülfikar Efendi

Azâ Osman Efendi

Azâ Halil Efendi

Azâ Abdülkadir Efendi

Azâ Protestan Efendi

Azâ Keşiş David Efendi

Telgraf İdaresi

Müdür Şevki Efendi

Rûsûm-ı Sitte Memuriyeti

Memur münhal

Başkâtib İbrahim Efendi

Kâtib-i Sâni Ahmed Efendi

Sandık Emîni Eyüb Efendi

Tahsildarân

Sertahsildar Osman Efendi

Süvari Nefer 6

Piyade Nefer 4

Rüşdiye Mektebi

Muallim-i Evvel

Aded-i Şakirdân

Muallim-i Sâni

Abdülkerim Efendi

70

Yusuf Sami Efendi

Bucak Nahiyesi
Müdür Ömer Efendi
Kâtib Bekir Efendi

Karakeçi Nahiyesi
Müdür Abdurrahman Efendi
Kâtib Arif Efendi

Karacadağ Nahiyesi Zabıta Memuru Karaca Ağa

Çermik Kazası

Kaymakam Hafız Hüseyin Efendi

Nâib Ali Necib Efendi
Mal Müdürü Mustafa Efendi

Müftü Hüseyin Efendi
Tahrirât Kâtibi Mihri Efendi

Meclis-i İdare

Reis Kaymakam Efendi

Azâ-i Tabiiyye
Nâib Efendi
Müftü Efendi
Mal Müdürü

Azâ-i Muntehabe
Ali Bey
Abdurrahim Efendi
Berho Ağa

Tahrirât Kâtibi

Mahkeme-i Bidâyet

Reis Nâib Efendi

Azâ Abdülhamid Efendi
Azâ Ohannes Efendi
Başkâtib Şevket Efendi
Mustantuk Muavini Fahri Bey
Kâtib-i Sâni Edhem Efendi

Belediye Dairesi

Reis Hasan Efendi
Azâ Hacı İbrahim Ağa
Azâ Zülfikar Efendi
Azâ Ahmed Ağa
Azâ Zülfikar Ağa
Kâtib Ahmed Efendi
Azâ Enmo Ağa

A'sâr Memuriyeti

Memur Mahmud Efendi
Başkâtib Abdurrahman Efendi
Kâtib-i Sâni Hüseyin Efendi
Anbar Memuru Derviş Bey

Nüfus Memuriyeti

Memur Mustafa Efendi
Kâtib Sami Efendi

Memurîn-i Saire

Tapu Kâtibi Ahmed Efendi
Sandık Emîni Efendi
Vergi Kâtibi Zülfikar Efendi
Rûsûm-ı Sitte Memuru Şevket Efendi

Tahsildarân

Sertahsildar İbrahim Efendi
Süvari Tahsildarân Nefer 8

Çermik Rüşdiye Mektebi
Muallim-i Evvel Rıza Efendi
Şâkirdân Aded 20

Çüngüş Rüşdiye Mektebi
Muallim-i Sâni Mustafa Efendi
Aded-i Şâkirdân 25

Çüngüş Nahiyəsi

Müdür Salih Bey

Kâtib Zülfikar Efendi

Vergi Kâtibi Yusuf Efendi

Palu Kazası

Kaymakam Ali Raif Efendi

Nâib Şeyh Mehmed Efendi

Müftü Mustafa Efendi

Mal Müdürü Osman Efendi

Tahrirât Kâtibi Mehmed Efendi

Meclis-i idare

Reis Kaymakam Efendi

Azâ-i Tabiiyye

Azâ-i Muntehabe

Nâib Efendi

Emin Efendi

Müftü Efendi

Tahir Efendi

Mal Müdürü

Bedros Efendi

Tahrirât Kâtibi

Mahkeme-i Bidâyet

Reis Nâib Efendi

Azâ Said Bey

Azâ Keyork Efendi

Başkâtib Bekir Sıdkı Efendi

Mustantık Muavini Mehmed Nedim Efendi

Kâtib-i Sâni Hasan Efendi

Belediye Dairesi

Reis Mehmed Salim Efendi

Azâ Abdullah Ağa

Azâ Hüseyin Ağa

Azâ Donabit Ağa

Sandık Emni Ohannes Efendi

A'şâr Memuriyeti

Memur Mehmed Bey

Başkâtib Raif Efendi

Kâtib-i Sâni Hafız Efendi

Nüfus Memuriyeti

Memur İbrahim Efendi

Kâtib Mustafa Efendi

Memurîn-i Sâire

Tapu Kâtibi Mustafa Efendi

Vergi Kâtibi Ali Efendi

Maarif Komisyonu

Reis Hüseyin Bey

Azâ Said Bey

Azâ Ahmed Ağa

Azâ Kiryakos Ağa

Rüsûm-ı Sitte Ma'a-Kitâbet Memuriyeti münhal

Rüşdiye Mektebi

Muallimi Hüseyin Efendi

Aded-i Şâkirdin 36

Rik'a Muallimi Mehmed Efendi

Livânın Mevkii, Hâl-i Hâzırı

Ergani Madeni kasabası, sancağının vasatında bulunup Çermik, Palu, Siverek kazalarını ve yedi müdürlük merkeziyle yirmi altı nevâhîyi şâmil olarak livâyı teşkil eder. Yalnız kasaba 3470 nüfus zükûr ve 1227 hane ile bir buçuk misli dükkan ve musakkafât-ı saire ve umum sancak 72231 ahali-i zükûrdan ve 1062 kurâ ve 24703 haneden ibarettir ki, bunun 55216 nüfusu müslim ve 17015 nüfusu gayr-i müslimdir. Haric-i hesab olan inâs ise nüfus-ı zükûru mütecâvizdir. Mülhak kasabalar ahâlisi Türkçe tekellüm edip kurâda bulunanlar Kürdçe, Zazaca söyleşirler ve ekserisi Türkçe de bilirler. *Maden* kasabasında bir bâb rüşdiye ve bu sene yeni küşâd olunmuş iki bâb muntazam ibtidâiye mektepleri vardır. Dicle nehrinin bir kısmı Maden'den on saat ötede Gaydan karyesinden çıkıp cereyan ederek Maden'in önünden geçer kasabanın ittisâlinde kârgir bir köprü ve diğer mahallinde müte'addid ahşap köprüler bulunuyor. Sancağın kuvve-i inbâtiyyesi mütedil olup mahsulat-ı arzıyye ve mâyi'ası ve mamulât-ı mahalliyesi merbût istatistik cedvelinde envâ'ıyla gösterilmiştir. *Ergani Madeni* Hicretin altı yüz on ikinci senesinde keşf olunarak kibrit-i nühâsdan ibaret olan cevheri yüzde yirmiden otuza kadar nühâs ve yüzde otuz miktarı kökürd ve yüzde kırk miktarı demirden mürekkebtir. İşbu cevher eb'âd-ı selâseyi hâvî ve murabba'î ve yahud müsemmenü's-şekli olup kristallenmiş bulunur. Cevherin reng-i tabiîsi tunca müşâbih sarı ve ekseriya siyaha mâil sarıdır. Şu cevher ağız körüğünde izâbe olunarak habbelenir. Ve habbeler mîknatıslı demir olmak üzere görünür, kömür üzerinde dumani zuhûr ederek bundan tenkâr ile nühâs-halis husûle gelir. Zikr olunan kibrit-i nühâs tab'an altın ile kibrit-i hadîde müşâbih ise de çakı ile kesilirken parça parça kopmayıp dağıldığından altın olmadığı anlaşılır. Kibrit-i nühâsin cevheri granit olup akab tabir olunan tabaka derûnunda kibrit-i hadîd ve ekseriya kibrit-i rasâs ve tutyâ ve fahm-ı nühâs ile birlikte bulunur. Mezkûr kibrit-i nühâsin reng-i tabiîsi ve gayet sarı olmaması ve çekice gelmemesi pek de nemâli olmadığını gösterir. Cevher-i mezkûrun eritilip bakır haline konulduktan her bir işte isti'mâl ve bundan göz taşı istihsâl olunur. Eczâ-i kimyeviyeden çelik tabir olunan kibrit-i hadîd dahi işbu cevherden hâsıl olur. Ergani Madeni cevheri Cindere tabir olunan mahalde yığın halinde olarak ve terbî'an yirmi bin zirâ'-ı a'şârî kadar mahalli isti'âb ederek sath-ı arzda amûdî olmak üzere otuz metrede cevhere yetişilir. Tabakaları birbirine mülâsık ve meyilleri muhtelif olduğundan âlât-ı hendese ile yığın olamaz. Arpa Meydanı denilen mahalde de cevher tabakaları olduğunu hasbe'l-fen bazı emâreler irâe ediyor. Altundüzü tabir olunan mahalde ve sath-ı zeminde dahi cevher var ise de Cindere cevheri gibi nemâli olmadığından imal olunmuyor. Mezkûr *Ergani Madeni* bir su yolu ile dokuz aded mağaradan ibaret olup bunların altısı imal olunmakta ve üçü su yoluna menfez itihâz edilmektedir. Zikr olunan su yolu ile mağaralardan senevî on iki milyon kıyye-i a'şârî râddelerinde cevher alınıyor. Su yolu tabir olunan bakırlı sudan keyfiyet-i istifade şu oluyor ki, kibrit-i nühâs tabakalarının bulunduğu mahal üzerine kar ve yağmur yağdıgıça suları tabakalardan içeri geçerek suyun terkibinde bulunan müvellidü'l-humûza ile nühâs arasında bir imtizâc-ı kimyevî hâsıl olduğundan suyun içine konulan demir birkaç gün zarfında ham bakıra tahavvül ediyor. Şu ham bakır kal edildikte yüzde yetmiş kadar safî nühâs alınır. Maden-i mezkûrda Macaristan kaidesi üzere dört aded izâbe fırını ve iki yüz otuz dört aded filika ocakları mevcuttur. Madenin cevherine had ve nihayet olmayıp yalnız ihrâk ve izâbesine muktezi olan kırma ve karartma kömürünün mahalli uzaklaşmıştır. *Palu kazasına muzâf Hoşin nahiyesinde* bir nühâs madeni damar halinde bulunup bir aded mağara ve bir su yolundan ve cevheri kibrit-i nühâsdan ibarettir. Bu cevher yüzde beşten ona kadar nühâs-ı safî verir burada iki aded izâbe fırınıyla bir kal ocağı ve sekiz aded filika mevcut olarak iltizâmen hafî ve imal olunur ve hasılatından yüzde beş cânib-i mirîye alınır. Cevheri her ne kadar Ergani Madeni cevheri kadar nemâli değil ise de cevânib-i erba'ası orman ve meşe ve ardıc ağaçlarıyla muhât olduğundan mahrûkâtca sühûletli ve Ergani Madeni'ne nisbetle ikinci derecede bir madendir. Palu kasabası bağ ve bahçeli bir mahaldir. Kasaba-i mezkûrede yekpâre taş üzerinde bir kale ve hisar olup derûnunda kezâlik bir parça taştan oyulmuş ve yapılmış bir atık kilise ve mektep ve bir takım odalar vardır. *Eğil nahiyesinde Perçeman* nam karyede bir kurşun madeni olup şu kurşunun beher kıyyesinde bir buğday kadar sim-i halis olduğundan gümüş için imalinden istifade olunamaz. Fakat kurşun için imali faydalıdır. Maden-i mezkûrun birisi fahm ve diğeri kibrit-i rasâsdan ibaret olmak üzere cevheri iki nev' olup bundan otuz sekiz sene mukaddem mültezim ma'rifetiyle imal ve muahharan tatil edilmişti. Bir kaç sene mukaddem dahi bazı zevât iltizâm eylediğinden el-yevm bunlar ma'rifetiyle imal olunmaktadır. *Eğil kasabasının* her tarafı üzüm bağlarıyla müzeyyen olup sucuk ve pestili meşhurdur. *Eğil nahiyesinde* iki nebiyy-i zîşânın medfen-i mukaddeseleri bulunduğu mervidir. Ergani kasabasının mevkii dil-nişin olarak âb u havası fevkalâde surette latif ve bağ ve bahçeleri kesirdir. *Zülküflî Nebî Aleyhisselâmın* Ergani Kalesi üzerinde makam-ı âlileri bulunduğu gibi kalede burc u bârûlar eseri ve dört aded su sarnıcı dahi vardır. Sarnıçlar atık ve taştan oyulmuş ve aralığın metin kemerlerle ittisâl edilmiş olduğu halde derûnunda daima mâ-i leziz doludur. Mevsim-i sayfa ve en sıcak zamanlarda bile ağız dayanamayacak derecede soğuktur. Kasaba-i mezkûrenin kiblesiyle garbisi arasında ve iki saat mesafedeki Sultan Pınarı'nın öte cânibinde taştan oyulmuş bir mağara bulunup derûnunda lezizce bir su vardır ki, mağaranın kapısından suya varınca taştan oyulmuş dereceler mevcuttur. *Çermik kasabasında* bağ ve bahçeler bulunup emrâz-ı cildiyeyi dâfi' ve nâfi' olarak meşhur ılıcağı vardır. Bu havali ahâlisi ılıcada yıkanmak için kesret üzere oraya giderler. İlicanın kalabalık zamanı yaz mevsimidir. Kasabada bulunan atık kalenin etrafı vaktiyle sur iken yıkılıp ebniye âsârı kalmamış ve ittisâlinde bir cebel bulunup üzerinde iraktan bir cemiyet-i askeriye var gibi görünmekte bulunmuştur. Kasabanın arka tarafındaki dağlardan çıkıp cereyan eden sular birleşip Sinan nehrini teşkil eder ve dolanarak Fırat nehrine munsab olur. Çermik civarında bir kârgir köprüsü vardır. *Siverek kasabası* çâr taraf bağlar ile muhât olup lakin suyu azdır. Kalesi pek cesim olarak yonma taşlardan yapılmış ve âsâr-ı atıkadan ma'dûd bulunmuş ise de şimdi harap olunmuş ve kasaba derûnunda zîr-i zeminde âsâr-ı atıkadan bir hamam dahi bulunmuştur. Şu hamam şimdi işlettilmektedir. Surun dahilinde bir mahall-i mübarekede *Eyüb Nebî Aleyhisselâm'ın* medfen-i âlileri vardır. Siverek'de Koç Ali Baba ismiyle mevsûm ziyaretgâh derûnunda sahâbe-i kirâmdan üç zat-ı şühedânın cesetleri sandukalar içinde mah-

fuz olup işbu cesetler bin üç yüz seneden beri haliyle durmaktadır ki, görmesini arzu edenler ziyaret edebilirler. Siverek kazasında kesret üzere muamelatı bulunan aşiretlerin birisi *Karakeçi aşireti* olup Siverek ve Viranşehir arasında hem hayme-nişin ve hem de ziraat ve hirâsetle iştigâl eylediklerinden mevsim-i ziraatin gayri vakitlerde bir takım karye ve hanelerde mütemekkin bulunurlar. İkincisi beş yüz çadırdan ibaret bulunan *Şerabi aşireti*dir. Bu aşiret Habur Suyu üzerinde bulunup hayvanatlarından hâsil olan haylice revgan-ı sadenin bir kısmını Siverek ahalisine fûruhtuyla ta'ayyüş etmektedirler. Fırat nehri Siverek'e muzâf Bucak nahiyesinden mürûr eder. Nehr-i mezkûrun bir şubesi Bayezid sancağına muzâf Diyadin civarındaki cebelden ve diğer şubesi Erzurum vilayeti dahilinde vaki Bingöl'den nebe'ân ve cereyân ederek Keban Madeni civarında ikisi birleştikten sonra İzoli ve Çüngüş ve Gerger'den savuşup mezkûr Bucak nahiyesinden ve Samsat ve Birecik ve Meskene ve Aneh'den geçerek Bağdad ve Basra arasında nehr-i Dicle ile birleşir ve ikisi Şattü'l-Arab'ı teşkil ile akarak Basra Körfezi'ne munsab olur. Tûl-i cereyânisi 1800 kilometredir. Nehr-i mezkûrun Palu'dan geçen kısmı üzerinde bir harap köprü bulunuyor. Siverek ve Eğil ve Çermik ve Çüngüş ve Ergani nahiyelerinde birer rüşdiye mektebi vardır.

Livâ-i Mezkûrun İstatistik Cetvelidir

Mahsulat-ı Arziyye	Yekûn-i Mahsul	Sarfiyat	
		Dâhilî	Hâricî
Nev'-i Mahsul	Keyl-i A'sârî		
Hinta	889700	Umumi	
Şa'ir	333227	Kezâ	
Hububat-ı Saire	240000	Kezâ	
Ceviz	24000	14000	10000
	Kıyye-i A'sârî		
Erz	42000	30000	12000
Penbe Kozası	220000	160000	60000
Harîr Kozası	6800	Kezâ	
Zegrek	45000	Kezâ	
Susam	150000	140000	11000
Üzüm	298000	108000	190000
Badem	25000	10000	15000
Soğan	156000	100000	56000
Mahsulat-ı Sanâyi'a	Kıyye-i A'sârî		
Beyaz Bez	26000	Umumi	
Sahtıyan	18000	Kezâ	
Meşin	6000	Kezâ	
Kösele	8000	Kezâ	
Ketre	12000	5000	7000
Çiriş	15000	10000	5000
Mahsulat-ı Mâyi'a	Kıyye-i A'sârî		
Asel	20000	Umumi	
Pekmez	150000	100000	50000
Revgan-ı Sade	100000	60000	40000
Peynir	180000	Umumi	
İçyağı	20000	Kezâ	
Sucuk ve Pestil	80000	50000	30000
Bezir Yağı	21000	Umumi	
Hint Yağı	7000	Kezâ	
Susam Yağı	10000	Kezâ	

Dahil-i Vilayette Bulunan Ümerâ ve Zâbitân-ı Askeriye

Mevki Kumandanı Mirlivâ Salih Zeki Paşa
Yirmi Sekizinci Alayın Miralayı Hayri Bey
Kumandan Kitâbetinde Bulunan Alay Kâtibi Mustafa Efendi

Nizamiye Yirmi Sekizinci Alayın Diyarbakir'de Bulunan Birinci Taburu

Binbaşı Şevket Efendi

Kolağası Mehmed Bey M 5   Tabur Kâtibi Abdülkadir Efendi
Tabib Panapot Efendi   Cerrah-ı Evvel Hasan Bedri Efendi

Bölük

1	Eczacı Hüseyin Efendi Yüzbaşı-i Evvel Hasan Ağa Mülâzım-ı Evvel Yusuf Ağa	Sancakdar Mülâzımı Mustafa Efendi Yüzbaşı-i Sâni Mehmed Ağa Mülâzım-ı Sâni Mahmud Ağa
2	Yüzbaşı-i Evvel Mustafa Efendi Mülâzım-ı Evvel Mehmed Efendi	Yüzbaşı-i Sâni münhal Mülâzım-ı Sâni Şükrü Efendi
3	Yüzbaşı-i Evvel Abdullah Ağa Mülâzım-ı Evvel Salih Efendi	Yüzbaşı-i Sâni Ahmed Efendi Mülâzım-ı Sâni Hüseyin Ağa
4	Yüzbaşı-i Evvel Edhem Efendi Mülâzım-ı Evvel İbrahim Ağa Topçu Yüzbaşısı Ali Efendi	Yüzbaşı-i Sâni münhal Mülâzım-ı Sâni Mahmud Efendi Topçu Mülâzım-ı Sâni Receb Ağa

Muzika Muallim-i Evveli Kolağası Hüseyin Ağa
Muallim-i Sâni Mülâzım-ı Evvel Mustafa Ağa
Açıktâ Mülâzım-ı Sâni Hüseyin Ağa

Diyarbakir'de Ârâmsâz Yirmi Üçüncü Süvari Alayı

Miralay Hacı Raşid Bey M
Kaymakam Mehmed Bey

Binbaşı-i Evvel Hacı Abdullah Ağa   Binbaşı-i Sâni Hasan Efendi
Alay Kâtibi Bekir Efendi   Kâtib-i Sâni Hüseyin Efendi
Baytar Sağ Kolağası Mustafa Efendi
Sol Kolağası Mustafa Efendi
İmam-ı Evvel Arif Efendi   İmam-ı Sâni Yusuf Efendi
Tabib Hüseyin Efendi   Eczacı Ergonos Efendi   Eczacı Minas Efendi
Cerrah Nuri Efendi   Cerrah Osman Nuri Efendi

Bölük

1	Yüzbaşı-i Evvel Mehmed Bey Mülâzım-ı Evvel Mehmed Ali Ağa Mülâzım-ı Sâni Mehmed Ağa	Yüzbaşı-i Sâni Abdullah Efendi Mülâzım-ı Evvel Nuri Ağa Mülâzım-ı Sâni Behçet Efendi
2	Yüzbaşı-i Evvel İbrahim Ağa Mülâzım-ı Evvel Ali Efendi Mülâzım-ı Sâni Hasan Efendi	Yüzbaşı-i Sâni İbrahim Efendi Mülâzım-ı Evvel münhal Mülâzım-ı Sâni Mehmed Ağa
3	Yüzbaşı-i Evvel münhal Mülâzım-ı Evvel Mustafa Ağa	Yüzbaşı-i Sâni Mücrim Efendi Mülâzım-ı Evvel Yusuf Ağa

Bölük

4	Mülâzım-ı Sâni Halil Ağa Yüzbaşı-i Evvel Mustafa Efendi Mülâzım-ı Evvel Seyyid Mehmed Ağa Mülâzım-ı Sâni Memiş Efendi Bölük Yüzbaşı-i Evvel Ahmed Bey Mülâzım-ı Evvel Abdurrahman Hamo Efendi	Mülâzım-ı Sâni Çaker Efendi Yüzbaşı-i Sâni münhal Mülâzım-ı Evvel Mehmed Ağa Mülâzım-ı Sâni Hacı Mustafa Ağa Yüzbaşı-i Sâni münhal Mülâzım-ı Evvel Mehmed Efendi Mülâzım-ı Sâni İbrahim Ağa
5	Mülâzım-ı Sâni Sadullah Ağa	

Nizâmiye Yirmi Sekizinci Alayın Mardin'de Bulunan İkinci Taburu

Kaymakam Mehmed Şükrü Bey

Binbaşı Mehmed Hilmi Efendi

Sağ Kolağası Veli Efendi	Tabur Kâtibi Abdurrahman Efendi
Tabur İmamı Hasan Said Efendi	Tabib Finkevi Efendi
Cerrah Hacı Hüseyin Efendi	Eczacı Telmak Kostantin Efendi

Bölük

1	Yüzbaşı-i Evvel Hüseyin Efendi Mülâzım-ı Evvel Yusuf Ağa M 5	Yüzbaşı-i Sâni Bekir Ağa Mülâzım-ı Sâni Mehmed Efendi
2	Yüzbaşı-i Evvel İsmail Efendi Mülâzım-ı Evvel Mustafa Ağa	Yüzbaşı-i Sâni Reşid Efendi Mülâzım-ı Sâni Ahmed Efendi
3	Yüzbaşı-i Evvel Abdurrahman Efendi Mülâzım-ı Evvel Mehmed Efendi	Yüzbaşı-i Evvel Ali Ağa Mülâzım-ı Sâni Yusuf Efendi
4	Yüzbaşı-i Evvel Ahmed Efendi Mülâzım-ı Evvel Kahraman Ağa	Yüzbaşı-i Sâni İbrahim Efendi Mülâzım-ı Sâni Zülfikar Ağa

Redif Seksen Sekizinci Alayın Diyarbakır'de Birinci Mukaddem Taburu

Kaymakam Ömer Bey

Binbaşı münhal	Sağ Kolağası Bahtiyar Efendi
Alay Kâtibi İsmail Efendi M 5	Tabur Kâtibi Mehmed Efendi

Bölük

- 1 Yüzbaşı-i Evvel Mehmed Efendi
- 2 Yüzbaşı-i Evvel İbrahim Nuri Efendi
- 3 Yüzbaşı-i Evvel Mustafa Efendi
- 4 Yüzbaşı-i Evvel Ahmed Ağa

- 1 Mülâzım-ı Sâni Ahmed Ağa
- 3 Mülâzım-ı Sâni Mehmed Ağa

Bölük

- 1 Yüzbaşı-i Sâni Hacı Mehmed Efendi 5 M
- 2 Yüzbaşı-i Sâni Ali Ağa
- 3 Yüzbaşı-i Sâni Osman Ağa
- 4 Yüzbaşı-i Sâni Receb Ağa

- 2 Mülâzım-ı Sâni Ahmed Ağa
- 4 Mülâzım-ı Sâni Tayfur Efendi

Redif Yüz Otuz Altıncı Alayın Birinci Diyarbakır Tâli Taburu

Miralay Ali Şefik Bey O 3

Binbaşı Ahmed Hilmi Efendi M 5

Bölük

Kolağası Hasan Ağa	Tabur Kâtibi Tayfur Efendi
1 Yüzbaşı-i Evvel Ali ağa	Yüzbaşı-i Sâni Hüseyin Efendi
2 Yüzbaşı-i Evvel Hüseyin Ağa	Yüzbaşı-i Sâni Dursun Ağa
3 Yüzbaşı-i Evvel Hasan Efendi	Yüzbaşı-i Sâni Mehmed Ağa

Bölük

- Mülâzım-ı Evvel Mehmed Ağa
1 Mülâzım-ı Evvel Mustafa Ağa
2 Mülâzım-ı Evvel Şahin Ağa
3 Mülâzım-ı Evvel Mehmed Ağa
4 Mülâzım-ı Evvel Bilal Ağa

Mülâzım-ı Evvel Ahmed Ağa

Mardin Redif Mukaddem Taburu

Binbaşı Derviş Efendi

Bölük

- Sağ Kolağası Hasan Ağa M 5
1 Yüzbaşı-i Evvel Ali Efendi
2 Yüzbaşı-i Evvel Ahmed Ağa
3 Yüzbaşı-i Evvel Ahmed Ağa
4 Yüzbaşı-i Evvel Mustafa Efendi
1 Mülâzım-ı Sâni Mehmed Efendi
3 Mülâzım-ı Sâni Mustafa Ağa

Bölük

- Tabur Kâtibi Eşref Efendi
Yüzbaşı-i Sâni Hasan Efendi
Yüzbaşı-i Sâni Hacı Ahmed Ağa
Yüzbaşı-i Sâni Mehmed Ağa
Yüzbaşı-i Sâni Hacı Ali Ağa
2 Mülâzım-ı Sâni Abdullah Ağa
4 Mülâzım-ı Sâni İsmail Ağa

Mardin Redif Tâli Taburu

Kaymakam Abdüllatif Bey

Binbaşı Osman Efendi

Bölük

- Kolağası münhal
1 Yüzbaşı-i Evvel Osman Efendi
2 Yüzbaşı-i Evvel Said Efendi
3 Yüzbaşı-i Evvel İsmail Efendi
4 Yüzbaşı-i Evvel Mehmed Efendi
1 Mülâzım-ı Evvel Eyüb Efendi
3 Mülâzım-ı Evvel Emin Efendi

Bölük

- Tabur Kâtibi Seyfeddin Efendi
Yüzbaşı-i Sâni Salih Ağa
Yüzbaşı-i Sâni Mehmed Efendi
Yüzbaşı-i Sâni Hüseyin Ağa
Yüzbaşı-i Sâni Cemal Efendi
2 Mülâzım-ı Evvel İzzet Ağa
4 Mülâzım-ı Evvel Nuri Efendi

Mardin Taburlarında Misafir Bulunan Zâbitân

Sol Kolağası Halil Ağa

Mülâzım-ı Evvel Ömer Ağa

Mülâzım-ı Evvel Ömer Ağa

Mülâzım-ı Evvel Abdüsselam Efendi

Mülâzım-ı Sâni Selim Ağa

Mülâzım-ı Sâni Mehmed Efendi

Mülâzım-ı Sâni Nuri Ağa

Cizre Mukaddem Redif Taburu

Binbaşı Salih Zeki Efendi

Bölük

- Sağ Kolağası Hasan Efendi
1 Yüzbaşı-i Evvel Arif Ağa
2 Yüzbaşı-i Evvel Mustafa Ağa
4 Yüzbaşı-i Evvel İsmil Efendi
2 Mülâzım-ı Sâni Ali Ağa
4 Mülâzım-ı Sâni Ali Ağa
Misafir Mülâzım-ı Evvel Mehmed Ağa

Bölük

- Tabur Katibi Osman Şevki Efendi
Yüzbaşı-i Sâni Tatar Ağa
3 Yüzbaşı-i Sâni Mehmed Dursun Efendi
1 Mülâzım-ı Sâni Ali Ağa
3 Mülâzım-ı Sâni Osman Ağa
Depo Memuru Mülâzım-ı Evvel Arif Ağa
Misafir Mülâzım-ı Sâni İbrahim Ağa

Cizre Redif Tâli Taburu

Binbaşı Rıza Efendi

Bölük

	Sol Kolağası Ali Efendi	Tabur Kâtibi Abdullah Vehbi Efendi
1	Yüzbaşı Hacı Ahmed Efendi	Mülâzım-ı Evvel Hakkı Ağa
2	Yüzbaşı Mehmed Efendi	Mülâzım-ı Evvel münhal
3	Yüzbaşı Ali Rıza Efendi	Mülâzım-ı Evvel Ömer Ağa
4	Yüzbaşı Osman Efendi	Mülâzım-ı Evvel münhal

Maden ve Lice'de dahi sınıf-ı mukaddem ve tâli redif taburları zâbitânı müstahdem iseler de gerek cânib-i askeriye-
den ve gerek mahalleri hükümet memurları taraflarından gönderilen defterlerde mezkûr taburlara dair tasrîhât gö-
rülemediğinden bi'z-zarûre derc olunamadığı ma'a'l-i'tizâr beyân olunur.

Dahil-i Vilayette Bulunan Rüesâ-yı Ruhâniye

Rum Milleti

Diyarbakir'de Vekil Payosyos Efendi M 3

Rum Katoliği Milleti

Diyarbakir'de münhal

Ermeni Milleti

Diyarbakir'de münhal

Maden'de Rahip Ohannes Efendi

Silvan'da Mıgırdıç Efendi M 3

Maden'de Ohannes Efendi

Çüngüş'de Rahib Minas Efendi

Süryâni Milleti

Mardin'de Patrik Patris Efendi M 1

Nusaybin'de Patris Efendi

Cizre'de Behnan Efendi

Midyat'da Simon Efendi

Diyarbakir'de Vanha Efendi

Ermeni Katoliği Milleti

Mardin'de Melkon Efendi

Diyarbakir'de münhal

Keldani Milleti

Diyarbakir'de Metropolit Abdiyesuğ Efendi

Cizre'de Yakub Efendi

Düvel-i Ecnebiye Konsolos Memurları

İngiltere Konsolos Vekili Tomas Efendi M 3

İran Şehbenderi Mirza Hüseyin Bey M 3 Haleb'de

Rusya Konsolosu Mösyö Yakamanski

Fransa Konsolosu Mösyö Pertiye Haleb'de

Diyarbakir'de Bulunan Avukatlar

Birinci Sınıf

Hacı Halil Beyzâde Ömer Ali Bey

Çelebiyan İremya Efendi

Debbağyan Karabet Natık Efendi

İkinci Sınıf

Hekimyan Bogos Efendi

Dirkaprilyan ve Kurşun Bogos Efendi

**Teşkil-i vilayetten sonra dahil-i vilayette ve mukaddemâ Diyarbakir vilayetine merbût bulunan Mamure-
tülaziz vilayeti dâhilinde Diyarbakir vülât-ı izâminın muvaffak oldukları âsâr-ı umrâniyenin hülasasıdır.**

Devletlü Mustafa Paşa Hazretleri Zamanlarında

Müşârün-ileyh hazretlerinin valiliği zamanında vilayet teşkil buyurulup dört buçuk mâh sonra Beşinci Ordu-yı Hü-
mâyûn müşirliğine tahvil-i memuriyet etmiş ve eğerçi kable't-teşkil haylice umûr-ı hayriye-i umrâniyeye muvaffak
olmuş ise de tahvil-i memuriyetle teşkil arasında pek az müddet geçtiğinden bu müddet zarfında teşkilin usul ve
fürû'uyla iştigâle ancak vakit bulabilmiştir.

Devletlü Derviş Paşa Hazretleri Zamanlarında

Ebvâb-ı memleketten Dağ ve Mardin kapılarının tamiri —İçkale'de müceddeden küşâd olunan kapı— Hükümet konağında mukaddemâ muhterik olarak inşa olunan büyük oda —Siverek'de tamir olunan hükümet konağı— Erga Kışlasında inşa olunan kale.

Devletlü İsmail Hakkı Paşa Hazretleri Zamanlarında

Dahil-i vilayette beş bâb cami-i şerif, Ergani Kalesi'nde Hazret-i Zülkifl Nebî Aleyhisselâmın türbeleri ittisâlinde züvâra mahsus daire, Hazret-i Süleyman bin Halid bin Velid'in türbelerinin tamiri, Mekâtib-i Rüşdiye bâb 8, Vilayet Konağı, Evrak Mahzeni, İslahhane, Havz-ı Kebîr aded 2, Ahır, Zabtiye Koğuşu bâb 2, Zabtiye Odası bâb 2, Burçlu Hapishanesi, Polis odaları 16, Kışla mücedded 2, tamir 1, Hastahane, Dükkan aded 21, Kahvehane, Fırın, Debbağhane, Çeşme aded 5, Su bendleri 4, Diyarbakir Hamravat Su Yolu Mecrasının tamiri zirâ'-ı a'sârî 17500, Redif depoları mücedded 3 tamir 4, Matbah, Cephane aded 7, Kazalarda Hükümet Konağı aded 5, Mücedded kurâ aded 18 Değirmen, Gars olunan eşcâr 50000, İnşa ve tesviye olunan turuk metre 180000, Kaldırım metre 30000, Köprü aded 190, Hurûf ve Litoğrafya matbaalarının küşâdı, gazete ve sâlnâme ihracı.

Merhum Tevfik Paşa Hazretleri Zamanlarında

Kale Camii'nin tezyîni — Vilayet Dairesinde inşa olunan Mâbeyn — Âb-ı hamravat kemerlerinin tamiri — Devegeçidi köprüsünün ikmâl-i inşası.

Übbehettü Devletlü Abdurrahman Paşa Hazretleri Zamanlarında

Müşârun-ileyh hazretlerinin memuriyetleri Rusya Muharebe-i mündef'asının bidâyetine tesadüf eylediğinden bir taraftan umûr-ı vilayeti idareye bezli cehd ve himmet ve bir yandan Dördüncü Kolordu-yı Hümâyûnu'na bu vilayetten müretteb mebâliğ ve zehâir ve sair levâzım-ı askeriyenin tedârik ve sevki gibi mühim olan hususâtı ifa için mü-sâra'at ile gece-gündüz uğraşp büyük âsâr-ı meşkûre ibrâzına muvaffak olmuşlardır.

Devletlü İzzet Paşa Hazretleri Zamanlarında

Rüşdiye-i Askeriye Mektebinin metin ve müstahkem surette vaz'-ı esası ve alt katının ikmâl-i inşaatı, Diyarbakir Telgrafhanesi için mükemmel bir konak alınarak ebniye-i miriyyeye ilhak olunduğu, Tamir olunan tarîk metre 2000 Kaldırım metre 400.

Vali-i Lâhuk Devletlü Sâmih Paşa Hazretleri Zamanlarında

Rüşdiye-i Askeriye Mektebinin muntazaman ikmâl-i inşası, İnşa ve tamir olunan tarîk metre 47010, Yapılan köprü mücedded 27 tamir 6, Kaldırım inşası mücedded ve tamir metre 650, Diyarbakir'de bir ve Mardin'de dahi bir bâb inâs mektebi küşâd olunduğu, ve Mardin ve Ergani Madeni kasabalarında ikişer bâb mekteb-i ibtidâî küşâdı, Çermik Hamamı'nın harab mahallerinin tamiri, Matbaamızın temin-i vâridâtıyla noksan olan âlât ve edevâtın ikmali ve gazete ve sâlnâmenin iade-i ihracı, İcraat-ı saire gazetelerde muharrerdir.

**Mülhakâtın Vilayete Olan Bu'd ve Mesafesini
Mübeyyin Cetveldir**

Merkez-i Vilayete Saat	Merkez-i Livaya Saat	Merkez-i Kazaya Saat	Livâ	Kaza	Müdürlükler
			Diyarbakir	Âmid	
3	3	3			Şark
3	3	3			Garp
8	8	8			Mahal
8	8	8			Behramki
12	12	12			Derik
14	14			Lice	
12	12	5			Hani
16	16			Silvan	
12	12	5			Hazro
18			Mardin		
24	6	6			Hams
30	13			Nusaybin	
32	24	2			İlyan
28	10			Midyat	
28	24	10			Hasankeyf
54	36			Cizre	
60	42			Şırnak	
12	6			Avine	
15			Ergani Madeni		
12	3	3			Ergani
8	6	6			Eğil
18	9			Çermik	
23	14	5			Çüngüş
18	18	-	Siverek		
24	24	6		Bucak	
22	26	8		Karakeçi	
9	27	9		Karacadağ	
20	5		Palu		
16	10	8		Karabegan	

Vilayetin Malumat-ı Tarihiyesi

İbtdâ

Diyarbakir vilayeti ki, Kürdistan'ın bir kotasından ve kısmen cezîre-i İbn-i Ömer ile Diyar-ı Rebî'a'dan ibarettir. Ezmine-i sâlifede birçok vukuât görmüş ve nice sadamâta uğramıştır. Eski vakitlerde mevcut olan bir takım kilâ' ve bukâ' ile müzeyyen ve her bir kale mülûk-ı tavâifden bir hükümdar-ı müstakil için müte'ayyin idi. Mülûk-ı müşârun-ileyhim yekdiğerinin iğtisâb-ı mülkü uğrunda tama'kârâne harb ve kıtâli ihtiyâr etmekle mutasallıtların ellerinde ekser-i mahalleri bir taraftan harabe-zâra döndü! Bir yandan imarına çalışılır idi! Öbür tarafı harab ediliyordu! Bir beyzâde idare-i keyfiye yolunda binlerle nüfusun canına kıymış ve bir mechulü'l-ahvâl kimse yaverî-i ikbâl hasibiyle birkaç yüz senelik hanedanların bütün bütün mahv ü inkırâzına sebep-i müstakil olmuştur. Zaman var idi ki, vilayetimiz birkaç idare tahtında bulunur idi. Bu idarelerin nokta-i vâhîdeye ircâ'ını icbâr edecek bir kuvvete tesadüf edemiyordu! Bu sebeple kol kol zuhur eden müstebidler kendi başlarına kalıp Diyarbakir vilayeti on kadar hükümdarlık araziye bölünmüş idi. Cihanın imarını murad eden Hüdâ-yı Zülcelâl Hazretleri'nin irâdesi Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye'nin teşekkülünü icab eylediğinden vilayetimiz Memâlik-i Mahrûse-i Osmaniyye'den ma'dûd olalı ihtilafât-ı sâbıkadan kurtuldu.

Şimdiye kadar hame-rân-ı ityân olduğumuz mukaddimeye vilayetimizin hâl-i sâbıkına dair yazılacak vekâyî'i sebep gösterebiliriz.

Arazimiz üzerinde bulunan kalelerin bidâyet-i İslâm'da yani Hicret-i Seniyye-i Nebeviyyenin on sekizinci sâlinde yekdiğerini müteakiben eyâd-i mülûk-ı Rumiyyeden feth buyurulduğu hali ki, her biri bir Rum hükümdarının müstakil mâlikânesi olduğu gibi Saltanat-ı Seniyye tarafından zabt ve teshîr olunduğu sırada dahi her bir kalede bir Kürd beyi istiklal üzere idi. O vakit Diyarbakir Hükümeti Akkoyunlu hanedanından sekiz dokuz sene evvel Şah İsmail-i Safevî'ye intikâl etmiş ve Mardin hükümeti dahi o hanedandan bir şube yedinde bulunmuştur. Meyafarkin ki, Silvandır. Onun hükümeti Mervanilerden Süleymanî ümerâsında ve Cizre Hükümeti Benî Ümeyye'den Halidilerde ve Hasankeyf Hükümeti Eyyubilerden bir şubede ve Eğil Hükümeti evlad-ı Abbasiye'den bir fırkada ve Palu ve Çermik hükümetleri dahi başka başka olarak fırka-i mezkûrenin birer şubesinde ve Lice ve Hani tarafları sâdâtan denilip iki üç kola inkisâm eden Zirkî ümerâsında ve daha bazı nevâhî ya bunlar gibi hanedan bakıyyeleri yedlerinde yahud aşâyir nüesâsının taht-ı idare-i müstakillânesinde idi. Bunlar birer birer ortadan kalkıp Hükümet-i Seniyye'nin adaleti neşr ve mazbûtiyet-i idare umuma sermaye-i fahr olmuştur.

Sekene

Şehrin mülhakatında bulunan ahalinin ekrâd ve müsta'reb aşâyirden olduğu malumdur. Ekrâd tâifesinin asabiyyetinde ihtilaf vaki olup İbn Haldun'un yazdığı vechile sahîh olan Kürd Furs kavmindendir. Kürdler pek şeci' ve bahadır olurlar. Aşâyir-i müsta'rebe ise Rebî'a'ya nisbet olunurlar. Çünkü Rebî'a bin Münzir bu taraflara geldiğinde namına nisbetle Diyar-ı Rebî'a denilen şu arazide yerleşmiştir. Ekrâd ve müsta'rebe tâifeleri kerem ve sehâda meşhur olup misafirin hakkında edegeldikleri hizmet ve ikram hanedanlıklarını isbat eder. Medâr-ı maişetlerinin noksanıyetinden naşi kanaatkar olduklarından gıdaları mevâşîlerinin süt ve yoğurdundan ve giydikleri elbise bez ve abadan ibarettir. Mihmân-nüvâzlıkları cihetle me'kûlât-ı nefiseden bir şey tedarik edebilseler onunla misafir ve gurebâyî it'âm ederler. Ekseriyâ misafirlerine koyun ve keçi kurban etmek âdetleridir. Lakin Kürdlerde ittifak bulunmayıp aralarında daima nifak vâki olur. Herbiri hadd-i zatında şecâ'atine güvenerek yekdiğerine ser-furû etmezler. Ekrâdın ekserisi ehl-i sünnet ve cemaattendirler. Yalnız birazı Devlet-i Emeviyye zamanında Şam taraflarına gitmiş ve oradan garip bir mezhep ahziyla avdetlerinde mezheplerinden bir kısmı nükûl ederek bir kısmı halen onunla kalmıştır. Bunlara Yezidî denilir. Mezheplerini Şeyh Adiy'e nisbet ederler. Adiy tarafından yedlerinde bir kitap dahi var imiş! Halbuki şeyh-i müşârun-ileyh o kitap münderecâtundan ve Yezidîlerin kendi hakkındaki tefevvühâtından berîdir. Hülâsa-i mezhepleri Âl-i Abâ'ya buğz ve adâvet etmek ve şeytana prestij eylemektir. Ne'üzubillah bu kısımdan vilayetimizde meskûn ahali pek cüz'dir. Bunlardan Musul vilayetinde Sincar kazasında hayli ahali vardır.

Ekrâddan bir kavim dahi vardır ki, vilayetimizde o da pek az olup birkaç karyede sâkin olurlar. Hükümet-i Safeviyye'nin bıraktığı mezhebe yakın bir yola sapmışlardır. Onlara Türkmen denir. Kusûr-ı ahali-i Kürdiye müslim ve mütedeyyin olup Kürd ve Zaza namlarıyla iki fırkayı şâmindir. Zazaların lisanı dahi Kürdî ise de ekser-i lügatta ihtilaf eder. Zaza lisanı lisan-ı Fârisîden galattır. Şu kadar ki birçok garip lügatlarla tahlit olunmuştur.

Kürdlerin şecâatinden bahsetmiş idik. Rüstem Zal, Behram Çobin, Cehmekin ve aşık-ı Şirin olan Ferhat bunlardır. Ve ilm-i diyanet sahibi olduklarını söylemiş idik. Nice nice ashâb-ı telif ve fakîh olarak namları şehrimize nisbet olunan ulema ve fukahâ bu kavimindedir. Devlet-i Aliyye'de vezâret mansıplarına bu kavimden nâil olmuşları sayabiliriz ki; bir takımının seyf ve sinan ile isbat-ı sadakat ve ubûdiyet eden hidemât-ı fedakârânesi ve bir sınıfının ise fazl ve kemâlini tasdik ettiren âsâr-ı makbûle-i hünerverânesi sebep olmuştur.

Diyarbakir'in Binası

Diyarbakir'i mülûk-ı Pişdadnan'ın dördüncüsü olan Melik Tahmors bina eylediği *Mîrât-ı Kâinat*ta muharrerdir. Lakin o vakitler fenn-i tarih mazbût olmadığından mutemed addolunamaz. Diyarbakir'in ismi kadîmi Âmid olup Bekr bir Vâil'in istilasından sonra Diyarbakir denildi. İntihâ-i serhadd-i Rum olduğu için Âmid denildiği lûgat kitaplarında görülmüştür: "Âmidü's-sevdâ dahi derler ki vech-i tesmiyesi ebniyesinin kara taşlardan olmasıdır." Diyarbakir bir müddet mülûk-i Arabdan Lahmeteyn padişahlarının yedinde kalıp hükümetin tebdil-i zamana tabi olmasıyla bir hanedandan diğer hanedana intikal ede ede bir zamanda mülûk-i Kinde yedine geçti. Bunların istilası tarih-i İskender'in 625 senesi ve inkurâzları 890 sâlidir, müddetleri 265 senedir. Evlâd-ı Kinde Yemen'de buldukları halde Sedd-i Me'rib'in sökülmesiyle Seyt-i Arim'den kaçıp bu taraflara gelmişlerdir.

Mülûk-i Kinde

İbtidâsı Mirka bin Muaviye'dir. Yirmi sene padişah olup vefatında oğlu Sevr yerine geçti. Çok geçmeden bu da vefat etmekle oğlu Haris zimâm-ı saltanatı ahz eylemiştir. Kırk sene saltanatından sonra intikalinde mülkü oğlu Vehb'e intikal eyledi. Vehb yirmi seneden sonra biraderi Muaviye'ye terk-i saltanatla vedâ-ı âlem-i fani eylemiştir. Muaviye kırk bir sene serîr-i saltanatta kâmurân olduğu halde mahdümü Amr'ı istihlâf etti. Amr'ın yirmi iki sene sonra tomar-ı ömrü tay olundukta oğlu Hacer yerine oturdu. Hacer'e âkilü'l-mirâr derler. Hükümetine nizam verip Bekir bin Vâil kabilesinin yerlerini Lahmeteyn padişahlarından zabt etti. Kendinden sonra oğlu Haris serîr-i saltanata geçmiştir. Kubad nam kisrânın âyini olan zındıka tarîkini ve ateşperest dinini kabul eylediğinden Kisra Münzir bin Mâi's-Semâ'yı Hire padişahlığından tard edip Haris'i Hire'ye padişah etmiştir. Bunun üzerine Haris Diyarbakir havalisindeki mülkünü üç nefer oğluna taksim ederek sonra Diyarbakir hükümeti ahfâdı yedinden nez' olundu.

Rumlar

Ol vakit nasrâniyyet âyini ilerlemekte olmasıyla Rum Meliki Herakl tarafından Arsiyus bin Çareş bu havalîyi istila ederek diyar-ı rebî'ayı almış ve ateşperestleri buralardan çıkarmış idi. Diyarbakir kaleleri bu defa da Rumlar yedinde kaldı.

Diyarbakir'in İslâmlar Tarafından Fethi

Tâ ki Hicretin on sekizinci senesi Cumâdelulâ'nın yedinci günü ve Hazret-i Ömer efendimizin zaman-ı hilâfeti idi ki, bütün diyar-ı rebî'anın fâtihi olan İyaz bin Ganem hazretleri bazı ashâb-ı kirâm ve asâkir-i İslâm ile Diyarbakir şehrinin muhasarasına mübâşeret buyurdular. "Ol vakit şehrin hâkimesi Meryem-i Dariye idi". Mezbûre Kara Dara padişahının kerîmesi olup Diyarbakir hükümetine suret-i mazhariyeti garâib-i fikarâtan olmakla beyâna şurû' olunur. Şöyle ki, Diyarbakir'in hükümeti mezbûreden evvel Melik Yuhanna ve Melik Patris namlarında iki kardeşin yedinde bulunup Yuhanna garp tarafına ve Patris şark cihetine hâkim ve hükümetleri müstakil olup ancak araları bozuk olduğu için derûn-ı şehirde hudud-ı hükümetlerini bir duvar fâsıl olmuştur.

Melik Yuhanna mezbûre Meryem Dariye'yi taht-ı izdivâcına aldıkta mezbûre şehrin metânet ve mahfûziyetini ve besâtin ve enhâr ile müzeyyen bulunan mevkîinin safa-bahşâ hâletini görüp beğendiğinden tama'nının ilkâ eylediği işvâ üzerine zâhirde şu iki hükümdarı barıştırmak ve bâtına emelini icra etmek fikriyle bir ziyafet tertib edip hükümdarları erkân ve havâss-ı müntesibânı beraber olduğu halde birleştirmiş ve me'külât ve meşrubata hûşber katıp cümlesini sarhoş-ı bî-hoş düşürmüş olduğundan birer birer katl ve helak edip bu cihetle karşısında bir prens kalmayıp mezbûre müstakillen şehre hükümdar olmuştur.

Hükümeti on iki seneye varır varmaz asâkir-i İslâmiyye şehri muhasaraya başlayıp İyaz bin Ganem hazretleri Mardin Kapısı tarafında ve Said bin Zeyd Rum Kapısı ve Muaz bin Cebel Dağ Kapısı önünde ve Halid bin Velid Dicel'nin bulunduğu semtte birer fırka ile bulundular.

İşbu muhasara esnasında şimdi Silvan denilen Meyyafârikin kale-i metînesini bir gece anveten feth eylemiş oldukları halde şehrin muhasarası beş mâha reside oldu. Hazret-i Halid'in bulunduğu mevkide kaleden çıkan bir su deliğinin keşf olunması üzerine bir gece müşârun-ileyh ile beraber kırk zat oradan kaleye dühül edip şehri aldılar bu sırada Süleyman bin Halid bin Velid hazretleri ile bazı zevât-ı kirâm şehid olmuşlardır. Kale feth olunduktan sonra Sa'sa'a bin Mazinül-Medenî hazretleri beş yüz atlı ile şehre hâkim nasb olunup asâkir-i İslâmiyye kilâ-ı mütecâvirenin fethine ılgâr buyurdular.

Müşârun-ileyh Sa'sa'a ve Süleyman bin Halid hazerâtının merâkid-i şerîfeleri hâlâ ziyaretgâh-ı enâmdır.

Asâkir-i İslâmiyye Diyarbakir fethinden evvel diyar-ı rebî'anın Habur kalesinden bed' ile birer birer husûn ve büldânını feth eyledi. Mardin kalesiyle Hasankeyf ve Nusaybin ve Savur ve Cezîre kilâ'ını ve oralarda bulunan sair yerleri de zabt olundu. Bundan sonra da Hani ve Lice ve Maden taraflarının fethine gitmiş ve oraları da memâlik-i İslâmiyyeye idhâl eylemiştir. Diyarbakir hükümeti havza-i İslâmiyyeye dühülünde müşârun-ileyh Sa'sa'a hazretlerinden ibtidâ edip Hulefâ-i Râşidîn ile Devlet-i Emeviyye ve Hilâfet-i Abbasiyye zamanlarında tayin-i vülât ile idare olunurdu. Diyarbakir'in pişgâhında hâlâ mamur bulunan köprü selâtin-i Emeviyye'den Hişam zamanında yapılmıştır.

Hulefâ-yı Abbasiyye zamanında Şam'dan Ermeniyeye ve Diyarbakir valiliğine nakl-i memuriyet eden İsa bin Şeyhüş-Şiyânî Hicretin iki yüz elli altı tarihinde bu havalîyi zabt eylediği ve onun vefatıyla iki yüz altmış dokuzda oğlu Ah-

med bin İsa ve iki yüz seksen beşte Ahmed'in oğlu Mehmed Diyarbekir'i bi'l-istiklal zabt etmiş olduğu halde o tarihte halife Mutemed bizzat Diyarbekir'i emân ile zabt edip oğlu Muktefi'yi vali tayin eyledi. Üç yüz beşte Benî Hemedan'dan Ebu Hüseyin bin Ebu'l-Alâ'nın maktûliyetinde ele geçmeyen bir oğlu Diyarbekir'e hücum ile mazarrat etmiş idi.

Âl-i Hamdan

Âl-i Hamdan'dan Musul'da hükümet edenlerin üçüncüsü olan Nâsirüddeve Hasan'ın biraderi Seyfûddeve Meyafarkin'i alıp Kürdistan'ın bazı mahallerini elde edinmiş olduğundan şu havalı bunun ve ba'dehû biraderi Sadüddeve'nin taht-ı hükümetinde bulunduğu halde nasârâ-yı Rumdan bir kavim Meyafarkin'i istila eyledi. Sadüddeve zamanında Haleb'i Sultan-ı Mısır zabt edip Âl-i Hamdan'ın Haleb'den elleri çekildi. Ebu Ta'leb İbn-i Nâsirüddeve Musul hükümetine nâil oldukda Rumlar üzerine asker çekip azîm harp etmiş ve Rumları mahv ü perişan ederek Meyafarkin'i istirdâd ve Diyarbekir'i teshîr etmiştir. Âl-i Büveyh'den Sultan Adudüddeve bu havalinin teshîri için 361 senesinde asker sevk ederek Musul'u ve ba'dehû Diyarbekir'i Ebu Ta'leb yedinden ahz ve nez' eylediğinden Ebu Ta'leb Dimaşk'a kaçıp orada maktûl oldu.

Benü Mervan

Adudüddeve'nin askeri Diyarbekir'i zabt eyledikten sonra emir-i ümerâ-yı asker olan Ebüşşecâ Emir Bâd Hasan-keyf'de ikâmet edip tedriciyle Kürdistan kıtasına yerleşmiş ve 380 senesine kadar müddeti sürmüş ise de sene-i mezkûrede Musul kurbunda Âl-i Hamdan muharebesinde maktûl olmuştur. Hemşîrezâdesi Ebü Ali bin Mervan yerine geçip Diyarbekir kalesini almış ve Mısır'a varıp hulefâ-i Fatımiyyeden el-Muizzü li-Dinillah müşârun-ileyhe ikrâm ve Haleb vilayeti dahi hükümetine inzîmâm etmiştir. Bir müddet Diyarbekir ve Haleb hükümetlerinde kaldıktan sonra Âmid Şeyhi Abdülber tarafından vurdurulup maktûl oldu. Biraderi Mümehhidüddeve İbn-i Mervan evvelce Meyafarkin'de ba'dehû Âmid'de zimâm-ı hükümeti ahz ile biraderinin mâlik olduğu yerlerin hepsini kabza-i tasarrufuna geçirdi. 402 senesinde bu da askeri tarafından idam olunmuştur. Serîr-i hükümet biraderi Ebu'n-Nasr Ahmed bin Mervan'a intikal eyledi. Biraderlerinin taht-ı hükümetlerindeki mahalleri zabt ettikten başka Erzurum kalesinde de müstevlî olarak kesbi-azamet ve tezyîd-i şöhrat eyledi. Bunun üzerine hulefâ-yı Abbasiyye'den Kadirbillah müşârun-ileyhe Nâsirüddeve ünvanını tevcih etmiştir. Hulefâ-yı Abbasiyye vüzerâsından Fahrüddeve'nin mahdûmu Ebu'l-Kasım'ı vezir edindi. Mardin şehri bidâyet-i feth-i İslâm'da melikesi bulunan Mâriye bint-i Şehriyam İslâmiyet'i kabul ederek Mardin hükümeti oğlu Amuda'ya tevcih olunmuştu. Şehr-i mezkûr ondan yüz sene sonraya kadar mamur kaldığı halde inkılâb-ı deverân ile harab olmuş ise de bu kerre imar ve iskân olundu. Müşârun-ileyhin hilmi tarihçe şol derecede tarif olunuyor ki, müddet-i saltanatında bir kimseden başkasına siyâset etmemiştir. Saltanatının elli ikinci senesinde vuku bulan vefatında Said ve Nasr namlarında iki mahdumunu terk etti.

Mahdûmları miyânesinde hükümet münâza'asıyla harb kapısı açılıp sonra vezirin tedbiriyle Nasr Diyarbekir'de zimâm-ı saltanatı kabza-i tasarrufuna aldığından Said bir müddet Meyafarkin'de ve ba'dehû Mardin'de ikâmet eyledi ve 462 senesinde Nasr'ın vefatıyla bilâ-nizâ' makamına geçti. Said ehl-i şekât ve merhametten bir zat olup müddetini hüsn-i idare ile geçirdikte biraderzâdesi Mansur bin Nasr 465 senesinde hükümdar oldu. Müddeti bir sene kadar sürer sürmez Vezir Ebu'l-Kasım ile aralarında ihtilaf vukuuyla tarafeyn harbi iltizâm eylediğinden Vezir Musul Hâkimi Çekermis'den istirdâd ile ikinci muharebede Mansur ahz ve Cizre'ye irsâl olunup hapiste vefat eyledi.

Hasbe'l-galebe Çekermis'den bu havalıyı istila ederek tabl-ı hükümet namına çalındı. Eğil hâkimi olan şube-i Abbasiyye'den Pir Bedir bu kargaşalıkta Diyarbekir'e sokulup zimâm-ı hükümetini ahz eylediği halde Sultan Melikşah-ı Selçukî bu husustan müteallim olduğundan veziri Fahreddin İbn Cüheyr ile ümerâsından Emir Artuk bin Eksek kumandalarıyla 477 senesinde bu tarafa asker sevk eyledi. Emir Artuk Musul askeriyle muharebe ederek püskürttü ve Musul Meliki Müslim bin Kureyş Diyarbekir kalesine tahassun eylemiş ise de kale muhasara olunup Müslim halâsî çaresini bulamadığı için kaleyi teslim etmek ve yalnız canını kurtarmak üzere bir mikdar tazminat it'âsiyla mu-sâlahâ olarak savuşup gitti.

Benî Artuk

Tabaka-1 Evveltiye

Emir Artuk Diyarbekir'i aldıktan sonra etraf ve cevânibin dahi ahz ve zabtuna himmet eyledi. Pir Bedir kaleden firar ile Meyafarkin'de Emir Hüsameddin'e iltica etmekle evvelce bu işi bitirmek üzere çarçabuk ol tarafa yürüdü. Kaleyi muhasaraya alıp atılan oklardan birisi Emir Hüsameddin'e isabetle vefat etmiş ise de mahsûrîn kaleyi yine vermediklerine mebnî zor ile istihlâs ve Pir Bedir'i yanında bulunan umum ta'allukâtıyla beraber idam eyledi. Dönüp Mardin'i ve daha sair mahalleri teshîr edip ba'dehû Azerbaycan ve Ermeniye ve Irak-ı Arab ve Medâyin-i Habur'u ve Haleb'i dahi elde edinerek Şam'da Melikşah'ın biraderi Alparslan nezdine azîmet ve Kudüs hükümetine nâiliyetle 484 senesinde Kudüs'de vefat etti. Bunun üzerine Musul Meliki Taceddin Tutuş Alparslan Diyarbekir ve Nusaybin'i zabt ve teshîr eyledi. Emir Artuk'un mahdûmu Melik Cabbar Eminüddin el-Gazi Tebriz'de bulunduğu halde pederinin Kudüs'de vefatını istimâ'la bu taraflara yürüdü. Diyarbekir ve Nusaybin'i Musul melikinden istirdâd ve bütün bu havalıyı istila ile ilan-ı hükümet eyledi. Emir Artuk'un Kudüs'de bulunan diğer mahdûmları Emir Sakman ve Emir İlgari pederlerinden sonra Kudüs hükümetinde bir müddet bulundular ise de Mısır'dan halife-i Faîmî el-Müs-

ta'libillah'ın veziri Efdal 489 senesinde üzerlerine geldikte Emir Ilgari Irak'a ve Emir Sakman Ruha'ya savuştu. Sonra Emir Sakman Musul hâkiminin tevcihiyle Hasankeyfe gelip ve biraderi Melik Cebbar Emirüddin el-Gazi ile harb ve kutâle savaşıp bir ma'rekede biraderini idam ile hükümetine mâlik oldu. Müşârun-ileyh Melik Cebbar'ın müddeti hükümeti yedi senedir. Frenk tâifesi Cebele ve Akka ve Suruç kalelerine hücum etmiş olmasıyla Emir Sakman Musul askeriyle gidip Frenkleri münhezim ve askeri muğtenim eyledi. Melik Cebbar'ın mahdûmu Yakutî 494 senesinde Mardin'i istila ettikte Yakutî'yi ahz ve habs etti. 498 senesinde Dimaşk üzerine istila eden Frenkleri def için Şam emirinin istimdâdıyla yola çıkmış ise de esna-yı râhda hannâk marazından vefat eyledi. Yerine mahdûmu Emir İbrahim geçmiştir. Mardin'de mahbus bulunan Yakutî, ammisinin vefatı üzerine hapisten hurûc ve Nusaybin'i muhasara eylediyse de kaleden bir ok isabetle ruhu bedeninden urûc etti. Yakutî'nin biraderi Ali Mardin'de hükümete geçmiş ise de Emir Sakman'a halef olan mahdûmu Emir İbrahim Mardin'e gelip hükümete mutasarrıf ve mezkûr Ali şimdi Midyat denilen Cebel-i Cud taraflarına mündefir oldu. Lakin Emir Artuk'un diğer mahdûmu Emir el-Gazi Bağdad şahnesi iken biraderi Emir Sakman'ın vefatı haberini alıp bu tarafa azîmetle Mardin ve Diyarbekir birer birer biraderzâdelerinden istihlâs ve Mardin'de imâret kendi namına ilan olundu. 507 senesinde hâkim-i Şam'ın istimdâdı üzerine Taberiye'de Frenkleri hezimet ettirip 511 senesinde Haleb'i teshîr ile oğlu Emir Timurtaş'ı Haleb'e vali tayin eyledi. Bundan sonra diğer mahdûmu Emir Süleyman'a Haleb'i tevcih etmiş ise de isyan emâresi üzerine azl edip biraderi Melik Cebbar'ın oğlu Süleyman'ı Haleb valisi nasb etti. 513 senesinde Haleb üzerine yürüyen Frenkleri püskürtüp fazla olarak Ertab ve Zeredna kalelerini ellerinden aldı. 514 senesinde Sermedin'de bir kere daha Frenklere galip olmuştur. 517 senesinde vefat ederek hükümetini mahdûmu Melik Hüsameddin Timurtaş'a sipariş etmiştir. Melik Hüsameddin Timurtaş 518 senesinde Haleb'i aldı. Bu sırada Fahreddin Karaarslan bin Davud bin Sakman Hasankeyf emiri oldu.

Atabegân

Atabegândan Musul Meliki İmadüddin Zengi İbn-i Emir Aksungur 537 senesinde gelip Diyarbekir'i harben ahz ve zabt eylemiş ve mahdûmu Nureddin Mahmud'u Diyarbekir ve Kürdistan'a emir nasb edip Musul'a avdet etmiştir. Nureddin Mahmud 541 senesinde pederi İmadüddin'in vefatıyla Musul hükümetine geçtiğinde biraderi Seyfeddin Gazi Diyarbekir ve Cizre hükümetiyle be-kâm oldu. Bu da 544 senesinde vefat etmekle diğer biraderi Kutbüddin Mevdud Diyarbekir ve Kürdistan hükümetine nail olmuştur. Zamanı 565 senesine kadar imtidâd edip kendinden sonra mahdûmu Seyfeddin Gazi vâris-i hükümet-i peder oldu. Hasankeyf emiri bulunan şube-i Artukiyye'den Fahreddin Karaarslan 568 senesinde mahdûmu Nureddin Mehmed'i istihlâfla vefat eyledi. Müşârun-ileyh Seyfeddin Gazi dahi 576 senesinde "İrcî" emr-i şerifin lebbeyk-zen-i icâbet olduğundan biraderi İzzeddin Mesud Diyarbekir ve havalisi hükümetine ku'üd etmiş idi. Sultan-ı Mısır ve Şam olan Melik Nasır Selahaddin 578 senesinde Mısır'dan Musul üzerine asker çekerek gelip Diyarbekir'i teshîr etmiş ve Kürdistan kalelerini almış olduğundan Diyarbekir hükümetini Hasankeyf hâkimi bulunan Nureddin Mehmed'e tefvîz ve Meyafarkin'i Benî Eyyûb'a tahsis eyledi.

Şube-i Artukiyye

Müşârun-ileyh Melik Nureddin Mehmed Hasankeyfle beraber Diyarbekir hükümetinde on dokuz sene kâm-yâb olduktan sonra vefat ettikte hükümeti Sultan-ı Mısır tarafından mahdûmu Kutbeddin Sakman'a tevcih olunmuştur. Bu da on altı sene sonra 597 tarihinde damdan düşüp vukû'-ı vefatıyla biraderi Melik Salih Mahmud Hisn-ı Mansur'dan gelerek yerine geçti. Müddeti yirmi sene geçtikte 617 senesinde vefat edip oğlu Melik Mesud kendisine halef olmuş ise de nâ-halef kopduğundan hakkında umum ahali sultan-ı Mısır olan Melik Kâmil Mehmed Eyyubî'ye bess-i şekvâ ve sultan-ı müşârun-ileyh bu semte inân-ı azîmeti irhâ ederek Diyarbekir'i aldı ve Melik Mesud'u Mısır'a getirip hapiste vefat eyledi.

Şube-i Eyyubiye

Sultan-ı müşârun-ileyh Hasankeyf ve Diyarbekir hükümetini biraderi Necmeddin Eyyub'a ve Cizre ve Ahlat hükümetini mahdûmu Melik Eşref'e tevcih eylemiştir. Melik Necmeddin biraderi Melik Kâmil'in fevtinde 637 senesi Mısır Sultanlığıyla kadri terfi olundu. Hasankeyf ve Diyarbekir ve Sincar hükümeti Melik Salih İsmail'e ihale olundu. Bundan sonra da Melik Cevad Yunus Hasankeyf ve Diyarbekir hükümetine gelmiştir. Melik Cevad Yunus dahi Melik Necmeddin Eyyub'un mahdûmu Melik Muazzam Turanşah'ı istihlâf eyledi. 648 senesinde pederinin fevtiyle Melik Muazzam Turanşah Mısır Sultanlığıyla bu havaliden azîmet etmesiyle Melik Muvahhid Abdullah yerinde kaldı. Müşârun-ileyh on sene sonra 658 tarihinde Hülagu yedinde helak olmuştur. Hülagu bu havaliden savuştuğa Melik Muvahhid'in mahdûmu Melik Kâmil Mehmed yalnız Hasankeyf'de pederine halef olmuş ve Benî Artuk'dan Mardin hâkimi bulunan Muzafferüddin Karaarslan ile muharebe ederek Beşiri ve Süird taraflarını elde edinmiştir. Vefatında oğlu Melik Mücirüddin Süleyman'ı istihlâf eyledi ki, bunun ahlâfı aşağıda Hasankeyf hükkâmı sırasında birer birer beyân olunacaktır.

Ümerâ-yı Tatar

Hülagu'nun Irak taraflarına hücumuyla bu havali pâyâmâl-i huyül-i Tatarân olduğu zaman ki, Asya kıtasının kısm-ı a'zamı herc ü merc haline gelmiş idi. Diyarbekir dahi yâd ellere düşüp ümerâ-yı Tatarânın pejmürde-i dest-i i'tisâfi

oldu. Musul'dan itibaren Fırat boyuna varınca hükümetini Hülâgu, Şehzâde Peşmuni Han'ın zir-i idaresine vermesiyle bir zaman Peşmuni Han buralarda zulüm ve gadrini ikâ' eylediği halde pederi tarafından Tebriz ve Azerbaycan hükümeti bi'l-istiklal uhdesine bırakıldığından bu havaliye ümerâdan Turan nam bahadır nasb ve tayin olundu. Daha sonraları ise Çobaniyân fırkası istila ederek Tatar bahadurları yekdiğerinin elinden almak üzere savaştıkları muharebelerde ortalık kasaphaneye dönmüştü. İşte Diyarbekir'in idaresi biraz müddet bu kargaşalık halinde bulunmuş iken yine bir aralık Mardin hükümdarları olan Benî Artuk hükümetine kesb-i irtibat eylemiştir.

518 senesinden beri Mardin ve Haleb hükümdarı olan Benî Artuk'dan Melik Hüsameddin Timurtaş hükümetinin otuz ikinci senesi olan 548 tarihinde vefat etmesiyle ammîzâdesi Necmeddin Alp bin Eminüddin Cebbar serîr-i hükümete cülûs eyledi. On üç sene sonra bu da 561 senesinde vefat edip mahdûmu Kutbuddin el-Gazi cânîşini oldu. 598 senesinde irtihâl-i dâr-ı bekâ edip mahdûmu Melik Nasır Ahmed yerine geçti. Otuz beş sene hükümeti kalıp 633 tarihinde Sultan-ı Tebriz ile vuku bulan Azerbaycan Muharebesi'nde maktûl olmuştur. Yerine cülûs eden mahdûmu Melik Said pederinin intikamını almak üzere Tebriz'e hücum ederek galebe çalmış ve dönüp dârü'l-mülküne gelmiştir. Hülâgu'nun Bağdad'dan bu havaliye hücumunda Melik Said mukâbiline asker sevkiyle evvel emirde inhizâm gördüğü misillü defa-i sâniyede dahi çıkardığı askeri Tatarların hamlesine tâb-âver olamayarak çil yavrusu gibi dağıldığından Mardin kalesine tahassun eyledi. İki sene bu hal ile mahsûr bulunduğu halde hükümetinin otuz beşinci senesi olan 656 tarihinde vefat etmesiyle vâris-i hükümeti bulunan mahdûmu Muzafferüddin Karaarslan Birecik valisi iken gelip Hülâgu'ya itaat eyledi. Bu halde pederi hükümetine nâil olmuş ise de emr-i idarece Tatar ümerâsının şerâkit-i tabiiyesi bulunduğundan Benî Artuk hükümetine zaaf târî olarak bu sırada Haleb hükümeti ellerinden çıktı. Mülûk-i Eyyubiye bakiyyesinden olup Hasankef'de hâkim bulunan Melik Kâmil Mehmed ile harb ve kavgaya tutuşup zararlı çıktığı şube-yi Eyyubiye bahsinde güzerân etmiştir. Melik Muzafferüddin 684 senesine kadar yaşayıp sene-i mezkûrede vefat etti. Müddeti yirmi sekiz senedir. Yerine mahdûmu Melik Mansur ku'üd eyledi.

Ben-i Artuk

Tabaka-i Sâniye

Tatarların kargaşalığında Diyarbekir'in bir müddet daha Benî Artuk hükümetine iade-i irtibât eylediği Ümerâ-yı Tatar bahsinde zikr olunmuştu. İşte müddet-i mezkûre Melik Mansur'un zaman-ı idaresinden bed' ederek Benî Artuk hükümeti biraz kesb-i kuvvet etmiştir. Melik-i müşârun-ileyh 711 senesinde vedâ'ı âlem-i fani ettikte halefi olan mahdûmu Melik Adil Ahmed'in ömrü vefa etmeyip hükümetinin on sekizinci günü pederine kavuştuğundan bu defa tabl-ı hükümet diğer mahdûmu Melik Salih namına çaldı. Müşârun-ileyh hakikaten salih ve dindar bir zat idi. Oğlu Melik Nasır Mehmed'i Diyarbekir valisi tayin edip vefat ettiğinden yerini diğer mahdûmu Melik Ömer'e ve bunun da fevtiyle öteki oğlu Melik Süleyman'a tevcih etmişti. Melik Süleyman dahi bir müddet sonra vefat ederek Diyarbekir hükümetini Melik Adil'e vermiş ise de bu sırada Emir Hasan İlhani'nin bu havaliye azîmetinde Diyarbekir hükümeti emir-i müşârun-ileyhe intikal etti. Müşârun-ileyh Melik Salih hükümetinin elli dördüncü senesi doksan yedi yaşında ve 765 senesinde vefat edip mahdûmu Melik Mansur-ı Sâni'yi istihlâf eyledi ki, bundan sonrasının zikri âfiye terk olunmuştur.

İlhaniye

Hanân-ı Cengiziyeye'den Ebu Said Han'ın tevcihiyle Emir Hüseyin İlhani'nin mahdûmu Emir Hasan Celayir'e İlhani dahi derler. Rum cânibinden imâret mansıbında bulunurken 735 senesinde Rum imâretini ümerâdan birine ihale ile gelip Azerbaycan ve Irak ve Diyarbekir ve Kürdistan'ı bi'l-istiklâl zir-i hükümetine aldı. Ümerâ-yı İncöyan'dan Emir Mesud Şiraz imâreti'nde iken Emir Muzafferüddin'in hücumuyla firar edip müşârun-ileyh Emir Hasan'ın mahdûmu olan Bağdad padişahı Sultan Üveys'e ve Emir Mesud'un biraderi Emir İshak dahi Diyarbekir'de Emir Hasan Celayir'e iltica eylediler. Ebu Said Han tarafından Larende ve Konya'da imârette bulunan Emir Timurtaş bazı husustan dolayı han-ı müşârun-ileyhi igdâb etmiş olduğundan korkup Şam tarafına firar ve orada vefat eylemişti. Bunun mahdûmu Şeyh Hasan Küçük Ebu Said Han'ın vefatında kesb-i kuvvet etmekle Emir Hasan Celayiri ile muharebeye tutuşup galib geldi. Binâen-aleyh Emir Hasan Celayir'e Bağdad padişahı olan mahdûmu Sultan Üveys'in yanına azîmetle sultan-ı müşârun-ileyh zimâm-ı hükümetini rızasıyla pederine teslim eyledi ki, pederinin 757 senesinde vefatı üzerine tekrar hükümetine ku'üd etmiştir. Çünkü Şeyh Hasan Küçük Emir Hasan Celayir'e galebe ile Bağdad'a kadar kovduğundan zir-i hükümetinde bulunan Azerbaycan ve Van ve Diyarbekir ve Kürdistan'a müstakillen hâkim oldu. 744 senesine kadar hükümet edip sene-i mezkûrede iyâli Melik İzzet Hatun'un gadiyle vefat eyledi. Hükümeti ammîzâdesi Melik Eşref'e intikal etti. Melik Eşref bi'l-istiklal bu havalî hükümetine nâil olduktaki zulm ve gadre başlayıp ahali sıkıldı. Bunun üzerine Kadı Muhiddin Berde'î Deşt-i Kıpçak padişahı Cani Bey Han'ı teşvik ve davet ederek müşârun-ileyh gelip hükümeti elinden ahz ve nez' ve oğlu Berdi Bey Han'a tevcih etmiştir. Berdi Bey Han bu havalinin hükümetinde bir müddet bulunduktan sonra pederi Cani Bey Han'ın vukû-ı vefatı üzerine Deşt-i Kıpçak padişahı olduğundan bu havalide Ahi Bey Han'ı yerine kaymakam nasb eyledi. Ahi Bey Han zalim ve gaddar kopmasıyla ahali kendisinden müteneffir olduklarından Bağdad Padişahı sâlifü'z-zikr Sultan Üveys Celayir'e bu fırsattan istifade ile bu havaliye yürüyüp ettiği muharebelerde Ahi Bey Han idam ile hükümetini baştan ahz ve zabt etti. Sultan-ı müşârun-ileyhin 776 senesine kadar hükümeti sürmüş ise de Karakoyunlu Kara Mehmed'in oğlu Kara Yusuf ile sene-i mezkûrede muharebeye girişip Şirvan ve İsfahan taraflarında bulunduğu halde vefat eyledi. Oğlu Sultan Hüseyin Tebriz'de yerine geçmiştir. Sultan Hüseyin

Bey gaddar olduğu için ümerâsı Bağdad'a şitâb edip Sultan Hüseyin'in evlatlarını idam ve Sultan Üveys'in ahfâ-dından Şeyh Ali'yi taht-ı Bağdad'a iclâs eylediler ise de Sultan Hüseyin Acem mülküne müstevlî olan Ağa Adil'den istimdâd ile Bağdad'a gelip açtığı muharebelere Şeyh Ali tâb-âver-i mukâvemet olamayarak Sebül ve Tuster taraflarına firar ve Sultan Hüseyin taht-ı Bağdad'da karar eyledi. Ancak ikâ' eylediği gadrilere ahali dayanamayıp tekrar Şeyh Ali'yi serîr-i hükümete davet için cemiyet etmişler ise de bu kere Sultan Hüseyin'in biraderi Sultan Ahmed Celayir'e tarafdar peydâ ederek Sultan Hüseyin'i katl ve zimâm-ı saltanatı kabz etti. Sultan Ahmed dahi Karakoyunlu Kara Yusuf'la bazı muharebelerde bulunmuş ise de Kara Yusuf Diyarbekir ve Kürdistan havalisini ahz ve zabt ederek hükümeti buralarda yerleşmiştir.

Hükümetleri Mardin Havalisine İnhisâr Eden Benî Artuk Bakıyyesi

Melik Mansur'un Mardin hükümetine geçtiği bahsi sebkât etmişti. Bunun zamanında Musul Meliki Bayram Hoca Mardin'e hücum gösterdi. Melik Mansur Tebriz Hâkimi Sultan Üveys'in imdadıyla Bayram Hoca hem geldiği yere kaçırılmış ve hem de Sultan Üveys Musul'a kadar arkasını kovarak Musul'u zabt ve Bayram Hoca'yı katl etmiştir. Melik Mansur bir sene kadar hükümette bulunup 766 tarihinde vefat eyledi. Yerine oğlu Melik Mahmud geçti. 768 senesinde Melik Salih'in mahdûmu Melik Davud yedinde maktûl olup müddeti iki sene sürmüştür. Melik Davud serîr-i hükümete cûlûsunda hemşiresi Dünya Hatun üzerine yürüyüp memleketi zabt ve Melik Davud'u hapis eylediyse de üç gün sonra ümerânın ittifakıyla Melik Davud hapisten çıkıp hemşiresini öldürdü. Melik Davud dahi sekiz sene sonra 778 senesinde âzîm-i dâri'l-karar oldu.

Tabl-ı hükümet mahdûmu Melik Tahir İsa namına çalındı. 793 tarihinde Bayram Hoca'nın oğlu olan Karakoyunlu Kara Mehmed Türkmanî Mardin havalisine hücum ettiyse de def olundu. Üç sene mürûr eder etmez Timurlenk gelip Melik İsa'yı ahz ve Mardin kalesini harab eyledi. Timur'un avdetinde Ermeniyeye ve Azerbaycan hükümetinin zimâmıyla beraber Melik İsa'yı bâ-menşûr iade eylediğinden 798 senesinde ikinci defa mülküne nâil olmuş ise de Timur Rum cânibini kast ile bu tarafa tekrar geldikde melik-i müşârun-ileyhi isteyip gitmediği için Mardin'e hücum ve Melik firar ederek kale harap edilmiştir. Timur'dan sonra Melik İsa tekrar hükümetine avdetle kaleyi tamir ederek 809 senesine kadar hükümeti imtidâd eylemiş ise de Kara Osman Bayındırî ile cenk edip esna-yı harpte maktûl oldu. Müddeti otuz bir senedir. Bu kere zimâm-ı hükümeti biraderzâdesi Melik Salih Şihabüddin Ahmed kabz eyledi. Bayram Hoca'nın hafidi ve Karakoyunlu Kara Mehmed'in mahdûmu Kara Yusuf, Timur'un vefatından sonra Mısır'dan bu tarafa avdetinde Mardin'e hücum etmiş ve birinci muharebede mağlub ise de tekrar iade-i harb ile galib geldiğinden Mardin'i muhasara eyledi. İki sene muhasara imtidâd edip nihayet emân ile teslim vâki olmakla Melik Salih üç nefer mahdûmuyla beraber Sincar'a gönderilmiş ve artık hükümet-i Artukiyye bu tarihte munkariz olmuştur.

Karakoyunlu

Musul Meliki Bayram Hoca'nın hafidi ve Kara Mehmed'in mahdûmu Karakoyunlu Kara Yusuf pederinden sonra daire-i hükümetini büyüterek Diyarbekir ve Kürdistan havalisini zabt etmiş ve Azerbaycan ve Ermeniyeye kitasına yerleşmiştir. Sultan Ahmed Celayir Bağdad'da padişah olduğu halde Kara Yusuf'dan ihtirâz üzere iken Timurlenk Asya kitasını istilaya başladıkta evvelce Kara Yusuf tarafına gidip sonra ikisi birlikte cânib-i Rum'a azîmetle Sultan Bayezid Han merhuma ilticâ ettiler. Timur Bağdad ve Musul tarikiyle Anadolu'ya yürüyüp diğer mahaller gibi bu havalii dahi harabezâra döndürdükten sonra Haleb ve Şam taraflarını tahrib etmiş ve Sultan Ahmed ile Kara Yusuf'u Sultan Bayezid Han'dan taleb eylemişti. Muvâfakat cevabı almaması üzerine ikinci sene zimâm-ı azîmeti cânib-i Rum'a çevirdi ve gidip Sivas'ı harap etti ki, bu sırada Sultan Bayezid Han ile vuku bulan muharebesi tarihlerde tafsîl olunmuştur. İşbu muharebeden sonra Sultan Ahmed ve Kara Yusuf Sultan-ı Mısır'a gitmiş iseler de Timur'dan ihtirâzen Mısır'da habs olundular. Timur'un dârüssaltanatına avdetle vefatı haberi alındıkta Sultan Ahmed ve Kara Yusuf Mısır mahbesinden halâs bularak eski vatanlarına avdet edip bunlar hükümet-i sâbıkalarına nâil olurlar ise yekdiğerine hiyanet etmemesi için Mısır mahbesinde iken ahd ve misâkı perkitmiş oldukları halde avdetlerini müte'akib o ahid hilâfına hareket ve yekdiğerine ızhâr-ı buğz ve muhalefete başlamışlardı.

Kara Yusuf ise Diyarbekir ve Kürdistan ve havalisinde mülküne tamamıyla müstevlî olduğu gibi Mardin hükümetini dahi Benî Artuk yedinden aldı. Sultan Ahmed Celayir 813 senesi Bağdad'da târik-i gâile-i hükümet oldukta Kara Yusuf Basra ve Kufe havalisine de hücum götürüp oralar da kabza-i tasarrufuna getirmiş ve Tebriz dârüssaltanat itihâziyla memâlik-i sairesini ve Diyarbekir'i valilikle idareye başlamıştır. Bunun üzerine Timur'un mahdûmu Şahrah Mirza 839 senesinde Kara Yusuf'u harbe davet ederek esna-yı muharebede katl olundu. Müddet-i saltanatı yirmi altı senedir. Oğulları İskender ve Cihanşah pederlerinin katlinden sonra birleşip Şahrah Mirza'dan ahz-ı intikam kaydına düşmüş iseler de birinci ve ba'dehû ikinci muharebelerinde mağlub olup Tebriz'e çekildiler. Bundan sonra iki kardeş arasında saltanat davası çıkmakla yekdiğerleriyle uğraşmağa kalkışıp İskender ise zimâm-ı hükümeti kabz etmiş ve iki sene dahi müddeti güzerân eylemiş olduğu halde Cihanşah 841 senesinde İskender'i hile ile bir Habeşî kölesine katl ettirip yerine geçti. 851 senesinde Şahrah Mirza vefat ederek Mirza Cihanşah Bağdad ve Basra'yı istirdâd ile kesb-i azamet eylemiş iken 870 senesinde Akkoyunlu Hasan-ı Tavil ile ettiği muharebede hanedanıyla beraber mahv ve munkariz oldu. Cihanşah'ın müddet-i saltanatı 31 ve Karakoyunluların müddet-i temellükü cem'an 70 senedir.

Akkoyunlu

Oğuzhan sülalesinden Bayındır Han'ın hafidi Kara Osman-ı Bayındırî aşiret beyi olduğu halde Timur'un bu havalıye vürûdünde hizmetine can atıp Haleb ve Şam muharebelerinde beraberce bulunmasına mükâfaten Diyarbekir hükümetine nâil olmuştu. Timur'un vefatından sonra istiklal bularak Karakoyunlu İskender Bey ile vukua gelen muharebesinde vefat eylediğinden bir taraftan yerine mahdûmu Ali Bey bir taraftan da diğer mahdûmu Hamza Bey 838 senesinde ilan-ı hükümet eylediler.

Ali Bey biraderi Hamza Bey'in müdahalesinden kurtulup yekdiğeriyle uğraşmaktan hâlî kaldıkları halde 848 tarihinde ikisi de birbirini müteâkiben vefat etmekle Ali Bey'in mahdûmu Cihangir Mirza müstakillen istila eyledi. Bir zaman Karakoyunlular ile uğraşıp musâlaha vukuundan sonra biraderi Ebunnasr Uzun Hasan Bey ve ammisi Kasım Bey muhalefet bayrağını açmış ve bir taraftan da Azerbaycan'da Kılıç Arslan isyana başlamıştır. Uzun Hasan Bey ise Kasım Bey ve Kılıç Arslan'la başka başka harbe tutuşup ikisinin dahi işlerini bitirdiğinden 855 senesinde Diyarbekir'e gelerek cebren mesned-i hükümete oturdu. Bunun üzerine Cihangir Mirza Mardin kalesine sokulup biraderiyle musâlaha eyledi. Uzun Hasan Bey sonradan Azerbaycan ve Horasan memâlikini dahi zabt ve feth ederek Rum ve Şam'ın ümerâ ve hükâmını taht-ı itaatine almış ve Gürcistan'a şitâb ile Cemakar kalesini feth ve birçok esir ahz edip avdet eylemiştir.

Biraderzâdesi Murad Bey'i bazı husustan dolayı Ebulfeth Sultan Mehmed Han dergâhına elçi tayin ederek bir sene sonra hakan-ı müşârun-ileyhle bir muharebesi dahi vuku bulduysa da validesi vasıtasıyla musâlaha olundu. Karakoyunlu Cihanşah ve Timur'un hafidi Ebu Said Han gibi iki azîm padişahı muharebelerde mağlub ve katl etmekle Diyarbekir ve İrakeyn ve Gürcistan ve Kirman ve Fars ve Ermeniye ve Kürdistan memâlikinde müstakillen padişah tanındı. Devlet-i Aliyye ile vukua gelen süngü muharebesinde mağlub olmasıyla Gürcistan hükâmı isyan eylemiş iseler de üzerlerine varıp gûşmâl verdi. 883 senesi id-i şerif gecesi vefat eyledi. Büyük oğlu Sultan Halil yerine padişah olup ammîzâdesi Murad Bey isyan eylemiş ise de çarçabuk üzerine varıp işini bitirdi. Bunun üzerine biraderi Sultan Yakub baş çekerek Sultan Halil'i bir muharebede bî-nam ve nişan etti.

Sultan Yakub padişah olduktâ biraderzâdesi Alund Bey Şiraz'da ve ümerâdan Köse Hacı İsfahan'da ve Emir Peşenk Davdar Şam'da muhalefete kıyâm ve Peşenk asâkir-i Mısıryye ve Şamiyye ile Sultan Yakub üzerine iktihâm eylediyse de sultan-ı müşârun-ileyh evvelce Peşenk'i ve muahharan diğer muhalifleri birer birer perişan etmekle beraber Gürcistan seferini niyet ve varıp Ahışa'yı feth ile gânimen avdet eyledi. Bir emirini gönderip Şeyh Haydar-ı Safevî'yi idam ettirdi. Kendisi de 896 tarihinde âzîm-i dâr-ı bekâ oldu. Mesned-i saltanata mahdûmu Baysungur Mirza gelip bir sene kadar harb ve kitâl ile imrâr-ı rûz ve leyâl etmiş ise de zimâm-ı saltanatu Uzun Hasan padişahın ahfâdından Rüstem Bey bin Maksud Bey'e teslim eyledi. Rüstem Bey isyan eden Şirvan hâkimini te'dîb ve Şeyh Haydar'ın oğlu Sultan Ali'yi katl ile gürûh-ı meredeyi perişan ve ta'zîb etti. Sultan Mehmed Han hazretlerinin kerîmezâdesi olup ammisi oğlu bulunan Göde Ahmed Bey asâkir-i firavân çekip Rüstem Bey'i katl ve yerine cülûs etmiştir.

Göde Ahmed Bey padişah olduktâ bazı ümerâyı dahi idam eylediğinden bakıyye-i ümerâ Fars Valisi Kasım Bey'i davet ederek müşârun-ileyhi katl eylediler. Bundan sonra hükümet-i Bayındırıyye üç nefer şehzâdenin elinde kalıp Alund Bey Irak'da Mehmed Mirza İsfahan'da ve Sultan Murad Azerbaycan'da bulduklarından yekdiğeri üzerine hareket ve nihayet üçü de nâ-murad olarak semt-i ademe azîmet edip hükümetleri 913 senesinde Devlet-i Safeviyye'ye intikâlen münkartz oldular.

Devlet-i Safeviyye

Mülûk-i Safeviyye'nin ecdadı tarîk-i sûfiyândan bulunup halkın muhabbet ve itikadını celb etmiş oldukları gibi Şeyh Cüneyd'e Akkoyunlu Padişahı Hasan-ı Tavîl mu'tekid olarak hemşiresi Hadice Begüm Ağa'yı taht-ı izdivâcına vermişti. Şeyh Cüneyd Şirvâniyân yedinde maktûl olup Şeyh Haydar dahi Karakoyunlu Padişahı Cihanşah'dan hârihen Diyarbekir'de Tavîl Hasan Han'a iltica etmiş ve Hân-ı müşârun-ileyh kerimesi Halime Begüm Ağa'yı dahi buna vezîp Hasankeyf'de ihtiyâr-ı ikâmet eylemiş ise de serini hevâ-yı saltanat sardığı ve zaman ise vusûl-i emele müsâid olmadığı cihetle muntazır-ı vakt-i fırsat olduğundan ahvâlî sonraları Hasan Han'ın ahlâfına malum olarak Şeyh Haydar ba'dehû oğlu Sultan Ali idam olundular. Sultan Ali vakt-i maktûliyyetinde muhibbân ve müridânına vasiyet ederek dedi ki: "Akkoyunluların hakkından gelip de ecdadımızın çerâğahını yandıracak olan zat küçük biraderim Şah İsmail'dir. Şah İsmail'in teba'iyet ve mu'âvenetinde bulunmanızı cümle muhibbândan başka başka niyaz ederim". Ol vakit Şah İsmail sağıru's-sin olduğundan yirmi kadar muhibbân ile cânibi Geylan'a giderken Lahican'a vusûlünde hâkimî bulunan Mirza Ali, Şah İsmail'i ecdadına hürmeten istikbâl edip kendine ve etbâ'ına menâzil tayiniyle ikram ve izâz eyledi. Akkoyunlular kesb-i za'fiyetle Azerbaycan kıtasının kargaşalığında bir külâh kapmak üzere Şah İsmail maiyyetinde üç yüz kadar müridân olduğu halde Erdebil'e doğru yürüdü.

Erdebil'de fevc fevc muhibbân ve müridân başına üşüşdüğünden cemiyeti yedi bine yetiştirdi. O başların başlarına kırmızı börtüklü tâkiye-i Haydari giydirerek işbu cemiyetle ceddî Şeyh Cüneyd'in hûnunun intikamını almak üzere 905 tarihinde Şirvan şahının mülküne hücum ve 26000 süvari ve piyadeden ibaret olan asâkir-i Şirvaniye'yi perişan eyledi. Sonra Bakü kalesini zabt ederek Akkoyunlu hanedanından Alund Mirza'ya Nahçıvan muharebesinde galip geldiğinden Tebriz'e girmiş ve Sultan Yakub'un oğlu Sultan Murad'ı dahi muharebelerde nâ-murâd edip Memâlik-i Bayındırıyye'yi birer birer zabta başlamıştı. 913 senesinde Bayındırîler tarafından Diyarbekir valisi bulunan Emirhan Bey memleketi Şah İsmail'e teslim ettiği sırada hanedan-ı Bayındırî'den padişah nasb ettirdiği Hasan Bey'i takdim eyledikte mağdûren katl ve Han Mehmed nam emirini Diyarbekir'e vali nasb eyledi.

Hükümet-i Safeviyye'nin yerleştiği mahallerde şahın eccadı hûnu bahanesi ve mezheb-i nâ-hak davasıyla yüzbinlerce nüfuslar itlâf olunmuştur. İşbu sebepler cihangir-i zaman Sultan Selim Han hazretlerinin Çaldıran muharebe-i meşhuresini davet eyledi ki, muhârebe-i mezkûre 920 senesinde Çaldıran nam mahalde vuku bulup asâkir-i mansûre-i pa-dîşahî cemiyet-i Kızılbaşiyeyi çil yavrusu gibi dağıtarak Şah İsmail münhezimen firar ettikten sonra birtakım memâliki zamîme-i kalemrev-i Saltanat-ı Seniyye buyurulduğu misillü Diyarbekir şehri dahi mülhakâtıyla beraber 922 tarihinde Bıyıklı Mehmed Paşa yediyle Memâlik-i Mahrûse idâdına katıldı. Şah İsmail tarafından Diyarbekir'de vali bulunan Kara Han nam emiri tard ve bir sene sonra Mardin civarında katl olunmuş ve Kara Han'ın Mardin'de muhafız bıraktığı karındaşı Süleyman Bey'in dahi vücudu hâk-i hefâke düşürölüp Mardin havalisi de feth buyurulmuştu.

İşte Diyarbekir vilayeti tarih-i mezkûreden beri Devlet-i Aliyye'nin idare-i âdilesi tahtına girdi.

Hükkâm-ı Kürdistan

Kürdistan kıtasında bulunan kalelerde vaktiyle hükkâm-ı müstakille birleşip bunlardan bazıları ise hükümet şeklinde idare olunmuş ve sonraları Saltanat-ı Seniyye'nin savet ve adaleti bu havalie müntesir oldukta onların idareleri bütün bütün meydandan kalkmıştı. O idarelerden mücmelen malumat itâ edelim. Kürdistan namına bulunan hükkâm birçok kısma münkasim olduğu halde bahs edeceğimiz idareler vilayetimizin hâl-i hazırının câmi' olduğu mahallere müte'alliktir.

Eğil Hükkâmı

Eğil hükkâmına Mirdasi hâkimleri derler. Sebebi Benî Kilâb'ın mukavvimi olan Mirdas bin İdris bin Nasr'ın aşireti Haleb'den Eğil'e gelip yerleşmiş olmasıdır. Nesebi on birinci batında Hz. Abdullah bin Abbas radiyallâhu teâlâ anhumâya vâsil olan Pir Mansur Seyyid Hüseyin-i A'rec Hakkari'de muravattın iken ber-muktezâyı âb ve dâne Eğil'de Piran karyesine gelip sübhâ-güzâr-ı zikr ve evrâd olmuş idi. Vefatında mahdûmu Pir Musa post-nişîn-i peder olup bunun da salâh-ı hâli cihetle mürid ve müntesibânı çoğalmış ve vefatıyla kaymakam mesned-i meşihatı olan mahdûmu Pir Bedir daha ziyâde mürid ve müntesib kazanmıştır. Pir Bedir meşihat ve riyâseti birleştirip Eğil'de mesned-i hükümete dahi vaz'-ı kadem eyledi. Bir müddet sonra Diyarbekir hükümetine de nâil olmuş ise de Sultan Melikşah-ı Selçukî tarafından Emir Artuk ile bu havalie sevk olunan asker Pir Bedir'i Meyafarkin'de bütün müte'allikâtıyla beraber katl ve idam eylediği Benî Artuk bahsinde beyan olunmuştur. Pir Bedir'in ensâb ve a'kâbı kalmadığı halde hâmile bulunan haremi o sırada bir oğlan çocuğu doğurmakla mürid ve müntesibleri Eğil'e getirerek namına Bulduk tesmiye ve çocuk büyüüp sinn-i rüşde vusûlünde pederinin mesnedini kendisine tehiyye ettiler. Emir Bulduk müstakillen Eğil'e hâkim olup vefatında mahdûmu Emir İbrahim'i istihlâf eylediyse de Emir İbrahim çok geçmeksizin pederine mülâki olduğundan ünvan-ı imâret bu kere bunun oğlu Emir Muhammed'e intikal eyledi.

Bir müddet sonra Emir Muhammed dahi vefat edip Emir Gaybi ve Emir Timurtaş ve Emir Hüseyin nam oğulları kaldı. Emir Gaybi Eğil hükümetine geçip Emir Timurtaş Palu ve Emir Hüseyin Çermik hükümetlerine nâil oldular ki, Palu ve Çermik hükkâmı bunlardan teselsül eylediğinden keyfiyetleri mahallerinde beyan olunacaktır. Emir Gaybi bir nice müddet Eğil hükümetinde ömür-güzâr olduktan sonra vefat ettiğinde mahdûmu Devletşah Bey Eğil'e hâkim oldu. Bu da dâm-ı eccle düşmesiyle yerini mahdûmu İsfendiyârşah Muhammed Bey onu müteâkib mahdûmu Kasım Bey silsile-i hükkâma dahil oldular. Kasım Bey Akkoyunlu hanedânı ile kesb-i münasebet etmişti. 913 senesinde Şah İsmail-i Safevî Diyarbekir'i zapt eyledikte Kasım Bey itaat etmeyip cânib-i Saltanat-ı Seniyye'ye rûmâl olmuş ve bunun üzerine ümerâ-yı Kızılbaşiyeye memleketini zapt etmiştir. Çaldıran muharebesinden sonra memleketi cânib-i Saltanat-ı Seniyye'den kendisine tevcih olundu. Bir müddet sonra vefatında vasiyeti vechile yeri biraderzâdesi Gaybi Bey İbn Murad Bey'e ihsan buyurulmuştur. Gaybi Bey'in vefatında mahdûmları Ali Han Bey ve Kasım Bey birbirini müteâkiben Eğil hükümetine nâil oldularsa da zamanları kasır olup gittiler. Şimdiki halde onların ah-lâfi çoğalıp Eğil'de sâkin bulunuyorlar.

Palu Hükkâmı

Eğil hükkâmı bahsinde zikri sebkat eylediği üzere Palu hükkâmının bidâyeti ümerâ-yı Mirdas ve sülale-i Cenâb-ı Abbas'dan Emir Timurtaş İbn Emir Muhammed İbn-i Emir İbrahim İbn-i Emir Bulduk'dur. Emir Timurtaş müstakillen Palu'ya hâkim olup vefatında oğlu Emir Hamza ve bunun da vefatıyla oğlu Emir Hüseyin yerine geçti. Bir müddet sonra Akkoyunlu fetretinde Diyarbekir'in yağma ve gârâtı vukuuyla Emir Hüseyin Ergani kalesini muhasara için Türkmen harbine girmişken ortada maktûl olmuştur. Biraderi Rüstem Bey'in oğlu Cemşid Bey mesnedine su'ûd eyledi. Cemşid Bey kerem ve sert rûzgârı tecrübe etmiş âkil ve âgâh bir zat olup Kürdistan hükkâm ve ümerâsının Şah İsmail-i Safevî'ye adem-i itaatle bârgâh-ı Sultan Selim Han'a rûhsâ-yı ubûdiyet olduklarında beraber bulunmuştu. O başkızılbaş Palu'ya gelip zapt ve Arap Şah-ı Türkmeniyeye'yi hükümetine nasb eylediğinden Cemşid Bey Âsî-tâne'den avdetinde birçok mübâreze ve muharebeden sonra yerini istirdâd eyledi. Vefatında oğlu Hüseyin Can Bey ve bundan sonra da diğer oğlu Hasan Bey Sultan Murad Han menşûruyla Palu hükümetine nâil oldular ki, bunları müteâkiben Süleyman Bey İbn-i Hüseyin Bey Devletşahzâde Yusuf Bey ve Ahmed Bey İbn Yusuf Bey nam zatlar dahi taraf-ı Saltanat-ı Seniyye'den birer birer Palu hükümetine tayin buyurulmuştur. Palu ümerâsının sülaleleri hâlâ Palu'da mevcut olup umûr ve hususât-ı zâtiyeleriyle meşguldürler.

Çermik Hükâmı

Çermik hükâmı dahi Palu hükâmı gibi ümerâ-yı Mirdas ve sülale-i Cenâb-ı Abbas'dandır. Emir Hüseyin İbn-i Emir Muhammed İbn-i Emir İbrahim İbn-i Emir Bulduk müstakillen Çermik hâkimi olduğu halde bir müddet güzerân-ı eyyâmıla vefatında oğlu Seyfeddin Bey yerine kâim oldu. Bunun da vefatında oğlu Şah Yusuf Bey Çermik hâkimi olmuştur. Bu da zamanını geçirdikte oğlu Ulak Bey'i istihlâf etti. Bundan sonra da Şah Ali Bey nam oğlu mesnedini muhafaza edip nihayet bu da hükümetini mahdûmu İsfendiyar Bey'e terk etti. Ba'dehû bunun da vuku-ı vefatı üzerine oğlu Bayındır Bey mesned-i hâkimiyete nâil olarak âlem-i ahirete göçtüğünde oğlu Muhammed Bey'e tevîz-i mesned eylemişti. Bunun zamanında Kızılbaşlar Çermik'i istila eyledi. Muhammed Bey Kızılbaşları oralardan def edip Diyarbekir'in Saltanat-ı Seniyye cânibinden feth olunduğu tarihte mesnedinde devamını müş'ir olmak üzere Sultan Selim Han hazretlerinden tuğra-yı garrâya nâil oldu. Muahharan Sultan Selim Han hazretleri dahi menşûr teccid eylemiştir.

Çermik ümerâsının sülale-i bâkiyesi birkaç batna ayrılıp mahallinde umûrları ile meşgul olmaktadırlar.

Cizre Hükâmı

Cizre, Cezîre-i İbn-i Ömer demekle ma'rûftur. Hulefâ-yı Benî Ümeyye'den Ömer bin Abdülaziz hazretleri imâret etmiştir. Cizre hükâmına Azizân derler. Cizre hükâmının silsile-i nesebi Benî Ümeyye'den Halid bin Velid'e münthehî olur. Bunlardan en evvel hâkim olan Emir Süleyman İbn Halid'dir ki kemâl-i istikâmetle ömür-güzâr olup göçtükte üç oğlunu terk eylemişti. Biri Emir Hacı ve diğeri Mir Abdülaziz ve öbürüsü Mir Abdal'dır. Mir Abdülaziz Cizre hâkimliğinde kalıp Emir Hacı Korkil ve Mir Abdal Fenek nâhiyeleri ümerâliğine nakl eylediler ki, Fenek ümerâsının keyfiyeti başkaca beyan olunacaktır. Mir Abdülaziz Cizre hâkimliğinde müddet-i medîde kaldıktan sonra vefatıyla mahdûmu Emir Seyfeddin ve ba'dehû diğeri mahdûmu Emir Meccüddin yerine geçti. Emir Meccüddin revnak-ı mülke revâc verip dâr-ı ukbâya intikâlinde oğlu Emir Bedreddin mesned-i imârete geldi. Raiyyet-perverlikte ihtimam ederken bunun da âfitâb-ı ömrü zevâl buldu. Mahdûmu Emir Abdal cânîşini olmuştur. Ecdadının eserine iktifâ edip o zamanki kôs-i nihletî çalındı. Oğlu Emir İzzeddin mansıb-ı imâretle kâmurân bulundu. Timurlenk Cizre'yi yağma ettikte Emir İzzeddin kûşe-güzîn-i ihtifâ olmuştur. Timur'un avdetinde hükümetine avdetle beraber âlem-i fâniye veda eyledi. Serîr-i imâreti oğlu Emir Abdal'a kaldı. Zamanı kütâh olarak kütâh-ı ömür ile fena buldu. Bu defa mahdûmu Emir İbrahim için kôs-i imâret çalınmıştır. Bu da şerbet-i eceli kana kana içip gittikte oğlu Emir Şerife ve ba'dehû diğeri oğlu Emir İbrahim'e ve bundan sonra öteki mahdûmu Gök Muhammed'e nevbet-i imâret yetti. Bunun zamanında Akkoyunlu Padişahu Sultan Hasan-ı Bayındır Cizre'ye müstevlî olup Gök Muhammed'i ve biraderzâdeleri Mir Muhammed ve Ali Bey'i Irak tarafına sevk eyledi. Ümerâ-yı Bayındırıyye'den Çelebi namında birisini Cizre'ye vali tayin etmişti. Emir Şerif İbn-i Emir Bedir otuz sene muhtefî kaldıktan sonra çıkıp Cizre'yi Bayındırilerden ahz ve serîr-i imârete kurûl eyledi. Bu sırada annîsi Gök Muhammed ve karındaşı Ali Bey ve Mir Muhammed dahi Irak'dan avdet ettiler. Şah İsmail-i Safevî'nin bu havalide zuhurunda Cizre üzerine bî'd-defe'ât asker sevk ettiyse de her defasında mağlub olduğundan Emir Şerif galibâne ömür-güzâr olarak ba'de-fevthî karındaşı Ali Bey halef olmuştur. Kürdistan ümerâsı Şah İsmail-i Safevî'ye gittiklerinde Ali Bey dahi beraber bulunup Şah tarafından zencire vurdurulup bir müddet sonra ümerânın Şah İsmail hapsinden firar ettikleri sırada Ali Bey de Cizre'ye koşmuş ise de Cizre'yi acemlerin istilası altında buldu. Hükümetinin tahlîsi çaresini bularak acemleri birer birer kal ve def ettiğinden tekrar hükümetine nâil oldu. Ba'dehû Sultan Selim Han dergâhına ızhâr-ı ubûdiyetle bir müddet daha geçtikte ecdâdına kavuşmak için herşeyden fâriğ bulundu.

Oğlu Bedir Bey makam-ı imârete vusûl ve yetmiş sene muradı husûl bulmuştur. Sultan Süleyman Han hazretlerinin Irak Seferi'nde mülâzım-ı bârgâhı olup ibrâz-ı hizmet eyledi. Lakin bazı hususdan dolayı taraf-ı Saltanat-ı Seniyye'den mesnedi yedinden alınıp biraderi Nasır Bey'e tevcih olunduysa da iki sene sonra kendisine iade ve Nasır Bey de Tur ve Heytem nahiyyelerinin Cizre'den tefrikiyle hükümetinde bulunmasını irade buyurulmuş ve bir müddet geçtikte bu nahiyyeler tekrar Cizre'ye ilhâken Bedir Bey'e verilmiştir. Bedir Bey doksan yaşında olduğu halde vefat eyledi. Mesnedini oğlu Mir Muhammed tahsil edip yedi sene sonra 986 tarihinde acem sefer-i hümâyûnunda maktûl olmuş ve yerine oğlu Sultan Mehmed menşûr almıştır. Bu da beş sene sonra mansıb-ı hayattan mün'azil oldukta Nasır Bey İbn-i Şah Ali Bey ve Mir İzzeddin İbn-i Gök Muhammed ve Mir Muhammed ve Mir Şerif Ebnan Han Abdal nam ümerâ birbirini müte'âkiben Cizre hükümetine nâil olmuştur.

Cizre ümerâsının ahfâd ve a'kâbı el-yevm bulunmaktadır ki, ekserîsi saye-i şahanede bazı memuriyelerde istihdam olunuyorlar.

Fenek Ümerâsı

Fenek ümerâsı Cizre hükâmının ensâbından olup en evvel Fenek'de emir olan Mir Abdal İbn-i Süleyman bin Halid'dir. Mir Abdal'dan sonra evlad ve ahfâdı birer birer imârette buldukları halde Akkoyunlunun bu havalıyı zabt eylediği tarihten itibaren kırk sene müddet kadar hükümetleri münhal kaldı. Ve bundan sonra da yine hükümetleri a'kâbına avdet ettiyse de Şah Ali Bey Cizre hâkimi oldukta hükümetlerini ellerinden alıp Cizre'den idare olunmağa başlamış ve bir daha kendilerine avdet etmemiştir.

Fenek ümerâsının da a'kâbı mahallinde mevcuttur.

Hasankeyf Hükâmı

Hasankeyf kalesini Keyfa bin Talut bina etmiştir ki, namına nisbetle Hısn-ı Keyfa iken galat-ı meşhûru Hasankeyf'dir. Hasankeyf hükâmına Melikân derler. Bunların mülûk-i Eyyubiyye'nin bakıyyesinden olup Diyarbekir hâkimleri bahsinde ve Benî Eyyub şubesinde de zikri sebkât eden Melik-i Adil Mecdüddin Süleyman'ın Hasankeyf ve Süird ve Beşiri havalisi taht-ı idaresinde bulunduğu halde vefatıyla oğlu Melik Mehmed ve ba'dehû bunun mahdûmu Melik-i Adil Hasankeyf hâkimleri olmuşlar idi. 780 tarihinde Melik-i Adil dahi vefat ettikte mesnedi oğlu Melik Eşref'e intikal etti. Melik Eşref Timur'un bu havalıye hücumunda bârgâhına iltica ederek mazhar-ı iltifat ve sebep-i ihkâ-i hükümeti oldu. Ahiret'e intikal eyledikte oğlu Melik Halil vâris-i imâret olup 832 senesinde bunun vefatıyla da biraderzâdesi Melik Halef halefi olmuştur. Sultan Hasan-ı Bayındırî muharebesinde maktûl bulundu. Bunun üzerine Melik Halil bin Melik Süleyman Hama'ya firar ile nihân oldu. Ol vakte değin ki Bayındırîlerin bu havaliden rişte-i ta'aluğu kesilmek zamanı geldi. Mir Şah Muhammed Şerevî nam zat vaktiyle Hasankeyf hükâmının mansıb-ı vezâretine nâil olan ümerâ-yı Şereviye mensubiyeti cihetiyle Hamdan'a gelerek evvela Süird ve Beşiri'yi ve ba'dehû Hasankeyfi Akkoyunlular'dan istirdâd eylediğinden Melik Halil müstakillen merkez-i hükümetine gelip oturdu. Gittikçe azameti ziyâdeleşip Şah İsmail'in hemşiresini taht-ı izdivâcına aldı. Olunan davet üzerine Kürdistan hükâmıyla beraber Şah İsmail-i Safevî'ye Tebriz'de mülâkî oldukta rüfekâsı gibi bu da zincire vurulmuştur.

Çaldıran vaka-i meşhuresi üzerine ümerâ-yı Kürdistan Şah İsmail hapsinden firar eyledikleri esnada Melik Halil dahi koşarak mahalline geldiğinde Kızılbaşların istilasını görüp orayı bunlardan birer birer tathîr ve yerini teshîr eyledi. Ba'dehû vefatıyla mahdûmu Melik Hüseyin mesnedine nâil olup çok geçmeden katliyle biraderi Melik Süleyman tarafı Saltanat-ı Seniyye'den yerine tayin buyuruldu. Lakin Melik Süleyman biraderleri Melik Muhammed ve Melik Ali'nin husûmetlerinden rahat bulmayarak memleketlerinin anahtarlarını alıp Diyarbekir'de Hüsrev Paşa'ya teslim eyledi. Bunun üzerine Ruha sancağı Melik Süleyman'a tevcih olunarak gidip orada vefat etti. Karındaşları Melik Muhammed ve Melik Ali'ye dahi zeâmet tarîkiyle yerleri verilmiştir. Melik Muhammed'den sonra oğlu Melik Sultan Hüseyin pederinin cânîşini olup 1000 tarihinden sonraya kadar müddeti güzerân eyledi.

Hasankeyf ümerâsının ahfâdı Savur nahiyesinde ziraatle meşguldürler.

Zırkî Ümerası

Zırkî ümerâsının nesebi Seyyid Hüseyin İbn-i Seyyid Abdurrahman İbn-i Seyyid Ahmed İbn-i Seyyid Kasım İbn-i Seyyid Ali İbn-i Seyyid Tahir İbn-i Seyyid Cafer-i Katil İbn-i Seyyid Yahya Eftah İbn-i Seyyid İsmail Ekber İbn-i Seyyid Cafer İbn-i İmam Muhammed el-Bakır İbn-i Zeynelabidin İbn-i İmam Hüseyin İbn-i Ali el-Murtezâ radiyallahu anhümâya vâsil olur. Seyyid Hüseyin Şam diyarında Mardin'e azîmetle seccade-nişin-i irşâd olmuştu. Benî Artuk'dan zamanının padişahı olan zat kerîmesini şeyhe yahud mahdûmuna tezvîc edip bilâhare evladı Derzeni ve İtak (Licedir) ve Tercil (Hazro'dur) kalelerini istila eylediler. Bunlarda Zırkî namı şeyhin libâs-ı kebûd reng-i telebbüsünden nâşidir. Zırkî ümerâsı sair Kürdistan hükâmı misillî mezkûr kalelerde müstakil ve mesned-i hükümetleri pederden evlâda ve evladdan ahfâda müntakîl olagelmıştır. Tarihlerde Tercil denilen Hazro kalesinde hükümet eden zevât bunlardır: Ahmed Bey bin Seyyid Hüseyin Bey ba'dehû biraderi, Süleyman Bey, Kasım Bey, Yusuf Bey, Hüseyin Bey, Ömer Bey. Sultan Hasan Han-ı Bayındırî Ömer Bey'in kerîmesini almış ve Lice nahiyesinden ibaret olan İtak kalesini ve Bitlis'i bunun hükümetine zamîme etmiştir. Ömer Bey'den sonra oğlu Budam Bey Şah İsmail-i Safevî'nin bu havalıye hîn-i istilasında mahallinden savuşmuş ise de sonra Sultan Yakub yerinde ibkâ etmiştir. Ba'dehû oğlu Ali Bey ve bunun da mahdûmu Şemsi Bey hâkim-i kale-i Tercil ve İtak olmuşlardır. Şemsi Bey'e oğlu Haydar Bey Sultan Selim Han tarafından halef tayin buyurularak bunu da oğlu Hüseyin Bey takib etti. Daha sonra İsmail Bey, Osman Bey, Ömer Bey yekdiğerini istihlâf etmişlerdir.

Vilayetimizde Lice kazasına tâbi Hani nahiyesinde Zırkî ümerâsının a'kâbı ve ahfâdı vardır.

Meyafarkin-Silvan Ümerası

Silvan ümerâsına ümerâ-yı Süleymanî derler. Silsile-i nesebleri Devlet-i Emeviyye'den Mervan el-Himar'a muntehi olur. Benî Ümeyye Devleti'nin hulefâ-yı Abbasiyye'ye intikali tarihi ki, Hicretin 132 senesinin fi 28 Zilhiccesi ve Mervan el-Himar'ın saltanatının beşinci senesiydi. Mervan maktûl oldu. Ve oğulları Abdullah Habeşe tarafına firar ederek Abdullah, Harun Reşid'in zamanında Filistin'de tutulup Bağdad'da haps olundu. Hapiste pîr, hurde-sâl olduğundan kendi başına bırakılarak Kulp nahiyesine azîmetle temekkûn etti. Kulp nahiyesi Diyarbekir levâhıkından iken geçen sene Bitlis vilayetine iltihak etmiştir.

Mervanîlerden Mısır ve Şam'da perişan olanlar yanına birikip bunların bir takımı Ehl-i Sünnet ve Cemaatten olduy-sa da birazı Yezidî mezhebinde kaldı. Onlar Beşiri toprağında sâkindirler. Sonra Abdullah'ın ahfâdından Mervan Kulp ve Meyafarkin ve Genç ve daha sair bu gibi kalelerin hükümetine mutasarrıf olmuştur. Mervan'dan sonra Emir Bahaeddin hâkim oldu. Bunun Mir İzzeddin ve Mir Bahaeddin namlarında iki oğlu var idi ki, kendisinden sonra Mir İzzeddin ve bunu da müteâkiben oğlu Mir Diyadin mesnedârâ olmuştur. Mir Diyadin (Mir Ziyaeddin dahi derler) Şah İsmail'in Diyarbekir valisi tayin ettiği İsteclu Han Muhammed'le musâhabet ve kızı Bikes Hanım'ı tezevvüc edip kesb-i musâharet eylediğinden Safevilere epeyce iş görmüştür. Vefatında biraderzâdesi Şah Veled bin Emir Şeyh Ahmed'in mahdûmları olan Şah Veled Bey, Behlül Bey, Ömer Şah Bey, Sosin Bey, Zelicân Bey, Alund Bey, Halil Bey, Ahmed Bey, Cihangir Bey nam zevâtın Şah Veled Bey cânîşin oldu. Ömrü ihtilal arasında geçerek oğlu Ali

Bey'i istihlâf eyledi. Sonra bu da vefat edip oğlu Sultan Hüseyin Bey 980 senesinde Sultan Süleyman Han'ın tevcihiyle pederine halef oldu. 993 senesi ordu-yı hümâyûn ile Acem seferinde bulunup şehid olmuştur. Mahdûmlarından Zeynel Bey ve Kılıç Bey ve Seyyid Ahmed Bey yekdiğerini müteâkiben hükümette bulunmuşlardır.

Mir Diyadin'in biraderzâdeleri esâmîsi içinde ismi mezkûr olan Behlül Bey İbn-i Alund Bey merd-i meydan-ı şecâat olarak Devlet-i Aliyye hizmetinde bulunmuştur. Silvan hükümeti Kulp hükümetinden tefrik ile kendisine tevcih olunup bir müddet sonra bir ma'rekede şehid düşmekle oğlu Emir Han Bey ba'dehû diğeri oğlu Ömer Bey halefi olmuş iseler de Emir Han Bey maktûl ve Ömer Bey ma'zûl bulundu.

Hâlâ Behlül Bey ahfâdı Silvan'da ve ümerâ-yı Süleymaniye a'kâbından bir şube de Mihrani de mevcud ve ziraatle meşguldürler.

Tetimme

Bazı tevârih-i mu'teberenin tedkikât ve tettebbu'uyla vilayetimize müte'allik toparlayabildiğim işbu malumat-ı tarihiyyeye ilaveten Saltanat-ı Seniyye tarafından bu havalinin tarih-i fethi bulunan 922 senesinden şimdiye kadar Diyarbekir'e tayin buyurulmuş olan vülât-ı izâmın esâmî-i sâmiyeleriyle tarih-i nasb ve müddet-i memuriyetlerini ve bıraktıkları âsâr-ı haseneyi câmi' bir kıta' cedvel tezyîl olundu.

Vilayet Evrak Müdürü
ve Gazete Muharriri
Tevfik

Diyarbakir Vülât-ı İzâmı

Esâmî-i Vülât	Tayınleri	Müddet-i Sene	İdare Mâh	Defe'ât	Âsâr
Bıyıklı Mehmed Paşa	922	6			Bir camii var.
Hüsrev Paşa	928	7			Bir camii var.
Fil Yakub Paşa	935	2			
Süleyman Paşa	937	2			
İbrahim Paşa	939	2			
Hadım Ali Paşa	941	2			Bir camii var.
Sofu Mehmed Paşa	944	3			
Rüstern Paşa	947	3			
Bali Paşa	950	2			
Tokatlızâde Mehmed Paşa	952	3			
Ayas Paşa	955	3			
İskender Paşa	958	14			Bir camii var.
Halhallı Behram Paşa	972	3			
Diğer Hüsrev Paşa	975	3			
Vezirzâde Hasan Paşa	978	11			
Özdemiroğlu Osman Paşa	979	4			
Derviş Paşa	983		10		
Sağır Behram Paşa	983	3			Bir camii var.
Hadım Mehmed Paşa	987	1			
İbrahim Paşa	988	1			
Cağalîzâde Sinan Paşa	989	1		1	
Diğer Hüsrev Paşa	990	1			
Şehid Mehmed Paşa	991	2			
Cafer Paşa	993	2			
Koca Mehmed Paşa	995	3			
Cağalîzâde Sinan Paşa	998	1		2	
Deli İbrahim Paşa	999	2		1	
Saatçı Hasan Paşa	1001	1			
Deli İbrahim Paşa	1002	1		2	
Mehmed Paşa	1003		1		
Hadım Osman Paşa	1003	1			
Mehmed Paşa	1004		6		
Ferhad Paşa	1004				
Murad Paşa	1004				
Hadım Hüsrev Paşa	1010		6		
Sofu İbrahim Paşa	1011		5		
Ketenci Ömer Paşa	1011		11		
Koca Osman Paşa	1012	1			
Çiğalîzâde Mahmud Paşa	1013	1			
Zincirkıran Ali Paşa	1014		5		
Nasuh Paşa	1015	5			Bir camii var.
Zülfikar Paşa	1020		6		
Mustafa Paşa	1020	2			
Muallimzâde Mehmed Paşa	1023		3		
Tekeli Mehmed Paşa	1023		3		
Dilaver Paşa	1024	3			Bir cami bina etmiştir.
Mustafa Paşa	1027	1		2	

Esâmî-i Vülât	Tayinleri	Müddet-i Sene	İdare Mâh	Defe'ât	Âsâr
Dilaver Paşa	1028	2		2	
Kemankeş Ali Paşa	1030		8		
Dilaver Paşa	1030		5	3	
Süleyman Paşa	1031	2			
Hafız Ahmed Paşa	1033	1			
Deli Murad Paşa	1034	2			
Koca Hüsrev Paşa	1036	1			
Gürcü Mehmed Paşa	1037	1			
Halicızâde Mustafa Paşa	1038	1			
Halil Paşa	1039	2			
Tayyar Mehmed Paşa	1041		6		
Murteza Paşa	1041	2			
Tayyar Paşa	1043	5		2	Bir camii ve birkaç çeşmeleri vardır.
Derviş Mehmed Paşa	1048		6		
Silahdar Melek Ahmed Paşa	1048	1	8		Bir cami bina etmiştir.
Maksud Paşa	1050	1	3		
Derviş Mehmed Paşa	1051	2	3	2	
Kara Mustafa Paşa	1054	1			
Melek Ahmed Paşa	1055		6	2	
Telli Mustafa Paşa	1055		6		
Melek Ahmed Paşa	1056	1		3	
Çavuşzâde Mehmed Paşa	1057	1	1		
Mısırlı Mustafa Paşa	1058	1	2		
Çağırğan Mehmed Paşa	1059		6		
Saçbağı Mehmed Paşa	1059		5		
Kara Mustafa Paşa	1060	1		2	
Haydarzâde Mustafa Paşa	1061	1			
Mısırlı Mustafa Paşa	1062	1		2	
Bostancı Mehmed Paşa	1063	1			
Gürcü Cafer Paşa	1064	1			
Şatır Kara Mustafa Paşa	1065		6		
Tayyarzâde Ahmed Paşa	1065		6		
Silahdar Ahmed Paşa	1066	1			
Abaza Mehmed Paşa	1067		6		
Tayyarzâde Ahmed Paşa	1067	1	4	2	
Silahdar Osman Paşa	1069	2			
Mirahur Mustafa Paşa	1071	1			
Silahdar Kenan Paşa	1072		6		
Kethüda Mehmed Paşa	1072		6		
Defterdar el-Hac Hüseyin Paşa	1073	-	10		
Çukadar Hasan Paşa	1073		10		
Yeniçeri Ağası Kenan Paşa	1074	4			
el-Hac Mehmed Paşa	1078	1			
Silahdar el-Hac Ömer Paşa	1079	3			
Çukadar Hasan Paşa	1082	2		2	
Şatır Mehmed Paşa	1084	1			
Kaplan Mustafa Paşa	1085	2			
Damad Hüseyin Paşa	1087	1			

Esâmî-i Vülât	Tayinleri	Müddet-i Sene	İdare Mâh	Defe'ât	Âsâr
Defterdar Ahmed Paşa	1088		6		Bir cami bina etmiştir.
Kaplan Mustafa Paşa	1088	1		2	
Kemankeş Mahmud Paşa	1089	3	3		
Kara Mehmed Paşa	1093	1			
Osman Paşa	1094	1			
Düdüklü İbrahim Paşa	1094		6		
Siyavuş Paşa	1095	2			
Damad Hüseyin Paşa	1097	1		2	
Müfettiş Cafer Paşa	1098	1			
Silahdar Ömer Paşa	1099		6		
Osman Paşazâde Ahmed Paşa	1099	1	6		
Kemankeş Ahmed Paşa	1101	1			
Hacı Ali Paşa	1102	1			
Şahin Mehmed Paşa	1103	2			
Kalaylı Koz Ahmed Paşa	1105		3		
Halil Paşa	1105		2		
Ali Paşa	1105		4		
Hacı Osman Paşa	1105		2		
İsmail Paşa	1105	Yevm		20	
Darendeli Ahmed Paşa	1105		2		
Hazine Kethüdası Ahmed Paşa	1106		6		
Şahin Mehmed Paşa	1106		4	2	
Topal Hüseyin Paşa	1107		10		
Daltaban Mustafa Paşa	1108		7		Bir mescid bina etmiştir.
İbrahim Paşa	1109		6		
Dursun Mehmed Paşa	1109		6		
Çelebi Yusuf Paşa	1110		7		
Bıyıklı Mehmed Paşa	1111	1	9		
Topal Yusuf Paşa	1113	2			
İbrahim Paşa	1114		6	2	
Hasan Paşa	1114		6		
Çelebi Yusuf Paşa	1115	Yevm 11		2	
Hasan Paşa	1115	1		2	
Palabıyık Yusuf Paşa	1117	1			
İbrahim Paşa	1118	1		3	
Receb Paşa	1119	3			Bir kasır bina etmiştir.
Maktûlzâde Ali Paşa	1122	3			
Şehlâ İbrahim Paşa	1125	2			
Kara Mustafa Paşa	1127	1			
Receb Paşa	1128	2		2	
Köprülüzâde Abdullah Paşa	1130	2	6		Bir dârü'l-kurrâ bina etmiştir.
Küçük Osman Paşa	1132		8		
Arif Ahmed Paşa	1133	3			
Receb Paşa	1137	1		3	
Silahdar Mehmed Paşa	1138	1			
Kürd İbrahim Paşa	1139	2			
el-Hac Mustafa Paşa	1141	1			
Hekimbaşızâde Ali Paşa	1142	1			

Esâmî-i Vülât	Tayinleri	Müddet-i Sene	İdare Mâh	Defe'ât	Âsâr
Kara Mustafa Paşa	1143	2		2	
Silahdar Mehmed Paşa	1145	1		2	
Kara Mustafa Paşa	1146	1		3	
Gürcü İsmail Paşa	1147		9		
Sarı Mustafa Paşa	1147		6		
Silahdar Firari Mustafa Paşa	1148	1			
Genç Ali Paşa	1149		2		
Silahdar Mehmed Paşa	1149	1			
Abdi Paşazâde Ali Paşa	1150		3		
Tuz Mehmed Paşa	1151		1		
Mehmed Memiş Paşa	1152		7		
Çeteci Abdullah Paşa	1153	1			
Kethüda Hüseyin Paşa	1154	1			
Güleç Ali Paşa	1155		6		
Abdi Paşazâde Ali Paşa	1155	1	7	2	
Kazıkçı Hüseyin Paşa	1157		5		
Çeteci Abdullah Paşa	1157	1	10	2	
Polatzâde Çuluk Mehmed Paşa	1159		9		
Ahmed Paşa	1160		5		
Sadr-ı Esbak Hasan Paşa	1160		10		
Yahya Paşa	1161	1			
Çeteci Abdullah Paşa	1162	1	6	3	
İbrahim Paşa	1164		9		
Çeteci Abdullah Paşa	1165	1	6	4	
Şehsuvarzâde Mustafa Paşa	1166	1			
İbrahim Paşa	1167	1		2	
Diğer İbrahim Paşa	1168	2	6		
Abdullah Paşa	1171	1			
Numan Paşa	1172	1			
Abdullah Paşa	1173		6	2	
Çeteci Abdullah Paşa	1173		8	5	
Feyzullah Paşa	1174	1			
Ağazâde Mustafa Paşa	1175	2			
Sarı Abdurrahman Paşa	1177	3			Bir kütüphane bina etmiştir.
Ali Paşa	1180	1			
Hüseyin Paşa	1181	1			
Abdülcemizâde Emin Paşa	1182	2			
Bostancılıktan muhreç Ahmed Paşa	1184	1			
Diğer Ali Paşa	1185		6		
Hazinedar Ali Paşa	1185	1	5		
Osman Paşa	1187		6		
İspanakçı Mustafa Paşa	1187		6		
Abdullah Paşa	1188	2			
Abdi Paşa	1190				
Hazinedar Ali Paşa	1190		6	2	
Abdullah Paşa	1191	1			
Kemahlı Halil Paşa	1192	1			
İzzet Ahmed Paşa	1192		6		

Esâmî-i Vülât	Tayinleri	Müddet-i Sene	İdare Mâh	Defe'ât	Âsâr
Osman Paşazâde Mehmed Paşa	1193		7		
Hasan Paşa	1193		6		
Mehmed Paşa	1194		8		
Diğer Osman Paşa	1195		4		
Kikâ Seyyid Abdi Paşa	1196	2			
Nasuh Paşa	1198		8		
Adimoğlu Abdullah Paşa	1199		5		
Mikdad Ahmed Paşa	1200		5		
Kikâ Abdi Paşa	1200		5	2	
Yeğen Mehmed Paşa	1200		2		
İzzet Mehmed Paşa	1201		2		
Bekir Paşa	1201	1			
Firuz Paşa	1202		11		
Abdi Paşa	1203	1	1	2	
Süleyman Paşa	1204	1	1		
Ferhad Paşa	1205	1	4		
Yusuf Paşa	1207	1	2		
Hasan Paşa	1209		5		
Bekir Paşa	1209		6		
Kürd Ali Paşa	1210	2	8		
Salih Paşa	1213		3		
Silahdar Hacı İbrahim Paşa	1213		6		
Adimzâde Abdullah Paşa	1213		6	2	
Şeyhzâde İbrahim Paşa	1214		9		
Çorumlu Hüseyin Paşa	1215		9		
Tayyarzâde Mahmud Paşa	1216		6		
Zühdü İsmail Paşa	1217		4		
Ebu Merak Mehmed Paşa	1218		6		
Köse Paşazâde Veli Paşa	1218		5		
Hüsrev Paşa	1219		2		
Hasan Paşa	1219		10		
el-Hac İbrahim Paşa	1220		6		
Katar Ağasızâde Mehmed Paşa	1220		6		
Murad Paşa	1221		10		
Şerif Paşa	1222		0,5		
Abdi Paşa	1222		8		
Şeyhzâde İbrahim Paşa	1223	6		2	
Erzurumlu Emin Paşa	1229	1			
Süleyman Paşa	1230	1			Diyarbakir surunu tamir etmiştir.
Maraşlı Kalender Paşa	1231		6		
Baba Paşa	1231		6		
Moralı el-Hac Bekir Paşa	1232		10		
Abidin Paşa	1233	1			
el-Hac Ali Paşa	1234		8		
Behram Paşa	1235		5		
Ahmed Paşa	1235		3		
Derviş Hafız Ali Paşa	1236		9		
Güranzâde Ali Paşa	1237		6		

Esâmî-i Vülât	Tayinleri	Müddet-i Sene	İdare Mâh	Defe'ât	Âsâr
el-Hac Aliyyüddin Paşa	1237		6		
Güranzâde Mehmed Paşa	1238	1			
Hüseyin Paşa	1239	1			
Salih Paşa	1240	1			
Ebu Lebud Mehmed Paşa	1241	1	8		
Salih Paşa	1243	1	6	2	
Yahya Paşa	1245	2	3		
Ali Rıza Paşa	1247	1			
Çötelizâde el-Hac İbrahim Paşa	1248	1			
Çötelizâde İshak Paşa	1249		10		
Sadr-ı Esbak Mehmed Reşid Paşa	1249	2	8		
Hafız Paşa	1252	2 ²	8		
Sadullah Paşa	1255	1			Bir muvakkithane bina etmiştir.
Maraşlı Süleyman Paşa	1255		6		
Mirza Said Paşa	1256		2		
Zekeriya Paşa	1257	Yevm	8		
Vecihi Paşa	1257		9		
Pilasi İsmail Paşa	1258	3	3		
Hakkı Paşazâde İzzet Paşa	1261	1	2		
Hayreddin Paşa	1262	1			
Hamdi Paşa	1263		0,5		
Esad Paşa	1264	3	3		
Abdülkerim Nadir Paşa	1267	1	5		
Vecihi Paşa	1268		2	2	
Ragıp Paşa	1268	1			
Hamdi Paşa	1270	1	5	2	
el-Hac İzzet Paşa	1271	1	9		Şilbi karyesinde bir çeşme bina etmiştir.
Besim Paşa	1273	1	5		
Halil Kâmilî Paşa	1274		10		
Mahmud Paşa	1275	1	1		Haric-i surda bir namazgâh bina etmiştir.
Ali Rıza Paşa	1276	2			
Halil Kamilî Paşa	1278	1	7	2	
Mustafa Paşa	1280	4	5		
İbrahim Derviş Paşa	1284		7		
İsmail Hakkı Paşa	1285	7	9		Haric-i surda bir cami bina etmiştir.
Ahmed Tevfik Paşa	1292	1	5		
Abdurrahman Paşa	1294	1	1		
Mehmed İzzet Paşa	1296	2	3		
Hâlen Vali Samih Paşa	1299				

Sene 1301

Diyarbakir Vilayet Matbaasında Tab' Olunmuştur.

Institut kurde de Paris

Dem. No 4657

~~DARİHO (G.M.)~~

تعمیرات و تعمیرات و تعمیرات و تعمیرات

سیند

(۱۳۰۲)

(دفعه)

(۱۴)

(قسم اول)

تعمیرات و تعمیرات و تعمیرات و تعمیرات

DARVEKALET

Arşiv Dairesi Başkanlığı

058 No. / 408

Institut kurde de Paris

Defa
12

SALNÂME-İ DİYARBEKİR

Kısmı Evvel

Sene

Sene-i Hicriye 1302 [1884-1885]

Vilayet Evrak ve Matbaa Müdürü İzzetü
Tevfik Efendi Tertib Etmiştir. Sâlnâme-i Vilayet-i Diyarbekir

Institut kurde de Paris

Mukaddime

Saye-i maarif-vâye-i hazret-i hilâfet-penâhîde on ikinci defa olmak ve bin üç yüz iki sene-i Hicriyesine mahsus bulunmak üzere bi-tevfikihî teâlâ *Diyarbakir Vilayeti Sâlnâmesi* tab' ve temsil ve bazı fevâid'in ilavesiyle beraber bir de vilayet'in mükemmel tarihçesi tezyîl kılındı.

Institut kurde de Paris

Şubûr			Tulû'		Zuhr		İmsak		Muharrem Sene 1302	
Arabîyye	Rumîyye	Frangîyye	Eyyâm	Saat	Dakika	Saat	Dakika	Saat	Dakika	Eyyâm-ı Meşhure
1	9	21	Salı	12	52	6	31	11	9	Bürûdet-i miyâh
2	10	22	Çarşamba		55		32		11	
3	11	23	Perşembe		57		33		12	
4	12	24	Cuma	12	59		34		13	
5	13	25	Cumartesi	1	2		36		15	
6	14	26	Pazar	1	5		37		17	
7	15	27	Pazartesi		7		38		19	Noksan-ı miyâh-ı Nil
8	16	28	Salı		9		39		21	
9	17	29	Çarşamba		10		40		23	
10	18	30	Perşembe		13		41		25	Yevm-i Aşura
11	19	31	Cuma		15		42		27	
12	20	1	Cumatesi		17		43	11	29	Teşrin-i Sâni-i Efrencî
13	21	2	Pazar	1	19		44		31	
14	22	3	Pazartesi	1	21		45		33	
15	23	4	Salı		23		46		35	
16	24	5	Çarşamba		25		47		37	
17	25	6	Perşembe		27		48		39	
18	26	7	Cuma		29		49		41	Rûz-ı Kasım
19	27	8	Cumartesi		31		50		43	
20	28	9	Pazar		33		51		45	
21	29	10	Pazartesi		35		52		47	
22	30	11	Salı		37		53		49	
23	31	12	Çarşamba	1	39		54		51	
24	1	13	Perşembe		41		55	11	53	Teşrin-i Sâni-i Rumî
25	2	14	Cuma		43		56		55	
26	3	15	Cumartesi		45		57		57	
27	4	16	Pazar		47		58	11	59	
28	5	17	Pazartesi		49		59	12	1	
29	6	18	Salı		50	6	59		3	
30	7	19	Çarşamba	1	51	7	00	12	5	İhtifâ-i haşerât

Şuhûr			Tulû'		Zuhr		İmsak		Saferu'l Hayr Sene 1302	
Arabîyye	Rumîyye	Frengîyye	Eyyâm	Saat	Dakika	Saat	Dakika	Saat	Dakika	Eyyâm-ı Meşhure
1	8	20	Perşembe	1	53	7	1	12	7	
2	9	21	Cuma		53		2		9	
3	10	22	Cumartesi		57		3		11	
4	11	23	Pazar	1	59		4		12	
5	12	24	Pazartesi	2	1		5		13	
6	13	25	Salı		2		5		14	
7	14	26	Çarşamba		3		6		15	
8	15	27	Perşembe		5		6		16	Evvel-i berd
9	16	28	Cuma		6		8		17	
10	17	29	Cumartesi		7		8		18	
11	18	30	Pazar		8		8		19	Kânûn-ı Evvel-i Efrencî
12	19	1	Pazartesi		9		9		19	
13	20	2	Salı		10		9		20	
14	21	3	Çarşamba		11		10		21	
15	22	4	Perşembe		12	7	10	12	22	
16	23	5	Cuma		13		11		23	İbtidâ-yı bâd-ı şimâl
17	24	6	Cumartesi		13		11		23	
18	25	7	Pazar		14		12		24	
19	26	8	Pazartesi		15		13		24	Âhir-i sükût-ı evrak
20	27	9	Salı		15		13		25	
21	28	10	Çarşamba		16		13		25	
22	29	11	Perşembe		16		13		26	
23	30	12	Cuma		17		13		26	
24	1	13	Cumartesi		17		13		27	
25	2	14	Pazar		18		14		27	Kânûn-ı Evvel-i Rumî
26	3	15	Pazartesi		18		14		28	İd-i beşâret-i Meryem
27	4	16	Salı		19		14		28	
28	5	17	Çarşamba		19		14		29	Son Çarşamba
29	6	18	Perşembe	2	20		15	12	29	

Şubûr			Tulû'		Zuhr		İmsak		Reb'ul - Evvel	
Arabiyye	Rumiyye	Frengiyye	Eyyâm	Saat	Dakika	Saat	Dakika	Saat	Dakika	Eyyâm-ı Meşhure
1	7	19	Cuma	3	20	7	15	12	30	Evvel-i şeb-i yeldâ
2	8	20	Cumartesi		21		15		30	Mahzûr-ı Musa (a. s.)
3	9	21	Pazar		21		15		30	Habl-i hane be-Meryem
4	10	22	Pazartesi		21		15		30	
5	11	23	Salı		21		15		30	İbtidâ-i Erba'in
6	12	24	Çarşamba		20		15		30	Âhir-i şeb-i yeldâ
7	13	25	Perşembe		20		15		29	
8	14	26	Cuma		19		14		29	Nehy-i kasd ve hacamât
9	15	27	Cumartesi		19		14		28	
10	16	28	Pazar		18		14		28	
11	17	29	Pazartesi		18		14		27	
12	18	30	Salı		17		13		27	Mevludü'n-Nebî aleyhisselâm
13	19	31	Çarşamba		17		13		26	
14	20	1	Perşembe		16		13		26	Kânûn-ı Sâni-i Efrenci
15	21	2	Cuma		16		13		25	
16	22	3	Cumartesi		15		12		25	
17	23	4	Pazar		15		12		24	
18	24	5	Pazartesi		14		12		24	
19	25	6	Salı		13		11		23	Şeb-i Milad-ı İsa
20	26	7	Çarşamba		13		11		23	İştîdâd-ı berd
21	27	8	Perşembe		12		10		22	
22	28	9	Cuma		11		10		21	
23	29	10	Cumartesi		10		9		20	
24	30	11	Pazar		9		9		19	
25	31	12	Pazartesi	7	8	7	8		19	
26	1	13	Salı		7		8		18	Kânûn-ı Sâni-i Rumî sene 1885
27	2	14	Çarşamba		6		7		17	İbtidâ-i sene-i Nasârâ
28	3	15	Perşembe		5		7		16	
29	4	16	Cuma		3		6		15	
30	5	17	Cumartesi	2	2	7	5	12	14	

Şuhûr			Tulû'		Zuhr		İmsak		Reb'ü'l - Âhir	
Arabîyye	Rumîyye	Frengîyye	Eyyâm	Saat	Dakika	Saat	Dakika	Saat	Dakika	Eyyâm-ı Meşhure
1	6	18	Pazar	2	1	7	5	12	12	
2	7	19	Pazartesi	1	59		4		12	
3	8	20	Salı	1	57		3		11	
4	9	21	Çarşamba		55		2		9	
5	10	22	Perşembe		53	7	1		7	
6	11	23	Cuma		51	7	00		5	
7	12	24	Cumartesi		50	6	59		3	Şiddet-i sermâ
8	13	25	Pazar		48		59	12	1	
9	14	26	Pazartesi		47		58	11	59	
10	15	27	Salı		45		57		57	Vefat-ı Ebu Bekir ve hilâfet-i Ömer
11	16	28	Çarşamba		43		56		55	
12	17	29	Perşembe		41		55		53	
13	18	30	Cuma		39		54		51	Âhir-i Erba'in
14	19	31	Cumartesi		37		53		49	
15	20	1	Pazar	1	35		52		47	Şubat-ı Efrecî
16	21	2	Pazartesi		33		51		45	Nüzûl-i Tevrat
17	22	3	Salı		31		50		43	
18	23	4	Çarşamba		29		49		41	
19	24	5	Perşembe		27		48		39	
20	25	6	Cuma		25		47		37	
21	26	7	Cumartesi		23		46		35	
22	27	8	Pazar		21		45		33	
23	28	9	Pazartesi		19		44		31	
24	29	10	Salı		17		43		29	
25	30	11	Çarşamba		15		42		27	
26	31	12	Perşembe		13		41		25	
27	1	13	Cuma		11		40		23	Şubat-ı Rumî
28	2	14	Cumartesi		9		39		21	
29	3	15	Pazar		7	6	38	11	19	

Şuhûr			Tulû'		Zuhr		İmsak		Cemâziye'l - Evvel	
Arabiyye	Rumiyye	Frengiyye	Eyyâm	Saat	Dakika	Saat	Dakika	Saat	Dakika	Eyyâm-ı Meşhure
1	4	16	Pazartesi	1	5	6	37	11	17	
2	5	17	Salı	1	2		36		15	
3	6	18	Çarşamba	12	59		34		13	
4	7	19	Perşembe		57		33		13	Cemre-i Ülä be-hava
5	8	20	Cuma		55		32		11	
6	9	21	Cumartesi		52		31		9	
7	10	22	Pazar		49		29		7	
8	11	23	Pazartesi		47		28		5	
9	12	24	Salı		44		27	11	3	
10	13	25	Çarşamba		42		26	11	00	
11	14	26	Perşembe		39		24	10	57	Cemre-i Sâni be-âb
12	15	27	Cuma		37		23		54	
13	16	28	Cumartesi		35		22		52	
14	17	1	Pazar		32		21		50	Mart-ı Efrencî
15	18	2	Pazartesi	12	30	6	20		47	
16	19	3	Salı		27		18		45	
17	20	4	Çarşamba		24		17		42	
18	21	5	Perşembe		22		16		40	Cemre-i Sâlise be-hâk
19	22	6	Cuma		19		15		37	
20	23	7	Cumartesi		16		13		35	
21	24	8	Pazar		14		12		32	
22	25	9	Pazartesi		12		11		30	
23	26	10	Salı		12		10		28	Evvel-i Berde'l-acûz
24	27	11	Çarşamba		8		9		26	
25	28	12	Perşembe		6		8		23	
26	1	13	Cuma	12	2		7		20	Mart-ı Rumî
27	2	14	Cumartesi	12	00		5		17	
28	3	15	Pazar	11	58		4		14	
29	4	16	Pazartesi	11	55		2		13	
30	5	17	Salı	11	52	6	1	10	8	Ahir-i Berde'l-acûz

Şuhûr			Tulû'		Zuhr		İmsak		Cemâziye'l - Âhir	
Arabiye	Rumiye	Frençliye	Eyyâm	Saat	Dakika	Saat	Dakika	Saat	Dakika	Eyyâm-ı Meşhure
1	6	18	Çarşamba	11	50	10	00	10	5	
2	7	19	Perşembe		47	5	58	10	2	
3	8	20	Cuma		45		57	10	00	
4	9	21	Cumartesi		42		56	9	58	
5	10	22	Pazar		40		54	9	56	
6	11	23	Pazartesi		37		52		53	Nevruz-ı Sultan
7	12	24	Salı		34		51		50	
8	13	25	Çarşamba		31		50		47	
9	14	26	Perşembe		29		49		44	
10	15	27	Cuma		26		47		41	
11	16	28	Cumartesi		23		46		38	
12	17	29	Pazar		21		45		36	
13	18	30	Pazartesi		18		43		34	
14	19	31	Salı		15		42		32	
15	20	1	Çarşamba	11	13		41	9	30	Nisan-ı Efrencî
16	21	2	Perşembe		11		40		27	
17	22	3	Cuma		9		39		25	
18	23	4	Cumartesi		7		38		22	
19	24	5	Pazar		5		37		19	
20	25	6	Pazartesi	11	2		35		16	
21	26	7	Salı	11	00		34		12	
22	27	8	Çarşamba	10	57		33		11	
23	28	9	Perşembe	10	55		32		8	
24	29	10	Cuma		52		30		6	
25	30	11	Cumartesi		50		29		3	
26	31	12	Pazar		47		28	9	00	
27	1	13	Pazartesi		45		27	8	57	Nisan-ı Rumî
28	2	14	Salı		43		26		54	Mevsim-i Lale
29	3	15	Çarşamba	10	41	5	25	8	51	

Şuhûr			Tulû'		Zuhr		İmsak		Recebü'l - Ferd	
Arabiyye	Rumiyye	Frengiyye	Eyyâm	Saat	Dakika	Saat	Dakika	Saat	Dakika	Eyyâm-ı Meşhure
1	4	16	Perşembe	10	39	5	24	8	49	
2	5	17	Cuma		37		23		46	Leyle-i Regâib
3	6	18	Cumartesi		35		21		43	
4	7	19	Pazar		33		20		40	
5	8	20	Pazartesi		29		18		37	
6	9	21	Salı		26		17		34	Evvel-i sitte-i sevr
7	10	22	Çarşamba		24		16		31	
8	11	23	Perşembe		21		15		29	
9	12	24	Cuma		18		14		27	Eyyâm-ı garka
10	13	25	Cumartesi		16		12		24	
11	14	26	Pazar		13		11		21	
12	15	27	Pazartesi		11		10	8	19	
13	16	28	Salı		8		9		16	
14	17	29	Çarşamba		7		8		13	
15	18	30	Perşembe	10	5		7		10	
16	19	1	Cuma		3		6		8	
17	20	2	Cumartesi	10	1		5		5	
18	21	3	Pazar	9	59		4		3	Mayıs-ı Efrencî, İzdiyâd-ı mâ-i Fırat
19	22	4	Pazartesi	9	57		3	8	1	
20	23	5	Salı		55		2	7	59	
21	24	6	Çarşamba		53	5	1	7	57	
22	25	7	Perşembe		51	5	00		54	
23	26	8	Cuma		49	4	59		51	
24	27	9	Cumartesi		47		58		49	Âhir-i eyyâm-ı matar
25	28	10	Pazar		46		57		47	
26	29	11	Pazartesi		45		57		44	
27	30	12	Salı		43		56		41	Leyle-i Mirâc'ın-Nebi aleyhisselâm
28	1	13	Çarşamba		41		55		39	Mayıs-ı Rumî
29	2	14	Perşembe		39		54		37	
30	3	15	Cuma	9	37	4	53	7	34	

Şuhûr			Tulû'		Zuhr		İmsak		Şa'banü'l - Muazzam	
Arabîyye	Rumîyye	Frengîyye	Eyyâm	Saat	Dakika	Saat	Dakika	Saat	Dakika	Eyyâm-ı Meşhure
1	4	16	Cumartesi	9	36	4	52	7	32	
2	5	17	Pazar		35		52		29	Resîden-i gül-i gülzâr
3	6	18	Pazartesi		33		51		26	
4	7	19	Salı		31		50		24	
5	8	20	Çarşamba		29		49		22	
6	9	21	Perşembe		27		48		20	
7	10	22	Cuma		25		47		18	
8	11	23	Cumartesi		23		46		16	
9	12	24	Pazar		22		45		14	Âgâz-ı germâ
10	13	25	Pazartesi		21		45		12	
11	14	26	Salı		20		44		11	
12	15	27	Çarşamba		19		44		9	
13	16	28	Perşembe		18		43		7	
14	17	29	Cuma		17		43		6	
15	18	30	Cumartesi	9	16	4	42		5	Leyle-i Berât
16	19	31	Pazar		15		42		4	
17	20	1	Pazartesi		14		41		3	Haziran-ı Efrencî
18	21	2	Salı		13		41		2	
19	22	3	Çarşamba		12		40	7	1	
20	23	4	Perşembe		11		40	7	00	
21	24	5	Cuma		10		39	6	59	
22	25	6	Cumartesi		8		39		58	
23	26	7	Pazar		7		38		57	
24	27	8	Pazartesi		7		38		56	
25	28	9	Salı		6		38		55	
26	29	10	Çarşamba		6		37		54	Mevsim-i hasad
27	30	11	Perşembe		5		37		53	
28	31	12	Cuma		5		37		53	
29	1	13	Cumartesi	9	4	4	37	6	52	Haziran-ı Rumî

Şuhûr			Tulû'		Zuhr		İmsak		Ramazânü'l - Mübârek	
Arabiyye	Rumiyye	Frengiyye	Eyyâm	Saat	Dakika	Saat	Dakika	Saat	Dakika	Eyyâm-ı Meşhure
1	2	14	Pazar	9	4	4	36	6	52	
2	3	15	Pazartesi		4		36		41	
3	4	16	Salı		3		36		51	
4	5	17	Çarşamba		3		36		51	
5	6	18	Perşembe		2		35		50	
6	7	19	Cuma		2		35		49	İbtidâ-i rûz-ı yeldâ
7	8	20	Cumartesi		1		35		49	
8	9	21	Pazar		1		35		49	
9	10	22	Pazartesi		1		35		49	
10	11	23	Salı		1		35		49	
11	12	24	Çarşamba		2		35		49	
12	13	25	Perşembe		2		35		50	Âhir-i rûz-ı yeldâ
13	14	26	Cuma		3		36		50	
14	15	27	Cumartesi		3		36		51	
15	16	28	Pazar	9	4	4	36		51	
16	17	29	Pazartesi		4		36		52	İbtidâ-i bâd-ı semûm
17	18	30	Salı		5		37		52	
18	19	1	Çarşamba		5		37		53	Temmuz-ı Efrencî
19	20	2	Perşembe		6		37		53	
20	21	3	Cuma		6		37		54	
21	22	4	Cumartesi		7		38		55	Leyle-i İtikâf
22	23	5	Pazar		7		38		56	
23	24	6	Pazartesi		8		38		57	
24	25	7	Salı		9		39		58	
25	26	8	Çarşamba		10		39	6	59	
26	27	9	Perşembe		11		40	7	00	
27	28	10	Cuma		12		40	7	1	Leyle-i Kadir
28	29	11	Cumartesi		13		41		2	
29	30	12	Pazar		14	4	41		3	
30	1	13	Pazartesi	9	15		42	7	4	Temmuz-ı Rumî

Şubûr			Tulû'		Zuhr		İmsak		Şevvâlül - Mükerrerem	
Arabiyye	Rumiyye	Frengiyye	Eyyâm	Saat	Dakika	Saat	Dakika	Saat	Dakika	Eyyâm-ı Meşhure
1	2	14	Salı	9	16	4	42	7	5	Salât-ı İd-i Fitr
2	3	15	Çarşamba		17		43		6	Saat 9 Dakika 54
3	4	16	Perşembe		18		43		7	
4	5	17	Cuma		19		44		9	
5	6	18	Cumartesi		20		44		11	
6	7	19	Pazar		21		45		12	
7	8	20	Pazartesi		22		45		14	
8	9	21	Salı		23		46		16	
9	10	22	Çarşamba		25		47		18	Şiddet-i germâ
10	11	23	Perşembe		27		48		20	
11	12	24	Cuma		29		49		22	
12	13	25	Cumartesi		30		50		24	
13	14	26	Pazar		33		51		26	
14	15	27	Pazartesi		35		52		29	Humrat-ı ineb
15	16	28	Salı		36	4	52	7	33	
16	17	29	Çarşamba		37		53		34	
17	18	30	Perşembe		39		54		37	
18	19	31	Cuma		41		55		39	İbtidâ-i eyyâm-ı bâhûr
19	20	1	Cumartesi		43		56		41	Ağustos-ı Efrencî
20	21	2	Pazar		45		57		44	
21	22	3	Pazartesi		46		57		47	
22	23	4	Salı		47		58		49	
23	24	5	Çarşamba		49	4	59		51	
24	25	6	Perşembe		51	5	00		54	
25	26	7	Cuma		53	5	1		57	Âhir-i eyyâm-ı bâhûr
26	27	8	Cumartesi		55		2	7	59	Kuyruk doğar.
27	28	9	Pazar		57		3	8	1	
28	29	10	Pazartesi	9	59		4		3	
29	30	11	Salı	10	1	5	5	8	5	

Şubûr			Tulû'		Zuhr		İmsak		Zîl - ka'de		Eyyâm-ı Meşhure
Arabiyye	Rumiyye	Frengiyye	Eyyâm	Saat	Dakika	Saat	Dakika	Saat	Dakika		
1	31	12	Çarşamba	10	3	5	6	8	8		
2	1	13	Perşembe		5		7		10		Ağustos-ı Rumî, Evvel-i Savm-ı Meryem
3	2	14	Cuma		7		8		13		Ziraat-i keten ve haşhaş
4	3	15	Cumartesi		9		9		16		
5	4	16	Pazar		10		10		19		
6	5	1	Pazartesi		12		11		21		
7	6	18	Salı		15		12		24		
8	7	19	Çarşamba		18		14		27		İd-i Tecellî-i Nasârâ
9	8	20	Perşembe		20		15		29		
10	9	21	Cuma		22		16		31		Tağayyür-i evrak
11	10	22	Cumartesi		26		17		34		
12	11	23	Pazar		28		18		36		
13	12	24	Pazartesi		30		19		38		Âhir-i eyyâm-ı bâd-ı semûm
14	13	25	Salı		32		21		40		
15	14	26	Çarşamba	10	35	5	22	8	43		
16	15	27	Perşembe		37		23		46		Vefat-ı Meryem
17	16	28	Cuma		39		24		49		
18	17	29	Cumartesi		41		25		51		
19	18	30	Pazar		43		26	8	54		Evvel-i fütûr-ı germâ
20	19	31	Pazartesi		45		27		57		
21	20	1	Salı		47		28	9	00		Eylül-i Efrecî, Mihrican Fırtınası
22	21	2	Çarşamba		50		29	9	3		Kemâl-i eşcâr
23	22	3	Perşembe		52		30		6		
24	23	4	Cuma		55		32		8		
25	24	5	Cumartesi		57		33		10		Bıldırcın Fırtınası
26	25	6	Pazar	10	00		34		13		
27	26	7	Pazartesi	11	2		35		16		Koç ayırma zamanı
28	27	8	Salı		5		37		19		
29	28	9	Çarşamba		7		38		22		
30	29	10	Perşembe	11	9		39	9	25		Şehâdet-i Yahya aleyhisselam

Şuhûr			Tulû'		Zuhr		İmsak		Zilhicce	
Arabîyye	Rumîyye	Frengîyye	Eyyâm	Saat	Dakika	Saat	Dakika	Saat	Dakika	Eyyâm-ı Meşhure
1	30	11	Cuma	11	11	5	40	9	27	Çaylak Fırtınası
2	31	12	Cumartesi		13		41		30	
3	1	13	Pazar		15		42		32	Eylül-i Rumî, Âhir-i nehy-i kasd ve hacamât
4	2	14	Pazartesi		18		43		34	
5	3	15	Salı		21		45		36	Şikesten-i germâ
6	4	16	Çarşamba		23		46		38	
7	5	17	Perşembe		26		47		41	Re's-i Sene-i Yahud 5646
8	6	18	Cuma		29		49		44	
9	7	19	Cumartesi		31		50		47	Yevm-i Arefe
10	8	20	Pazar		34		51		50	İd-i Adhâ, Salât-ı İd Saat 11 Dakika 12, Kamış Bayramı
11	9	21	Pazartesi		37		53		52	Karâr-ı Nil
12	10	22	Salı		39		54		56	
13	11	23	Çarşamba		42		56		58	Evvel-i fasl-ı harif
14	12	24	Perşembe		45		57			İdi's-Salib
15	13	25	Cuma	11	47	5	58		2	
16	14	26	Cumartesi		50	6	00		5	
17	15	27	Pazar		52	6	1		8	Noksan-ı mâh-ı eşcâr
18	16	28	Pazartesi		55		2		10	
19	17	29	Salı	11	58		4		14	
20	18	30	Çarşamba	12	00		5		17	
21	19	1	Perşembe	12	3		6		20	Kuş Geçimi Fırtınası
22	20	2	Cuma		5		7		22	Çorap Bayramı
23	21	3	Cumartesi		7		8		25	
24	22	4	Pazar		9		9		27	
25	23	5	Pazartesi		11		10		30	
26	24	6	Salı		14		12		32	
27	25	7	Çarşamba		16		13		35	
28	26	8	Perşembe		19		14		36	Mebde-i sükût-ı evrak
29	27	9	Cuma		16		16		40	

Selâtin-i İzâm-ı Osmaniye'nin Tarih-i Vilâdet ve Cülûs ve İrtihalleri ve Müddet-i Ömr ve Saltanat ve Medfen-i Şerifleri

Gazi Sultan Osman Han hazretleri

Gazi Ertuğrul hazretlerinin sulbünden altı yüz elli altı senesinde tevellüd edip altı yüz doksan dokuz senesi Cemâziyelevvelinin dördüncü günü hâiz-i istiklal ve câlis-i taht-ı saltanat olmuş ve yedi yüz yirmi altı senesi Ramazanının yirmi birinci günü irtihâl-i dâr-ı bekâ etmesiyle Bursa'da Hisariçi'ne defn olunmuştur.

Gazi Sultan Orhan hazretleri

Gazi Sultan Osman Han hazretlerinin sulbünden altı yüz seksen senesinde tevellüd etmiş ve yedi yüz yirmi altı senesi Ramazanının on yedinci günü pederleri yerine vâsil-ı dîhîm-i saltanat olmuş ve yedi yüz altmış bir senesinde irtihâl edip pederleri civarında Manastır nam türbeye defn edilmiştir.

Gazi Sultan Murad Han-ı Evvel hazretleri

Sultan Orhan hazretlerinin sulbünden yedi yüz yirmi altı senesinde tevellüd edip yedi yüz altmış bir senesinde murabba' -nişin-i saltanat olmuş ve yedi yüz doksan bir Şabanının on beşinci günü Kosova muharebe-i meşhuresinde şehîden irtihâl edip Bursa'da Çekirge nam mahalde türbe-i mahsûsalarına defn kılınmıştır.

Gazi Sultan Yıldırım Bayezid Han hazretleri

Gazi Sultan Murad Han hazretlerinin sulbünden yedi yüz altmış bir senesinde tevellüd ederek yedi yüz doksan bir senesi Ramazanının dördüncü günü pederleri yerine câlis-i taht-ı Osmanî olmuş ve sekiz yüz beş senesi Şabanının on beşinci günü vefat edip Bursa'da camileri kurbüne defn olunmuştur.

Çelebi Sultan Mehmed Han hazretleri

Gazi Sultan Yıldırım Bayezid Han hazretlerinin sulbünden yedi yüz seksen bir senesinde tevellüd ve sekiz yüz on altı senesinde cülûs edip sekiz yüz yirmi dört senesinde irtihâl etmeleriyle Bursa'da Yeşil Cami civarında defn edilmiştir.

Gazi Sultan Murad Han-ı Sâni hazretleri

Çelebi Sultan Mehmed Han hazretlerinin sulbünden sekiz yüz altı senesinde tevellüd ve sekiz yüz yirmi dört senesinde cülûs etmiş ve sekiz yüz elli beş senesi Muharreminin beşinci günü bi'l-irtihâl Bursa'da camileri pişgâhında vâki türbe-i mahsûsalarına defn olunmuştur.

Gazi Sultan Mehmed Han-ı Sâni hazretleri

Ebulfeth ünvan-ı celîliyle meşhurdur. Sultan Murad-ı Sâni hazretlerinin sulbünden sekiz yüz otuz üç senesi Recebinin yirmi altıncı günü tevellüd edip ve cülûsları da sekiz yüz elli beş senesi Muharreminin on altıncı gününde vâki olup sekiz yüz seksen altı senesi Rebiulevvelinin dördüncü günü irtihâl buyurmalarıyla İstanbul'da cami-i şerifleri pişgâhında vâki türbe-i mahsûsalarına defn kılınmıştır.

Gazi Sultan Bayezid Han hazretleri

Ebulfeth Sultan Mehmed Han hazretlerinin sulbünden sekiz yüz elli bir senesinde tevellüd edip sekiz yüz seksen altı senesi Rebiulâhîrinin yirminci günü cülûs buyurmuşlar ve dokuz yüz on sekiz Rebiulâhîrinin onuncu günü irtihâl etmişlerdir. Medfen-i şerifleri İstanbul'da camileri pişgâhındadır.

Gazi Yavuz Sultan Selim Han hazretleri

Gazi Sultan Bayezid Han hazretlerinin sulbünden sekiz yüz yetmiş beş senesinde tevellüd edip dokuz yüz on sekiz senesi Saferinin on sekizinci günü câlis-i taht-ı âli-i Osmanî olmuş ve dokuz yüz yirmi altı senesi Şevvalinin dokuzuncu günü irtihâl etmeleriyle İstanbul'da vâki cami-i şerifleri pişgâhında türbe-i mahsûsalarına defn olunmuştur.

Gazi Sultan Süleyman Han hazretleri

Kanunî ünvanıyla meşhurdur. Gazi Sultan Selim Han hazretlerinin sulbünden dokuz yüz senesinde tevellüd ve dokuz yüz yirmi altı senesi Şevvalinin dördüncü gününde cülûs edip dokuz yüz yetmiş dört senesi Saferinin yirminci günü irtihâl buyurmasıyla cami-i şerifleri pişgâhında vâki türbe-i mahsûsalarına defn kılınmıştır.

Gazi Sultan Selim Han-ı Sâni hazretleri

Pederleri Sultan Süleyman Han-ı Evvel sulbünden dokuz yüz otuz senesi Recebinin altıncı günü tevellüd ve dokuz yüz yetmiş dört senesi Rebiulevvelinin dokuzuncu günü cülûs etmişlerdir. Tarih-i irtihâlleri dokuz yüz seksen üç senesi Şabanın yirmi yedinci gününde vâki olmuştur. Medfen-i şerifleri Ayasofya kurbündedir.

Gazi Sultan Murad Han-ı Sâlis hazretleri

Dokuz yüz elli üç senesi Cemâziyelevvelinin beşinci günü Gazi Sultan Selim-i Sâni hazretlerinin sulbünden mütevellid olup dokuz yüz seksen üç senesi Ramazanının sekizinci günü cülûs buyurmuşlar ve bin üç senesi Cemâziyelevvelinin sekizinci günü vefat etmeleriyle Ayasofya civarında türbe-i mahsûsasında defn olunmuşlardır.

Gazi Sultan Mehmed Han-ı Sâlis hazretleri

Gazi Sultan Murad Han-ı Sâlis hazretlerinin sulbünden dokuz yüz yetmiş dört senesi Zilkadesinin yedinci günü tevellüd edip bin üç senesi Cemâziyelevvelinin on altıncı günü cülûs etmiş ve bin on iki senesi Recebinin on ikinci günü vefat eylemiştir. Medfen-i şerifleri Ayasofya pişgâhındadır.

Gazi Sultan Ahmed Han-ı Evvel hazretleri

Gazi Sultan Mehmed Han-ı Sâlis hazretlerinin sulbünden dokuz yüz doksan sekiz senesi Cemâziyelâhîrinin on ikinci günü tevellüd edip bin on iki senesi Recebinin on sekizinci günü cülûs etmiş ve bin yirmi altı senesi Zilkadesinin yirmi ikinci günü vefat eylemiştir. Medfenleri İstanbul'da cami-i şerifleri pişgâhındadır.

Sultan Mustafa Han hazretleri

Gazi Sultan Mehmed Han-ı Sâlis hazretlerinin sulbünden bin bir senesinde tevellüd edip bin yirmi altı senesi Zilkadesinin yirmi ikinci günü câlis-i taht-ı saltanat olmuş ve bin kırk sekiz senesi Rebiulevvel guresinde saltanat ferâgat eylemiştir.

Sultan Osman Han-ı Sâni hazretleri

Gazi Sultan Ahmed Han-ı Evvel hazretlerinin sulbünden bin on üç senesinde tevellüd ederek bin yirmi yedi senesi Rebiulevvelinin on ikinci günü câlis-i taht-ı Osmanî olmuş ve bin otuz bir senesi Recebinin dokuzuncu günü şehîden irtihâl edip pederleri yanına defn kılınmıştır.

Defa-i Sâniye Sultan Mustafa Han-ı Evvel hazretleri

Bin otuz bir senesinde defa-i sâniye olarak câlis-i taht-ı saltanat-ı Osmanî olup bin otuz iki senesi Zilkadesinin on beşinci günü tekrar ferâgat ve bin kırk sekiz senesinde irtihâl etmiş ve Ayasofya Cami-i Şerifi pişgâhında vâki türbe-i mahsûsasına defn kılınmıştır.

Gazi Sultan Murad Han-ı Râbi' hazretleri

Gazi Sultan Ahmed Han-ı Evvel hazretlerinin sulbünden bin on sekiz senesi Cemâziyelevvelinin yirmi sekizinci günü mütevellid olup bin otuz iki senesi Zilkadesinin on beşinci günü cülûs etmiş ve bin kırk dokuz senesinde irtihâl-i dâr-ı bekâ eylemesiyle pederleri yanına defn kılınmıştır.

Sultan İbrahim Han hazretleri

Gazi Sultan Ahmed Han-ı Evvel hazretlerinin sulbünden bin yirmi dört senesi Şevvalinin on üçüncü günü mütevellid olup bin kırk dokuz senesi Şevvalinin on altıncı günü câlis-i taht-ı Osmanî olmuş ve bin elli sekiz senesi Recebinin yedisinde saltanattan ferâgat eylemiş ve sene-i merkûme Recebinin yirmi dokuzunda şehîden vefat etmesiyle Ayasofya Cami-i Şerifi pişgâhında ammîleri Sultan Mustafa Türbesi'ne defn kılınmıştır.

Gazi Sultan Mehmed Han-ı Râbi' hazretleri

Bin elli bir senesi Ramazanının yirmi dokuzuncu günü Sultan İbrahim Han hazretlerinin sulbünden mütevellid olup bin elli sekiz senesi Recebinin on sekizinci günü câlis-i taht-ı Osmanî olmuş ve bin doksan dokuz senesi Muharreminin ikinci günü saltanattan ferâgat ve bin yüz dört senesinde Edirne'de vefat etmesiyle na'şı İstanbul'a getirilip Bahçekapısı'nda vâlideieri Turhan Sultan Türbesi'ne defn edilmiştir.

Sultan Süleyman-ı Sâni hazretleri

Bin elli iki senesinde Sultan İbrahim Han hazretlerinin sulbünden mütevellid olup bin doksan dokuz senesinde câlis-i taht-ı Osmanî olmuş ve bin yüz iki senesinde vefat edip cedleri Sultan Süleyman Türbesi'ne defn olunmuştur.

Sultan Ahmed Han-ı Sâhî hazretleri

Bin elli iki senesi Zilhiccesinin altıncı günü Sultan İbrahim Han hazretlerinin sulbünden tevellüd edip bin yüz iki senesi Ramazanının yirmi altıncı günü cülûs etmiş ve bin yüz elli senesinde irtihâl-i dâr-ı bekâ eylemesiyle cedleri Sultan Süleyman Türbesi'ne defn kılınmıştır.

Sultan Mustafa Han-ı Sâhî hazretleri

Bin yetmiş dört senesinde Gazi Sultan Mehmed Han-ı Râbî' hazretlerinin sulbünden mütevellid olup bir yüz altı senesi Cemâziyelâhiresinin yirmi ikinci günü câlis-i taht-ı Osmanî olmuş ve bin yüz on beş senesinde ba'de'l-ferâğ irtihâl-i dâr-ı bekâ edip Bahçekapısı'nda Valide Türbesi'ne defn edilmiştir.

Gazi Sultan Ahmed Han-ı Sâlis hazretleri

Bin seksen dört senesinde Gazi Sultan Mehmed Han-ı Râbî' hazretlerinin sulbünden mütevellid olup bin yüz on beş senesi Rebiulahirinin ikinci günü câlis-i taht-ı Osmanî olmuş ve bin yüz kırk üç senesinde saltanattan ferâğat ve bin yüz kırk dokuz senesinde irtihâl edip Bahçekapısı'nda Valide Türbesi'ne defn kılınmıştır.

Gazi Sultan Mahmud Han-ı Evvel hazretleri

Bin yüz sekiz senesi Muharreminin dördüncü günü Sultan Mustafa Han-ı Sâhî hazretlerinin sulbünden mütevellid olup bin yüz kırk üç senesi Rebiulevvelinin on beşinci günü câlis-i taht-ı Osmanî olmuş ve bin yüz altmış sekiz senesi Saferinin yirmi sekizinci günü irtihâl-i dâr-ı bekâ etmesiyle Bahçekapısı'nda Valide Türbesi'ne defn kılınmıştır.

Sultan Osman Han-ı Sâlis hazretleri

Sultan Mustafa Han-ı Sâhî'nin sulbünden bin yüz on tarihinde mütevellid olup bin yüz altmış sekiz senesi Saferinin yirmi sekizinci günü câlis-i taht-ı Osmanî olmuş ve yetmiş bir senesi Saferinin on altıncı günü irtihâl-i dâr-ı bekâ edip Bahçekapısı'nda vâki Yeni Cami Türbesi'ne defn kılınmıştır.

Sultan Mustafa Han-ı Sâlis hazretleri

Bin yüz yirmi dokuz senesinde Sultan Ahmed Han-ı Sâlis hazretlerinin sulbünden mütevellid olup bin yüz yetmiş bir senesi Saferinin on altıncı günü cülûs etmiş ve bin yüz seksen yedi senesi Zilkadesinin sekizinci günü irtihâl etmesiyle Laleli namıyla meşhur olan camî-i şerifleri pişgâhında vâki türbe-i mahsûsalarına defn edilmiştir.

Gazi Sultan Abdülhamid Han-ı Evvel hazretleri

Bin yüz otuz yedi senesinde Gazi Sultan Ahmed Han-ı Sâlis hazretlerinin sulbünden mütevellid olup bin yüz seksen yedi senesi Zilkadesinin sekizinci günü câlis-i taht-ı Osmanî olmuş ve bin iki yüz üç senesi Recebinin on ikinci günü irtihâl edip Bahçekapısı'nda medreseleri pişgâhında vâki türbe-i mahsûsalarına defn kılınmıştır.

Gazi Sultan Selim Han-ı Sâlis hazretleri

Sultan Mustafa Han-ı Sâlis hazretlerinin sulbünden bin yüz yetmiş beş senesinde mütevellid olup bin iki yüz üç senesinde cülûs etmiş ve bin iki yüz yirmi iki senesinde saltanattan fâriğ olarak bin iki yüz yirmi üç senesinde vefat etmiştir. Medfen-i şerifleri pederleri türbesindedir.

Sultan Mustafa Han-ı Râbî' hazretleri

Bin yüz doksan üç senesinde Gazi Sultan Abdülhamid Han-ı Evvel hazretlerinin sulbünden tevellüd edip bin iki yüz yirmi iki senesi Rebiulahirinin yirmi birinci günü cülûs etmiş ve bin iki yüz yirmi üç senesinde ba'de'l-ferâğ şehîden irtihâl eylemiş olmasıyla pederleri türbesine defn olunmuştur.

Gazi Mahmud Han-ı Sâhî hazretleri

Adlî şöhretiyle müştehir ve bin yüz doksan dokuz senesi Ramazanının on üçüncü günü Gazi Sultan Abdülhamid Han-ı Evvel hazretlerinin sulbünden tevellüd edip bin iki yüz yirmi üç senesi Cemâziyelevvelinin dördüncü günü câlis-i taht-ı âli-baht-ı saltanat olmuş ve bin iki yüz elli beş senesi Rebiulevvelinin on dokuzuncu günü âzim-i gülşen-saray-ı ahiret olmuşlardır. Medfen-i şerifleri Çemberlitaş civarında Sultan Mahmud Türbesi denmekle ma'rûfdur.

Gazi Sultan Abdülmecid Han hazretleri

Gazi Sultan Mahmud Han-ı Sâhî hazretlerinin sulb-i hümayûnlarından bin iki yüz otuz yedi senesi Şabanının on dördüncü günü kadem-nihâde-i mehd-i vücûd olup bin iki yüz elli beş senesi Rebiulevvelinin on dokuzuncu günü

pederleri yerine vâsıl-ı dîhîm-i saltanat olmuş ve bin iki yüz yetmiş yedi senesi Zilkadesinin on yedinci günü rihlet ve azm-i dâr-ı cennet buyurmalarıyla na'ş-ı münevverleri Sultan Selim Cami-i Şerifi pişgâhında vâki türbe-i mah-sûsalanna nakil ve defn kılınmıştır.

Sultan Abdülaziz Han hazretleri

Gazi Sultan Mahmud Han-ı Sâni hazretlerinin sulb-i hümayûnlarından bin iki yüz kırk beş senesi Şabanının on dördüncü günü kadem-nihâde-i âlem-i vücûd olup bin iki yüz yetmiş yedi senesi Zilhiccesinin on yedinci günü câlis-i taht-ı saltanat olmuş ve bin iki yüz doksan üç senesi Cemâziyelevvelinin on yedinci günü ferağ ve beş gün sonra şehîden irtihâl buyurmalarıyla pederleri Sultan Mahmud Han-ı Sâni Türbesi'ne defn kılınmıştır.

Sultan Murad Han-ı Hâmis

Gazi Abdülmecid Han hazretlerinin sulbünden bin iki yüz elli altı senesi Recebinin yirmi beşinci günü mütevellid olup bin iki yüz doksan üç senesi Cemâziyelevvelinin yedinci günü cülûs etmiş ise de mübtelâ oldukları illet cihetiyle üç ay üç gün sonra münhali' olmuşlardır.

es-Sultan İbn-i Sultani's-Sultan el-Gazi Abdülhamid Han-ı Sâni İbnü's-Sultani'l-Gazi Abdülmecid Han ebedallahu hilâfetehü ilâ-âhiri'd-deverân efendimiz hazretlerinin tarih-i mevlûd-i saadet-nümûdları bin iki yüz elli sekiz senesi Şaban-ı şerifinin on sekizinci günü şeref-vâki olup bin iki yüz doksan üç senesi Şaban-ı şerifinin on birinci günü bi'l-irs ve'l-istihkâk serîr-ârâ-yı hilâfet ve saltanat olmuşlardır. Cenâb-ı mâlikî'l-mülk zât-ı mülûkânelerini kemâl-i muvaffakiyet ve muzafferiyet ile ilâ-âhiri'd-deverân taht-ı âli-baht-ı hilâfet-i şahanelerinde ber-devâm eyleye. Âmin.

Devlet-i Aliyye'nin Merâtib-i Mülkiye ve Askeriyesine Mensub Vüzerâ-yı İzâm ve Müşirân-ı Kirâm

Esâmî	Tarih-i Rütbe	Fî Mâh Sene		
Namık Paşa	17 Za 59		Askerîden	Yâver-i ekrem ve ayândan
Abdülkerim Paşa	4 Ra 64			Serdarlıktan munfasıl
Hacı İzzet Paşa	17 C 65			Edirne Valisi
Veliyyüddin Paşa	18 Z 67		Mülkiyeden	Hüdavendigâr valiliğinden munfasıl
Mirahor Mustafa Paşa	8 B 72			Mefsûh Meclis-i Vâlâ azâlığında munfasıl
Edhem Paşa	26 Ra 73			Sadâret'den munfasıl, Dahiliye Nâzırı
Ahmed Celal Paşa	24 B 73			Ayândan ve İntihâb-ı Memurîn Komisyonu Reisi
Damad Edhem Paşa	11 Ş 74			Ayândan
İsmail Paşa	1 N 74			Mısır Hidiviyeti'nden munfasıl
Mısırlı Abdülhalim Paşa	7 N 74			Şûrâ-yı Devlet azâlığında munfasıl
Akif Paşa	11 S 75			Şûrâ-yı Devlet Reisi
Halim Paşa	22 Z 76		Askerîden	Şeyhü'l-haremlikten munfasıl, Ayândan
Tevfik Paşa	11 Ş 77		Mülkiyeden	Tekâüd Sandığı Nâzırı
Derviş Paşa	28 L 78		Askerîden	Rumeli Islahat-ı Fevkalâde Kumandanı
Hacı Vesim Paşa	23 Ş 81			Kaptanlıktan munfasıl
			Kadı	
Cevdet Paşa	20 Ş 82		askerliğinden	Adliye ve Mezâhib Nezâreti'nden munfasıl
Muzurus Paşa	13 Ra 84		Mülkiyeden	Londra Sefaret-i Seniyyesi'ne memur ve ayândan
Ahmed Rasim Paşa	21 Za 84			Trablusgarb Valisi
Takiyyüddin Paşa	14 Za 84			Bağdad Valisi
İsmail Hakkı Paşa	7 M 85		Askerîden	Teftiş-i Askerî Komisyonu Reis-i Sânisî
Basend Paşa	9 M 85		Mülkiyeden	Aydın Valisi
Mehmed Tevfik Paşa	23 Ra 85		Askerîden	Hidiv-i Mısır
Mansur Paşa	24 Z 85		Mülkiyeden	Hidiv-i Mısır-ı Sâbık İsmail Paşa damadı

Esâmî	Tarih-i	Rütbe		
Sadık Paşa	17 M	16		Başvekâlet'den ve Cezayir-i Bahr-ı Sefid valiliğinden munfasıl
Asım Paşa	17 M	86	Mülkiyeden	Hariciye Nâzırı
Safvet Paşa	7 S	86	Askeriden	Hicaz valiliğinden munfasıl
Mustafa Paşa	17 S	86		Erzurum Valisi
İzzet Paşa	24 Ş	86		Diyarbakir valiliğinden munfasıl
Kemal Paşa	11 Ca	87	Mülkiyeden	Ayândan
Rauf Paşa	1 Ş	87	Askeriden	Hâssa Ordu-yı Hümâyûn Müşiri
Redif Paşa	17 S	88		Seraskerlik'den munfasıl
Ahmed Hamdi Paşa	1 R	88	Mülkiyeden	Sadâret'den munfasıl
Gazi Ahmed Muhtar Paşa	24 C	88	Askeriden	Teftiş-i Askerî Komisyonu Reisi
Server Paşa	24 C	88	Mülkiyeden	Ayândan
Subhi Paşa	9 B	88		Ticaret ve Ziraat Nâzırı
Samih Paşa	7 N	88	Askeriden	Diyarbakir Valisi
İrfan Paşa	7 N	88	Mülkiyeden	Ayândan ve Sicill-i Ahvâl Komisyonu Reisi
İbrahim Paşa	21 Za	88	Askeriden	Ayândan Kapdan-ı esbak
Nusret Paşa	4 M	89		Yâver-i ekrem
Mustafa Asım Paşa	11 Ca	89		İşkodra Valisi ve Kumandanı
Abdurrahman Paşa	9 C	89	Mülkiyeden	Başvekâlet'den munfasıl Kastamonu Vilayeti Valisi
Hüseyin Paşa	1 L	89	Askeriden	Hidiv-i Mısır-ı sâbık İsmail Paşazâde
Hasan Paşa	1 L	89		Müşârun-ileyh hazretlerinin diğer mahdûmu
Rüstem Paşa	15 Z	89	Mülkiyeden	Cebel-i Lübnan Mutasarrıflığı'ndan munfasıl
Ahmed Eyüb Paşa	25 Ra	90	Askeriden	Yanya Vilayeti Valisi
Ali Saib Paşa	5 C	90		Tophane-i Âmire Müşiri
Nubar Paşa	12 B	90	Mülkiyeden	Memurîn-i Mısriyyeden
Arifi Paşa	1 R	91		Başvekâlet'den munfasıl ve ayândan
Abraham Paşa	8 Ş	91		Ayândan
Nasır Paşa	15 C	92		Şûrâ-yı Devlet azâsından
Ahmed Hamdi Paşa	22 B	92	Askeriden	Anadolu Muhâcirîn İskânı Memur-ı Sâbıkı
İbrahim Paşa	9 Z	92	Mülkiyeden	Selanik valiliğinden munfasıl
Ali Paşa	9 Z	92		Aydın valiliğinden munfasıl
Galib Paşa	17 Ra	93		Selanik Valisi
Eşref Paşa	13 R	93	Askeriden	Tuna ciheti kumandanlığından munfasıl
Şerif Paşa	23 R	93	Mülkiyeden	Memurîn-i Mısriyyeden
Nazif Paşa	22 Ca	93		Bursa Valisi
Aleko Paşa	30 Ca	93	Mülkiyeden	Rumeli-i Şarkî valiliğinden munfasıl
Osman Paşa	14 C	93		Mısırlı Mustafa Fazıl Paşazâde
Ahmed Mazhar Paşa	24 C	93		Şehremini
Rifat Paşa	25 Ş	93		Sivas Valisi
Gazi Osman Paşa	29 Z	93	Askeriden	Serasker ve Mâbeyn-i Hümâyûn Müşiri
Hasan Tahsin Paşa	29 Za	93		Bitüm ciheti kumandanlığından munfasıl
Hasan Paşa	6 Z	93	Mülkiyeden	Van valiliğinden munfasıl
Hüseyin Fevzi Paşa	15 Z	93	Askeriden	Beşinci Ordu-yı Hümâyûn Müşiri
Kâmil Paşa	17 M	94	Mülkiyeden	Evkaf Nâzırı
Sava Paşa	17 M	94		Nâfi'a Komisyonu azâsından
Said Paşa	22 S	94		Sadriazam ve ayândan
Ahmed Vefik Paşa	12 Ra	94		Beşvekâlet'den munfasıl ve ayândan
Damad Mahmud Paşa	1 R	94		Adliye ve Mezâhib Nezâreti'nden munfasıl
Said Paşa	8 M	95	Askeriden	Konya Valisi

Esâmî	Tarih-i	Rütbe		
Kostaki Paşa	30	M	95	Mülkiyeden Sisam Beyi
Avnürrefik Paşa	21	Ra	95	Emir-i Mekke-i Mükerreme
Şakir Paşa	2	Ca	95	Askerîden Petersburg Sefâret-i Seniyye'sine memur
Fuad Paşa	7	C	95	
Aleksandr Paşa	8	C	95	Mülkiyeden Nâfi'a Komisyonu azâsından
Hayreddin Paşa	4	L	95	Sadâret'den munfasıl, Ayândan
Fotyadi Paşa	9	Z	95	Girid Valisi
Rasim Paşa	7	S	96	Askerîden Kaptanlıktan munfasıl
İsmail Paşa	11	R	96	Mülkiyeden Ayândan
Hidayet Paşa	2	S	97	Askerîden Altıncı Ordu-yı Hümâyûn Müşiri
Münif Paşa	12	Ra	97	Mülkiyeden Maarif Nezâreti'nden munfasıl
Abidin Paşa	1	B	97	Adana Valisi
Riyaz Paşa	16	B	97	Memurîn-i Mısıryeden
Ali Nizami Paşa	4	Ş	97	Askerîden Teftiş-i Askerî Komisyonu azâsından
Seyyid Fazl Paşa	1	N	97	Mülkiyeden Hadramevt Emiri
Nafiz Paşa	9	Z	97	Askerîden Dördüncü Ordu-yı Hümâyûn Müşiri
Esad Paşa	5	S	98	Mülkiyeden Paris Sefâret-i Seniyyesine memur
Hubart Paşa	9	S	98	Askerîden Erkân-ı Harbiye-i Bahriye Reisi
Hasan Paşa	10	S	98	Bahriye Nâzır
Şevket Paşa	3	Ra	98	Mülkiyeden Şeyhül-haremlikten munfasıl
Mahmud Paşa	22	Z	98	Şûrâ-yı Devlet Tanzimat Dairesi Reis-i Sânisî
Sadullah Paşa	15	M	99	Viyana Sefâret-i Seniyyesine memur
Damad Necib Paşa	17	M	99	Şûrâ-yı Devlet azâsından
İzzet Paşa	18	R	99	Askerîden Yedinci Ordu-yı Hümâyûn Kumandanı ve Yemen Valisi
Said Paşa	24	R	99	Mülkiyeden Berlin Sefâret-i Seniyyesi'ne memur
Mustafa Paşa	9	C	99	Maarif Nâzır
Ali Rıza Paşa	17	N	99	Mâbeyn-i Hümâyûn Başkâtibi ve ayândan
Dirse Paşa	2	L	99	Fahrî Yâverân-ı Hazret-i Şehriyâriden
Hasan Fehmi Paşa	11	Za	99	Adliye ve Mezâhib Nâzır
Adil Paşa	15	Za	99	Askerîden Şeyhül-harem
Münir Paşa	3	Z	99	Mülkiyeden Maliye Nâzır
Abdullah Paşa	24	Ra	300	Şûrâ-yı Devlet azâsından
Mavroyani Paşa	15	C	300	Tabib-i Hazret-i Şehriyârî ve Ayândan
Vasa Paşa	3	B	300	Cebel-i Lübnan Mutasarrıfı
Hüsnü Paşa	11	Ş	300	Askerîden
Cemil Paşa	1	Z	301	Haleb Valisi
Osman Paşa	2	Ra	301	Hicaz Valisi
Münir Paşa	20	C	301	Mülkiyeden Teşrifat-ı Umumiye Nâzır ve Dîvan-ı Hümâyûn Tercümânı ve Mâbeyn-i Hümâyûn Tahrirât-ı Ecnebiye Kâtibi
Tevfik Paşa	18	B	301	Askerîden Yâverân-ı Hazret-i Şehriyâriden
Gavril Paşa	22	B	301	Mülkiyeden Rumeli-i Şarkî Valisi
Arif Paşa	14	Ş	301	Askerîden Dersaadet Merkez Kumandanı
Agop Paşa	10	Z	301	Mülkiyeden Hazine-i Hâssa-i Şahane Nâzır
Raif Paşa	13	M	302	Nâfi'a Nâzır
Mahmud Mesud Paşa	-	S	302	Bâb-ı Seraskerî Muhâkemât Dairesi Reisi

Nüfus ve Edyân ve Elsine-i Âlem

Küre-i arzda bir milyar dört yüz yirmi dört milyon nüfus tahmin olunup üç yüz altı milyon mikdarı Avrupa'da ve sekiz yüz yirmi beş milyon kadarı Asya'da ve iki yüz milyona mütekârib nüfus Afrika'da ve dört buçuk milyonu mütecâviz nüfus Avustralya'da ve seksen beş buçuk milyon râddesindeki nüfus Amerika'da bulunmakta imiş. Bundan iki yüz milyon kadarı ehl-i İslâm ve üç yüz üç milyonu Hristiyan ve beş milyonu Yahudi olup kusûru put-perest ile ehl-i kitab olmayan akvâmdır.

Küre-i arzda deverân eden elsine iki bin beş yüz ve mezhebler bin nev' bulunuyor.

Memâlik-i Mahrûse-i Şahane

Dört eyalât-ı mümtâze ile beraber otuz sekiz vilayâtı ve yedi elviye-i müstakilleyi teşkil etmekte ve her bir vilayet dahi müte'addid elviyeye ve livâlar kazalara münkasem bulunmaktadır. Kezâlik eyalât-ı mümtâze de başka başka elviye ve idareleri câmi'dir.

Nüfus-ı umumiye otuz beş milyon râddesine varır. Vâridât (ve) masânfâtı karşılaştırmak üzere saye-i şahanede ıslahat-ı maliye derdest-i icrâ bulunmuştur. Ahvâl-i ticariyeye gelince idhalat ihracata nisbetle ziyâdedir.

Eyalât-ı Mümtâze

Mısır	Hidîvi Mehmed Tefvik Paşa	Pâye-i Sadâret
Tunus	Valisi Ali Bey	
Bulgaristan	Beyi Prens Aleksandri	
Sisam	Beyi Kostaki Paşa	Veziir

Büyük ve Küçük Taraflarından Yazılan Elkâb-ı Resmîye

Makam-ı Sadâret-i Uzmâ'ya

Ulema cânibinden Ma'rûz-ı dâ'î-i kemîneleridir ki
Sairleri cânibinden Ma'rûz-ı çâker-i kemîneleridir ki
İbâre arasında isimleri zikr olundukta
Fehâmetlü Devletlü hazretleri'

Rütbe-i Sadâret'i ihrâz etmiş zevâta

Ulema cânibinden Ma'rûz-ı dâ'îleridir ki
Sairleri cânibinden Ma'rûz-ı çâkerleridir ki
İbâre arasında isimleri zikr olundukta
Übbehettlü Devletlü hazretleri

Emir-i Mekke-i Mükerrreme'ye ve ma'zûllerine

Devletlü Siyâdetlü efendim hazretleri

Dârussaadeti's-şerife Ağasına

Devletlü İnâyetlü efendim hazretleri

Makam-ı Seraskerîye ve şeref-i sıhrîyyet-i seniyyeye nail olmuş zevâta

Devletlü Atûfetlü efendim hazretleri

Zât-ı Serdâr-ı Ekremî'ye

Devletlü Re'fetlü efendim hazretleri

Müşirlere ve Vüzerâya ve ma'zûllerine

Devletlü efendim hazretleri

Rütbe-i Bâlâya

Atüfetlü efendim hazretleri

Ferîkân ile Rütbe-i Ülä Sınıf-ı Evveli ve Rumeli Beylerbeyliği Pâyelilerine

Saadetlü efendim hazretleri

Mirlîva ve Mirimirâna ve Rütbe-i Ülä Sınıf-ı Sânisine

Saadetlü efendim

Miralay ve Sâniye Mütemâyizine

İzzetlü efendim

Rütbe-i Sâniye Sınıf-ı Sânisine ve Mîrû'l-Ümerâ ve Kaymakamlık ve İstabl-ı Âmire Müdürü Pâyelilerine

İzzetlü Efendi, Paşa, Bey, Ağa

Binbaşılara ve Rütbe-i Sâliseye ve Kapıcıbaşılara ve Alay Ümenâsına

Rifâtlü Bey, Efendi, Ağa

Rütbe-i Râbi'a ve Kolağalarına ve Hâcegâna ve Yüzbaşılara

Fütüvvetlü Bey, Efendi, Ağa

Rüteb-i mezkûre mâ-dûnunda bulunanlar ile sair memuriyette olanlara

Hamiyyetlü Bey, Efendi, Ağa

Mesned-i Meşihat-ı İslâmiye'ye

Ulema cânibinden	Ma'rûz-ı dâ'î-i dirîneleridir ki
Sairleri cânibinden	Ma'rûz-ı bende-i dirîneleridir ki
İbâre arasında	Devletlü Semâhatlü hazretleri

Meşihat-ı İslâmiye Ma'zûllerine

Ulema cânibinden	Ma'rûz-ı dâ'îleridir ki
Sairleri cânibinden	Ma'rûz-ı bendeleridir ki
İbâre arasında Devletlü	Faziletlü hazretleri
Sudûra	Semâhatlü efendim hazretleri
İstanbul pâyelilerine	Faziletlü efendim hazretleri
Haremeyn-i Muhteremeyn pâyelilerine	Faziletlü efendim
Bilâd-ı Hamse ve Mahrec mevâlisine	Faziletlü efendi
Müderrişine	Mekremetlü efendi
Kuzâta	Meveddetlü efendi
Çelebi Efendiye	Reşâdetlü efendim hazretleri

**Rütbe-i İlmiye ve Seyfiye ve Kalemîyenin
Usul-i Teşrifat-ı Devlet-i Aliyye Üzere Yekdiğere Tekaddümleri**

Rütbe-i müşiri ve vezâret, Sadr-ı Rumeli ve Anadolu pâyesi rütbe-i bâlâdan olup
bilfiil vükelâlık hizmetinde bulunan ricâl

Rütbe-i Bâlâ
İstanbul Pâyesi Feriklik Rütbe-i Ülâ Sınıf-ı Evveli
Rumeli Beylerbeyliği

Haremeyn-i Şerifeyn, Mirlivâlık, Mirimirânlık, Rütbe-i Ülâ Sınıf-ı Sânisî, Bilâd-ı Hamse Mevleviyeti, Miralaylık, Rütbe-
i Sâniye Sınıf-ı Evvel Mütemâyizi, Mahrec Mevleviyeti, Rütbe-i Sâniye Sınıf-ı Sânisî, Miru'l-Ümerâlık,

Kaymakamlık
İstabl-ı Amire Müdürlüğü

Kibâr-ı müderrisîn, Binbaşılık, Rütbe-i Sâlise, Kapıcıbaşılık, Mûsîfâ-i Süleymaniye mâ-dûnunda bulunan müderrisîn,
Alay Eminliği, Rütbe-i Râbi'a, Kolağalık, Hâcelik, Yüzbaşılık

[ERKÂN VE ME'MURÎN-İ VİLÂYET]

Institut kurde de Paris

ERKÂN VE ME'MURÎN-İ VİLÂYET

Valî-i Vilayet

Hasan Samih Paşa

Murassa' Müşir Mecidî
Osmanî 1

Erkân-ı Vilayet

Defterdar Edhem Beyefendi Ülä Sânisî Mecidî 3
Mektubî Ahmed Kadri Efendi Ülä Sânisî
Nâib Mustafa Fevzi Efendi Mahrec

Kumandârân-ı Askeriye

Mevki Kumandanı Mirivâ Salih Zeki Paşa Mecidî 3
Redif Kumandan Vekili Miralay Ali Şefik Bey Osmanî 3
Jandarma Miralayı Mehmed Raşid Bey M 3

Maliye Teftiş Memuriyeti

Maliye Müfettişi Tevfik Efendi Mütemâyiz
Muavini Kâşif Efendi

Meclis-i İdare-i Vilayet

Reis Vali-i Vilayet
Azâ-yı Tabiiyye
Defterdar Beyefendi Mektubî Efendi
Nâib Efendi Evkaf Muhasebecisi

Azâ-yı Müntehabe

Feyzullah Raif Efendi Mütemâyiz Mecidî 3 Hacı Seyfullah Efendi Sâlise
Süleyman Saib Efendi Sâlise Karazyan Osib Efendi
Minasyan Ohannes Efendi " Dişçekyan Karabet Efendi

Ketebesî

Başkâtib Feyzi Efendi Sâlise
Rıza Efendi Talat Efendi Râbi'a
Zülfikar Efendi Hüsnü Bey
Besim Efendi

Meclis-i İdare Müdde'î-i Umumîliğini azâdan Feyzullah Raif Efendi
Meclis-i İdare Mustantıklığını azâdan Süleyman Saib Efendi
Meclis-i İdare Mustantuk Muavinliğini ketebeden Talat Efendi ifa ediyorlar.

Adliye

Adliye Müfettişi Hafız Rüşdü Efendi Saniye M 4

Mahkeme-i İstînâf

Müdde'î-i Umumî Fethi Bey Mütemâyiz
Hukuk Dairesi Ceza Dairesi
Reis Nâib Mustafa Efendi Mahrec Reis Nacim Efendi Sâniye
Azâ Zülfüzâde Ali Efendi İstabl-ı Âmire Azâ Hacı Abdülkadir Paşa Mir-i Ümerâ
Azâ Hocazâde Abdi Efendi Azâ İskender Paşazâde Yusuf Bey
Kapıcıbaşı M 4

Azâ Kazzazyan Ohannes Efendi

Azâ Bursalı Mardros Efendi

Azâ Mülâzım Abdülaziz Efendi

Azâ Mihail Efendi Sâlise M 4

Azâ Agop Lütfi Efendi

Azâ Mülâzımı Tevfik Bey

Başkâtib Abdülkadir Efendi Râbi'a

Zabıt Ketebesi

Sıddık Efendi

Muhlis Efendi

Sabit Efendi

Şevki Efendi

Muhasebe-i Vilayet

Mümeyyiz Hacı Tayfur Efendi

Muhiddin Bey

Mustafa Vasfi Efendi

Mustafa Şevket Efendi

Derviş Efendi

Hafız Zülfikar Efendi

Osman Efendi

Mektubî Kalemi

Mümeyyiz Abdülkadir Faik Efendi Sâniye

Müsevvid Osman Sakıb Efendi Sâlise

Müsevvid Zülfikar Hakkı Efendi Sâlise

Müsevvid Hafız Necib Efendi

Müsevvid İzzet Efendi

Müsevvid Şevket Bey

Mübeyyiz Fuad Bey

Mübeyyiz Arif Bey

Mübeyyiz Nazif Bey

Mübeyyiz Faik Bey

Mübeyyiz Fazlı Efendi

Evrak Odası

Müdür Tevfik Efendi Sâniye

Sermukayyid Hasan Efendi

Mukayyid Abdülhamid Efendi

Mukayyid Nedim Efendi

Mukayyid Rüşdü Efendi

Mukayyid Ahmed Efendi

Mukayyid Baki Efendi

Maarif İdaresi

Müdür Celal Bey Râbi'a

Müfettiş Osman Efendi

Kâtib Galib Efendi

Maarif Meclisi

Reis Müdür Bey

Azâ Müfettiş Efendi

Azâ Süleyman Saib Efendi Sâlise

Azâ Arif Efendi Hâcegân

Azâ İsmail Bey

Matbaalar

Nâzır Mektubcu Ahmed Kadri Efendi Ülä Sânişi

Müdür Tevfik Efendi Sâniye

Hesab Kâtibi İzzet Efendi

Hurûf Matbaası

Litoğrafya Matbaası

Sermürettib Tomas Efendi

Sermemur Muhlis Efendi

Mürettib-i Sâni Şükrü Efendi

Memur-ı Sâni Veli Efendi

Mürettib-i Sâlis Mehmed Ali Efendi

Memur-ı Sâlis Mehmed Ali Efendi

Destgâhçı Serkis Efendi

Çarhçı Mustafa Efendi

Merdaneci Mehmed Efendi

Çarhçı Ahmed Efendi

Müvezzi' Hamdi Efendi

Dört nefer şâkird dahi muvakkaten

istihdam olunmaktadır.

A'şâr Nezâreti

Nâzır İsmail Efendi Râbi'a

Muhasebe Kalemî	Tahrîrât Kalemî
Başkâtib Vahîd Efendi	Başkâtib Hüseyin Sıdkı Efendi
Refik-i Evvel Kâmil Bey	Mübeyyiz Nazmî Efendi
Refik-i Sâni Receb Hilmi Efendi	Muhasebe Refik-i Sâlisi Galib Bey

Zehâir-i Mîriyye Müzayede ve İhale Komisyonu

Reis Vali-i Vilayet

Azâ Defterdar Edhem Beyefendi Ülâ Sânisî
Azâ Mektubcu Ahmed Kadri Efendi Ülâ Sânisî
Azâ Merkez Mutasarrıfı Şakir Efendi Ülâ Sanisî
Azâ A'şâr Nâzır İsmail Efendi Râbi'a
Azâ Vergi Müdürü Şakir Efendi
Azâ Merkez Muhasebecisi Eyüb Efendi

İstatistik Komisyonu

Defterdar Beyefendi Ülâ Sânisî	Mektubcu Efendi Ülâ Sânisî
Maarif Müdürü Bey Râbi'a	Defter-i Hakanî Memuru Efendi Sâlise
Vergi Müdürü Efendi	Düyûn- Umumiye Müdürü Efendi
İstinâf Mahkemesi ketebesinden Efendi	

Memurîn-i Maliye ve Öşriye Encümeni

Defterdar Beyefendi Ülâ Sânisî	Mektubî Efendi Ülâ Sânisî
A'şâr Nâzır Efendi Râbi'a	Vergi Müdürü Efendi

Bazı Rûesâ-yı Memurîn

Evkaf Muhasebecisi	İsmail Şevki Efendi Râbi'a
Ma'a-Tahrir Vergi Müdürü	Şakir Efendi
Vilayet Nüfus Nâzır	Emin Efendi

Sicill-i Ahlak Komisyonu

Reis Mektubî Ahmed Kadri Efendi Ülâ Sânisî
Azâ Mektubî Mümeyyizi Abdülkadir Faik Efendi Sâniye
Azâ Evrak ve Matbaa Müdürü Tevfik Efendi Sâniye
Azâ Mektubî Kalemî Sermüsevidi Osman Efendi Sâlise
Azâ Muhasebe-i Vilayet Mümeyyizi Hacı Tayfur Efendi
Azâ Hacı Mazhar Efendi
Azâ A'şâr Nezâreti Muhasebe Başkâtibi Vahîd Efendi
Azâ Merkez Tahrîrât Kalemî Müsevvidi Ragîb Efendi
Azâ Defter-i Hakanî Başkâtibi Nazım Efendi
Azâ Evkaf Kâtibi Abdülhadi Efendi

Matbaa Komisyonu

Reis Hacı Mesud Efendi İzmir Pâyesi
Azâ Mektubî Mümeyyizi Abdülkadir Efendi Sâniye
Azâ A'şâr Nâzır İsmail Efendi Râbi'a
Azâ Vergi Müdürü Şakir Efendi
Defter-i Hakanî Memuru Emin Efendi
Azâ Meclis-i İdare Azâsından Ohannes Efendi Sâlise

Nâfi'a Dairesi

Sermühendis Mösyö Fore

Kondüktör Mösyö Şarl	Kondüktör Yusuf Sabri Efendi
Kondüktör Benyamil Efendi	Kondüktör Karabet Efendi
Kondüktör Said Efendi	Kondüktör Emsah Efendi
Kondüktör Serub Efendi	Kondüktör Miran Efendi

Nâfi'a Komisyonu

Reis Hacı Mehmed Efendi İstabl-ı Âmire

Azâ Mehmed Bey	Azâ İsmail Bey
Azâ İrmoş Efendi	Azâ Efendi

Vilayet Telgraf İdaresi

Başmüdür Bedri Efendi Sâniye M 4 Sivas'da

Seyyar Müfettişi Vehbi Efendi Sâlise	Seyyar Müfettişi Galyar Efendi Sâlise
Müfettiş Muavini Şevki Efendi	Müfettiş Muavini Hilmi Efendi
Müfettiş Muavini Mahmud Efendi	

Jandarma Alay Meclisi

Reis Miralay Mehmed Raşid Bey M 3

Azâ Binbaşı Azimet Hayri Efendi M 4	Azâ Alay Emni Ali Efendi
Azâ Yüzbaşı İsmail Şevki Efendi	Azâ Yüzbaşı Hasan Efendi
Azâ Yüzbaşı Osman Efendi	Azâ Mülâzım-ı Evvel Mehmed Efendi

[Diyarbekir Sancağı]

Institut Kurde de Paris

11	78	11	78	11	78	11	78
20	00	20	00	20	00	20	00
25	2	25	2	25	2	25	2
28	10	28	10	28	10	28	10
34	1	34	1	34	1	34	1
40	15	40	15	40	15	40	15
41	0	41	0	41	0	41	0
42	2	42	2	42	2	42	2
43	2	43	2	43	2	43	2
44	2	44	2	44	2	44	2
45	2	45	2	45	2	45	2
46	2	46	2	46	2	46	2
47	2	47	2	47	2	47	2
48	2	48	2	48	2	48	2
49	2	49	2	49	2	49	2
50	2	50	2	50	2	50	2
51	2	51	2	51	2	51	2
52	2	52	2	52	2	52	2
53	2	53	2	53	2	53	2
54	2	54	2	54	2	54	2
55	2	55	2	55	2	55	2
56	2	56	2	56	2	56	2
57	2	57	2	57	2	57	2
58	2	58	2	58	2	58	2
59	2	59	2	59	2	59	2
60	2	60	2	60	2	60	2
61	2	61	2	61	2	61	2
62	2	62	2	62	2	62	2
63	2	63	2	63	2	63	2
64	2	64	2	64	2	64	2
65	2	65	2	65	2	65	2
66	2	66	2	66	2	66	2
67	2	67	2	67	2	67	2
68	2	68	2	68	2	68	2
69	2	69	2	69	2	69	2
70	2	70	2	70	2	70	2

Diyarbakir Sancağı

Merkez Mutasarrıfı Şakir Efendi Ülä Sânisî

Müftü Hacı Ahmed Efendi Müderris

Nakîb Kaymakamı Hacı Mesud Efendi İzmir Pâyesi

Muhasebeci Eyüb Sabri Efendi

Tahrirât Müdürü Hafız Hamdi Efendi Sâlise

Defter-i Hakanî Memuru Hacı Emin Efendi Sâlise

Bidâyet Mahkemesi

Hukuk Dairesi

Ceza Dairesi

Reis Emin Efendi

Reis İzzet Bey Sâlise

Azâ Derviş Efendi

Azâ Ömer Efendi

Azâ Hanna Efendi

Azâ Hanna Efendi

Azâ Mülâzımı Şerif Efendi

Azâ Mülâzımı Hacı Ali Efendi

Müdde'î-i Umumî Muavini Hamdi Efendi

Başkâtib Cemil Efendi

Zabıt Ketebesi

Said Efendi

Mehmed Ali Efendi

Senai Efendi

Zülfikar Efendi

Merkez sancağının müstakillen meclis-i idaresi olmadığından livâ heyeti meclis-i idare-i vilayete devamla meclis-i mezkûrun erkân ve heyetiyle birleşip umûr-ı livâyı müzâkere ve tesviye etmekte bulunmuşlardır.

Ticaret Mahkemesi

Reis Hacı Mehmed Efendi

İstabl-ı Âmire

Azâ-yı Dâime

Azâ-yı Muvakkate

Mehmed Efendi

münhal

Bedon Efendi

Hacı Hasan Ağa

Başkâtib Tohman Efendi

Taşçıyan Tomas Efendi

Kâtib-i Sâni Patris Efendi

Andon Efendi

Mahkeme-i Şer'iyye

Başkâtib Abdülkadir Efendi

Ali Rıza Efendi

Ömer Efendi

Abdülkadir Efendi

Zülfikar Efendi

İcra Memuru Fethullah Efendi Sâniye M 4, A 4

Hükümet Dava Vekili İbrahim Efendi Mukavelât Muharriri Keyork Efendi

Muhasebe-i Livâ

Mustafa Galib Efendi

Mehmed Asum Efendi

Şakir Efendi

Abdurrahman Efendi

İbrahim Hakkı Efendi

Sandık Emîni Aleksandr Efendi

Tahrirât Kalemi

Müsevvid Ragıb Efendi

Müsevvid Rıza Efendi

Mukayyid Sabri Efendi

Mübeyyiz Said Efendi

Mukayyid Sıdkı Efendi

Mübeyyiz İzzet Efendi

Belediye Dairesi

Reis-i Evvel Fethi Efendi Sâlise
Azâ Hacı Ahmed Efendi
Azâ Hacı Cübeyr Efendi
Azâ Mıgırdıç Efendi
Azâ Ohannes Efendi
Başkâtib İsmail Bey
Kâtib-i Sâni Mustafa Efendi
Reis-i Sâni Osib Efendi
Azâ Hacı Kadir Efendi
Azâ Zülfiyar Efendi
Azâ Mıgırdıç Efendi
Azâ Karabet Efendi
Memleket Tabibi Bedros Efendi Sâlise
Sandık Emiri Matos Efendi
Müfettiş Ali Ağa

Belediye Eczahanesi

Eczacı Agop Efendi
Muavini Dimostin Efendi

A'sâr Memuriyeti

Memur Tefrik Efendi
Başkâtib Cemil Efendi
Mazı Memuru Süleyman Efendi
Anbar Memuru Şeyh Mehmed Efendi
Şem'hane Memuru Mehmed Ağa
Kâtib-i Sâni Hafız Ali Efendi
Kâtibi Azmi Efendi
Yamağı Abdülkadir Efendi
Şem'hane Kâtibi Abdülkadir Efendi

Vergi Kalemi

Mizan Kâtibi Abdülcebbar Efendi
Refiki Mehmed Ali Efendi
Defterci Mehmed Ali Efendi
Vukuat Kâtibi Kasım Efendi
Refiki Beşşar Efendi

Evkaf Komisyonu

Reis Müftü Efendi Müderris
Azâ Evkaf Muhasebecisi Efendi
Azâ Hacı Abdurrahman Ağa
Azâ Abdülkadir Efendi
Azâ Hacı Ahmed Efendi
Evkaf Kâtibi Abdülhadi Efendi

Ticaret Odası

Reis Hacı Mehmed Efendi İstabl-ı Âmire
Azâ Mehmed Efendi
Azâ Hacı Hasan Ağa
Azâ Gregos Efendi
Azâ Osib Efendi
Azâ Hacı Ahmed Efendi
Azâ Tomas Efendi
Azâ Stepan Efendi
Azâ Karabet Efendi
Kâtib Karazyan Yatayis Efendi

Ziraat Odası

Reis Süleyman Sakıb Efendi Sâlise
Azâ Abdullah Efendi
Azâ Emsah Efendi
Azâ Agop Efendi
Azâ Mehmed Efendi
Azâ Mıgırdıç Efendi
Azâ Bolis Efendi
Aza Karabet Efendi

Tahsildar Dairesi

Livâ Sertahsildarı Abdullah Efendi
Kaza Sertahsildarı Abdurrahman Efendi
Süvari Ahmed Hamdi Efendi
Süvari Sükuti Efendi
Süvari Osman Efendi
Süvari Lütfi Efendi

Süvari Abdülgafur Efendi
Süvari Namık Efendi
Piyade Ahmed Efendi
Piyade Avidis Efendi

Süvari Abdullah Efendi
Piyade Ahmed Efendi
Piyade Mehmed Bey

Reji İdaresi

Seracente Mösyö Pizani

Muhasebe Kalemî
Muhasebeci Mösyö Pol Attar
Serkâtib Hanaher Mezeyan Efendi
Mülâzım-ı Evvel Mösyö Neccaryan
Sandık Emîni Hanna Efendi
Muavîni Şamî Efendi

Tahrirat Kalemî
Tahrirat Kâtibi Cercis Efendi
Refikî Abdülmesih Efendi
Ziraat Kalemî Kâtibi Mihail Efendi
Anbar Memuru Ahmed Cemil Efendi
Kantarçı Abdülahad Ağa

Defter-i Hakanî Kalemî

Memur Hacı Emin Efendi Sâlise

Başkâtib Nazım Efendi
Tapu Kâtibi Abdurrahman Efendi

Kâtib-i Sâni Mesud Efendi
Yoklama Kâtibi Abdülvahhab Efendi

Tahsildar Abdürrahim Efendi

Nüfus Kalemî

Kâtib-i Evvel Mehmed Said Efendi

Kâtib-i Sâni Sadullah Efendi

Telgraf İdaresi

Müdür Sabri Efendi

Türkçe Muhabere Memurları
Sermemur Ali Efendi
Sermemur Cemal Efendi
Sermemur Halil Efendi
Memur-ı Sâni Tevfik Efendi
Memur İlhamî Efendi
Memur David Efendi
Memur Saib Efendi
Memur Kadri Efendi
Memur Nuri Efendi
Memur Talat Efendi
Memur Zeki Efendi
Memur Şevket Efendi

Lisan-ı Ecnebi Muhabere Memurları
Şefid [İstasyon] Amasyan Efendi
Sermemur Osyan Efendi
Sermemur Altunyan Efendi
Sermemur Memur Heysar Efendi
Memur-ı Sâni Misaf Efendi
Memur-ı Sâni Kandela Efendi
Makineci Agop Ağa
Çavuşân-ı nefer 5
Posta Memuriyeti
Memur Abdullah Efendi

Düyûn-ı Umumiye İdaresi

Müdür Hafız Ali Efendi

Muhasebe Başkâtibi Vasfi Efendi
Refik-i Evvel-i Zülfü Efendi
Refik-i Sâni Zülfikar Efendi
Evrak-ı Sahîha Memuru Hayali Efendi
Kâtibi Osman Nuri Efendi

Tahrirat Başkâtibi Hacı Bekir Efendi
Mukayyid Şerif Efendi
Mübeyyiz Abdullah Efendi
Müskirât Kâtibi Ali Efendi
Anbar ve Kantar Kâtibi Ömer Efendi

Sevk Memuru Ahmed Efendi

Jandarına Tabur Meclisi

Reis Binbaşı Azimet Hayri Efendi

Tabur Kâtibi Hafız Efendi

Yüzbaşı Mustafa Ağa

Yüzbaşı Şaban Ağa

Mülâzım-ı Evvel Ahmed Efendi

Mülâzım-i Sâni Efendi

Polis Meclisi

Reis Polis Müdürü Mahmud Fuad Efendi

Azâ Tabur Kâtibi Efendi

Azâ Yüzbaşı Mustafa Bey

Azâ Mülâzım-ı Evvel Hasan Bey

Azâ Mülâzım-ı Sâni Saib Efendi

Mektebler

Dârü'l-Muallimîn

Tâlib Aded 6

Rüşdiye-i Mülkiye Mektebi

Muallim-i Evvel Mahmud Hamdi Efendi Müderris

Muallim-i Sâni Ali Efendi

Muallim-i Sâlis Ali Efendi

Muallim-i Hat Şevket Bey

Aded-i Şâkirdân 68

İnâs Mektebi

Birinci Muallime Zübeyde Hanım

İkinci Muallime Esmâ Hanım

Mubassıra Mevlude Kadın

Aded-i Şâkirdân 55

Diyarbakır'da otuz beş Sibyan Mektebi bulunup 500 şâkirdân okutturulmakta ve bir taraftan İbtidâî Mektepleri açılmaktadır.

Rüşdiye-i Askeriye Mektebi

Müdür Kolağası Hakkı Bey M 5

Resim Muallimi Kolağası
Şevket Efendi

Riyâziye Muallimi Yüzbaşı
Hulusi Efendi

İmla-yı Türkî Muallimi
Mülâzım-ı Sâni Şükrü
Efendi

Arabî Hocası
Subhi Efendi Müderris
Farisî Hocası
Hafız Necib Efendi
Dahiliye Mülâzım-ı Sâni
Fehim Efendi

Mantık ve Tatbikat-ı Arabiye Hocası
Abdülkadir Efendi
Hüsn-i Hatt-ı Türkî Hocası
Vahid Efendi
Dahiliye Mülâzım-ı Sâni
Ahmed Efendi

Aded-i Şâkirdân

Dördüncü sene 11

Üçüncü sene 27

İkinci sene 67

Birinci sene 50

155

Mektebe kabul olunacak şâkirdân bilâ-fark-ı mezheb her sınıf etfâl-i vatandan olabilir ise de sinlerinin on ikiyi tecavüz etmemesi ve mehmâ-emken Türkçe okuyup yazabilmesi şarttır. Şâkirdânın duhul ve hurûcda muhtâriyeti var ise de bir mâni'a-i meşrû'aya müstenid olmaksızın mektebden çıkan şâkirdân bir daha kabul olunamaz.

Birinci sene dersleri; İlmihâl, İmla-yı Türkî, Esmâ-i Türkiye, Hikâyât-ı Müntehabe, Hüsn-i Hatt-ı Türkî.

İkinci sene dersleri; Sarf-ı Arabî, Kavâ'id-i Farisî, İlm-i Hesab, Fransızca, İmla-yı Türkî, Hüsn-i Hatt-ı Türkî, Hüsn-i Hatt-ı Fransevî, Resm-i Hattî.

Üçüncü sene dersleri; Nahv-ı Arabî, İlm-i Hesab, Muhtasar Coğrafya, Gülistan, Fransızca, İmla-yı Türkî, Hüsn-i Hatt-ı Fransevî, Hüsn-i Hatt-ı Türkî, Resm-i Âdî.

Dördüncü sene dersleri; Mantık, Tatbikat-ı Kavâ'id-i Arabiye, Mufassal Coğrafya, İlm-i Hesab, Usul-i Defterî, Hendese, Fransızca, Kavâ'id-i Osmaniye, İmla-yı Türkî, Hüsn-i Hatt-ı Fransevî, Resm-i Mücessem.

Jandarma Taburu

Binbaşı Azimet Hayri Efendi M 4

Tabur Kâtibi Hafız Hasan Efendi Muavini Hacı Hasan Efendi

Süvari

Bölük	Yüzbaşılar	Mülâzım-ı Evveller	Mülâzım-ı Sâniler
1	Osman Efendi	Ahmed Efendi	Faris Ağa
2	Şaban Ağa	Mehmed Ali Ağa	Mustafa Ağa
3	Hamîd Ağa	Mehmed Ali Efendi	Abdurrahman Ağa

Piyade

Bölük	Yüzbaşılar	Mülâzım-ı Evveller	Mülâzım-ı Sâniler
1	Mustafa Ağa	Mehmed Tefvik Ağa	Bekir Ağa
2	İsmail Efendi	Hasan Ağa	Mustafa Ağa
3	Hasan Efendi	Mehmed Ali Ağa	Hasan Ağa
4	Halil Ağa	Ahmed Ağa	Hasan Ağa

Polis Taburu

Müdür Mahmud Fuad Efendi

Tabur Kâtibi Efendi

Birinci Bölük

Yüzbaşısı Mustafa Bey
Mülâzım-ı Evveli Davud Bey
Mülâzım-ı Sânisî Ohannes Efendi

İkinci Bölük

Yüzbaşısı Hasan Efendi
Mülâzım-ı Evveli Hasan Bey
Mülâzım-ı Sânisî Hamdi Efendi

Hapishane Müdüriyeti

Memur Hacı Efendi

Kâtib Mehmed Nafi Bey

Diyarbakir'de İcra-yı Vekâlet Eden İmtihanlı Avukatlar

Birinci Sınıf

Safvet Efendi Râbi'a Ömer Ali Bey
İrmoş Efendi Natuk Efendi

İkinci Sınıf

Bogos Efendi Kiraköz Efendi

Diyarbakir'de İcra-yı Sanat Eden Diplomalı Etubbâ

Veli Efendi Binbaşılıktan mütekâ'id

Memleket Tabibi Bedros Efendi Sâlise

Samuelyan Ohannes Efendi

Kapancıyan Karabet Efendi

Diplomalı Eczacılar Eczahaneleri Mevâki'i
Mardros Kılıçyan Efendi Yenihan semtinde
Osib Benokyan Efendi Vahhab Ağa Hamamı civarında
Patris Efendi Saman Pazarı'nda

Karakolhane Mevkilleri

Buğday Pazarı Karakolhanesi

Sinek Pazarı Karakolhanesi

Jandarma İkâme Olunan Mahaller

Dağ Kapısı

Mardin Kapısı

Rum Kapısı

Yeni Kapı

Diyarbakır'ın zikrolunan ebvâb-ı erba'asında jandarmadan birer onbaşı takımı ikâme olunarak şehrin bu suretle de muhafazasına itina buyurulmaktadır.

Menâfi' Sandığı Vekilleri

Arif Efendi Hâcegân

Abdullah Efendi

Enfiyeciyân Mıgırdıç Efendi

Şirkciyan Eyküb Ağa

Tarîk Komisyonu

Reis Mutasarrıf Şakir Efendi

Ûlâ Sânisî

Azâ Hacı Seyf Efendi Sâlise

Azâ Arif Efendi Hâcegân

Azâ Hacı Mazhar Efendi

Azâ Kazzazyan Cubur Efendi

Azâ Leviç Efendi

Azâ Terzi Said Efendi

Kâtib Rıza Efendi

Komisyon-ı Mezkûrun Tahsilat Şubesi

Reis Arif Efendi

Hâcegân

Azâ Belediye Reisi Fethi Efendi Sâlise

Azâ İsmail Efendi

Azâ Kazzazyan Cubur Efendi

Azâ Leviç Efendi

Azâ Hanna Efendi

Turuk Kâtibi Hacı Ali Bey

Turuk komisyonlarında jandarmadan iki zabıta ve polisten bir zabıta ile lüzumu kadar çavuş ve efrâd dahi istihdam olunmaktadır.

Tesviye zamanlarında muvakkat tarîk eminleri ve ketebe ve memurîn-i saire başkaca istihdam olunur.

Nevâhî-i Mülhaka

Şark Nahiyesi

Müdür Rifat Efendi

Müdür Kâtibi Mustafa Efendi

Vergi Kâtibi Ahmed Efendi

Sandık Emîni İsa Efendi

Kikâ Tırkân Vergi Kâtibi Hacı İsmail Efendi

Garb Nahiyesi

Müdür Ahmed Bey

Müdür Kâtibi Ali Efendi

Vergi Kâtibi Mehmed Efendi

Ömerkan Vergi Kâtibi Ahmed Hulusi Efendi

Sandık Emîni Kesper Efendi

Derik Nahiyesi

Müdür Ahmed Efendi

Müdür Kâtibi Mustafa Efendi

Vergi Kâtibi Abdullah Efendi

Behramki Nahiyesi

Müdür Hacı Abdülhamid Efendi

Müdür Kâtibi Abdullah Efendi

Vergi Kâtibi Abdullah Efendi

Sandık Emîni Abdülkadir Efendi

Mahal ve Metinan Nahiyesi

Müdür Ömer Efendi

Vergi Kâtibi Hâmid Efendi

Karyelerde bulunan sıbyan mektepleri Bâb 12; Şâkirdân 311

Silvan Kazası

Kaymakam Ali Raif Efendi

Nâib Mehmed Said Efendi
Mal Müdürü Abdullah Efendi

Müftü Efendi
Tahrirât Kâtibi Kâşif Efendi

Meclis-i İdare

Reis Kaymakam Efendi

Azâ-yı Tabiiyye
Nâib Efendi
Müftü Efendi
Mal Müdürü
Tahrirât Kâtibi

Azâ-yı Muntehabe
Mehmed Ağa
Şeref Ağa
Karabet Efendi
Keto Ağa

Bidâyet Mahkemesi

Reis Nâib Efendi

Azâ İbrahim Ağa

Azâ Agop Ağa

Başkâtib Osman Nuri Efendi

Mustantik Muavini Abdülkadir Efendi

Kâtib-i Sâni Mesud Efendi Müderris

Belediye Meclisi

Reis-i Evvel Abdullah Bey

Reis-i Sâni İbrahim Bey

Azâ Yusuf Ağa

Azâ Süleyman Ağa

Azâ Hebo [Ağa]

Azâ Artin Ağa

Azâ Artin Ağa

Azâ Emdo Ağa

Kâtib ve Sandık Emîni Mehmed Şerif Efendi

A'şâr Memuriyeti

Memur Ahmed Lüzumi Efendi

Başkâtib Ahmed Efendi

Kâtib-i Sâni Salih Efendi

Anbar Memuru Hokas Efendi

Nüfus Memuriyeti

Memur Hakkı Efendi

Kâtib İzzet Efendi

Memurîn-i Sairesi

Tapu Kâtibi Mehmed Tevfik Efendi

Yoklama Kâtibi Ahmed Hamdi Efendi

Vergi Kâtibi Abdülkerim Efendi

Sandık Emîni Tomas Efendi

Mekteb-i Sıbyan Muallimi Hafız İbrahim Bey

Maarif Komisyonu

Reis Lüzumi Efendi

Azâ Abdullah Efendi

Azâ Abdülhamid Efendi

Azâ Abdi Ağa

Azâ İbrahim Ağa

Menâfi' Sandığı Vekilleri

Mehmed Efendi

Ahmed Efendi

Mahmi Manu Ağa

Bogos Efendi

A'şâr Komisyonu

Reis Lüzumi Efendi

Azâ Mehmed Ağa

Azâ Abdülkerim Efendi

Azâ Osman Ağa

Azâ Kelo Ağa

İstatistik Komisyonu

Reis Kaymakam Efendi

Azâ Mal Müdürü

Azâ Vergi Kâtibi

Azâ Tapu Kâtibi

Azâ Düyûn-ı Umumiye Memuru

Bidâyet Kâtibi

Zehâir-i Mîriye Mübâya'a Komisyonu

Reis Kaymakam Efendi

Azâ Mal Müdürü

Azâ A'şâr Memuru

Azâ Tahrirât Kâtibi

Azâ Vergi Kâtibi

Telgraf ve Posta Memuru Sırrı Efendi

Tahsildarân

Sertahsildar Mehmed Şefik Efendi

Süvari Nuri Efendi

Süvari Abdülkerim Efendi

Süvari Ali Efendi

Piyade Ali Efendi

Piyade Mehmed Efendi

Hazro Nahiyesi

Müdür Âbid Bey

Kâtib Hayreddin Efendi

Vergi Kâtibi Ali Bey

Mihrani Vergi Kâtibi Abdülaziz Efendi

Sandık Emîni Zülfikar Efendi

Lice Kazası

Kaymakam Hacı Saîd Efendi Müderris

Nâib Abdullah Efendi

Müftü Hacı Ahmed Efendi

Mal Müdürü Süleyman Efendi

Tahrirât Kâtibi Mustafa Efendi

Meclis-i İdare

Reis Kaymakam Efendi

Azâ-yı Tabiiyye

Azâ-yı Muntehabe

Nâib Efendi

Mehmed Bey

Müftü Efendi

Hacı İbrahim Ağa

Mal Müdürü

Ohannes Efendi

Tahrirât Kâtibi

Serkis Ağa

Bidâyet Mahkemesi

Reis Nâib Efendi

Azâ İsmail Bey

Azâ Kirkor Efendi

Başkâtib Hacı Remzi Efendi

Mustanuk Muavini Hasib Efendi

Kâtib-i Sâni Efendi

Belediye Meclisi

Reis Hasan Bey

Azâ Hacı Ahmed Ağa

Azâ Mehmed Ağa

Azâ Kostin Ağa

Azâ Bogos Ağa

Kâtib ve Sandık Emîni Hafız Abdülkadir Efendi

A'şâr Memuriyeti

Memur Hafız Mustafa Efendi

Nüfus Memuriyeti

Memur Abdülkadir Efendi

Kâtib Ahmed Efendi

Memurîn-i Saire

Tapu Kâtibi Cemaleddin Efendi

Vergi Kâtibi Besim Efendi

Kurâ Vergi Kâtibi Mustafa Bey

Sandık Emîni Osib Efendi

Tapu Yoklama Kâtibi Mehmed Bey

Tapu Tahsildarı münhal

Lice Memleha Memuriyeti

Memur Halil Kâmil Efendi

Kâtib Abdurrahman Efendi

Maarif Komisyonu

Reis Abdülcelil Efendi

Azâ Abdülhamid Efendi

Azâ Hayrullah Efendi

Menâfi' Sandığı Vekilleri

Ahmed Bey

Kâmil Bey

Agop Ağa

Kosti Ağa

İstatistik Komisyonu

Kaymakam Efendi

Mal Müdürü

Tapu Kâtibi

Vergi Kâtibi

Memleha Memuru

Bidâyet Kâtibi

Zehâr-i Miriye Mübâya'a Komisyonu

Reis Kaymakam Efendi

Azâ Mal Müdürü

Azâ A'şâr Memuru

Azâ Tahrîrât Kâtibi

Azâ Vergi Kâtibi

Tahsildarân

Sertahsildar Abdurrahman Efendi

Süvari Mehmed Efendi

Süvari Mehmed Efendi

Süvari Ali Efendi

Süvari Artin Efendi

Süvari Tomas Efendi

Süvari Dünbit Efendi

Piyade Mehmed Efendi

Piyade Hamparsum Efendi

Lice Rüşdiye Mektebi

Muallimi Mehmed Efendi

Hani Nahiyesi

Müdür Mehmed Bey

Müdür Kâtibi Şibli Efendi

Tapu Kâtibi Cemal Efendi

Vergi Kâtibi Ömer Efendi

Sandık Emîni Agop Efendi

Hani Rüşdiye Mektebi

Muallimi Adem Efendi

Livânın Mevkii, Hâl-i Hâzırı

Diyarbakir şehri

Lice, Silvan kazalarıyla Şark ve Kikâ ve Türkmen ve Garb ve Ömerkan, Mahal ve Metinan, Derik, Behramki nevâhîsini ve Lice kazası Hani ve Silvan kazası dahi Hazro ve Mihrani nahiyelerini câmi olmak üzere Diyarbakir sancağı teşekkül etmiştir. Diyarbakir şehri Dicle'nin sağ cânibinde vaki olup Dicle'ye nisbetle mevkii pek yüksek bulunduğundan şark ciheti kâmilen Dicle'ye havale olarak nezâret etmektedir.

Şehr-i mezkûr 11124 nüfus-ı zükûr ile 4164 hane ve 3916 dekâkin ve musakkafât-ı saireden ve umum sancak 69244 ahali-i zükûrdan ve 1056 kurâ ve 27597 haneden ibarettir ki nüfus-ı muharrerinin 51345'i müslim ve 17899'u gayri müslimdir. Hesabdan haric olan nüfus-ı inâs ise nüfus-ı zükûrdan daha çoktur. Şehrin beyan olunan nüfusu yerlîsine mahsus olup haricden âmed ü şüd ile ale'd-devam mevcut bulunan kalabalık nüfus-ı mezkûrenin iki mislinden ziyade tahmin olunmaktadır.

Şehir ahalişi lisan-ı Osmanî ile mütekellim olup hasbe'l-ihtilât-ı kesrîsi Kürdî ve bazıları Arabî lisanlarına dahi âşinâdırlar. Ahali hep zeki ve fatîn olurlar. Zekâvetlerinin her mahalde şöhrati vardır. Şehrin haricindeki ahali umumen ekrâd tâifesidir. Burada ciyâdet-i hava mevkiiyle mütenâsib olmak lazım gelir ise de bazı mahallerde mevcut olan mülevvesât yıkıntıları ve suların terâkümünden hasıl olan bataklıklar vehamet-i havayı icab etmektedir. Diyarbakir havalisinde füsûl-i erba'a hükmünü tamamiyle icra eder. Yaz mevsimleri sıcak olarak şiddet-i hararet otuz beş otuz altı dereceden bazan kırk dereceye kadar çıkar.

Haric-i surda bulunan 83 kit'a buz gölleri ve 16 aded buzhaneler kış mevsiminde donup ve doldurulup eyyâm-ı hârede sarf ve isti'mâl olunuyor ki, bir nevi âb-ı hayattır denilebilir.

Diyarbakir'de 28 cami-i şerif ve 32 mescid ve 4 medrese ve birer Rüşdiye-i Askeriye ve Mülkiye ile bir İnâs Mektebi ve otuz beş mekteb-i adi ve yedi kütübhaneye ve beş tekke ve 11 kilise ve altı Hristiyan mektebi ve iki murahhasahane mevcut olup yüz aded su terazisi ve yüz otuz aded çeşme câridir. İçkale'deki su ile beraber şehirde akan su iki bin beş yüz masuradan ziyadedir. Bunun bin beş yüz masurası âb-ı hamrâ denilen mâ-i lezizdir. Konaklarda ve bazı hanelerde havuzlar-fevârlar teşkil eden ve çeşmelerde cereyân eyleyip ahalinin isti'mâline mahsus olan bu sudur. Bu sulardan başka her bir hanede birer ikişer su kapıları bulunup suyu yazın soğuk ve kışın mu'tedil olur.

Sırmalı çarşaf ve her türlü çetari ve canfes gibi harîr ve pamuk kumaşların nefis ve gayrisi nesc ve sahtiyan imal olunur ve her nevi matbah ve sofraya müte'allik bakır evânî yapılır ve masnû'âtı dahi aksâm-ı muhtelifeyi şamil bulunur. Arazisinin kuvve-i inbâtiyesi her türlü mahsul yetiştirmeye müsta'id olup umum sancağın mahsulat-ı arzîye ve mâ'yâsını ve mamulât ve masnû'âtı aksâmını hâvi bir kit'a istatistik cedveli merbûtdur.

Haric-i surda bahçeler ve bostanlar kesret üzere bulunup her nevi sebze ve müsmir ve gayri müsmir eşcâr yetiştirilir. Bahçelerde menekşe ve güllükler vardır ki ilkbaharın bidâyetinde menekşe ve nihayetinde gülistan seyirleri olur ve andelib düzü yetişir. Kavun ve karpuzu pek lezizdir. Kırk elli kıyye ağırlığında karpuz ve yirmi kıyye vezninde kavun hasıl olarak her mahalde şöhrati vardır. Dicle'nin iki tarafında bu kavun ve karpuzları husule getirmek için bostanlar yetiştirilir ki manzarası fevkalade latif ve mehtâbiyeleri sezâ-yı tariiftir. Bu bostanlarda güz mevsiminde çadırlar rekz olunur ve kamıştan adeta konak gibi odalara ve sofalara münkasim harem ve selamlık daireleri yapılır. Ahalimizin bir kısmı bir iki mâh kadar orada teneffüs ederler. Şattın cânib-i garbîsini muhît olan Fes kayasının sâyesi gündüzün saat ondan sonra Dicle'ye düşerek Dağ Kapısı semtinde Çift Kastal nam mahalden Mardin Kapısı'nda Acemgölü tabir olunan mevkî'e kadar Dicle ile cânibeynini şemsden muhafaza eylediğinden tarâvet-i mevkîiye bir kat daha artar. Mehtabın vukuu gecelerde Dicle ay âyinesi kesilip her tarafı parıl parıl parlamakta ve mehtab olmayan geceler yukarıdan yıldızların aksinden ve aşağıdan mahsus an ashâb-ı zevkin iş'âl edegeldikleri gaz fenerleriyle kanâdîlin şu'alarından Dicle yıldızlanmış gümüş deryasına döner. O mevsimde şattın mülâyimâne sûrette çağlayarak coşuşu fikirleri ihtiyarsızlık ve gaşy-i hâletleri için tahliye ederek bu sûrette sabaha [kadar] sürer.

Sabahleyin şafakın infilakı ve sonra şemsin tulû'a meyli zamanında keyfiyet-i şübbânenin iftirâkı üzerine sabâ ve ziyâ âlemleri gelip yetişir. Hatab keleklerinin yukarıdan gelip aşağıya akışı ve bir yandan güvercin hanelerden ve civar bahçelerden suya yetişen tuyûr-ı mütenevvî'anın ihtirâz ve envâ'-ı avazları şâyân-ı temâşâdır.

Bundan bir iki saat sonrası hâtime-i safâsı olarak o günün saat on râddelerine intizâr olunur.

Bu bostanlardan başka Diyarbakir'in tenezzüh mahalleri ve seyrangâhları daha vardır. İlkbahar ve sonbahar mevsimlerinde Fes Kayası'nın bâlâsı dâmeni gibi safâ-âver mevâki'den olup manzarası Dicle boğazı ve Sevimli sahârî ve vadilerdir. Dicle akıp çağlayarak teşkil ettiği adalar ve nehirden ayrılıp yeşillikler içinde taraf taraf akan sularla Fes Kayası'nın dâmenindeki bahçelerin eşcâr-ı mütenevvî'asını bezetmekte olan çiçekler seyrolunur. Bu kayadan mahal be-mahal çıkıp birleşe birleşe aşağı dökülen soğuk ve berrak sular mevkîinin letâfetini bir kat daha tezyîn etmektedir. Fes Kayası'nın sağ tarafında ve Yeni Kapı semtinde mevâki' olan silsilesi dahi yine bu manzarada olarak oradaki dikilen hava ve civarındaki mevâki'-i ferah-fezâ ile cenûb cihetinde vaki silsilenin Mardin Kapısı'na mahsus Kumarhane üstü ve etrafı hep tenezzühgâh mevâki'dendir.

Şu mevkiler o tarafta bulunan vâsî' arazinin cami' olduğu bahçelere ve Kos denilen latif bir sahraya nezâret etmektedir ki Dicle bu mütenevvî' bahçelerle ol latif sahrayı tefrîk ederekten akıp gitmekte ve buralarda dahi nefis bostanlar husule getirilmektedir.

Kos dahi tenezzüh için ahalinin gidip eğlendikleri seyrangâhlardandır. Yine Mardin Kapısı'nda kibâr-ı evliyadan Şeyh Mehmed hazretlerinin medfun olduğu mahallin cenûb ciheti ve Şemsiler nam mevkiin alt ve üst taraflarında vâki olan bahçe ve Dicle nezâreti az sevimli değildir.

Rum Kapısı'nda vâki Ben ve Sen seyrangâhı bir çemenistândır ki senenin dokuz mâhı içinde letafet ve nümâyîşi zâil olmaz. Ben ve Sen'in üst tarafındaki kayalıktan mahal be-mahal tenebbu' eden sâfi ve berrak sular mahsusan yapılmış olan havuzlarda çağlayanlar teşkil etmiştir. Mevkii pek dil-nişin ve havası fevkalade latiftir.

Rum Kapısı'yla Dağ Kapısı meyânında vâki' olan Kantaralar arazisi suların kesretiyle ilk ve sonbahar mevsimlerinde çemenlerle zînet görür. Dağ Kapısı'ndaki Seyrantepesi dahi nezâret ve letafetçe memdûh mevâki'den bulunmuştur.

Şehrin etrafını muhît olan sur cesîm olup devren beş bin zirâ'-ı a'şârî ve duvarlarının irtifâ'ı on dokuz ve bazan on beş zirâ'-ı a'şârî ve tahtı bir buçuk ve bazen iki ve iki buçuk zirâ'-ı a'şârîdir. Mezkûr duvarlardan irtifâ'ı noksan olanların mevkileri yüksek olarak devri suret-i muntazama ve müsteviyededir. Sur-ı mezkûrda seksen iki aded cesîm kule bulunduğundan her bir kule kavsen elli bir ve irtifâ'an yirmi bir ve yirmi iki zirâ'-ı a'şârî olarak cümlesi metin ve müstahkem kârgir olmak üzere bina olunmuştur.

Kuleler fevkânî ve tahtânî ikişer büyük anbarı câmi' ve her bir anbar yirmişer bin keyl-i a'şârî zahire alacak kadar vâsi'dir. Bundan başka nısfî şehrin cihet-i şarkîyesinde bulunan burc ve cidâr ve bir nısfî da sur-ı aslıyla memleket arasını fâsîl ve sekiz yüz zirâ'-ı a'şârîye karîb diğeri bir sur olup İçkale namıyla derûn-ı memlekette on altı kuleyi ve her bir kule kezâlik tahtânî ve fevkânî cesîm anbarları müstemildir. Sur-ı aslînin haric-i sura açılır dört kapısı ve İçkale dairesinin memlekete doğru açılır iki ve sur haricine açılır yine iki kapısı olup İçkale'nin haric-i sura olan iki kapısı kapalı durur ve ebvâb-ı saire gündüzleri açılıp geceleri kapanır. İçkale denilen daire dahilinde Virankale namıyla ma'rûf ve memlekete nazır ve amûdu sath-ı zeminden elli zirâ'-ı a'şârîye karîb mürtefi' bir kule olarak vaktiyle burc u bârûyu şamil ve mamur iken asâkir-i Cengiziye ve Moğol tâifisinin hücumlarında yıkılmış ve bina eserleri câ be-câ şimdi mevcut bulunmuştur.

Diyarbakir ebniyesi vaktiyle mülevven mermer olduğu ve Cami-i Kebir'in heykel tabir olunan kubbesi kable'l-İslâm bina olduğu tarihçe sabittir.

Muallak Camii'nin minaresi dahi kable'l-İslâm bina olunmuş bir eser olduğu halde sonra ittisâlinde cami-i mezkûr inşa olunarak o eser camiye minare ittihâz olunmuştur.

Haric-i surda vâki Çift Kastal denilen pınarın yanında taştan oyulmuş ve tûlü yirmi bir zirâ'-ı a'şârî bulunmuş olan mağara âsâr-ı atıkadandır.

Diyarbakir'e yarım saat mesafede ve cihet-i cenûbiyede Dicle nehri üzerinde on bir kemer üzerine cesîm ve müstahkem bir köprü vardır. İşbu köprü hulefâ-yı Emeviyeden Hişam zamanında yapılmış ve sonraları câ be-câ tamir görmüş nefis âsârdandır. Silvan kazasının kaymakam makarnı bulunan Meyafarkin kasabasının etrafındaki sur harab ve derûn-ı kasabada duvarları bâkî bazı ebniye âsâr-ı atıkadandır.

Şu kasaba tarihlerde ahvali mezkûr olan Meyafarkin mülûk-ı sâlifefinin makarnı olduğu halde inkılabât-ı zaman yaka yaka bir küçük karye şekline indirmiştir. On beş dakika haricde bir minare mevcut olup vaktiyle orası vasat-ı memleket olduğu mervîdir. Derûn-ı kasabada âsâr-ı atıkadan ma'dûd bir musanna' bina vardır ki şamil olduğu on iki pencerelerin vaz-ı binasında muvâzene-i mahsûsaya riayet olunmuş idüğünden güneş nokta-i itidâle varıp tesâvi-leyl ü nehâr vukuunda mezkûr pencerelerin her birine birer saat vurup sonra gurub vâki olur.

Silvan'ın Boşat karyesi derûnunda aşağısı kalın ve yukarısı nisbetle ince bir minare irtifâ'ında bir kaya ve işbu kaya üzerine çıkılacak sa'bû'l-mürûr bir yol olup kayanın bâlâsında taştan oyulmuş su sarnıçları ve bazı odalar dahi vardır.

Silvan kazası derûnundan mürûr eden Batman nehri üzerinde ve dört saat mesafesi olan Batman nam karyede bir köprü vardır ki, şâyân-ı temâşâdır. Köprünün iki tarafında birer küçük göz var ise de orta gözü sudan kemer merkezine kadar yirmi zirâ'-ı a'şârî mürtefi' ve kâimelerinin arası on zira'-ı a'şârîden ziyade vâsi' olup büyük kemerin her iki tarafında fevkânî iki oda dahi mevcuttur.

Hazro nahiyesi ki, Tercil nam kale-i meşhuredir. İnkılabât-ı zaman bunu da ufacık bir karye haline getirmiş ve bu nahie haylice bağ ve bahçeyi ve teferruce şâyân güzel mevkiler câmi' bulunmuştur. Orada bulunan Hud nam cebel derûnunda müte'addid mağaralardan seyelân eden sular mevsim-i sayfda incimâd ederek billur gibi parlak ve sâfi buz olur. Kış mevsiminde âdetâ su gibi erir.

Lice kasabası tarihlerde mezkûr olan Itak kale-i meşhuresi olup kalesi şimdilerde harabdır. Bağ ve bahçeli bir mahaldir. Kasabaya iki buçuk saat mesafede bulunan ve tûlü yedi ve arzı beş zirâ'-ı a'şârîden ibaret olan bir karanlık mağaranın derûnunda taştan oyulmuş dükkan ve merdiven eseri bulunduğu gibi sade kaya olan sakfından bir soğuk su damlayıp mevsim-i sayfda katreleri yere düştüğü anda muncemid olur.

Ve Fes nam karye civarında taştan oyulmuş oda ve ahırlar bulunuyor. Lice'ye muzâf Hani nahiyesinin bağ ve bahçeleri vefir ve âb u havası pek latiftir. Hani nahiyesinin letâfet-i âb u havası cihetle tebdil-i hava için Diyarbakir'den bazan oraya giderler. Lice ve Hani nahiyelerinde birer Rüşdiye Mektebi vardır.

Diyarbakir Sancağının İstatistik Cedvelidir.

Mahsulat-ı Arziye Nev'-i Mahsul	Yekûn-ı Mahsul Keyl-i A'sârî	Sarfiyat	
		Dahilî	Haricî
Hınta	2.300.000	Umumî	
Şa'ir	1.600.000	Kezâ	
Hububat-ı saire	300.000	Kezâ	
	Aded		
Kesilen ağnâm	280.000	Kezâ	
	Kıyye-i A'sârî		
Balmumu	5.000	2.000	3.000
Fetik	7.000	Umumî	
Yapağı	50.000	33.000	17.000
Kıl	50.000	33.000	17.000
Kök Boya	5.500	Umumî	
Mazı ve teferruatı	280.000	25.000	255.000
Nar Kabuğu	160.000	100.000	60.000
Sumak Yapağı	110.000	Umumî	1
Sumak	22.000	Kezâ	
Fenek	5.500	Kezâ	
Kitre	34.000	11.000	23.000
Penbe-i Ham	220.000	110.000	110.000
Safi Erz	385.000	165.000	220.000
Cild-i Sansar	4.400	2.750	1.650
Cild-i Tilki	11.000	3.300	7.700
Cild-i Tavşan	11.000	-	Umumî
Harîr kozası	35.000	Umumî	
Badem	3.500	2.300	1.200
Mahsulat-ı Sınâ'ıye			
	Top		
Çetari	16.000	2.000	14.000
Kutni	3.000	-	Umumî
Gazeliye	24.000	6.500	18.500
Kırmızı İplik	15.000	5.000	10.000
Menuse	30.000	10.000	10.000
Yerli Basma	20.000	10.000	10.000
Mahsulat-ı Sınâ'ıye			
Çarşaf	3.000	1.000	2.000
	Aded		
Mülevven Meşin	10.000	5.000	5.000
Mülevven Sahtiyan	13.000	6.000	7.000
Kösele	10.000	5.000	5.000
Ayakkabı	70.000	50.000	20.000
Tiftik	2.000	1.000	1.000
Şal Aba	4.000	3.000	1.000
Harîr Puşi	40.000	15.000	25.000

Canfes	30.000	5.000	25.000
Ma'reke	1.000	500	500
Eğer Takımı	1.000	500	500
Mamulat-ı Ahşâbiye	30.000	20.000	10.000
Çorap	30.000	20.000	10.000
Kûlah	11.000	10.000	1.000
	Kıyye-i A'şârî		
Muytâbiye	70.000	32.000	38.000
Mamul-i Cild-i Camus	55.000	Umumî	
Nühâs Evânî	65.000	22.000	43.000
Mamul Gümüş	3.000	1.250	750
Mamul Gazzâziye	5.000	2.300	2.700
Mamul Tunç	7.600	3.200	4.400
Mamul Demir	145.000	110.000	35.000
Çift Âlâu	20.000	Umumî	
Sucuk ve Pestil	40.000	Kezâ	
Lüle ve Sebil	100.000	50.000	50.000
Mahsulat-ı Mâyî'a	Kıyye-i A'şârî		
Peynir	330.000	Umumî	
Revgan-ı Sade	165.000	110.000	55.000
İç Yağı	33.000	Umumî	
Zeytin Yağı	11.000	3.300	7.700
Sabun Yağı	27.500	11.000	16.500
Susam Yağı	440.000	390.000	50.000
Pekmez ve Akîd	190.000	Umumî	
Meşrubat-ı Mütenevvi'a	28.000	11.000	17.000
Meyve-i Höşk ve Ter	600.000	Umumî	
Kuru Üzüm	1.000.000	Kezâ	
Asel	22.000	Kezâ	

Institut kurde de Paris

[Mardin Sancağı]

Institut kurde de Paris

Mardin Sancağı

Mutasarrıf

Aziz Paşa

Nâib Mehmed Rüşdü Efendi Müderris

Muhasebeci Abdullah Vahid Efendi

Defter-i Hakanî Memuru Abdülkadir Efendi

Rumeli Beylerbeyi

Müftü Ahmed Hilmi Efendi

Tahrîrât Müdürü Fuad Efendi

Evkaf Müdürü Mesud Efendi

Meclis-i İdare

Reis Mutasarrıf Paşa

Azâ-yı Tabiiyye

Naib Efendi

Müftü Efendi

Muhasebeci Efendi

Tahrirât Müdürü Efendi

Defter-i Hakanî Memuru Efendi

Evkaf Müdürü Efendi

Azâ-yı Müntehabe

Mehmed Derviş Efendi

Abdülkadir Çelebi

Kendiryan Said Efendi

Rafael Efendi

Ketebesî

Başkâtib Şeyhmus Efendi

Kâtib-i Sâni Mustafa Efendi

Meclis-i mezkûrda muhakemeten fasl olunacak mevâddin müdde-i umumî muavinliği ve mustantukluk ve mustantık muavinliği vazifelerini azâ-yı mevcudeden reisin tayin ve tahsis ettiği zevât ifa eder.

Bidâyet Mahkemesi

Hukuk Dairesi

Ceza Dairesi

Reis Naib Efendi Müderris

Reis Abdüllatif Efendi

Azâ İsmail Efendi

Azâ Hacı Hüseyin Çelebi

Azâ Yusuf Efendi

Azâ Melkon Efendi

Azâ Mülâzım Şeyhmus Efendi

Azâ Mülâzım Efendi

Müdde-i Umumî Muavini Mehmed Ali Efendi

Başkâtib Salim Efendi

Zabıt Ketebesî

Hüsnü Efendi

Ali Efendi

Nasri Efendi

Andon Efendi

Mahkeme-i Şer'iyeye

Başkâtib Hacı Ahmed Efendi

Kâtib-i Sâni Mahmud Efendi

İcra Memuru Tahir Efendi

Hükümet Dava Vekili Cemal Efendi

Muhasebe Kalemi

Vâridât Kâtibi Mahmud Efendi

Masârîfât Kâtibi Osman Efendi

Refiki Necib Efendi

Refiki Mustafa Rüşdü Efendi

Refiki Abdülgani Efendi

Sandık Emîni Patris Efendi

Tahrirât Kalemi

Müsevvid Derviş Efendi

Mübeyyiz Ahmed Efendi
Mübeyyiz Mehmed Ragıb Efendi

Mukayyid Ahmed Efendi
Mübeyyiz İzzet Efendi

Belediye Dairesi

Reis Abdülgafur Efendi

Azâ Hulusi Efendi
Azâ Hacı Mustafa Çelebi
Azâ Hanna Efendi
Kâtib Şeyhmus Efendi

Azâ Halil Efendi
Azâ İlyas Efendi
Azâ İsa Bülbülü Efendi
Sandık Emine Melkon Efendi

Memleket Tabibi Abdülahad Efendi

A'sâr İdaresi

Müdür Süleyman Hilmi Efendi

Başkâtib Şeyhmus Efendi
Kâtib-i Sâlis Yusuf Efendi

Kâtib-i Sâni Efendi
Anbar Memuru Mehmed Bey

Defter-i Hakanî Memuriyeti

Memur Abdülkadir Kami Efendi

Kâtib Ahmed Efendi
Yoklama Kâtibi Ahmed Efendi

Kâtib Emin Efendi
Tahsildar Mahmud Efendi

Vergi Memuriyeti

Memur Sami Efendi

Mardin Vergi Kâtibi Davud Efendi
Refiki Mustafa Vehbi Efendi
Kurâ Vergi Kâtibi Mehmed Sadık Efendi

Kikâ Vergi Kâtibi Davud Efendi
Milli Vergi Kâtibi İbrahim Efendi
Defterci Bekir Haydar Efendi

Evkaf Komisyonu

Reis Müftü Efendi

Azâ Evkaf Müdürü Efendi
Azâ Şeyh Ali Efendi

Azâ Derviş Ali Efendi
Azâ Mehmed Efendi

Nüfus Memuriyeti

Memur Yunus Bey Kapıcıbaşı

Kâtib Kasım Efendi

Maarif Komisyonu

Mahallinden Esâmî Defteri gelmemiştir.

Menâfi Sandığı Vekilleri

Mahallinden Esâmî Defteri gelmemiştir.

Zehâir-i Mîriye Müzayede ve İhale Komisyonu

Reis Mutasarrıf Paşa

Azâ Muhasebeci Efendi
Azâ A'sâr Müdürü Efendi

Azâ Tahrirât Müdürü Efendi
Azâ Vergi Memuru Efendi

İstatistik Komisyonu

Mutasarrıf Paşa
Tahrirât Müdürü Efendi

Muhasebeci Efendi
Defter-i Hakanî Memuru Efendi

Vergi Müdürü Efendi   Düyûn-ı Umumiye Müdürü Efendi
Bidâyet Ketebesinden Efendi

Telgraf ve Postahane İdaresi

Müdür Nazmi Efendi
Sermemur Fethi Efendi   Memur Faik Efendi

Tahrir Komisyonu

Azâ Yahya Çelebi   Azâ münhal
Azâ Rafael Efendi   Azâ Sa'do Reyhan Efendi

Reji İdaresi

Müdür Andon-ı Rumî Efendi
Başkâtib Mıgırdıç Efendi   Tahsildar Melkon Efendi

Düyûn-ı Umumiye İdaresi

Müdür Ali Efendi
Başkâtib Cercis Efendi   Kâtib-i Sâni Abdülemsih Efendi
Kâtib-i Sâlis Rızkullah Efendi   Sandık Emîni Yusuf Efendi
Anbar Memuru Emsih Efendi   Müfettiş Mahmud Ağa
Tahsildar-ı Evvel Melkon Efendi   Tahsildar-ı Sâni İlyas Efendi

Jandarma Tabur Meclisi

Reis Binbaşı Mahmud Ağa
Azâ Tabur Kâtibi Zülfikar Efendi   Azâ Yüzbaşı Hasan Ağa
Azâ Yüzbaşı Ali Ağa   Azâ Mülâzım-ı Evvel Salih Efendi
Azâ Mülâzım-ı Sâni Hacı Ağa

Tahsildar Dairesi

Liva Sertahsildarı İsmail Hakkı Efendi
Kaza Sertahsildarı Mustafa Efendi

Süvari Abdurrahman Bey   Süvari Abdülkadir Bey
Süvari Yusuf Efendi
Piyade Mahmud Efendi   Piyade İlyas Efendi

Rüşdiye Mektebi

Muallim-i Evvel   Aded-i Şâkirdân   Yazı Hocası
Hacı Davud Efendi   42   Süleyman Efendi

Jandarma Taburu

Binbaşı Mahmud Ağa
Tabur Kâtibi Zülfikar Efendi

Süvari

Bölük	Yüzbaşılar	Mülâzım-ı Evveller	Mülâzım-ı Sâniiler
1	Hasan Ağa	Sami Bey	Numan Efendi
2	Mehmed Ağa	Mustafa Ağa	Mehmed Ağa

Bölük	Yüzbaşılar	Piyade	Mülâzım-ı Sâniler
1	Ali Ağa	Mülâzım-ı Evveller	Mehmed Derviş Ağa
2	Hasan Ağa	Mehmed Salih Efendi	Abdurrahman Ağa
		Safer Ağa	

Polis Mülâzımı Davud Bey
Sergardiyan Hüseyin Bey

Ömerkan Nahiyesi

Zabita Memuru İbrahim Efendi

Zeyneli Nahiyesi

Müdür Ali Bey

Cizre Kazası

Kaymakam Nasrullah Bey

Nâib Ali Efendi Müftü Abdülkerim Efendi
Mal Müdürü Hasan Efendi Tahrirât Kâtibi Ali Efendi

Meclis-i İdare

Azâ-yı Tabiiyye Azâ-yı Muntehabe
Nâib Efendi Seyyid Mehmed Efendi
Müftü Efendi Mahmud Efendi
Mal Müdürü Hürmüz Efendi
Tahrirât Kâtibi

Bidâyet Mahkemesi

Reis Nâib Efendi
Azâ Abdülaziz Efendi Azâ münhal
Başkâtib Abdülgani Efendi
Mustantik Muavini Cemal Efendi Kâtib-i Sâni İzzet Efendi

Belediye Meclisi

Reis Mahmud Efendi
Azâ Hacı Mehmed Köge Azâ Antuvan Efendi
Azâ münhal Azâ İshak Efendi
Kâtib Emin Efendi Sandık Emni Emin Efendi

A'sâr Memuriyeti

Memur Hamdi Efendi
Başkâtib Ömer Efendi Kâtib-i Sâni Hasan Efendi
Anbar Memuru münhal

Nüfus Memuriyeti

Memur Ahmed Hamdi Efendi
Kâtib Mehmed Efendi

Memurîn-i Saire

Tapu Kâtibi Ahmed Efendi Vergi Kâtibi Mehmed Vehbi Efendi
Hesnan Vergi Kâtibi Ahmed Efendi Peşabur Vergi Kâtibi Ziver Efendi
Sandık Emni Abdülahad Efendi

Maarif Komisyonu

Reis Müftü Efendi
Azâ Abdülkadir Efendi
Azâ Mehmed Efendi
Azâ Hasan Efendi

Zehâir-i Mîriye Müzayede ve İhale Komisyonu

Reis Kaymakam Efendi
Azâ Mal Müdürü
Azâ Tahrirât Kâtibi
Azâ A'sâr Memuru
Azâ Vergi Kâtibi

İstatistik Komisyonu

Kaymakam Efendi
Tapu Kâtibi
Düyûn-ı Umumiye Memuru
Mal Müdürü
Vergi Kâtibi
Bidâyet Ketebesinden Efendi

Menâfi' Sandığı Vekilleri

Seyyid Abdülkerim Efendi
Abdülahad Efendi
Abid Ağa
Emsih Efendi

Telgraf ve Posta İdaresi

Müdür Hacı Halil Efendi
Memur Rahmi Efendi

Reji Memuriyeti

Memur Abdülgani Efendi
Kâtib ve Tahsildar Reşid Efendi
Düyûn-ı Umumiye Hamdullah Memuru Mehmed Efendi

Tahsildarân

Sertahsildar Abdurrahman Efendi
Süvari Mehmed Ali Efendi Süvari Toma Efendi
Piyade Hüseyin Ağa

Nusaybin Kazası

Kaymakam Vekili Ahmed Bey
Nâib Ahmed Nuri Efendi Müftü Efendi
Mal Müdürü Mehmed Efendi Tahrirât Kâtibi İlyas Efendi

Meclis-i İdare

Reis Kaymakam Vekili Bey
Azâ-yı Tabiiyye
Nâib Efendi
Mal Müdürü
Tahrirât Kâtibi
Azâ-yı Müntehabe
Cuma Ağa
Derviş Ağa
Kirkor Ağa

Bidâyet Mahkemesi

Reis Nâib Efendi
Azâ Süleyman Ağa
Azâ münhal

Başkâtib Mustafa Efendi

Mustantik Muavini Davud Efendi
Kâtib-i Sâni Nusret Efendi

Belediye Meclisi

Reis Şuveys Efendi

Azâ Behram Ağa

Azâ Ahmed Efendi

Azâ Yakub Ağa

Kâtib Şeyhmus Efendi

Sandık Emîni Şakir Efendi

A'şâr Memuriyeti

Memur Abdurrahman Bey

Başkâtib Mehmed Efendi

Kâtib-i Sâni Halil Efendi

Kâtib-i Sâlis Mehmed Efendi

Anbar Memuru münhal

Memurîn-i Saire

Tapu Kâtibi Derviş Efendi

Vergi Kâtibi Efendi

Yunsuri Vergi Kâtibi Hüseyin Efendi

Sandık Emîni Emsih Efendi

Nüfus Memuriyeti

Memur Mustafa Bey

Kâtib Mehmed Efendi

Maarif Komisyonu

Reis Nâib Efendi

Azâ Süleyman Efendi

Azâ Musa Efendi

Azâ Derviş Efendi

Zehâir-i Mîriye Müzayede ve İhale Komisyonu

Reis Kaymakam Efendi

Azâ Mal Müdürü

Azâ A'şâr Memuru

Tahrirât Kâtibi

Vergi Kâtibi

İstatistik Komisyonu

Kaymakam Efendi

Mal Müdürü

Tapu Kâtibi

Vergi Kâtibi

Düyûn-ı Umumiye Memuru

Bidâyet Ketebesinden Efendi

Menâfi' Sandığı Vekilleri

Sadun Ağa

Süleyman Ağa

Reji Memuriyeti

Memur Yahya Efendi

Kâtib ve Tahsildar Cercis Efendi

Düyûn-ı Umumiye Memuru Efendi

Tahsildarân

Sertahsildar Ahmed Efendi

Süvari Şevket Bey

Süvari Davud Efendi

Süvari Mehmed Efendi

Piyade Mehmed Efendi

Rüşdiye Mektebi

Muallim Musa Efendi

İlyan Nahiyesi

Müdür Abdurrahman Bey
Kâtib Âbid Efendi

Midyat Kazası

Kaymakam Said Galib Efendi Sâlise
Nâib Süleyman Efendi Müftü İbrahim Efendi
Mal Müdürü Davud Efendi Tahrirât Kâtibi İbrahim Efendi

Meclis-i İdare

Reis Kaymakam Efendi
Azâ-yı Tabiiyye Azâ-yı Müntehabe
Nâib Efendi Ahmed Efendi
Müftü Efendi İsmail Efendi
Mal Müdürü Kevo Ağa
Tahrirât Kâtibi

Bidâyet Mahkemesi

Reis Nâib Efendi
Azâ Mehmed Efendi Azâ Cercobahi Efendi
Başkâtib Ferhad Efendi
Mustantuk Muavini Said Efendi Kâtib-i Sâni münhal

Belediye Meclisi

Reis Hasan Efendi
Azâ Hasan Ağa Azâ Hanna Ağa
Azâ Süleyman Ağa Azâ Cercis Ağa
Kâtib ve Sandık Emni Nasri Efendi

A'şâr Memuriyeti

Memur Avni Efendi
Başkâtib Emin Efendi Kâtib-i Sâni Emin Efendi
Anbar Memuru münhal

Nüfus Memuriyeti

Memur Abdülvahhab Efendi
Kâtib Ahmed Efendi

Memurîn-i Sairesi

Tapu Kâtibi Ali Efendi Vergi Kâtibi Cemil Efendi
Kercevs Vergi Kâtibi Hasan Efendi Arazi Yoklama Kâtibi İsmail Efendi
Sandık Emni Emin Efendi

Maarif Komisyonu

Reis Nâib Efendi
Azâ Mahallinden Esâmî Defteri
Azâ alınmamıştır.
Azâ

Zehâir-i Miriye Müzayede ve İhale Komisyonu

Reis Kaymakam Efendi
Azâ Mal Müdürü Azâ A'şâr Memuru
Azâ Tahrirât Kâtibi Azâ Vergi Kâtibi

Memurîn-i Sairesi

Tapu Kâtibi Şeyhmus Efendi   Vergi Kâtibi Behram Efendi
Sandık Emîni Mustafa Efendi

Maarif Komisyonu

Reis Emin Efendi
Azâ İsa Ağa   Azâ Mehmed Ağa

Zehâir-i Mîriye Müzayede ve İhale Komisyonu

Reis Kaymakam Efendi
Azâ Mal Müdürü   Azâ A'şâr Memuru
Azâ Tahrîrât Kâtibi   Azâ Vergi Kâtibi

İstatistik Komisyonu

Kaymakam Efendi   Mal Müdürü
Tapu Kâtibi   Vergi Kâtibi
Düyûn-ı Umumiye Memuru   Bidâyet Ketebesinden Efendi

Menâfi' Sandığı Vekilleri

Mehmed Bey   Osman Ağa
Timur Ağa   Ahmed Ağa

Reji Memuriyeti

Memur Yusuf Efendi
Kâtib ve Tahsildar Naum Efendi
Düyûn-ı Umumiye Hamdullah Memuru Nasri Efendi

Tahsildarân

Sertahsildar Galib Bey
Süvari Mehmed Efendi   Süvari Hüseyin Ağa
Süvari Fethi Efendi   Piyade Şevki Efendi
Piyade Efendi

Savur Nahiyesi Belediye Meclisi

Reis Hamdullah Bey
Azâ Mehmed Ali Bey   Azâ Abdullah Efendi
Azâ Reşid Ağa   Azâ Efendi
Kâtib Abdülkadir Efendi
Sandık Emîni Mehmed Ali Efendi

Ömerkan Nahiyesi

Zabıta Memuru İbrahim Efendi
Savur Vergi Kâtibi Rauf Efendi

Şırnak Kazası

Kaymakam Ali Ataullah Efendi
Nâib Efendi   Müftü Efendi
Mal Müdürü Musa Rıza Efendi   Tahrîrât Kâtibi Hacı Efendi

Meclis-i İdare

Reis Kaymakam Efendi

Azâ-yı Tabiiyye
Nâib Efendi
Mal Müdürü
Tahrirât Kâtibi

Azâ-yı Muntehabe
İsmail Efendi
İbrahim Ağa
münhal

Bidâyet Mahkemesi

Reis Nâib Efendi

Azâ Yusuf Ağa

Azâ Mihail Efendi

Başkâtib İsmail Bey

Mustantuk Muavini Kapriel Efendi

Kâtib-i Sâni Mustafa Efendi

A'sâr Memuriyeti

münhal

Belediye Meclisi

Mahallinden defteri gelmemiştir.

Nüfus Memuriyeti

Memur Yunus Efendi

Kâtib Yusuf Efendi

Memurîn-i Sairesi

Tapu Kâtibi Ahmed Efendi

Vergi Kâtibi İbrahim Efendi

Sandık Emni Kiryakis Efendi

Zehâir-i Mîriye Müzayede ve İhale Komisyonu

Reis Kaymakam Efendi

Azâ Mal Müdürü

Azâ münhal

Azâ Tahrirât Kâtibi

Azâ Vergi Kâtibi

İstatistik Komisyonu

Kaymakam Efendi

Mal Müdürü

Tapu Kâtibi

Vergi Kâtibi

münhal

Bidâyet Ketebesinden Efendi

Tahsildarân

Sertahsildar Osman Ağa

Süvari Abdurrahman Efendi

Süvari Cercis Efendi

Livânın Mevkii, Hâl-i Hâzırı

Mardin sancağı Cizre, Şırnak, Nusaybin, Midyat, Avine kazalarını ve dört müdürlük merkeziyle beraber elli dört nevhîyi hâvidir. Mardin kasabası 7737 nüfus-ı zükûr ile 2291 hane ve 1159 dükkan ve bir o kadar musakkafât-ı saireden ve umum sancak 58.303 ahali-i zükûrdan ve 1062 kurâ ve 28.538 haneden ibarettir ki bunun 62.261'i müs-lim ve 23.043'ü gayr-i müslimdir. Hesabdan haric bulunan inâs ise zükûrdan daha ziyadedir.

Mardin ahalişi umumiyet üzere Arabiyyü'l-lisan olup ekserisi Türkçe dahi bilir. Aşâirin gayrı olarak karyelerde bulunan ahali hep Kürd'dür.

Mardin kasabasında mamur olarak kırk beş ve münderis olmak üzere dahi yirmi cami ve üç medrese ve dört bâb zükûr ve iki bâb inâs ibtidâî mektepleri ve bir rüşdiye mektebi ve gayr-i müslim ahaliye mahsus kilise ve mektebler mevcuttur. Mardin'in mevkii refî' ise de suyu az olduğundan yağmur suları içmek üzere su sarnıçları vardır. Livânın kuvve-i inbâtiyesi derece-i kâfiyede olup mahsulât-ı arzıye ve mâyi'asını ve mamulât ve masnû'ât-ı mahal-liyesini câmi' istatistik cedveli merbûttür.

Mardin'in âb u havası pek latif ve ahalişi zarif mahallerden addolunsa sezâdır. Muntazam birçok bahçeleri ve sebze yetiştirir tarlaları vardır. Mûte'addid seyrangâh ve bahçelerinde kasırlar ve ebniyeler bulunarak seyr ü temâşâ için bu kasırlar ve seyrangâhlarda ekser mevâsimde mürûr u ubûr eksik olmaz ve leziz üzüm ve a'lâ bitüm ve incaz ve sucuk hasil olur ki her mahalde olan şöhretine değer. Mardin kasabasından çöl bâdiyesi göz kestirildikçe görülür. Kasabanın üst tarafında tûlen beş yüz ve arzan üç yüz metreyi hâvi cesim bir kalesi olup âsâr-ı atîka ve bârûlarla ebniye-i saireyi câmi' ise de vaktiyle harab olmuştur.

Kale-i mezkûrede derûnu tûlen ve arzan yirmi beş zirâ'-ı a'şârî ve umkan pek derin bir kebîr su sarnıcı ve bundan mâ'adâ mûte'addid sarnıçlar bulunmaktadır ki cümlesi taştan oyulmuş şeylerdir. Kasabaya dört saat mesafede olan Koçhisar'da atîk ve harab ebniyeler ve saat mesafede olan Dara nam karyede haylice harab âsârlar olup İskender ile Dara'nın mahall-i ma'rekesidir. Karye-i mezkûre vaktiyle pek büyük ve ma'mûr bir şehir olduğu âsâr-ı bâkiyesinden nümâyândır. Burada Kalenderan namıyla yâd olunur cesim kasrın âsâr-ı harâbiyesi görülmektedir ki taşları üçer metre mik'abdan ve kemer ayakları musanna' nukûş-ı mahkûkeden ibarettir.

Bu kasırdan başka üç saat ötede ve Sırça karyesi civarında bir kasr-ı harab dahi bulunup bunun cesâmeti ötekenden daha ziyadedir. Azamet-i binâiyesi altı yedi saatlik mesafeden görünür.

Midyat kazasında lâ-yu'ad ve lâ-yuhsâ mağaralar olup cümlesi taştan oyulmuş ve kaza-yı mezkûra muzâf Hasankeyf nahiyesindeki hanelerin ekserisi dahi kezâlik taştan oyulup mûte'addid odalar ve daireler teşkil edilmiş şeylerdendir.

Hasankeyf'de Dicle nehri üzerinde harab bir köprü bulunuyor. Hasankeyf evâilde pek cesim olarak bazı mülûkun makarı olduğu tarih-şinâsân-ı cihanın malumlarıdır. Burada bulunan akreb kesretiyle beraber semtin şiddeti meşhurdur. Hasankeyf akrebi cüssece de diğerlerinden farklı ve boğumları ziyadedir.

Nusaybin kasabasında bulunan dört aded dikili taş altışar zirâ'-ı a'şârî tülündedir. Kasabanın pişgâhından cereyân eden Çağcağ nehri üzerinde pek çok ebniyenin âsâr-ı atîkası müşâhede olunmaktadır.

Nusaybin'de Kasrurriçhan demekle ma'rûf karyede ebniye-i atîka âsârı nümâyândır. Cizre kasabası ittisâlinde bir ve üç saat mesafesinde ve şark tarafında bulunan Şah karyesinde Kayser-i Rum namıyla yâd olunur üç ve dört buçuk saat mahalde Cakû nam cebel üzerinde de bir ve iki saat mesafede Keli nam boğazda dahi iki ve üç saat uzakta ve şimâl cihetinde Fenik nam karyede yine bir ki, sekiz aded harab kaleler ve cesim ebniye âsârları müşâhede olunmaktadır.

Cizre önünden geçen Dicle nehri üzerinde harab olmuş bir kârgir ve hâlâ isti'mâl olunur bir de ahşaptan köprü vardır. Cebel-i Cud denilen silsilenin Şırnak tarafındaki bir mahallinde kömür madeni olmak münasebetiyle şimdiler yanmaya başlayıp duhân alamenti görülmekte olduğu ve binâenaleyh mahall-i mezkûrun suret-i mükemmelede keşfiyle bundan dolayı malumat itâsı için cânib-i vilayetten mahsusan memur gönderileceği işitilmiştir.

Mardin berriyyesi Arab ve müsta'rab aşâirin barınacak mahalli olup aşâir-i merkûmeden birisi Şemir aşiretidir. Aşiret-i merkûme on bin haymeyi câmi' olup bir kısmı Zor sancağına ve bir kısmı da Bağdad vilayet-i celilesine merbût olduğu gibi bir kısmı da bu vilayete tâbi olarak Mardin ve Siverek taraflarında bulunmaktadırlar. Bu aşiret üç familyaya mensub olup birisi el-Cerbe ve ikincisi ez-Zeydan ve üçüncüsü el-Ömer'dir. Bunların fûrû'undan el-Harîse ve es-Sâyih ve en-Necm ve es-Sâbit ve el-Amûd ve el-Fedâga ve el-Abdullah ve el-Kaltiyân namlarıyla yâd olunur bazı kabileler dahi sayılır. Aşiret-i mezkûre külliyyetli ağnâm ve deveye mâlik olup yapağı ve revgan-ı sade ve koyun ve kuzu ve deve sarfiyatından pek çok ticaretleri olduğu gibi kendi melbûsâtları için muhtaç oldukları bez ve meşlah misillü eşyayı ve me'kûlâtlarına muktezî zahîreyi çöle civar olan ahali-i meskûneden iştirâ ederler ve ağnâm ve yapağı ve revgan ve deve iştirâsı için içlerine tüccar gider gelir.

Aşâirin birisi de Tay aşiretidir. Bu aşiretin cesâmet-i asliyesi olmayıp Tay denilen kabile üç dört yüz haneden ibaret bulunmuş idiye de muahharan bazı esbâb üzerine Pekâre ve Ganame ve Cahış ve Hereb ve es-Sade ve Şarabî aşiretleri ve Cubur aşiretinin bir fer'i bunlarla ittihad eylediklerinden tahminen üç bin hayme kadar olmuşlar ve Nusaybin kurbünde Çağcağ suyu üzerinde hayme-nişin bulunmuşlardır. Bunların harekât ve sekenâtca Şemir aşiretinden farklı yoksa da oldukça ziraat eder ve hükümete vergi ve a'şâr ve rûsûmât gibi tekâlifât-ı mîriyyeyi eda ederler.

Aşâirin birisi de Cubur aşireti olup altı yüz kadar haymeleri ve Nusaybin toprağında ziraatları vardır. Harekât ve sekenâtca Tay aşireti gibidirler. Aşâirin birisi de Bekari aşireti olup Zerkan suyu üzerinde bulunurlar ise de topluca

olmayıp maamafih muamelâtı Mardin havalisince pek çok olduğu ve deve ve aġnâm ve hayvanat-ı saireye mâlik oldukları halde buyut ve sükânları yoktur. Birazı da ziraat ederler. Aşâirin birisi de Milli aşireti olarak iki firkadırlar. Birisi Viranşehir taraflarında hayme-nişîn olarak Tamavi kabilesidir ve ikincisi Re'sûlayn ile Mardin arasında bulunan kabile olup mevsim-i ziraatte haymeleri ve bu mevsimin gayrinde ikâmetlerine mahsus karye ve haneleri vardır. Aġnâm ve kuzu ve deve ve hayvanat-ı sairelerinin sarfiyatından ticaret-i kâfiye ederler ve Arabî ve Kürdî lisanıyla mütেকellimdirler.

Aşâirden birisi de Kikâ aşireti olup Kikâ Çınkan ve Kikâ Halecan namlarıyla iki firkadırlar. Re'sûlayn ile Mardin arasında bulunan bazı mahaller kendilerine mevki-i ikâmet olarak hal ve hareket ve ziraat ve ticaretleri Milli aşireti gibidir.

Aşâirden biri de Dekuri aşireti olup bunlar da Re'sûlayn ve Mardin arasındaki bazı araziye cây-ı ikâmet etmiş ve hal ve hareket ve ziraatleri ve ticaret ve lisanları ötekiler gibi bulunmuştur.

Liva-i Mezkûrun İstatistik Cedvelidir.

Mahsulat-ı Arziye Nev'-i Mahsul	Yekûn-ı Mahsul Keyl-i A'sârî	Sarfiyat	
		Dahilî	Haricî
Hinta	1.260.000	Umumî	
Şa'ır	567.000	Kezâ	
Hububat-ı Saire	540.000	Kezâ	
Nev'-i Mahsul	Kıyye-i A'sârî	Sarfiyat	
		Dahilî	Haricî
Duhân	88.000	66.000	32.000
Penbe-i Ham	116.000	90.000	26.000
Erz	66.000	Umumî	
Tane-i Zeytin	154.000	44.000	110.000
Mahleb	286.000	66.000	220.000
Mahsulat-ı Sınâriye	Kıyye	Sarfiyat	
		Dahilî	Haricî
Tiftik	230.000	45.000	185.000
Bitüm	275.000	11.000	165.000
Yapağı	94.000	39.000	55.000
Susam	660.000	440.000	220.000
İncaz	330.000	165.000	165.000
Badem	18.000	11.000	7.000
Mazı	132.000	22.000	110.000
Antuf	16.500	Umumî	
Şakaloz	17.000	Kezâ	
Sumak	11.000	66.000	44.000
Nar kabuğu	22.000	Umumî	
Sucuk	90.000	45.000	45.000
Pestil	110.000	45.000	55.000
Nühâs Mamulâtı	5.500	2.200	3.300
Demir Mamulâtı	55.000	22.000	33.000
Mamul-i Cild-i Camus	22.000	16.000	6.000
Kırmızı İplik	6.000	4.500	1.500

Mahsulat-ı Sınâiye	Kıyye	Sarfiyât	
		Dahilî	Haricî
Beyaz İplik	8.000	5.800	2.200
Mamul-i Tunc	4.200	2.200	2.000
Bitim Sabunu	2.200	1.600	600
Gümüş mamulâtı	165	115	50
Muytâbiye	3.300	2.200	1.100
Keçe	5.500	Umumî	
	Aded		
Şal Aba	10.000	1.500	8.500
Mülevven Meşin	13.000	5.000	8.000
Mülevven Sahtiyân	30.000	20.000	10.000
Ayakkabı	80.000	60.000	20.000
Külâh	5.000	Umumî	
Yün Aba	5.000	2.500	2.500
Mendil	10.000	Umumî	
Kesilen Ağnâm	40.000	Kezâ	

Nev'-i Mahsul	Aded	Sarfiyat	
		Dahilî	Haricî
Lüle ve Sebil	280.000	80.000	200.000
	Top		
Gazeliye	20.000	10.000	10.000
Beyaz Bez	16.000	12.000	4.000
Kırmızı Bez	8.000	6.000	2.000
Mahsulat-ı Mâyi'a	Kıyye		
İçyağı	45.000	Umumî	
Peynir	86.000	Kezâ	
Revgan-ı Sade	66.000	Kezâ	
Bitim Yağı	5.000	3.000	2.000
Asel	35.000	20.000	15.000
Pekmez	33.000	22.000	11.000
Akîd	44.000	Umumî	
Meyve-i Höşk ve Ter	60.000	Kezâ	
Üzüm	220.000	110.000	110.000
Meşrubat	22.000	Umumî	

Institut kurde de Paris

[Ergani Madeni Sancağı]

Institut kurde de Paris

Ergani Madeni Sancağı

Mutasarrıf

Ahmed Hamdi Paşa

Nâib Ali Rıza Efendi

Müftü Osman Tevfik Efendi Müderris

Muhasebeci İbrahim Efendi Sâlise

Tahrirât Müdürü Hadi Efendi

Defter-i Hakanî Memuru Bekir Sıdkı Efendi

Evkaf Müdürü Hüsnü Efendi

Meclis-i İdare

Reis Mutasarrıf Paşa

Azâ-yı Tabiiyye

Nâib Efendi

Müftü Efendi

Muhasebeci Efendi

Tahrirât Müdürü Efendi

Defter-i Hakanî Memuru Efendi

Evkaf Müdürü Efendi

Azâ-yı Müntehabe

Hafız Abdülhamid Efendi

İbrahim Rifat Efendi

Karabet Ağa

Bor Ağa

Kâtib Yusuf Efendi

Meclis-i mezkûrda muhâkemeten fasl olunacak mevâddın müdde'î-i umumî muavinliği ve mustantık ve mustantık muavinliği vazifelerini azâ-yı mevcudeden reisin tayin ve tahsis ettiği zevât ifa etmektedir.

Bidâyet Mahkemesi

Hukuk Dairesi

Ceza Dairesi

Reis Nâib Efendi

Reis Mustafa Sabri Efendi

Azâ Hafız Mehmed Efendi

Azâ Hurşid Efendi

Azâ Gorgor Ağa

Azâ Bedros Efendi

Azâ Mülâzımı Ahmed Efendi

Azâ Mülâzımı Haçer Efendi

Müdde'î-i Umumî Muavini Tevfik Efendi

Başkâtib Ahmed Kamil Efendi

Zabıt Ketebesi

Sakıb Efendi

Muhlis Efendi

Şevki Efendi

Abid Efendi

İcra Memuru Efendi

Ergani Ma'âdin-i Hümayûnu İdaresi

Müdür Mustafa Tevfik Efendi Sâlise

Muhasebeci Ahmed Ramiz Efendi Sâlise

Mühendis Olambiyos Efendi

Başkâtib Ali Efendi

Kâtib-i Sâni Şerif Efendi

Sandık Emîni Hüseyin Efendi

Kâl Memuru Osman Efendi

Kâl Kâtibi Mustafa Efendi

Kâl Memuru Muavini Reşid Ağa

Muhasebe Kalemi

Başkâtib Kenan Efendi

Artin Efendi

Fikri Efendi

Ata Efendi

Zülfü Efendi

Mehmed Efendi

Sandık Emîni Mehmed Efendi

Tahrirât Kalemi

Müsevvid Yusuf Vehbi Efendi

Mübeyyiz Mardros Efendi   Mübeyyiz Avni Efendi
Mübeyyiz İbrahim Salim Efendi   Mukayyid Vâsıl Cudi Efendi

Belediye Dairesi

Reis Hacı Güllü Ağa

Azâ Osman Ağa   Azâ Hacı Hasan Ağa
Azâ Kostantin Ağa   Azâ Bor Ağa
Kâtib ve Sandık Emiri Said Efendi   Memleket Tabibi Yusuf Efendi

A'sâr İdaresi

Müdür Şerif Efendi Sâlise
Başkâtib Maruf Efendi
Kâtib-i Sâni Cemal Efendi
Kâtib-i Sâlis İsmail Hakkı Efendi
Anbar Memuru İsmail Hakkı Efendi

Defter-i Hakanî Memuriyeti

Memur Bekir Sıdkı Efendi
Kâtib Hasan Tahsin Efendi   Tapu Kâtibi Derviş Efendi
Yoklama Kâtibi Süleyman Efendi

Vergi Memuriyeti

Memur Edhem Efendi
Vergi Kâtibi İbrahim Efendi   Refiki İbrahim Nevai Efendi
Nevâhî Vergi Kâtibi Mahmud Efendi   Defterci Musa Efendi

Evkaf Komisyonu

Reis Müftü Efendi
Azâ Evkaf Müdürü Hüsnü Efendi   Azâ Mustafa Hamdi Efendi
Azâ İbrahim Rifat Efendi   Evkaf Kâtibi Hafız Nusret Efendi

Nüfus Memuriyeti

Memur İbrahim Nazmi Efendi
Kâtib Ahmed Efendi

Maarif Komisyonu

Reis Müftü Efendi
Azâ Tahrirât Müdürü Efendi   Azâ Defter-i Hakanî Memuru Efendi
Azâ Gorgor Efendi

Menâfi' Sandığı Vekilleri

Hafız Mehmed Efendi   Ahmed Efendi
Serkis Efendi   Damyani Efendi

Zehâir-i Miriye Müzayede ve İhale Komisyonu

Reis Mutasarrıf Paşa
Azâ Muhasebeci Efendi   Azâ Tahrirât Müdürü Efendi
Azâ A'sâr Müdürü Efendi   Azâ Vergi Memuru Efendi

İstatistik Komisyonu

Mutasarrıf Paşa
Tahrirât Müdürü Efendi
Vergi Memuru Efendi
Bidâyet Ketebesinden Efendi
Muhasebeci Efendi
Defter-i Hakanî Memuru Efendi
Düyûn-ı Umumiye Memuru Efendi

Nâfi'a Komisyonu

Reis Bekir Sıdkı Efendi
Azâ Hamdi Efendi
Azâ Hüseyin Efendi
Azâ Korkor Ağa
Azâ İbrahim Efendi
Azâ Hacı Güllü Efendi
Azâ Bor Ağa

Telgraf ve Postahane

Müdür Akif Efendi
Mülâzım Mustafa Efendi

Jandarma Tabur Meclisi

Reis Binbaşı Mustafa Ağa
Azâ Tabur Kâtibi Hasan Efendi
Azâ Yüzbaşı Mehmed Ağa
Azâ Yüzbaşı Mustafa Efendi
Azâ Mülâzım-ı Evvel İsmail Efendi
Azâ Mülâzım-ı Sâni Mehmed Ağa

Tahsildarân Dairesi

Livâ Sertahsildarı Neşri Efendi
Kaza Sertahsildarı Zülfü Bey

Süvari Tahsildarları

Nefer 10

Jandarma Taburu

Binbaşı Mustafa Ağa
Tabur Kâtibi Hasan Efendi

Süvari

Bölük	Yüzbaşılar	Mülâzım-ı Evveller	Mülâzım-ı Sâniler
1	Mehmed Ağa	Abdurrahman Efendi	İsmail Efendi

Piyade

1	Mustafa Efendi	İsmail Efendi	Mehmed Ağa
2	Hasan Efendi	Hasan Efendi	Hafız Cuma Efendi

Polis Mülâzım-ı Sâni Hamdi Efendi

Sergardıyan Abuş Ağa
Kâtibi Abdülkadir Efendi

Rüşdiye Mektebi

Muallim-i Evvel	Aded-i Şakirdân	Muallim-i Sâni
Mustafa Efendi	58	İbrahim Rifkî Efendi

Mekteb-i İbtidâî

Bâb 1 Muallimi Hafız Kamil Efendi

Bâb 1 Muallimi derdest-i tayindir.

Sıbyan Mektepleri

Bâb	Aded-i Şakirdân
2	Müslim 20
1	Rum 25
1	Ermeni 20
4	65

Ergani Nahiyesi

Müdür Kahraman Efendi

Nahiye ve Tapu Kâtibi Said Efendi

Eğil Nahiyesi

Müdürü Hüseyin Efendi

Kâtibi Kasım Efendi Anbar Memuru Ragıb Bey

Siverek Kazası

Kaymakam Vekili Mustafa Sezai Efendi

Nâib İbrahim Edhem Efendi

Müftü Zülfikar Efendi

Mal Müdürü Ömer Efendi

Tahrirât Kâtibi Mehmed Efendi

Evkaf Vekili Mustafa Efendi

Meclis-i İdare

Reis Kaymakam Vekili Efendi

Azâ-yı Tabiiyye

Azâ-yı Muntehabe

Nâib Efendi

Mustafa Efendi

Müftü Efendi

Zülfikar Efendi

Mal Müdürü

Serkis Efendi

Tahrirât Kâtibi

Bidâyet Mahkemesi

Reis Nâib Efendi

Azâ Mustafa Fevzi Efendi

Azâ Bedros Efendi

Başkâtib Şerif Efendi

Mustantık Muavini Tevfik Efendi

Kâtib-i Sâni Mehmed Efendi

Belediye Meclisi

Reis Mehmed Nuri Efendi

Azâ Ahmed Efendi

Azâ Abdurrahman Ağa

Azâ Ohannes Ağa

Azâ Murad Ağa

Kâtib Mehmed Efendi

Sandık Emni Abdülkerim Efendi

A'sâr Memurliyeti

Memur Ali Efendi

Başkâtib İsmail Efendi

Kâtib-i Sâni İbrahim Hakkı Efendi

Anbar Memuru Bedros Efendi

Nüfus Memuriyeti

Memur Zübeyr Efendi
Kâtib Toros Efendi

Memurîn-i Saire

Tapu Kâtibi Osman Efendi Vergi Kâtibi İbrahim Efendi
Nevâhî Vergi Kâtibi Hasan Efendi Sandık Emîni Bedros Efendi

Maarif Komisyonu

Reis Müftü Efendi
Azâ Osman Efendi Azâ Halil Efendi
Azâ Abdülkadir Efendi Azâ Keşiş Tavid Efendi
Azâ Protestan Efendi

Menâfi' Sandığı Vekilleri

Mahallinden defteri gelmemiştir.

Zehâir-i Mîriye Müzayede ve İhale Komisyonu

Reis Kaymakam Vekili Efendi
Azâ Mal Müdürü Azâ A'şâr Memuru
Azâ Tahrirât Kâtibi Azâ Vergi Kâtibi

İstatistik Komisyonu

Kaymakam Efendi Mal Müdürü
Tapu Kâtibi Vergi Kâtibi
Düÿûn-ı Umumiye Memuru Bidâyet Ketebesinden Efendi

Telgraf ve Posta İdaresi

Müdür Şevki Efendi

Reji Müdüriyeti

Müdür Ahmed Nedim Efendi
Başkâtib Tahir Sırrı Efendi Kâtib-i Sâni Mustafa Hamdi Efendi
Anbar Memuru Mehmed Hurşid Efendi Anbar Kâtibi Mehmed Efendi
Kantarcı Zülfü Ağa Seyyar Memur Zülfikar Ağa

Düÿûn-ı Umumiye Memuriyeti

Memur münhal
Kâtib Ahmed Efendi

Tahsildarân

Sertahsildar Şerif Efendi
Süvari Nefer 7 Piyade Nefer 4

Rüşdiye Mektebi

Muallim-i Evvel Aded-i Şakirdan Maullim-i Sâni
Abdülkerim Efendi 70 Yusuf Ziya Efendi

Mekteb-i İbtidâi

Bab
2

Sıbyan Mektebi

Bab	Aded-i Şakirdan	
15	250	Müslim
4	70	Gayrı Müslim
—	—	—
19	320	

Bucak Nahiyesi

Müdür Ömer Efendi
Kâtibi Eyüb Efendi

Karakeçi Nahiyesi

Müdür Şefik Efendi
Kâtibi Arif Efendi

Karacadağ Nahiyesi

Zabıta Memuru Mehmed Ağa

Gerger Reji Memuru Ali Bey
Kantarcı Ayan Ağa

Palu Kazası

Kaymakam Mehmed Necib Bey

Nâib Şeyh Mehmed Efendi Müftü Mustafa Efendi
Mal Müdürü Mustafa Efendi Tahrirât Kâtibi Mehmed Efendi
Evkaf Vekili Ömer Ağa

Meclis-i İdare

Reis Kaymakam Bey

Azâ-yı Tabiiyye Azâ-yı Müntehabe
Nâib Efendi Mehmed Sadık Bey
Müftü Efendi münhal
Mal Müdürü münhal
Tahrirât Kâtibi

Bidâyet Mahkemesi

Reis Nâib Efendi

Azâ Said Bey Azâ Keyork Efendi
Başkâtib Bekir Sıdkı Efendi
Mustantuk Muavini Said Efendi Kâtib-i Sâni Hasan Efendi

Belediye Meclisi

Reis Salim Bey

Azâ Abdullah Ağa Azâ Hüseyin Fehmi Ağa
Azâ De Kanibet Mervik Ağa Sandık Emni Ohannes Efendi

A'sâr Memuriyeti

Memur Ömer Bey

Başkâtib Raif Efendi Kâtib-i Sâni Mustafa Efendi
Anbar Memuru Ahmed Efendi Anbar Memuru Muavini Hacı Efendi

Nüfus Memuriyeti

Memur İbrahim Efendi
Kâtib Mustafa Efendi

Memurîn-i Saire

Tapu Kâtibi Mustafa Efendi   Vergi Kâtibi Hüseyin Sabri Efendi
Yoklama Kâtibi Ahmed Efendi   Sandık Emîni Ohannes Efendi

Maarif Komisyonu

Reis Hüseyin Bey   Azâ Said Bey
Azâ Ahmed Ağa   Azâ Kirakos Efendi

Zehâir-i Mîriye Müzayede ve İhale Komisyonu

Reis Kaymakam Bey
Azâ Mal Müdürü   Azâ A'şâr Memuru
Azâ Tahrîrât Kâtibi   Azâ Vergi Kâtibi

İstatistik Komisyonu

Kaymakam Bey   Mal Müdürü
Tapu Kâtibi   Vergi Kâtibi
Düyûn-ı Umumiye Memuru   Bidâyet Ketebesinden Efendi

Menâfi' Sandığı Vekilleri

Mahallinden defteri gelmemiştir.

Düyûn-ı Umumiye Memuriyeti

Memur Alim Efendi
Kâtib Mihail Efendi

Rüşdiye Mektebi

Muallim-i Sâni   Aded-i Şâkirdân   Rik'a Hocası
Hüseyin Efendi   36   Tevfik Efendi

Tahsildarân

Mahallinden esâmî defteri gelmemiştir.

Bulanık Düyûn-ı Umumiye Memuriyeti

Memur Şerif Efendi

Çermik Kazası

Kaymakam Hafız Hüseyin Efendi
Nâib Mehmed Sadık Efendi   Müftü Hüseyin Efendi
Mal Müdürü Mustafa Efendi   Tahrîrât Kâtibi Mehmed Mihri Efendi
Evkaf Vekili Ali Bey

Meclis-i İdare

Reis Kaymakam Efendi
Azâ-yı Tabiiyye   Azâ-yı Müntehabe
Nâib Efendi   Abdürrahim Efendi
Müftü Efendi   Eşref Ağa
Mal Müdürü   Berho Ağa
Tahrîrât Kâtibi

Bidâyet Mahkemesi

Reis Nâib Efendi
Azâ Abdülhamid Efendi   Azâ Tomas Efendi
Başkâtib Şevket Efendi
Mustantik Muavini Fahri Efendi   Kâtib-i Sâni Ahmed Efendi

Belediye Meclisi

Reis Hasan Efendi

Azâ İbrahim Ağa

Azâ Ahmed Efendi

Azâ Zülfikar Efendi

Az Zülfikar Ağa

Azâ Agop Ağa

Kâtib Ahmed Efendi

Sandık Emni Resul Efendi

A'şâr Memuriyeti

Memur Mehmed Efendi

Başkâtib Abdurrahman Efendi

Kâtib-i Sâni Hüseyin Efendi

Anbar Memuru Derviş Bey

Nüfus Memuriyeti

Memur Mustafa Efendi

Kâtib Sami Efendi

Memurîn-i Saire

Tapu Kâtibi Hamdi Efendi

Vergi Kâtibi Zülfikar Efendi

Sandık Emni Nafiz Efendi

Maarif Komisyonu

Mahallinden defteri gelmemiştir.

Zehâir-i Mîriye Müzayede ve İhale Komisyonu

Reis Kaymakam Efendi

Azâ Mal Müdürü

Azâ A'şâr Memuru

Azâ Tahrirât Kâtibi

Azâ Vergi Kâtibi

İstatistik Komisyonu

Kaymakam Efendi

Mal Müdürü

Tapu Kâtibi

Vergi Kâtibi

Düyûn-ı Umumiye Memuru

Bidâyet Kâtibi

Reji Memuriyeti

Memur Mustafa Efendi

Kâtib Osman Bey

Tahsildar İsmail Bey

Kantarçı Osman Ağa

Düyûn-ı Umumiye Memuru Mustafa Efendi

Tahsildarân

Sertahsildar İbrahim Efendi

Süvari Nefer 8

Rüşdiye Mektebi

Muallim-i Evvel Rıza Efendi

Şâkirdân Aded 20

Sıbyan Mektebi

Bâb Aded-i Şâkirdân

2 70

Çüngüş Nahiyesi

Müdürü Mehmed Ali Bey

Kâtibi Zülfikar Efendi

Vergi Kâtibi Yusuf Efendi

Reji Memuru Yasin Efendi

Çüngüş Rüşdiye Mektebi

Muallim-i Sâni Mustafa Efendi

Aded-i Şâkirdân 25

Livânın Mevkii - Hâl-i Hâzırı

Ergani Madeni Kasabası

Sancağın vasatında bulunup Çermik, Palu, Siverek kazalarını yedi müdürlük merkeziyle yirmi altı nevâhiyi şâmil olarak livâyı teşkil eder. Yalnız kasaba 3470 nüfus-ı zükûr ve 1227 hane ile bir buçuk misli dükkân ve musakkafât-ı saireden ve umum sancak 72.231 ahali-i zükûrdan ve 1062 kurâ ve 24.703 haneden ibarettir ki, bunun 55.216 nüfusu müslim ve 17.015 nüfusu gayr-i müslimdir. Haric-i hesap olan nüfus-ı inâs ise zükûru mütecâvizdir. Mülhak kasabalar ahâlisi Türkçe tekellüm edip kurâda bulunanlar Kürdçe, Zazaca söyleşirler ve ekserisi Türkçe de bilirler.

Maden kasabasında bir bâb Rüşdiye ve bu sene yeni küşâd olunmuş iki bâb muntazam ibidâiye mektepleri vardır. Dicle nehrinin bir kısmı Maden'den on saat ötede Gaydan karyesinden çıkıp cereyân ederek Maden'in önünden geçer. Kasabanın ittisâlinde kârgir bir köprü ve diğer mahallinde müte'addid ahşab köprüler bulunuyor. Sancağın kuvve-i inbâtiyesi mutedil olup mahsulât-ı arzıye ve mâyi'ası ve mamulât-ı mahalliyesi merbût istatistik cedvelinde envâ'ıyla gösterilmiştir. Maden kasabasında nisâ tâifesi güzel çoraplar dokuyup satarlar ki bu taraflarda makbul ve satışı kesîrdir.

Palu kasabası bağ ve bahçeli bir mahal olup seyr ve temâşâsından telezzüz olunur. Sevimli mevkileri ve seyrangâhları vardır. Palu'dan geçen Murad nehri üzerinde cesîm bir köprü bulunur. Kasaba-i mezkûrede yekpâre taş üzerinde bir kale-i hisar olup derûnunda kezâlik bir parça taştan oyulmuş ve yapılmış bir atık kilise ve mekteb ve bir takım odalar vardır.

Eğil kasabasının her tarafı üzüm bağlarıyla müzeyyen olarak sucuk ve pestili meşhurdur. Eğil nahiyesi kurâsında sayd ve şikâr mahalleri çoktur. Eğil nahiyesinde iki nebiyy-i zî-şânın medfen-i mukaddesleri bulunduğu mervîdir.

Ergani kasabasının mevkii dil-nişîn olarak âb u havası fevkalâde latif ve bağ ve bahçeleri kesîrdir. Bağ ve bahçelerinde teferrûc ve âb u havasıyla teneffü' olageldiğinden Diyarbekir'den bazan tebdil-i hava için Ergani'ye gidenler bulunur. Kara üzümünden imal olunan pestil ve sucuğu makbuldür. Ergani'de pek çok şarab imal olunur. Ergani kalesinde burc u bârûlar eseri ve dört aded su sarnıcı olduğu gibi Zülkiil Nebî aleyhisselâmin kale üzerinde makam-ı âlileri bulunarak ziyaret-gâh-ı enâmdır. Sarnıcılar atık ve taştan oyulmuş ve araları metin kemerlerle ittisâl edilmiş olduğu halde derûnunda daima mâ-i leziz doludur. Mevsim-i sayfda ve en sıcak zamanlarda bile ağız dayanamayacak derecede soğuktur. Kasaba-i mezkûrenin kiblesiyle garbîsi arasında ve iki saat mesafedeki Sultanpınarı'nın öte cânibinde taştan oyulmuş bir mağara bulunup derûnunda lezizce bir su vardır ki, mağaranın kapısından suya varınca taştan oyulmuş dereceler mevcuttur.

Çermik kasabasında bağ ve bahçeler bulunup emrâz-ı cildiyeyi dâfi' ve nâfi' olarak meşhur ılıcası vardır. Bu havali ahâlisi ılıcada yıkanmak için kesret üzere oraya giderler. İlicanın kalabalık zamanı yaz mevsimidir. Kasaba ahâlisinin me'külâta müte'allik bu yüzden haylice sarfiyatı vukua gelerek müstefid olurlar. Kasabada bulunan atık kalenin etrafı vaktiyle sur iken yıkılıp ebniye âsârı kalmamış ve ittisâlinde bir cebel bulunup üzerinde irakdan bir cemiyet-i askeriye var gibi görünmekte bulunmuştur. Kasabanın civarında ön ve arka tarafta ve Sinan nehri üzerinde iki kârgir köprü vardır.

Siverek kasabası çâr taraf bağlar ile muhât olup lakin suyu azdır. Kalesi pek cesîm olarak yonma taşlardan yapılmış ve âsâr-ı atıkadan ma'dûd bulunmuş ise de şimdi harab olmuş ve kasaba derûnunda zir-i zeminde âsâr-ı atıkadan bir hamam dahi bulunmuştur. Şu hamam şimdi işletilmektedir. Siverek dahilinde bir mahall-i mübarekte Eyüb Nebî aleyhisselâmin medfen-i âlileri vardır. Siverek'de Koç Ali Baba ismiyle mevsüm bulunan ziyaretgâh derûnunda sahabe-i kirâmdan üç zât-ı şühedânın cesedleri sandukalar içinde mahfuz olup işbu cesedler bin üç yüz senesinden beri hâliyle durmaktadır ki, görmesini arzu edenler ziyaret edebilirler. Siverek kazasında kesret üzere muamelâu bulunan aşiretlerin birisi Karakeçi aşireti olup Siverek ve Viranşehir arasında hem hayme-nişîn ve hem de ziraat ve hurâsetle iştigâl eylediklerinden mevsim-i ziraatin gayri vakitlerde bir takım karye ve hanelerde mütemekkin bulunurlar.

İkincisi beş yüz çadırdan ibaret bulunan Şarabî aşiretidir. Bu aşiret Habur suyu üzerinde bulunup hayvanatlarından hasıl olan haylice revgan-ı sadenin bir kısmını Siverek ahâlisine fûruht ile ta'ayyüş etmektedirler. Siverek kazasının ahz u itâsı vilayetin diğer kazalarına nisbetle daha ziyade ve mevrûât ve hasılatı yine bu derecededir. Siverek ve Eğil ve Çermik ve Çüngüş ve Ergani nahiyelerinde birer Rüşdiye Mektebi vardır.

Livâ-i Mezkûrun İstatistik Cedvelidir.

Mahsulat-ı Arzıye Nev'-i Mahsul	Yekûn-ı Mahsul Keyl-i A'sârî	Sarfiyat	
		Dahilî	Haricî
Hinta	889.700	Umumî	
Şa'îr	333.227	Kezâ	
Hububat-ı saire	240.000	Kezâ	
Ceviz	24.000	14.000	10.000
	Kıyye-i A'sârî		
Erz	42.000	30.000	12.000
Penbe Kozası	220.000	160.000	60.000
Harîr Kozası	6.800	Umumî	
Zekrek	45.000	Kezâ	
Susam	150.000	140.000	11.000
Üzüm	298.000	108.000	190.000
Badem	25.000	10.000	15.000
Soğan	156.000	100.000	56.000
Mahsulat-ı Sınâriye	Kıyye-i A'sârî		
Beyaz Peynir	26.000	Umumî	
Sahtiyan	18.000	Kezâ	
Meşin	6.000	Kezâ	
Kösele	8.000	Kezâ	
Kitre	12.000	5.000	8.000
Çiriş	15.000	10.000	5.000
Mahsulat-ı Mâyi'a	Kıyye-i A'sârî		
Asel	20.000	Umumî	
Pekmez	150.000	100.000	50.000
Revgan-ı Sâde	100.000	60.000	40.000
Peynir	180.000	Umumî	
İçyağı	20.000	Kezâ	
Sucuk ve Pestil	80.000	50.000	30.000
Bezir Yağı	21.000	Umumî	
Hind Yağı	7.000	Kezâ	
Susam Yağı	10.000	Kezâ	

Dahil-i Vilayette Bulunan Ümerâ ve Zabitân-ı Askeriye

Diyarbakir Mevki Kumandanı Mirliva Salih Zeki Paşa M 3
Alay Müftüsü Mustafa Kâmil Efendi Müderris
Kumandan ve Alay Kâtibi Mustafa Efendi

Nizamiye Yirmi Sekizinci Alayın Diyarbakir'de Ârâmsâz Birinci Taburu

Binbaşı Şevket Efendi

Sağ Kolağası Mahmud Bey M 5		Tabur Kâtibi Abdülkadir Efendi
Tabib Panayot Mavraki Efendi		Eczacı Hüseyin Efendi
Sercerrah Hasan Efendi M 5		Sancakdar Mülâzım-ı Sâni Mustafa Efendi
Yüzbaşı-i Evvel Hasan Ağa	Bölük	Yüzbaşı-i Sâni Mehmed Ağa
Mülâzım-ı Evvel Yusuf Ağa	1	Mülâzım-ı Sâni Mahmud Ağa
Yüzbaşı-i Evvel Mustafa Efendi	2	Yüzbaşı-i Sâni münhal
Mülâzım-ı Evvel Mehmed Efendi		Mülâzım-ı Sâni Tevfik Efendi
Yüzbaşı-i Evvel Abdullah Ağa	3	Yüzbaşı-i Sâni Ahmed Şükrü Efendi
Mülâzım-ı Evvel Salih Efendi		Mülâzım-ı Sâni Hüseyin Ağa
Yüzbaşı-i Evvel İbrahim Edhem Efendi	4	Yüzbaşı-i Sâni münhal
Mülâzım-ı Evvel İbrahim Ağa		Mülâzım-ı Sâni Mahmud Efendi
Muzıka Muallim-i Evveli Hüseyin Ağa		Muzıka Muallim-i Sâni Mustafa Ağa
Topçu Yüzbaşısı Ali Efendi		Topçu Mülâzım-ı Sâni Ali Ağa

Süvari Yirmi Dördüncü Alayın Diyarbakir'de Bulunan Zabitânı

Kolağası Ahmed Tevfik Efendi

Eczacı-i Sâni Ebed Kuran Efendi		Cerrah-ı Evvel Hafız Mehmed Efendi
Yüzbaşı-i Sâni Hasan Efendi	Bölük	Yüzbaşı Vekili Abdülkadir Efendi
Mülâzım-ı Evvel Hacı Halil Ağa	1	Mülâzım-ı Sâni Mustafa Raşid Efendi
Mülâzım-ı Evvel Osman Fehmi Efendi		Mülâzım-ı Sâni münhal
Yüzbaşı-i Evvel Burhaneddin Efendi	2	Yüzbaşı Vekili Rumi Efendi
Mülâzım-ı Evvel Mehmed Rifat Efendi		Mülâzım-ı Sâni Halil Ferhad Efendi
Mülâzım-ı Evvel münhal		Mülâzım-ı Sâni Mustafa Avni Efendi

Mardin sancağıyla vilayetin daha bazı mevâki'inde bulunan Asâkir-i Nizâmiye-i Şahane ümerâ ve zabitânının esâmî defteri gelmediğinden bi'z-zarûre derc olunamadığı ma'a'l-ittizâr beyân olunur.

Ümerâ ve Zabitân-ı Asâkir-i Redife-i Şahane

Altmış Sekizinci Mirliva Vekili ve Diyarbakir Redif Kumandanı

Miralay Ali Şefik Bey M 4, O 4

Diyarbakir Redif Tâli Taburu

Binbaşı Ahmed Hilmi Efendi M 5

Sağ Kolağası Hasan Efendi Tabur Kâtibi Mehmed Tayfur Efendi

Bölük	Yüzbaşı-i Evveller	Yüzbaşı-i Sâniler	Mülâzım-ı Evveller
1	Ali Ağa	Hüseyin Ağa	Mustafa Ağa
2	Hüseyin Ağa	Dursun Ağa	Şahin Ağa
3	Hasan Efendi	Mehmed Efendi	Mehmed Ağa
4	Mehmed Ağa	Ahmed Ağa	Bilal Ağa

Diyarbakir Redif Mukaddem Taburu

Binbaşı münhal

Sağ Kolağası Bahtiyar Efendi M 5 Zabit Kâtibi Mehmed Efendi
Tüfenkci Abdi Usta

Bölük	Yüzbaşı-i Evveller	Yüzbaşı-i Sâniler	Mülâzım-ı Sâniler
1	Mehmed Efendi	Hacı Mehmed Efendi M 5	Ahmed Ağa
2	İbrahim Nuri Efendi	Ali Ağa	Ahmed Ağa
3	Mustafa Efendi	Osman Ağa	Mehmed Ağa
4	Ahmed Ağa	Receb Ağa	Tayfur Efendi

Mardin'de Redif Kaymakamı Abdüllatif Bey

Mardin Redif Tâli Taburu

Binbaşı Osman Efendi

Sol Kolağası Halil Ağa Tabur Kâtibi Seyfeddin Efendi

Bölük	Yüzbaşı-i Evveller	Yüzbaşı-i Sâniler	Mülâzım-ı Evveller
1	Osman Efendi	Salih Ağa	Eyüb Efendi
2	Said Ağa	Mehmed Efendi	Abdülaziz Ağa
3	İsmail Efendi	Hüseyin Ağa	Mehmed Emin Efendi
4	Mehmed Efendi	Cemal Ağa	Nuri Efendi

Misafir Mülâzım-ı Sâni Nuri Ağa

Misafir Mülâzım-ı Sâni Mehmed Efendi

Mardin Redif Mukaddem Taburu

Binbaşı Derviş Efendi

Kolağası Tabur Kâtibi Eşref Efendi

Bölük	Yüzbaşı-i Evveller	Yüzbaşı-i Sâniler	Mülâzım-ı Sâniler
1	Ali Efendi	Hasan Efendi	Mehmed Efendi
2	Ahmed Ağa	Hacı Ahmed Ağa	Abdullah Ağa
3	Ahmed Efendi	Mehmed Ağa	Mustafa Ağa
4	Mustafa Efendi	Hacı Ali Ağa	İsmail Ağa

Açıkta Bulunan Zabitân

Mülâzım-ı Evvel Mehmed Efendi

Mülâzım-ı Evvel Ömer Ağa

Mülâzım-ı Sâni Selim Ağa

Mülâzım-ı Sâni Ahmed Efendi

Mülâzım-ı Sâni Ömer Ağa

Mülâzım-ı Sâni Abdüsselam Efendi

Cizre Redif Tâli Taburu

Binbaşı Mehmed Rıza Efendi

Sol Kolağası Ali Efendi

Tabur Kâtibi Abdullah Vehbi Efendi

Bölük	Yüzbaşılar	Mülâzım-ı Evveller
1	Hacı Ahmed Efendi	Hakverdi Ağa
2	Mehmed Efendi	Süleyman Ağa
3	Ali Rıza Efendi	Ömer Ağa
4	Hafız Osman Efendi	münhal

Misafirin

Mülâzım-ı Sâni Ahmed Ağa

Mülâzım-ı Sâni Ali Ağa

Mülâzım-ı Sâni Abdülkadir Efendi

Cizre Redif Mukaddem Taburu

Binbaşı Salih Zeki Efendi

Tabur Kâtibi Osman Şevki Efendi

Depo Memuru Mülâzım-ı Evvel Mehmed Efendi

Bölük	Yüzbaşılar	Mülâzım-ı Sâniler
1	Arif Ağa	Ali Ağa
2	Mustafa Ağa	Ali Ağa
3	Dursun Efendi	Osman Ağa
4	İsmail Efendi	Ali Ağa

Misafirler

Yüzbaşı Tatar Ağa

Mülâzım-ı Evvel Resmi Ağa

Mülâzım-ı Sâni İbrahim Ağa

Lice Redif Tâli Taburu

Binbaşı Hasan Efendi M 5

Sol Kolağası İbrahim Efendi

Tabur Kâtibi Abdülkadir Efendi

Bölük	Yüzbaşı-i Evveller	Yüzbaşı-i Sâniler	Mülâzım-ı Evveller
1	Hürşid Ağa	Mehmed Efendi M 5	Haşim Ağa
2	Ahmed Kâmil Efendi	münhal	Ahmed Kâmil Efendi
3	Abdurrahman Efendi	Osman Ağa	Şaban Ağa
4	Mehmed Ağa	Hüseyin Hüsnü Efendi	Hasan Bey

Lice Redif Mukaddem Taburu

Binbaşı Hasan Tahsin Efendi

Sağ Kolağası Hacı Ali Efendi M 5

Tabur Kâtibi Hafız İbrahim Efendi

Bölük	Yüzbaşı-i Evveller	Mülâzım-ı Sâniler
1	Ali Rıza Efendi M 5	Ahmed Ağa
2	Mehmed Ağa	İbrahim Ağa
3	Hasan Ağa	Hüseyin Ağa
4	Ali Ağa	Hüseyin Ağa

Yüzbaşı-i Sâni Mehmed Efendi

Mülâzım-ı Evvel Kasım Efendi

Tüfenkçi Ahmed Niyazi Efendi

Misafir Mülâzım-ı Evvel Mehmed Efendi

Maden Redif Taburlarının esâmî defteri gelmediğinden derc olunamadı.

Dahil-i Vilayette Bulunan Rüesâ-yı Ruhâniye

Rum Milleti

Diyarbakir'de Vekil Payosyos Efendi M 3

Rum Katolîği Milleti

Diyarbakir'de münhal

Ermeni Milleti

Diyarbakir'de Vekil Keşiş Ohannes Efendi

Maden'de Rahib Ohannes Efendi

Süryani Milleti

Mardin'de Patrik Patris Efendi M 1

Nusaybin'de Patris Efendi

Rum Milleti

Silvan'da Mıgırdıç Efendi M 3, O 3
Maden'de Ohannes Efendi
Çüngüş'de Rahib Minas Efendi

Rum Katolîği Milleti

Cizre'de Behnan Efendi
Midyat'da Siman Efendi
Diyarbakır'de Venha Efendi

Ermeni Katolîği Milleti

Diyarbakır'de Piskopos Osib Efendi M 3
Mardin'de Melkon Efendi M 3

Keldani Milleti

Diyarbakır'de Metropolit Abdiyesû' Efendi
Cizre'de Yakub Efendi

Düvel-i Ecnebiye Konsolos Memurları

İngiltere Konsolos Vekili Tomas Efendi M 3

Iran Şehbenderi münhal

Rusya Konsolosu Mösyö Yakmanski Haleb'de

Fransa Konsolosu Mösyö Bertiye Haleb'de

Teşkil-i vilayetten sonra dahil-i vilayette ve mukaddemâ Diyarbakır vilayetine merbût bulunan Mamuretülaziz vilayeti dahilinde Diyarbakır vülât-ı izâmının muvaffak oldukları âsâr-ı umrâniyenin hülasasıdır.

Merhum Mustafa Paşa Hazretleri Zamanlarında

Müşârun-ileyh hazretlerinin valiliği zamanında vilayet teşkil buyurulup dört buçuk mâh sonra Beşinci Ordu-yı Hümâyûn Müşirliği'ne tahvil-i memuriyet etmiş ve eğerçi kable't-teşkil haylice umûr-ı hayriye-i umrâniyeye muvaffak olmuş ise de tahvil-i memuriyetle teşkil arasında pek az müddet geçtiğinden bu müddet zarfında teşkilin usul ve fûrû'uyla iştigâle ancak vakit bulabilmiştir.

Devletlü Derviş Paşa Hazretleri Zamanlarında

Ebvâb-ı memleketten Dağ ve Mardin Kapılarının tamiri, İçkale'de müceddeden küşâd olunan kapı, Hükümet Konağında mukaddemâ muhterik olarak inşa olunan büyük oda, Siverek'de tamir olunan hükümet konağı, Arga Kışlası'nda inşa olunan kule.

Devletlü İsmail Hakkı Paşa Hazretleri Zamanlarında

Dahil-i vilayette beş bâb cami-i şerif, Ergani kalesinde Hazret-i Zülkifl Nebî aleyhisselâmın türbeleri ittisâlinde züvvâra mahsus daire, Hazret-i Süleyman bin Halid bin Velid'in türbelerinin tamiri, Mekâtib-i Rüşdiye Bâb 8, Vilayet Konağı, Evrak Mahzeni, Islahhane, Havz-ı Kebir Aded 2, Ahır, Zabtiye Koğuşu Bâb 2, Zabtiye Odası Bâb 2, Borçlu Hapishanesi, Polis Odaları 16, Kışla mücedded 2 tamir 1, Hastahane, Dükkan Aded 21, Kahvehane, Fırın, Debbağhane, Çeşme Aded 5, Su bendleri 4. Diyarbakır Hamravat su yolu mecrasının tamiri zirâ'-ı a'şârî 17510, Redif depoları mücedded 3 tamir 4, Matbah, Cebehane Aded 7, kazalarda hükümet konağı Aded 5, müceddeden kurâ aded 18, Değirmen, gars olunan eşcâr 50.000, inşa ve tesviye olunan turuk metre 180.000, Kaldırım metre 30.000, Köprü aded 190, Huruf ve litoğrafya matbaalarının küşâdı, gazete ve sâlnâme ihracı.

Merhum Tevfik Paşa Hazretleri Zamanlarında

Kale Camii'nin tezyîni, Vilayet dairesinde inşa olunan mâbeyn, Âb-ı Hamravat kemerlerinin tamiri, Deve Geçidi köprüsünün ikmâl-i inşası

Übbehettü Devletlü Abdurrahman Paşa Hazretleri Zamanlarında

Müşârun-ileyh hazretlerinin memuriyetleri Rusya muharebe-i mündef'asının bidâyetine tesadûf eylediğinden bir taraftan umûr-ı vilayeti idareye bezl-i cehd ve himmet ve bir yandan Dördüncü Kolordu-yı Hümâyûnu'na bu vilayetten müretteb mebâliğ ve zehâir ve sair levâzım-ı askeriyyenin tedarik ve sevki gibi mühim olan hususâtı ifa için müsâra'at ile gece-gündüz uğraşış pek büyük âsâr-ı meşkûre ibrâzına muvaffak olmuşlardır.

Devletlü İzzet Paşa Hazretleri Zamanlarında

Geceleri Diyarbekir ezikkasının fenerlerle tenviri ve yine geceleri mahallelerde bekçiler tayin ve ikâme olunduğu, Diyarbekir Telgrafhanesi için mükemmel bir konak alınarak ebniye-i mîriyeye ilhâk olunduğu, tamir olunan tarîk metre 2000, kaldırım metre 400.

Vali-i Lâhık Devletlü Samih Paşa Hazretleri Zamanlarında

Rüşdiye-i Askeriye Mektebi'nin metin ve müstahkem surette inşası, Diyarbekir'le Maden arasında mükemmel bir ve Siverek'le Diyarbekir arasında yine bir ve Maden'le Ergani miyânında kezâlık bir ki cem'an üç bâb karakolhane inşa ve küşâd ve muhafaza için lüzumu mikdar jandarına efrâdı ikâme ve ik'âd olunarak mürûr u ubûrun temin kılındığı, inşa ve tamir olunan tarîk 280 kilometre, Taşköprü müceddeden 41 tamiren 6, Kârgir köprü 71, Menfez 171, Kuru duvar 25 kilometre, bazı rüşdiye mekteblerinin tamir olunduğu, Silvan ve Maden ve Ergani'de telgrafhaneler ve ekser kazalarda posta şubeleri ve Malatya'nın Diyarbekir vilayetine merbûtiyeti zamanında Hisn-ı Mansur ve Akçadağ ve Besni'de posta ve telgrafhaneler küşâd edildiği, mülhakât-ı vilayette menâfi' sandıkları küşâd ve sermayeler tesis kılındığı, yine mülhakâtta maarif şubeleri ve ticaret ve ziraat odaları teşkil buyurulduğu, yapılan kaldırım metre 1050, Diyarbekir'de bir ve Mardin'de iki bâb inâs ibtidâi mektepleri ve yine Diyarbekir'de bir ve Mardin'de dört ve Ergani Madeni ve Siverek ve Cizre kasabalarında ikişer ve Nusaybin'de bir zükûr ibtidâi mektepleri küşâd olunarak mekâtib-i mezkûre ebniyesinin bazıları icra buyurulan teşvikât üzerine ahâlisinin arz ettikleri iâne ile müceddeden yapıldığı, merkez-i vilayette dârü'l-muallimîn açıldığı, Çermik Hamamı'nın harab mahalleri yaptırıldığı, matbaamızın noksan olan âlât ve edevâtının ikmâliyle beraber vâridâtı temin ve gazete ve sâlnâme ihrac kılındığı, icraat-ı saire gazetelerde muharrerdir.

Vilayetimize mensub olan zî-rütbe ahali-i mütehayyizenin esâmîsiyle mevli- dleri ve hâiz oldukları rütbe ve memuriyetleri usul-i teşrifat üzere derc olunmuştur.

Paye	Mevlid	Mülkiye
<i>Ülâ Sınıf-ı Evveli</i> Filip Efendi	Diyarbekir	Memuriyet Tarîk Gazetesi Müdürü M 2, O 2
<i>Rumeli Beylerbeyliği</i> Abdülğani Paşa	Mardin	Sâbık Hille Mutasarrıfı
<i>Mirimirân</i> Said Paşa Behram Paşa	Diyarbekir "	Esbak Mardin Mutasarrıfı Esbak Karahisar Mutasarrıfı M 3
<i>Ülâ Sınıf-ı Sâni</i> Fehmi Efendi	Diyarbekir	Trabzon Mektubcusu
<i>Sâniye Mütemâyizi</i> Osman Zeki Bey Feyzullah Raif Efendi Hacı Hasan Bey İbrahim Efendi Arif Efendi Aziz Sabri Efendi	Diyarbekir " " Mardin Mardin Lice	Erzurum Mektubcusu Meclis-i İdare-i Vilayet Azası M 3 Mısır'da Esbak Süleymaniye Mutasarrıfı Dersaadet'de Antakya Kaymakamı
<i>Sâniye Sınıf-ı Sâni</i> Sırrı Efendi Abdülkadir Faik Efendi Mehmed Tevfik Efendi	Diyarbekir " "	Umman Memuru Vilayet Mektubî Mümeyyizi Vilayet Evrak ve Matbaa Müdürü

Mustafa Vasfi Efendi	Diyarbakir	Konya A'sâr Nâzırı
Fethullah Efendi	"	Bidâyet Mahkemesi İcra Memuru M 4, O 4
Yahya Bey	"	Mısır'da

Mîrî'l-ümerâ

Cemil Paşa	Diyarbakir	Hudeyde Mutasarrıfı M 3, O 4
Abdülkadir Paşa	"	Bağdad'da
Hacı Abdülkadir Paşa	"	İstınâf Mahkemesi Azâsı
Yusuf Sıdkı Paşa	Ergani	

İstabl-ı Âmire Müdürlüğü Pâyesi

Cerciszâde Hacı Mehmed Ağa	Diyarbakir	Sâbık Meclis-i İdare Azâsı
Zülfüzâde Ali Hamid Efendi	"	Mahkeme-i İstınâf Azâsı
Ömer Paşazâde Hüseyin Bey	"	Karahisar-ı Şarkî Müdde'î-i Umumî Muavini
Hacı Mehmed Efendi	Diyarbakir	Diyarbakir Ticaret Reisi
Ağa-yı Surzâde Mehmed Ağa	Şırnak	-

Sâlise

Mehmed Nazif Efendi	-	Sâbık Meclis-i İdare-i Vilayet Başkâtibi
Hacı Seyfullah Efendi	Diyarbakir	Meclis-i İdare-i Vilayet Azâsı
Süleyman Saib Efendi	"	Meclis-i İdare-i Vilayet Azâsı
Kazzazyan Osib Efendi	Mardin	Meclis-i İdare-i Vilayet Azâsı
Minasyan Ohannes Efendi	Diyarbakir	Meclis-i İdare-i Vilayet Azâsı
Feyzi Efendi	"	Meclis-i İdare-i Başkâtibi
Osman Sakıb Efendi	"	Vilayet Mektubî Kalemî Müsevvidi
Zülfikar Hakkı Efendi	"	Vilayet Mektubî Kalemî Müsevvidi
Keşişyan Mihail Efendi	"	Mahkeme-i İstınâf Azâsı
Vehbi Efendi	Savur	Vilayet Telgraf Seyyar Müfettişi
Said Galib Efendi	Diyarbakir	Midyat Kaymakamı
Hafız Mehmed Hamdi Efendi	"	Merkez Tahrirât Müdürü
Fethi Efendi	"	Diyarbakir Belediye Reisi
İbrahim Edhem Efendi	"	Maden Muhasebecisi
Emirî Efendi	"	Adana Vilayetinde A'sâr Müdürü
Abdurrahman Bey	"	Vilayet Mektubî Kalemine Müdâvim
Emsih Efendi	"	Dersaadet'e

Kapıcıbaşı

İskender Paşazâde Yusuf Bey	Diyarbakir	Mahkeme-i İstınâf Azâsı M 4
Zülfikar Ağa	"	-
Yunus Bey	Mardin	Mardin Nüfus Memuru
Şeyh Abdurrahman	Nusaybin	Tay Şeyhi
Abbas Bey	-	Bağdad'da

Râbi'a

Mehmed Safvet Efendi	Diyarbakir	Sâbık Diyarbakir Bidâyet Ceza Reisi
Abdülkadir Efendi	"	İstınâf Mahkemesi Başkâtibi
Talat Efendi	"	Meclis-i İdare-i Vilayet ketebesinden

Hâcegân

Birincizâde Arif Efendi	Diyarbakir	Diyarbakir Turuk Komisyonu Reisi
Osman Efendi	Siverek	Sâbık Siverek Sertahsıldarı

Hâmise	Mevlid	Ulemâdan
Fazıl Efendi	Diyarbakır	Polis Mülâzımı
Ohannes Efendi	"	
İlmiye		
<i>Bilâd-ı Hamse Mevâlisî</i>		
İbrahim Re'fet Efendi	Lice	Dersaadet'de
Feyzi Efendi	Diyarbakır	Sâbık Trablusgarb Vilayeti Nâibi
<i>Mabrec Mevâlisî</i>		
Yusuf Sıdkı Efendi	Mardin	Bitlis Vilayeti Nâibi
<i>İzmir Pâye-i Mücerredâ</i>		
Hacı Mesud Efendi	Diyarbakır	Diyarbakır Nakîb-i Kaymakamı
<i>İstanbul Müderrisi</i>		
Hacı Hasib Efendi	Diyarbakır Sâbık Malatya Ceza Reisi	
<i>Taşra Müderrisini</i>		
Hacı Ahmed Efendi	Diyarbakır	Diyarbakır Müftüsü
Subhi Efendi	"	Rüşdiye-i Askeriye Arabî Muallimi
Sırrı Efendi	Mardin	Mardin Turuk Komisyonu Reisi
Ali Efendi	Mardin	Cizre Kazası Nâibi
Yusuf Efendi	Mardin	-
Hacı Said Efendi	Diyarbakır	Lice Kaymakamı
Abdülhamid Niyazi Efendi	"	Sâbık Kulb Kaymakamı
Mesud Efendi	"	Silvan Bidâyet ketebesinden
Yusuf Efendi	"	Arzuhacı
Arabzâde Abdülkadir Efendi	"	Talebeden
Hacı Ali Bey	"	Tarîk Kâtibi
Osman Tevfik Efendi	Çermik	Maden Müftüsü
Davud Efendi	Mardin	Ulemâdan
Aziz Efendi	Diyarbakır	-
Mehmed Bey	"	-
Ragıp Bey	"	
<i>Seyfiye</i>		
Mirlivâ		
Abdülhamid Paşa	Diyarbakır	Mısır'da
Miralay	Mevlid	
Faiz Bey	Diyarbakır	Mısır'da
<i>Kaymakam</i>		
Hacı Aziz Bey	Siverek	Dördüncü Ordu-yı Hümâyûn Süvarisinden
<i>Jandarma Binbaşısı</i>		
Abdullah Galib Efendi	Diyarbakır	Selanik Binbaşısı M 4
Ahmed Hamdi Efendi	"	Debre Binbaşısı M 5

Ahvâl-i Arazi ve Sekene

Arazi

Diyarbakir vilayeti şimâlen Dersim ve bazan Harput ve Bitlis ve şarkan Bitlis ve bazan Hakkari vilayetleri ve garben Harput vilayeti ve cenûben Musul ve Haleb vilayetleri ve Zor sancağıyla mahdûd olup tûlen üç yüz yirmi sekiz ve arzan yüz altmış dokuz kilometre vüs'atinde bulunarak hâvi olduğu yerler Ermenistan-ı Suğrâ hududu haricinde ve nehreyn beyninde kısm-ı şimâl-i garbiden ibarettir. İtidâl-i hava ve kuvve-i inbâtiye birinci derecede olup hele bazı kasabât ve kurânın âb u havası fevkalade latiftir. Arazinin vüs'atine göre nüfusun killeti bazı mahallerin imardan hâli kalmasına sebep olmuş ise de bazı mahaller enhâr-ı kebîre ve sagîrenin menâbi' ve mecrâsıyla inkisâm gördüğü için imarına himmet olunarak menba'-ı jüt addolunmaya sezâdır.

Enhâr-ı Kebîre

Dicle

Dicle nehrinin birazı Piçar dağından ve birazı dahi Ergani Madeni'ne on saat mesafesi bulunan Gaydan karyesinden nebe'ân ve cereyân ederek Eğil nahiyesi toprağında yekdiğere karışır ve Diyarbakir'i geçtikten sonra yolda birçok enhâr dahi birleşerek Musul ve Bağdad'dan mürûr ile Bağdad ve Basra arasında da nehr-i Fırat ile birleşmesiyle Şattûlarab'ı teşkil ve Basra Körfezi'ne insibâb eder. Tûl-i cereyânîsi 1200 kilometredir.

Fırat Nehri

Nehr-i mezkûrun bir şubesi Bayezid sancağına muzâf Diyadin civarındaki cebelden ve diğer şubesi Bingöl'den nebe'ân ve cereyân ederek Bingöl'den nebe'ân eden şube Murat nehri namıyla mevsûm olmak üzere hudud-ı vilayete Palu toprağında vâsil ve Palu'nun önünden câri olup Mamuretülaziz vilayeti dahilinde kâin Keban Madeni civarında iki şube birleştikten ve Fırat namını aldıktan sonra akıp çağlayarak dahil-i vilayette Çüngüş ve Gerger ve Bucak nahiyesinden mürûr ve ba'dehû hudud-ı vilayete hurûc ile Haleb vilayetine muzâf Birecik tarafından ve Meskene ve Ane canibinden geçip Dicle nehrinde zikri sebkat ettiği üzere Bağdad ile Basra arasında Kurna nam mahalde Dicle ile birleşerek aşağıda Basra Körfezi'ne yetişir.

Batman Nehri

Bitlis vilayetinde Sason karyesinden çıkan su ile Kullb nahiyesinde akan su birleşip Batman nehr-i cesimini teşkil ettikten sonra Diyarbakir sancağına muzâf Silvan kazası derûnundan mürûr eder ve Hasankeyf nahiyesinde Dicle'ye munsab olur.

Enbar Nehri

Nehr-i mezkûr Diyarbakir sancağı dahilinde Lice kazasına merbût Hani kasabası derûnunda Ayn-ı Kebir namıyla çıkan su olup Pir Hüseyin karyesinden ve Karakoç'dan cereyân ile Türkmen nahiyesinde Köseli karyesi önünde Dicle'ye munsab olur. Nehr-i mezkûr üzerinde Karakoç karyesine yirmi dakika mesafede bir köprü vardır.

Sinan Nehri

Ergani Madeni sancağı dahilinde bulunan Çermik kasabasının arka tarafındaki dağlardan çıkıp cereyân ile aşağıda nehr-i Fırat'a munsab olur. Kasaba-i mezkûre civarında kârgir bir köprüsü vardır.

Cağcağ Nehri

Mardin sancağında Nusaybin kazasının kaymakam makamı olan Nusaybin kasabası pîşgâhında câri olup kasaba-i mezkûrenin cihet-i şimâliyesinde dört saat mesafede Dalin karyesinde Aksu ve Karasu nâmlarıyla iki menba'dan çıktığından tesadüf ettikleri mezâri'i saky ile aşağıda Re'sûlayn'ın Habur nehrine munsab olur.

Cibâl

Bu vilayet Cudi ve Akdağ cibâl-i mürtefi'asının silsileleriyle muhât olup cenûb ve bazan garb cihetleri Cudi ve şark ve şimâl ve bazan garb cihetleri dahi Ermen dağlarına iltisâk eden Akdağ silsilelerindedir.

Akdağ silsilesinden Diyarbakir'in garb cihetinde bulunan cibâl

Mıhrab dağları	<i>Maden bududundadır.</i>
Karadağ,	<i>Çermik ve Siverek kazaları miyânesindedir.</i>
Bosma dağları	<i>Çermik kazası dahilindedir.</i>

Kervan Çemen dağları	<i>Çermik dabilindedir.</i>
Şeyhler dağları	<i>Çermik dabilindedir.</i>
Gelincik dağları	<i>Çermik dabilindedir.</i>
Çüngüş dağları	<i>Çüngüş nahiyesindedir.</i>

Akdağ silsilesinden Diyarbekir'in şimal cihetinde bulunan cibâl

Ebu Tahir dağları	<i>Çüngüş nahiyesindedir.</i>
Komayek dağları	<i>Ergani nahiyesindedir.</i>
Ergani dağları	<i>Ergani nahiyesindedir.</i>
Sivan dağları	<i>Palu kazasının bir cihetindedir.</i>
Demirkapı dağları	<i>Palu'nun cihet-i cenûbiyesindedir.</i>
Piran dağları	<i>Eğil nahiyesindedir.</i>
Nerib dağları	<i>Eğil dabilindedir.</i>
Eğil dağları	<i>Eğil nahiyesindedir.</i>
Havileyn dağları	<i>Eğil nahiyesindedir.</i>
Lice dağları	<i>Lice kazasındadır.</i>
İtak dağları	<i>Lice dabilindedir.</i>
Şımşım dağları	<i>Hazro nahiyesindedir.</i>
Hazro dağları	<i>Hazro nahiyesindedir.</i>

Akdağ silsilesinden Diyarbekir'in cânib-i şarkîsi olan cibâl

Mihrani dağları	<i>Hazro dabilindedir.</i>
Tercil dağları	<i>Hazro dabilindedir.</i>
Meyafarkin dağları	<i>Silvan kazası dabilindedir.</i>

Cudi dağı silsilesinden Diyarbekir'in cihet-i şarkîyesindeki cibâl

Şırnak dağları	<i>Şırnak kazası dabilindedir.</i>
Botan dağları	<i>Botan dabilindedir.</i>
Midyat dağları	<i>Midyat kazasındadır.</i>
Kercevs dağları	<i>Kercevs nahiyesindedir.</i>
Çelik dağları	<i>Çelik nahiyesi dabilindedir.</i>
Hasankeyf dağları	<i>Hasankeyf nahiyesindedir.</i>
Ahmedî dağları	

Cudi dağı silsilesinden Diyarbekir'in cenûb cihetinde bulunan cibâl .

Savur dağları	<i>Savur nahiyesindedir.</i>
Ömeryan dağları	<i>Ömeryan nahiyesindedir.</i>
Mardin dağları	<i>Mardin kasabasındadır.</i>
Kabala dağları	<i>Mardin dabilindedir.</i>
Deyr-i Zaferan dağları	<i>Mardin dabilindedir.</i>
Ömer Ağa Pınarı dağları	<i>Mardin dabilindedir.</i>
Şeyhan dağları	<i>Mardin dabilindedir.</i>
Sürgücü dağları	<i>Mardin dabilindedir.</i>
Mazı dağları	<i>Mardin dabilindedir.</i>
Metinan dağları	<i>Metinan nahiyesindedir.</i>
Gurs dağları	<i>Mardin dabilindedir.</i>

Cudi Dağı silsilesinden Diyarbekir'in cihet-i Garbisindeki cibâl

Karacadağ Siverek dahilinde bulunmuştur.

Bu dağların bazısında el ve ağız dayanmayacak surette soğuk sular tenebbu' ve pek latif havalar tenessüm eder. Karacadağ görünüşte mürtefi' değilse de itifa'-ı mevkiisi fena-sâbit olmuş ve bu dağın berf u berdi pek şiddetli vâki

olması dahi itifâ'ını isbata kâfi bulunmuştur. Cudi dağı Hazret-i Nuh salavâtullahi alâ-nebiyyinâ ve aleyh efendimizin tufan zamanında altı mâh kadar içinde buldukları sefinenin ilişip durduğu cebel olup ziyadesiyle mürtefi' olduğu ehl-i fence müttetikdir. Resûl-i müşârun-ileyh hazretlerinin zirve-i cebelde makam-ı âfileri bulunarak hâlâ ziyaretgâh-ı enâmdir.

Ma'âdin

Ergani Madeni

Maden-i mezkûr Hicretin beş yüz on ikinci senesinde keşf olunarak kibrit-i nühâsdan ibaret olan cevheri yüzde yirmiden otuza kadar nühâs ve yüzde otuz mikdarı kükürt ve yüzde kırk mikdarı demirden mürekkebirdir.

İşbu cevher eb'âd-ı selâseyi hâvi ve murabba'î ve yahud müsemmeniyü's-şekl olup kristallenmiş bulunur. Cevherin reng-i tabiiyesi tunca müşâbih sarı ve ekseriyâ siyaha mâil sandır. Şu cevher ağız körüğünde izâbe olunarak habbenir ve habbeler miknatslı demir olmak üzere görünür. Kömür üzerinde dumanı zuhur ederek bundan tenkâr ile nühâs-ı halis husule gelir. Zikrolunan kibrit-i nühâs tab'an altın ile kibrit-i hadîde müşâbih ise de çakı ile kesilirken parça parça kopmayıp dağıldığından altın olmadığı anlaşılır.

Kibrit-i nühâsın cevheri granit olup akab tabir olunan tabaka derûnunda kibrit-i hadîd ve ekseriyâ kibrit-i rasâs ve tutiya ve fahm-ı nühâs ile birlikte bulunur. Mezkûr kibrit-i nühâsın reng-i tabiisi ve gayet sarı olması ve çekice gelmemesi pek de nemalı olmadığını gösterir. Cevher-i mezkûr eritilip bakır haline konulduktan her bir işte isti'mâl ve bundan göztaşı istihsâl olunur. Eczâ-yı kimyeviyeden çelik tabir olunan kibrit-i hadîd dahi işbu cevherden hasıl olur. Ergani Madeni cevheri Cindere tabir olunan mahalde yığın halinde olarak ve terbî'an yirmi bin zirâ'-ı a'şârî kadar mahalli isti'âb ederek sath-ı arzda amûdî olmak üzere otuz metrede cevhere yetişilir. Tabakaları birbirine mülâsık ve meyilleri muhtelif olduğundan âlât-ı hendese ile yığın olamaz. Arpa Meydanı denilen mahalde de cevher tabakaları olduğunu hasbe'l-fen bazı emâreler irâe ediyor. Altındüzü tabir olunan mahalde ve sath-ı zeminde dahi cevher var ise de Cindere cevheri gibi nemalı olmadığından imâl olunmuyor.

Mezkûr Ergani Madeni bir su yolu ile dokuz aded mağaradan ibaret olup bunların altısı imal olunmakta ve üçü su yoluna menfez itihâz edilmektedir. Zikrolunan su yolu ile mağaralardan senevî on iki milyon kıyye-i a'şârî râddelerinde cevher alınır. Su yolu tabir olunan bakırlı sudan keyfiyet-i istifade şu oluyor ki, kibrit-i nühâs tabakalarının bulunduğu mahal üzerine kar ve yağmur yağdıka suları tabakalardan içeri geçerek suyun terkibinde bulunan müvellidül-humûza ile nühâs arasında bir imtizâc-ı kimyevî hasıl olduğundan suyun içine konulan demir birkaç gün zarfında ham bakıra tahavvül ediyor. Şu ham bakır kâl edildikte yüzde yetmiş kadar sâfi nühâs alınır. Madeni mezkûrda Macaristan kaidesi üzere dört aded izâbe fırını ve iki yüz otuz dört aded falaka ocakları mevcuttur. Madenin cevherine hadd ü nihayet olmayıp yalnız ihrâk ve izâbesine muktezî olan kırma ve karartma kömürünün mahalli uzaklaşmıştır.

Hoşin Madeni

Palu kazasına muzâf Hoşin nahiyesinde bir nühâs madeni damar halinde bulunup bir aded mağara ve bir su yolundan ve cevheri kibrit-i nühâsdan ibarettir. Bu cevher yüzde beşten ona kadar nühâs-ı sâfi verir. Burada iki aded izâbe fırınıyla bir kâl ocağı ve sekiz aded falaka mevcut olarak iltizâmen hafr ve imal olunur ve hasılatından yüzde beş cânib-i mîriye alınır. Cevheri her ne kadar Ergani Madeni cevheri gibi nemalı değil ise de cevânib-i erba'ası orman ve meşe ve ardıc ağaçlarıyla muhât olduğundan mahrûkâtca suhûletli ve Ergani Madeni'ne nisbetle ikinci derecede bir madendir.

Eğil Madeni

Ergani sancağı dahilinde ve Eğil nahiyesinde Pürçeman nam karyede bir kurşun madeni olup şu kurşunun beher kıyyesinde bir buğday kadar sîm-i halis olduğundan gümüş için imalinden istifade olunamaz. Fakat kurşun için imali faydalıdır. Madeni mezkûrun birisi fahm ve diğeri kibrit-i rasâsdan ibaret olmak üzere cevheri iki nevi olup bundan kırk sene mukaddem mültezim ma'rifetiyle imal ve muahharan tatil edilmiş idi. Birkaç sene mukaddem dahi bazı zevât iltizâm eylediğinden el-yevm bunlar ma'rifetiyle imal olunmaktadır.

Hacı Behram Kömür Madeni

Mardin sancağı dahilinde ve Hacı Behram nahiyesinde vapur kömürü madeni evvelce keşf olunup bir mikdar Bağdad vilayet-i celilesine irsâl ile vapurlarda isti'mâl dahi edilmiş ise de madeni mezkûr ile nehr-i Dicle arasında bulunan on beş saat mesafeyi hâvi tarîk dağıktan ibaret olarak sa'bû'l-mürûr bulunmak cihetiyle naklinde müşkilat görüldüğünden metrûk bulunmuştur.

Hazro Madeni

Diyarbakır'ın Silvan kazasında vaki Hendif karyesi civarında kükürtlü bir demir madeni geçen sene keşf olunmuştur. Madeni mezkûr zac yağı imali için kükürt madeni yerine isti'mâl olunur ve bir nevi kırmızı boya imaliyle cam ve bazı madeniyâtın tathîri için kullanılır. Bundan buraca istifade olunamayacağından imalinden sarf-ı nazar kılınmıştır.

Lice Memlehası

Mezkûr memleha Diyarbekir sancağı dahilinde kâin Lice kazasının kaymakam makamı olan Lice kazasına iki ve Diyarbekir'e on sekiz saat mesafede Malik karyesinde ve sengistân bir mahaldedir. Beheri on iki zirâ'-ı a'sârî umkunda iki aded kuyu ve iki havuz ve altmış beş tâbe mevcuddur. Senevî doksan bin kıyye-i a'sârî tuz ihrac ve senesi içinde sarf olunur.

Zikrolunan memlehanın hasılatı civarında sarf olunarak vilayetin her tarafında isti'mâl olunan tuz Siird sancağı memâlihinden celb olunmaktadır. Memâlih-i mezkûreden külli tuz buralara celb ve sarf olunmakla beraber Harput'da ve haric-i vilayet olan sair mahallere dahi sevk olunur.

Cas

Cas badana işinde kullanılır bir nevi beyaz topraktır. Yani alçıdır. Bu toprak Lice kazasında olup mütemâdiyen Diyarbekir'e nakil olunmaktadır. Vilayetin sair mahallerinde dahi beyaz toprak var ise de badana işinde işbu cas gibi yararlı değildir.

Kireç

Kireç beyaz taşlar ateş kürelerinde yandınlarak husule getirilmektedir. Birçok köylerde bununla iştigâl olunur. Diyarbekir'in demirci esnafı dahi demir kürelerinde kireç ihrâk eylemektedir ki Diyarbekir ebniyesinin taştan olmasına ve su yollarında isti'mâlî zarurî bulunmasına mebnî hesabsız kireç sarfiyatı vardır.

Ahali

Ahali-i vilayet zükûr ve inâs dört yüz bin nüfusu câmi' olarak asılları arandıkta ezmine-i sâlifede i'tilâf ve ihtilât eden bir takım akvâm-ı muhtelifeye varıp ulaşır.

Şöyle ki, tarihin mazbût olduğu zamanlar bu havali Asur ve Fars kavimlerinin meskeni olup sonraları Yemen ve Hicaz'dan nakil ve hicret eden birçok urbân dahi yerleşmiş ve Miladî dört asır geçtikte Romalıların Asya'ya istilâsıyla bir mikdar Rum ve bu münasebetle hududda vâki olan Ermenistan havalisinden biraz da Ermeni nakil ve tavattun etmişlerdir.

Hicretin on yedi ve on sekizinci sâlinde mihr-i münîr-i İslâmiyet Asya kıtası üzerine de eşî'a-pâş olmakla hakikat-i beyn olan sekenenin hepsi şeref-i İslâm ile müşerref ve ol vakit dahi burada yerleşen guzât-ı Arab ile mü'telif olarak yalnız biraz Ermeni ve pek cüz'î mikdar Yahudi âyin-i aslîsinde kaldı. Devlet-i Abbasiye'nin iki asrı geçer geçmez Asya memâliki tavâif-i mülûk için inkisâma hazırlanmasıyla sâdât-ı kirâmdan Hüseyniye ile Benû Haşim'den Abbasiye ve Mervaniye ve Emeviye'den Halidiye gibi eşrâf-ı Arab'ın evlad ve ensâbından bazıları tevâbi' ve ta'allukâtı ve ekrâddan Eyyubiye hanedanı müntesebâtıyla muahharan Ak ve Karakoyunlu denilen kalabalıklı Türkmen aşiretleri buralara gelmiş ve daha sonraları ise Moğol ve Tatar ve Acemler sokulup ahali ile karışmıştır.

Dokuz yüz yirmi senesinden sonra Asya'nın birçok nukâtıyla beraber Diyarbekir vilayeti dahi Memâlik-i Devlet-i Aliyye'ye katıldığından Osmanlılık namı ahaliye sermaye-i fahr oldu. Mülhakatta bulunan ahali âdât ve lisanlarıyla kaldığından hâlâ Kürd ve müsta'rab demekle ma'rûf olarak bunlardan müsta'rab tâifesi Rebîa'ya mensubdur ki Rebîa bin Münzir'in şu'abâtındandır.

Kürdlerin ise asabiyetinde ihtilaf vâkidir. Dahhak-ı Mâri diye meşhur olan padişahın omuzlarında türeyip İblis'in talimi üzere yevmiye iki nefer insan çocuğu tegaddîsiyle rahat yaşayan iki hayvan-ı acibin kurbanı olmamak için ahalinin cibâl ve saharaya tağrib ettikleri erkek ve kız çocuklarının büyüüp yekdiğeriyle izdivâc ederek Kürd kavmi tenâsül eylediği ve hatta lisanları kendilerine mahsus ve kaşık düzme bir şey olduğu rivayet olunur ise de sahîh olan Kürd, Fars kavminden münşa'ib ve lisanları dahi lisan-ı Fars'dan galat olarak ancak garib lügatlarla mahlût ve mürekkebdir.

Kürdler fitraten seçî ve bahadır olarak Rüstem-i Zal ve Behram-ı Cubin ve Cehmekin ve Şirin'in aşığı Ferhad ve mülûk-ı Eyyubiyeden Sultan Selahaddin gibi bunlardan nice nice kahramanlar yetişmiş ve mezheben Ehl-i Sünnet ve diyânetten olup yalnız yüzde biri derecesinde bazı köylerde Yezidîsi ve mülhîd dahi bulunmuştur.

Ekrâd ve müsta'rabın hepsi sahî ve mükrim olduklarından hanedanlık ve mihmân-nüvâzlık âdetlerine hâlâ riayetle misafirlerini ziyade ihtirâm ve memnuniyetle kondurup göçürürler. Ekrâd tâifesi ziraat etmek ve bazı mahallerde fidan gars eylemek ve biraz da hayvanat beslemekle meşgul ve müsta'rab ahali umumiyetle koyun, deve, kısrak gibi hayvanat yetiştirerek hasılatıyla müte'ayyıştirlen.

Diyarbekir ahâlisi sanayi ve mamulât ve oldukça ticaretle uğraştıkları ve etrâf-ı şehirde ve çiftliklerde envâ'-ı eşcâr yetiştirdikleri gibi ekseriyetle de köylülere şerâket ederek ziraat ve hirâset yoluna dökülmüş ve kasabât ahâlisinin bir kısmı kendilerine mahsus mamulât husule getirmeyi ve çoğu ise yine hirâset etmeyi medâr-ı maişet ittihâz etmişlerdir.

Ziraat ve Felâhat

Ziraat ve felâhat bu vilayette her bir kesb ü kârdan ziyade meydan almıştır. Arazinin kabiliyetinden istifade için felâhata hasr-ı iştigâl eden ahalinin kısm-ı a'zamı nasılsa servet-i tabiiyyeyi mücib olan âlât ve edevât-ı cedîde-i asriyenin tedarik ve isti'mâlinde ihmal gösterdiklerinden hâlâ eski usulde ziraat cârf olmaktadır.

Ziraatin başlıcaları buğday, arpa, ak darı, erz, pamuk, tütün, mercimek, küşne, susam, nohut, üzüm, kavun ve karpuz ve sebzedir.

Buğday

Buğday ziraati hububat-ı saireye nisbetle kesretlidir. Hasılatından ihtiyac-ı mahalliye def' eden kısmının gayrisi anbarlara, kuyulara konulur.

Arpa

Arpa dahi buğdaydan sonra zürrâ'nın nazar-ı ehemmiyetine alınan mezzû'âtandır. Bunun dahi sarfiyat-ı mahalliye-den fazlası iddihâr edilmektedir.

Ak Darı

Ak darıyı buğday ve arpadan ziyade tâife-yi ekrâd me'kûlâtlarında sarf ve isti'mâl ettikleri için ziraatında kesret iltizâm olunmuştur. Mahallî sarfiyatı çıktıktan sonra fazlası kuyu ve anbarlara konulur ki az zaman içinde çürümeyip dayanıklığı mücerreb ve el-hâletü hâzihî yalnız Diyarbekir sancağının anbar ve kuyularında üç yüz bin keyli-Asitâne'den ziyade işbu ak darı ile buğday ve arpa hububatı tahminen müddehar bulunmuştur.

Erz

Erzin hasılatı hububat-ı saireye nisbetle daha ziyadedir. Suyu çok mahallerde yetiştiğinden o makûle arazi madrab itihâz olunmuş ve erz hasılatı vilayetin ihtiyacını ödemekle beraber mekkâri hayvanatıyla Erzurum ve Haleb vilayetlerine sevk olunagelmıştır. Karacadağ mahsulü meşhurdur.

Pamuk

Pamuk ziraati dahi ziyade vuku bulur. Madrab itihâzına elverişli olmayan sulakların çoğunda ve madrabların alt tarafında husule getirilir. Lakin bazı mahallerde ziraatine mümkün mertebe dikkat ve yerinin imârına hizmet olunduğu halde bazı köylerde o derece dikkat olunmuyor. Çünkü ziraatinin çokluğu bu sene olduğu gibi ekser senelerde sarfiyatça istifadesizliği mücib olmaktadır.

Tütün

Tütün dahi kesret üzere ekilir. Ancak Bucak nahiyesinden alınan mahsulden başkası şâyân-ı şürb değildir. Bucak tütünü meşhurdur.

Hububat-ı Saire

Hububatın envâ'ı dahi zer' olunur. Mercimek, küşne, susam, nohut, cülband, kenekerçek her tarafta ve mısır, maş, keten tohumu, kendir tohumu, Siverek'de ve kum darı, kızıl darı ve saire bazı mahallerde husule getirilir.

Üzüm

Üzüm bağları kasabât ve kurânın ekserisinde ehemmiyetle husule getirilmiş ve ahali bundan ziyadesiyle müstefid olmakta bulunmuştur. Şıra üzümünden pekmez yapılarak kesret üzere sarf olunur ve bundan başka pestil, sucuk ve envâ'ı yapılır. Eğil ahalsinin pestil ve sucuk mamulâtı pek leziz ve Mardin'de yapılan sucuk dahi nefistir. Midye ve Ergani'de kara üzümünden mamul pestil ve sucuk envâ'ıyla Siverek ve Şehbâ'nın kesme mamulâtı nefâsetine mebnî ziyade sürülür. Kara üzümünden şarab çıkarılarak çoğu Ergani'den dağılır. Üzümün bu havalide envâ'ı olup hatta Kadikendi üzümü İstanbul'un Üsküdar tarafında çıkan Çavuş üzümüne mu'âdildir.

Kavun - Karpuz

Kavun ve karpuz peji ve sulu olmak üzere iki nevi olup sulusu sulaklarda ve nehr-i Dicle'nin etraf ve adalarında husule gelmektedir. Nehri cinsinin cesâmet ve lezzetinin her yerde şöhreti olmakla bazı mahallerde dahi bu cinsten yetiştirilmek üzere vuku bulan talebe mebnî suret-i zer'i hakkında yapılan tarife geçen sene Ticaret Nezâret-i Celîlesi'ne takdim kılınmış ve Ziraat gazetesiyile neşr olunmuş idi. Fayda me'mûlüyle bir aynı âtude derc olundu.

Tarife

Diyarbekir vilayetinin kavun ve karpuzu gibi Memâlik-i Şahane'nin hiçbir tarafında görülmemiştir.

Bu vilayette olan kavun ve karpuzun küt'ası gayet büyük olduğu gibi ziyade tatlıdır. Küt'ası ol kadar büyük olur ki, iki karpuzu bir ester ancak götürebilir.

Bu Kavun ve Karpuzların Suret-i Zer'i:

Karpuz ve kavun dikilecek mahal nehir kenarında kumlu ve altı sulu olmalıdır. Böyle mahallerde bel ile kuyular kazılır ve kuyular ol derece derinlikte kazılır ki altından bir karıştan nihayet dört parmağa kadar su zâhir olmak lazımdır. Kuyuların tülü iki buçuk zirâ'-ı a'şârî ve arzı bir zirâ' olacaktır.

Bu kuyuların kazılmasından hasıl olacak kum kuyunun dışarı tarafına yığılır ve kuyuların şu tülleri itibarıyla her kuyunun derinliğinde olan iki başında iki batman -ki altı okka itibar olunur- kadar yasdık tabir olunur kum bırakılır. Ondan sonra bu yasdıklara birer tane çillenmiş tohum dikilir.

Bu yasdıklara birer tohum dikilmesi bir ihtiyat içindir ki şayet bu kuyularda suyun çekilmesi me'mul olunur ise ol vakit şu yasdıklara bu çillenmiş tohum dikilmeyip bir hafta kadar kuyular hali üzerine bırakılacak ve hafta başında kuyuların suyu her ne râddeye inmiş ise o itibarla çillenmiş olan çekirdek dikilecektir. Şu kadar ki su tamamıyla çekilmemiş olur ise tekrar kazılıp suyu tâhire çıkarmak lazımdır ve o su bir hafta zarfında ne kadar eksileceği ve kuyunun neresine ineceği tahmin olunduktan sonra suyun ineceği mahalle aşağıda tarif olduğu vechile çillendirilmiş olan tohum dikilecektir.

Tobumların Çillendirilmesi

Karpuz tohumundan lüzumu mikdarını bir torbada akşam suya koyup sabahısı çıkarmalı ve nemli bir mahalli dört parmak derinliğinde kazıp bu kazılan yere tohumları kalınca serpmeli ve üzerine toprak çekmelidir. Bu tohumlar altı gün sonra dikilmeye elverişli bir surette çillenmiş olur. Bu çillerin baş taraflarındaki çekirdek kabuğunu tamamıyla atmamış olmak makbul ise de şu çekirdek kabuğunu atmış olsa da beis yoktur. Çiller zuhurundan birinci ve nihayet üçüncü gününe kadar dikilebilir ise de dördüncü gününe kalır ise artık kartlaşıp yaprakları birbirinden ayrılacağı cihetle bunları atıp yeniden başka çekirdekleri çillendirmek iktizâ eder. Binâenaleyh kazılan kuyular nisbetinde tohum çillendirmek lazım gelir.

Çillenmiş çekirdekler şu suretle dikilir: Kuyulardaki suyun ulaştığı mahalden suyun tâ kenarına dikilir. O halde çekirdeklerin incecik saçaklarının uçları suda kalmış bulunur. Çillenmiş çekirdekler bu suretle suyun ağzına kondukta bir avuç sulu kum çilin kökü üzerine konulup hafifçe bastırılacaktır. Bir gün sonra eski yanmış gübreden bir mikdar gübre tohumunun köküne konmuş olan kumun üstüne dökülür ve bir hafta kadar böylece kalır ve bir haftadan sonra köklerin bu çilleri sararmış ise çıkarıp atmalı ve yerine ihtiyat olarak çillendirilmiş olan çillerden evvelce tarif olduğu vechile dikmelidir. Çiller sararmayıp da yeşil rengi zâyi etmemiş ise tutmuş olduğu malum olur ve o halde kuyunun ortasında olan yaş kumları kuyunun iki başına dikilmiş olan çillerin etrafına yığıp bir hafta da böyle bırakılır. Hafta geçtikte kuyunun ortasında boş kalmış olan bir zirâ' kadar mahal yine haliyle bırakılıp yani kum doldurulup bırakmalı ve kuyunun tülünde olan iki tarafı kazıp suyu kuyudan zahire çıkarmalıdır. Ondan sonra birer buçuk okka kadar güvercin gübresini çillerin alt tarafında kalmış olan suya doğru dökmelidir. Bunun üzerine üç rub'u sarı ve güzel kum ve bir rub'u yanmış gübreyi birbirine karıştırarak sonradan kuyunun iki ucunun yanı başından kazılmış ve suları oraya alınmış olan sulu yerlere döküp doldurmalıdır.

Bundan da bir hafta geçer geçmez kuyunun ortasında hali üzere kalan bir zirâ' mahal bu sırada kazılıp ondan çıkan nemli kumun nisfiet üzere köklerin buldukları taraflara verilir ve o kazılan mahal ise tabii sulu ve boş kalır ve bu boş yere iki okka mikdar güvercin gübresi döküp evvelki gibi sarı kum ve yanmış gübre doldurmalı ve bir hafta da bu halde bırakmalı. Ondan sonra en evvel kuyular kazılıp içinden çıkan ve kuyunun iki tarafında bırakılmış olan kumları kuyular düzeltinceye kadar kuyulara doldurmalıdır. İşte bu vakte kadar kökler yetişmiş olur.

Bu suretle dikilen bostandan alınan karpuz ve kavunun taâmı pek lezzetli olup küt'aları ol kadar olur ki bazan kırk elli kıyye ve daha ziyade ağırlıkta karpuz ve yirmi kıyyeden ağır kavun hasıl olur.

Sebze

Sebzenin bu vilayette her nevi husule getirilir: Patlıcan, bamyâ, kabak, bakla, hıyar, acur, ıspanak, marul, pancar, şalgam, havuç, turp, domates, patates, fasulye, lobya, nane, soğan, sarımsak, maydanoz her mahalde ve pırasa, lahana, salatalık, enginar bazı yerlerde zer' olunur. Hindiba, semizotu, kenger, uçkun, bağ, ebegümeci, yer elması hüdâ-yı nâbittir. Mardin'de a'lâ keme hasıl olur.

Eşcâr

Eşcâr-ı müsmire ve gayr-ı müsmirenin birçoğu buralarda yetiştirilmektedir. Eşcâr-ı müsmireden şeftali, zerdali, kara erik, vişne, elma, armud, nar, sükkeri, incâz, kiraz, badem, ceviz, ayva, fındık, incir, bitüm, dut, ekşi dut, aluc başlıcalarıdır. Mülhakâtın bazısında bulunmayan bir veyahud birkaç cins meyve diğerinden oralara nakledilir. Yalnız portakal, limon, hurma, fıstık buralarda bulunmuyor ise de civar vilayetlerden vilayetime kesretle getirildiğinden ehven bahâ ile alınır. Malatya'dan elma, armud, ayva ve Harput'dan vişne dahi bu taraflara getirilmektedir ki a'lâlığından dolayı makbuldür.

Dut Ağaçları

Dut ağaçlarından vaktiyle çok istifade olunur idi. Harîr böceği burada yeni ihdâs olduğu zaman yani bundan kırk sene evvel ekser bahçeler dutluğa tahvil edilmiş ise de muahharan tohumunun bozulmasından dolayı dut yaprağı sarfiyatı sekedâr olduğundan bu defa bazı dutluklar kal' ve yerine eşcâr-ı saire gars olunmuştur. Böcek tohumunun ıslahı için erbâb-ı sanat çalışmaktan hâlî kalmadıkları için yine her sene şehir ve kasabât ve kurâda küllî tohum uyandırılarak bu ağaçlara ihtiyaç görülür.

Kavak ve Sögüt Ağaçları

Bu cins ağaçlar şehir ve kasaba ve ekser kurâda ziyadesiyle yetiştirilir ve ihtiyac-ı mahalliden fazlası keleklerle aşığalara sevk olunur. Kavak yetiştirmeye en ziyade himmet eden Maden mülhakâtıyla Savur nahiyesi ahalisi bu yüzden istifade etmektedirler.

Ceviz Ağaçları

Ceviz ağaçları kesret üzere bulunmaktadır. Bu ağaçlarla mamulât-ı ahşâbiyenin nefisi husule getirilir ki güzel kanepe, masa, sefir ve emsali şeyleri yapmakta, dülgere esnafı ibrâz-ı ehliyet ediyorlar. Ceviz ağaçlarının over tabir olunan özeği ziyade fiyatla alınarak Avrupa'ya gönderilmekte bulunmaktadır.

Zeytin Ağaçları

Zeytin ağaçları münhasıran Derik ve Ğurs nahiyeleri bahçelerini tezyîn etmiştir. A'lâ zeyt çıkarılıp dahil ve haricde sarf olunur. Zeyten bir nevi sabun yapılırsa ise de isti'mâl şayan olmayıp yalnız Kürdler pekçok isti'mâl ederler.

Sumak Ağaçları

Sumak buralarca er'imekte isti'mâl olduğundan ağaçlarının yetiştirilmesine dikkat olunuyor. Sumak yaprağı dahi başkaca menfaatli mahsuldür.

Orman ve Meşe

Hususi ormanlarımız yoktur. Hüdâ-yı nâbit ve mübah neviden olarak aluç, ardıç, pelid ve emsali ağaçlar dağlarda orman ve meşeliğe dönerek Kürdler bu ağaçları kesip ve merkepleriyle getirip mahrûkât için şehir ve kasabalarda satılır. Maamafih hatabın çoğu Diyarbekir'e keleklerle Eğil tarafından getirilmektedir.

Mazı ve Kitre ve Antuf Ağaçlıkları

Bu ağaçlıklar dağlarda yetişen hüdâ-yı nâbit şeyler olup mazı ve kitre ve antuf hasil etmektedir ki civar ahali tarafından toparlanıp bunun için mahsusan oralara giden tüccara satılır. Bunlar boya için isti'mâl olduğundan şehir ve kasabalarda sarfiyat-ı vâkıasının fazlası harice çıkar. Boya nevinden purik, şakaloz, sumak yaprağı, kök boya, cehre, palamud, çiriş dahi buralarda hasil olmaktadır.

Kudret Helvası

Dağlık ve ormanlıkların eşcârı üzerine semadan nüzül eden nimetlerdendir. Ekrâd tâifesi devşirip şehir ve kasabalara getirirler ve bundan bir nevi pekmez dahi yaparlar. Bağ ve bahçeleri olmayan ve bal kovanları yetiştirmeyen dağ kurâsındaki ahalinin ömürlerinde tatlı nevinden me'külâtı işbu kudret helvasına münhasır olur.

Sanayi ve Mamulât

Diyarbekir'de ashab-ı sanayi az değildir. Sanayi ve mamulâtın bu havaliye ve hususuyla ekrâd tâifesine lazım ve münasib olanların her türlü çıkartılır.

Sanayi ve mamulât esnafının başlıcaları şunlardır:

Debbağ, dikici, penbeci, gazzaz, kirişçi, kunduracı, külahçı, boyacı, kassârcı, iplikçi, bardakçı, hallâc, çarşafçı, hasırcı, şerikçi, kuyumcu, tenekeci, mücellid, basmacı, tarakçı, horucu, dokuyucu, yaftacı, mazman, çakmakçı, rüfenkçi, kılıççı, mumcu, dökmeci, çarkçı, dülgere marangoz, hakkak, hayyat, alçıcı, semerci, kalemkâr, sarrac, kelekçi, şurubcu, abacı, nalçı, takakçı, tokacı, leblebici.

Mamulât ve masnû'âtın dahi başlıcaları bunlardır:

Harîr çetarinin envâ'ı, sırmalı çarşaf, harîr aba, harîr kefiyye, envâ'-ı puşi, harîr kuşak, kutni ve harîr kumaşların her türlü, tire çetariler, pamuk kumaşlar, yerli bez, kırmızı bez, beyaz aba, çorap, Kürd abaları, Kürd külahları, Kürd şalları, Kürd keçeleri, Kürd kılıçları, a'lâ kilimler, yerli basma, yerli yazma, envâ'-ı boya işleri, mamulât-ı gaz-zâziyenin a'lâsı ve envâ'ı, nefis harîr boyaları, mülevven sahtiyan, meşin, kösele, mütenevvi' ayakkabılar, kundura, hamam ve el havluları ve envâ'ı, çift âlât ve edevâtı, evânî-i nühâsiyenin envâ'ı, tunç mamulâtının envâ'ı, her nevi

dökme işleri, sîm ü zer ve mücevherat mamulâtı, türlü türlü kalem işleri, teneke mamulâtı, mamulât-ı muytâbiye, mamulât-ı sarraciye, demir mamulâtının envâ'i, kalkan, leblebi, nefis şarab-ı harîr, müskirâtın envâ'i, menekşe şurubları, yağ sabunu, zeyt sabunu, nefis bitim yağı sabunu, mum, desti bardak mamulâtı, lüle-sebil mamulâtı, abanos sigara ağızlıkları ve bastonlar, ceviz ve kavak kanepeler ve masa ve serîr mamulâtı, mamulât-ı ahşâbiyenin her türlü, ma'reke, eğer, kaltak, ebniye ve mimar işleri, ebniye kalem işleri, ebniye nakış işleri, çelenkâriye işleri.

Ticaret

İhracatı teshîl eden esbâb-ı nakliyenin şimdiye kadar sade mekkâri hayvanatına inhisâr etmesi yüzünden ticaret pek azdır. Yalnız Dicle ile Musul ve Bağdad vilayetleri havalisine sevkiyatı var ise de havalî-i mezkûrenin ma'mûriyeti hasılat ve mamulâtımızdan istiğnâ hasıl etmiş ve binâenaleyh kelek gibi sehlû'n-nakl mahrecden layıkıyla istifade olunamamakta bulunmuştur. Lakin bazı senelerde mezkûr vilayetler bu vilayetten zahîre celbi için ihtiyaç görür ise kelek nakliyatından epeyce istifade olunur.

Kelek

Dicle'de sefine seyri kâbil olmadığından merâkib-i nehriye ittihâz olunmuştur. Kelekler üflenip nefesle şişirilen ve üzeri hatab veyahud derikle setr olunan yekdiğere merbût seksenden yüz elli iki yüze kadar tulumlardan ibaret ve kelekçilerin nefesiyle kâimdir. Bu keleklerle Diyarbekir'den Musul'a kadar gidilir. Cizre'den bağlanan kelekler dört yüz tulumdan ibaret olur. Musul'dan Bağdad'a dahi keleklerle gidilmekte ise de nehrin oralarda kesb ettiği cesâmetle mütenâsib olmak üzere dört yüzden bin iki yüze kadar tulumlarla cesîm kelekler bağlanmaktadır.

Eğil nahiyesinden Diyarbekir'e mütemâdiyen hatab nakil etmekte olan kelekler dahi insan ve eşya nakleden keleklerden farksızdır.

Ticaret şimdilik beyân olunan derecelerde ise de saye-i ma'mûriyet-vâye-i cenâb-ı mülûkânede vilayetin büyük cadelerinde şoseler tesviye olduğundan imtiyâzlı şirket arabaları işletilmek üzere tâlibler zuhur ederek mukavele ve ihale şerâiti vilayet ve Nâfia Nezâret-i Celîleleri miyânında derdest-i muhabere bulunmuş ve ihale ruhsatının itâsından sonra celb-i menâfi yolunda daha bazı şirketlerin ortaya atılmasına görenek yolu açılacağından bu suretler mahrecin mebâdî-i husûlû demek olup şu halde ticaret ziyadesiyle ehemmiyet alacağına şüphe kalmamıştır.

Mamulât ve mahsulattan ihracatımız elviyenin istatistik cedvellerinde gösterilmiş ve idhalat ise ihracata nisbetle bir kaç kat ziyade bulunmuştur.

Hayvanat

Hayvanatın bazı envâ'ını beslemekte olan arazimizin bu türlü mahsulünden dahi biraz malumat verilmesi münasib görüldü.

Feres

Feres cinsinin a'lâ ve ednâsı bu vilayette görülür. Mardin sancağında ve çöl içinde cins ve nadir esb ve kısarak yetişmektedir ki urban arasında ferese an'anesiyle cinsiyetleri mazbûttur. Erkek atları daha tay iken satarlar. Lakin kısaraklar pek ziyade pahalı olarak üç beş bin gazi kıymetinde bulunur. Bir re's kısarak, deve ve koyun sürüleri ve sair mâ-melekleri mukabilinde değişik edilir.

Çünkü indlerinde cins kısarağa mâlik olan büyük bir servet sahibi tanıldığından bütün servet ve sâmanları cins kısarak edinmektir. Böyle kısarakları elden çıkarmaları dahi kâbil olmayıp meğer ki can ve kan yolunda büyük bir ızırâr ve müzâyaka ilcâ etmiş ola. Kısaraklarını lâgar bir halde beslerler. Bunların aradıkları mücerred cinsiyet ve seyirde sürat olmasıyla suret-i zâhirece matlûb olan yakışığa bakmazlar.

Ancak böyle ağır kıymetler urbânın ahvâl-i hususiyesinden olup yoksa vilayetin sair mahallerinde bu kısaraklar alım satımca o kıymetlerin beşte biriyle bahâlanır.

Çiftliklerde ve köylerde dahi döl almak için kısarak beslenir. Ednâ cinsi nakliyat işinde kullanılır.

Ester

Esterin kesreti ve iyisi vilayetimizde Cizre kazasındadır. Kaza-i mezkûr Botan denilen ve bir kısmı Bitlis vilayetine merbût olan kıtaya mensub olup Buhtanlılar umumiyetle ester yetiştirirler. Şu kadar bir fark var ki Bitlis dahilindeki Buhtanlıların esterleri ekseriyâ sığır ve beygirin çiftleşmesiyle hasıl olan ve Midilli tabir olunan ufak-tefek şeyler ve Cizre ahalisinin yetiştirdikleri merkeb ve beygirin nutfesi mütemezzicesi mahsulü olarak iri ve cesîm esterlerdir.

Deve

Bu mübarek hayvan ekser mahallerde nasılsa az besleniyor. Halbuki deve cinsinden menfaat husulü bedihî olduğundan çöl ahalisi ve Siverek havalisi kesret üzere besleyerek nakliyat umûrundan ve süt ve mevâlidinden istifade etmektedirler.

Eşek

Eşeği kesret üzere kurâ ahalisi besliyor. Besleyişinin kolaylığıyla hem hafiflik ve hem de her bir nakliyatda yararlığına mebnî eşekliğine bakılmayarak Kürdler indinde itibarı vardır. Bu havali eşekleri siyah cinsten olup bahâları ehven olur. Şehirde merkebcî esnafı dahi esterden ziyade eşek beslemektedirler.

Koyun ve Keçi

Koyun ve keçi çölde ve çölün gayri mahallerde de pek çok besleniyor. Başka mahallerde beslenen ağnâm dahi kış mevsiminde çöle gönderilir. Vilayetin lahm ihtiyacını def etmekle beraber Haleb ve Şam vilayetlerine ve Mısır tarafına senevî bir mikdar ihracatı vardır. Cizre ve Midyat kazalarında bulunan tiftik keçilerinin tiftiği Avrupa'ya kadar çıkar. Yapağı ve revgan-ı sâde hasılatının dahi buraca olan sarfiyatından fazlası yukarılara gönderilir.

Sığır ve Manda

Bu hayvanat dahi buralarda az değildir. Çiftliklerde inek ve dişi manda beslenir ki, döleri alınarak çift işinde istihdam görür. Bazan tüccarı Musul vilayetinden sığır ve manda iştirâsıyla yukarı taraflara götürmek üzere buralara uğradıkta içlerinden beğenilip alınanları dahi vardır.

Ceyran-Geyik-Dağ Esteri

Bu cins hayvanat hâssaten çölde bulunarak saydlarından intifâ olunur. Ceyranlar sürü sürü çöl bâdiyelerinde dolaştıkları için saydaları kolaylıkla vuku bulur. Ahuların âsâr-ı üdebâda senâları görülen o pek sevimli ve yakışıklı gözleri bazan dâm-ı sayyâda bağlı olduğu için sağ tutularak şehrimize getirilmektedir.

Varşak, Çakal, Tilki, Su İti, Sansar, Tavşan, Veseh

Hayvanat-ı mezkûreden veseh dayak yedikçe semizlendiği ve Kürdler tarafından lahmı ekl olunageldiği cihetle tutulur ve semizlenmek için değnekle dayak altına alınarak dayak yedikçe kesb-i semen etmesi üzerine boğazlanır. Diğer hayvanat postlarının kurbanı olmak üzere saydlarında devam olunuyor. Postları kürk yapılarak epeyce câlib-i menfaatir. Yalnız tavşanın saydı telezzüz için olarak lahmı dahi mübahur. Tilkinin lahmını Şâfii mezhebinde olanlar yerler.

Hınzır, Kurt, Pelenk, Ayı, Keftar

Şu yırtıcı hayvanat dahi arazimizin beslediği ecsâmdandır. Hınzır denilen canavar erz tarlalarına sokulup îrâs-ı hasar edegeldiğine mebnî her sene bir mikdarı o tarlalarda kurşunla telef edilir. Kurt, koyun ve keçi ağlarında çobanların tüfengine hedef ve mahsusan beslenen kelmelerin âzûlâlarıyla mecruh olurlar. Postları kürkü dükkanlarında pazara çıkar. Pelenk ve keftar ve ayı yalnız gördükleri insanlara mazarrattan hâli değildirler.

Köpek

Köpek Diyarbakir'de siyah ve haricde beyaz olmak üzere bulunur. Hâssaten şehir kelmelerinin siyahlığından dolayı ebniyenin karataşlarından renk aldıklarını zürefâdan birisi tuhaflik olarak söylemiştir. Köy köpekleri misafirlere saldırageldiğinden gurebâ köylülerden, yanında adam bulundurmamakça köy içinde gezemez. Köylük evlerinin yegâne muhafızı bu köpeklerdir.

Kedi ve Gelincik

Kediler, Van kedileri gibi pek sevimli değilse de bu mûnis hayvan hilkaten latif olduğundan hanelerde bulunması bâr addolunamaz. Kedi biçiminde gelincik denilen hayvanat dahi evlerde ve kırlarda muhtefidir.

Balık, Su Koyunu, Kaplumbağa

Hayvanat-ı mezkûre Dicle'nin civarı ahalisine bahş eylediği yadigârdır. Balık için mahsusan ağlar atılıp tutulur. Lakin cesim balıklar buralarda bulunmaz. Su koyunu dahi bazan sayyâdların bahına düşüyor. Postu kürk için işe yarar. Kaplumbağa mile-i hiristiyaniyeden bazılarının eklini mübah gördüğü hayvan olup bazı derdin tedavisi için yararlığı vardır.

Sülük

Bazı mahallerde sülük gölleri bulunmaktadır. Bu havalice mevsim-i hararetin şiddetinden naşi sülük için ihtiyaç bedihî ve bu göllerin kesretine mebnî mahsulü kâfidir.

Yılan ve Akreb

Yılan şehrimizde vaktiyle rasad altına alındığından derûn-ı şehirde sokması görülüp işitilmemiş ve ancak haricde ara sıra îrâr-ı mazarrat edegelmıştır. Birkaç cins olmak üzere bu havalide bulunur. Akrebin kesreti meşhur ise de şöhreti gibi çoğu harabe mahallerde ve eski ebniyeler içinde bulunmaktadır. Maamafih dokunması nadiren vuku

bulur. Yılan ve akrebin dokunmaması için Rufâi şeyhleri tarafından üzerine havâs okunmuş şerbetler verilmekte olmasıyla bu şerbetlerden içenler havâs sayesinde bu iki muzır hayvandan ürkmeyip ellerine bile alırlar.

Yılan ve akreb sokan adam için fennen şu suretle tedavi olunmak icâb eder: Sokulan mahal efsuncuya emdirildikten sonra ustura ile çizilerek nişadır ruhuna batırılmış bir miktar pamuk üzerine konulur. Bununla beraber dahilen dahi semmin tesiratını mahv etmek için bir gram sülfato bir kupa şerbet ve yahud su içine konularak içirilir. Şayed sokulan adamda titremek gibi şiddet vaki olur ise kırk altmış damla Lokman ruhu bir kadeh şekerli su ile beraber içilmelidir. Bu ilaçların tedariki mümkün olmayan karye ve beyâbân gibi mahallerde yılan ve akreb dokunur ise sokulan yere toprak çamuru konulmalıdır ki fayda eder. İncir yaprağının suyu dahi o yaranın üzerine konulmak faydadan hâli değildir.

Diyarbakir'de ise akreb sokan adamlar için bunun gayri olarak birkaç suretle tedavi olunur. Hepsinden kolayı şudur ki sokulan mahal evvelce emdirilmeli (emdirilmezse de beis yoktur), sonra o yara ustura ile çizilip biraz sarımsak ve bir miktar barut birlikte sahk olunmuş olduğu halde üzerine konmalıdır. Şu tedavinin icrasından yarım saat geçmez geçmez acısı def ve semmi mahv olur. Diyarbakir akreplerinin en büyüğü dokuz boğumlu ise de Mardin sancağında kâin Hasankeyf nahiyesinde daha büyük ve boğumları daha ziyade akrepler var ki semlerinin ziyade şiddetinden naşi soktukları insanların ekserîsi telef olmaktadır.

Bunun için nahiyeyi mezkûrede yitakların altına kıldan mensûc palaslar serilmek ve etrafına bir nevi dikenli çırpılar düzölmek gibi muhafazada itina olunur. Çünkü akrebin vücudu nazik olduğundan bu makûle zarar göreceği sert eşyaya yaklaşmaz. Akreb pek hadîdü'l-mizâc bir şeydir. Bazan yürüdüğü zaman çâr tarafından ateş dizilip abluka edilir ise gidecek yol bulamayarak hiddetinden kendi kendisini zahından sokup telef olur.

Bundan bir asır evvele kadar akreb dahi yılan gibi derûn-ı Diyarbakir'de rasad altında bulunarak dokunmaz iken sonra nasılsa rasadı bozulmuş ve mazarratı görölmeye başlamıştır. Akreb hakkında deverân eden malumat bu muzır ve pis hayvanın cinsine mahsus bir şey olmalıdır. Akreb umumiyetle dişî olmak üzere yaratılmış ve gübreden hasil olup buralarca "köstek" tabir olunan kara böceklerle çiftleştiğinden yavru hasil eder imiş. Akreb sair hayvanat misillü doğuramaz. Yavrusu canlandıktan sonra annesini sokup telef ederek henüz batnından çıkar. Akreb rutubetli ebniyelerde kireçten hasil oluyor. Maamafih patlıcan tohumundan dahi akreb husule geldiği rivayet olunuyor. Şöyle ki tohumlanmış olan patlıcan gübre içine konularak kırk gün kaldıktan sonra her bir tohum bir ufak akreb olduğu görölmüştür. Patlıcan tohumundan akreb almak sızı gibi bazı derdün tedavisi için akreb yağının ziyadesiyle lüzumunu hisseden adamlara mahsustur. Akrebin bahsi mücib-i nefret olmamak kâbil midir?

Kıjık Yahud Beuk

Telef olmuş kene kabuğundan hasil olan şu murdar hayvan dahi mazarratsız değildir. Koyuna mahsus ebniyeler içinde bazan bulunur ki dokunduğu adamı derhal şişirir ve tenkiyeye mübtela etmekle takattan düşürür. Dokunan adam vakit geçmeksizin mutlaka soğuk suya girmeli yahud soğuk su dökülmelidir. Soğuk su dökünmeyenler telef olurlar. Bu hayvan şehir ve kasabaların hiç birinde bulunmaz. Yalnız koyunun yatıldığı ebniyelerde, fakat o da pek nadir bulunur.

Kirpi, tosbağa, yengeç, kurbağa, kertenkele, körsiçan, fare gibi hayvanat dahi bu havalide kesretle bulunmaktadır.

Tuyûr

Tuyûrun ekle mübah olanları mahsusan sayd olunurlar. Mübah ve gayri mübah olarak burada bulunanların ecnâsı zırde derc olundu:

Keklik, ördek, kaz, hindi, leylek, keçe kerkes, kartal, çalağan, papağan, doğan, karakuş, tavûsi, karazağ, bıldırcın, güvercin, kumru, saka kuşu, turna, balıkçın, kaz, yarasa, ishak kuşu, baykuş, tarlı, serçe, bülbül, yaban bülbülü, vahşi bat, askü, danı kuşu, yaban serçesi, incir kuşu, hüdhüd, ebabil, kırlangıç, kagırlak, cure, kör tavuk, boran, torac, pirinç kuşu, yeşil karga, Hasan Hüseyin tavuğu, el kuşu gezeze, mezmezdek, tut kuşu, kum kuşu, karabıtak, mec.

Derûn-ı şehirde ashab-ı merak güvercininin envâ'ını beslemektedirler ki, bunların başka başka neveleri ve isimleri olup sayılan esâmî yüzü mütecavizdir. Bu güvercinler de çifti yüz kuruşa kadar alınır satılır ve uçuruldukça seyre şayan cünbüş ve hareketlerde bulunur. Makbul olanları vardır.

Karyelerde boranhane denilir mahsusan masraflı güvercinhaneler inşa olunmuştur ki her bir güvercinhane on-onbeş bin kuruşla ve bazısı daha ziyade masrafla husule gelmiştir. Bu güvercinhanelerin her birinde bir kaç bin aded sepet konulmuş ve boran denilen kuşlar o sepetleri yuva itihâz etmiştir. Kuşların koğası (gübresi) orada yığılıp bostanlara nakledilir ki bostan mahsulünün lezzetine ve kıraça büyüklüğüne koğanın yardımı olduğu bedîhîdir. Koğalar batmanla bostan ashabına satıldığından güvercinhanelerden bu suretle istifade olunuyor.

Arı

Ekser kurâ ve bazı kasabâta arı kovanlarının tezyidine gayret olunuyor. Bu kovanlardan alınan aselin bir miktarı harice dahi çıkar.

Siird tarafından Diyarbakir'e gelen Pervari balı daha makbuldür.

Vilayetin Vâridâtını Mübeyyin Cedveldir

	Diyarbakir Sancağı	Mardin Sancağı	Maden Sancağı
Emlak ve akar vergisi	654.395	1.126.971	1.757.322
Temettu' vergisi	499.644	554.847	374.211
Bedel-i askerî	428.022	339.025	287.791
Ağnâm resmi	798.912	2.599.208	1.159.438
Maktû' a'sâr bedeli	138.811	1.199.363	662.640
Emanet a'sâr bedeli	457.500	275.833	1.595.167
Orman ve kereste ve pul resmi	15.721	-	9.300
Envâ'-ı ma'âdin	-	-	282
Emlak ve tapu harçları	19.383	30.291	48.403
İcâr ve muaccele-i emlak-ı mîriye	156.389	5.921	42.000
Sayd-ı bahrî	2.810	-	1.750
Sayd-ı nehrî	-	-	661
Mehâkim harçları	58.487	54.787	54.997
Rüsûm-ı mütenevvi'a	3.400	-	3.224
Hasılat-ı müteferrika	5.981	44.989	38.580
Yekûn	3.839.555	6.220.685	6.035.866
Cem'an	1.696.106		

**Mülhakatın Vilayete Olan Bu'd ve Mesafesini
Mübeyyin Cedveldir**

Merkez-i Vilayete Saat	Merkez-i Livaya Saat	Merkez-i Kazaya Saat	Liva	Kaza	Müdürlükler
3	3	3	Diyarbakir	Âmid	Şark
3	3	3			Garb
8	8	8			Mahal
8	8	8			Behramki
12	12	12			Derik
14	14			Lice	
12	12	5			Hani
16	16			Silvan	
12	12	5			Hazro
18			Mardin		
2	6	6			Hams
30	13			Nusaybin	
32	24	2			İlyan
28	10			Midyat	
28	24	10			Hasankeyf
54	36			Çizre	
60	42			Şırnak	
12	6			Avine	
15			Ergani Madeni		
12	3	3			Ergani
8	6	6			Eğil
18	9			Çermik	
23	14	5			Çüngüş
18	18		Siverek		
24	24	9			Bucak
22	26	8			Karakeçi
9	27	9			Karacadağ
20	5			Palu	
16	10	8			Karabekir

Devletlerin Ahvâline ve İstatistiğine Dair Bazı Malumat

Almanya İmparatorluğu

Prusya Krallığı'nın bidâyeti 1113 tarihinde başlayıp 1186 tarihinde Lehistan'ın bir kısmını ve 1283 tarihinde de Almanya memâlikinin hayli yerlerini zabt etmiş ve 1287 tarihinde Fransa ile vukûa gelen muharebe neticesinde Alsas ve Loren eyaletlerini zamîme-i memâlik ederek Almanya İmparatorluğu vücud bulmuştur.

Almanya ittifakına dahil olan hükûmât-ı müstakille üç krallık ve üç büyük dükalık ve dokuz dükalık ve yedi beylik ve üç cumhuriyettir.

İmparator Vilhem Giyom. Vilâdeti fi 10 Mart 1212 senesinde vuku bulup tarih-i hükümeti 12 Kânûn-i Evvel 1278 senesidir. Veliahdı Prens Frederik olup tarih-i vilâdeti 1247 sâlidir. Payitaht Berlin şehridir. Millet-i hâkime protestandır. Prusya'nın arazisi üç yüz altmış iki bin yedi yüz kilometre murabba'ında ve nüfusu yirmi sekiz milyon sekiz yüz yirmi iki bin mikdarında olup müttefikleriyle beraber Almanya beş yüz otuz dokuz bin sekiz yüz on murabba'-ı kilometre araziden ve kırk üç milyon yüz doksan iki bin nüfustan ibarettir. Elli altı bin sekiz yüz altmış beş kilometre demiryolu ve seksen altı kı'ta donanma ve dört bin yedi yüz yetmiş yedi sefâin-i ticariyesi vardır. Vakt-i hazaarda dört yüz yirmi yedi bin iki yüz ve seferde bir milyon dört yüz elli altı bin asker besler. 121.856.000 mark düyûn-ı umumiyesi olup vâridâtı masârifâtına mukabil ve idhalatı ihracatına galibdir.

İngiltere Krallığı

İngiltere Hükümeti 288 tarihinde başlayıp 1119 tarihinde İskoderye memâliki ve 1223 senesinde İrlanda kıtasını iltihak etmiştir. Kırk beş kı'ta memâlik-i müstemlekâttan ma'dûddur.

Kraliçe Viktorya. Vilâdeti 12 Mayıs 1235 senesi ve bidâyet-i hükümeti 6 Haziran 1354 sâlidir. Veliahdı Prens Albert olup tarih-i vilâdeti 1254 senesidir. Payitaht Londra şehridir. Millet-i hâkime protestandır. İngiltere'nin arazisi üç yüz on dört bin dokuz yüz kilometre murabba'ında ve nüfusu otuz beş milyon iki yüz kırk altı bin beş yüz raddesinde olup bütün müstemlekâtıyla beraber arazisi yirmi milyon seksen iki bin kilometre murabba' ve nüfusu iki yüz elli beş milyon beş yüz kırk bin dört yüze balıgdır. Yirmi sekiz bin sekiz yüz yetmiş altı kilometre demiryolu ve beş yüz elli beş kı'ta donanma ve yirmi beş bin yüz seksen beş sefâin-i ticariyesi vardır. Beş yüz yetmiş beş bin yüz asâkir-i berriye ve yetmiş dokuz bin iki yüz asâkir-i bahriye beslemektedir. 768.703.600 İngiliz lirası düyûn-ı umumiyesi olup vâridâtı masârifâtına mu'adil ve ihracatı idhalatına galibdir.

Avusturya İmparatorluğu

Avusturya Hükümeti 373 tarihinde dükalıkla idareye başlayıp Almanya İmparatorluğu ve Macaristan Krallığı taht-ı idaresinde bulunduktan sonra 1251 senesinde imparatorluğa inkılab etmiştir. Macaristan ve Hirvatistan ve serhadât memâlik-i mümtazesindedir.

İmparator Fransuva Josef vilâdeti 16 Ağustos sene 1246 ve imparatorluğu 20 Teşân-i Sâni 1265 senesidir. Veliahdı Prens Rudolf olup vilâdeti 1275 sâlidir. Payitaht Viyana şehridir. Millet-i hâkime katoliktir. Arazisi altı yüz yirmi dört bin iki yüz yirmi altı murabba'-ı kilometre vüs'atinde olarak otuz yedi milyon yedi yüz on dokuz bin üç yüz nüfusa balıgdır. On bir bin dört yüz altı kilometre demiryolu ve altmış sekiz kı'ta donanma ve sekiz bin yüz doksan iki sefâin-i ticariyesi vardır. Hazarda iki yüz elli bir bin ve seferde dokuz yüz elli üç bin beş yüz muntazam asker besler. 3.334.599.500 florin düyûn-ı umumiyesi olup vâridâtı masârifâtından ve idhalatı ihracatından fazladır.

İspanya Krallığı

İspanya Hükümeti 881 senesinde başlayıp 1285 tarihinde zuhur eden ihtilalde Kraliçe İzabella sandalı-i hükümetten azl ve İtalya kralının ikinci mahdûmu Prens Emede kral nasb olunmuş iken ihtilalin temadisi cihetle müşârun-ileyh 1290 tarihinde istifa eylemiş ve bir seneyi mütecâviz müddet cumhuriyetle idare olunmuş ise de tekrar krallığa inkılab ile 1291 senesi Kânûn-ı Evvelinde Kraliçe İzabella'nın mahdûmu Don Alfons kral ta'ayyün etmiştir.

Yedi kı'ta müstemlekâtı vardır. Payitaht Madrid şehridir. Millet-i hâkime katoliktir. İspanya'nın beş yüz sekiz bin altmış altı kilometre murabba'ında arazisi ve on altı milyon altı yüz yirmi üç bin üç yüz nüfusu olup müstemlekâtıyla beraber dokuz yüz kırk bin dokuz yüz elli altı murabba'-ı kilometre araziye ve yirmi beş milyon seksen altı bin altı yüz nüfusu câmi'dir. Altı bin yüz doksan dokuz kilometre demiryolu ve yüz kırk bir sefâin-i harbiye ve bin sekiz yüz dört sefâin-i ticariyesi mevcud olarak hazarda doksan bin ve seferde dört yüz elli bin asâkir-i muntazama bulundurur. 12.523.742.800 frank düyûn-ı umumiyesi vardır. Masârifâtı vâridâtını ve idhalatı ihracatını aşar.

İsveç ve Norveç Krallığı

İsveç Krallığı 392 tarihinde başlayıp 1230 senesinde Norveç Hükümeti Danimarka Krallığı'ndan infikâk ile İsveç'e iltihak eylediğinden o tarihten beri ikisi birlikte idare olunuyor.

Kral Oskar-ı Sâni. Vilâdeti 9 Kânûn-ı Sâni 1245 ve krallığı 6 Eylül 1289 senesidir. Veliahdı Prens Adolf Oskar olup vilâdeti 1276 sâlidir. Payitaht Stokolm şehridir. Millet-i hâkime protestandır. Yedi yüz altmış bin sekiz yüz kilometre murabba'ında arazisi vâsi' ve altı milyon üç yüz seksen beş bin yedi yüz nüfusu câmi'dir. Yedi bin yüz doksan yedi

kilometre demiryolu ve iki yüz doksan dokuz donanma ve on iki bin dört yüz altmış iki sefâin-i ticariyesi vardır. Hazarda otuz beş bin ve seferde iki yüz bin muntazam askeri bulunur. 321.856.600 kron düyûn-ı umumiyesi olup vâridâtı masârifâtından ve idhalatı ihracatından ziyadedir.

İsviçre Cumhuriyeti

Cumhuriyet-i mezkûrenin bidâyeti 700 tarihinde olup bir müddet Roma ve biraz da Fransa tarafından idare olunmuş iken 708 tarihinde müstakil olmuştur.

Reis-i cumhur Mösyö Şenk. Tarih-i ziyâseti 1300 senesidir. Payitaht Bern şehridir. Millet-i hâkime protestandır. Kırk bir bin üç yüz kilometre murabba'ında arazisi ve iki milyon sekiz yüz kırk altı bin yüz nüfusu vardır. İki bin altı yüz otuz yedi kilometre demiryolu mevcut olarak esnâ-yı harbde iki yüz on bin asker çıkarabilir. 50.000.000 frank düyûn-ı umumiyesi bulunur ki masârifâtı vâridâtına ve idhalatı ihracatına galib olmuştur.

İtalya Krallığı

İtalya Hükümeti 389 tarihinde dükahlıkla başlayıp 1130 senesinde Sardunya Krallığı'na tahvil olunmuş ve 1266 tarihinde inkilâbât-ı zamâne ile İtalya Krallığı vücuda gelmiştir.

Kral Homert. Vilâdeti 1261 ve krallığı 1295 senesidir. Payitaht Roma şehridir. Millet-i hâkime katoliktir. İki yüz doksan altı bin üç yüz kilometre murabba'ında araziye ve yirmi sekiz milyon dört yüz otuz yedi bin nüfusu câmi'dir. Sekiz bin iki yüz seksen dokuz kilometre demiryolu ve altmış yedi donanma ve sekiz bin altmış bir sefâin-i ticariyesi bulunarak hazarda iki yüz otuz yedi bin sekiz yüz ve seferde seksen altı bin asker bulundurulur. 9.883.021.000 frank düyûn-ı umumiyesi olup vâridâtı masârifâtından biraz fazla ve idhalatı ihracatından ziyadedir.

Bad Dükalığı

Bad Hükümeti Almanya'da vaki ve ittifaka dahildir. 961 tarihinde bidâyet edip 1221 senesinden sonra Bebek Dükahlığı'na tahavvül ile idare olunuyor.

Düka Frederik Luiz. Vilâdeti 1243 ve dükahlığı 1273 senesidir. On beş bin kilometre murabba' arazisi ve bir milyon beş yüz yetmiş bin yüz nüfusu vardır. 329.007.700 mark düyûn-ı umumiyesi olup masârifâtı vâridâtından fazladır.

Bavyera Krallığı

Bavyera Hükümeti Almanya memâlikinde ve ittifakı dahilindedir. 1005 tarihinde dükahlıkla idareye başlayıp 1220 senesinde krallığa tahavvül eyledi. Kral Lui, vilâdeti 13 Ağustos 1263 ve krallığı 26 Şubat 1281 sâlidir. Payitaht Münih şehridir. Yetmiş beş bin sekiz yüz kilometre murabba' araziden ve dört milyon sekiz yüz altmış üç bin dört yüz nüfustan ibarettir. 1.336.662.600 mark düyûn-ı umumiyesi olarak vâridât ve masârifâtı karşılamıştır.

Belçika Krallığı

Belçika Felemenk Hükümeti idaresinde olduğu halde ihtilâl münasebetiyle 1246 tarihinde iltirâk ve krallığa inkilâb etmiştir.

Kral Leopold-ı Sâni. Vilâdeti 28 Mart 1251 ve krallığı 9 Temmuz 1282 senesidir. Payitaht Brüksel şehridir. Millet-i hâkime katoliktir. Yirmi dokuz bin dört yüz elli kilometre murabba'ında arazisi ve beş milyon beş yüz otuz altı bin altı yüz nüfusu bulunuyor. Dört bin yüz on iki kilometre demiryolu ve yüz üç sefâin-i ticariyesi olarak hazarda kırk altı bin iki yüz ve seferde yüz üç bin asker çıkarır ki bunun sekizde biri mustahfiz ve kusûru muntazam askerdir. 1.759.836.400 frank düyûn-ı umumiyesi bulunup vâridâtı masârifâtından ve ihracatı idhalatından biraz noksandır.

Portekiz yahud Portugal Krallığı

Portekiz Hükümeti 534 tarihinde ibtidâ edip bir müddet İspanya Hükümeti idaresinde kaldıktan sonra müstakil oldu. Altı kıt'a müstemlekâtı vardır.

Kral Lui Filip. Vilâdeti 19 Teşrin-i Evvel 1254 ve krallığı 30 Teşrin-i Evvel 1278 senesidir. Payitaht Lizbon şehridir. Müstemlekâtıyla beraber arazisi bir milyon dokuz yüz on altı bin yedi yüz seksen kilometre murabba'ında ve nüfusu sekiz milyon elli bir bin yüz râddesindedir. Bin altı yüz doksan sekiz kilometre demiryolu ve kırk bir kıt'a donanması ve dört yüz doksan yedi sefâin-i ticariyesi olup hazarda otuz dört bin sekiz yüz ve seferde yetmiş sekiz bin muntazam asker besler. 387.659.000 menleres düyûn-ı umumiyesi bulunuyor. Masârifâtı vâridâtından ve idhalatı ihracatından ziyadedir.

Danimarka Krallığı

Danimarka Hükümeti 308 tarihinde bidâyet edip 865 senesi Şelzviç ve Hevlistan dükahlıkları ve 1231 senesi dahi Lavrenburg memâlikî iltihâkıyla cesâmet bulmuştur.

Dört kıt'a müstemlekâtı dahi vardır.

Kral Kristiyan. Vilâdeti 28 Mart 1234 ve krallığı 3 Teşrin-i Sâni 1280 tarihidir. Veliâhdı Prens Frederik Şarl olup vilâdeti 1259 sâlidir. Payitaht Kopenhag şehridir. Millet-i hâkime protestandır. Müstemlekâtıyla beraber iki yüz otuz bin dört yüz seksen murabba'-ı kilometre araziye ve yirmi milyon doksan dokuz bin üç yüz yirmi bir nüfusu cami olarak

bin beş yüz yetmiş altı kilometre demiryolu ve altmış bir kıt'a donanma ve üç bin iki yüz yetmiş bir sefâin-i ticariyesi vardır. Kırk dokuz bin asker çıkarır ki, on dört bini nizamiye ve otuz beş bini redifür. 173.326.600 kron düyûn-ı umumiyesi olarak vâridâtı masârifâtından fazla ve ihracatı idhalatından noksan bulunuyor.

Rusya İmparatoru

Rusya Hükümeti 248 tarihinde dükalıkla ibtidâ edip 581 senesinde büyük dükalığa ve 1134 sâlinde imparatorluğa tahavvül etmiştir.

İmparator Aleksandr. Viladeti 1262 ve imparatorluğu 1297 senesidir. Payitaht Petersburg şehridir. Millet-i hâkime ortodokstur.

Arazisi yirmi bir milyon yedi yüz iki bin sekiz yüz murabba'-ı kilometre vüs'atinde ve nüfusu seksen sekiz milyon on sekiz bin sekiz yüz râddesindedir. Yirmi iki bin dört yüz otuz dört kilometre demiryolu ve üç yüz seksen dokuz kıt'a donanma ve üç bin dokuz yüz iki sefâin-i ticariyesi vardır. Hazarda sekiz yüz seksen dört bin ve seferde bir milyon iki yüz elli bir bin asker çıkarır. 355.869.909 ruble düyûn-ı umumiyesi olup vâridâtı masârifâtına mukabil ve ihracatı idhalatına galibdir.

Saksonya Krallığı

Saksonya yahud Saks Hükümeti, Almanya memâlikinde ve ittifakı dahilindedir. 829 tarihinde dükalıkla başlayıp 1222 senesinde krallık vücud bulmuştur.

Kral Şarl. Vilâdeti 12 Haziran 1234 ve krallığı 1270 senesidir. Veliyahdı Prens Ogüst olup vilâdeti 1261 senesidir. Payitaht Dzerd şehridir. On dört bin dokuz yüz kilometre murabba'ında arazisi ve iki milyon dokuz yetmiş bin iki yüz nüfusu vardır. Altmış bin asker çıkarır. 669.583.400 taler düyûn-ı umumiyesi bulunuyor ve vâridâtı masârifâtına tekâbül ediyor.

Fransa Cumhuriyeti

Fransa Hükümeti eski olup inkılabâta uğraya uğraya 1207 tarihinde cumhuriyete tebeddül eyledi. 1219 senesinde Birinci Napolyon imparator nash olunup 1231 senesinde müşârun-ileyh nefy ile tekrar cumhuriyet meydan almış ve Üçüncü Napolyon reis-i cumhur bulunduğu halde 1268 senesinde namına imparatorluk ilan olunmuştur.

1287 senesinde Prusya ile muharebe ederek mağlub ve esir düştüğünden sandalî-i hükümetten inip yine cumhuriyet avdet eyledi.

Sekiz kıt'a müstemlekatı vardır.

Reis-i cumhur Mösyö Grevi. Payitaht Paris şehridir. Millet-i hâkime katoliktir. Müstemlekâtıyla beraber beş yüz yirmi sekiz bin beş yüz kilometre murabba' araziye ve kırk üç milyon üç yüz yirmi sekiz bin altı yüz nüfusu câmi'dir. Yirmi altı bin yüz altmış altı kilometre demiryolu ve üç yüz seksen kıt'a donanma ve on beş bin elli sekiz sefâin-i ticariyesi olup hazarda dört yüz doksan beş bin ve seferde bir milyon üç yüz otuz bin asâkir-i muntazama çıkarır. 1.235.339.500 frank düyûn-ı umumiyesi bulunarak vâridâtı masârifâtına mukabil ve idhalatı ihracatından ziyadedir.

Felemenk Krallığı

Felemenk yahud Pepya Hükümeti 989 tarihinde cumhuriyetle idareye başlayıp 1231 senesi Lüksemburg Dükalığı birleşmekle krallık teşekkül etmiştir.

Dört kıt'a müstemlekâtı vardır.

Kral Lui Filip. Vilâdeti 1254 ve krallığı 1278 senesidir. Payitaht Amsterdam şehridir. Millet-i hâkime protestandır. Arazisi üç yüz yirmi dokuz bin ve müstemlekâtıyla beraber iki milyon iki yüz seksen bin sekiz yüz kilometre murabba'ında vâsi' ve yalnız Felemenk dört milyon altmış bin beş yüz ve müstemlekâtıyla beraber yirmi bir milyon dokuz yüz otuz sekiz bin dört yüz nüfusu câmi' olarak bin dokuz yüz bir kilometre demiryolu ve yüz yirmi kıt'a donanma ve bin yüz yirmi sefâin-i ticariyesi vardır. Hazarda kırk sekiz bin ve seferde yüz yirmi bin muntazam asker besler. 943.215.600 florin düyûn-ı umumiyesi olup masârifâtı vâridâtını ve idhalatı ihracatını aşar.

Vertenburg Krallığı

Vertenburg Hükümeti Almanya memâlikinde ve ittifakındadır. 901 tarihinde dükalıkla idare olunmağa başlayıp 1221 senesinde krallığa tahavvül etti. Kral Şarl-Frederik, vilâdeti 15 Eylül 1239 ve krallığı 1280 senesidir. Payitaht Ştuttgart şehridir. On dokuz bin beş yüz kilometre murabba'ında arazisi ve bir milyon dokuz yüz yetmiş bin iki yüz nüfusu bulunarak icabında elli bin asker çıkarabilir. 376.756.200 mark düyûn-ı umumiyesi bulunuyor. Vâridâtı masârifâtını biraz geçer.

Yunan Krallığı

Yunan kıtası 857 senesinden beri Saltanat-ı Seniyye cânibinden idare olunur iken muahharan ayrılp Bayyera kralının mahdûm-ı sânişi Prens Oton krallığa gelmiş ise de müddet-i kalîle zarfında zuhur eden ihtilal üzerine müşârun-ileyh tard ve 1280 tarihinde İngiltere Devleti tarafından yedi kıt'a cezîreleri Yunanistan'a rabt ile Danimarka kralının mahdûm-ı sânişi kral tayin olunmuştur.

Kral Yorgi Ferdinando Jorj. Vilâdeti 1263 ve krallığı 1280 senesidir. Veliâhdı Prens Kostantin olup vilâdeti 1285 sâlidir. Payitaht Atina şehridir. Millet-i hâkime Rum ortodokstur. Arazisi altmış beş bin iki yüz kilometre murabba'ında ve nüfusu iki milyon altmış yedi bin yedi yüz râddesindedir. On iki kilometre demiryolu ve on beş donanma ve beş bin dört yüz otuz yedi sefâin-i ticariyesi vardır. Hazarda beş bin ve seferde elli bin asâkir-i muntazama besler. 490.407.300 drahmi düyûn-ı umumiyesi bulunup masârîfâtı vâridâtının iki mislinden ziyade ve idhalatı ihracatına nisbetle yine o râddededir.

Japon İmparatorluğu

Japon Hükümeti Miladın on ikinci asrından başlayıp memâlikini bir takım cezireler teşkil eder.

İmparator Mutudono Hibito. Vilâdeti 1269 ve imparatorluğu 1284 senesidir. Millet-i hâkime budadır. Üç yüz seksen iki bin dört yüz kilometre murabba'ında araziye ve otuz dört milyon üç yüz otuz sekiz bin dört yüz nüfusu câmi' olarak yirmi yedi kıt'a donanması vardır. Altmış bir bin asâkir-i muntazama istihdam eder. 306.721.700 pens düyûn-ı umumiyesi olup vâridâtı masârîfâtıyla karşılanmış ve idhalatı ihracatından fazla bulunmuştur.

Çin İmparatorluğu

Çin Hükümeti Miladın on üçüncü asrından bidâyetle on altıncı asırda Avrupa ile münasebâta başladı. Himayesinde altı kıt'a memâlik de vardır.

İmparator Çung Çi. İmparatorluğu 1291 senesidir. Payitaht Pekin şehridir. Himayesindeki memâlikle beraber arazisi on bir milyon sekiz yüz on dört bin üç yüz kilometre murabba'ında vâsi' ve dört yüz bir milyon altı yüz seksen bin nüfusu câmidir. Elli altı donanması olup hazarda üç yüz on bin ve seferde bir milyon asâkir-i muntazama bulunur. 36.500.000 naul düyûn-ı dahilisi olup vâridâtı masârîfâtına mukabil ve idhalatı ihracatına galibdir.

Brezilya İmparatorluğu

Brezilya memâliki 906 tarihinde Alvarez nam kaptan tarafından keşf olunup bir müddet Felemenk ve İspanya hükümetlerinin taht-ı idaresinde kaldıktan sonra 1238 senesinde imparatorluğa tahavvül etmiş ve imparatorluğuna Portekiz kralının mahdumu tarayyûn etmiş idi.

İmparator Don Pedro. Vilâdeti 1241 ve imparatorluğu 1247 senesidir. Payitaht Riyojenya şehridir. Millet-i hâkime katoliktir. Sekiz milyon üç yüz otuz yedi bin iki yüz kilometre murabba'ında araziye ve on milyon yüz sekiz bin iki yüz nüfusu câmi' olarak üç bin elli sekiz kilometre demiryolu ve kırk yedi kıt'a donanması vardır. Hazarda on beş bin üç yüz ve seferde otuz iki bin asker besler. 612.965.300 milreyis düyûn-ı umumiyesi olup vâridâtı masârîfâtından ve ihracatı idhalatından biraz ziyadedir.

Müctemi'a-i Amerika Cumhuriyeti

Müctemi'a-i Amerika memâliki İngiltere'nin taht-ı idaresinde bulunduğu halde 1487 tarih-i Miladîsinde vaki olan ihtilal sebebiyle düvel-i muazzamadan bazılarının himayeleri üzerine İngiltere'den tefrik ve otuz beş eyalet yekdiğere rabt ve telhik olunarak cumhuriyete tebeddül etmiştir.

Reis-i cumhur (...). Payitaht Vaşington şehridir. Millet-i hâkime protestardır.

Cumhuriyet-i mezkûrenin hâvi olduğu hükûmât bunlardır:

New Angleter hükümetleri 6, Memâlik-i vasatî hükümetleri 7, Cenûb-ı şarkî hükümetleri 5, Memâlik-i cenûbiye hükümetleri 7, Merkez hükümetleri 11, Okyanus'daki hükûmât 3, nevâhî 11.

Hükûmât-ı müctemi'anın beş milyon üç yüz kırk dokuz bin otuz iki kilometre murabba'ında arazisi ve beş milyon üç yüz yetmiş altı bin nüfusu olup yüz otuz dokuz bin iki yüz kırk kilometre demiryolu ve yüz otuz sekiz kıt'a donanma ve yirmi bir bin beş yüz kırk yedi sefâin-i ticariyesi vardır. Hazarda yirmi altı bin ve seferde yüz on sekiz bin muntazam asker bulundurur. 1.919.336.700 dolar düyûn-ı umumiyesi bulunarak masârîfâtı vâridâtını ve ihracatı idhalatını geçer.

Romanya Krallığı

Saltanat-ı Seniyye'nin taht-ı idare-i aliyyesinde emâretle idare olunur iken Berlin Muâhedesini üzerine kesb-i istiklal ve krallığa inkılab eyledi.

Kral Şarl. Vilâdeti 20 Nisan 1255 ve emâreti 20 Nisan 1283 ve krallığı 1295 senesidir. Millet-i hâkime ortodokstur. Yüz yirmi dokuz bin dokuz yüz kilometre murabba'ında arazisi ve beş milyon üç yüz yetmiş altı bin nüfusu bulunup bin üç yüz altmış altı kilometre demiryolu ve on donanması vardır. Hazarda on dokuz bin yedi yüz ve seferde yüz elli üç bin asker besler. 505.019.900 frank düyûn-ı umumiyesi bulunarak vâridât ve masârîfâtı mukabil ve idhalatı ihracatına galibdir.

Sırbıye Krallığı

Saltanat-ı Seniyye'nin tâbiyyetinde emâretle idare olunur iken Berlin Muâhedesini üzerine kesb-i istiklal ederek krallık teşekkül etmiştir.

Kral Milan Opronoviç. Vilâdeti 1275 ve emâreti 1285 ve krallığı 1295 sâlidir. Payitaht Belgrad şehridir. Millet-i hâkime

ortodokstur. Kırk sekiz bin altı yüz kilometre murabba'ında araziyi ve bir milyon yedi yüz bin iki yüz nüfusu hâvidir. Hazarda elli bin ve seferde iki yüz altmış beş bin asker çıkarır. 100.000.000 frank düyûn-ı umumiyesi bulunarak vâridâtı masârifâtına müsavî ve ihracatı idhalatından fazladır.

Karadağ Prenslığı

Devlet-i Aliyye'nin tâbiyyetinde emâretle idare olunduğu halde Berlin Ahidnâmesi üzerine müstakil kaldı. Prens Nikola. Vilâdeti 1256 ve emâreti 1286 ve istiklal-i hükümeti 1295 tarihidir. Millet-i hâkime ortodokstur. Dokuz bin kilometre arazisi ve iki yüz yetmiş iki bin nüfusu bulunarak vâridâtı masârifâtıyla birleşmiştir.

Fas Padişahlığı

Fas Hükümeti 1009 senesinde başlayıp 1270 tarihinde Abdurrahman Sultan'ın fevtinden Seyyid Muhammed Sultan'ın hükümdarlığı ve 1290 senesinde Hasan Sultan'ın padişahlığı vuku bulmuştur. Payitaht Fas şehridir. Millet-i hâkime İslâm'dır. Altı yüz yetmiş iki bin üç yüz kilometre murabba'ında araziyi ve altı milyon beş yüz bin nüfusu câmi'dir. On iki donanması bulunup hazarda dört bin ve seferde yüz elli bin asker besler. Vâridât ve masârifâtı karşılayarak idhalatı ihracatını biraz aşar.

İran Şahlığı

İran Hükümeti'nin başlangıcı beşinci asra musâdif olup haylice tebeddülâta uğradığı halde 1211 tarihinde idare-i müstakille kesb etmekle Fetih Ali şah oldu. 1250 sâlinde Mehmed Şah ve 1265 tarihinde Nasıruddin Şah zimâm-ı hükümete nail olmuştur.

Vilâdeti 1246 senesidir. Payitaht Tahran şehridir. Millet-i hâkime İslâm'dır. Bir milyon altı yüz kırk yedi bin kilometre murabba' arazisi ve yedi milyon altı yüz elli üç bin nüfusu bulunup hazarda yirmi bir bin muntazam ve seferde elli bir bin gayr-i muntazam asker çıkarır. Vâridâtı masârifâtını ve idhalatı ihracatını aşmıştır.

Seyyid Haşim Emâreti

Millet-i hâkime İslâm'dır. Seyyid Haşim Hükümeti üç yüz otuz bin murabba'-ı kilometre araziden ve bir milyon iki yüz bin nüfustan ibaret olarak icabında altmış bin asker çıkarır.

Misket Emâreti

Millet-i hâkime İslâm'dır. Misket Hükümeti altı yüz elli bin kilometre murabba'ında araziyi ve bir milyon altı yüz bin nüfusu câmi'dir. Dört kıt'a donanması olup inde'l-icab seksen bin asker bulundurulur.

Zengibar Emâreti

Emir Seyyid Bergaş. Millet-i hâkime İslâm'dır. Zengibar Hükümeti on beş bin dokuz yüz kilometre murabba' araziye ve yedi yüz bin nüfusa mâlik olarak üç kıt'a donanması ve bin beş yüz muntazam askeri vardır. İdhalatı ihracatından fazladır.

Afgan Emâreti

Millet-i hâkime İslâm'dır. Afgan Hükümeti yedi yüz yirmi bir bin yedi yüz murabba'-ı kilometre vüs'atinde araziyi ve dört milyon nüfusu câmi'dir. Hazarda on bin ve seferde iki yüz bin asker besler.

Lüksemburg Krallığı

Millet-i hâkime katoliktir. Lüksemburg'un iki bin beş yüz seksen yedi kilometre murabba'ında arazisi ve iki yüz dokuz bin beş yüz nüfusu bulunarak üç yüz yirmi kilometre demiryolu ve üç yüz altmış askeri vardır. 25.170.000 frank düyûn-ı umumiyesi bulunuyor. Vâridâtı masârifâtından efzûn ve idhalatı ihracatından pek dūadır.

Hesgran Dükalığı

Mezkûr dükalık Almanya ittifakına dahildir. Yedi bin altı yüz kilometre murabba'ında arazisi ve dokuz yüz altı bin dokuz yüz nüfusu bulunarak on bin asker çıkarır. 25.691.800 mark düyûn-ı umumiyesi olup vâridâtı masârifâtını ödeyip artar.

Siyam Krallığı

Asya'dadır. Millet-i hâkime budadır. Siyam memâliki yedi yüz yirmi dokuz bin sekiz yüz kilometre murabba'ında ve nüfusu beş milyon yedi yüz elli bin râddesindedir. On dört donanması ve yetmiş bir sefâin-i ticariyesi bulunarak lüzumunda ahalişi hep askerdir.

20.000.000 frank düyûn-ı umumiyesi vardır. İhracatı idhalatının iki mislidir.

Enam Hükümeti

Hind-i Çini'de vaki olup millet-i hâkime putperesttir. Enam memâlikî el-yevm Fransa askeri tarafından işgal olunarak müdafaada bulunuyor ise de mağlubdur. Dört yüz kırk bin beş yüz kilometre murabba'ında arazisi ve on iki milyon yüz bin nüfusu vardır. Yüz elli bin asker çıkarır.

Birman Hükümeti

Hükümet-i mezkûre Hind-i Çini'dedir. Bir milyon yirmi bin kilometre murabba' araziden ve sekiz milyon nüfustan ibarettir.

Madagaskar Hükümeti

Millet-i hâkime protestandır. Hükümet-i mezkûrenin beş yüz doksan bir bin altı yüz murabba'-ı kilometre arazisi bulunup nüfusu beş milyondur. İhracatı idhalatının iki mislinden fazladır.

Habeş İmparatorluğu

Millet-i hâkime katoliktir. Habeşistan Hükümeti'nin arazisi yedi yüz elli bin kilometre murabba'ında olup dört milyon beş yüz bin nüfusu vardır. Hazarda on iki bin ve seferde kırk bin asker besler. Vâridât masârifâtını öder.

Oranj Hükümeti

Hükümet-i mezkûre Afrika'nın garb-ı cenûbindedir. Millet-i hâkime protestandır. Yüz on bir bin beş yüz murabba'-ı kilometre araziye ve yüz otuz üç bin beş yüz nüfusu câmi'dir. Vâridât ve masârifâtı birleşmiş ve idhalatı ihracatından fazla görünmüştür.

Liberya Cumhuriyeti

Cumhuriyet-i mezkûre Müttefika-i Amerika himayesindedir. Otuz yedi bin iki yüz kilometre murabba'ında araziye ve bir milyon elli bin nüfusu câmi'dir. Yüz elli altı kilometre demiryolu ve yedi bin askeri vardır. 500.000 dolar düyûn-ı umumiyesi bulunarak vâridât ve masârifâtı birleşmiştir.

Ekvador Cumhuriyeti

Cumhuriyet-i mezkûreye Hatt-ı İstivâ Cumhuriyeti dahi denir. Millet-i hâkime katoliktir. Altı yüz kırk üç bin iki yüz murabba'-ı kilometre araziden ve dokuz yüz kırk altı bin nüfustan ibarettir. Üç kıt'a donanma gezdirir ve bin iki yüz asker besler. 1.834.000 İngiliz lirası düyûn-ı hariciyesi bulunup vâridâtı masârifâtına mütekârib ve ihracatı idhalatına galibdir.

Meksika Cumhuriyeti

Cumhuriyet-i mezkûre Amerika'dadır. İki milyon yedi yüz bin kilometre murabba' arazisi ve dokuz milyon altı yüz elli altı bin altı yüz nüfusu olup bin sekiz yüz altmış beş kilometre demiryolu ve dört kıt'a donanma ve dört yüz yirmi bir sefâin-i harbiyesi vardır. Yirmi iki bin asker beslemekte ve 144.953.700 dolar düyûn-ı umumiyesi bulunmaktadır. Vâridâtı masârifâtından dîn ve ihracatı idhalatından efzûndur.

Kolombiya Hükûmât-ı Müctemi'ası

Hükûmât-ı mezkûre Amerika'dadır. Arazisi sekiz yüz otuz bin yedi yüz kilometre murabba'ında ve üç milyon bin üç yüz nüfus râddesindedir. Yüz yirmi bir kilometre demiryolu olup lüzumunda üç yüz bin asker çıkarır. 17.483.100 düyûn-ı umumiyesi vardır. Vâridâtı masârifâtından noksan ve ihracatı idhalatından ziyade olur.

Paraguay Cumhuriyeti

Cumhuriyet-i mezkûr Amerika'dadır. İki yüz otuz sekiz bin iki yüz kilometre murabba'ında araziye ve bir milyon nüfusu câmi' olarak yetmiş iki kilometre demiryolu vardır. Vâridâtı masârifâtından dîn ve idhalatı ihracatından efzûndur.

Uruguay Cumhuriyeti

Mezkûr cumhuriyet Amerika'dadır. Yüz seksen altı bin dokuz yüz kilometre murabba'ında arazisi olup nüfusu ise dört yüz kırk bine bâliğdir. Üç yüz yetmiş beş kilometre demiryolu ve yirmi iki bin askeri vardır. Vâridâtı masârifâtını aşmaktadır.

Haiti Cumhuriyeti

İşbu cumhuriyet dahi Amerika'dadır. Millet-i hâkime katoliktir. Yirmi üç bin dokuz yüz kilometre murabba'ında arazisi ve dokuz yüz elli bin nüfusu hâvi olarak iki kıt'a donanması ve altı bin sekiz yüz muntazam askeri vardır. 13.481.000 dolar düyûn-ı umumiyesi olarak vâridâtı masârifâtından ve idhalatı ihracatından fazladır.

Arjantin Cumhuriyeti

Cumhuriyet-i mezkûre Amerika'dadır. Üç milyon elli bir bin yedi yüz murabba'-ı kilometre vüs'atinde arazisi ve iki milyon dört yüz bin nüfusu bulunarak iki bin yedi yüz yetmiş üç kilometre demiryolu ve yirmi yedi donanması vardır. Yedi bin iki yüz muntazam asker besler. 81.596.900 pezo düyûn-ı umumiyesi olup vâridât ve masârifâtı mütেকârib ve ihracatı idhalatına galibdir.

Venezuela Hükümet-i Müctemi'ası

Bu hükümetler de Amerika'dadır. Arazisi bir milyon yüz otuz yedi bin altı yüz murabba'-ı kilometre vüs'atinde ve nüfusu bir milyon yedi yüz seksen dört bin iki yüz râddesinde olup yüz on üç kilometre demiryolu ve dört kır'a donanma ve iki bin iki yüz askeri vardır. 12.962.100 venezulanos düyûn-ı umumiyesi olarak vâridâtı masârifâtından fazla ve ihracatı idhalatından ziyade bulunur.

Peru Cumhuriyeti

Bu cumhuriyet de Amerika'dadır. Millet-i hâkime katoliktir. Bir milyon yüz on dokuz bin dokuz yüz kilometre murabba' araziye ve üç milyon elli bin nüfusu câmi' olarak 2510 kilometre demiryolu ve on yedi kır'a donanma ve yüz elli beş sefâin-i ticariyesi vardır. Haza da dört bin altı yüz ve seferde on altı bin muntazam asker besler. 213.882.600 sol düyûn-ı umumiyesi bulunup vâridâtı masârifâtından biraz fazla ve ihracatı idhalatından ziyadedir.

Havai Krallığı

Mezkûr hükümet Amerika'da Sandvik adalarını câmi' olup millet-i hâkime protestandır. On yedi bin kilometre murabba' araziden ve elli yedi bin dokuz yüz nüfustan ibaret bulunarak yirmi üç kilometre demiryolu ve seksen üç kır'a sefâin-i ticariyesi ve dört yüz askeri vardır. 388.900 dolar düyûn-ı umumiyesi bulunur. Vâridâtı masârifâtından dîn ve ihracatı idhalatından efvündür.

Şili Cumhuriyeti

Bu cumhuriyet Amerika-yı cenûbidedir. Millet-i hâkime katoliktir. Üç yüz yirmi bir bin dört yüz kilometre murabba'ında arazisi vâsi' ve iki milyon yetmiş beş bin yüz nüfusa bâliğdir. Bin altı yüz seksen dokuz kilometre demiryolu ve yirmi üç donanma ve kır dokuz sefâin-i ticariyesi vardır. Haza da üç bin beş yüz ve seferde elli bin muntazam asker besler. 7.458.200 pezo düyûn-ı umumiyesi bulunup vâridâtı masârifâtından azdır ve ihracatı idhalatından ziyadedir.

Bolivya Cumhuriyeti

Mezkûr cumhuriyet dahi Amerika'dadır. Millet-i hâkime katoliktir. Arazisi bir milyon iki yüz doksan yedi bin murabba'-ı kilometre vüs'atinde ve nüfusu iki milyon üç yüz yirmi beş bin râddesindedir. Üç bin asker besliyor. 6.000.000 İngiliz lirası düyûn-ı umumiyesi bulunup vâridâtı masârifâtından pek dîn ve idhalatı ihracatından efvündür.

Dominiken Cumhuriyeti

Bu cumhuriyet de Amerika'dadır. Millet-i hâkime katoliktir. Elli üç bin üç yüz kilometre murabba' arazisi ve üç yüz bin nüfusu olup 734.000 İngiliz lirası düyûn-ı umumiyesi vardır. Vâridât ve masârifâtı birleşmiş ve idhalatı ihracatını aşmıştır.

Amerika-yı Vüstâ Cumhuriyeti

Millet-i hâkime katoliktir. Dört yüz elli bin yedi yüz kilometre murabba' arazisi ve iki milyon beş yüz otuz dört bin dört yüz nüfusu câmi'dir. İki yüz iki kilometre demiryolu ve yirmi bir kır'a sefâin-i ticariyesi bulunup lüzumunda yüz dört bin asker çıkarabilir. 18.409.800 dolar düyûn-ı umumiyesi olarak vâridât ve masârifâtı mütেকârib ve ihracatı idhalatına galibdir.

İhtar ve İ'tizâr

Sâlnâmenin kısm-ı evveline aid malumat-ı umumiye ve ahvâl-i hususiye-i vilayetin sureti tertibi vâli-i âli-i vilayet devletlü Samih Paşa hazretlerinin tarifât-ı celileleri eseri olduğu gibi kısm-ı sânisinden ibaret olan vilayetin mükemmel tarihçesi yine vali-i müşârun-ileyh hazretlerinin arzu-yı devletleri üzerine serâmedân-ı üdebâdan esbak Mardin Mutasarrıfı saadetlü Said Paşa hazretleri kaleme almakta oldukları *Tarih-i Umumi'* den hülâsa ederek matbaamıza ihdâ buyurmuştur.

Bi-tevfikihî teâlâ sene-i âtiyede daha mükemmel suretle ihracına çalışılacağı musammem olup şu kadar ki noksandan sâlim olmayan mündericâtımızın hata ve sehvlerinden dolayı erbâb-ı mütalaanın ma'a'l-i'tizâr afvları ümid ve rica olunur.

SALNÂME-İ VİLAYET-İ DİYARBEKİR

Sene 1302 [1884-1885]

Kısmı Sâni

VİLAYETİN TARİHÇESİ

Sahib-i Eser
Saâdetlü Said Paşa Hazretleridir.

Institut kurde de Paris

[VİLAYETİN TARİHÇESİ]

Diyarbakir Tarihçesi

Diyarbakir vilayeti ki Cezîre-i mâ-beyne'n-nehreyn kıtasının kısm-ı şimalîsiyle Kürdistan kıtasının kısm-ı garbîsini hâvi bir dairedir. Gerek şu dairenin gerek cezîre ve Kürdistan kıtalarının mebde-i umrândan beri sebkât eden vekâyî-i tarihiyeleri bi-mennihî teâlâ yazmakta olduğumuz *Tarih-i Umumi*'de tafsîl olunuyor. Tarih-i mezkûrun ikmal ve neşri biraz vakte muhtac olduğundan şimdilik vilayet-i merkûme ile cezîre bilâdından vukuatca Diyarbakir'e münasabet-i kadîme ve tabiiyesi olan bazı mahallere mahsus olmak üzere bir hülâsa-i tarihiye tertibi valî-i vilayet devletlü Samih Paşa hazretleri taraflarından arzu buyurulmakla saye-i muhâssenât-vâye-i hazret-i padişahîde ebnâ-i vatanımıza hizmet olmak mülâhazasıyla işbu tarihçe kaleme alındı.

Said

Mukaddime

Cezîre-i mâ-beyne'n-nehreyn denilen kıta ki Asya-yı Osmanî'de ve Fırat ile Dicle nehirleri arasında vaki bir daire-i mütetâvileden ibarettir. Arz-ı şimalînin otuz üç derece elli dakikasındaki mültekâ-yı nehreynden otuz dokuz derecesine kadar mûmteddir. Şu kıtaya eski Yunanlılar "Mezopotamya" ve Araplar "el-Cezire" tesmiye etmişlerdir.

Şu dairenin hududu cihet-i şimaliyede şimdi Keban Madeni denilen kasabanın önünden cereyân eden Fırat nehrinin mecrasını mebde ittihâz eylediğimiz halde oradan garb cihetinde vaki Samsad'a ve Samsad'dan Rumkale, Birecik, Raka, Rahbe, Anbar, Hille'den mürûr ile cenûbda bulunan Divaniye'ye muttasıl olduktan sonra şarka meyl ederek cenûb ve şark arasında bulunan mültekâ-yı nehreyne vâsıl olur.

Bu mevkiye kadar daire-i mezkûrenin hududu Fırat'dan ibaret olduğu halde ondan sonra Dicle nehrini hudud ittihâz ve şarka meyl ile Amare, Bağdad, Tikrit, Hadise, Musul, Cezîre-i İbn-i Ömer cihetlerini devr edip şark cânibinde Dicle'nin kısm-ı mahsus olan Niseforyos (Batman) nehrine ba'de'l-vusûl şimâle meyl eder.

Ba'dehû Meyafarkin, Tercil (Hazro), İtak (Lice), Hani nahiyelerinden geçip Palu pişgâhında ve şark ve şimal aralarında cereyân eden nehr-i Fırat'ın Murat denilen kısmına ve sonra nehr-i mezkûru hudud ittihâz ederek mürûr ile başladığı noktaya ittisâl eder.

Kıta-i mezkûrenin heyet-i kadîmesi bundan ibaret iken pek çok tebeddülata tesadûf etmiş ve fütûhât-ı İslâmiye esnasında Diyarbakir dairesinden bed' ile Tikrit'e kadar imtidâd eden kısmına Cezire namı verilerek ondan aşağısı Irak-ı Arab dairesine ilhâk edilmiş idi. Devlet-i Emeviye zamanında Musul dairesi bit-tefrik Diyarbakir vilayetinin şimdiki heyetiyle Harput ve Urfa sancaklarının Cezire cihetindeki mahalleri ve Re'sulayn dairesi bir vilayet ittihâz olunup şu vilayete Cezire namı verildi.

Devlet-i Emeviye ve Abbasiye tarihlerinde Cezire diye yâd olunan vilayet daire-i mezkûreden ve tarihçemizde vukuat-ı tarihiyesinden esasen bahs eyleyeceğimiz mahaller dahi bu daireden ibarettir.

Zikrolunduğu üzere Mezopotamya denilen Cezire heyet-i kadîmesinin etrafını faydaları amîm iki nehr-i cesîm ihâta eder. Ezmine-i kadîmede bu nehirlerle dahil-i dairede câri enhâr-ı saireden açılan cedveller Mezopotamya kıtasının umrân ve servetini kıtaât-ı sairenin mağbûtu olacak bir dereceye varırmış idi. Arazisinde ise mevrûâtın birine birkaç yüz hasılat verecek derecede kuvve-i inbâtiye olduğu gibi gerek dahilinde gerek idare-i kadîmesine merbût Kürdistan dağlarında altın, gümüş, nühâs, demir, kurşun madenleri ve daha sair envâ-ı ma'âdin olduğundan bu şeref ve hâssiyet, bu menâbî-i servet Mezopotamya ile merbûtât-ı kadîmesini eski zamanlarda bir kıta-i mübareke addettirmiş ve bidâyet-i umrândan beri ekser-i düvel ve akvâm-ı kadîmenin sihâm-ı hirs ve arzularına hedef olup her devlet feth ve istilasına kıyâm etmiş idi. Binâenaleyh kıta-i mezkûre ile merbûtât-ı kadîmesine mâlik olmak için düvel-i kadîme askerlerinin o havalide enhâr-ı câriye gibi kanları akmıştır.

Mezopotamya ile merbûtâtı Asur ve Babil devletlerinin yed-i hükümlerinde iken menâbî-i servetten edilen istifade her cihetini cennet-i dünya addedilecek surette medeniyet ve umrânın derece-i intihâsına vardırıldığından düvel ve akvâm-ı saire taraflarından o havaliye ta'alluk eden arzu-yı hirs ve istila hicretten mukaddem ki on dördüncü asrın evâsıtında hükümünü teşdid ile Asur Devleti aleyhinde bu büyük muharebe kapısı açtı ve şu muharebeler Devlet-i Asuriyye'nin inkırâzı ve Babil Devleti'nin bilâd-ı Asuriyye'yi zabtı zamanlarına kadar hükümünü yürütüp ondan sonra o kapı kapandı ise de müteakiben Babil ve Madî ve ba'dehû Madî ve Kiyaniyan mülûku aralarında büyük büyük muharebeler cereyân eyledi.

Kiyaniyan'ın padişah-ı ahiri Üçüncü Dara'nın mağlubiyet ve maktuliyetinden sonra kıta-i mezbûreyi İskender-i Yunanî zabt ederek İskender'e halef olan Selefkîye Devleti'yle Eşkaniyan ve Eşkaniyan mülûkuyla Rum Devleti ve kezâlik Rumlarla Erşakiyan ve Eşkaniyan enkazından müesses Sasaniyan devletleri miyânelerinde harbler imtidâd ve Ermeniye hükümdarân-ı kadîmesi dahi fırsat bulduka bu harblere iştirak ediverdi.

Gerek şu devletlerin gerek kabâil-i Arab'dan Cezire kıtasındaki Benî Adnan, Benî Kuzâa, Benî Mudar, Benî Bekr, Benî Tağlib butûnuyla kabâil-i saire aralarında sebkât eden muharebeler lâ-yu'ad ve lâ-yuhâdir.

Bu muharebelerin ve şu muharebelerden tevellüd eden tahribatın hüküm yürüttükleri mahaller hep Mezopotamya kıtasıyla o kıtaya merbût ve mücâvir bulunan mevâki' idi.

Hilafet-i Seniyye-i İslâmiye Cezire ile merbûtâtını Rumlar ve Sasaniler yedlerinden aldıktan sonra harıl harıl Rumlarla ehl-i Salîb'in ve gazv [vel] havâric tâifeleriyle Hülagu ve Timur gibi muhrib-i ümrân olan zaleminin hücumlarından yüz gösteren avâriz-ı muzırta muharebât ve muamelât-ı sâlifeyi takib eyledi.

Muharebât ve muamelât-ı mezkûre Hicret'ten bin üç yüz seksen sene mukaddem sû-i tesirâtını göstermeye başlayıp iki bin üç yüz sene kadar imtidâd eylediğinden o muharebelerin netâyici olan tahribat Cezire kıtasının mamuriyetini imhâ etti.

Kıta-i mezkûre Devlet-i Aliyye-i Osmaniye'nin yedine geçtikten sonra eğerçi rekabetin iktiza eylediği ihtilafât ve avarızdan kurtuldu ise de ne çare ki Devlet-i Aliyye'nin yedine geçmezden evvel çöl derûnundaki ma'mûrelerin yerleri mezzûâtını çekirge mahv etmiş, tarlalar ve çöl kenarındaki memleketler bozulmuş bostanlara dönmüş idi.

Sonraları da konar-koçer akvâm-ı bedeviyenin cevelangâhı olmak gibi avâriza tesadûf etmesi iade-i mamuriyetine mani oldu.

Cezire ve Kürdistan kıtalarının zikr olunduğu üzere hâvi oldukları arazi-i münbite ve dağlarındaki ma'âdin-i mütenevvi'a pek çok asırlar küre-i arzın en kuvvetli, en kalabalıklı cemiyetlerini beslemiştir.

Şu kıtalarda bir vakit mağbût-ı cihan olan o istidad el-ân baki, Asur ve Babil devletleri gibi cemiyât-ı mütemeddenin yaptıkları medâyin ve heyâkil ve ebniye-i azimeyi altın ve gümüşle dolduran servetlerin her bir menba'ı otlarla mestür topraklar altında ve şimdi gözümüze sengistân görünen dağlar aralarında hâlâ mevcuttur.

Şu kıtaların kabiliyet-i tabiiyelerinden aranan menâfi'in ele getirilmesi ve oraların iade-i ümrânı hayr-hâhân devletin her vakit arzu ettikleri hallerden olup *Tarih-i Umumi*'mizde düvel-i mezkûrenin vekâyi'-i tarihiyeleriyle Mezopotamya bilâdının ve merbûtât-ı muttasılasının esbâb-ı ümrân ve harabından ve ümrân-ı âlemden beri her türlü tafsilatından bahsedeceğimiz gibi sadr-ı İslâm'dan asrımıza değin vekâyi'-i tarihiyesini de derc edeceğimizden imarı hakkında sonraları vuku bulan teşebbüsât ve icraat ile zuhura gelen mevânî'i dahi mebhas-i mahsusalarında yazacağız inşaallahu teala.

Kısm-ı Evvel Diyarbekir'in Binasından İslâm Fatihlerinin Zabtlarına Kadar Diyarbekir ve Cezire'ye Müte'allik Vukuat-ı Tarihiye Beyânındadır. (Kable'l-Hicre 780-Ba'de'l-Hicre 16)

-1-

Diyarbekir Şehrinin Binası

Şehr-i mezkûrun nam-ı diğeri Âmid'dir. Âmid intihâ manasına olup hudud-ı Cezire'nin intihâsında vaki olduğu için Arablar bu nam ile yâd eylediler. Bazı rivâyâta göre bir vakit Benî Âmid namıyla bir Arab kabilesi Diyarbekir havalisinde iskân edilmiş olduğundan onlara nisbetle o namı almıştır.

Bânisi hakkındaki rivâyât ihtilaf üzeredir. Nam-ı aslisinin delâlet eylediği Bekir bin Vail'den mukaddem şehr-i mezkûrun ne Diyarbekir ne de Âmid namıyla vukuat-ı tarihiyesinden bahseder hiçbir kitaba tesadûf olunmadığından isminin irâe eylediği Bekir bin Vail'den başka müessis tanınmamasını usul-i tarihiye iktizâ eder. Lakin şehir ıtlâk olunacak derecede mamuriyeti Rumlar zamanında olmakla keyfiyeti aşağıda gösterilecektir.

Bazı coğrafya ve tarih kitaplarında "Dikrangerd" Diyarbekir'in nam-ı kadîmi olduğu beyân olunmuş ise de Fransızca ansiklopedilerde gösterildiği üzere Dikrangerd şehri nehr-i Dicle ile Niseforyos (Batman) nehrinin mültekâsi civarında ve Kürdistan kıtası dairesindedir. Dikrangerd, Diyarbekir'den başka bir şehirdir ki harabeleri el-eyvmeşhûd ve mevkiinde Şikeftan namıyla bir karye mevcuttur.

-2-

Cezire ve Diyarbekir Vekâyi'-i Tarihiyesi

Bekir bin Vail - Tağlib bin Vail

Kable'l-Hicre Takriben 774-780

Eşkaniyan Devleti mülûkundan Mühürdad, Cezire-i mâ-beyne'n-nehreyn kıtasını Devlet-i Selefkiye yedinden aldıktan sonra şimdi Diyarbekir şehrinin bulunduğu mevki merkez olmak üzere kıta-i mezkûrenin cihet-i şimâliyesinde -Rebia ve Mudar daireleri haricinde- bulunan bir daireyi ol vakit Benî Rebia kabâilinin livâ-yı riyâsetini haiz Bekir bin Vail nam zata itâ etmiştir.

Bekir bin Vail, başında bulunan Arab kabilelerini daire-i mezkûrede iskân ederek merkezinde teessüs eden mamurenin hâvi olduğu büyüte namına izâfetle Diyarbekir deyu kesb-i iştihâr eyledi (780).

Şehr-i mezkûr havalisi Bekir bin Vail'den sonra Benî Rebia kabâil-i mecmû'asının riyâsetini ihrâz eden biraderi Tağlib bin Vail'e intikal etmiş iken beyne'l-kabâil hasıl olan ihtilafât üzerine Arabların çoğu haval-i mezkûreden başka taraflara çekilip Diyarbekir ve mülhakâu Eşkaniyan padişahlarından Birinci Arduvan'ın kanndaşı Ağarşak'a müntakil oldu (774).

Erşakiyan Devleti
(628-750)

Arduvan Ermenistan kıtasını zabt eyledikte hükümdarlığına ânîfû'l-beyân biraderi Ağarşak'ı nasb eylediğinden Diyarbekir ve Nusaybin şehirlerini dahi kable'l-Hicre 774 tarihinde Ağarşak'a vermiş idi. Ağarşak fevt oldukça oğlu Erşak mesned-nişin-i hükümet olup Eşkaniyan Devleti'nden ayrıldığından devlet-i müşârun-ileyhânın bir şube-i müstakillesi olmak üzere Erşakiyan Devleti'ni tesis etti (750).

Erşak'ın vefatında oğlu Erdaşis Ermenistan Hükümeti'ni ihrâz etmiş olduğu halde teferrüd ve iklim-i Fars'a da takadüm ederek Ermenistan kıtasından haric bulunan Mezopotamya bilâdının bazı mahallerini de istila etmekle Diyarbekir Edes (Urfa), Mepin (Nusaybin), Habur daireleri kâmilen yed-i istilasında kaldığından Eşkaniyan Devleti'nin bilâd-ı mezkûrece münasebeti külliye munkatı olmuş ve Erdaşis kendine tabi olmak üzere oğlu Dikran'ı Ermenistan'ın merkezi olan Erdeş'de bi'l-ikâme kendisi Nusaybin şehrini âsime ittihaz eylemiştir (730).

Erdaşis'in vefatından sonra yerine kâim olan oğlu Dikran'ın Kapadokya ve Asya-yı Suğrâ'ya askerle sevk eylediği eniştesi Mühürdad Kadıköyü'ne kadar tecavüz gösterdiğinden Romalıların bir cesm ordu ile sevk eyledikleri Lukillas nam kumandan galebe ve Mühürdad Ermenistan'a firar eyledi. Romalılar Mühürdad'ın kendilerine teslimini Dikran'dan talep etmiş oldukları halde Dikran adem-i muvafakat ve yüz bin askerle Mühürdad'ı Romalılara müte'allik olan Pontus (Trabzon) üzerine sevk eylediğinden Lukillas asâkir-i külliye ile Nusaybin'e merbût Diyarbekir şehrine hücum ederek şehr-i mezkûru zabtetti (693).

Lukillas Diyarbekir'i zabtettikten sonra Dikran'ın âsimesi olan Nusaybin üzerine de yürüyüp orada bulunan biraderini tard ve Nusaybin'i dahi istila eyledi. Şu vukuatı müteakib Dikran bir taraftan ve Mühürdad diğer taraftan birer kuvve-i kâfiye cem' ederek Lukillas'ın üzerine hücum ve bi'l-muharebe galebe etmekle Lukillas'ın istila etmiş olduğu Nusaybin ve Diyarbekir şehirlerini istirdâd etmişlerdir (690).

Lukillas mağlubiyet-i ahîresinden dolayı Roma'ca seraskerlikten bi'l-azl yerine tayin olunan Pombe Ermenistan'a doğru yürüyüp bazı mahalleri zabt eyledi ise de Dikran Pombe'yi taltif ve iğfal ile Ermenistan'dan çıkardıktan sonra Romalılarla vuku bulan muharebede galebe ve gayb etmiş olduğu yerleri istirdâd etti.

Dikran'ın vefatından sonra oğlu Ardvazat Arşakiyan Hükümeti serfirine cülûs eyledi (661).

Ardvazat evâil-i hükümetini huzûz-ı nefsanîye ile geçirip sonra gafletten ayıldığından zaman-ı gafletinde eyâdî-i ecânibe geçmiş olan mahalleri geriye almağa muvaffak olduğu esnada Roma Seraskeri Antuvan'ın külliyetli askerle Asya tarafına yürümesi üzerine Ardvazat zahirde Romalılarla ve gizlice Eşkaniyan Devleti yle bi'l-ittifak gösterdiği muamelât-ı münafikânenin Antuvan tarafından hissolunduğu cihetle aralarında husumet tahakkuk ederek mağluben Mısır'a firar ve orada maktûlen vefat etti (657).

Ardvazat'dan sonra Dikran'ın biraderi Erşam altmış yaşında olduğu halde Erşakiyan Devleti serfirine oturdu. Erşam cülûs ettiği vakit devletine müte'allik memâlikin ekser-i mahalleri Romalıların yed-i istilalarına geçmiş idi. Eşkaniyan Devletiyle birleşip Romalıları daire-i memâlikinden çıkardı ve Erşam'ın vefatında oğlu Abkar yerine geçti (628).

Abkar Hükümeti
(407-628)

Abkar zamanına kadar Erşakiyan Devleti'nin âsimesi Nusaybin şehri olduğu halde Abkar merkezini Edes (Urfa) şehrine tahvil edip Romalıların daire-i itaatlerine dahil olmuştur.

Bunun zamanında Erşakiyan Hükümeti hayli tenezzül eylediğinden Romalıların zîr-i himayelerinde ve Evzerevan namı altında olmak üzere Urfa, Diyarbekir, Habur, Nusaybin şehir ve havalileri bir daire-i mahsusa addolunarak Romalıların bir vilayet-i mümtâzesi makamına geçmiş ve şu vilayetin hükümeti Abkar ünvanıyla yâd olunmuştur.

Abkar Hükümeti Hicretten mukaddemki dört yüz yedi tarihine kadar mümted oldu. Lakin hükümdarlarının isimleriyle tarihe müte'allik vukuatı tevârih-i şarkîye ve garbiye kitaplarının hiçbirisinde mazbût değildir.

Rumların Asya'ya Tecavüzleri

Mülûk-ı Selfike'den Üçüncü Antiyohas askerle Rumeli'ye geçip Romalılarla bi'l-muharebe mağlub olduğu tarih ki kable'l-Hicre 815 senesi idi, ol vakte kadar Romalıların Asya ile münasebetleri yok idi. Antiyohas'ın o muharebede mağluben ağır bir muâhede kabulüyle oğlu Antiyohas Epifanes'i rehin olarak Roma'ya göndermesi Romalıların Asya'ya tecavüzlerine bir şahrâh-ı münasebet açtı.

Üçüncü Antiyohas'dan sonra Selfike tahtı üzerinde görünen hükümdarlar Romalıların himayesi altında kalmış oldukları halde bununla bekâlarını muhafaza edemediklerinden kable'l-Hicre 706 senesinde Suriyeliler Selfike sülâlelerini tard ile Erşakiyan Devleti mülûkünden Ermenistan-ı Bâlâ Hükümdarı Dikran'a teba'iyet eylediler.

Ondan sonra Roma Hükümeti o tarihten mukaddem açmış olduğu şahrâh-ı münasebetten Asya taraflarına ayak ayak yürümeye başlamış ve Anadolu hükümdarları aralarında vuku bulan muhâsamattan bi'l-istifade Bahr-ı Sefid'in taraf-ı şarkisinde bulunan bazı memâlik zabt ve istila etmiş idi.

Bu istilanın Asya'da tevessü'üne mani olmak için Dikran'ın muâvenetiyle Mühürdad Romalıları'na karşı çıktı ise de

mağlub olduktan sonra Rumlarla Erşakiyan ve Eşkaniyan devletleri aralarında açılan muharebe kapıları kapanmadığından Romanoslar uğraşa uğraşa Erşakiyan Devleti'nin ekser-i memâlikini zabtedip âhirü'l-emr Urfa, Diyarbekir, Habur, Nusaybin memâlikinden ibaret olan Abkar Hükümeti'ni de daire-i teba'iyet ve himayelerine aldılar.

Rum İmparatoru Karakalla bizzat azîmetle Mezopotamya (Cezire)'de Eşkaniyan Devleti'ne harben galebe eyledikte mezkûr Abkar Hükümeti yedinde bulunan Evzerevan dairesini de doğrudan, doğruya Rum memâlikine zammetmekle hükümet-i mezkûre munkariz oldu (407).

-5-

Diyarbakir ve Cezire'de

Rumlar - Sasaniler

(Kable'l-Hicre 407 - Ba'de'l-Hicre 16)

Evzerevan dairesi Rumların tarih-i zabtından Sasaniyan Devleti'nin müessisi Erdeşir bin Babek'in zuhuruna kadar Rumların yedlerinde kalmış olduğu halde Erdeşir devlet-i mezkûreyi tesisten sonra tevsî-i mülke çalıştığı sırada Cezire kitasıyla beraber Diyarbakir havalisini dahi istila etti (391).

Erdeşir fütühâtıyla kanaat etmeyerek vaktiyle Kiyaniyan Devleti'nin Asya'da mutasarrıf olduğu memâlikten Romalıların yedlerine geçmiş olan bilâdın cümlesi kendisine aid olduğunu bil'iddia şu maksadın tervîci için Rum İmparatoru İskender Sevirus'un yanına dört yüz azâdan mürekkeb bir heyet-i meb'ûse tayin ve irsâl etmekle İskender Sevirus şu talebin şediden reddiyle beraber asâkir-i kesfire istishâb ve Erdeşir üzerine hücum eyledi. Erdeşir askerle mukabele eyledikte mağlub olduğundan İskender, Erdeşir yedinde bulunan Diyarbakir ve sair bilâdı zabt ediverdi (389).

Erdeşir bu acıyı yutamayıp kuvvetini derece-i kifâyeye iblâğ ve ba'dehû Rumlarla muharebe etmek için hayli vakitler tedarikât-ı harbiyeye çalıştı. Lakin kendisi maksadına muvaffak olmaksızın vefat ederek halefi ve oğlu Şabur babasının intikamını almıştır.

Şabur Rumlar yedlerinde bulunan Cezire-i mâ-beyne'n-nehreyn bilâdına askerle yürüdüğünden ol vakit mesned-nişîn-i imparatorî olan Gordiyen umûr-ı hükümetin müdürü Filib ile beraber asâkir-i külliye olarak Cezire-i mezkûreye azîmetle harb edeceği sırada Filib, Gordiyen'i katl ve imparatorluğu gasb eyledi ise de Şabur'a galebe edemediğinden Diyarbakir ve sair bilâd-ı Cezire'yi kâmilen Devlet-i Sasaniye'ye terk ile avdet etti (370).

Şabur bundan sonra Ermenistan'a giderek Eşkaniyan sülalesinden orada hükümdar bulunan Hüsrev'i idam ve Ermenistan'ı zabt ile Romalıların yedlerindeki Hamdullah ve Antakya'yı da istila eylediği cihetle o sırada Rum İmparatoru bulunan Valiryan askerle azîmet ve Cezire bilâdını zabt ettikten sonra Urfa kurbünde vuku bulan muharebede mağlub ve esir olduğundan bir müddet esîran muhakkar ve muazzeb olarak ba'dehû Şabur'un enriyle derisi yüzdürülüp ateş-gede-i Fars'a ta'lik edildi.

Şabur bu muamelelerle de kanaat etmeyerek Rumlara müte'allik Kilikya, Suriye, Kayseri, bilâdını yağma ve tahrib ile meşgul iken Rumlara mensub Tedimür Hâkimi ve Arab Şeyhi Evdenat askerle üzerine giderek Fırat kurbünde bil'-muharebe Şabur hezimet-i kabihaya giriftâr olduğundan Evdenat Mezopotamya kitasını zabt ile Ktesifon (Medâyin) şehrine kadar yürüyüp Farsların bilâd-ı Rum'a tecavüzlerine mani oldu (358).

Şabur'un ahlâfından Behram-ı Sâni zamanına kadar Farslar bilâd-ı Rum'a tecavüz edemediler. Behram-ı Sâni evâil-i hükümetinde evkâtını zevk ve sefahete sarf etmiş olduğu halde tesadûf eylediği bir büyük ta'rîz üzerine gafletten ayılıp mülküne nizam vermiş ve Rumların mukaddemce zabt eyledikleri Diyarbakir ve sair bilâd-ı Cezire'yi istirdâd eylemiştir (335).

Kayser Galiriyus Sasanilerin zabt eyledikleri bilâd-ı mezkûrenin istirdâdına kıyâm ile Behram'ın oğlu ve halefi Nersi aleyhinde ilan-ı harb ve husumet ve bir cesim ordu ile memâlik-i Fars'a azîmet ederek ibtidâ mağlub ve sonra galib olduğundan Nersi, Cezire-i mâ-beyne'n-nehreyn ve Kafkas dağı ittisâlindeki İberya ve Ermenistan kıtaları beraber oldukları halde Dicle'nin cânib-i şarkisinde bulunan eyaletleri Rumlara terk eyledi (325).

Kayser Birinci Kostantin zamanında Devlet-i Sasaniye sefirinde bulunan Şabur Zilektaf, Rumların Cezire kitasındaki bazı bilâdına askerle bil'-hücum Sincar havalisinde vuku bulan muharebede Rumları bozup Nusaybin'i dahi otuz gün muhasara eyledi ise de alamadı.

İkinci Kostantin zamanında Şabur bilâd-ı Rum'a hayli sarkıntılıklar etmekle Kostantin bizzat giderek beylerinde kitâ-i şedid vuku buldu ise de netice sulha müncer olmuştur.

İşbu İkinci Kostantin zamanında Diyarbakir surunun binâsına mübâşeret olunduğu gibi derûn-ı şehirde de hayli ebniye-i muntazama yaptırılmış ve Re'sulayn, Meyafarkin, Erzen-i Bilâd ve nevâhîsi Diyarbakir şehrine ilhâk edilmiştir (284).

Kostantin'in oğlu Kostantinus mesned-nişîn-i imparatorî olduğu sırada Şabur tecavüzü tezyîd eylediği cihetle Kostantinus Cezire-i mâ-beyne'n-nehreyn bilâdına azîmet ettikten sonra şerik-i hükümet itihâz etmiş olduğu ammizâdesi Yulyanus istiklal efkârıyla Kostantinus aleyhine kıyâm etti. Kostantinus şu fesadı izâle için İstanbul'a avdet ederken vefat etmiştir.

Kostantinus'un halefi Yulyanus Arabları da daire-i itihadına alarak bir büyük ordu ile Şabur üzerine azîmet ve bil'-

muharebe galebe etmekle Musul'a kadar istila etti. Muahharan Şabur'un bir taraftan tedarikât-ı azîmeye teşebbüs eylediği, diğer taraftan zarar-dîde olan ahali Rumlardan tazminat iddiasına kıyâm-ı umumî gösterdikleri sırada İstanbul'ca da bazı mertebe fesad tahaddüs eylediğinden Yulyanus'un Farslarla uğraşacak vakti kalmadığına mebnî Nusaybin şehri ile Cezire'nin ondan aşağısı Farsların ve Âmid şehri Rumların yedlerinde kalmak ve Nusaybin şehriyle havalisinde bulunan Rumlar Diyarbekir'e nakil ve iskân edilmek üzere tarafeyn miyânelerinde sulh in'ikâd eyledi. Yulyanus avdet ederken Şabur Musul'dan Nusaybin'e kadar bi't-teşyi' şurût-ı musâlaha icra olunmuştur (259).

Yulyanus avdet ettikten sonra Şabur yine rahat durmayıp askerle bi'l-hücum Diyarbekir şehrini tahrib ve yağma eyledi. Binâenaleyh Rumlar külliyetli askerle Cezire kıtasına girip Medayin'e kadar Acemlerin ellerinden aldılar. Lakin müteâkiben Şabur galebe ve Rum askerini bozup perişan eylediğinden Nersi zamanında Rumların almış oldukları yerlerin iadesi iddiasına kıyâm ederek Rumlardan on beş kadar kale zabtetti (256).

Bundan sonra Rum ve Fars muharebelerine bazı mertebe sükunet gelip Yulyanus zamanındaki musâlaha vechile Nusaybin ile ondan aşağısı Acemlerde ve Diyarbekir Rumlarda kalmış ve İkinci Valentinan zamanına kadar hal böyle gitmiş olduğu halde Üçüncü Şabur, Valentinan zamanında asker sevkiyle Diyarbekir şehrini tahrib eyledi. Valentinan müceddeden bina eder gibi şehr-i mezkûru tamir ettirmiştir (232).

Diyarbekir'in etrafındaki sur Valentinan'ın eseri olduğu mervî ise de şu rivayet sur üzerinde Valentinan ismi yazılı bir taştan münba'is olup Kostantin-i Sâni zamanında surun binasına başlandığı ve Anastasyos'un vaktinde hitâm bulduğu Arabî ve Süryanî lisanlarıyla muharrer bazı tarihlerden istifade olunmuştur.

Bundan sonra Kayser İkinci Siyodiyos zamanına değin Rum ve Fars muharebelerine sükunet geldi. Fars Padişahu Behram-ı Gur, Siyodiyos aleyhine ilan-ı harb eylediğinden Rumlara galebe ve Ermenistan şark dairesini zabt etmiştir. Acemler şu sırada Diyarbekir ve Meyafarkin şehirleriyle civarlarındaki mahallere hücum ederek tahribat ve iğtisâbât-ı kesîrede bulundular. Arab kabâilinin bazıları şu fenalıklarda Acemlere yardım eylemişlerdir (193).

Rumların Anadolu Reis-i Muhafızını Leon mesned-nişin-i imparatorî olduktan sonra Sasaniyan Padişahu Firuz'un sevk eylediği asker yine Diyarbekir'i tahrib eyledi (147).

Acemlerin yaktıkları yerler Leon ve halefi Zinon zamanlarında yapılmıştır.

Kayser Anastasyus zamanında Sasaniyan padişahu bulunan Kubad bir büyük ordu ile medîne-i Diyarbekir'i muhasara edip muhasara hayli mümted olduğu halde o vakitlere kadar surun çok yerleri yapılmış olduğundan Kubad zabt edemeyerek ric'at etmek üzere idi.

Hicretin üçüncü asrında hıristiyan rüesâ-yı ruhâniyelerinden bir zat tarafından müellef bir kitabın mündericâtına nazaran Kubad Diyarbekir şehrini muhasaradan aciz kaldığı cihetle avdet edeceği esnada gece rüyasında bir zat: "Diyarbekir ahalisinin fenalıkları tekessür etmekle muhasarayı iade eylediğin halde zabta muvaffak olursun" diye Kubad'a söylediğinden Kubad muhasarayı iade ve şehri zabteyletti. Şehre dühul ettikten sonra bir kilise üzerinde bir suret görüp şu sureti rüyada gördüğü zata müşâbih bulduğundan lede's-sual Hazret-i İsa'nın resmi olduğunu Kubad'a söylediler.

Kubad Diyarbekir'i zabt ettikte mamuriyetini tamamiyle imha edecek dereceye kadar tahribe devam etmiştir. Cezire kıtasındaki akvâm-ı Arabdan Benî Tağlib kabilesiyle Sasaniyan'a mensub Âl-i Münzir aralarında vukuat-ı azîmeyi ve adâvet-i kadîme olduğundan Kubad'ın Diyarbekir şehrini muhasara ve tahrib eylediği vakit Âl-i Münzir'den Münzir bin Mâû's-sema hayli muâvenet eyledi (121).

Şehr-i mezkûrun Acemler ve Arablar taraflarından ol vechile istila ve tahrib edildiği Anastasyos'un mesmû'u oldukta asâkir-i kesîre sevkiyle Diyarbekir'i Acemlerden bi'l-istirdâd mamuriyetini iade ve henüz nâ-tamam olan surun binasını kemâl-i rasânetle ikmal ettirdi (118).

Surun inşasına mübâşeret kable'l-Hicre 284 ve hitâmı ânifen zikr olunduğu üzere 118 tarihinde olmakla binası yüz altmış altı senede husule gelmiştir.

Sur hitâm bulduktan sonra artık Diyarbekir şehri Acemlerin tecavüz ve tahribinden kurtuldu.

Anastasyus'dan sonra câlis-i mesned-i kayserî olan Jüstinyanus'un Afrika kıtasındaki fütûhât-ı kesîresi ve Kartaca padişahını tutturup bir mahfel-i azîmde katl ettirmesi gibi vukuatı Acem Padişahu Kubad'ın gayretini tahrik etmekle Rumlar üzerlerine ilan-ı harb etti.

Jüstinyanus kumandanlarından Belisaryus'u Kubad ile muharebeye memur edip cereyân eden kitâli şedîdde ibtidâ Acemler ve sonra Rumlar galebe eyledi ise de ikisinin dahi galebesi yekdiğerini temenni-i sulha mecbur edecek dereceye varmadığından şu muharebelerin imtidâdıyla Rumlar ve Acemlerin her birisi kendisine aid bir neticeye zafer-yâb olmaksızın tarafeyn muharebeyi tatil ve elli sene müddetle harbe faysal verilmek üzere akd-i musâlaha eylediler.

Jüstinyanus'a halef olan İkinci Jüstinus zamanında Acem Padişahu Nuşirevan'ın Rum bilâdına bazı mertebe tecavüzü vuku bulduğundan aralarında açılan bâb-ı muharebe ikisinin dahi vefatlarına kadar açık kalıp vefatlarında kapandı.

Jüstinus'un halefi Tibaryus zamanında Acemler Diyarbekir mülhakâtundan Re'sulayn taraflarına hücum ve sarkıntılık eylediklerinden Moryus nam kumandan refakatiyle Tibaryus'un sevk eylemiş olduğu asker Acemleri münhezim ve perişan etmiştir (37).

Tibaryus'dan sonra imparator olan Moryus ile Acem Padişahu Hüsrev Perviz aralarında karâbet-i sıhriyye hasıl olduğundan Moryus maktul ve Fokas imparator oldukta Hüsrev'in kayınbiraderi bulunan Moryus'un oğlu tarafından

vuku bulan isti'âne üzerine Hüsrev, Fokas aleyhine ilan-ı harb ederek memâlik-i Rum'u pay-mâl ede ede ilerleyip İstanbul'u muhasara eyledi ise de ahali-i İstanbul gerek Moryus'un oğlunu ve gerek Fokas'ı imparatorluğa kabul edemeyecekleri cevab-ı kat'isini verip Herakl'i cülus ettirdiler.

Hüsrev buna hiddetle Antakya ve Kudüs ve Suriye'yi bi'l-istila oralardaki Hristiyanlar haklarında katliam icra ve kabir-i Mesih'i ihrâk ile kiliseleri tahrib eyledi. Bu muamelât ile de iktifâ etmeyip Rumlara müte'allik Mısır taraflarına da bir büyük ordu sevk eylediğinden Trablus ve bilâd-ı Nevbe'yi de yağma ettirdi.

Hüsrev Perviz'in muamelât ve tecavüzât-ı mezkûresi üzerine İmparator Herakl cem' ettiği askerle bilâd-ı Fars'a hücum edip Nusaybin şehrini tazyik ve Hüsrev'in sevk eylediği askeri bozup perişan etti.

Hüsrev bu mağlubiyete tahammül edemediğinden Devlet-i Sasaniye'ye tabi olan Horasan Hükümdarı Şehrazad'ı celb ve serasker tayin ile Rumlar üzerine gönderdi. Şehrazad Rumları târ ü mâr ve Kostantınıyye'ye kadar takib ile rastgeldiği bilâd-ı Rum'u tahrib etmekle Rumlara ehl-i kitab ve Farslar mecus olmaktan naşi Farsların galebesi hazele-i memnun ve ehl-i İslâm'ı mahzun eylediğinden Sure-i Rum'un ibtidâsındaki âyât-ı kerime ile çend sene sonra Rumlara Farslara galebesi tebşir buyuruldu.

Yedi sene sonra Rumlar be-tekrar Farslar üzerine hücum ederek mağlubiyet-i sâbıkanın acısını unutturacak derecede bir galebe-i azîmeye muvaffak olup Tikrit'den Nusaybin'e kadar mümted olan mahallerdeki bilâd-ı Farslar yedlerinden aldılar. Bilâd-ı mezkûre İslâm fatihlerinin Cezire'yi feth ve teshîr eyledikleri zamana kadar Rumlara yedlerinde kalmıştır.

Benî Kinde

Türkçe yazılmış olan tarih kitaplarının hepsi kable'l-İslâm Diyarbekir ve havalisinde Benî Kinde namıyla bir Arab Devleti'nin teşekkül ve hükümetinden bahs ediyorlar.

Bekir bin Vail ve karndaşı Tağlib zamanlarında Diyarbekir ve havalisini vatan itihâz etmiş olan Arabların muahharan bir kısmı Benî Bekir ve diğeri Benî Tağlib namlarıyla iki tâifeye ve her tâife butûn-ı müte'addideye münkasım ve münşe'ib olmuş idi. Gerek bunların yekdiğeriyle gerek sair kabâil-i Arab ile aralarında ârız olan muharebeler çok vakitler uzadığından butûn-ı mezkûreden Diyarbekir havalisinde hiçbir kabile kalmayıp akvâm-ı Arab'a müte'allik tarihlerde tafsil bulunduğu üzere cümlesi Necid ve Irak ve Tokma taraflarına dağılmışlar idi.

İbn-i Esir ve sair mutemed mehazlarda musarrâh olduğu vechile Benî Kinde mülûku Necid dairesiyle Irak-ı Arab havalisinin Hire mülûku yedlerinden aldıkları arazisini Hicretten yüz yetmiş sene mukaddem vatan itihâz etmiş olan Benî Bekir bin Vail butûnuna hükm eylemişlerdir.

Şu mülûkun yedlerinde gösterilen "Arz-ı Bekir bin Vail" tabiri Benî Bekir kabâilinin Necid ve Irak taraflarındaki yerlerine müte'allik olduğu halde Türk müverrihleri "Arz-ı Bekir" tabirini yanlışlıkla Diyarbekir diye tercüme etmişlerdir.

İkinci Kısım

Diyarbekir ve Cezire'nin Memâlik-i İslâmiye'ye Munzam Olduğu Zamandan Devlet-i Aliyye-i Osmaniye'nin Zabtına Kadar Vekâyi'-i Tarihiyeleri (Ba'de'l-Hicre 16-922)

1

Hulefâ-yı Râşidîn (16-41)

Hazret-i Ebi Bekir es-Sıddîk radiyallahu anh efendimizin zaman-ı hilâfetlerinde fütûhât-ı İslâm Irak ve Şam taraflarınca cereyâna başlayıp Cezire ve Diyarbekir bilâdının fethi Hazret-i Ömer efendimizin zamanında olduğundan devr-i İslâm fütûhâtının sadedimize tevâfuk eden cihetinden başlayacağız.

Müverrihler zaman-ı Sıddîkî'den hilâfet-i Farukiye intihâsına kadar Asya'ca olan fütûhâtın bir kısmına «Fütûh-ı Şam», diğeri kısmına «Fütûh-ı Irak» itlâk eylediler.

Zaman-ı Farukî'de Sa'd bin Ebî Vakkas hazretleri fütûh-ı Irak ve Ebu Ubeyde bin el-Cerrah hazretleri ile Halid bin el-Velid hazretleri fütûh-ı Şam'a memur idiler. Fütûh-ı Irak Nusaybin'e ve fütûh-ı Şam Nusaybin civarındaki Dara'ya kadar imtidâd ederek ikisi birleşti.

Bilâd-ı Cezire'den Musul ve Tikrit Sa'd İbn-i Ebî Vakkas'ın memurlarından Abdullah bin el-Mu'tem ma'rifetiyle feth edildi (16).

Fütûh-ı Şam'a memur Ebu Ubeyde bin el-Cerrah ve Halid bin el-Velid bu tarihten mukaddem bilâd-ı Şam fütûhâtını ol vakit Avâsım bilâdının merkezi olan Kinnesrin şehrine isâl etmişler idi.

Rum İmparatoru Herakl o aralık bilâd-ı Cezire'den Urfa'da bulunduğu halde memâlik-i Rum'un Asya havalisi çorap söküntüsü gibi guzât-ı müslimînin eyâdî-i feth ve istilalarında harıl harıl çözülp gitmekte olduğunu görmesiyle Urfa ve Diyarbekir ve Nusaybin ve sair bilâd-ı Cezire'yi muhafazadan me'yûs olduğundan İstanbul'a müteveccihen ve mağmûmen Urfa tarafından hareketle giderken bir yüksek teppe üzerine çıkarak yüzünü, artık muhafazadan kat'ı ümid eylediği memâlike atf ile: "Ey bunca asurlardan beri memâlikimizin icrasından mi'deviyetiyle devletimizi mesud etmiş olan memleketler! Hayfâ ki sizinle müftehîr olduğumuz günler zâil ve iftiharımız munkazî olup gitti. Ey mübarek topraklar! Sizden bir güne kalbi yaralı olduğum halde ayrılıyorum ki bundan sonra bir de Rumlardan hiçbir kimse korkmaksızın üzerinize ayak basmayacaktır" diyerek ağlaya ağlaya memâlik-i mezkûreye veda etti.

Herakl İstanbul'a gittikten ve fütûh-ı İslâm daha ziyade terakkî ettikten sonra son nefesteki hareket-i mezbûhâne gibi bir kere daha bahatını imtihan için mecmû'-i kuvvetini toplayıp mücahidîn-i İslâm ile harb etmeyi bi'l-mülâhaza neş-i evâmîr ile Cezire bilâdından henüz yedinde bulunan Diyarbekir, Mardin, Nusaybin, Urfa şehirleriyle mülhakâtından ve sair bilâd-ı Rum'dan üç yüz bin mevcudu hâvi tedarik eylediği ordu Ebu Ubeyde ve Halid bin el-Velid'in ma'yyetlerindeki kırk bin mevcudlu bir orduya mukabil akbeh-i hezimetle münhezim olduğu sırada Sa'd bin Ebi Vakkas fütûh-ı Irak'ı Nusaybin havalisine doğru yürütmeye devam etmekte olduğu haberleri şayi olduğundan Herakl'in emriyle tecemmu' etmiş olan ordunun Cezire ahalisinden ma'dûd bir büyük kısmı yüzlerini memleketlerine çevirdiler. Bakıyyesi bir muharebeye bile girişmeksizin târ ü mâr olup gitti.

Diğer taraftan Ebu Ubeyde hazretleri İyaz bin Ganem'i Cezire kıtası bilâdını fethetmemur ederek İyaz, Raka'yı bi'l-muhasara arazi beytülmalin olmak ve ahali cizye vermek şartlarıyla sulhen zabt eyledi (16).

Bundan sonra İyaz hazretleri Velid bin Ukbeyi Cezire'de vaki Rumlara tabi İyad bin Nizar kabilesinin bir takımı üzerine gönderip kabile-i mezkûre daha evvel sair bilâd-ı Rum'a firar etmiş oldukları haberi alındığından keyfiyet bârgâh-ı hilafete lede'l-arz kabile-i merkûme iade olunmaz ise eyâdî-i müsliminde bulunan yerlerde mevcut Rumlar memâlik-i Rum'a gönderilecekleri taraf-ı hilafetten İmparator Herakl'e iş'âr olunmakla Herakl'in ise Hazret-i Ömer adını işittikçe korkusundan ölü kopacak derecede gözü yılmış olduğundan derhal kabile-i mezkûreyi yerlerine iade ettirdi.

Ne temâşâ-yı garâbet-nümâdır ki o tarihlerde küre-i arzın en büyük devletleri ve kıtaât-ı rûy-ı zemînin şarkan ve garben mutasarrıfları Rum ve Fars devletlerinden ibaret olup bunlar vakit ve zamanca en mükemmel mühimmât-ı harbiyeyi haiz ve her birisi dünyayı titretecek derecede kesret-i asker ve kuvve-i nüfuza mâlik oldukları halde devletlere mahsus mühimmât-ı harbiye ne olduğunu bilmeyen kırkar bin mevcudlu birer İslâm ordusuna karşı duramayıp Fars Devleti temelinden munkariz ve muzmahil ve Rum Devleti'nden Asya ve Afrika'ca olan şevket ve tasarrufâtının her ciheti zâil olmuştur.

Şu esnada İyaz bin Ganem bilâ-muharebe Harran'ı ve Sa'd İbn-i Ebî Vakkas tarafından memur Ebu Musa el-Eş'ari ba'de'l-muharebe sulhen Nusaybin'i feth ettikleri gibi İyaz bizzat azimetle Mardin ve Dara'yı ve Ebu Ubeyde taraflarından memur Habib bin Mesleme Urfa'yı zabt eyledi (16).

Samsad, Suruc, Re'sulayn, Nevâhî-i Fırat, Karkisa dahi İyaz hazretlerinin sene-i mezkûre fütûhâtındandır.

Fütûhât-ı mezkûreden sonra İyaz hazretleri Rumlar yedlerinde bulunan Âmid şehrini muhasara etmiştir.

Rum Devleti ümerâsından Antak nam zat mukaddemce Musul ve Tikrit vilayetlerinde vali iken oraları eyâdî-i İslâm'a geçtikten sonra Diyarbekir ve Meyafarkin valiliğine bi't-tayin ve muhafazaya memur olmuş ve asâkir-i İslâm'ın Diyarbekir'e doğru açılacakları sırada Diyarbekir muhafazasına kâfi addeylettiği asker ve tedbiri ba'de'l-ikmal Meyafarkin şehrinin istihkâmını icra için oraya gitmiş idi.

Muhasara esnasında Âmid'ce hayli muharebeler vuku buldu ise de surun metaneti cihetiyle teshiri müşkilâta tesadüf eyledi. Keşf ve muayene edildikte şehrin cânib-i şarkisinde bulunan şimdiki hükümet konağının bahçeler cihetindeki sur duvarında vaki su deliği tevsi' olunur ise oradan içeri girilebileceği anlaşıldığından gece karanlık basınta dilâverân-ı guzâttan bazıları o deliği bir insan girebilecek kadar tevsi' eylediler. Şehre dühûl edecek olanlar mevki-i mezkûr civarında bulunan ve şehrin alındıktan sonra Bâbü'l-Feth tesmiye edilen kapıyı açmak ve o cihetteki asâkir-i İslâmiye bâb-ı mezkûrdan İçkale'ye girmek üzere ibtidâ ashâb-ı kirâmdan Hazret-i Sars'a ve müteakiben Süleyman bin Halid bin el-Velid hazretleri delikten içeri girdikten sonra yirmiden ziyade mücahidîn birer birer onları takib ettiler.

Surdan içeri giren gaziler medhale yüz hatve kadar ba'd olan bâb-ı mezkûre hücum ve nöbetçileri idam ile kapıyı açtıklarında o cihetteki muhasarın kapıdan içeri girip gece karanlığında hepsi bir ağızdan tekbir sadalarının aksiyile İçkale'yi ihâta eden surun duvarlarını öttüre öttüre şimdiki Kale Camii'nin bulunduğu mahalle doğru ilerlediler.

İçkale muhafızları şu kaza-yı nâgehâniyi müdafaaya kıyâm ettiklerinde o mevkide yirmi kadar mücahidîn şehid olmuştur. Lakin gaziler o gece sabaha kadar Rumlarla muharebe edip sabahleyin İçkale kâmilan zabt olundu.

İçkale denilen mahal ile şehrin arasını diğer bir sur fâsil olduğundan şehirdeki Rum askerleri her ne kadar mukavemet etmek istediler ise de Cenâb-ı Hak herbirisini bir seçâat-i müşahhasa olmak üzere halk buyurmuş olduğu böyle din fedailerine mukavemete çalışmak sâikalara karşı durmaktan farksız olduğunu anladıklarından Rumlar Âmid şehrini Raka sulhüne tatbikan İyaz bin Ganem'e teslim ettiler (17).

Süleyman bin Halid bin el-Velid hazretleri o gece hücumda şehid olan mücahidîn içinde idi. Şühedâ-yı müşârun-ileyhimin medfen-i mukaddesleri cami-i şerif-i mezkûrdadır. Radiyallahu anhüm.

Medîne-i Âmid'in fethini müteâkib İyaz bin Ganem hazretleri ashâb-ı kirâmdan Hazret-i Sa'sa'a'yı şehre âmil tayin buyurup kendileri Hani ve Meyafarkin medînelerini teshîr için azimet ve teshîr etmiş ve Sa'sa'a hazretleri leyle-i fetihde aldığı yaralardan müteessiren âzim-i dâri'l-cinân olmuştur. Medfen-i şerifleri vasat-ı şehirde namlarına mensub camidedir. Radıyallahu anh.

Bu fütûhât cânib-i hilafete arz olundukta İyaz bin Ganem hazretleri Diyarbakir ve Cezire'ye vali tayin buyurulmuş ve yirmi tarihine kadar valilikte devam edip o tarihte vefat etmekle yerine Said bin Huzeym tayin edilmiş ise de memuriyetini müteâkiben o da fevt olduğundan Dımaşk, Havran, Hamdullah, Diyarbakir, Cezire vilayetleri birleştirilerek valiliği ashâb-ı kirâmdan Umeyr bin Sa'd el-Ensari hazretleri uhdesine tevcih olunmuştur (20).

İki sene sonra Cezire ve Diyarbakir vilayeti Umeyr bin Sa'd uhdesinde olan memâlik-i saireden bi'l-ifrâz vilayeti müstakille itibarıyla valiliğine Basra vilayetinden munfasil Ömer bin Süraka nasb olundu (22). Ömer bin Süraka az bir müddet sonra Bâb havalisi fethine memur edilmekle Cezire ve Diyarbakir vilayetine Ziyad bin Hanzala nasb edildi (23).

Hazret-i Ömer radiyallahu anh Mugire bin Şu'be'nin gulâmı Ebu Lü'lüe nam nasrâninin suikastıyla şehîden âzim-i ravza-i ridvân olmakla Hazret-i Osman'a bey'at olundu (21 Zilhicce 23).

Cezire ve Diyarbakir vilayeti Ziyad uhdesinden sarf ve tahvîl ile Velid bin Ukbe uhdesine tevcih buyuruldu (24).

Vilayet-i mezkûre Velid uhdesinden alınarak Hamdullah ve Kinnesrin vilayetine ilhâkan Umeyr bin Sa'd el-Ensari uhdesine verildi (26).

Umeyr bin Sa'd beş sene sonra hastalanıp istifa etmekle Hamdullah ve Kinnesrin ve Cezire ve Diyarbakir vilayetleri Şam Vilayeti Valisi Muaviye bin Ebî Süfyan'a ilave-i memuriyet olmak üzere tevcih edildi (31).

Bir sene sonra Cezire ve Diyarbakir vilayeti Muaviye uhdesindeki daireden bi'l-ifrâz Cerir bin Abdullah uhdesine tefvîz kılındı (32).

Hazret-i Osman radiyallahu anh efendimiz erbâb-ı kıyâm taraflarından şehid edildiği cihetle Hazret-i Ali radiyallahu anh efendimize bey'at olundu (25 Zilhicce 35).

Vaka-i Cemel'den sonra Hazret-i Ali Kufe'yi teşrif buyurdıklarında Cezire ve Diyarbakir vilayeti valiliğine Malik el-Eşter'i tayin buyurdular (36).

Vaka-i Sıffin'den sonra Muaviye, Amr bin el-As'ı Mısır'a doğru yola çıkardığı haberi alındıkta taraf-ı hilafet-penâhîden Malik el-Eşter Mısır vilayeti valiliğine bi't-tayin askerle gönderildiğinden Cezire ve Diyarbakir vilayeti valiliği Şebib bin Amir uhdesine tevcih buyuruldu (38).

Malik el-Eşter Mısır'a giderken Kulzûm'de mesmûmen vefat etmiştir. Radıyallahu anh.

Emiru'l-müminin Hazret-i Ali radiyallahu anh efendimiz havâricden Abdurrahman bin Mülcem'in suikastıyla şehid olup necl-i âfileri Hazret-i Hasan radiyallahu anh efendimize bey'at olundu (17 Ramazan 40).

İmam Hasan efendimiz Muaviye aleyhinde tecemmu' eden Irak askerini bi'l-istishâb Medayin'e kadar azîmet buyurdular ise de esnâ-yı râhda asâkir-i merkûmenin gösterdiği ihtilafa nazaran pederleri zamanında bunca fenâlıklara ve hıyanetlere tasaddî etmiş olan böyle nifak erbâbından mürekkeb ordunun bir netice-i vahîme göstereceklerini anladıkları cihetle hilafeti bazı şurût ile Muaviye'ye terk ve teslim eylediler (Rebiulevvel sene 41).

-2-

Devlet-i Emeviye Zamanında Diyarbakir ve Cezire Vukuatı

(Rebiulevvel 41-12 Rebiulevvel 132)

Hilafet Muaviye'de takarrür eyledikte Cezire ve Diyarbakir vilayeti valiliğine Habib bin Mesleme tayin olundu (41).

İki sene sonra Habib bin Mesleme vefat ettiğinden yerine Muaviye'nin hemşirezâdesi Abdurrahman bin Osman nasb edilmiştir (42).

Abdurrahman Yezid'in zamanına değin vilayet-i mezkûre valiliğinde devam ederek ba'dehû fevt olmakla Yezid tarafından vilayet-i merkûmeye İyas bin el-Hireşî vali oldu (60).

Yezid'in zamanında Kerbela vaka-i müellimesi vuku bulmuştur.

Yezid azm-i dâr-ı mücâzât ettikten ve oğlu Muaviye hilafetten el çektikten sonra Şâmilerin Mervan bin el-Hakem'e bey'at eyledikleri sırada Kinnesrin'de bulunan Züfer bin Hars el-Kilâbî, Abdullah bin Zübeyr hazretlerine bey'atle bilâd-i Cezire'nin ekserisini zabt ediverdi (64).

Abdullah bin Zübeyr tarafından Cezire'nin bir kısmı Züfer yedinde bi'l-ibkâ Musul ve Irak vilayetleri valiliğine Abdullah bin Yezid tayin olundu. Bunun zamanında şühedâ-yı Kerbela'nın kanını dava için Irak'da teşekkül eden Tevvâbin cemiyeti fiilen hurûca vesile ararken o sırada Mervan tarafından Cezire ve Irak vilayetleri valiliği Kerbela vakasının âmiri bulunan Uhaydullah bin Ziyad'a bi't-tevcih İbn-i Zübeyr'in memurları yedlerinden Irak ve Cezire havalisini zabt etmek üzere askerle yola çıkarıldığı haberi şâyi olduğundan reis-i Şia bulunan ashâb-ı kirâmdan Süleyman bin Sard hazretleri altmış beş senesi Rebiulâhîrinde riyâsetine ittibâ eden Tevvâbîn cemiyetiyle Hazret-i

Hüseyin'in meşhed-i âlilerine gidip ziyaret ve ba'dehû Karkisa'da mukim Cezire Vilayeti Valisi Züfer bin Hars'ın yanına azîmet eyledi.

Züfer bin Hars dahi Tevvâbîn cemiyetine iltihâk etmekle Şam'dan askerle Cezire'ye doğru gelmekte olan İbn-i Ziyad ile muharebe etmek üzere Re'sulayn'ı mu'asker ittihaz eylediler.

Şam askeri Re'sulayn'a takarrüb eyledikte Tevvâbîn cemiyeti ile üç gün müddet aralarında muharebe vuku bulup cemiyet-i mezkûre İbn-i Ziyad'ın askerine nisbet kabul edemeyecek derecede az iken her muharebede galebe etmiş ve reisleri Süleyman bin Sard radiyallahu anh ile Müseyyeb bin Nucebbih, Abdullah bin Nufeyl, Sa'd bin Huzeyfe hazerâti birbirini müteakib şehid olup cemiyetin mikdarı muharebeye kifayet etmeyecek dereceye tenezzül eylemiş olduğundan ikmâl-i noksan için galibâne bir suretle havalî-i Irakîye'ye avdet ettiler.

Meşhur Muhtar İbn-i Ebî Ubeyd es-Sakafî hükümet aleyhinde hissolunan efkârı üzerine Kufe'de hapsedilmiş ve o sırada İbn-i Zübeyr tarafından Abdullah bin Yezid Irak valiliğinden azl ile yerine Abdullah bin Mutî irsâl olunmuş idi. Şia takımları bi'l-ittifak mahbese hücum ile Muhtar'ı hapishaneden çıkardılar.

Muhtar ise Hazret-i Hüseyin'in kanını dava için Muhammed bin Hanife hazretleri taraflarından kendisini memur sıfatında gösterip emir ve riyâsetine ittibâ' eden cemiyetle ittifak ettikten sonra altmış altı senesi Rebiülevvelinin on ikinci Salı gecesi bağteten hurûc ve Abdullah bin Mutî'î Kufe'den tard ile beraber Muhammed bin Hanife namına umumdan ahz-ı bey'at eyledi.

Muhtar, İbrahim bin Malik el-Eşter'i Cezire vilayeti valiliğine tayin eylemiş olduğu halde mukaddemce Mervan tarafından Cezire ve Irak vilayetlerine vali tayin ve memuriyeti muahharan Abdülmelik bin Mervan tarafından dahi tasdik edilmiş olan Abdullah bin Ziyad, Re'sulayn ve Mardin ve Nusaybin cihetlerinde bir sene müddet istila esbâbını ikmal ile uğraştıktan sonra Musul'a teveccüh eylediği sırada Muhtar tarafından Musul vilayeti valiliğine memur Abdurrahman bin Kays Tikrit'e gelmiş idi. Abdurrahman, Ubeydullah bin Ziyad'ın Cezire dairesini bi'l-istila Musul'a takarrübünü Muhtar'a işâr eyledikte Muhtar, Yezid bin Enes ve müteakiben Cezire Valisi İbrahim bin Malik el-Eşter'i askerle Musul'a gönderip İbn-i Ziyad'ın yanındaki asker kat kat ziyade iken Musul havalisinde bi'l-muharebe mağlûb ve kendisi de İbrahim bin Malik'in seyf-i besâletiyle maktul olmakla cesedi pâre pâre ettirilip etlerinden köpeklere ziyafet keşide olundu.

Muhtar bundan sonra Kerbela vakasının failerinden ve Benî Ümeyye havadarlarından eline geçeni idam etmekle o takımlardan öldürdüğü eşhâsın mikdarı kırk bin neferi tecavüz eyledi.

Muhtar'ın Irak ve Cezire ve Ermenîye vilayetlerini Muhammed bin Hanife namına olarak istila eylediği ve kendi valilerini tard ettiği Abdullah bin Zübeyr'in mesmûu oldukça biraderi Musab'ı askerle sevk ederek vuku bulan muharebelerde Muhtar mağlûb ve maktul olduğundan Musab Cezire'yi ba'de'l-istila İbrahim bin Malik el-Eşter'i yine Cezire vilayeti valiliğinde ibkâ eyledi ise de muahharan gerek Musab ve gerek İbrahim Şamîlerle muharebe ederken maktul oldular (72).

Cezire kıtası Abdülmelik bin Mervan tarafından tamamıyla istila olunduktan Cezire ve Diyarbekir ve Ermenîye vilayetleri valiliğine biraderi Muhammed bin Mervan tayin olunmuştur (73).

Muhammed bin Mervan'ın valiliği on altı sene imtidâd edip Velid bin Abdülmelik zamanında azl ile yerine Mesleme bin Abdülmelik nash edildi (89).

99'da Hatem bin Numan el-Bâhili, 100 senesinde Ömer bin Hibre, 102'de defa-i saniye olarak Mesleme bin Abdülmelik Diyarbekir ve Cezire vilayetine vali olmuştur.

Mesleme'nin bu defaki valiliği 114 tarihine kadar imtidâd eyledi.

107'de Ermenîye vilayeti dahi Cezire ve Diyarbekir vilayetine ilhak olduğundan vilayet merkezi Nusaybin'den Âmid şehrine tahvîl olundu.

Cezire Valisi Mesleme 108'de bilâd-ı Rum'a gaza ederek Kayseri şehrini fethetti.

111'de Ermenîye vilayeti Cezire den bi't-tefrik vilayet-i müstakille itibar edildi.

Hazar tarafında bulunan Türkler harben Ermenîye Valisi Cerrah bin Abdullah'ı katl eyledikten sonra Diyarbekir merbûbâtından Erzen şehrine kadar gelerek Musul'a doğru ilerlemek efkârında bulunmuş ve hakan-ı Türk dahi Azerbaycan'a kadar gelmiş idi. Ol vakit Emeviye Hükümeti'nde bulunan Hişam bin Abdülmelik'in sevk eylediği Saîd el-Hireşî kitâl-i şediddenden sonra Türkleri bozup eyâdî-i esarete almış oldukları beş bin kadar ehl-i İslâm kurtarıldı. Bu muzafferiyetten sonra Hişam Azerbaycan ve Ermenîye'yi Cezire ve Diyarbekir vilayetine ilhak eyledi (112).

Yine Türklerin bazı fenalığa tasaddî eyledikleri cihetle Cezire Valisi Mesleme askerle Hazar ve Türk bilâdına giderek vuku bulan muharebede Türkler münhezim ve hakanın oğlu maktul oldu (113).

114'de Mesleme Diyarbekir'den Şam'a gittiğinden ehl-i Hazar iğtinâm-ı fırsatla Cezire ve Diyarbekir bilâdına hücum eylediler. Mervan (el-Himar) İbn-i Muhammed, Cezire ve mülhakâtı valiliğine tayin olduğundan yüz yirmi bin mevcudlu bir ordu ile giderek memâlik-i Türk'ü baştan başa pâymâl ve galibâne bir suretle beynlerinde musâlaha vukuundan naşi avdet eyledi.

118'de Ermenîye vilayetinde ihtilal zuhur eylediğinden Mervan askerle azîmet ve muharebe ederek ehl-i Hazar'ın reisleri ve reisini katl ve yedindeki memâlikî zabtetti.

Hakan-ı Türk 119'da külliyyetli askerle Cezire merbûbâtından Diyarbekir'e doğru akın saldıği cihetle Hişam tarafından memur Esed bin Abdullah askerle azîmet ve Türkleri düçâr-ı hezimet ettikten sonra hakan-ı Türk'ü dahi tutup idam ediverdi.

Sene-i mezkûrede Cezire Valisi Mervan yine Ermeniye bilâdına gaza ederek Lan nam şehre ve oradan hakan-ı Türk'ün makâmı olan Biza'ya kadar gittiğinden hakan-ı cedîd firar etmekle Mervan ganâim-i kesîre ile avdet eyledi.

Hîşam'a halef olan Velid bin Yezid bin Abdülmelik, Mervan bin Muhammed'i Cezire ve Diyarbekir ve Ermeniye vilayetleri valiliğinden azl ile yerine Abdullah bin Riyah el-Gassanî'yi tayin eyledi (125).

Bu sırada Mervan Ahlat'da ve oğlu Abdülmelik bilâd-ı Cezire'den Harran'da ve diğer oğlu Abdullah Diyarbekir'de idi. Azlı haberi Mervan'a bâliğ olduktaki infisâlini tanımayıp Ahlat'da hükümet icrasına devam etmekte iken Şam ahali-i Velid'i katl ile Yezid bin Velid'i cülûs ettirdiler. Mervan'ın oğlu Abdülmelik, Abdullah'ı Harran'dan tard ile hükümeti zabt ve keyfiyeti babasına iş'âr etmekle Mervan, Velid'in kanını davaya kıyâm etti. Muahharan beyleri bulunup Cezire, Diyarbekir, Ermeniye, Musul, Azerbaycan vilayetleri bir emâret itihâz ve Mervan'a tevcih olunduğundan Mervan terk-i muhalefette Yezid'e bey'at eyledi. (126).

Yezid cülûsundan beş mâh sonra vefat edip ahalinin ekseri biraderi İbrahim'e bey'at eylediler ise de Cezire ve Mülhakâtı Valisi Mervan Cezire ve Diyarbekir ve Musul vilayetlerinden topladığı seksen bin askerle Şam'a azîmet ve Dimaşk'a takarrüb eyledikte İbrahim cem' eylediği yüz yirmi bin nefer askeri Süleyman bin Hîşam kumandasıyla Mervan'ın müdafaasına sevk eyledi. İbrahim'in askeri bozulup Süleyman Mareke'den ve İbrahim Dimaşk'dan firar ettiler. Mervan Dimaşk'ı zabt etmekle umum taraflarından hilafete kabul ve kendisine bey'at olunduktan sonra Şam'ı bir vilayet itihâz ve âsimesini bilâd-ı Cezire'den Harran'a tahvîl eyledi (127).

Mervan'a isyan eden Süleyman bin Hîşam Hamdullah'da bi'l-muharebe bozulduktan sonra havalî-i Irakîye'ye firar ve Mervan'a muhalif bulunan Dahhak ile ittifak eylediğinden bir büyük ordu ile Kufe'den Musul'a doğru hareket eylediler. Mervan Diyarbekir valisi bulunan oğlu Abdullah'ı Dahhak ve Süleyman'ın tenkiline memur eylediğinden Abdullah sekiz bin askerle Nusaybin'e gitti ise de Süleyman ve Dahhak asâkir-i kesîre ile Abdullah'ı Nusaybin'de muhasara eylemiş oldukları halde Mervan bir ordu istihsâliyle bizzat giderek Mardin mülhakâtından Kefertusa'da bi'l-muharebe Dahhak ve müteakiben yerine kâim olan Hubeyrî maktul olup ma'yyetlerindeki asker münhezim oldu. Mervan memâlikî dairesinde taraf taraf neş-i livâ-yı isyan eden muhaliflerinin izâlesiyle uğraşır iken 129 tarihinde Ubeydullah bin Abbas hazretlerinin evlad-ı kirâmından İmam İbrahim bin Muhammed'in emriyle Ebu Müslim Abdurrahman-ı Horasanî bilâd-ı Emeviye'den Merv taraflarında Abbasilerin davetini ilan ediverdi. O havalide bulunan Benî Ümeyye memurları müdafaaya muktedir olmadıklarından havalî-i merkûme Ebu Müslim tarafından istila edildiği haberleri Mervan'a bâliğ olduktaki Şam'a tabi Samime karyesinde bulunan müşârun-ileyh İmam İbrahim bin Muhammed Harran'a celb ve hapsedildiği cihetle İmam İbrahim'in biraderi Seffah lakabıyla ma'rûf Ebu'l-Abbas Abdullah bin Muhammed müte'allikâtuyla Samime'den Kufe'ye gidip orada bulunan havadarlarının mu'âvenetiyle bir hanede ihtifâ etmiş oldukları halde Ebu Müslim'in ümerâsından askerle Kufe'ye giden Ebu Hamid Tosun'un himmet ve mübâseretiyle mevki-i ihtifâdan çıkıp alay-ı vâlâ ile mescide azîmet ve ilan-ı hilafet etmekle hakkında derhal bey'at-ı umumiye icra olundu (12 Rebiulevvel sene 132).

Mervan'ın Bakıyye-i Ahvâlî

Mervan Harran'da olduğu halde havalî-i Irakîye'de hanedanının husamâsından bir devlet-i cedide teşekkül ettiğini işittiğinden tedarik eylediği yüz yirmi bin askerle hareket ve evvel be-evvel Seffah tarafından Şehrîzor'a ikâme olunmuş olan Ebu'l-Avn ile harbetmek için giderek Zab nehrine muvâsalat eyledikte Ebu'l-Avn kendisinin cem' ve Seffah'ın amcası Abdullah bin Ali ile sevk eylediği asker Mervan'ı bi'l-istikbâl tarafeyn birbirlerini görmeleriyle beraber yekdiğerini yutacak derecede bir şiddetli muharebeye başlandı. Cenab-ı Hak bir devletin mahvını murad eylediği vakit tedbir ve kesret-i askerînin faydası olamayacağından Mervan bunca dirayet ve şecaati haiz bir dâhiye-i uz mâ ve az askerle pek büyük işler görmüş bir bela iken kuvve-i mevcudesinin böyle altıda biri derecesinde olan bir fırka-i cüz'iyeye karşı her ne tedbire teşebbüs eyledi ise hâlet-i nez'a gelmiş bir hastaya olunan tedavi gibi bir sekâmet göstererek tedbir ve mukabelenin faydasını göremedi. Artık Devlet-i Emeviye'nin zaman-ı inkîrâzı gelip çattığını teyakkun eyledi ise de çıkmamış canda mülhaza olunan ümid kabilinden olmak üzere ye's halinde her türlü salâbet ve besâleti ihtiyardan geri durmadı. Murad-ı İlahî hükümünü icra ederek askerinin bir kısm-ı a'zamı maktûlen terk-i hayat ve kaçırların da çoğu telaşlarından nehre uğradıp garikan vefat eylediler.

Bu muharebelerde halife-i mahlû İbrahim, Mervan'ın yanında idi. O da firar ederken nehre düşüp suda boğuldu.

Mervan, Mareke'den Harran'a giderek mahbesde bulunan İmam İbrahim bin Muhammed'i katl ettikten sonra takibine memur halifenin ammisi Abdullah bin Ali'nin takarrübünü işitip firara devam eylediğinden Abdullah'ın biraderi Salih Mısır amâlinden Busayr nam mahalle kadar bi't-takîb orada derdest ve katl eyledi.

Mervan'ın beraber bulunan ailesi dahi tutulduğundan büyük kızı müşârun-ileyh Salih'e müracaatla: "Ey Emirü'l-müminînin amm-i ekremî! Bizim nisvânımız senin kızların ve zükûrumuz ammizâdelerindir. Kalem-i Kudret alınızı bu felaketleri yazmış, her birimiz üç izzetden hâk-i zillete sâkit birer bi-kes ve bi-sahib olduğumuz halde şu büyük musibet dairesine düştük. Merhamete muhtacız. Muktezâ-yı insaniyet hakkımızda afv ile muameledir" dedikte Salih'in ciğerine ateş düşüp ihtiyarsız ağlamaya başladı. Mes'ullerini istifsâr eyledikte Harran'a gönderilmelerini istediklerinden oradan muazzezen Harran'a gönderildiler.

Mervan'ın Harran'da bulunan ve ateş-i felakete yangın yerine dönmüş olan konakları ailesinin gözlerine ilişmesiyle beraber kendilerini zabt edemeyip: "Ah dünya-yı bi-sebât, ah azîzi zelif, malını esir etmek âdetin imiş!" diyerek gözlerinden yaşlar cereyân ve hazin hazin ağlayışları işitenlerin ciğerlerini büryân eyledi.

**Devlet-i Abbasiye'nin Bidâyetinden Diyarbekir'de Âl-i Mervan
Devleti'nin Teşekkülüne Kadar Cezire ve Diyarbekir Vukuatı
(132-380)**

Cezire ahalisi bu sırada halifenin daire-i itaatinden çıkıp İshak Müslim el-Ukaylî'yi üzerlerine reis tayin ve Harran Valisi Musa bin Ka'b'ı muhasara eylediler. Halifenin emriyle karındaşı Ebu Cafer el-Mansur Karkisa ve Raka'yı daire-i itaate aldıktan sonra Harran'a gittikte İshak Urfa'ya azimet ve karındaşı Bekar bin Müslim'i Diyar-ı Rebia'dan Mardin ve Dara Hükümeti'ne tayin etti.

Mansur, Bekar'a harben galebe etmekle Bekar Urfa'ya kaçtığından İshak, Bekar'ı Urfa'da bırakıp kendisi Samsad'da altmış bin neferden mürekkeb bir ordu teşkil etmiş olduğu halde Mervan'ın maktul olduğunu işitmekle bi't-temin terk-i isyan eyledi.

Bu ıslahatın akibinde Cezire ve Diyarbekir vilayetleri valiliği taraf-ı halifeden Mansur'a tevcih olunmakla Mansur Cezire vilayetine Musa bin Ka'b'ı âmil tayin eylemiştir (133).

Halife Ebu'l-Abbas Abdullah es-Seffah 136 senesinde vefat edip vilayet ahlı cihetiyle karındaşı Ebu Cafer el-Mansur mesned-nişin-i hilafet olduğundan Mansur'un uhdesinde bulunan Diyarbekir ve Cezire vilayetleri valiliğine Hamid bin Kahtube tayin kılınmıştır (137).

140'da Hamid Cezire'den infisâl edip yerine Yezid bin Üseyd vali olmuştur ve 142'de Cezire ve Süğur ve Avasım vilayetleri birleştirilerek halifenin biraderi Abbas bin Muhammed'e tevcih olunmuştur.

Abbas Hasan bin Kahtube ve Muhammed bin Eş'as ile beraber bilâd-ı Rum'dan Saife taraflarına azimetle büyük muharebeler eylediler (149).

155'de Abbas Cezire ve mülhakâtı valiliğinden azl ve tecrîm ile yerine Heysem bin Said tayin kılındı.

Mansur Halife 158'de vefat edip oğlu el-Mehdi Muhammed halife oldu.

Heysem 159'da Cezire ve mülhakâtı valiliğinden azl ile yerine Fazl bin Salih tayin edildi.

Sene-i mezkûrede Cezire havalisinde Abdüsselam namında bir Haricî zuhur edip fenalığı iki sene mümted olmuştur.

161'de Cezire Valisi Fazl azl ile yerine halifenin ammisi Abdüssamed tayin kılındı. Mukaddemce Cezire havalisinde zuhur eden Haricî Abdüsselam gittikçe kesb-i kuvvet ve şevket ettiğinden Şebib bin Vac refakatiyle Bağdad'dan gelen askere karşı Haricî-i merkum mağlub ve maktul oldu.

Abdüssamed bin Ali 163'de Cezire ve mülhakâtı valiliğinden azl ile Züfer bin Asım ve müteâkiben o da bi't-tebdil Abdullah bin Salih ve 165'de Ali bin Süleyman Cezire valiliğine memur oldular.

Halife el-Mehdi 168'de vefat ederek oğlu Musa el-Hadi câlis-i serîr-i hilafet olmuştur.

170'de Halife Musa el-Hadi vefat ve karındaşı Harun er-Reşid hilafeti ihrâz etti.

Diyarbekir ve Mardin gibi süğür-ı cezîreden ma'dûd olan bilâd sene-i mezkûrede Cezire vilayetinden bi'l-ifrâz merkezi Antakya olmak üzere teşkil olunan Avasım vilayetine ilhâk ve Mansur bin Ziyad, Avasım valiliğine tayin olunarak Cezire vilayeti dahi Ebu Hureyre Muhammed bin Ferruh'a tevcih edildi.

171'de Cezire havalisinde Sahsah nam Haricî zuhur ettiğinden Cezire Valisi Ebu Hureyre askerle üzerine gitti ise de bi'l-muharebe münhezim olmakla Sahsah, Ebu Hureyre'yi bozduktan sonra yüzünü Musul vilayetine çevirdi. Musul'dan sevk olunan kuvve-i cünüdiyci de Bacermi nam mahalde târ ü mâr ettikten sonra Diyar-ı Rebia'nın ekser mahallerini zabtettiği Bağdad'a aks eyledikte Harun er-Reşid Ebu Hureyre'yi Cezire valiliğinden azl ve Bağdad'a celb ile katl ederek yerine Harb bin Kays'ı bi't-tayin askerle Sahsah üzerine irsâl ettiğinden Haricî-i merkûm Harb'e karşı mağlub ve maktul olmuştur.

176'de Nusaybin havalisinde Fazl nam Haricî zuhur edip ahalden haylice emvâl ve eşya aldıktan sonra Dara ve Amid ve Erzen nevâhisini yağma ve Ahlat'a azimetle oralar ahalisine de izâka-i zehr bela eyledi. Nusaybin tarikiyle Musul'a doğru yürüdükte Musul'dan çıkan askere karşı maktul oldu.

Sene-i mezkûrede İbrahim bin Hazim Cezire'ye vali tayin kılınmıştır.

179'da Cezire'de Benî Tağlib kabilesinden zuhur eden Velid bin Turayf nam Haricî Cezire vilayetinin merkezi olan Nusaybin şehrine hücum ile vali-i vilayet İbrahim'i kaçırdıktan ve nevâhî-i mülhakayı pâymâl ettikten sonra Ahlat ve Azerbaycan ve Hilvan ahalisini soyup soğana döndürdü. Yine Cezire'ye avdetle Beled nam kasabayı yağma ve taraf taraf itâle-i dest-i bela eylediğinden Bağdad'dan askerle gönderilen Yezid bin Mezd eş-Şeybânî harben merkûmu idam eyledi.

180'de İbrahim azl ile Said bin Sellem Cezire'ye vali tayin kılındı.

187'de Diyarbekir şehrinde Abdüsselam nam Haricî kıyâm ederek bazı tecavüze cüret ettiği cihetle Süğur ve Avasım Valisi Mansur tarafından Diyarbekir'de âmil bulunan Yahya bin Said el-Ukaylî Haricî-i merkûmu tutturup idam verdi.

Sene-i mezkûrede Avasım ve Süğur ve Cezire vilayetleri birleştirilerek valiliğine halifenin oğlu Kasım tayin olunmuş ise de Süğur vilayeti Cezire'den tefrîk olunarak Amid şehri merkez olmak üzere Sâbit bin Nasr uhdesine tevcih edildi.

193'de Halife Harun er-Reşid fevt ve oğlu Emin Halife oldu.

Emin karındaşı Kasım'ı Cezire valiliğinden Avasım vilayetine naklederek Cezire valiliğine Huzeyme bin Hazim'i tayin eyledi (193).

198'de Emin ümera-i Me'mun'dan Tahir'in tazyik ve mübâşeretıyla hal' ve katl olduğundan karındaşı Me'mun'a bey'at olunmuştur.

Emin'in maktuliyeti ve Me'mun'un hilafeti mülke şüyû' bulduktâ Haleb muzâfâtından Kisom'da mukîm Ukayl kabilesinin reisi Nasr bin Seyyar vaka-i mezkûreden gazab-nâk olmakla Samsad'ı istiladan sonra Fırat'ın cânib-i şarkisine geçip tagallübünü ilan eylediğinden Şam ve Cezire ve Diyarbekir ve Musul vilayetleri Tahir bin el-Hüseyn'e bi't-tevcih Tahir askerle Nasr'ın üzerine gitti ise de mağlub olmakla münhezimen Urfa'ya çekildi. Şu inhizâm üzerine Tahir'in muvaffakiyeti muzmahil olup her taraf bir bâğinin elinde kaldı.

Nasr'ın kuvvet ve şevketi gittikçe tezâyüd edip 204 senesinde Me'mun Yahya bin Muaz'ı Cezire valiliğine tayin eylemiş olduğu halde Yahya müteakiben vefat eylediğinden Nasr bin Seyyar'ın galesi bertaraf oluncaya kadar Cezire ve merbûtâtının ıslah ve idaresine bakmak üzere Abdullah bin Tahir Cezire'ye gönderildi. Abdullah iki yüz dokuz senesine kaclar Nasr'ın galesiyle uğraşıp sene-i mezkûrede merkumu Kisom'da muhasara ile tazyik ve derdest ile Bağdad'a irsâl etti.

Abdullah bin Tahir şu işi bitirdikten sonra Cezire vilayeti uhdesinde kalmak ve tayin edeceği âmil ma'rifetiyle idare olunmak üzere Mısır vilayeti valiliği uhdesine tevcih olduğundan Mısır'a gitti.

213 senesinde Cezire ve Diyarbekir ve Avasım valiliğine Me'mun Halife'nin oğlu Abbas tayin edildi.

218'de Me'mun vefat ve karındaşı Mutasım hilafeti ihraz eyledi.

Devlet-i Abbasiye'ye isyan eden Babek el-Hazmî halifenin askerle bilâd-ı Rum'a hücum edeceğini hilâf-ı vâki olarak Rum imparatoruna yazdığından imparator 223'de yüz bin mukâtil ile Malatya'ya kadar tesadüf eylediği bilâd-ı İslâmiyeyi pâymâl ve tuttuğu ehli-İslâm'ın burunlarını ve kulaklarını kesip gözlerine mil ateşin çekmek gibi envâ-i eza göstermekle Diyarbekir ve sair bilâd-ı süğür ile Cezire ahalisinden eli silah tutan ne kadar müslüman var ise Rum aleyhinde muharebeye kıyâm ettiler.

Mutasım halife dahi askerle bilâd-ı Rum'a giderek Ankara ve Amuriye havalisine varınca pâymâl ve rast geldiği memâlik-i Rumiye'yi herbad eyledi.

Şu vukuat esnasında Cezire ve Diyarbekir Vilayeti Valisi Abbas bin Me'mun bazı fesedenin iğfaliyle arzu-yı istiklale düştüğünden tahte'l-hifz huzur-ı halifeye celb ve hapis olunmuş idi. Mahbeste iken tuzlu taamlar yedirilip ateşi iştîdâd ve su vermediklerinden tesir-i hararetle vefat eyledi.

Abbas'dan münhal Cezire ve Diyarbekir valiliğine ümerâdan Uceyf tayin kılındı (223).

227'de Mutasım Halife fevt olup oğlu el-Vasık Billah Harun mesned-i hilafeti ihraz etti.

231'de Avasım ve Diyarbekir bilâdından ibaret olan süğür vilayetleri valiliği Hamid bin Said uhdesine tevcih olunmuştur.

232'de Halife el-Vasık Billah vefat edip biraderi Mütevekkil halife oldu.

235'de Halife Mütevekkil oğullarına vilayet ahd-i elviyesi itâ edildiği sırada Şam, Diyarbekir, Diyar-ı Cezire, Diyar-ı Rebia, Diyar-ı Mudar, Musul ve sair bazı bilâd-ı oğlu Muntasır'a iktâ eyledi.

242'de Rum tâifesi Samsad taraflarında baş gösterip oraları harab eyledikten sonra medîne-i Âmid'e doğru açıldıklarından süğür-ı Cezire'de vaki bilâd-ı nehb ü gâret ve on bin kadar ahaliyi esir eylediler. Mütevekkil, Ali bin Yahya el-Ermeni'yi Cezire ve Diyarbekir vilayetleri muhafazasına bi't-tayin Rumlarla muharebeye memur etti.

245'de Rumların tecavüzü pek ziyadeleştüğinden Cezire muhafızı Ali bin Yahya Saife'ye kadar giderek Rumları tenkil ve yedlerindeki üserâ-yı müslimîni tahlis eyledi.

Mütevekkil Halife'nin bazı münasebetsiz işleri üzerine 246 senesinde maktul ve oğlu Muntasır halife olmuş ve 248'de Muntasır vefat ederek el-Mustaîn Ahmed bin Muhammed bin el-Mutasım'a bey'at olunmuştur.

Sene-i mezkûrede Halid bin Yezid Cezire ve Diyarbekir valiliğine tayin olundu.

249'da Rumlar süğür-ı Cezire den ma'dûd Diyarbekir havalisine doğru açıldıklarından o havalideki emvâl ve nisvân-ı eyâdî-i gâret ve esarete aldıktan sonra yüzlerini Meyafarkin şehrine çevirdiklerinden Cezire Muhafızı Ali bin Yahya el-Ermeni askerle giderek bi'l-muharebe kendisiyle beraber dört yüz kadar mücahidîn şehid oldular.

Rumların galebesi Bağdad'a akseyledikte bu mağlubiyetlerin cümiesi Mütevekkil Halife'nin katli şeâmetindendir diyerek ahali-i Bağdad ile oradaki asâkir-i etrâk aralarında kıtâl vukuuyla hayli insan telef oldu.

252 senesinde Halife el-Mustaîn hal' ve el-Mu'tez Billah Zübeyr bin Mütevekkil'e bey'at olundu.

255'de el-Mu'tez dahi hal' ile el-Muhtedi Muhammed bin Vasık ve 256'da o da hal' olunarak el-Mutemed Ahmed bin el-Mütevekkil halife olmuştur.

Sene-i mezkûrede Diyarbekir havalisi İsa bin eş-Şeyh nam Haricînin yed-i istilasına geçmiş olduğundan hayli vakitler kendisinin ve evladının yedinde kaldı.

Diyarbakir'de Âl-i eş-Şeyh Hükümet-i Müttegallibesi
(256-286)

Hükümet-i mezkûrenin müessisi İsa bin eş-Şeyh bin Selil olup sülale-i nesebi Cessas bin Murre bin Zehl'e müntehî olur. Şöhreti İsa bin Şeyh eş-Şeybanî'dir.

İsa hükkâm-ı Mısır'dan Ahmed bin Tolun zamanında Filistin ve Erden taraflarında askerlikle müstahdem iken Remle Hükümeti'ne tayin olunmuş idi. Müteakiben Filistin havalisini kâmilen istila etti. 250 tarihinde Bağdad'ca yüz gösteren etrâk fesadâtında makam-ı hilâfetin zaaf ve gavâilinden bi'l-istifade Şam ve mülhakâtını da istila ederek vuku bulan müracaatı üzerine taraf-ı hilâfetten Şam vilayeti kendisine tevcih edilmiş idi. 256 senesinde İbn-i Müdebbir'in Mısır'dan Bağdad hazinesine götürmekte olduğu yedi yüz bin dinarı Şam'a getirdikte İsa ahz ve zabt eylediği Bağdad'a haber verilmekle halife, Hüseyin Hadim'i gönderip altınların reddini İsa'ya emr eyledi ise de İsa muvafakat etmediğinden Mutemed Halife İsa'yı azl ve Şam vilayetini Amacur'a bi't-tevcih askerle İsa üzerine gitmesine emir verdi. Amacur büyük bir ordu ile Şam'a doğru gittikte İsa yirmi bin askerle oğlu Mansur'u bi'l-irsâl Şam'a karîb bir mahalde tarafeyn birbirine karşı gelmekle inde'l-muharebe İsa'nın ordusu münhezim ve oğlu Mansur mak-tul olduğundan Şam'ı Amacur zabteyleti. İsa sahil tarikiyle Ermeni'ye havalisine kaçtı. Orada tedarik ettiği kuvvetle ibtidâ Ermeniye ve sonra Diyarbakir vilayetini zabtetti.

266 senesine kadar Diyarbakir vilayeti İsa'nın yed-i tagallübünde kalıp o tarihte cânib-i hilâfetten Musul ve Cezire ve Ermeniye vilayetleri İshak bin Gendac'a tevcih olunduğundan İshak gerek İsa'nın ve gerek Erzen şehrini benimsemiş olan Haricî Ebu'l-Muiz Musa bin Zürrare'nin hükümetlerini tasdik eyledi. Keyfiyeti şöyledir ki:

İshak bin Gendac, Mutemed Alallah ve Muvaffak Billah halifeler zamanlarında büyük muharebelerde bulunup şöhet-i azîme kazanmış idi. Muharebelerde her vakit refakat eylediği kumandanlardan Ahmed bin Musa ile Cezire havalisinde iken bir maddeden dolayı beynlerine ihtilaf düştüğünden İshak, Ahmed'den ayrılmakla askerini bi'l-istishâb bilâd-ı Cezire'den Beled nam medîneye azîmet eyledi. Orada aleyhine kıyâm eden Yakubiye ekrâdını tedmîr ve Musul'u istila etmiş olan Mesavir Haricînin Beled'de musâdif olduğu oğlunu katlettikten sonra Musul'a azîmet ederek ahali-i Musul'dan haylice emvâl aldı. Ahali cânibinden kendisine karşı muhatab gösterilen Ali bin Davud Malisa'ya nam mevkide idi. Onun olduğu mahalle teveccüh eyledikte İbn-i Davud yanında bulunan Hamdan bin Hamdun ile beraber Dicle'yi geçip İshak bin Eyüb ile mülakat ve İbn-i Gendac üzerine hareket etmek için bi'l-ittifak on beş bin neferden mürekkeb bir ordu tertib ettiler. İbn-i Gendac'ın yanında olan asker üç bin neferden ibaret idi. İbn-i Gendac Dicle'yi ubûr ile Tell-i Musa'ya yetistikte tarafeyn birbirlerine karşı geldiklerinden sufûf-ı harbiye tertib edildi. İbn-i Eyüb meyseresindeki askerın müdürü kendisi inhizâm göstereceğini ve inhizâmı gördükte takib etmesini İbn-i Gendac'a hafiyen tebliğ eylediğinden muharebeye başlandıktan meysere hozgunluk göstermesini müteakib öbür takımlar da buna ittibâ ile bozulduklar. Hamdan bin Hamdun ile Ali bin Davud Peşabur'a ve İbn-i Eyüb Nusaybin'e doğru gitmekle İbn-i Gendac Diyar-ı Rebia'yı ve Nusaybin'i istila etti. İbn-i Eyüb Nusaybin'den Diyarbakir'e firar ve İsa bin eş-Şeyh'e dehâlet gösterip İsa Erzen'de bulunan Musa bin Zürrare ile bi'l-ittifak İbn-i Gendac aleyhine kıyâm ettiklerinden İbn-i Gendac Musul'a avdet etti. Şu sırada Mutemed Halife tarafından Musul ve Cezire ve Diyarbakir ve Ermeniye vilayetleri emâreti İbn-i Gendac'a tevcih olunduğundan İsa bin eş-Şeyh ve Musa bin Zürrare, İbn-i Gendac'a müracaatla yedlerindeki mahaller hükümetlerinin kendi namlarına tasdikini istidâ ve mesullerinin kabulünde iki yüz bin altın itâ edeceklerini inhâ ettiler. İbn-i Gendac muvafakat göstermedi. Bunun üzerine İsa ve Musa kuvve-i cebriye ile meramlarını istihşâle ittifak ederek İbn-i Gendac ile muharebe etmek üzere asâkir-i kebîre cem' ettiklerinden İbn-i Gendac nâ-çâr ve nâ-hâh mesullerinin kabulüne muvafakatla Diyarbakir Hükümeti'ni İsa bin eş-Şeyh ve Ermeniye Hükümeti'ni Musa bin Zürrare namına tasdik eyledi.

267'de İsa bin eş-Şeyh ve Ebu'l-Muiz ve Hamdan ve Hamdun Benî Tağlib ve Benî Bekir kabileleriyle kabâil-i saireden başlarına toplanan askerle Nusaybin havalisinde İbn-i Gendac ile harb eylediklerinde İbn-i Gendac hepsini bozup Diyarbakir'e kadar takib ve medîne-i Âmid'i muhasara eyledi ise de Diyarbakir önünde hayli hunrîzâne muharebeler vuku bulup İbn-i Gendac şehri zabt edemediğinden Musul'a avdet etti.

269'da İsa bin eş-Şeyh vefat ederek oğlu Ahmed Diyarbakir Hükümeti'ni zabt eyledi.

Musul ve Cezire Valisi İshak bin Gendac 279'da vefat ederek yerine oğlu Muhammed Musul'a vali tayin olundu ise de havâric tâilesi Harun eş-Şari namında birisinin başına toplanıp muhalefet gösterdiklerinden Muhammed bin İshak Diyarbakir Hükümdarı Ahmed bin İsa'dan istifâne eyledi. Ahmed Benî Şeyban kabilesini kölesi Harun bin Seyma ile havâric ve ahali-i Musul üzerine sevk ederek bi'l-muharebe galebe-i ahîre Benî Şeyban'da kaldı. Lakin Musul ahalsi Muhammed'i valiliğe kabul etmeyip Bağdad'a müracaat eylediklerinden taraf-ı hilâfetten Hudeyse Valisi Muhammed bin Yahya Musul valiliğine tayin olundu.

Sene-i mezkûrede Ahmed bin İsa Mardin kalesini Muhammed bin İshak yedinden ahz ve zabt etmiştir.

Ahmed bin İsa 285 tarihinde vefat etmekle oğlu Muhammed bin Ahmed Diyarbakir Hükümeti'ni zabt eyledi.

Mutezid Halife sene-i mezkûre Zilhiccesinde askerle Diyarbakir'e gelerek Muhammed bin Ahmed kale kapılarını sed ile müdafaaya kıyâm ve halife mancıklar vazıyla 286 Rebiülâhîrine kadar muhasaraya devam eylediğinden Muhammed emân ile Diyarbakir'i halifeye teslim edip halife Diyarbakir surunun çok yerlerini hedm ve tahrib ettirdi. Bu aralık Muhammed bin Ahmed'in firar edeceği haber verildikte kendisi ve ailesi kabz ile tevkif olundular. Halife Diyarbakir valiliğini oğlu Müktefi'ye bi't-tevcih Diyarbakir'den Kinnesrin ve Avasım taraflarına azîmet buyurdu.

İsa bin eş-Şeyh ve oğlu Ahmed ile hafidi Muhammed'in Diyarbekir'de müddet-i tagallüpleri otuz senedir.

289'da Mutezid Halife vefat ettiğinden velayet ahdı cihetiyle Diyarbekir valisi bulunan oğlu Muktefi mesned-nişin-i hilâfet olmakla bilâd-ı Cezire ve Diyarbekir Ebu'l-Heyca Abdullah bin Hamdan'ın yedinde kaldı.

293'de Musul ve Diyarbekir ve Diyar-ı Rebia cânib-i hilâfetten müşârun-ileyh Ebu'l-Heyca Abdullah bin Hamdan'a tevcih olunmakla Benî Hamdan hanedanı oralarda hayli vakitler hükümet eyledi.

-5-

Âl-i Hamdan Hükümeti

(293-368)

Âl-i Hamdan Benî Tağlib kabilesi rüesâsından Hamdan namında bir zatın evladıdır. Âl-i Hamdan iki şubedir. Devlet-i Abbasiye'ye tabi olmak üzere bir şubesi Musul'da ve diğeri Haleb'de hükümet eylediler.

Ebu'l-Heyca Abdullah bin Hamdan iki yüz doksan üçte Musul ve Cezire vilayeti merbûtâtına vali tayin olduğundan ifa-yı memuriyet etmekte iken Bağdad serdarı bulunan biraderi Hüseyin 295'de cülûs eden Muktedir Halife'nin aleyhinde kıyâm ederek tasavvur eylediği fitneyi başa götüremediği cihetle Musul taraflarına kaçtı. Ebu'l-Heyca halifenin emriyle Hüseyin'i tutup Bağdad'a gönderdi. Halife kusurunu afv ile bir vakit sonra Cezire merbûtâtından Diyar-ı Rebia ve Diyarbekir valiliğine tayin eyledi ise de gösterdiği muhalefetten naşi Bağdad'dan askerle üzerine gelen Vezir Munis, Ebu'l-Heyca'yı ve Hüseyin'i tutup Bağdad'a irsâl etmekle Hüseyin Bağdad'da katlolundu.

Ebu'l-Heyca'dan sonra Musul, Diyar-ı Rebia, Diyarbekir vilayetleri Munis'in gönderdiği âmiller ma'rifetiyle idare edilmiştir.

307'de Ebu'l-Heyca be-tekrar Musul'a ve biraderi İbrahim Cezire'ye vali oldular.

İbrahim 308'de fevt olup yerine biraderi Davud bin Muhammed tayin edildi.

314'de Ebu'l-Heyca Tikrit taraflarındaki eşkiyanın tenkîllerine memur olup halifenin matlûbu üzere muvaffak olmakla Cezire merbûtâtından Diyarbekir, Diyar-ı Rebia, Diyar-ı Mudar havalileri kâmilen uhdesine ihale kılındı.

315'de Bağdad'ca halifenin mülâzemetine memur olduğundan havalî-i mezkûrenin idaresine oğlu Hasan mütesellim tayin edilmiştir.

317'de Ebu'l-Heyca vefat etmekle Musul ve Diyarbekir mülhakât-ı mezkûre ile beraber Hasan'a bî't-tevcih Nasıruddöve lakabı da itâ olundu.

Nasıruddöve Hasan bin Ebu'l-Heyca Abdullah vali oldukça havalî-i Cezire'de zuhur eden Haricileri birer birer izâle eyledikten sonra Muktedir Halife Musul'u Nasıruddöve'nin ammiâdesi Said ve Nasr'a ve Diyarbekir, Diyar-ı Rebia, Nusaybin, Sincar, Habur ve Meyafarkin dairelerini birleştirip Nasıruddöve'ye tevcih eyledi.

322'de halife Musul'u da Nasıruddöve'ye verdi ise de ammiâdesi Said yolunu bulup kendi uhdesine tevcih ettirdiğinden Said Musul'a geldikte Nasıruddöve'nin adamları taraflarından bağteten idam edildi. Halife bunu işittikte Nasıruddöve'yi yedindeki vilayetlerden azl edip Vezir Munis'i askerle üzerine gönderdi. O aralık Munis'in avdetine lüzum görüldüğünden Bagerd-i Deylemî Musul ve mülhakâtına vali tayin olundu ise de Bagerd Nusaybin havalisinde Nasıruddöve ile harb ederken münhezim olmakla bundan sonra halifeye vuku bulan dehâleti üzerine 324 tarihinde Musul, Diyar-ı Rebia Diyarbekir vilayetleri bî'l-istiklal Nasıruddöve uhdesine tevcih olunmuştur.

Tarih-i mezkûrdan 356 senesine kadar Nasıruddöve vilayet-i mezkûreye mutasarrıf olup şu müddet zarfında hayli vukuat geçirmiş ve Bağdad'da mutasarrıf-ı umûr-ı siyasiye olan Âl-i Büveyh'den Muizzüddöve askerle üzerine gelip musâlaha ile mansıbını hıfz etmiş olduğu halde tarih-i mezkûrda ateh getirdiğinden oğlu Ebu Tağlib mansıbını zabt ve Nasıruddöve'yi Gevaş kalesinde haps ile Mardin ve Rahbe mukataalarını ona has tayin etti.

Ebu Tağlib Fazlullah el-Gazanferî İbn-i Nasıruddöve o tarihte babasının mansıbını tasarrıfa başladı ise de biraderleriyle aralarında uzun uzun münâza'alar vuku bulmuştur.

361 Muharreminde Rum tâifesi külliyyetli askerle Urfa, Nusaybin ve sair bilâd-ı cezîreyi yakıp yıktıktan ve seby ve gârât gibi mezcâlîm-i şedîde itikâb ettikten sonra Diyarbekir havalisine yürüyüp oralarda dahi nice nice fenalıklar gösterdiler. Diyarbekir ahali Rumlar baş göstereceği sırada muhafazaları için Bağdad'dan asker talep eylediler ise de feryadlarına itibar olunmadığından Rumların takarrüpleri sırasında ahali-i merkûmeden bir cemaat Bağdad'a azîmetle Rum tâifesinin tecavüzâtından dolayı feryad ve cevâmî' ve meşâhidde meşhûdât-ı müellîme-i müslimîni işitenler büyük büyük dağ-ı derûn açacak suretle işâ'a ve ta'dâd ettiler. Ahali-i Bağdad'ın ciğerleri çâk çâk olup Diyarbekirîlerle birlikte Halife Taiullah'ın sarayına hücum ettiklerinden daire halkı saray kapılarını kapadılar. Saray etrafında müctemir olan cemmi-gafir sesleri çıkabildiği kadar bağınıp erkân-ı hükümet haklarında söylemekte noksan bir şey bırakmadılar. Mutasarrıf-ı umûr-ı devlet ve hükümet olan İzzüddöve Bahtiyar o sırada sayd u şikâr için Kufe nevâhîsinde bulunduğundan Diyarbekir ve Bağdadlılardan bir büyük cemaat Bahtiyar'ın yanına giderek Rumların Diyarbekir ve Cezire ahali haklarındaki mezcâlîm-i tahammül-ferşâlarından dolayı acı acı istiğâsede bulundular. Bahtiyar asker sevk edeceğini vaad ile Bağdad'a avdet ve Hacıb Sebüktekin'e techîr-i cünûd etmeyi emir ile sevk olunacak askerın ulufe ve levâzım-ı sairelerini tehyic etmesini Ebu Tağlib'e işâr etti.

Bu esnada Rumlar Diyarbekir ve Diyar-ı Rebia mülhakâtını harab ve berhad ettikten sonra istila maksadiyle medîne-i Âmid'e hücum etmek üzere oldukları Diyarbekir Valisi Hezarmerd tarafından Ebu Tağlib'e bildirilmekle Bağdad askerinin vürûdünden mukaddem Ebu Tağlib biraderi Hibetullah'ı askerle imdada gönderip Hibetullah ve

Hezarmerd bi'l-ittihad müctemi' olan asâkir-i kâfiye ile Rumlara öyle kılıç attılar ki döktükleri düşman kanları meydan-ı muharebedeki sebzezârları lalezâra döndürdü. Rumların pek çoğu idam ve seraskerleri Domestik mecrûhen esir edilerek Ebu Tağlib'e gönderildi. Cerihalarının mühlükâne olmasından naşı olunan tedavi fâide vermediğinden Musul mahbesinde müteessiren vefat eyledi.

Ebu Tağlib'in biraderleri haklarındaki muamelâtı üzerlerine onlar da İzzeddin Bahtiyar'a müracaat eylediklerinden Bahtiyar ve Ebu Tağlib aralarında hayli mu'arazalar cereyân eyledi. Bahtiyar'ın ammisi Adududdevle ile aralarında husumet zuhur eylediğinden Ebu Tağlib Bahtiyar'a iltica eden karındaşı Hamdan'ı kendisine teslim etmek üzere muâvenet etmeyi taahhüd etmekle Bahtiyar'ın kabulü üzerine asâkir-i kesîre cem' ederek bi'l-ittifak Adududdevle ile muharebeye girişmiş iseler de Adududdevle'nin muharebesinde İzzeddin Bahtiyar maktul olup Ebu Tağlib münhezimen firar ettikten sonra Adududdevle Musul'u zabtediverdi.

Adududdevle'nin sevk eylediği taharrî müfrezelerinden Ebu'l-Vefa Tahir bin Muhammed refâkatindeki asker Meyafarkin'e kadar takib eyledi ise de tutamadıklarından Meyafarkin'i muhasara eylediler. Ebu Tağlib Bitlis, Erzurum, Harput taraflarından dolaşarak medîne-i Âmid'e duhûl eyledi.

Ebu'l-Vefa Meyafarkin'i üç mâh müddet muhasara ile zabt eyledikten sonra yüzünü Diyarbekir'e çevirdiğinden Ebu Tağlib Rahbe'ye firar ve Ebu'l-Vefa Diyarbekir'i de zabtederek Adududdevle'den aldığı emir üzerine Ebu Ali et-Temimi'yi Diyarbekir valiliğine bi't-tayin Musul'a gitti (368).

Bâd el-Kürdî'nin istilasına kadar Ebu Ali Diyarbekir valiliğinde kalmıştır.

Bâd el-Kürdî

Bâd'ın künyesi Ebu Şücâ ve pederinin ismi Dostek'dir. Evâil-i hâlinde sehâvetle muttasıf bir çoban idi. Her vakit zebh-i aġnâm ve rast geleni itâm eder idi. Başına hayli rûfekâ toplandığından kat'ı tarike başlayıp eline her ne geçer ise şuna buna ikram etmekle gittikçe cemiyeti büyüdü. Ermeniye havalisine bi'l-hücum Erciş şehrini zabt eyledikten sonra Adududdevle Musul'u istila eylediğinden Bâd Musul'a giderek Adududdevle'nin huzuruna çıktıkta bakıştan aleyhinde bazı hatıraya zâhib olmuş ve Adududdevle'nin yanından çıkmasıyla beraber firar etmiştir. Bâd meclisinden çıktuktan sonra Adududdevle kabz için arattırdıkta kaçmış olduğunu haber verdiler. Taleb ve derdestini iltizâm etmedi.

Bâd Diyarbekir havalisine giderek efkârını tervîce kifayet edecek esbabı derdest edinceye değin meydana çıkmadı. 372 tarihinde Adududdevle vefat ettiğinden meydana çıkıp Meyafarkin ve Diyarbekir'i zabtetti.

Emir-i Bağdad Samsamuddevle şu havadisi işittikte Ebî Said Behram kumandasıyla sevk eylediği orduyu Bâd bozup târ ü mâr ettikten ve Said bin Muhammed kumandasıyla gelen orduyu da bozduktan sonra Musul'u istila ve Bağdad üzerine hücum etmek üzere kuvvetini tezyîde itina etmekle Samsamuddevle havfa zâhib olduğundan en büyük kumandan Ziyar bin Şehragüye kumandasıyla sevk eylediği ordu-yı azîm Bâd'ı bozup Diyarbekir'e kaçırdı. Bâd Diyarbekir'de asker cem'ine kıyâm eyledi ise de kendisini takib eden askerî takarrübünü işitip Haleb havalisine firar eyledi. Oralarda başına toplanan asker tekessür eylediğinden hüsn-i suretle maksadını derdest edemediği halde yine muharebeye hazır olduğunu Ziyar'a yazdığından böyle bir bela-yı azîm ile uğraşmamak ve Diyarbekir ve mülhakâtının hepsi, Midyat havalisinin Hasankeyf ciheti Bâd'ın yedinde kalmak üzere beylerinde musâlaha mün'akid oldu.

379'da Bâd askerle Musul üzerine hücum eyledikte Musul'da bulunan Nasıruddevle'nin oğulları Ebu Tahir ve Ebu Abdullah, Bâd'a mukavemete muktedir olmadıklarından hafiyen Cezire-i İbn-i Ömer ve Nusaybin beldeleri Benî Ukayl Emiri Ebu'z-Zevad Muhammed'e terk ile Ebu'z-Zevad'dan celb eyledikleri kuvve-i imdadiyenin bağteten nehr-i Dicle'yi geçtiklerini Bâd'ın haber almasını müteâkib asker uç vermeye başladığından Bâd bunlar önden ve Musul'daki asker arkadan kendisini çevirirler ise iş müşkil olacağını bi'l-mülâhaza cebele çekilmek için askerine hareket emrini verdi. Kendisi de bindiği hayvanı döndürmek istedikte şiddetle düşüp boynu kırılmakla hemşirezâdesi Ebu Ali Hasan hayvan üzerine atıp götürmeğe çalıştı ise de askerî basması cihetiyle mümkün olmadığından orada bırakılıp asker cebele çekildi. Arablardan birisi Bâd'ı tanımakla başını kestiler.

Bâd el-Kürdî'nin ailesi Hasankeyf'de idi. Hemşirezâdesi Ebu Ali oraya giderek keyfiyeti tefhîm ve Bâd'ın zevcesini nikah etmekle Hasankeyf'i ve müteakiben Bâd'ın yedindeki kılâ' ve bikâ'ı zabtetti.

-6-

Diyarbekir'de Âl-i Mervan Devleti

(380-479)

Ebu Ali Hasan bin Mervan, Bâd'ın memâlikini 380 senesinde kâmilan istila ve Âl-i Mervan Devleti'ni teşkil eyledi. Bundan sonra Diyarbekir'ce hulefâ-yı Abbasiye'ye irtibat-ı maneviden başka münasebet kalmamıştır.

O tarihte Musul'da bulunan Nasıruddevle'nin oğulları Ebu Tahir ve Ebu Abdullah memâlik-i mezkûreyi zabt etmek üzere iki defa askerle hücum eylediler ise de münhezim ve perişan oldular.

Bu galebeden sonra Ebu Ali Diyarbekir'de zabt u rabta devam ve hüsn-i idareyi tesis ettiği sırada Meyafarkin şeyhu'l-beledi Ebu Sakar efkâr-ı isyana meyl ve ahali ile bi'l-ittifak Ebu Ali'ye muhalefet gösterdiğinden Ebu Ali askerle giderek Ebu Sakar'ı katl ile beraber ahali hakkında pek büyük şiddet gösterdi. Diyarbekir'e avdet ederken Diyarbekir şeyhu'l-beledi Abdülber, Ebu Sakar hakkındaki muameleden ürküp muteberân-ı memleketle hafiyen

bi'l-müzâkere Ebu Ali'nin idamını kararlaştırdılar. Ebu Ali mukaddemce Haleb Hükümdarı Saduddevle'nin kızı Sittennas'ı isteyip nikah ettiğinden Diyarbekir'e gelip zıfâf edecek idi. Abdülber Diyarbekir ahalisinden İbn-i Demne nam cesuru vaad ve teşvik ile Ebu Ali'nin katline sevk edip Ebu Ali ol vakit Babü'l-Mâ ve şimdi Yenikapı denilen şehir kapısından içeri girerken İbn-i Demne bağteten hançerle Ebu Ali'yi vurup öldürdü.

Bu sırada bir cemiyet-i ekrâd Meyafarkin'e hücum ve zabta kıyam eylediklerinde Ebu Ali'nin biraderi Mümehhidüddeve Ebu Said Mansur Meyafarkin'e gittiğinden ahali kale kapısını açıp içeriye idhal ve Mümehhidüddeve'ye bey'at ettiler (380).

Abdülber, Ebu Ali'nin maktuliyeti gününde Diyarbekir Hükümeti'ni zabt ile hizmetine mükâfaten kızını İbn-i Demne'ye tezvîc eyledi ise de Ebu Ali katli kendi irtikâb edip de hükümeti Abdülber'e yediremediğinden tertib eylediği ziyafette Abdülber'i idam ve Diyarbekir Hükümeti'ni zabtediverdi.

Mukaddemâ Aduddevle'nin tahrib eylediği Diyarbekir surunu İbn-i Demne tamir ederek Mümehhidüddeve ile de uyuştüğundan kendisi Diyarbekir'de ve Mümehhidüddeve Meyafarkin'de Hükümet eylediler. İbn-i Demne Mısır sultanı ve Rum imparatoru ile de akd-i musâfât ve mudârâ ve teâtî-i hedâyâ ile umurunda muvaffak olup hükümeti yirmi iki sene mümted olmuştur.

Mümehhidüddeve, ashâbından ve ekâbir-i askerden Şerve'yi nefsi Meyafarkin Hükümeti'ne ve o da müte'allikâından birisini beldenin şâhneliğine tayin etmiş idi. Şâhnenin gösterdiği nifak üzerine Şerve Meyafarkin civarındaki İtak (Lice) kalesinde Mümehhidüddeve'ye bir ziyafet keşide ederek Mümehhidüddeve şu ziyafette bağteten Şerve'nin gadrîyle maktul oldu (5 Cumadélülâ 401).

Mümehhidüddeve'nin vefatı haberi henüz etrafa şâyi olmazdan evvel Şerve o gece Meyafarkin'e avdetle kalenin zabtına mübâşeret eyledi. Kale Mütevellîsi Hoca Ebu'l-Kasım Erzen beldesinde idi. Anahtarı getirmek üzere Şerve Erzen'e bir kâsîd gönderdi ise de Ebu'l-Kasım anahtarı kâsîda vermeyip beraber ahz ile bizzat gelirken yolda Mümehhidüddeve'nin maktuliyetini işittiğinden Erzen'e avdet etti.

Mümehhidüddeve "Şems kucağına düşmekle biraderi Ebu Nasr Ahmed kendisiyle münâza'a ederek şemsi kucağından aldığı" mukaddemâ rüyada gördüğünden bunun üzerine hased ederek Ebu Nasr'ı Siird'e tard etmiş idi. Hoca Ebu'l-Kasım Erzen'e avdet eyledikte Ebu Nasr'ı celb ettirip kadı ve şühûd ihzâr ve adaleti iltizam edeceğine tahlîf ettikten sonra ibtidâ Erzen'i ba'dehû sair bilâd-ı Diyarbekir'i kâmilen Ebu Nasr'a temlik eyledi.

Nasruddevle Ebu Nasr Ahmed bin Mervan bilâd-ı mezkûreyi temellük ve istiklalini ilan etmesiyle beraber Şerve'nin umûru muhtel oldu. Meyafarkin'i muvâfakat-i umûm ile zabtetti (401).

Diyarbekir ahalisi ise zaten İbn-i Demne'den bıkmış olduklarından Ebu Nasr kabul-i âmme ile Diyarbekir'e gelip Diyarbekir ve bilâd-ı saireyi de zabt eyledi (402).

Halife Kadir Billah tarafından kendisine Nasruddevle lakabı itâ olunmuştur.

Âl-i Hamdan Hükümeti'nin sükutundan sonra Urfa ve havalisi Benî Numeyr kabilesi rüesâsından Utayr'ın yed-i temellüküne geçmiş idi. Nasruddevle'nin ve ba'dehû Rumların Urfa'ya taalluk eden muameleleri zeyl-i risalede "Urfa" mebhasinde derc olunacaktır.

Gur tâifesi 460 tarihinde Azerbaycan havalisini pâymâl ettikten sonra Cezire ve Diyarbekir'e gelip ahaliyi yağma ve çok yerleri harab eylediler. Bunlar Musul'u bi'l-istila gösterdikleri tecavüzât-ı azîme üzerine Musul Hükümdarı Karaveş'in himmetiyle muzmahil oldular.

423'de Ermeniyeye ahalisi o havaliden mürûr eden hüccâcı gârât ettiklerinden Nasruddevle cânibinden sevk olunan asker mağsûbatı red ve mütecâsirlerini te'dîb eyledi.

426'da İbn-i Vessab Urfa'daki Rumlarla bi'l-ittifak Nasruddevle'nin memâlikine hücum eylediğinden tertib olunan bir ordu-yı cesîm ile Rumlar üzerine ilan-ı harb olundu ise de imparator tarzıye itâsıyla asâkir-i müctemî'a dağıtılıp musâlaha te'yîd edildi.

439'da mülhakât-ı Diyarbekir'den Re'sulayn havalisinde Asgar-ı Tağlibî nam şahıs zuhur edip başına topladığı cemiyetle nevâhî-i Rum'a hücum eylediğinden Rum imparatorunun şikayeti üzerine Nasruddevle merkûmun cemiyetini teşîit ve kendisini derdest ettirip istintâk eyledikte vukuatın bâdîsi Rumlar olduğunu söylemiş ise de şahs-ı merkûm hapisle Rumlar iskât edildi.

447'de Nasruddevle'nin oğlu ve Cezire-i İbn-i Ömer Valisi Ebu'l-Harb Emir Süleyman ekrâd-ı Beşneviye taraflarından katil olundu. Sebebi pek uzun bir vakaya mebnî olmakla tafsilinden sarf-ı nazar edilmiştir. Şu vaka üzerine Nasruddevle oğlu Nasr'ı Cezire-i İbn-i Ömer valiliğine memur edip bu sırada Musul hükümdarı fırsat itihâzıyla Cezire-i İbn-i Ömer'i zabta kıyam eylediğinden Nasr'ın muharebesinde münhezim oldu.

Nasruddevle Ahmed bin Mervan seksen yaşını mütecâviz olduğu halde Meyafarkin'de vefat edip haric-i şehirde Muhdese namıyla bina etmiş olduğu ribat makberesinde defn edildi (29 Şevval 452).

Müşânun-ileyh zaman-ı hükümetinde umumu adaletle hoşnud ederek hükümetce şer'-i şeriften ayrılmamış ve daire-i hükümetindeki sügûru imar ile zir-i destinde olan ahalinin asayişini ikmal etmiştir. Nâil olduğu tena'uma muâsır bulunan mülûkun hiç birisi nâil olmayıp dairesindeki etbâ' ve hademeden başka beş yüz hâdim memlûk ve beşer bin dinara alınmış bir kaç yüz muganniye-i hasnâsi var idi. Mısır'a tabbahlar irsâliyle et'ime-i nefise tabhını ta'allüm ettirip hân-ı ihsanını erbab-ı ihtiyaca her vakit açık bulundurmuş idi. Çiftlikleri mahsulatından kış mevsimlerinde taraf taraf tuyûra daneler serptirir ve kuşları da dane-çîn-i ihsanî eder idi.

İbtidâ Ebu'l-Kasım Hüseyin-i Mağribî ve onun vefatından sonra fâzıl-ı meşhur Ahmed el-Münazî Nasruddevle'nin vezâret hizmetinde bulunup fâzıl-ı müşârun-ileyh vefat ettikte Fahruddevle İbn-i Cüheyr'i vezâretinde istihdam eyledi.

Ebu Abdullah el-Kazrunî Nasruddevle zamanında Diyarbakir'e gelmekle Diyarbakir havalisinde mezheb-i Şafii bundan münteşir olmuştur.

Nasruddevle'nin vefatından sonra hükümet için oğulları miyânelerinde münâza'a vuku bulduğundan Vezir Fahruddevle'nin tedbirleriyle Nasr Meyafarkin ve biraderi Said Âmid Hükümeti'ni zabt eyledi.

Said bin Nasruddevle zamanında Vezir Fahruddevle Bağdad'a giderek Halife Kâim'in vezâretine nâil olmuştur. Said'in vefatında Diyarbakir'i de Nasr bin Nasruddevle zabtetti (455).

Nasr bin Nasruddevle on yedi sene hükümet ettikten sonra fevt olup oğlu Mansur bin Nasr câ-nişini oldu (472).

Mansur cülûs ettikten dört sene sonra Nasruddevle ve oğlu Nasr'ın vezâretlerinden munfasıl olduğu halde Bağdad vezâretine nakl etmiş olan Fahruddevle bin Cüheyr Melikşah-ı Selçukî'ye intisâb ettiğinden Melikşah Diyarbakir'i Benî Mervan yedinden ahz etmek için Fahruddevle'yi memur ve fethedeceği memâliki kendine tevcih eyledi. Fahruddevle 477 tarihinde asâkir-i kesîre ile Diyarbakir'i muhasara ederek ahali müzâyaka-i azîmeye giriftâr ve Mansur'un istihdam eylediği memurîn-i nasrânîyenin zulmünden ahali-i İslâmiye zaten bîzâr olduklarından 479 senesi Muharreminde Diyarbakir'i Fahruddevle'ye teslim eylediler. Müteâkiben Meyafarkin ve bilâd-ı saire dahi mutâva'at etmiş ve Mansur Cezire-i İbn-i Ömer'e firar ederek orada fevt olmakla Âl-i Mervan Devleti munkariz olmuştur. Müddeti doksan dokuz senedir.

-7-

Diyarbakir'de Âl-i Ynal Hükümeti

(486-579)

Selçukî Tacüddeve Tutuş 486 senesinde Diyarbakir'i zabt ve Fahruddevle, İbn-i Cüheyr'i Diyarbakir Hükümeti'nden azl ile hükümet-i mezkûreyi ümerâsından Emir İbrahim bin Ynal-ı Türkmenî'ye itâ etmekle Diyarbakir'de Âl-i Ynal Hükümeti teşekkül eyledi. Şu hükümet beş yüz yetmiş dokuz senesine kadar devam etmiştir.

İbrahim bin Ynal su-i sîretle mevsûf idi. Zamanında Diyarbakir ahalisinin ekserîsi başka taraflara hicret eyledi.

500 tarihinde mülûk-ı Selçukiye'den Sultan Kılıç Arslan ile Musul Hâkimi Şemsüddeve miyânelerinde husumet tahaddüs edip Sultan-ı müşârun-ileyh Musul'u zabt etmek maksadıyla tertib eylediği asker için Emir İbrahim bin Ynal ile Harput Hâkimi Emir Muhammed bin Çıbık'dan dahi isti'âne eylediğinden ikisi de daire-i hükümetlerinden asker toplayıp muâvenetleriyle Kılıç Arslan Musul'u zabtetti.

Emir İbrahim 503 tarihinde vefat ederek oğlu Emir Bisan câ-nişini oldu.

Emir Bisan hüsn-i sîrette mevsûf olmakla ahali hüsn-i idaresinden hoşnud olduklarından babasının zamanında hicret edenlerin ekserîsi bunun vaktinde vatanlarına avdet etmişlerdir.

510 tarihinde Diyarbakir ve Şam ve Cezire'de emtâr munkatı olup dört sene kaht u galâ imtidâd eyledi.

516 tarihinde Diyarbakir mülhakâtından Kale-i Zülkarneyn (Ergani Kalesi) civarında nühâs madeni zuhur etti.

518'de melâhideden İsmailiye tâifesinin gösterdikleri fenalıklardan dolayı medîne-i Âmid ahali bi'l-ittifak tâife-i mezkûre üzerine hücum ederek yedi yüz adam katl eylediler.

520 tarihinde ehl-i Salîb Şam havalisinde vaki Mercissafer nam mahalle nüzûl ile tecavüzât-ı şedidede bulduklarından Dimaşk Hâkimi Dağtekin atabey-i Diyarbakir'den istimdâd etmekle Emir Bisan tarafından sevk olunan ahali ve Türkmen askeri azîmet ve bi'l-muharebe ehl-i Salîb'e galebe etmişlerdir.

Emir Bisan beş yüz yirmi bir tarihinde vefat ederek oğlu Emir Nureddin Diyarbakir'de hükümdar oldu.

524'de Musul Hükümdarı İmadüddin Zengi Mardin Hükümdarı Timurtaş Hüsameddin ile bi'l-ittifak medîne-i Âmid üzerine hücum ile şehri muhasara eylediler. Emir Nureddin Hasankeyf Hâkimi Rüknüddeve Davud bin Sekman'dan isti'âne etmekle Davud askerle Diyarbakir'e doğru geldi ise de Diyarbakir pîşgâhında İmadüddin ve Timurtaş mukabele ve müdafaa ederek Rüknüddeve münhezimen avdet etti.

Lakin şehrin muhasarası hayli zaman mümted olup zabtına muvaffak olamadıklarından İmadüddin Zengi ve Timurtaş nail-i arz olmaksızın muhasarayı terk ile giderek bilâd-ı Diyarbakir'den Savur kalesini muhasara ve zabt ettiler. O tarihten sonra Savur kalesi Mardin mülûkunun yedlerinde kaldı.

535'de Emir Nureddin fevt olup oğlu Emir Mürüdüddin Diyarbakir'de mesned-nişin-i hükümet oldu.

538'de İmadüddin Zengi bilâd-ı Diyarbakir'den Siird ve Hizan ve Ergani kasaba ve kalelerini zabt ettikten sonra Âmid şehriyle Hani kasabasını dahi muhasara eyledi. Muhasara hayli mümted olduğu halde bu defa da Âmid'i zabta muvaffak olmaksızın avdet etti.

539'da İmadüddin be-tekrar Âmid'i muhasara etmiş ise de yine zabtına muvaffak olamamıştır.

Emir Mürüdüddin 551'de vefat edip yerine oğlu Ebu'l-Kasım Emir Kemaleddin ve 553'de Emir Kemaleddin dahi vefat ederek oğlu Emir Kasım ve 562'de Emir Kasım'ın biraderi Emir Nisan ve 568'de Emir Nisan'ın oğlu Emir Bahaeddin Diyarbakir'de hükümdar oldular.

569 senesi bahar mevsiminde Diyarbekir ve Cezire'de şiddetli yağmurlar yağıp kırk gün mümted olduğundan eyyâm-ı mezkûre zarfında iki defa güneş yüzü görülebildi. Yağmurların kesret-i nüzûlünden pek çok ebniye münhedim olup nüfus-ı kesire binaların altında kaldı.

Sultan Selahaddin Yusuf bin Eyüb Hasankeyf Hükümdarı Nureddin Muhammed ile miyânelerinde takarrür eden ittifak üzerine medîne-i Âmid'i zabt ve Nureddin'e itâ edeceğini vaad etmiş idi. Beş yüz yetmiş sekiz senesi şehri Zilhiccesinin on yedinci günü askerle gelip Diyarbekir şehrini muhasara eyledi. Diyarbekir Hükümdarı Emir Bahaeddin bin Nisan müdafaada sû-i tedbir gösterip şehrin anbarlarında bir milyon altınlık zahire mevcut iken ahaliye zahire ve akçe ile muâvenet göstermedi. Yüz gösteren müzâyaka-i şedide üzerine ahali muhafazaya devam etmek için her ne kadar zahire ve akçe istediler ise de: "Siz kendi nefsinizden muharebe ediniz" diye cevap verdi. Mukarrebleri Emir Bahaeddin'e "Muharibler millet-i İslâmiyenin gayri değildir ki ahali kendi bedenlerinden her masrafı göze alıp da muharebe etsinler. Bu münasebetsizlik mülk-i mevrusunuzun yedinizden çıkmasını mücib olur" deyu ihtar ve nasihatte bulundular ise de faide vermedi. Sultan Selahaddin şehrin etrafına mancınıklar vaz'ıyla muhasarayı teşdîd ve ahaliyi tazyik etti. Surun metâneti cihetiyle zabtı mümkün olmadı.

Sultan her türlü adalet ve ihsanda bulunacağını ve cümleyi memnun edeceğini bi'l-vasıta ahaliye tebliğ edip Türkmenlerin Diyarbekir'de imtidâd-ı hükümetleriyle beraber vâridât-ı memleketi Emir Bahaeddin hukuk-ı şahsiyesi gibi igtisâb ve iddihâr ve sû-i sîret ve hasetle her türlü müşkilâtı ahali üzerine terk edip kendisi zevkine bakmakta olması zaten umumu dilgîr ve Sultan Selahaddin'in hüsn-i hal ve adaletinin taraf taraf şüyû'u cümleyi manen teshîr etmiş iken ahali yine Emir Bahaeddin'e insaniyet olarak muhasarada envâ-ı besâlet ve fedakârî ihtiyâr etmekte idiler. Onun derece-i nihayedde haset ve irtikâbıyla akçe ve zahirece îanede bulunmamasını nefret-i umumiyeyi teşdîd eylediğinden Sultan Selahaddin'in teklifini kabul ve itaatine memnuniyet irâe eylediler. Emir Bahaeddin iş latife olmadığını ve tedâbirin sırası geçtiğini anlamakla beş yüz yetmiş dokuz senesi Muharreminde emân ile Diyarbekir şehrini Sultan Selahaddin Yusuf'a bi't-teslim sultan-ı müşârun-ileyh dahi va'd-i sâbıkı vechile Hasankeyf Hâkimi Nureddin Muhammed bin Karaarslan bin Davud bin Sekman İbn-i Emir Artuk'a itâ ve emr-i teslim ve tesellüm ba'de'l-icra ahaliyi taltifat ile memnun eyledi.

Âl-i Yinal denilen Türkmen tâifesinin Diyarbekir'de hükümetleri doksan beş seneden ibarettir.

-8-

Devlet-i Artukîye

Sekmaniye-İlgaziye-Harpur Şubesi

Şu devletin üç şubesi olup bir şubesi Hasankeyf'de, diğeri Mardin'de, üçüncü şubesi Harput'da fermân-fermâ olmuştur.

Devlet-i müşârun-ileyhânın mensub olduğu Artuk, Türkmen tâifesinden Artuk bin Eksek nam zattır. Maskat-ı re'si Maveraünnehir'de Şehirman nam karyedir. Evâil-i hâlinde Selçukî Sultan Alparslan'ın ordusunda bir asker idi. Hizmetiyle seraskerliğe irtikâ eyledi. Sultan Melikşah-ı Selçukî Diyarbekir'i Fahruddevle Muhammed bin Cüheyre'tevcih ederek 477 tarihinde Diyarbekir üzerine asker sevk eylediği sırada Emir Artuk'u dahi bir kuvve-i askeriye ile Şerefüddeve Müslim üzerine sevk etmiş ve Şerefüddeve Musul'dan Diyarbekir'e firar eylediğinden Emir Artuk bi't-takib Diyarbekir'i muhasaradan sonra Şerefüddeve'den hayli emvâl ahzıyla derdestinden sarf-ı nazar etmiş idi. O muamele üzerine Melikşah-ı Selçukî'den havfa zâhib olduğundan bir de yanına gitmeyip Şam'da Selçukî Tacüddeve Tutuş'un yanına gitmekle Tacüddeve tarafından Kudüs Hükümeti'ne tayin edildi.

Beş sene kadar Kudüs Hükümeti'nde bulunduktan sonra orada vefat ederek Kudüs Hükümeti oğulları Sekman ve İlgazi'ye intikal etti.

489 senesi Şabanında Halife-i Mısır el-Melvi'nin emiru'l-cüyüşu Efdal Kudüs'ü istila eylediğinde Emir Sekman Urfa'ya giderek orada mukim olmuş ve Emir İlgazi Bağdad'a azimetle Sultan Muhammed-i Selçukî tarafından Bağdad şâhneliğine tayin kılınmış idi. Tacüddeve Tutuş Rey kurbünde maktul olduktan sonra oğlu Rıdvan Heyt tarafında iken babasının vefatını haber alıp Haleb'e ve oradan Diyarbekir'e doğru hareket eylediği sırada Suruc'u istila kasdına düştüğünden Urfa'da bulunan Emir Sekman sebkate daha evvel Suruc'u zabtetmiş idi. Rıdvan Diyarbekir'e gitmeyip Urfa'yı zabtetti. 494'de Cezire-i İbn-i Ömer Hâkimi Şemsüddeve Çekermiş Musul'u istilaya kıyâm eyledikte Musul ahalisinin talepleri üzerine Hasankeyf âmilî bulunan Musa et-Türkmenî giderek Musul'u istila eyledi.

Şemsüddeve Hasankeyf'e tabi Nusaybin'i aldıktan sonra yüzünü Musul'a çevirdiğinden Musa et-Türkmenî askerle müdafaaya çıktı. Lakin asker kendine muhalefet ve Şemsüddeve'ye ittibâ ettiklerinden mukâbeleye kuvveti kalmayıp Musul'a avdet etmekle Şemsüddeve bi't-takib Musul'u taht-ı muhasaraya aldı. Muhasara hayli uzadığı cihetle Musa büyük müzâyakaya tesadüf eyledi. Suruc hâkimi olup o sırada Diyarbekir'de bulunan Emir Sekman'dan istimdâd ve Hasankeyf'i kendine terk edeceğini vaad eylediğinden Emir Sekman Musa'ya muâvenet için asker istishâb ve Musul'a doğru şitâb eyledikte Şemsüddeve oradan çekilip Musa, Emir Sekman ile li-ecli'l-mülâkat Musul'dan hareket ettikten sonra Kevasa karyesi civarına vusulünde askerinden bir cemaat orada kendisini katl eylediler. Musa'nın vefatını işittikte Emir Sekman giderek Hasankeyf'i ve Şemsüddeve Çekermiş Musul'u zabtetti.

496 tarihinde Selçukî Sultanı Berkıyaruk Emir İlgazi'yi Bağdad şâhneliğinden azl ile yerine Gümüştekin Kayseri'yi nasb eylediğinden Gümüştekin'in Bağdad'a gelmek üzere olduğunu Emir İlgazi işittikte biraderi Emir Sekman'dan isti'âne ve Hille Hâkimi Seyfüddeve Sadaka ile de akd-i ittifak ederek Emir Sekman askerle Remle'ye ba'de'l-vusûl

Gümüştekin dahi Kormisin nam mahalle vürüd eyledi.

Sene-i mezkûre Rebiülevvel'inde Gümüştekin Bağdad'a vâsıl olduğundan İlgazi hanesinden çıkıp biraderi Sekman'ın yanına gitti. İkiisi birlikte Remle'den hareketle Düceyl köylerini yağma ettiler. Gümüştekin o sırada Bağdad'ca Sultan Muhammed'in hutbesini kat' ve Sultan Berkyaruk namına hutbe kıraat ettirdi. Emir İlgazi ve Emir Sekman ve Seyfûddeve'nin üçü de Sultan Muhammed'in mensubâtından olduklarından Gümüştekin ile muharebe-ye kıyâm eylediler. Gümüştekin'in başındaki asker dağılıp yanında iki neferden ziyade adam kalmadığından Bağdad'ı terk ile Berkyaruk'un yanına gitti. Bağdad'da hutbe halifeden sonra Sultan Muhammed-i Selçukî ve ba'dehû Seyfûddeve ve Emir İlgazi namlarına okutturuldu. Şu hadiseyi müteâkib Emir İlgazi Bağdad'da kalıp Seyfûddeve Hille'ye ve Emir Sekman Hasankeyf'e avdet eylediler. Sene-i mezkûre Zilhiccesinde Halife Müstazhır ile Berkyaruk ve Seyfûddeve beyenlerinde muâhede akdolunup Bağdad'da hutbe Berkyaruk namına iade olduğundan İlgazi Bağdad'ı terk ile Yakuba'ya gitti.

Emir Sekman Hasankeyf'i zabtetmezden mukaddem Musul Sahibi Karaboğa ile beyenlerinde husumet tahaddüs ederek bi'l-muharebe münhezim ve yanında bulunan biraderzâdesi Yakuti bin Hasan bin Emir Artuk esir olduğundan Karaboğa, Yakuti'yi Mardin kalesinde hapsedmiş idi. Sultan Berkyaruk tarafından Mardin Hükümeti muğnilik hizmetinde bulunan bir adama tevcih olunmakla Emir Artuk'un zevcesi bizzat giderek Yakuti'nin ıtlâkını istidâ ettiğinden Muğni Yakuti'yi ıtlâk eyledi. Lakin Mardin manzarasının letafetini gördükçe Yakuti Mardin'den vazgeçemediği cihetle orada ikâmetini Muğni'den iltimas edip aldığı muvâfakat üzerine Mardin'de kaldıktan sonra kale muhafızlarının bazılarıyla hüsn-i ülfet ve itihad ederek beyenlerinde itimad ve emniyet mün'akid olduğundan bağteten Muğni'yi kabz ve Mardin'i zabtetti.

Yakuti bundan sonra Nusaybin'i istila için gittikte bir ok isabetiyle maktul olup yanında bulunan karındaşı Ali Mardin'i ba'de'l-istila Cezire-i İbn-i Ömer Hâkimi Şemsüddeve'ye meyl ettiğinden oraya azîmet ve Mardin'e etbâ'ından Ali namında birisini mütesellim tayin eylemiş idi. Biraderzâdesi Ali'nin Mardin'i Şemsüddeve'ye terk edeceğini Mütesellim Ali, Emir Sekman'a yazmakla Emir Sekman Hasankeyf'den gelip Mardin'i istila ve Hasankeyf Hükümeti'ni oğlu İbrahim'e itâ eyledi.

Hasankeyf şu vakanın tarihi olan 498 senesi ibtidâsından itibaren Eyyubiye şubesine intikal edinceye kadar Sekman'ın silsilesi yedinde kalıp oraca teşekkül eden Artukiye şubesi tarihlerce Sekmaniye namını aldı.

Sahib-i Dimaşk Dağtekin'in istimdâdı üzerine Emir Sekman Dağtekin'e muâvenet ve ehl-i Salîb ile muharebe etmek üzere askerle Şam'a giderken sene-i mezkûre Safer'inde esnâ-yı râhda vefat ettiğinden tabutu Hasankeyf'e getirilip orada defnolundu. Karındaşı Emir İlgazi Mardin Hükümeti'ni zabtederek birkaç yüz sene evladı yedinde kaldığından Mardin şubesi de İlgaziye namıyla meşhur olmuştur.

Harput dairesi Emir Artuk'un hafidi Belek bin Behram'dan sonra Hasankeyf şubesi yedinde iken 581 tarihinde o şubeden diğer şube teşekkül etmiştir.

-9-

Devlet-i Artukiye'nin Sekmaniye Şubesi

(498-629)

Emir Sekman dört yüz doksan sekiz tarihinde Hasankeyf'i zabtederek hükümetine oğlu İbrahim'i tayin eylediği ânifen beyân olunmuş idi.

İbrahim bin Sekman o sene vefat edip biraderi Rüküddeve Davud bin Sekman câ-nişini oldu. Davud 540'da vefat ve oğlu Fahreddin Karaarslan serir-i hükümete cülûs etti. Karaarslan 562'de âzim-i dâr-ı bekâ olmakla yerine oğlu Nureddin Muhammed geçmiştir.

578 tarihinde Sultan Selahaddin Musul üzerine giderken Nureddin yanına azîmet ve muharebelerde muâvenet ettiğinden Âmid şehrini aldıktan sonra kendisine itâ eylesini Nureddin iltimâs etmiş ve sultan-ı müşârun-ileyh öyle yapacağına söz vermiş idi. Âl-i Yinal mebhasinde gösterildiği üzere Sultan Selahaddin 579 Muharreminde Âmid'i zabt ve Nureddin Muhammed'e itâ etti. Nureddin Muhammed'in vefatı 581 tarihindedir.

Nureddin vefat ettikte büyük oğlu İmadüddin'in diğer oğlu Kutbüddin'den ziyade liyakati olduğu halde İmadüddin pederinin vefatında Sultan Selahaddin'in hizmet-i askeriyesiyle Musul muhâsarasında olduğu cihetle hazır bulunmadığından küçük oğlu Kutbüddin mesned-i hükümete oturtulup umûr-ı hükümeti pederinin veziri Kıvam bin Samaka idareye başladı.

İmadüddin pederinin vefatını ve Kutbüddin'in cülûsunu işittikte Hasankeyf'e azîmetle mesned-i hükümeti tahsil arzusunda bulundu ise de muvaffak olamadığından tarih-i mezkûrda giderek Harput'u istila etti.

Sultan Selahaddin'in Musul'dan avdeti sırasında Kudbüddin yanına giderek mülakat eyledikte umûrca kendisine müracaat etmek şartıyla hükümetini bi't-tasdik âsimesini Hasankeyf'den medîne-i Âmid'e nakil ve ümerâsından Selahaddin nam zatı vezârette istihdam etmesini emr eylediğinden ol vechile hareket olundu.

Kutbüddin Karaarslan 597 senesine kadar Âmid ve Hasankeyf Hükümeti'nde devam edip o tarihte Hasankeyf'e gittikte kasır damından aşağı düşmekle vefat etti.

Nasıruddin Salih Mahmud bin Muhammed Nureddin, Kutbüddin'in küçük biraderidir. Mukaddemce miyânelerine bürüdet düştüğünden Kutbüddin bunu memleketi dairesinin nihayetinde vaki Hısn-ı Mansur valiliğine tayin ve köle-

si Ayas'ı veliahd itihâz etmiş idi. Kutbüddin'in vefatını müteâkib Ayas Diyarbekir Hükümeti'ni zapt eyledi. Salih Mahmud Diyarbekir'e doğru gelmekte olduğu haber alındıkta Ayas müdafaaya kıyâm eyledi ise de maksadını yürütemedi. Salih Mahmud Âmid'e bi'l-vusûl Ayas'ı hapis ve muahharan Padişah-ı Rum İzzeddin Kılıçarslan'ın şefaatiyle sebîlini tahliye eyledi. Ayas hapisten çıktıktan sonra padişah-ı müşârün-ileyhin yanına giderek ümerâsı silkine dahil olmuştur.

Salih Mahmud felsefeye mâil, zalim, kubh-ı sîretle muttasıf idi. Vefatı 618'dedir. Diyarbekir surunun Ben ve Sen üzerindeki iki büyük burcunun bânîsi budur.

Melik el-Mesud İbn el-Melik es-Salih Mahmud babasının vefatında Âmid şehrinde serîr-i hükümete oturdu. 623'de bilâd-ı Rum Padişahı Alaaddin Keykubâd Malatya'ya nüzûl ve asker sevkiyle bilâd-ı Diyarbekir'den ma'dûd olan Hısn-ı Mansur ve Kâhta'yı zabtetti.

626'da mülûk-ı Eyyubiyeden Melikü'l-Muzaffer İbn-i Melik el-Âdil bilâd-ı Diyarbekir'den Erzen'i zabtederek Erzen'e mukabil Hani kasabasını mutasarrıfı Hüsameddin'e verdi. Erzen şehri Melikşah-ı Selçukî zamanından beri Beyülahad ünvanıyla marûf Hüsameddin'in hanedanı yedinde idi.

Sultan Celaleddin-i Harezmi mukaddemce Melikü'l-eşref ve Selçukî Alaaddin Keykubad ile Ahlat civarında bi'l-muharebe münhezim olduktan sonra İsfahan'a giderek orada dahi Tatarlara mağlub olduğundan Kürdistan'a firar etmiş idi. 628'de halife-i Abbasi'ye iltica maksadıyla Bağdad'a müteveccihen Diyarbekir'e yirmi dakika mesafedeki köprüye kadar geldi ise de şehre girmeyip köprü yanında çadırını kurdu. Gece çadırda uyurken suret-i hafiyede taharrisine devam eden Tatarlar orada yetişip çadırını bastılar ise de ele geçmeyip yalnızca firar eyledi. Meyafarkin Hükümdarı Şahabeddin Gazi İbn-i Melik el-Adil'e iltica için Zenezin karyesine yetiştikte Tatarların takib etmekte olduklarını görmekte karye ittisâlindeki cebele girdi. Cebel ise ekrâd hayduklarının mevki-i şekâvetleri idi. Kürdler Celaleddin'i soyup öldürmek istediklerinde Celaleddin bunlardan bir kerede kim olduğunu tefhîm ve kendisini kurtarı ise bir mansıb-ı âlî ile mükâfât edeceğini vaad etti. Kürd Celaleddin'i hanesine götürüp zevcesine tevdi ve dağda kalan malını getirmek üzere cebele avdet etmekte hanesine başka bir kürd gelip Celaleddin'i Ahlat muharebesinde görmüş olduğundan orada görmesiyle beraber tanıdı. Kürd karyaya bakarak: "Şu Harezmi'yi niçin sağ bırakmışsınız?" dedikte karı: "Zevcim yanıma emanet bıraktı" söyledi. Kürd: "Şu herif sultandır. Ahlat'da benim bir kardeşimi öldürdü ki kendi gibi iki insan değer idi" diyerek elindeki harbesiyle Celaleddin'i öldürdü. Neüzü billahi teâlâ mine'z-zilleti ba'de'l-izze.

Diyarbekir Hükümdarı Melik el-Mesud sû-i sîretle mevsûf olduğundan halkın harîmine taarruz ve Eza namında bir kavvâde vasıtasıyla ahali den bir takım muhaddarât-ı nisvânî idlâle teşebbüs eylediğinden ahali aleyhine kıyâm ve o sırada Mısır'dan Diyar-ı Şarkıyeye gelmek üzere bulunan mülûk-ı Eyyubiyeden Melikü'l-Kâmil'e giderek Melik el-Mesud'un izâlesini istirham eylediler. Melikü'l-Kâmil İbnü'l-Melik el-Adil gelip bi'l-muhasara Diyarbekir'i zapt ile hükümetini oğlu Melikü's-Salih Necmeddin'e itâ etmekle Devlet-i Artukiye'nin Sekmaniye şubesi munkariz oldu. Melikü'l-Mesud mahbesde vefat etmiştir.

Diyarbekir'de bulunan Mesudiye Medresesi Melikü'l-Mesud'un cülûsundan mukaddem bina eylediği eseridir.

Melik-i müşârün-ileyhin evâhîr-i hükümetinde Tatarlar Diyarbekir havalisine hücum ve mezâlîm-i azîme irtikâb etmekle on beş bin kadar ahali maktul ve nice hânümânlar harab oldu.

-10-

Devlet-i Artukiye'nin İlgaziye Şubesi

(498-812)

Emir Necmeddin İlgazi İbn-i Emir Artuk sene-i mezkûrede Mardin'de mesned-nişîn-i hükümet olup darb-ı kös-i istiklal ettikten sonra Şam Sahibi Dağtekin'in istimdâdî üzerine bi'd-defaât askerle giderek ehl-i Salib muharebelerinde ızhâr-ı besâlet eyledi. 508'de Musul Valisi Emir Aksungur Bersek'i Sultan Muhammed-i Selçukî'nin emriyle ehl-i Salib üzerine gitmek için Sencer'den ve sair ümerâdan istimdâd eylediği sırada Emir İlgazi'den dahi istimdâd ettiğinden Emir İlgazi bizzat gitmeyip oğlu Emir Ayaz'ı askerle Aksungur'un refakatinde gönderdi. Aksungur, Emir İlgazi'nin bizzat gitmemesinden hiddetlenip Ayaz'ı hapsediverdi. Emir İlgazi işittikte bu muameleden müteessir olup Hasankeyf Hükümdarı biraderzâdesi Rüknüddeve Davud'dan bi'l-isti'âne cem' ettiği askerle Aksungur üzerine hücum ettikten bi'l-muharebe Aksungur münhezim olup Emir Ayaz kurtuldu. Aksungur ise Sultan Muhammed-i Selçukî'nin atabeyi idi. Şu hadise Sultan Muhammed'i ne derece igdâb edeceğini Emir İlgazi bildiğinden havfa zâhib olarak ba'de'l-muharebe Şam Sahibi Dağtekin'in yanına azîmetle himayesine iltica eyledi. Sultan Muhammed'in Aksungur'dan mukaddem Musul'a tayin eylediği mevdûd Dağtekin'e muâvenet ve ehl-i Salib ile muharebe için mukaddemâ Şam'a azîmetinde melâhide-i İsmailiye'den bir fedainin suikasıyla maktul olup bu keyfiyet Dağtekin'e nisbet olduğundan o da Sultan Muhammed'den havf üzere idi. Binâenaleyh Dağtekin ve İlgazi Sultan Muhammed aleyhinde ittifak ve bi'l-muharebe Antakya'da bulunan ehl-i Salib reisini dahi bu ittifak dairesine idhal eylediler.

İlgazi bundan sonra Diyarbekir'i zabt etmek maksadıyla Şam'dan çıkıp Resten nam mahalle geldikte başında bulunan kalabalığın çoğunu ileri sevkederek yanında az adam kalmış idi. Sultan Muhammed'in Hamdullah'da valisi bulunan Emir Kırhan bin Karacan fırsat bulup Emir İlgazi'yi yanındaki cemaatle hapseyledi. Dağtekin bu madde den haber aldıktan Hamdullah'a azîmetle İlgazi'nin itlâkına ısrar etti ise de Kırhan kabul etmedi. Lakin Kırhan'ın Sultan Muhammed'den istediği askerın vürûdu uzadığından ve asker yetişemeyip de Dağtekin'in askeri daha

mukaddem yetiştirdiği halde Hamdullah elden gideceğini mülâhaza etmekle Ayaz yanında rehin kalmak şartıyla Emir İlgazi'nin itlâkına meyl ettiğinden İlgazi hapisten kurtulduktan sonra Haleb'e giderek orada asâkir-i Türkmeniyeyi cem' ve Hamdullah'a avdetle Kırhan'ı muhasara eyledi ve oğlu Ayaz'ı bi't-tablîs asâkir-i sultanîyenin vürûdünden mukaddem Mardin'e avdet eyledi.

Haleb Hükümdarı Melik Rıdvan'ın vefatından sonra oğlu Alparslan'a atabey olan Lû'lü' Hadim'in istibdâdı ve Alparslan'ın vefatıyla yerine kâim olan kanındışı Sultânşah dahi idareye muktedir olmayıp hükümet Lû'lü'nün yedinde kaldığı cihetle hasıl olan fitrede Lû'lü' maktul olmuş ve Sultânşah'ın adem-i iktidarından naşı ahali-i Haleb bi'l-muhabere 511 senesinde Haleb'i Emir İlgazi'ye teslim etmiştir.

Emir İlgazi oğlu Hüsameddin Timurtaş'ı Haleb'e vali tayin ederek Mardin'e avdet eyledi.

512'de ehl-i Salib tâifesinin Şam havâlisinde gösterdikleri tecavüzât üzerine Dağtekin Haleb'e giderek o sırada Haleb'de bulunan Emir İlgazi'den istimdâd eyledi. Emir İlgazi Mardin'e azîmetle asker cem'ine çalışır iken ehl-i Salib pek büyük bir ordu cem' edip Haleb nevâhîsinin bazılarını zapt eyledikten sonra Haleb üzerine nüzûl ettiklerini İlgazi haber aldıkta Mardin ve mülhakâtında silah isti'mâl edebilecek olanlardan yirmi binden ziyade asker cem' ettikten başka Bitlis ve Erzen Sahibi Emir Doğan ve Benî Kilâb Reisi Üsame'den dahi bi'l-istimdâd bir büyük kuvvetle Haleb'e tevcih etti. Ehl-i Salib ise İlgazi'nin gelmek üzere olduğunu işittiklerinde üç bin süvari ve dokuz bin piyade ile derhal esnâ-yı tarikte bulunan bazı noktaları muhafaza ederek tarikin darlığı cihetiyle tâife-i merkûme İlgazi'nin geçmesini men' edebilirler zannında idiler. Bununla beraber kendisi yol zahmetini çekmemesini ve muharebe için kendileri gelmek üzere bulduklarını müş'ir Emir İlgazi'ye mektub dahi yazdılar. Ehl-i Salib'in sa'bû'l-mürûr zannettikleri tarikten İlgazi sâ'ika-i ateşbâr gibi mürûra başlayıp karşı çıkan ehl-i Salib'i ateş önüne gelen has u hâşâka döndürdüğünden ehl-i Salib'i çiğneye çiğneye muzmahil ve atbaşı çekmeksizin tarik-i mezkûrun öte tarafına mürûr ediverdi. Haleb'e takarrüb etmesiyle beraber ehl-i Salib'in askerlerini sarıp gösterdiği şiddet-i harbiyede asâkir-i efrençiyenin yetmiş seksen neferi kurtulabilip mâ'adâsı kâmilen bi'l-idam şân-ı besâlet ve muzafferiyeti enzâr-ı âmmeye karşı ilan etti. Ehl-i Salib'in reisleri bulunan Antakya Hükümdarı Sircal inde'l-muharebe maktul olup ser-i maktû'u meydan-ı muzafferiyette yuvarlandı.

Emir İlgazi 513 senesi Rebiülevvelinin on beşinci günü şan u azamete şehri Haleb'e dahil olup Haleb ahalisinin alelumum arz cyledikleri tazîm ve şükranîyet İlgazi'yi takdis edecek bir dereceye varmıştır. Hakkında kasâid-i kesîre inşâd olunmakla şu beyitler o medîhâlardandır.

Kul mâ-teşâü ve kavleke l-mukbâlu

Ve aleyke ba'de'l-Hâlikî't-tâ'îlu

Vestebşera'l-Kur'âni hîne musratîbî

Ve beka li-fakai ricalihi'l-İncîlu

Emir İlgazi oğlu Emir Süleyman'ı Haleb'e vali tayin ile kendisi Mardin'e avdet ettikte Bağdad'da bulunan Halife-i Abbâsî Müstersîd Billah, Vezir Sedidüddeve ve Trablus Sahibi Ebu Ali bin Ammar'ı hal'-ı semîne ile tebrik-i gaza için Emir İlgazi'nin yanına gönderdi.

Emir İlgazi bundan sonra dahi ehl-i Salib ile hayli muharebeler ederek galebe etmiş ve 516 senesi Ramazanında vefat etmiştir. Mardin'de bir câmi' ve bir medresesi vardır.

el-Melik Hüsameddin Timurtaş İbn-i Emir İlgazi pederinin vefatında mesnedine câlis oldu. Lakin pederinin iktidarını haiz olmadığından zamanında İlgaziye Hükümeti'nin şanına bazı mertebe hâlel gelmiştir.

517 Saferinde ehl-i Salib, Haleb'in bazı mahallerini zapt eyledi. 521 tarihinde Musul Hükümdarı İmadüddin Zengi Mardin bilâdından Nusaybin'i muhasara eylediğinden Hüsameddin Timurtaş Hasankeyf Hükümdarı ammizâdesi Rüknüddeve'den istimdâd ve o da va'd-i imdad eylediğinden asâkir-i kesîre toplanıp Nusaybin'e gelmek üzere olduklarını ve beş güne kadar İmadüddin'e mukavemette sebat etmelerini müş'ir Nusaybin eşrafından bir zata yazdığı nâmeyi kebuterle gönderdi. Kebuter-i nâme bir İmadüddin'in çadırına karşı bir yere olduğundan İmadüddin'in emriyle tuturulup nâme feth ve kıraat olunduktan sonra bi't-tebdîl: "Rüknüddeve'den istimdâd ettim. Asker tedarik olunmakta ise de yirmi günden aşağı müddette Nusaybin'e azîmetimiz mümkün olmayacağından ol vakte kadar şehrin muhafazasına gayret ediniz" meâlinde başka bir nâme tahîr ile kebuter îtare edildi. Kebuter Nusaybin'e varıp mektub mahalline vâsıl ve mazmûnuna vukûf-ı umumî hasıl olduktan yirmi gün müddet mukavemete kudretleri kalmamış olduğundan Nusaybin'i İmadüddin'e teslim ettiler.

524'de İmadüddin Zengi Mardin mülhakâtından Sürgücü'yü istila eyledi.

539'da Birecik ahalisi ehl-i Salib'den havfen Birecik'i Hüsameddin Timurtaş'a verdiler.

542'de İmadüddin Zengi'nin oğlu Scyfeddin Gazi Mardin imalinden Dara'yı zapt ve Mardin'in çok yerlerini nehb ü gâret eyledi.

Hüsameddin Timurtaş 548 tarihinde vefat edip Mardin'de bina-kerdesi olan Hüsamiye Medresesi'nde defnolundu. Müşârun-ileyh sehâvetle muttasif idi. Bir Arabî kendisine:

Ma nevâlu'l-gamâmi vakte rebî'in

Ke-nevâli'l-emîri vakte sebâ

Fe-nevâlu'l-emîri bi-diirret-i aynın

Ve nevâlu'l-gamâmi katrete mâ beyitlerini verdikte on bedre altın vermiştir.

el-Melik Necmeddin Alpi İbn-i el-Melik Hüsameddin pederinin vefatında câ-nişini oldu. 559'da Haleb Hükümdarı Nureddin Mahmud ve Hasankeyf Hükümdarı Fahreddin Necmeddin Alpi ile bir-ittifak ehl-i Salib yedlerinde olan Harim kalesini Nureddin Mahmud namına olarak harben ahz eylediler. Bu muharebede ehl-i Salib'in telefâtı pek çoktur.

Emir Necmeddin Alpi 560 senesinde fevt olup Mardin'de vaki Hüsamiye Medresesi'nde defnolundu.

el-Melik Kutbüddin İlgazi İbn-i el-Melik Necmeddin Alpi pederinden sonra Mardin'de serir-i hükümete oturup 580 tarihinde vefat etmiştir. Validesi Sitt Raziye'nin Mardin'de bina-kerdesi olan medresede medfundur.

el-Melik Hüsameddin Bulak Arslan İbn-i el-Melik Kutbüddin İlgazi pederinin vefatında Mardin Hükümeti'ne nail oldu ise de henüz hadîsü's-sin olduğu için bizzat idare etmeyip babasının memlûku Nizameddin Bakış tarafından terbiyesine ve idare-i memlekete kıyâm olundu.

594 senesi Ramazan'ında mülûk-i Eyyubiyeden Şam Hükümdarı Melik el-Adil Seyfeddin Ebu Bekir bin Eyüb Mardin kalesini muhasara eylediğinden Mardin askeriyle beyinlerinde şiddetli muharebeler cereyân ederek Mardin'ce telefât-ı kesîre vukua geldi. Zimân-ı umûr-ı devletin kâbızı olan Nizameddin Bakış Melik el-Adil'e mukavemete muktedir olamadığından Melik el-Adil askeri Mardin şehrinin ortasına kadar hücum ettiler. Hüsameddin ve Nizameddin ve daha hayli ahali ve memurîn kalede tahassun ederek Mardin'i zabteden asker şehirde kalmış olan ahali hakkında nehb ü gâret gibi irtikâb etmedikleri fenalıklar kalmadı. Bununla beraber kalede mahsûr olanlara zâd ve zehâir irsâlini dahi men' ederek şu hal ile muhasara bir sene mümted oldu. Ahali-i Mardin'in tesadüf eyledikleri mezâlim ve felaket işitenlerin yüreklerini çâk çâk edecek bir dereceye varıp şu felaketin taraf taraf yayılan havadis-i müclimesi mülûk-ı mütecâvirenin ciğerlerini ateş-i teessüfle kebab ettikten başka Melik el-Adil Mardin işini bitirdikten sonra nevbet-i tecavüz kendi mülklerine intikal edeceğini de anladıklarından Musul Hükümdarı Nureddin Arslanşah ve Cezire kıtasında bulunan mülûk-ı saire Melik el-Adil'e itibâ'dan başka tedbir düşünemediler.

Ümid-i selamet-i muâvenetlerinden beklenen mülûkden o fikirlerin intişârı Mardin mahsurîn ve ahalisini ateş-i teessüfe ilkâ ve düşmana dehâleti medâr-ı selamet ittihâz ederek bu yola dökülmeyi müzâkere eylediler. Yüz yıldan beri teessüs etmiş olan bir devletin zaman-ı inkırâzı hulûl etti deyu mahsûrîn gözlerinden sirişk-i teessüf akıtip derûn-ı kalede şu mazlumların tanîn-endâz-ı cibâl olan feryad ı figanlarına Melik el-Adil merhamet etmedi. Şu hal-i musibet-iştîmâl devam etmekte iken Melik el-Efdal ile Melik el-Adil beyninde bir vakitten beri yüz göstermeye kesb-i istidad eden ihtilaf bu sırada fiiliyatını göstermeye başlayıp Şam havalisi tehlikeye düştü. Melik el-Efdal tarafından Nureddin Arslanşah ve sair mülûk-ı Cezire kendisine muvâfakata davet edildiğinden mülûk-ı müşârûn-ileyhim şu nimet-i gayr-i müterakkabeyle memnunen icabet gösterip ittihâdın icab eylediği kuvvet mülûk-ı müşârûn-ileyhimi cesaretlendirdi. Melik el-Adil Mardin muhasarasını oğlu Melik el-Kamil'e havale ve kendisi Şam'a gitmek üzere Meyafarkin'e azîmet etti. Melik el-Adil'in Mardin'den çekilmesini müteâkib Musul Hükümdarı Nureddin Arslanşah 595 senesi şehri Şaban'ının ikinci günü askerle Dinsiri'ye azîmet ederek ammizâdesi Sincar Hâkimi Kutbüddin ve diğer ammizâdesi Cezire-i İbn-i Ömer Hâkimi Sencerşah dahi birer kuvvetle yanına geldiler. Mardin mahsûrîn ve ahalisine muâvenet için Şevvalin altıncı günü cümlesi birlikte Harezmi namı mevkiye nüzûl ve askere münasib yer bulmak için cebelin alt tarafına doğru bir istikşâf müfrezesi sevk eylediler.

Bunların vürûdünden evvel Mardin ahalisinin müzâyakası artık bir derece-i tahammül-fersâya vardığından mahsûrîn akvât-ı yevmiyeye muhtac kaldıktan başka içlerinde emrâz-ı mütenevvî'a dahi tekessür ederek kemâl-i zaafdan çoğunun ayakta durmaya bile kudretleri kalmamış idi. Umûr-ı devletin mutasarrıfı Nizameddin Bakış bir müddet-i muayyene zarfında kale terk olunmak üzere hayatlarını muhafazaya medâr olacak zahire itâsına müsaade olumasını Melik el-Kamil'den rica eyledi. Bu suret kabul ve karar tarafeyne tevfiq olundu ise de Melik el-Kamil yevm-i muayyene kadar bunlara def'aten zahire-i kâfiye vermeyip yevmiye kifayet edecek miktar erzak irsâl etmekte idi.

Mahsûrîn gayret-i ilâhiyeye ve Melik el-Kamil yevm-i muayyenin vürûduna intizâr üzere iken gayret-i ilâhiye yevm-i mezkûrdan mukaddem zuhur ederek mülûk-ı müşârûn-ileyhimin asâkir-i kâfiye ile Harezmi'e geldikleri haberi mahsûrîne ve Melik el-Kamil'e bâliğ oldu. Mahsûrîne hayat gelmekle kaleyi teslim edemeyeceklerini Melik el-Kamil'e tebliğ ettiler.

Melik el-Kamil askerini Harezmi'e doğru geldiklerini görüp Mardin içinde dayanacak olsa Nureddin ve mülûk-ı saireye bir dereceye kadar mukavemet edebileceğini su'ûbet-i mevkiye açıktan açığa gösterirken murad-ı ilâhî Melik el-Kamil'in inhizâmına ta'alluk etmiş olduğundan "İzâ câe'l-kazâ ammi'l-basar" medlûlünce orasını düşünmeksizin askerle Mardin'den çıkıp muhâcimlere doğru mukabeleye sürat gösterdi. Nureddin ve mülûk-ı sairenin askerleri ise külliyyet üzere bulunduğu aralarında vuku bulan kanlı muharebede Melik el-Kamil'in askeri münhezim ve perişan ve Mardin cebeline doğru girizân oldu.

Halbuki Kutbüddin'in askeri daha mukaddem Mardin'e girip şehri taht-ı muhafazaya almış olduğundan Melik el-Kamil'in askeri gâfletle cebele su'ûda çalışır iken Kutbüddin'in askeri önden ve Nureddin'in askeri arkadan yetişip cümlesini esir ettiler. Melik el-Kamil Meyafarkin'e doğru kaçtı.

Ahmâl ve eskâlden yedlerinde her ne var ise Mardin'de kaldığından ahali-i Mardin ve mahsurîn felaketten halâs olup Hüsameddin Bulak ve Nizameddin Bakış mahsurîn-i saire ile kaleden nüzûl ve Melik el-Kamil ile askerinin Mardin'de kalmış olan emvâl ve eşyasını zabt ile teşeffî-i sudûr eylediler. Nureddin ve Kutbüddin ve Sencerşah yerlerine avdet ederek Melik el-Kamil Meyafarkin'den Harran'a ve Melik el-Adil Şam'a gitti.

Hüsameddin Bulak Arslan hadâset-i sinni geçirdikten sonra dahi umûr-ı devleti layıkıyla idareye kudret göstereemedi. 598 senesine kadar umûr-ı devlet Nizameddin'in yed-i istiklalinde kalıp Hüsameddin Bulak Arslan o tarihte fevt olmuştur.

el-Melik el-Mansur Nasıruddin Artuk Arslan İbnî'l-Melik Kutbüddin İlgazi biraderi Hüsameddin Bulak Arslan'ın vefatında câ-nişini olmuş ise de bunun yedinde dahi hüküm ve istiklale müte'allik bir şey olmayıp hüküm ve idare kemâkân Nizameddin Bakış ile Bakış'ın memlûku Lülû' yedinde kaldı.

Bunun zamanında Melik el-Adil'in oğlu Melik el-Eşref Musa ile uzun uzun münâza'aları vuku bulmuştur.

601 tarihine kadar Mardin Hükümeti Nizameddin ile memlûkunun yedinde ve Melik el-Mansur Nasıruddin hiç hükümünde idi. Nasıruddin ise gayretle muttasıf olduğundan kendisinin her türlü tasarruftan mahrumiyeti ve Nizameddin Bakış ile Lülû'nün umûr-ı devlete ve âmme-i ahaliye galebe-i nüfuzları kalbinde bir büyük ukde-i müşevveşe teşkil edip şu ukde nefes be-nefes kalbini tazyik ve rahatını selb etmekte idi. Tarih-i mezkûrda Nizameddin Bakış'ın hastalanması cihetiyle Melik Nasıruddin iyâdet için yanına azîmet ve hurûcunda Lülû'ye tesadûf ettiğinden derûnunda muzmer olan kin ketm olunamayacak derecede kabarıp Lülû' gözüne bir efâ-i helâhil-feşân gibi görünmekle derhal bıçakla Lülû'yü darb ve katlederek metâ'-ı istiklalinin gâsıbları olan iki şahsın birisini ortadan kaldırdı. Mûteâkiben Nizameddin Bakış'ın yanına avdetle onu da öldürüp başlarını kat' ve mağlub-ı nüfuzları olanların mahzarlarına arz eyledi.

Zimâm-ı hükümeti yed-i iktidarına alıp 632 senesine kadar mani ve mezâhime tesadûf etmeksizin Mardin'de istiklal-i tâm ile hüküm-fermâ ve o tarihte âzim-i dâr-ı bekâ olmakla binâ-kerdesi olan Zâtü's-semânin Medresesi'nde defn edildi.

Müşârun-ileyh medrese-i mezkûreyi seksen hücre olmak üzere bina eylediği gibi Mardin'e dört saat mesafede vaki Koçhisar'da dahi iki minareli musanna' bir cami ve yanında bir medrese ve Harezmi karyesinde diğer bir medrese bina etmiştir. Cami-i mezkûrun şimdi bir kubbesiyle minareleri mevcut ise de sonraları Koçhisar harab olup bir küçük karye derecesine tenezzül eylediğinden cami dahi haraba yüz tutmuş ve medreselerin ikisi de harab olmuştur.

el-Melik es-Said Necmeddin İbn-i el-Melik el-Mansur Nasıruddin pederinin vefatında Mardin'de câ-nişini oldu. Hülagu Bağdad'ı istila ettikten sonra bu havaliye gelerek Diyarbekir'e vali tayin ettiği oğlu Yeşmut altı yüz elli sekiz tarihinde Meyafarkin'i zabtettikten sonra babasının emriyle Mardin'in teshîrine kıyâm etti. Melik es-Said kaleye kapanıp Yeşmut muhasarayı teşdîd eyledi. Melik-i müşârun-ileyh esnâ-yı muhasarada vefat ve oğlu Emir Muzaffer Kara Arslan Hülagu'ya dehâlet etmekle Hülagu tarafından Mardin Hükümeti Kara Arslan'a itâ olundu.

el-Melik el-Muzaffer Kara Arslan İbn-i el-Melik es-Said Necmeddin Hülagu'nun emriyle Mardin'e hâkim olup 691'de vefat etmiştir.

Kara Arslan'dan sonra Mardin hâkimi olan oğlu Şemseddin Davud cülûsundan bir sene dokuz ay mürûrunda ve onun yerine geçen biraderi el-Melik el-Mansur Necmeddin altı yüz doksan üçte vefat eyledi.

Melik el-Mansur Necmeddin'den sonra oğlu Alpi el-Melik el-Adil İmadüddin Ali Mardin'de câlis-i serîr-i hükümet olduğunun on üçüncü günü fevt olmuştur.

İmadüddin'e halef olan biraderi el-Melik es-Salih Şemseddin Mahmud yedi yüz kırk ve oğlu halefi el-Melik el-Muzaffer Davud yedi yüz yetmiş sekizde vefat etti.

Davud'dan sonra oğlu el-Melik et-Tahir İsa Mardin hükümdarı oldu.

796'da Timur Urfa taraflarını kabza-i teshîre getirdikten sonra Mardin'i istila için Dinseri'ye rekz-i hiyâm-ı mazarrat eyledikte Melik İsa bir takım girân-kıymet hedâyâ ile huzur-ı Timur'a cebhe-sây-ı darâ'at olduğundan Timur hil'at iksâsiyle İsa'yı taltif etti. Melik İsa'nın bu muamelesi Timur belyyesini hüsn-i suretle daire-i memleketten def etmek ve Timur'un o muamelesi İsa'nın ağzına bal çalıp nesl-i hükümetini kat' eylemek için idi. Timur hükümet yine uhdesinde kalmak üzere Mardin kalesinin kendisine teslimini Melik İsa'ya lisan-ı dil-nüvâzâne ile teklif eyledi. Melik İsa: "Ben her türlü emrinize muft'im. Lakin memleket ve kale teslimi ahaliye aiddir" dediğinden Timur, İsa'yı mahbûsen Sultaniye'ye ırsâl ve kalenin muhasarasında irâe-i isti'câl etti. Melik İsa Timur'un yanına gideceği vakit Timur Mardin havalisinde müddet-i medide kalamayacağından bahisle kendisi avdet edemez ise eshâb-ı mukavemet mahvoluncaya kadar kaleyi muhafazada sebat etmelerini memurlarına ve ahalinin ileri gelenlerine tenbih ve tavsiye etmiş idi. Mezâlîmi vahşet-efzâ-yı umum olan Timur gibi bir merhametsize itaatten ise mahvolmayı ahali gözlerine alıp kaleye tahassun ettiler. Timur Mardin kalesini taht-ı muhasaraya aldı. Mahsurîn fevkalâde metanet gösterdiler.

Timur'un askeri Mardin'e girip şehrin ekşer-i ebniyesini tahrib ve kale haricinde ellerine geçenleri idam eylediler. Lakin kale kilâ'-ı tabiiyyeden ma'dûd ve her tarafı salâbetli kaya olduğundan mancınık ile hedmi muhâl ve hücum ile zabtı adimül-ihhtimal olmakla mahsurînün zâd u zehâiri tükeninceye kadar muhasarayı uzatmaktan haşka suretle fethi mümkün değil idi. Bu da müddet-i tavîleye muhtac bulunduğundan cihangirlik efkârını tervice devam eden Timur'un bir kale için zaman-ı medîde ifâte edemeyeceği mahsurînün malumları olmakla kaleyi teslim etmemekte sebat ettiler.

Timur kale haricinde gösterdiği heybet ve sarvet-i askeriyeden birşey istifade edemeyerek öyle az vakitte kaleyi alamayacağını anladığı gibi Toktamış Han'ın Şirvan tarafına taarruz eylediği haberini de aldığından Mardin kalesini zabt efkârıyla vakit gâib etmek mülâhazasına aldırılmayıp muhasarayı terk etmeye bahane ararken oğlu Şahrüh'un Sultaniye'de bir püseri dünyaya geldiği müjdesini alıp bu ser-rişteyi ni'me't-tesadüf ittihâz ile beşâretin mahall-i vürûdu Mardin şehri olmaktan nâşi hafîdinin başı sadakası olmak üzere Mardin ahali hakkında afv-ı umumî ilan ve Melik İsa'nın itlâkını ferman eyledi. Ve sene-i mezkûre Cumadelâhire'sinin yirmi üçüncü günü askerini alıp Aladağ tarafına doğru hareket etti.

Melik İsa o felaketten kurtulduktan sonra Mardin'e gelip hükümetini idare ile meşgul iken 803 tarihinde Timur Şam'dan Urfa'ya geldikte Melik İsa'yı tekrar yanına istedi ise de Melik İsa macera-yı sâbıkı tezkîr ile beraber -göz ucu ile uzaktan merhaba olsun sana- diyerek yüzünü görmeksizin merkez-i itaate sâbit-kadem olacak cevabını verdiği için Timur asker irsâliyle yine Mardin'i taht-ı muhasaraya aldı. Asker yetişmezden evvel Melik İsa ve ahalinin bazıları kaleye çekilip hakıyyesi başka taraflara dağıldığından Timur'un askeri Mardin şehrini ve etrafını harab eyledi. Kalenin zabtı müyesser olmaksızın Timur askerini alıp gitti.

809'da Çerakise'den Şam Hâkimi Emir Cekem ile Melik İsa ittifak ederek askerle ümerâ-i Timur'dan Diyarbakır Hükümdarı Kara Osman Bey'in üzerine bi'l-hücum vuku bulan muharebede Osman Bey ikisinin de askerlerini bozup Melik İsa ve Emir Cekem maktûl oldular.

Şehabeddin Ahmed bin İskender İbn-i el-Melik es-Salih Mahmud, Melik İsa'nın ammizâdesidir. İsa'dan sonra Mardin'de hükümdar oldu. Kara Osman Bey 811 tarihinde Mardin'i muhasara ederek muhasaranın imtidâdı ve mahsurînin müzâyaka-i şedîdeye tasadüfü cihetiyle Şehabeddin Mardin'i kendisine terk edeceği vaadiyle Tebriz Hükümdarı Karakoyunlu Kara Yusuf'dan istimdâd eyledi. Kara Yusuf asker gönderip Kara Osman'ın mazarratını izâle ve Mardin'i zabtetti (812).

Şehabeddin, vaadi üzerine arûs-ı memleketi diğer bir arûs ile bi'l-mübâdele on bin altın ve on bin re's ağnâm ahzıyla beraber Kara Yusuf'un kızını tezevüc ve Mardin'i Kara Yusuf'a temlik eyledi. Lakin şu pazarlığın faidesinde bekâ görmediğinden üç yüz şu kadar senelik saltanat-ı mevrûsesinden bir kız istifadesiyle infisâl eylediği gibi Mardin'den kat-ı alaka ile Musul'a gittikte vüsûlünün üçüncü günü mevt-i füc'e ile mansıb-ı hayattan dahi ayrıldı.

Devlet-i Artukiye'nin işbu İlgaziye şubesinin müddeti 314 senedir. Şehabeddin'in vefatından sonra oğulları Muhammed, Mahmud, Ahmed, Ali Sincar'a gidip 814 senesinde dördü de taundan vefat etmekle nesilleri de munkat' oldu. Sübhane men lâ-yezûlu mülkühü.

-11-

Devlet-i Artukiyenin Harput Şubesi

Harput şehri Cezire bilâdından ve Diyarbakır'e münasebet-i kadîmesi olan mahallerden ma'dûd olup devr-i İslâm'da Diyarbakır'den sonra feth olunmuş ve Hicretin 292 senesine kadar umûr-ı hükümeti Diyarbakır'e tabi bulunmuş idi. Muktefi Halife'nin vefatıyla Devlet-i Abbasiye zaafa tesadüf ettiğinden Harput'u tarih-i mezkûrda Rumlar zabt eyledi.

486 tarihinde mülûk-ı Selçukiye'den Haleb ve Şam Hükümdarı Tacüddeve Tutuş Harput'u Rumlar elinden nez' ile hükümetini ümerâsından Emir Çubuk nam zata vermiş idi. Emir Çubuk beş yüz tarihlerinde vefat etmekle oğlu Emir Mehmed câ-nişini oldu.

512 tarihinde Emir Artuk'un hafîdi Belek bin Behram Emir Mehmed yedinden Harput'u ahz edip Belek'in tarih-i vefatı olan 519 senesinde şehri mezkûr Devlet-i Artukiye'nin Hasankeyf şubesine intikal etmiş idi.

581'de Nureddin Mahmud bin Kara Arslan vefat ve yerine küçük oğlu Kuthüddin cülûs ettiğinden Sekmaniye şubesinde gösterildiği üzere Sultan Selahaddin'in hizmet-i askeriyesinde bulunan büyük oğlu İmadüddin pederinin mesnedini tahsile muvaffak olamadığından giderek Harput'u zabt eyledi.

601'de İmadüddin fevt olmakla yerine oğlu Nizameddin kâim oldu. Anmisi bulunan Diyarbakır Hükümdarı Melik Mahmud sene-i mezkûre şehri Şaban'ında Harput'u muhasara eyledi ise de Samsad Hâkimi Melik el-Fazl altı bin süvari ile Nizameddin'e muâvenete geldiğinden Melik Mahmud Buhayre-i Sehneyn denilen Harput gölüne doğru çekilip gölün cihet-i cenûbiyesinden Diyarbakır'e doğru olan mahaller Melik Mahmud'un ve cihet-i şimâliyece denilen Nizameddin'in yedinde kalmış idi. Muahharan Melik Mahmud Harput'u zabt ve ammizâdesi İbrahim bin Ebi Bekir bin Kara Arslan'a tevcih etti.

İbrahim'in vefatında oğlu İzzeddin Hızır, Harput Hükümeti'ni zabt etmekle 622'de fevt ve yerine oğlu Nureddin Artukşah kâim oldu. Gerek Artukşah'ın ve gerek pederi İzzeddin'in müdür-i devletleri Muinüddin Abdurrahman idi.

630 tarihine kadar Harput Hükümeti Nureddin Artukşah'ın yedinde kaldığı halde o tarihte mülûk-ı Eyyubiye'den Hama Hükümdarı Melik el-Muzaffer istila etmiş ve 633'de mülûk-ı Selçukiye'den padişah-ı bilâd-ı Rum Keykubad zabt eylemiştir. 656'da Hülagu'nun yedine geçmekle 742'de Şeyh Hasan Çoban'ı ve 777'de Karakoyunlular ve 800 tarihinde Akkoyunlular zabt edip 911'de Şah İsmail ve 921'de Yavuz Sultan Selim Han hazretleri zabt eylediler. Tafsili Tarîh-i Umumi'mizde yazılacaktır, inşaallahu teâlâ.

Cezire ve Diyarbekir Dairelerinde Hükümet Eden

Mülük-ı Eyyubiye

572-658

el-Melik el-Adil Seyfeddin Ebu Bekir Muhammed, Sultan Selahaddin Yusuf'un biraderidir. Sultan-ı müşârun-ileyh 572'de bilâd-ı Cezire'den Urfa ve Harran ve Caber ve Meyafarkin hükümetlerini Melik el-Adil'e vermiş idi. 578'de sultanın Şam taraflarına azîmeti cihetiyle yerine Melik el-Adil'i kaymakam tayin edip Melik el-Adil ehl-i Salib'in Akka'yı muhasaralarında Mısır askerleriyle bi'l-vürûd büyük hizmetlerde bulundu. Sultan Selahaddin'in vefatında oğlu Melik el-Aziz Osman taht-ı saltanat-ı Mısır'a cülûs edip Melik el-Adil Cezire tarafına avdet eyledikten sonra Melik el-Aziz'in muâvenetiyle Şam'ı Melik el-Efdal'in yedinden zabt etti. 595'de Sultan-ı Mısır Melik el-Efdal hal' olunmakla yerine Melik el-Adil iclâs edildi. 615'de ehl-i Salib ile harb için Dimaşk'a karîb Alikın nam mahalle geldikte fevt olmuştur.

el-Melik el-Eşref Ebu'l-Feth Muzaffereddin Musa İbn-i Melik el-Adil pederi Melik el-Adil 595'de saltanat-ı Mısır'a nail oldukta yedindeki Harran ve Caber hükümetlerini buna vermiş idi. 607'de Habur ve sair bilâd-ı Cezire yi ve 616'da Nusaybin'i ve 625'de Şam'ı zabt etti. 627'de Alaeddin Keykubad'la bi'l-ittifak Yassıçimen nam mahalde bi'l-muharebe Celaledin-i Harezmi'yi bozdular. 635'de Dimaşk'da vefat eyledi.

el-Melik el-Evhad Necmeddin Eyüb İbn-i Melik el-Adil, Melik el-Eşref'in biraderidir. Melik el-Adil Şam'ı zabt eyledikten Meyafarkin Hükümeti'ni Melik el-Evhad'a vermiş idi. 632'de fevt oldu.

el-Melik el-Muzaffer Şehabeddin Gazi İbn-i Melik el-Adil pederi tarafından Suruc ve Urfa hükümetlerine ve muahharan Meyafarkin'e nail olup sonra Harezmlilerle ittifak eylediğinden Hama Sahibi Melik el-Mansur ile Habur'da bi'l-muharebe münhezim ve 642 senesinde fevt oldu.

el-Melik el-Kamil Muhammed bin el-Melik el-Muzaffer Şehabeddin pederinin vefatında Meyafarkin hâkimi olmuştur. 656'da Hülagu Diyarbekir havalisini zabt ile oğlu Yeşmut'u askerle Meyafarkin'in teshîrine gönderdi. Kalenin teslimi teklif olundukta esbâb-ı mukavemeti mahv olmadıkça Meyafarkin'in bir taşını bile vermeyeceği cevabını vermekle Yeşmut asâkir-i kesîre istishâb ve giderek Meyafarkin'i muhasara eyledi. Muhasara iki sene mümted olup Meyafarkin'deki muhâribler şehid oldular. Zehâir tükendi. Melik el-Kamil esbâb-ı mukavemeti mahv ve muzmahil olmakla Yeşmut 658'de Meyafarkin'i zabt ve Melik el-Kamil'i esir eyledikten sonra derûn-ı şehirde bulunan ahaliyi süt emer çocuklara varıncaya kadar idam ve ebniyeden eser kalmayacak derecede şehri tahrib ile beraber Melik el-Kamil'i mukayyeden Hülagu'ya gönderdi. Hülagu Melik el-Kamil'in parça parça etini kestirip ağzına vaz' ettirdi. Melik el-Kamil şu azab-ı elim içinde şehid olmuştur. Rahmetullahi aleyh.

el-Melik es-Salih Necmeddin Eyüb İbn-i Melik el-Kamil İbn-i Melik el-Adil pederi tarafından 629'da Diyarbekir ve Hasankeyf Hükümeti'ne tayin olunmuştu. 636'da Dimaşk ve Mısır maksadıyla giderek yerine oğlu el-Melik el-Muazzam Turanşahi Diyarbekir ve Hasankeyf Hükümeti'ne tayin eyledi.

el-Melik el-Muazzam Turanşah altı yüz kırk yediye kadar Diyarbekir ve Hasankeyf Hükümeti'nde kalıp o tarihte saltanat-ı Mısır kendisine intikal etmekle azîmet ve Diyarbekir ve Hasankeyf hükümetlerini oğlu Melik el-Muvahhid'e itâ etti.

el-Melik el-Muvahhid Abdullah tarih-i mezkûrda Diyarbekir ve Hasankeyf Hükümetleri'ne nail olup 656'da Hülagu'nun Diyarbekir'e vali tayin ettiği oğlu Yeşmut'la harb ederken maktul oldu.

Melik el-Evhad'ın vefatında oğlu Melik el-Kamil Muhammed firar ve Mardin imâlinden Savur taraflarında ihtifâ etmiş idi. Biraz vakit geçtikte ahalinin muvafakatiyle Hasankeyf'i zabt etti. Vefatında oğlu Melik el-Adil Mücinuddin ve onun da vefatında oğlu Şehabeddin ve badehû Melik es-Salih Ebu Bekir ve badehû Fahreddin Süleyman Hasankeyf'de hâkim olup Fahreddin 731'de fevt ve yerine oğlu Melik Muhammed kâim oldu. Onun vefatında Hasankeyf'i zabteden oğlu Melik el-Adil 781'de fevt ve yerine oğlu ve halefi Melik Eşref Hâkim-i Hasankeyf olmuştur. 796'da Timur Mardin havalisine gelmekle Melik Eşref Timur'a dehâlet ettiğinden yerinde ibkâ edildi.

Melik Eşref'den sonra yerine geçen oğlu Melik Halil sekiz yüz otuz ikide vefat etti. Yerine oğlu İkinci Melik Halil geçti. Akkoyunlu Uzun Hasan tevsî-i mülk eylediği esnada Hasankeyf'i bi'l-muhasara zabt ettiğinden akrabasından birisi Melik Halil'i katletmekle Hasankeyf Akkoyunlular'a intikal etti.

Âl-i Cengiz Zamanında Diyarbekir ve Cezire Vukuatı

(656-739)

Zikrolunduğu üzere Hülagu Diyarbekir'i zabt eylediği tarih ki 656 senesidir. O tarihte oğlu Yeşmut Mirza'yı Diyarbekir'e vali tayin etmiştir.

663'de Erzincan'a giderek Yeşmut'u Erzincan vilayeti valiliğine nakil etmekle Diyarbekir ve Diyar-ı Rebia'yı bir daire ittihâz ve kürsüsü Musul olmak üzere "İklîm-i Diyarbekir" tesmiye ederek valiliğine Emir Turan'ı tayin eyledi.

683 tarihine kadar Emir Turan Diyarbekir valiliğinde kalıp o tarihte Ergo Han'ın veziri yahudi Sadüddeve'nin karındaşı Diyarbekir valiliğine tayin kılındı.

690 senesinde Diyarbekir vilayetinin münasib bir zat vasıtasıyla idaresi Mardin Hükümdarı Kutbüddin İlgazi'ye havale olunmuştur.

692'de memâlik-i İraniye'de Cav namıyla kâime-i nakdiye imal edildiği gibi Diyarbekir'de dahi Cavhane tesis kılınmış ise de tedavülü akibinde merkez-i devlette zuhur eden münaza'a üzerine kâime-i mezkûre lağv edildi.

Diyarbekir Hükümeti sene-i mezkûreden 816 tarihine kadar Mardin hükümdarları vasıtasıyla idare olundu. Sene-i mezkûrede Ebu Said Bahadır Han tarafından Diyarbekir vilayeti valiliğine Emir İrencin tayin kılınmıştır.

718'de Moğol ümerâsından Kormuş ve Tuğmat ve İsenbuk nam zevât Diyarbekir Valisi Emir İrencin ile bi'l-ittifak Ebu Said Han aleyhine kıyâm ve Diyarbekir havalisinden cem' ettikleri askerle Azerbaycan havalisini yağma ettiklerinden Ebu Said tenkîlleri için Sultaniye'den hareket eyledi. İki asker Azerbaycan hududunda birbiriyle karşılaşmış Emir İrencin ile ümerânın çoğu maktul olmakla münhal olan Diyarbekir vilayeti valiliğine Ebu Said Han'ın dayısı Emir Ali padişah tayin edildi.

Emir-i müşârun-ileyh bârgâh-ı hânî mülâzemetinde kalmakla Diyarbekir'in oğullarından münasib bir zat vekaletiyle idare ettirilmesi Mardin Hükümdarı Alpi Melik el-Adil İmadüddin'e havale olunduğundan melik-i müşârun-ileyh oğlu Muhammed en-Nasır'ı vekil tayin etmiştir.

730 tarihinde Emir Ali Padişah bizzat Diyarbekir'e azîmetle hükümeti yed-i idaresine aldı.

736'da Ebu Said Han vefat ederek Hükümet-i İran Arpahan'a intikal ettikte hurûc dâ'iyesi töhmetiyle Arpahan, Emir Mahmud Şah Encu'yu katl eylediğinden Emir Mahmud Şah'ın oğlu Emir Mesud Şeyh Hasan-ı İlhanî'nin ve Emir Şeyh Ebu İshak Diyarbekir Emiri Ali Padişah'ın yanına firar ettiler. Arpahan'ın ümerâ haklarındaki tecavüzâtı üzerine Emir Ali Padişah, Baydu Han'ın oğlu Musa Han'ı cülûs ettirmek üzere Diyarbekir vilayetinden topladığı askerle hurûc ederek Arpahan dahi techîz ettiği ordu ile mukabelesine yürüdüğünden 736 Ramazan'ının on yedinci günü Çağtu hududunda telâki-i ferikayn vuku buldu. Bir şiddetli muharebeden sonra Arpahan bir de cem'-i şemli mümkün olmayacak suretle bozulduğundan kendisi bir tarafa ve cemiyetinin her biri bir tarafa firar etmekle Arpahan bi't-takib tutturulup idam ve Musa Han taht-ı saltanata iclâs edildi.

Musa Han'ın cülûsundan sonra zimâm-ı saltanat-ı İran Diyarbekir Emiri Ali Padişah'ın yed-i istiklalinde kaldığından Diyarbekir valiliğine tayin olunmuş olan Hacı Tağa Diyarbekir'den Kemah'a gidip Rum vilayeti Valisi Emir Şeyh Hasan-ı İlhanî'yi Musa Han ve Emir Ali Padişah aleyhlerine kıyâm ettirdi. Şeyh Hasan ahfâd-ı Hülagu'dan Muhammed Han bin Yukutluğ'u cülûs ettirmek üzere askerle Azerbaycan'a doğru hareket edip Musa Han ve Emir Ali Padişah bir kuvve-i cünüdiye ile onlara karşı çıktılar. Sene-i mezkûre Zilhiccesinin onuncu günü Aladağ civarında iki asker muharebe ederek Musa Han münhezimen firar ve Emir Ali Padişah maktulen vefat ettiğinden Mehmed Han cülûs eyledi.

Bundan sonra hânân ve ümerâ-i İran aralarında zuhur eden ihtilafât ve münâza'ât birbirini veki etmiş olduğundan Şeyh Hasan-ı İlhanî 739 tarihinde Bağdad ve Musul ve Diyarbekir dairelerini kâmilan zabtederek Bağdad'da istiklalini ilan eyledi.

-14-

**İlhaniye Hükümeti Bidâyetinden Karakoyunlular'ın
Zabtna Kadar Diyarbekir Vukuatı
(739-777)**

Şeyh Hasan'ın Diyarbekir'i istilasında Diyarbekir valiliğine oğlu Melik İlkanî'yi tayin etmiştir.

742'de Şeyh Hasan-ı İlhanî padişah-ı İran Süleyman Han ile muharebe ederek münhezim olduğundan ümerâ-i İraniyeden Şeyh Hasan Çoban'ı Süleyman Han ile birlikte askerle Diyarbekir havalisine hücum ve bazı mahalleri yağma ettikten sonra Bağdad'a doğru akın saldılar. Şeyh Hasan-ı İlhanî, Emir Cafer ve Kara Hasan'ı bir cemiyet-i askeriye ile mukabeleye gönderip bi'l-muharebe Süleyman Han'ın askeri münhezim ve perişan olmakla Süleyman Han Diyarbekir'e ve Şeyh Hasan-ı Çobanî Rum'a doğru kaçıp esnâ-yı rahdâ Şeyh Hasan-ı İlhanî'ye müte'allik yerlere uğradıkça tahrib ve yağma ettikten sonra Kemah'a doğru gittiler.

759 tarihine kadar Şeyh Hasan-ı İlhanî ve fevt olduktan sonra oğlu ve halefi Sultan Üveys tarafından Melik İlkanî Diyarbekir vilayeti valiliğinde devam etmiş olduğu halde sene-i mezkûrede Kadı Muhiddin bir dâ'inin teşvikiyle Padişah-ı Deşt-i Kıpçak Canberdi Bey Han Azerbaycan taraflarına tecavüz ederek Sultan Üveys'in müdafaasıyla Nahcivan'a gitti ise de Sultan Üveys'in Bağdad'a avdetinden sonra Azerbaycan'dan Diyarbekir'in müntehâ-yı hududuna kadar mümted olan bilâdi zabt ile karındaşı Ahi Cuk Bey'e verdi. 761'de Sultan Üveys askerle hücum ederek Ahi Cuk Bey'i katl eyledikten sonra Diyarbekir ve Musul bilâdını Akkoyunlu Aşireti Reisi Tur Ali Bey'e tevcih eyledi.

765'de Musul'u Karakoyunlu Reisi Bayram Hoca zabt ettiğinden Diyarbekir vilayeti 777 senesine kadar Tur Ali Bey'in yedinde kalıp o tarihte Diyarbekir dahi Karakoyunlu yedine geçmiştir.

Karakoyunlu Hükümeti Zamanında Diyarbekir

Vukuatı
(777-800)

Karakoyunlu aşireti Türkmen tâifesinden bir aşiret olup Türkistan'da sâkin idiler. Bayraklarında kara koyun resim ettiklerinden bu nam ile şöhrat vermişlerdir.

Tâifesi mezkûre Türkistan'da barınamadıklarından reisleri Bayram Hoca ma'iyyetiyle Azerbaycan havalisine nakletmişler idi. Selâtin-i İlhaniye'den Sultan Üveys zamanında Musul havalisine giderek oraları zabt eylediler. Sultan Üveys 767 tarihinde askerle üzerlerine gittikte Bayram Hoca aşiretiyle beraber Muş havalisine firar etti. Sultan Üveys bi't-takib tenkîl etmiş idi.

Bayram Hoca o aralık fevt olup aşiretin riyâseti biraderi Kara Mehmed'e intikal eylediğinden Kara Mehmed yine Karakoyunlu oymaklarını bi'l-istishâb avdetle Musul havalisini yed-i istilasına aldı. O vakit Saltanat-ı İlhaniye'de bulunan Sultan Hüseyin İbn-i Sultan Üveys askerle üzerine gidip harb edeceği sırada senevi yirmi bin koyun vergi vermek şartıyla beylerinde musâlaha mün'akid olmuş ve 777 senesinde sultan-ı müşârun-ileyh tarafından Diyarbekir ve Musul Hükümetleri Kara Mehmed'e tevcih edilmiş idi. 785'de Kara Mehmed vefat ve mesnedi oğlu Kara Yusuf'a intikal eyledi.

Kara Yusuf Diyarbekir ve Musul hükümetleriyle kanaat etmeyip Ermeniyeye kıtasının cihet-i garbiyesinde vaki memâlik dahi kâmilan yed-i istilaya aldığından tevsî-i mülk efkârıyla işigâl ve selâtin-i İlhaniye'den Sultan Ahmed-i Celayirî'yi merci-i itihâz ediyor idi. 795'de Emir Timur Bağdad havalisine gelerek Sultan Ahmed'i ve Kara Yusuf'un kahr ve tenkiline memur ettiği oğlu Muizzüddin Mirza Ömer Şeyh askerle hücum eyledikte Kara Yusuf'u kaçırdığı cihetle Kara Yusuf Sultan Ahmed'le beraber memâlik-i Mısriye'ye gittiler. Sultan-ı Mısır başına bir Timur belası açmamak üzere bunları iltizâm etmeyip Timur Bağdad havalisinden çekildikte Sultan Ahmed Bağdad'a ve Kara Yusuf Diyarbekir havalisine avdet etmişler idi. Timur yine Bağdad havalisine geldiği sırada Sultan Ahmed ve Kara Yusuf Sultan Yıldırım Bayezid Han hazretlerinin yanlarına firar etmekle sultan-ı müşârun-ileyh ile Timur miyânelerinde zuhur eden Ankara vaka-i müellimesi bunların yüzlerinden hudûs eyledi.

Timur 800 tarihinde Diyarbekir Hükümeti'ni Akkoyunlu Reisi Kara İluk Osman Bey'e verdiğinden Diyarbekir'ce Karakoyunlu Hükümeti zâil oldu.

Diyarbekir'de Akkoyunlu Hükümeti'nin Bidâyet-i Teşekkülünden Devlet-i Aliyye-i Osmaniye'nin Zabtu Zamanına Kadar Vekâyi-i Tarihiye 800-921

Akkoyunlu tâifesi Türkmen kabâilindedir. Sancaklarında beyaz koyun suretini resim ettiklerinden bu nam ile şöhrat vermişlerdir. Ergo Han zamanında Türkistan'dan hicretle Diyarbekir ve Musul havalisine geldiler. Birinci reisleri Tur Ali Bey'dir. Nesebi Oğuz Han'a müntehi olur. Oğuz Han'ın ahfâdı ve Ali Bey'in ecdadı arasında Bayındır namıyla mevsûm bir zat bulunduğundan Ali Bey'in hanedanına Bayındırıye dahi denildi. Ali Bey Diyarbekir ve havalisinde hükümet ederken 777'de Sultan Hüseyin-i İlhanî Diyarbekir ve Musul Hükümeti'ni Karakoyunlu Reisi Kara Mehmed'e verdiğinden Diyarbekir ve Musul mülhakâtından bazı nevâhî Ali Bey'in yed-i istilasında kalmış idi.

Ali Bey'in refakatinde oğlu Fahreddin Kutlu Bey onun da vefaunda oğlu Ahmed Bey Akkoyunlu reisi oldu. Lakin Fahreddin Bey'in diğer oğlu Kara İluk Osman Bahaeddin Bey'in şecaat ve besâleti kendisini Akkoyunlu tâifesince vak' ve haysiyette biraderi Ahmed Bey'i müraccab gösterdiği cihetle Ahmed Bey Osman Bey'in itibarını çekemediğinden hakkında büyük büyük hakaretler etmeye başladı. Osman Bey müteneffiran karındâşından ayrılıp kendisine itibâ' edenlerle beraber Sivas Hükümdarı Kadı Burhaneddin'in yanına azîmet eyledi. Kadı Burhaneddin'e muhalefetle Kayseri kalesine kapanmış olan Şeyh Müeyyed Osman Bey'in vesâtıyla dehalet etmiş olduğu halde Burhaneddin verdiği emânın hilâfında olarak Şeyh Müeyyed'i katî ettiğinden Osman Bey'in canı sıkılıp başındaki kalabalıkla Divriği'ye gitti. Burhaneddin şu muameleden hiddetlenip askerle üzerine hücum etti ise de muharebe de Osman Bey galib ve Burhaneddin maktul olmakla bilâdının çoğu Osman Bey'in yed-i istilasına geçti. Osman Bey Sivas'ın da teshirini emel etmiş olduğu halde şu arzusu Yıldırım Bayezid Han hazretlerinin mahdûmları Süleyman Çelebi'nin Sivas muhâsarasına tesadüf edip mukavemet edemeyeceğini anladığından Erzincan tarafına çekildi.

Az bir müddet geçer geçmez Timur o hududa gelmekle ona intisâb ve muharebelerde besâlet ve muâvenet izhâr eylediğinden 800 senesinde mükâfaten Timur cânibinden al damgalı ferman ile Diyarbekir Hükümeti Osman Bey'e tevcih olundu.

Osman Bey 810 tarihinde askerle Mardin'i muhasara eyledi ise de mülûk-i Artukiye bahsinde gösterildiği üzere muvaffak olamadı.

837 tarihinde Sultan-ı Mısır Melik el-Eşref Barsbay Diyarbekir'i askerle muhasara ederek hutbe ve sikke namına olmak üzere Osman Bey'le akd-i musâlaha eyledi.

838 senesinde Osman Bey fevt olup oğlu Ali Bey yerine oturdu.

Ali Bey Diyarbekir Hükümeti'ni zabt ettikten sonra aleyhine kıyâm eden karındâşı Hamza Bey'in isyanını izâle için

haylice müşkilâta tesadûf ve Hamza Bey Ali Bey'i tazyik ettiğinden Mısır'dan bil-istimdâd celb olunan askerle Hamza Bey tard olundu ise de Mısır Sultanı Melik el-Eşref Barsbay'ın o aralık vefatı Mısır askerinin geriye çağırılmasını icab etmekle asker döndükten sonra Hamza Bey yine ayaklanıp kıyâm ve Ali Bey'i tard ile memleketi zabt etti. Ali Bey Mısır'a firar ederek oğlu Cihangir Mirza Hamza Bey'in elinden bazı mahalleri nez' eylediğinden ikisi birbiriyile uğraşıp dururken Mısır'dan avdet eden Ali Bey esnâ-yı râhda ve Hamza Bey müteakiben Diyarbekir'de fevt olmakla Cihangir Mirza Diyarbekir'de mesned-nişin-i hükümet oldu (848).

Muizzüddin Cihangir Mirza idare-i hükümeti tanzime çalıştığı sırada biraderi Uzun Hasan Bey'le aralarına münâferet düştüğünden Hasan Bey Cihangir Mirza'dan müfâratle teferrüd ve Erzincan'da Kılıçarslan üzerine yürüyüp Erzincan'ı ve ba'dehû Kürdistan'ın bazı bilâdını zabt eyledi. Bu aralık Cihangir Mirza Diyarbekir'i hâli bırakıp Karacadağ'daki yaylaya gitmiş idi. Hasan Bey askerle bağteten Diyarbekir'e sokulup şehri zabt eylediğini Cihangir Mirza haber aldıkta firar ve giderek Mardin'i istila etti. Diyarbekir ve mülhakâtı Hasan Bey'in yedinde kaldı (855).

Emir-i Kebir Ebu'n-Nasr Hasan Bey biraderi Cihangir Mirza'nın makamını zabt ile Âmid şehrinde mesned-nişin-i hükümet olduktan sonra Cihangir Mirza Mardin'den Urfa'ya giderek orada bulunan biraderi Üveys Bey'le ittifak ve Hasan Bey aleyhinde esbâb-ı kıyâmı tedarike teşebbüs eyledi. Hasan Bey Urfa'ya doğru hareketle ikisini de Mardin'e kaçırdı. Cihangir bi'd-defe'ât kadem-i hilâf üzere kıyâm ederek Âmid'in etrafına sarkıntılıklarda bulunmuş ise de her hareketinde validelerinin ricasıyla Hasan Bey'in afvına mazhar olmuştur.

861'de Cihangir Mirza Karakoyunlu Cihanşah'dan istimdâd eylediğinden Cihanşah'ın Rüstem Bey kumandasıyla gönderdiği asker Diyarbekir'e takarrüb eyledikte Hasan Bey bil-mukabele Rüstem Bey'in askerini târ ü mâr ve kendisini esir ederek Karakoyunlular'ın birkaç yüzünü öldürdü. Cihangir Mirza'nın hanedanlarına düşman olan Karakoyunlu'ya dehâleti Hasan Bey'i dilhûn eylemiş olduğu halde validesine olan riayeti hiddetine müdafaa gösteriyor idi.

864'de Eyyubiye Devleti'nin Hasankeyf subesi yedinden Hasankeyfi zabt ile oğlu Halilullah Mirza'ya verdi. 871'de Gürcistan kralının yedindeki üserâ-yı İslâmiyeyi kuvve-i cebriye ile kurtarıp Camakor kalesini ve Diyarbekir'e döndükten sonra daire-i mülküne civar sair bazı kilâ' ve bikâ'tı da teshîr etti.

O sırada Ebu'l-Feth Sultan Mehmed Han hazretleri Trabzon'u tazyik ediyor idi. Trabzon kendisinin harac-güzân olduğundan bahisle keff-i yed buyurulmasını Hasan Bey rica eyledi ise de isgâ buyurulmadı.

Bu madde sultan-ı müşârun-ileyhle Hasan Bey aralarında münâferet hudûsuna bâdi olup Hasan Bey Memâlik-i Mahrûse-i Osmaniye'ye sarkıntılığa ve sultan-ı müşârun-ileyhle harb etmek üzere tedarükât-ı askeriyeye teşebbüsle Trabzon'dan keff-i yed buyurulmasını be-tekrar iltimâs etmekle vaktin gösterdiği iktizâ üzerine o aralık ricasına müsaade buyuruldu.

Sene-i mezkûrede Karakoyunlu Cihanşah asâkir-i külliye ile Diyarbekir'i istila için Azerbaycan'dan hareketle Muş havalisine kadar geldikte Hasan Bey karşılayıp inde'l-muharebe Cihanşah münhezim ve maktul olmakla Azerbaycan ve havalisi kâmilen Hasan Bey'in yed-i zabtuna geçti.

Hasan Bey'in üç şerefe surûd etmekte olan tâli-i ikhâlinin şa'ş'a'sı Horasan ve Irakeyn Hükümdarı bulunan Âli Timur'dan Ebu Said Han'ın çeşm-i mülâhazasını hayra-nâk eylediğinden kalbinde tutuşan nâire-i hasedi Karakoyunlular'ın Hasan Bey muharebesinde münhezim olan efrâdının dehâlet ve içdâbları da körüklemekle Ebu Said Han 872 tarihinde üç yüz bin askerle Semerkand'dan hareket ederek Hasan Bey'in memâlikine doğru yürüdü. Hasan Bey Karakoyunluların iki tarafa da husûmetini ve kendisinin hanedan-ı Timur'a ubûdiyet-i kadîmesini nâme-i mahsus ile Ebu Said Han'a beyân ve Azerbaycan'ın yedinde kalmasını niyaz etti ise de Ebu Said Han: "Askerimiz Kürdistan hududuna dahil olduktan sonra cevabını veririm" deyip Hasan Bey'in mehbûslarını tard eyledi.

Ebu Said Han hudud-ı Şirvan'da vakî Mahmudbâhd'a geldikte Hasan Bey kuvve-i askeriyeye ile Irak ve Horasan yollarını zabt ve etrafından zehârin tarîk-i vürûdunu seddederek Ebu Said Han ma'iyetindeki cemiyet-i azîmenin idaresini tazyik ediverdi. Hasan Bey'in kuvve-i askeriyesi muhâriblerinin kuvvetlerine nisbet kabul edemeyecek derecede az iken bağteten vuku bulan hücumuna karşı muhâribleri muzmahil ve Ebu Said Han Hasan Bey'in oğlu Zeynel Mirza yedinde esir oldu. Hasan Bey, Ebu Said Han'ı Semerkand'a iade etmek istedi ise de mukaddemâ verdiği evbibe-i mağrurâne unutulsa bu defaki felaketi Ebu Said Han unutamayacağı bazı hayır-hâhâmı taraflarından ihtar olunmakla Ebu Said Han idam olunmuştur.

Hasan Bey, Cihanşah ve Ebu Said Han gibi kaviyyü'l-iktidar iki padişahı yuttuktan sonra sî-i muzafferiyeti taraf taraf yayıldığından 873 sene-i Hicriyesinde âvâze-i saltanat ve istiklalini bil-ilan daru'l-mülkünü Diyarbekir'den Tebriz'e tahvil ile padişah ünvanını ihraz ve Diyarbekir valiliğine oğlu Yakub Bey'i tayin etti.

Hasan Padişah bir vakitten beri Memâlik-i Osmaniye'ye dahi taarruz için aramakta olduğu vesileyi Hanedan-ı Ceflî-şân-ı Osmaniye husûmet gösteren Karaman ümerâsını tahrifte bulduğundan Karaman ümerâsı şu içfâlâta kapılıp Sultan Mehmed Han hazretlerinin savet-i askeriyelerine karşı berbad ve perişan oldular. Hasan Padişah Karamanlıların Osmanlıdan intikamlarını almak garazıyla veziriazamı Emir Bey ve hemşirezâdesi Yusufşah refakatlerinde kırk bin mevcudlu bir ordu tertib ederek Sivas ve Amasya'ya doğru sevk etmekle Memâlik-i Osmaniye'nin bazı mahallerini tahrib ve yağmaya koyuldular. Karaman Hâkimi Şehzade Sultan Mustafa'nın Konya sahrasındaki muharebede gösterdiği besâlet İran ve Karaman askerlerini bozup perişan eylediğinden Hasan Padişah'ın tedarikât-ı azîme-i harbiyeye başladığı mesmû'-ı hümayûn olduktan Murad Paşa kumandasıyla bir kuvve-i askeriyeye sevk olundu ise de Murad Paşa Fırat nehrini geçmesiyle beraber Hasan Padişah'ın dâm-ı kemîn ve hilesine tutulup münhezim ve maktul olmuştur.

Ebu'l-Feth Sultan Mehmed Han hazretleri Şu vaka-i müellimeyi işittikte bizzat ahz-ı intikama kıyâm ve asâkir-i külliye ile Anadolu tarafına geçip Hasan Padişah üzerine hücum buyurdular. Hasan Padişah bir büyük ordu ile karşı çıkıp 878 Rebiülevvelinin on altıncı günü Tercan'da bir kanlı muharebe vuku buldu. Sultan-ı müŐarun-ileyh hazretleri ordu-yı hümâyûnun kalbgâhında sâbit olarak yanlarındaki asâkirin bir neferi bile silah kullanmaksızın sol cenah kumandanı Şehzade Sultan Mustafa'nın bir hamle-i dilîrânesiyle Hasan Padişah münhezimen dağlara firar eyledi. Sultan Mehmed Han hazretleri Sadrazam Mahmud Paşa'nın tensibi üzerine takibinden sarf-ı nazar ederek ordu-yı hümâyûn ile Dersaadet'e avdet buyurdular.

Hasan Padişah 882 senesi Őevvali'nin guresinde vefat etmekle Tebriz'de binâ-kerdesi olan Medrese-i Nasırye bahçesinde medfundur.

Hasan Padişah'ın Uğurlu Mehmed, Maksud Bey, Zeynel Bey, Sultan Halil, Yakub Bey, Yusuf Mirza, Mesih Mirza namlarında yedi oğlu olup Uğurlu Mehmed İsfahan valisi iken babasından müfâratle Sultan Mehmed Han hazretlerine bir-iltica şeref-i sıhriyelerine nail olmuş ve bununla Maksud Bey pederlerinin hayatında ve Zeynel Bey maktulen Tercan muharebesinde vefat etmiştir. Hasan Padişah'ın hîn-i vefatında Sultan Halil vilayet-i Fars ve Yakub Bey Diyarbekir ve Mesih Mirza İsfahan ve Yusuf Mirza Bağdad valisi idi. Sultan Halil babasının yerine padişah oldu (883). Akkoyunlu Hükümeti'nin merkezi mukaddemce Diyarbekir'den Azerbaycan'a kaldırıldığı cihetle risâlemizde vukuatının Diyarbekir havalisine müte'allik olanları yazılmak lazım gelir ise de vukuat-ı mezkûre hükümet-i mezbûreye müte'allik olan vekâyi-i umumiyenin bazı kısımlarıyla mahlût olduğundan tahlili ifâte-i maksada sebep olmayan vekâyi' tefrik olundu ise de münasebet-i tabiiyesi olanlar bir-zarûr tahlil edilemedi.

Sultan Halil, Fars vilayeti valisi olduğu halde pederi Hasan Padişah'ın haber-i vefatını alıp Tebriz'e azîmet ve mesned-i saltanata cülûs etmiştir. Zaten denâetle muttasıf olduğundan derhal karındâşı Maksud Bey'i idam etmekle o sırada Tebriz'de bulunan diğeri biraderi ve Diyarbekir Valisi Yakub Bey vahŐete zâhib olup validesiyle beraber Diyarbekir'e avdet etti. Müte'ayyinân-ı devlet ve ale'l-umum sipah ve reaya az vakitte Sultan Halil'den nefret etmekle Yakub Bey'in saltanatını arzuya ve maksadın husûlü için Yakub Bey'le muharebeye başladılar. Bu sırada ammizâdesi Murad Bey'in Kürdistan havalisinde dava-yı saltanata kıyâmı üzerine Sultan Halil onun gâilesini def için Tebriz'den hareket eyledikte Yakub Bey seyr-i serî ile Tebriz'e azîmet ve kabul-i âimme ile ilan-ı saltanat eyledi. Tarafeyn yekdiğeri üzerine bir-hücum Hoy ırmağı kenarında muharebe ederken Sultan Halil maktul oldu. Müddeti altı aydır.

Sultan Yakub bin Hasan Padişah 883 tarihinde İran saltanatını bir-ihrâz Diyarbekir valiliğine ümerâdan Süleyman Bey'i tayin etmiştir.

Sultan Yakub sâlik olduğu meslek-i memdûhda devam üzere iken Şam'da emirül-ümerâ olan Baş Bey askerle Diyarbekir'e hücum eyledi. Onun def-i gâilesine bakmasıyla beraber kendi ümerâsından Bayındır Bey kıyâm gösterdi. Sava kurbünde Bayındır Bey'le bir-muharebe vücudunu izâle etmesini Hasan Padişah'a karâbet-i sıhriyesi olan Şeyh Haydar-ı Safevî'nin hurûcu takib etti. Şeyh Haydar'ın Sultan Yakub Hanedanı'na karâbet-i sıhriyesiyle beraber başındaki sülûlerin kesreti hurûcundan dolayı fesada meylenlere meydan-ı cür'et açacağı mülâhaza olduğundan 893 tarihinde Diyarbekir Valisi Süleyman Bey kumandasıyla sevk olunan askere mukabele ederken Şeyh Haydar maktul olup oğulları Sultan Ali ve Seyyid İbrahim ve İsmail Astahar kalesinde hapsedildi. Sultan Yakub bir müddet gâilesizce mesned-i hükümrânide imrâr-ı evkât ve 896 Safer'inde vefat etti.

Sultan Yakub'un vefatında Akkoyunlular'ın bir takımı Hasan Padişah'ın oğlu Mesih Mirza'yı ve Atabey Süfi Halil ile havadârları Sultan Yakub'un oğlu Baysungur'u mesned-i saltanata oturtmak isteyerek iki taraf aralarında bir büyük muhalefet kapısı açıldı. Mesih Mirza ile Bayındır'ların bir takımı maktul olup sair havadârlarının her birisi bir tarafa kaçmakla lisan-ı muzafferiyet Baysungur'u alkışladığından Baysungur süratle Tebriz'e doğru atf-ı inân-ı azîmet eyledi.

Baysungur Mirza Tebriz'e ba'de'l-vusûl mesned-niŐn-i saltanat olduktan sonra Atabey Süfi Halil inân-ı saltanatı dest-i iğtisâbına alıp azamet ve ceberûtünü Memâlik-i İraniye'nin her tarafında göstermeye başladı.

Diyarbekir Valisi Süleyman Bey hem Süfi Halil'in düşmanı hem de Atabeylik mansıbının rakibi idi. Süfi Halil'in her tarafa Şâyi olan teferrüd ve istiklaline dayanamadığından Diyarbekir'den bir büyük ordu cem ve istishâbıyla yüzünü Tebriz'e çevirdi. Baysungur ve Süfi Halil askerle Gence'de karşı çıktılar ise de münhezim ve Süfi Halil maktul olup Süleyman Bey Baysungur Mirza'ya itaatle saltanatta ibkâsını iltizâm etti. Lakin Süleyman Bey'le Süfi Halil birbirleriyle uğraşır ve Baysungur'un kâlâ-yı istiklali iki gâsıbın arasında çekiştirilen mâl-ı mağsûb gibi parçalanıp dururken Akkoyunlu tâifesi işi bu keŐâkeŐten kurtarmak için Sultan Halil zamanından beri Alincak hisarında mahbus bulunan Hasan PadiŐahzâde Maksud Bey'in oğlu Rüstem Mirza'yı Hükümete geçirmeyi kararlaŐtırdıklarından Akkoyunlu müte'ayyinânından Emirül-ümerâ Ebih Sultan Rüstem Mirza'yı getirmek için Alincak'a gitmiş idi. Rüstem Mirza hisardan çıkmasıyla beraber başına pekçok asker toplandı. Süleyman Bey, Süfi Halil'in izâlesine: "İstiklal bana kaldı" diyerek Süfi Halil'in azametine vâris olmayı hülya ederken Tebriz'de serî-i hükümete Maksud Beyzâde Rüstem Mirza'nın oturduğunu Gence'de işitip Baysungur'la Süleyman Bey muharebe etmek istediler ise de muktedir olmadıklarından Baysungur kayınpederi Şirvanşah'ın yanına ve Süleyman Bey Diyarbekir'e firar etti (898).

Süleyman Bey mukaddemâ Diyarbekir eşrafından Dane Halil Bey'in biraderzâdesini idam etmiş idi. Devlet-i metbû'asının nazarından sükûtu itibar ve nüfuzca da sükûtuna bâdi olduğundan Diyarbekir'de vaki Hüseyin Bey hamamında iğtisâl ederken Halil Bey'in oğlu Ali Bey'in seyf-i intikamıyla maktul olduğu Tebriz'de işitilmekle dâr-ı saltanatca memnuniyet hâsil olup Diyarbekir valiliğine Hasan Padişah'ın biraderi Kasım Bey tayin olundu (898).

Şeyh Haydar-ı Safevî'nin vücudu izâle olunduktan sonra oğlu Sultan Ali ve sair müte'allikâtı Sultan Yakub'un emriyle

Astahar kalesinde hapis edildiği yukarıda beyân olunmuş idi. Rüstem Mirza'nın cülûsunu müteâkib Şeyh Haydar'ın muhlislerinden bir cemiyet-i azîme Şirvan'a firar etmiş olan Baysungur Mirza'ya bey'at eylediklerinden Baysungur'un taraftarları bu sebepten ötürü gittikçe çoğaldığı ve Şeyh Haydarzâdelerin nüfuzlarında tesir-i tabii bulunduğu cihetle Astahar kalesinde mahbus Sultan Ali ve biraderleri Seyyid İbrahim ve İsmail itlâk edilerek Baysungur Mirza aleyhine sevk için tertib edilen ordu kumandanı Emirü'l-ümerâ Ebih Sultan'a terfik olundular. Şeyh Haydarzâdelerin itlâk olunduğu şâyi olmasıyla beraber Baysungur'un ordusunda bulunan Safeviler Ebih Sultan'ın kumandasındaki orduya iltihak etmişlerdir. Şu ordu Gezer suyunun ma'berine yetiştikte Baysungur askeriyle karşılaşmış iki ordu aralarında birkaç günler muharebe vuku buldu ise de galebe hiçbir tarafa müyesser olmadı. Baysungur Mirza çekilip Şirvan'a ve Ebih Sultan ile Şeyh Haydarzâdeler Tebriz'e avdet eylediler.

Bundan sonra Şeyh Haydarzâdelerin etbâ'i gittikçe tekessür ve bu hal ise Rüstem Mirza'yı tevhit ettiğinden bunların izâlesini emr-i savab gördü ise de Sultan Ali, Rüstem Mirza'nın evham ve efkârını hissetmekle yolunu bulup biraderlerini istihâb ve Erdebil'e firar etti. Rüstem Mirza, Ebih Sultan refakatiyle sevkettiği asker Erdebil civarında muharebe ederek Sultan Ali maktul olduğundan biraderleri Seyyid İbrahim ve İsmail Geylan'a doğru kaçtılar.

Yukarıda gösterildiği üzere Hasan Padişah'ın oğlu Uğurlu Mehmed Bey Hanedan-ı Âlişân-ı Osmanî'ye dehâlet ve ihrâz-ı şeref-i sihrîyle Hasan Padişah'dan mukaddem vefat etmiş idi. Oğlu ve Ebu'l-Feth Sultan Mehmed Han hazretlerinin hafidi Ahmed Bey Akkoyunlu Hükümeti'ni zabt etmek üzere taraf-ı Devlet-i Aliyye'den terfik edilen ordu ile Tebriz üzerine yürüyüp Rüstem Mirza muharebede maktul olmakla Ahmed Bey Tebriz'e duhûl ve saltanatını ilan etti (902).

Lakin Ahmed Bey'in hissettiği fevkalâdesi hakkında nefret-i umumiyeye bâdî olduğundan vilayet valileri askerle aleyhine kıyâm edip Kenîr-i Elenk'de cereyân eden muharebede cülûsundan altı ay sonra maktul olmuştur.

Ahmed Bey aleyhindeki fesadın mürettiblerinden Kirman Valisi Ebih Sultan Kum kışlağına azîmetle Baysungur'un vefatından beri Şirvanşah'ın zir-i himâyetine sığınmış olan Sultan Murad İbn-i Sultan Yakub namına hutbe kıraat ettirip Sultan Murad'ı celb için Şirvan'a kâsîd gönderdi.

Ebih Sultan, Saltanat-ı İraniye'yi Sultan Murad namına bi'l-ilan onun celb ve bey'ati esbâbını istihâl ile meşgul iken Ahmed Bey muharebesinde firar eden Yusuf Mirza'nın oğlu Mirza Mehmed'i Yezd Hâkimi Murad Bey istihâb ve serîr-i saltanata oturtmayı murad eyledi.

Mirza Mehmed'in biraderi Elvend Mirza dahi Kenîr-i Elenk muharebesinden sonra Diyarbekir'e firar eylediğinden Diyarbekir Valisi Kasım Bey de saltanatı Elvend Mirza namına ilan ile zimâm-ı idareyi kendi eline aldı.

Saltanatı bir taraftan Kirman Valisi Ebih Sultan'ın mültezimi olan Sultan Murad, diğer taraftan Yezid Valisi Murad Bey'in mustahibi Mirza Mehmed, bir yandan dahi Diyarbekir Valisi Kasım Bey'in istihâb ettiği Elvend Mirza derdest etmeye çalışıp Mirza Mehmed Yezd askeriyle Ebih Sultan'ın kuvve-i askerîyesine Kiğr'da bi't-tesadûf kavgaya tutuşmakla Ebih Sultan maktul olduktan sonra daire-i iltizâmında bulunan Sultan Murad Şiraz'a firar ve Mirza Mehmed muzafferden Tebriz'e azîmetle saltanatını ihrâz etti (903).

Mirza Mehmed câlis-i serîr-i saltanat oldukça Diyarbekir'de bulunan Elvend Mirza Diyarbekir Valisi Kasım Bey'in etvâr ve muamelesinden kendini istihâb bahanesiyle bir dâ'îye-i istiklal eseri hissettiğinden Kasım Bey'den müfârat ve Azerbaycan havalisine azîmet etmekle Diyarbekir'den hareketinden Azerbaycan havalisine vusulüne değin tesadûf ettiği mahallerde ne kadar askerliğe yarar adam var ise kendisine itibâ' ettiler. Elvend Mirza havalî-i mezkûreye vâsil oldukça Mirza Mehmed'i Tebriz'den tarda kâfi bir kuvvete mâlik olmakla Mirza Mehmed mukavemet edemeyeceğini aldığı haberlerden istidlâl eylediğinden Tebriz'i terk ve Sultaniye'ye firar eyledi. Elvend Mirza Tebriz'e vâsil ve serîr-i saltanata câlis oldu (904).

Sultaniye'ye firar eden Mirza Mehmed havalî-i İrakîye'yi ve Sultan Murad Şiraz havalisini zabt etmekle Elvend Mirza'nın elinde yalnız Tebriz ve Azerbaycan Hükümeti kalıp şu üç zatın eyâdî-i keşâkşlerinde bulunan kâlâ-yı saltanat üç parçaya bölündü.

Mirza Mehmed'in havalî-i İrakîye'yi zabt eylediği Şiraz ve Irak havalilerini benimsemiş olan Sultan Murad'ın mesmû'u oldukça kuvve-i askerîye ile Şiraz'dan ve Mirza Mehmed li-eclî'l-mukabele Sultaniye'den hareket ederek İsfahan nevâhisinde vaki Hoca Hasan nam menzilde iki asker birbirini karşıladı. Tarafeynden tesviye-i sufûf ve imalî-i rimâh ve süyûf ile istidâd eden muharebede Mirza Mehmed münhezim ve Sultan Murad'ın yed-i muzafferiyetiyle mukayyeden mahbese ilkâ olunarak Sultan Murad hitta-i İrakîye'yi dahi yed-i istiklalinde olan havalî-i Şiraziye'ye rabt ile daire-i mülkünü tevsi' etti.

Sultan Murad kişver-küşâlık efkârıyla Sava'da bulunduğu halde ümerâ-i İraniye'yi daire-i ittifakına davet ve teşkil ettiği ordu-yı azîm ile Sava'dan Tebriz'e doğru hareket ederek Elvend Mirza dahi yedindeki memâlikten bir büyük ordu tenib ile Sultan Murad'ı istikbâle çıktı. Elvend Mirza Sayen nam mevkii ve Sultan Murad oraya dört fersah bir mahalli mu'asker itihâz edip iki tarafda esbâb-ı muharebeye tesviye etmekte iken Ebu Hayrullah namında bir dervişin islah-ı zati'l-beyne gayretiyle memâlik-i Diyarbekir ve Azerbaycan Elvend Mirza'da ve memâlik-i Irak ve Fars ve Kirman Sultan Murad yedinde kalmak üzere beyenlerinde musâlaha mün'akid olup Elvend Mirza Tebriz'e ve Sultan Murad Kazvin'e gitti.

Akkoyunlu memâlikinin başka başka hükümetlere inkisâmıyla kuvvetlerinin tefriki ve aralarına husûmet ve inşikâk girmesi devletlerinin satvetini mahvetmeye sebebiyet gösterdiğinden Rüstem Mirza zamanında Geylan'a kaçmış olan Şeyh Haydarzâde Şah İsmail henüz on iki yaşında iken Karakoyunlular'ın ihtilaf ve inşikâklarından bi'l-istifade hurûc

etti. Ahali-i İraniye'nin pek çoğu ise Şah İsmail'in hanedanına olan ihlaslarını iğtinâm sevdasıyla birleştirip Şah İsmail'in ilan-ı hurûşunu müteâkib başına toplandılar.

905 tarihinde bir cemiyet-i askeriye ile Şirvan'a hücum ederek Şirvan Hâkimi Ferahyar yirmi bin süvari ve altı bin piyade ile mukabele etti ise de Şah İsmail'in yedi binden ziyade olmayan kuvve-i askeriyesine karşı cemiyeti perişan ve kendisi maktul oldu. Şah İsmail Şirvan'ı zabt ettikten sonra Bakü kalesini muhasara ve zabt etti. Onu müteâkib Gülüstan kalesini taht-ı muhasaraya aldı. Tebriz'de hüküm-fermâ olan Akkoyunlu Elvend Mirza şu belâ-yı nâgehânîyi bertaraf etmek maksadıyla cem' ettiği asâkir-i külliye ile 907 tarihinde Şah İsmail üzerine giderek Nahcivan kurbünde bir büyük muharebe ettiler ise de bozulup Diyarbakir'e firar ve çok geçmeden vefat eyledi. Şah İsmail o sene Tebriz'de kışlayıp mezheb-i İmamiye'yi tervîc için Sünnilere gösterdiği cebr ve te'addî bir derece-i fevkalâdeye vardı. Babasının intikamını almak bahanesiyle pek çok bî-günah müslimînin kanlarına girip cenazelerini ateşte yaktı. Süfîler şahın teveccüh ve feyz-i batînisine mazhariyetle zu'mlarıncâ nail-i mesûbât olmak için şühedânın kanlarını şarab ve yakılan cenazelerin etlerini kebab itihâz eylediler.

Şah İsmail 908'de istila için askerle hitta-i İrakiye'ye hücum ederek hitta-i mezkûre hükümdarı Akkoyunlu Sultan Murad yetmiş bin askerle karşıladı ise de mağlub olup Şiraz tarafına firar etmekle 909'da Şiraz da Şah İsmail'in yed-i iğtisâbına geçtiğinden Sultan Murad Diyarbakir'e kaçtı.

Akkoyunlular taraflarından Diyarbakir valisi bulunan Kasım Bey 911'de vefat eylediğinden orada bulunan Sultan Murad, Musulî Emir Bey'i Diyarbakir valiliğine tayin etti. Sultan Murad o tarihte Diyarbakir şehrinde vefat ederek Akkoyunlu Devleti münkariz olduğundan Emir Bey hiçbir merciye merbût olmaksızın Diyarbakir'de hükümet ederken Şah İsmail 913'de Diyarbakir'e doğru geldiğinden Emir Bey Diyarbakir'i Şah İsmail'e teslim eyledi.

Şah İsmail tarih-i mezkûrda İsteclü Mehmed Han'ı Diyarbakir valiliğine tayin edip 920 senesi Receb'inin ikinci Çarşamba günü Yavuz Sultan Selim Han hazretleriyle Şah İsmail beynlerinde vuku bulan Çaldıran muharebesinde İsteclü Mehmed Han maktul olmakla Şah İsmail Mehmed Han'ın biraderi ve kendi eniştesi Karahan'ı Diyarbakir'e vali tayin etti.

Sultan Selim Han hazretlerinin Diyarbakir şehrini Şah İsmail yedinden nez'a memur buyurmuş olduğu Miru'l-lümerâ Bıyıklı Mehmed Paşa Diyarbakir'e doğru geldikte 921 senesi Şaban'ının evâilinde ahali Diyarbakir'i Mehmed Paşa'ya teslim etmekle şehir-i mezkûr o tarihte Devlet-i Âliyye-i Osmaniyen'in memâlik-i mahrûselerine munzam oldu.

Hülâsa-i tarihiyelerinden işbu risalemizin esasen bahselediği daire-i Cezire-i mâ-beyne'n-nehreyn kıtasının Devlet-i Emeviye zamanından beri Cezire namını almış olan kısm-ı şimâlisinin yani Diyarbakir vilayetinin Palu'dan başka şimdiki heyetiyle Harput ve Urfa'nın Cezire kıtasında bulunan kısımlarının ve bir de Re'sulayn havalisinin şâmil oldukları mahallerden ibaret olduğundan vekâyi'in iştirak-i tabîisi üzerine daire-i mezkûre haricinde bulunan ve tahlil kabul edemeyen maddeler bi't-tabi derc olunmuştur. Daire-i mezkûre bilâdından ve ekser vakitlerde Diyarbakir merbûtatından ma'dûd bulunan Harput ve Urfa'ya müte'allik hülâsa-i tarihiyeden risalemizde bahsolunması da münasebât-ı tabiiyyeden olup Harput'a müte'allik vukuatın hülâsasını bir dereceye kadar Devlet-i Artukiyen'in Harput şubesinde derc olunmuş idi. Urfa'nın vukuat-ı mezkûre-i umumiye sırasında bahsolunan vekâyi'inden haric bazı vekâyi'i vech-i âfî üzeredir.

-17-

Bilâd-ı Cezire'den Urfa'nın Hülâsa-i Tarihiyesi

(369-922)

Urfa'nın nam-ı kadîmi Kalirahova olup buna Yunanlılar Edes ve Arablar Ruha derler idi. Bânisi Nemrud olduğuna ekser tarihler yazıyor.

Devr-i İslâm'a kadar vekâyi-i tarihiyesi evâil-i risafede mündericidir. Devr-i mezkûrdan Al-i Hamdan'ın sükutuna kadar Urfa'ya hükmedenler Diyarbakir'e hükmedenlerden ibarettir.

Al-i Hamdan'ın tarih-i inkırâzı olan 369 senesinden sonra Urfa şehri Benî Nümeyr rüesâsından Utayr'ın yed-i temellüküne geçmiş idi. Utayr bed' ahlak ve şerîr bir adam olup kendisi idare-i umûrdan teseyyüble mutad olduğundan umûr-ı hükümet naibi Ahmed namında bir zatın yed-i idaresinde idi. Utayr umurun nazarında menfûr ve bilakis Naib Ahmed cümlelerin yanında memdûh ve meşkûr olduğu halde Utayr hasedinden nâşi 416 tarihinde naibi münasebetsiz bir suretle muahaze ve katl eyledi.

Bu muameleden umum ahali teessûf ve Utayr hakkında tehevür gösterdiklerinden Urfa'yı zabt etmek üzere Diyarbakir Hükümdarı Nasruddevle bin Mervan ile muhabereye başladılar. Nasruddevle sene-i mezkûrede ashabından Zeng namında birisini Urfa'ya mütesellim tayin ve irsâl etti. Ahali Utayr'ı tard eylediler. Utayr Haleb Hükümdarı Salih bin Merdas'dan istişfâ' etmekle Salih yine mülkünün Utayr'a iadesini rica eylediğinden Nasruddevle umûr-ı hükümeti kendi naibi tarafından idare olunmak üzere Urfa'yı Utayr'a iade etti. Utayr Urfa'ya avdet ettikten sonra Nasruddevle'nin naibi Zeng bir ziyafet tertib ve naib-i sâbık maktul Ahmed'in oğlunu hafiyyen celb edip Utayr ziyafetgâhtan çıktuktan sonra katl etmesine dair talimat verdi. O dahi aldığı talimat vechile Utayr'ı vurup öldürdü. Utayr'ın mensub olduğu Benî Nümeyr kabilesi bunu iştiriklerinde silahlanıp Zeng'i Urfa'dan çıkarmak üzere hücum ettiler. Zeng asker cem'ıyla müdafaya kıyâm etti ise de muharebede maktul oldu. Salih bin Merdas Urfa'nın İbn-i Utayr ile Benî Nümeyr'den İbn-i Şibl'e itâsını rica ettiğinden Nasruddevle kabul ve teslim eyledi.

422 tarihinde İbn-i Utayr kendi hissesini yirmi bin altın bedel ile Rum İmparatoru Ormanus'a fûruht eylediğinden

Rum askeri Urfa'ya duhûl ve İbn-i Şibl'i tard ettiler. Urfa'da bulunan millet-i İslâmiye hakkında Rumların göstermedikleri eza ve hakaret kalmadığı gibi cevâmî' ve mesâcidi tahrib ettiklerinden Diyarbekir Hükümdarı Nasruddevle'nin sevk eylediği asker Urfa'yı muhasara ve zabt etmekle Rumlar burclara ve şehirdeki hıristiyanlar kiliselerine tahassun ve iltica eyledikten sonra Rumlar on bin neferden mürekkebe bir ordu irsâliyle Nasruddevle'nin askerini bozdular. Harran Hâkimi İbn-i Vessab Numeyri tavassutuyla Nasruddevle ve Rumlar miyânelerinde musâlaha vuku buldu. Urfa Rumların yedinde kaldı.

427 tarihinde Harran Hâkimi İbn-i Vessab ile İbn-i Utayr cem' ettikleri askeri Diyarbekir'den iâne olunan askerle birleştirip hücum ve Rumları bi'l-muhasara anveten Süveyde (Karacurun) kasabasını zabt ettikten sonra giderek Urfa'yı muhasara ettiler. Urfa'ya zâd ve zehâir gelecek yollar mesdûd oldu. Urfa'da buğdayın bin beş yüz dirhemden ibaret olan bir mekûku bir dinara fırladı. Urfa patriği yolunu bulup gizlice muhasaradan hurûc ve Rum imparatorunun yanına azîmetle iane edilen askeri bi'l-istishâb avdet ettikte asâkir-i İslâmiye münasib mevkilerde kemîn ittihâz ettiklerinden bağıteten Rum askeri üzerine hücum ve çoğunu katledip bakıyyetü's-süyûfu esir ettiler. Patrik de esirler içinde idi. Patriği ve üserâyı Urfa karşısına götürüp mahsurîne haricden irâe ve şehir teslim olunmaz ise hepsini öldüreceklerini yüksek sada ile tebliğ eylediklerinden ahali Urfa'yı teslim eylediler ise de şehirdeki Rumlar kaleye kapandılar. Asâkir-i müslimîn şiddetle muhâsaraya devam ederek İbn-i Vessab Rumların ruûs-ı maktû'alarından yüz altmış deve yükü Diyarbekir'e gönderdi. Etrafta bulunan Rumlar Hassan bin Cerrah et-Taî ile birleşip Arab ve Rumlardan beş bin nefer süvari toplamakla şu fırka-i müctemi'a Urfa'daki Rumlara muâvenet etmek üzere giderek onları müzâyakadan tahlis eylediler. Rumlar Urfa'dan çıkıp Harran'a hücum eylediklerinden ahali mukabeleye başladığını İbn-i Vessab bir karyede iken haber aldıkta erişip harben Rumların ekserini öldürdü. Bakıyyetü's-süyûf Urfa'ya çekildiler.

463'de Selçukî Sultan Alparslan Urfa'yı muhasara etti. Lakin zabta muvaffak olamadı. 475'de Musul Hükümdarı Şerefüddeve Urfa'ya hücum etti ise de Urfa'da kat' olunan Rum sikkelerine Şerefüddeve'nin ismi de nakşolunmak üzere akd-i musâlaha eylediler. 479'da Selçukî Sultan Melikşah Urfa'yı bi'l-muhâsara Urfa prensi kendine itaat etmek üzere musâlaha edildi. 486'da Şam Hükümdarı Tacüddeve Tutuş Urfa'yı tazyik etmekle Tutuş, prens kendine mutî olmak ve Urfa ve mülhakâtı cevâmî'inde hutbe namına kiraat olunmak üzere akd-i sulh ettiler.

487'de Tutuş Azerbaycan'da münhezim olup Haleb'e avdet eyledikte Musul Valisi Aksungur, Urfa Prensi Bozan ile ittifak ve Sultan Berkyaruk dahi bunlara imdad için Emir Karaboğa'yı irsâl edip işbu müttefikîn Haleb'e doğru giderken Tutuş askerle bi'l-mukabele nehri Seb'în yanında telâkî-i tarafeyn vuku bulmakla bi'l-muhârebe müttefikîn münhezim oldular. Aksungur esir olup Karaboğa ve Bozan birlikte harbe devam ve Tutuş ikisini de esir ettikten sonra Urfa'ya adam irsâliyle şehrin kendisine teslimine dair vuku bulan teklifini kabul etmediklerinden Bozan'ın başını kesip göndermekle ahali Urfa'yı Tutuş'a teslim eylediler.

494'de ehl-i Salib tâifesi'nin Şam ve Antakya taraflarındaki tecavüzâtı sırasında Urfa'yı zabt için ahaliyle muhârebeleri üzerine Urfa ahalisinin ol vakit çoğu hıristiyan bulunmaktan naşi cümlesi ehl-i Salib'e muvafakat etmekle ehl-i Salib rüesâsından Jüslin tarih-i mezkûrda Urfa'yı zabt eyledi. Müteâkiben Jüslin vefat edip Kams Berdevil Urfa'ya mutasarrıf oldu.

497'de Mardin Hükümdarı Sekman bin Artuk ile Musul Hükümdarı Şemsüddeve Cegermiş Habur'da birleşip ehl-i Salib aleyhinde bi'l-ittifak gazaya gittiler. Nehrü'l-Belih üzerinde iltikâ-i tarafeyn vuku bulmakla asâkir-i İslâmiye inhizâm gösterdi. Ehl-i Salib iki fersah kadar takib ettikten sonra Sekman ve Şemsüddeve yüzlerini düşmana çevirip ehl-i Salib'i târ ü mâr ettiler. Münhezimîn-i ehl-i Salib içinde bulunan Urfa Mutasarrıfı Kams Berdevil esir olduğundan Sekman'ın çadırında hapsedildi. Bu sırada Şemsüddeve ve Sekman'ın askerleri arasına ganâimden dolayı münâza'a düşmekle Şemsüddeve'nin askeri bağıteten hücum edip Kams'ı çadırdan aldılar. Sekman Mardin'e avdet eyledi. Şemsüddeve Kams yanında olduğu halde giderek Urfa'yı muhasara ve on beş gün devam etmiş iken zabt edemeyip Musul'a avdet ve Kams'ı beraber götürüp Musul'da hapsedti. Kams'ın esaretinden sonra Urfa'yı Antakya mutasarrıfı Tangrid zabt eyledi.

Şemsüddeve'nin fevtinden sonra Musul hâkimi olan Çavlı 502 tarihinde bazı mertebe fidyeye necât vermek ve ehl-i Salib yedilerindeki üserâ-yı müslimîni itlâk ve inde'l-icab askerle kendisine muâvenet etmek üzere taahhüdâta rabtedip şu taahhüdâta rehin aldıktan sonra li-ecl'l-ittlâk Kams'ı Caber kalesi muhafazasında bulunan Salim bin Mâlik'e irsâl etti. Ehl-i Salib'in fürsân-ı şüce'ânından Telbaşer sahibi ve Kams'ın halazâdesi olup vaka-i sâbıkada esir olmuş iken yirmi bin altın fidyeye necât itlâsıyla kurtulmuş olan Jüslin, Caber'e giderek nefsinin terhîn ettikten sonra Kams salverildi. Çavlı Caber'e gittikte Jüslin'in ve Kams'ın kayınbiraderlerini rehin alıp Jüslin'i dahi itlâk etti. Jüslin bırakıldıktan sonra Menbic'e ve Kams Antakya'ya gidip Tangrid kendisine otuz üç bin dinar ve bazı esliha ve elbise ve esb gibi şeyler verdi ise de Kams Urfa'nın reddini de taleb ettiğinden Tangrid muvâfakat göstermedi. Kams oradan Telbaşer'e gidip Jüslin dahi yanına geldiğinden Urfa'nın zabtı tedâbirini müzâkereye başladılar. İşleri kuvvet bulmazdan evvel Tangrid askerle üzerlerine hücum eyledi. Beynlerinde muhârebe vuku buldu ise de iş bir güne fasl-ı kabul emeksizin Tangrid çekilip gitti. Kams sevâd-ı Haleb'de bulunduğu yüz altmış nefer üserâ-yı müslimîni iksâ ve telif ile Çavlı'ya gönderdikten sonra Jüslin ile birlikte Tangrid'in mutasarrıf olduğu yerlere sarkıntılık eylediler. Tarafeynin her birisi bir taraftan istiâne ile teksîr-i cemiyet ederek Urfa için muhârebe-i şedîdeye başlayacakları sırada patrikleri beynlerinde bi't-tavassut sene-i mezkûre Safer'inin dokuzuncu günü sulhen Urfa Kams'a iade olundu. Kams Urfa'da bulunan üserâ-yı müslimînin hepsini itlâk eyledi. Sene-i mezkûrede Kams ile Antakya Mutasarrıfı Tangrid arasında husûmet vuku bulup Çavlı Kams'a muâvenet etmekle Tangrid münhezim oldu.

512'de Kudüs Kralı Bodvin vefat edip hîn-i vefatında yerine Urfa Prensi Kams Berdevil'i tavsiye ettiğinden vasiyeti üzere Kams Kudüs'de mesned-nişin-i hükümet olup Urfa'ya yukanda mezkûru'l-ism Telbaşer Mutasarrıfı Jüslin'i tayin eyledi.

515'de Benî Artuk'dan Belek bin Behram Urfa'yı muhâsara ederek muhâsara hayli müddet uzadı ise de alınamadı. O aralık Jüslin Kebise'ye gittiğini işittiğinden Belek dört yüz atlı ile üzerine hücum ve yanındaki kalabalığını katl ile Jüslin'i ve halazâdesi Kalyam'ı esir etti. Jüslin halâsı için her türlü fidye-i necât vaad eyledi. Belek Urfa'yı almadıkça bırakmayacağı cevabını verdi. Jüslin ve Kalyam Harput'a gönderilip orada hapis edildiler. Belek 518'de memâlik fethiyle meşgul iken Harput kalesini bağteten ehl-i Salib istila etmekle o sırada Jüslin ve Kalyam hapisten çıkıp Urfa'ya azîmet eylediler. Belek haber almasıyla beraber Harput'u harben ehl-i Salib ellerinden geriye aldı.

539'da Musul Hükümdarı İmadüddin Zengi Urfa'yı harben Jüslin yedinden almıştır.

541'de İmadüddin Zengi vefat ettiğinden Jüslin Urfa'yı muhâsara ederek kalede bulunan müslimîn müdafaada bulundular. Haleb Hükümdarı Nureddin Mahmud bin İmadüddin Zengi askerle Urfa'ya geldikte Jüslin firar etmekle Urfa'yı Nureddin zabt eyledi. Nureddin'den sonra oğlu Melik es-Salih Haleb ve Urfa'ya hâkim olup 578'de Sultan Sefahaddin-i Eyyubî Urfa'yı zabt ve Muzafferüddin Gökbozi'ye itâ etti. 586'da Muzafferüddin yedinden ahz ile Hama'ya, ilaveten biraderzâdesi Melik el-Muzaffer Takıyyüddin bin Şahinşah'a verdi. 587'de Melik el-Muzaffer vefat ve mülkü oğlu Melik el-Mansur Nasır'a intikal eyledi.

617'de Melik el-Mansur fevt olup oğlu Melik en-Nâsir Salahaddin Hama ve Urfa'yı zabt etmiş olduğu halde Melik el-Muazzam Urfa ile Suruc'u Melik el-Muzaffer Şehabeddin Gazi İbn-i Melik el-Adil'e bi'l-itâ onun uhdesinde takarrür etti. Müteâkiben Melik el-Muzaffer'in biraderi Melik el-Eşref Musa Meyafarkin ve Ahlat'ı Melik el-Muzaffer'e verip Suruc ve Urfa'yı kendisi aldı.

Padişah-ı Rum Keykubad bin Keyhüsrev ile Melik el-Eşref'in biraderi Melik el-Kamil miyânelerinde 632'de tahaddüs eden husûmet üzerine Melik el-Kamil Mısır'dan askerle Harput tarafına azîmet ve Keykubad'la muhârebe eyledikte Keykubad galebe etmekle Melik el-Kamil'in askerini perişan ve giderek Harran ve Urfa'yı bi'l-muhâsara zabt eyledi.

633'de Melik el-Kamil askerle Mısır'dan be-tekrar hareket ve Harran ve Urfa'yı Keykubad yedinden ahz ile Melik el-Eşref'e itâ etti.

635 tarihinde Urfa ve Harran Harezmîlerin yed-i istilalarına geçmiştir.

638'de Haleb askeriyle Harezmîlerin Urfa kurbünde vuku bulan muhârebelerinde Harezmîler münhezim ve perişan olmakla Urfa ve Suruç ve Raka ve sair bazı bilâd Haleb Hükümdarı Melik en-Nasır Yusuf yedine geçti.

648'de Melik en-Nasır Saltanat-ı Mısır'a nail olduğundan Urfa Hükümeti Haleb'e munzam olmak üzere Melik el-Muazzam Turanşah'a tevcih edildi.

658'de Haleb ve Urfa'yı bilâd-ı saire ile beraber Hülagu istila eyledi. Hülagu'nun Şam havalisinde asâkir-i Mısriye'den inhizâmı vukuundan sonra Haleb ve Hama ve Urfa yine mülük-ı Eyyubiye yedine geçip 798'de Urfa'yı Timur zabt etti. Timur Diyarbekir ve Urfa'yı Akkoyunlular'a vermekle Akkoyunlulardan sonra Şah İsmail 913 tarihinde Diyarbekir'le beraber Urfa'yı da istila etmiş idi.

Bıyıklı Mehmed Paşa Diyarbekir ve Kürdistan dairelerinde vaki memâlikin fethine muvaffak olduğu vakit Urfa şehrinin zabtında dahi sühûlet basıl olduğundan şehir-i mezkûr ve muzâfâtı taraf-ı devletten uhdesine tevcih olunan Piri Bey nam zat askerle bi'l-muhâsara 922 senesinde İranîler yedlerinden ahz etmekle Devlet-i Aliyye-i Osmaniye'nin memâlik-i mahrûselerine munzam oldu.

Bilâd-ı Cezire'nin Devlet-i Aliyye-i Osmaniye zamanına aid vekâyi-i tarihiyesi tarihçemizin üçüncü kısmı olmak üzere inşaallahu teâlâ bundan sonra tertib olunacağından şimdilik valilerin isim ve tarih-i memuriyetlerini müşîr cedvelin âfide derciyle iktifâ kılındı.

Sene 1302

Institut kurde de Paris

**ORJİNAL METİNLERDEN
ÖRNEK SAYFALAR**

Institut kurde de Paris

در سائنات و لايت ديا گير

سنة

(۱۳۰۴)

(قسم ثانی)

پروفیسر ولایت کار شیخ پوری

— (صاحب اثر) —

پروفیسر سجاد آو سہیل پاشا حنفیہ کالج

جزیره مابینا نهرین دینان قطعه که آسیای شمانیه و فرات ایله دجله نهرلری اراسینده واقع بر دائره مطاوله دن عبارتدر عرض شمالینک اوتوز اوج درجه الی دقیقه سنده کی ملتقای نهرین اوتوز طقوز درجه سنه قدر نهددر . شوقطعه ایله اشکی یونانلر (میوسو یونانیا) و عربلر (الجزیره) کسجه ایشلردر .

شور دارینگ حدودی جهت شمالیه شمسی کبان مدنی دینان قصبه ناک اوکندن جریان ایند فرات نهرینک مجراسنی مبدأ اتخاد ایلدنیکیز حالده اورادن غرب جهته واقع ضمامصفاه و صامصادد روم قلعه ' بیرجک' رقه' رحبه' انبار' حله دن مرور ایله جنوبه یونان دیوانیه به متصل اولدقدن صکره شرقه میل ایدرک جنوب و شرقی ارسینده یونان ملتقای نهرینه واصل اولور .

بو موقعه قدر دائره مذکوره ننگ حدودی فراتدن عبارت اولدینی حالده ایند صکره دجله نهرینی حدود اتخاد و شرقه میل ایله عماره ' بغداد' تکریت، تکیده، موصل، جزیره ابن عمر جهتلرینی دور ایدوب شرق جاننده دجله ننگ قسم مخصوصی اولان یسره فور یوس (بطمان) نهرینه بعداوصول شماله میل ایدر

ديار بكر تاريخي

ديار بكر ولايتی که جزیره مابینا نهرین قطعه سنک قسم شمالیه به کردستان قطعه سنک قسم غریبسی حاوی ردازه در کرک شو دایره ننگ، کرک جزیره و کردستان قطعه ننگ مبدأ عرادن برو سبقت ایدن وقایع تاریخیدری بنده تعالی یازنده اولدنهمن تاریخ قومیهده تفصیل اولنه پور . تاریخ مذکورک احوال و نشری بر اناز وقتده محتاج اولدینقدن شمال و لایت قوم ایله جزیره بلادندن وقوعا تچه دیار بکره مناسبت قدیه و طبیبیه سی اولان بعض محله مخصوص اولوق اوزره بر خلاصه تاریخیه ترتیبی والی ولایت دولتو سماح پاشا حضرتلری طرفارندن اروز یورنقله ساید محسنا تواید حضرت پادشاهیده انشاء و طغزه خدمت اولوق ملا حفاه سیله اشو تاریخچه قلمه الندی .

(سید)

بعده ميفافارقين، ترجيل (حضرو)، اتاق (بعده) هاتو
 نايچيلندن كچوب يالو پيشكاهنده و شرق و شمال ارالنده جريان
 ايدن نهر فراك (خراد) دييلان قسمنه و صكره نهر مذكوري
 جنود اتخاذا ايدركم ووزاييله باشلا ديفي نطقده، اقتصار ايدر .
 قطعه مذكوره نك هيئت قديمسي بوندن عبارت ايكن يك چوق
 تيدلاته تصادفي ايتش و قوسحات اسلاميه اناشاند، ديار برك داره سندن
 بدأ ايله تكريته قدر امتداد ايدن قسمنه جزيره نامي و بر بله نك
 اندن اناغاسي عراق عرب داره سندا الحاق ايشيدي . دولت
 امويه زماننده موصل داره سي بالترين ديار برك و لايتنك شامكي
 هيئته خپوت و اورفه سنجاق نيك جزيره جهته نكي شمالي
 و راس العين داره سي بولايت اتخاذا اولدوب شورولانده جزيره
 نامي و يرلدی .
 دولت امويه و عباسيه تاريخلرند، جزيره ديوياد اولنان ولايت
 داره مذكورندن و تاريخلرند، و قوسحات تاريخيه سندن اساساً
 بنيت ايله چكيز محار دني بو داره ن عبارتدر .
 نكر اولديغي اوزره (ميسو يوناميسا) دييلان جزيره هيئت
 قديمه نك اطرافني فاندلري عظيم ايكن نهر جسم احاطه ايدر .
 اوزمه قديمده بو نهر لاله داخل د بده بباري انهار سارندن
 اچلان چنوللر ميسو يوناميا قطعه نك عمران و ثروتني قلمعات
 سارنك ميسو طلي وله جوق بر درجه ده ، اردر شيرسي ، اراضيه نده

ايله محروم عاقل برته بر قاچيور حاصلات و بروجك درجه ده
 قور، انباشه اولديغي كبي كرك داخنده، كرك اداره قديمه سندن
 مرسوط كرده نمان طانلرند، التون، كوش، نحاس، تيجور،
 قور شون، مهنلري ودها سار انواع معادن اولديندن بو شرف
 و خاصيت، بو منابع ثروت ميسو يوناميا ايله مرسوط قديمه سي
 اسكي زمانلرده بر قطعه ميسو كركه حد ايدرمش و بديت
 عمرانن بركا كدول و اقوام قديمك سهام حرص و ارز لينه
 هدف اولوب هر دولت فتح و استيلا سندن قيا ايتشيدى . شاه نايه
 قطعه مذكوره ايله مرسوط قديمه سندن مالك اولق ايجون دول
 قديمه عسكرك لريك او حوالده انهار جباريه كني قانلري افساندر .
 ميسو يوناميا ايله مرسوطاني ائور، و بابل دولتريك يد حكمرلنده
 ايكن منابع ثروتندن ايدلان استغلامه هر جهتنى جنت دنيا عد
 ايديله چك صورتد، مديت و عراك در جده انهار سته وارد ديدندن
 دول و اقوام ساره طرفلرندن او حواله به تعلق ايدن ارزوي
 حرص و استيلا هجرتن متمدنكي اون دردمشي مصسرك
 اولمطنده حكمني تسديد ايله ائور دولت نليه نده بر بيوك محاربه
 قهوسى اچدى . و سوتو محاربه بل دولت ائور بونك انقراسى و بابل
 دولتلك بلاد ائور بونى ضبطي زمانلر يند قدر حكمني بورديوب
 اندن صكره اوقو قاندى ايسده ستماقا بابل و مادى و ميسو
 ماشى و كيشيان ملوكى ارالنده بيوك بيوك محاربه بل چر
 اولدى .

نصافی اولیادیندن اسمک ارانک بلدیکی بکر بن واندن نغمه
مؤسس صاننامستی اسرول تاریخید اقتضا ایدر . بکر شهر
اطلاق اولاندجیق درجهده، معمور بیتی رولر زارنانه، و افله کینیتی
انسانخیزده کوسه تریله جکدر .

بعض جغرافیا و تاریخ کتابتالرینده (دیقرا انکرد) دیار بکرک نام
قدیمی اولدیغی بیان اولمش ایسده فرانسه زجه انستولویدیلرده
کوسه تریله بکی اوزره دیقرا انکرد شهری نهر دجله ایله نیهسه فور بوس
(بطحان) نهر بکرک ملتقاسی جوارنده و کردستان قیطه سی
دائره سنده در (دیقرا انکرد) دیار بکرک نیشقه بر شهر در کد خرابلاری
البوم مشهور و موقعه ده (سیکانتان) ناسیله برقریه موجود

- ۲ -

جزیره و دیار بکر و قایع تاریخینسی
بکر بن وائل - تغلب بن وائل

قبل الهجره

(تقریباً ۷۸۰ - ۷۷۴)

اشکانیان دوانی ملوکنددن (مهرداد) جزیره مابین النهرین
قطعه سنی دوان سنکیله بیدن الدقدن صکره شدری دیار بکر
شهر بکر بولندیغی موقع مرکز اریق اوزره قطعه مذکورونک
جهت شمالیه سنده - ربهه و مضر دائره لری خار جنده - بولانان

وقایع تاریخیه لریله بیه پوتامیا بلادینک و مسوطات متصلا سنک
اسباب عمران و خرابندن و عمران عالدن برو هر در اولتقتصلا تندن
یعنی ایله جکیز کی صدر اسلامدن همدن مزه دکنین وقایع
تاریخیه سنیده درج ایله جکیزدن اعشاری حقیقه مسکر لری
وقوع بولان تشبثات و اجرات ایله نله وده کزان موانعی دخی
مخسب شخص و صلرند و یازه بخر ان نشانه نمالی .

قسم اول دیار بکرک بناسندن اسلام فاتحاری بکرک ضبط لریله قدر
دیار بکر و جزیره متعلق و قودعات تاریخیه بیانده در

(قبل الهجره ۷۸۰ - بعد الهجره ۱۶)

- ۱ -

دیار بکر شهر بکرک نام

شهر مذکورک نام دیکری (آمد) در . امدانها ممانتا اولوب
حدود جزیره نیک انهاسنده واقع اولدیغی ایچون عربلر بونام ایله
یاد ایلدیلر . بعض زویاته کوره بر وقت بی امد نامیله بر عرب
قبیله بی دیار بکر حواله سنده اسکان ایلمش اولدیغندن انزه
نسبتله اونامی المندر .

بانیسی حقیقه کی روایات اختلف اولورده . نام اصلیه سنک
دلالت ایله کی بکر بن وائلدن متقدم شهر مذکورک نددیار بکر
نده آمد نامیله و قودعات تاریخیه سنیدن یعنی ایبر هیچ و کتابه

اولوب اشکانیان دولتندن ایرلدیغندن دولت مشارالیهانک
مستقله سی اولوق اوزره (ارشاکیان) دولتنی تاسیس ایدی (۷۵۰)

ارشاک و فائده اوغلی (ارداشیس) ارمنستان حکومتی احراز
ایتمش اولدیغی حاده شوره و اقلیم فرسدهه تقدم ایدرلر ارمنستان
قطعه سندن خارج بولان میسوپوتامیا بلادینک بعض محالریده
استیلا ایتمکله دیاربکر ادس (اورفه) مهپین (نصیبین) خابوز
دارلری کلاملا یاسدیلمنده قالدیغندن اشکانیان دولتک بلاد
مذکورجه مناسبی کلاماً منقطع اولمش و ارداشیس کندویه تابع
اولوق اوزره اوغلی (دیقران) ی ارمنستانک مرکزی اولان
(اردش) ده بالاقامه کندوسی نصیبین شهرینی صاحبه ایخاذا
ایلمدر (۷۳۰)

ارداشیسک و فائندن صکره یرینه قام اولان اوغلی دیقرانک
قباد قیبا و اسبای ضمیرایه عسکرله سوق ایلدیگی انشمسی
مهرداد قانی کوبنه قدر تجاوزه کوسرتدیکنندن رومالورک
بر چشم اردو ایله سوق ایلدکلری لوکیلاس نام قوماندان غلبه
و مهرداد ارمنستانه فرار ایلدی . رومالورمه مهردادک کندورینه
تسلیمی دیقراندن طلب ایتمش اولدقلری حالده دیقران عدم موافقت
وبوز ییلا عسکرله مهرداددی رومالوره متعلق اولان پوتوس
(طریزون) اوزرینه سوق ایلدیکنندن لوکیلاس عساکر کلبه
ایله نصیبینه سر بوط (دیاربکر) شهرینه هجوم ایدرک شهر
مذکورگی ضبط ایدی (۶۹۳)

بردارزه بی اولوقت بی ربیعه قیبالنک لوی ریاستنی حازن (بکر
بن وائل) نام ذاته اعطا ایتمدر .

بکر بن وائل باشنده بولان عرب قیبله لرینی دائرة مذکورهده
اسکان ایدرک مرکزده تاسس ایدن مهورهنگ حماری اولدیغی
بیوت نامنه اضناذله (دیاربکر) دیو کسب اشتههار
ایلدی (۷۸۰)

شهر مذکور حوالیسی بکر بن وائل صکره بی ربیعه قیبال
مجموعه سنک ریاستنی احراز ایدن برادری (تغلب بن وائل) .
انتقال ایتمشکن بین القیبال حاصل اولان اختلافات اوزرینه
عربلرک حوغی حوالی مذکورهدهن بشقده ملر فله چکیلوب دیاربکر
و ملحقاتی اشکانیان پادشاهلرندن برنجی اردوانک قرنداشی
براعرشاکه منتقل اولدی (۷۷۴)

- ۳ -

ارشاکیان دولت

(۶۲۸ - ۷۵۰)

اردوان ارمنستان قطعه سی ضبط ایلدکده حکمدارلغه
اذق البیان برادری اعرشاککی نصب ایلدیکنندن دیاربکر ونصیبین
شهر لرینی دخی قبله الهجره (۷۷۴) تاریننده اعرشاککه برمیتمدی
اعرشاک فوت اولدقده اوغلی (ارشاک) مسند نشین حکومت

او کیلاس دیارگری نسبتاً تکد فصره دیقراک عاصه سی ولان
 نصیبین اوزرینه ده بور یوب او راده بولان برادرینی طرد ونصیبینی
 دخی استیلا ایلدی . شووقوعاتی متعاقب دیقراک بر طرفدن
 وهردرد ایدرک طرفدن برر قوه کافیه جمع ایدرک لوکیلاسک
 اوزرینه هجوم و بالخاصه غلبه ایتکله لوکیلاسک استیلا ایش
 اوندیغی (نصیبین) و (دیارگری) شهرلرنی استرداد
 ایتلدر (۶۹۰)

اوکیلاس مغایبت اخیره سندن طولانی روماجه سرعسکر لکدن
 بالعزل یرشه قهین اولنان پومبه ارمنستانه طوغری بور یوب بعض
 محالی ضعیف ایلدی ایسده دیقراک یومبیدی تلطف و اغفال ایله
 ارمنستاندن حقیقار دقد فصره رومالوره و قوعبولان محاربه ده
 غلبه و غیب ایش اوندیغی برری استرداد ایلدی .

دیقراک و فاندن فصره اوغلی (اردوازلط) ارشاکیان حکومتی
 تدریرینه جلوس ایلدی (۶۶۱) .
 اردوازلط اوائل حکومتی خطوط تقصایه ایله کیورب فصره فاندن
 ایلدی فاندن زمان ففاندن ابادی اجانبه کچمش اولان محالی کیورب
 المغه موفق اوندیغی ایشاده روماسر عسکری انطاواک کابانو
 عسکرله اسیاطر فدی بور عیسی اوزرینه اردوازلط ظاهر ده رومالوره
 و کرایجه اشکاتیان ذواتله بالانفاق کیرستردی معاملات مناقشاندک
 انطاوان طرفندن حس اوندیغی جهته ارازلده خصومت تحقیق
 ایدرک مغلوباً مصره فرار و اوراده مقولاً وفات ایلدی (۶۵۷)

اردوازلطدن فصره دیقراک برادری ارشام انش یا ننده اوندیغی
 حالده ارشاکیان دولتی سر برینه او طوردی ، ارشام جلوس
 ایتیکدی وقت دواتند متعلق عمالک اکثر محالزی رومالورک
 یه استیلا رینه کچمشیدی . اشکاتیان ذواتله برلشوب رومالورلی
 دازه عمالکندن چناردی وارشامک و فاندن اوغلی ابقار برینه
 کچدی (۶۲۸)

— ۴ —
 ابقار حکومتی
 (۶۲۸-۶۰۷)

ایقار زمانه قدر ارشاکیان دواتک عاصه سی (نصیبین) شهری
 اوندیغی حالده ابقار مرکزینی ادس (اورفه) شهرینه تحویل
 ایدوب رومالورک دازه اطاعتلرینه داخل اولشدر .
 بونک زماننده ارشاکیان حکومتی خیلی تنزل ایلدی کدن رومالورک
 زیر جایله رینه و (اوزروان) نامی اتنده اولوق اوزره اورفه ،
 دیار و کمر ، مناجوز ، نصیبین شهر و حوالیلری بر دازه مخصوصه
 عداوا ندرق رومالورک بر ولایت ننازه سی مقامنه کچمش و شو
 ولایت حکومتی (ایقار) دنوا یله یاد اولمشدر .
 ابقار حکومتی هجرتدن مقدم کی در تیوز یی تاریخنده قدر تمتد
 اولدی . لکن حکمدارلرینک ایشلرله تاریخنده متعلق وقوعاتی
 تواریخ شرقیه و غربیه کتابلرینک هیج برینده مضبوط دکادر .

قیلیدیندن رومانوسوس اوراشنه اوغراشد ارشاکریان
دوتنک اکثر مالکنی ضبط ایدوب اخرا امر اورد، دیار بکر،
نابور، نصیبین مالکنیدن عبارت اولان ابقار حکومتنده دایره
تعیین و جایه لرینه آلدیلر .
روم امپراطوری قاره لالایالات عزیزتله بیسوپو تامیا (جزیره) ده
اشکالیان دوتنه حرباً غلبه ایدکده مذکور ابقار حکومتی یئنه
یونسان (اوزه روان) دایره سینده طوغریدن طوغرییه روم
مالکنده ضم ایکنکه حکومت مذکوره منقروض اولدی (۴۰۷)

-۵-

دیار بکر و جزیره ده

روملر - ساسانیلر

(قبل الهجره ۴۰۷ - بعد الهجره ۱۶)

اوزه روان دایره سی روملرک تاریخ ضبطندن ساسانیان دوتنک
موسسی (اردشیر بن بابک) ک ظهورینه قدر روملرک یئلنده
قالش اولدیغی حالده اردشیر دوات مذکور بی تأسییدن صکره
توسیع ملکه چالشدیغی صرده ده (جزیره) قطعه سیله برابر (دیار بکر)
حوالیسی دخی استیلا ایتیسی (۳۹۱)

اردشیرا و قتر حایله قناعت ایتمدک و قیله کیلیان دوتنک اسیاده
شخصرف اولدیغی ممالکندن رومانولرک یئلیند کیمش اولان بلادک

روملرک اسیایه تجارزلری

ملوک سلیفکه دن اوچجی اندوخس مسکره روم انلی به کچوب
رومالورله بالحاربه مغلوب اولدیغی - تاریخ که قبل الهجره
(۸۱۰) سنه سی ایدی اول - وقت قدر رومانولرک اسیا ایله
مناسبتی یوغیدی . اندوخسک انخار به ده قلوب انشرر معاشده
قبولله اوغلی اندوخس اینانسی رهن اوله رق رومایه کوندرسی
رومالورک اسیایه تجارزلرینه بر شاهراه مناسبت اچدی .
اوچجی اندوخسندن صکره سلیفکه تئقی اوزرنده کورینسان
حکمدارلر رومانولرک جایه سی ائنده قالش اولدقلری حالده بونکه
یقالینی محفظه ایدمه مدکلرندن قبل الهجره (۷۰۶) سنه سنده
نیوریده البر سلیفکه سلاله لرینی طرد ایله ارشاکریان دوات ملوک کندن
ارمنستان بالاحکمداری دیرانه تعینت ائندیلر .

اندن صکره روما حکومتی اوتاریخندن مقسم اچمش اولدیغی
شاهراه مناسبتدن اسیا طرفینه ایاق ایاق یورککه یاشلامش
واناطولی حکمداری ازلنده وقوعبولان مختصماندن بالاستنده
بحر سفیدک طرف شرقیسنده یونان بعضی ممالکی ضبط واستیلا
ایتمدی .

یو استیلانک اسیاده توسعه مانع اولوق ایچون دیرانک معاوتله
مهرداد رومانولره قارشو چقدی ایدمه مغلوب اولدقدن صکره
روملرله ارشاکریان و اشکالیان دواتلری ازلنده اچلان تماره

پارسی که جنس واطلاک دیده است. لایا ایدکی جهته او سرده
روم امپراطوری یونان (والریان) عسکرله عزیمت و جزیره
بلادینی ضبط ایتدکن صکره اورفه فرنده وقوعه لان محاربه ده
مغلوب و اسیر اولدوغندن برمدت اسیرا مختار و مدب اولدوقی آمده
شاپورک امریه دریمی بوزدریابوش انشکره فرسه تعلیم
ایدکی .

شاپور پو معمله لوله قناعت ایتدیرک رومله بتعلق کلکریا،
سوریه، قبریه، بلادینی بغها و تجزیه ایله مشغول ایتکن رومله
منسوب تمس حاکمی و عرب شیخی (اودنات) عسکرله اوزرینه
کدزک فرات قریبه بالجار به شاپور هزیمت قیجهده کرختار
اولدوغندن اودنات میسه بوتامیا قطعه منی ضبط ایله کتده میسون
(مابنا) شهرینه قنتر پورپوب نرسارک بلاد رومد تجاوزلرینه
مانع اولدی (۳۵۸)

شاپورک اخلاقندن (بهرام فانی) زمانه قدر فرسار بلاد رومه
تجاوز ایده مدیله . بپورام تللی اوانل حکموشنده اوقاتی نوق
و سفاخته صرف ایش اولدوغنی حالده تصادفی ایدکی بر بوزک
تعمیر اوزرینه غنقدن یلوب ماکنه نقیم ورمش و روملرک
مقدمه ضبط ایدکلری نیارکر و سار بلاد جزیره استرداد
ایلدند (۳۳۵)

قیسری (غالبوس) سیاستلرک ضبط ایدکلری بلاد مذکورک تک

جمله سی کندوسند عاند اولدوغنی بالاد حاشوق مقصدک تروچی ایچون
روم امپراطوری (اسکندر سوروس) که یاندردر تروچیا عاضدان
سر کب بر هیات مینوه تمین و ایصال ایتکده اسکندر سوروس
شوطایک شدیداً ردیله برابر عساکر کتیره استعجاب و اردشیر
اوزرینه هجوم ایلدی . اردشیر عسکرله مقابله ایلدکنده مغلوب
اولدوغندن اسکندر اردشیر بدنده یونان دیار بکر و سار بلادی
ضبط ایدی و یردی (۳۸۹)

اردشیر پو ایچی یوطله یوب قوتی درجه کتایده ابلاغ و بده
روملرله محاربه ایتد ایچون خیلی وقتلر تدارکات حریره به حالده
اکن کندوسی مقصدینه موفق اولدوغنی بن وفات ایدرک خلغی
واوغلی شاپور یاسنک انتقامی ایشدر .

(شاپور) روملر یلرند یونان جزیره مابین انهرین بلادینه
عسکرله بوردیکندن اولوقت مسند نشین امپراطوری اولان
(غوردین) امور حکومتک مدیری قلب ایله برابر عساکر کلیه
الهی جزیره مذکوریه عزیمتله حربه ایده چکی صره ده قلب
غوردینی قتل و امپراطورانی غنمب ایلدی ایله ده شاپوره غلبه
ایده مدیکندن دیار بکر و سار بلاد جزیره سی کاملاً دولت ساسانیه به
ترک ایله عودت ایتدی (۳۷۰)

شاپور بوندن صکره ارمنستانه کیدرک اشکانیان سلاه سندن اورده
حکمدار یونان خسروی اعدام وارمنستانی ضبط ایله روملرک

ایبزدادینه قیام ایله بهرامک اوغلی و خانلی (رسی) علیهنه
 اعلان حرب و خصومت و برجسم اردوایله مالک فرسه عزیمت
 ایبارک ابتدا مغلوب و سکره غالب اولدیغندن رسی جزیره مابین
 النهرین و قوقاس طائی اتصالیله کی ایبریا وارمنستان قطعه لری
 برابر اولدقلری حالده دجله نك جانب شرقیسنده بوتان ایالتاری
 رومله ترک ایلدی (۳۲۵)

قیصر برنجی قسطنطین زمانده دولت سامانیه سربرنده بوتان
 (شاپور ذی الاکتاف) رومارک جزیره قطعه سنده کی بعض
 بلادینه عسکرله بالهجوم سنجار حوالیسنده و قوقاسولان معاریده
 روملری بوزوب نصیبینی دخی اوتوزکون محاصره ایلدی ایسه
 الهمدی .

ایلیجی قسطنطین زمانده شاپور بلاد رومه خلی صارتدیلملر
 ایچکده قسطنطین بالذات کیدرک بئلزنده قتال شدید و قوقاسولدی
 ایسه ده نتیجه صلحه منجر اولمشدر .

اشبو ایلیجی قسطنطین زمانده دیار بکر سوریک بناسنه مباشرت
 اولدیغی کبی درون شهردهده خلی ایلیجی منتظمه یادرلش
 و . اس العین ، میافارقین ، ارزن بلاد و فواجسی دیار بکر شهرینه
 الحاق ایلمشدر (۲۸۴)

قسطنطین اوغلی (قسطنطیوس) مستنشین ایبراطوری
 اولدیغی صرهده شاپور تجاروزی تزید ایلدیکی جهستله

قسطنطیوس جزیره مابین النهرین بلادینه عزیمت ایتدکدنسکره
 شریک حکومت اتحاد ایش اولدیغی عزاده سی (یویانوس)
 استقلال فکارتله قسطنطیوس علیهنه قیام ایتدی . قسطنطیوس
 شوقسادی ازاله ایچرن استانبوله نمودت ایبرکن وفات ایشدر .

قسطنطیوس نك خانلی (یویانوس) عر بلریده داره اتحادینه
 الدرق بر بروت اردو ایله شاپور اوزرینه عزیمت و بالبحار به غلبه
 ایتکده موصله قدر استیلا ایتدی . مؤخرأ شاپورک بر طرفدن
 تدارکات عظیمیه تشبث ایلدیکی ، دیگر طرفدن ضرر دیده
 اولان اهالی روملردن تضمینات اداسنه قیام عمومی کوزتدکلری
 صرهده استانبولچدهده بعض مرتبه فساد تحدرت ایلدیکلریندن
 (یویانوس) ک فرسلرله اوغرا ایشدی و قتی قالدینغه سینی نصیبین
 شهری ایله جزیره نك آندن اشانسی فرسلرک و آمد شهری
 روملرک بدلزنده قالیق و نصیبین شهرله حوالیسنده بوتان روملر
 دیار بکره نقل و اسکان ایملک اوزره طرفین میانلزنده صلح انعقاد
 ایلدی . یویانوس عودت ایبرکن شاپور موصلدن نصیبینه
 قدر بالتشیع شروط فصالحه اجرا اولمشدر (۲۵۹)

یویانوس عودت ایتدکدنسکره شاپور ینه راحت طوریه یوب
 عسکرله بالهجوم دیار بکر شهرینی تخریب و یغما ایلدی . بناء علیه
 روملرک یوب عسکرله جزیره قطعه سنه کی یوب میانده قدر عجمارک
 الازدن الیدیلر . لکن متاقباً شاپور غایبه و روم عسکرینی بوزوب

پیشانی ایلدیکیندن نرسی زماننده روملرک امش اولدقلری بزرک
اجاده سی ادعاسنه قیام ایدرک روملردن اون بش قدر قلعه ضعیط
ایندی (۲۵۶)

بولندن صکره روم و فرس محاربه لرینه بعض مرتبه سکونت کلوب
بولیا نوس زماننده می مضامله وجهه نصیبین ایلدن اشانی
عجیلرده دیاربکر زوملرده قالمش واکجی (والتقیان) زمانه
قدرحمال بوبله کیمش اولدی می حالده اوخچی (شاپور) و انتقیان
زماننده ضکر سو قیله دیاربکر شهرینی تخریب ایلدی . وانتقیان
مجدداً بنا ایدرکین شهر مذکور می تعمیر ایندر مشدر (۲۳۲)

دیاربکر که اطراف قنده می سور و انتقیان ک اثری اولدی می مروری ایسده
شور و روایت سور اوزرینده وانتقیان اسمی یازیلو بر طاشدن منده
ارلوب قسطنطنیایین ذنی زماننده سورلرک ناسانده باشلا دی می
وانسطاسیوسک وقنده ختام بولدی می رینی و سر یانی لسانلرله
محرر بعض تاریخلردن استفاده اولمیشدر .

بولندن صکره قیصر ایکیجی (تیودوس) زماندیکین روم و فرس
محاربه لرینه سکونت کلدی . فرس پادشاهی (بهرام کور)
تیودوس علیه هند اعلان حرب ایلدی کندر روملره غلبه وار منستان
شرقی قاره سی ضعیط ایتمیشدر . عجملر شو صره ده دیاربکر
ویا قازقین شهر لرله جوار لرینده می تملار هجوم ایدرک تخریبات
واغتمسبات کیزیده بولندیلر . عرب قیسانلرک به مقتضای
شوقنا قلعه عجماره یازدم ایشلردر (۱۹۳)

روملرک اناطولی رئیس عجم فظیحی (اون) مسند نشین امپراطوری
اولد قده نصکره ساسانیان پادشاهی (فیروز) ک سنوق ایلدی ک
عسکر بینه دیاربکر تخریب ایلدی (۱۱۷)

عجملرک بقدر قاری برل (نون) و خلیف (زینون) زمانلرینده یالیندی .
قیصر (انسطاسیوس) زماننده ساسانیان پادشاهی بولان
(قباد) بر بولک اردو ایله مدینه دیاربکر محاصره ایلدی
محاصره ختی عتدا اولدی می حالده او وقتله قدر سورک چوق بری
یا پاش اولد یغندن قباد ضعیط ایله مدیترک جمعیت ایتک اوزره ایلدی .

محررک اوخچی عصر نده خرسقیان روسای روملرین بزرک
ملر فندن مؤلف برکتیک مندرجاته نلرا قباد دیاربکر شهرینی
محاصره دن عاجز قالدی می جهنله مؤدت ایلدی جتی انا ده کیم
رو یاسده بزرکات لا دیاربکر اها یسنگ فناقلری کنز ایتمکده صر می
اجاده ایلدی کک حالده ضعیطه مؤفق اولورسن « دیو قباده
سور ایلدیکین قباد عجمه بی اجاده و شهری ضعیط ایلدی . شهر
دول ایلدیکندیکره برکلیسا اوزرینده بر صورت کوزوب شو
صورتی رو یاده کوردیکی ذاته مشابه بولدی یغندن انی السؤل
حضرت عیسا لک رسمی اولدی می قباد سولدی لر .

قباد دیاربکر ضعیط ایله کده مهمور قینی تامیله انما ایلدی کک دو جید
قدر تخریبه دوام ایتمیشدر . جزیره قطعه مسنده کی اقوام هرین
(بنی تغلب) قبیله یله ساسانیانده منسوب (ار مندر) ازلرینده

وقوعان عظیمه و عداوت قدیمه اولدیفندن نبادک دیار بکر شهرینی
محصیره و تخریب ایلدیکی وقت ال مندردن (مندرین ماه السماء)

خیلی معارفت ایلدی (۱۲۱)

شهر مذکورک عجملر و حرار طر فلرندن اولوجه له استیلا و تخریب
ایلدیکی انسطاطیو سولک مسمرعی اولدقده عساکر کثیره سوقیه
دیار بگری عجملردن یالاسترداد معمریتینی اعاده وهنوز نا تمام

اولان سورک بناسنی کال رصا صاته له انقال ایندردی (۱۱۸)

سورک انشا سانه مباشرت قبل الهجره (۲۸۴) و ختامی انفا ذکر
اولندیغی اوزره (۱۱۸) تارخینده اولغله بناسی یوزالتمش الی
سنده حصوله کلشدر .

سور ختام بولدقدن سورک ارتق دیار بکر شهری عجملرک تجاوز
وتخریبندن قورتلدی .

اینستطیاسا سوسیدن سورک جهالس مسند قیصری اولان
(ژوستینیانوس) ک افریقا قطعه سنده کی فتوحات کثیره سی
قرطاجنه بادشاهنی طوئدروب بر شمل عظیمه قتل ایندرسی کی
وقوعاتی عجم پادشاهی قبادک غیرتینی تخریبک ایتمک لدر و ملراوزرینه
اعلان حرب ایندی .

ژوستینیانوس قوماندانلردن (ایساریس) ی قباد ایله محاربه به
مأمور ایلوب جریان ایدن قتال شدیدده ابتدا عجملر و سورک روملر
قلبه ایلدی ایسده ایکینک دخی غلبه سی یکدیگرینی غنی صلحه

عجمور ایده چک درجه به واردمیندن شو محاربه لک امتدادیله
روملر و عجملرک هر برسی کندوسته عاند بر نتیجه به ظفر یاب
اولستیزین طرفین محاربه بی تهفیل واللی سنه مدته حربه فیصل
وریلک اوزره نغده مصالحه ایلدیلر .

ژوستینیانوسه خلف اولان ایکینجی (ژوستینیوس) زمانده عجم
پادشاهی توشروانک روم بلادینه بعض مرتبه تجاویزی و قهبح
بولدیفندن ارازلنده اچیلان باب محاربه ایکینک دخی وفاتلرینه قدر
اچق قاقوب وفاتلرینه قبالدی .

ژوستینوسک خلنی (طیب یوس) زمانده عجملر دیار بکر
ملخاتندن (رأس الین) طر قزنده هجوم و صارتندیلق ایلدکلرندن
(مور یوس) نام قوماندان زفاتیله طیب یوسک سوق انمش
اولدیغی سورک عجملری منهرم و بریشان ایتمدر (۳۷)

طیب یوسدن سورک ایبراطور اولان (مور یوس) ایله عجم پادشاهی
خسرو پرویز ارازلند. قرابت صهریه حاصل اولدیفندن مور یوس
مقتول و (فوقاس) ایبراطور اولدقده خسروک قاتل برادری
بولسان مور یوسک اولنلی طرفندن وقوعه لان استعانه اوزرینه
خسرو فوقاس علیه نه اعلان حرب ایدرک عمالک رومی یایسال
ایده ایله ایلر اولوب استانبول محاصره ایلدی ایسده اهالی
استانبول کرک مور یوسک اولغلی و کرک فوقاسی ایبراطورلنده

سابقه نك آجینسی اونوتدوره حتی درجه ده بر غلبه عظیمه به موفق
اواوب تکریدن نصیبینه قدر ممتاز اولان محارده کی بلادی فرسلر
یدارندن اندیلر . بلاد مذکوره اسلام فاتح لرینک جزیرینی فتح
ونسخیر ایدلگری زمانه قدر روملرک یدارنده قالشدر .

بنی کینده

ترجمه یازلش اولان تاریخ کتاب لرینک هبسی قبل الاسلام دیار ک
وحوالیستنده (بنی کینده) نامیله بر عرب دولتنک تشکل
و حکومتمندن بحث ایدیه یورلر .

بکر بن وائل وقتدانشی تملب زمانلرنده دیار کبر وحوالیسنی وطن
انخاذا ایش اولان عربلرک مؤخرأ بر قسمی (بنی کبر) و دیگر
(بنی تغلب) ناملرله ایکی طائفه به هر طائفه بطون متدهده به منقسم
ومنشعب اولشیدی . کبرک یونلرک یکدیگریله ، کبرک سائر قبائل
عرب ایله ارازلرنده عارض اولان محاربه لر چوق و قتلر اوز ایدینندن
بطون مذکوره دن دیار کبر حوالیستنده هیچ بر قبیله قالدوب اقوام
عربده متعلق تارینخدرده تفصیل اولندیغی اوزره جمله سی نجد
وعراق و نهامه طرفلرنه طاعتلرله ایدی .

ابن اثیر وسائر معتدل مآخذلر ده مصرح اولدیغی وجهله (بنی کینده)
ملوکی نجد دائره سیله عراق عرب حوالیسنک حیره ملوکی یدارندن
اندقاری اراضینسی هجرتدن یوز ایش سنه مقدم وطن انخاذا
ایش اولان بنی کبر بن وائل بطوننه حکم انلشدرلر .

قبول ایدیه چه چکری جواب قلمه یسی وروب (هرقل) ی چاروس
ایتر دیلر .

خسرو بو کاحدله اذطا کیتوقدوس وسوریه بی بالاستیلا وارالده کی
خریبیتانلر حقلرینه قتل عام اجرا وقبر مسیحی اشراف ایله کینیساری
تخریب ایدلی . بومهاملات ایله ده اکتفا ایتوب روملره متعلق
مصر طفرینه ده بر یوک اردوسوق ایدلر کیندن طرابلس و بلاد
توبه یدیه یغما ایتردی .

خمنخوا پرویزک معملات و نیازات مذکور سی اوزرینه ابراطور
هرقل جمع ایتدی کی عسکرله بلاد فرسه هجوم ایتوب نصیبین
شهرینی تضریق و خسرو ک سوق ایدلیکی عسکری بوزوب
بریشان ایتدی .

خسرو بو مغلو یتنه تحصیل ایدیلر کیندن دوات ساسانیده تابع
اولان خراسان حکمداری (شهر ازان) بر جلب وسر تکر نه بین
ایله روملر اوزرینه کوندردی شهر ازان دبر ملری تار مار و قطنه طینه به
قدر تعقیب ایله راحت کلدی کی بلاد رومی تخریب ایتکله روملر
اهل کتاب و فرسلر مجوس اولندن ناشی فرسلرک غلبه سی خندان
تریشی ممنون و اهل اسلامی مجزون ایدلر کیندن سوره رومک
ایشراستنده کی ایات کریمه ایله چند سنه صکره روملرک فرساره
غلبه سی تبشیر یوردلی .

یدی سنه صکره روملر تکرار فرسار اوزرینه هجوم ایدلرک منادیت

فئوح شامه مأمور ایدیلر . فئوح عراق نصیبینه و فئوح شام نصیبین جوارنده کی دارایه قدر امتداد ایدیلر ایکسی راشدی .
 بلاد جزیره دن موصل و نکرت سعدا بن ابی و قاصک مأمور لریندن عبداه بن المقهم معرفتله فتح ایدیلر (۱۶)

فئوح شامه مأمور ابو عبیده بن الجراح و خالد بن الولید بوتارخندن عتقم بلاد شام فتوح طانی اولوقت عبواسم بلادینک سر کبری اولان قدسین شهرینه ایصال ایتیلر ایتدی .
 روم ایمراطوری هر قل اواراق بلاد جزیره دن اورفنده بولندینی حاکمه ممالک رومک اسیا حوالیسی چوراب حوکندیسی کی غزاه مسیلنک ایادی فتح واستیلارنده خارل خارل جوزیلوب کتلمکه اولدینی کورمسیله اورفد و دیاربکر و نصیبین و سائر بلاد جزیره بی محافظه دن مأوس اولدینندن استانبوله توجها و مغنوما اورفد طرفندن حرکتله کیدرکن بر بوکسک تبه ارزینده چقدرق یوزینی ارتق محافظه دن قطع امید ایدیلر کی ممالکه عطف ایله دای بونجه عصر لر دن برو ممالک کترک اجراسندن معدوم بوله دولتی مسعود ایش اولان ممالکله حیفا که سزکله مغنیر اولدینمز کونلر زائل و افتخار من منقضي اولوب کندی . ای بارک طبرقلر سزدن برکونه قلی یاره لی اولدینم حاله آریله بورم که بوندن ضیکه برده روم لر دن هیچ برکسه قورقمتسین اولدیزکه ایلی باصیده جقدره دیدرک اغلایه اغلایه ممالک مذکوریه و داع ایتدی .

شوملوک یلر نده کورستریلان (ارض بکر بن وائل) تهمیری بنی بکر قیاندنک نجد و عراق طرفلر نده کی برلینه متعلق اولدینی حاله ترک مورخلری (ارض بکر) تهمیری بنی بکلشاقله (دیاربکر) دیو جه ایتیلر .

ایکنجی قسم

دیاربکر و جزیره نلک ممالک اسلامیه به منضم اولدینی زماندن سوایت عالیه عثمانیه نلک ضبطنه قدر وقایع تاریخی لری (بمدا لعه ۱۶ - ۹۲۲)

-۱-

اخفای راشدین

(۱۶ - ۴۱)

حضرت ابی بکر الصدیق رضی الله عنه ائندم زک زمان خلافتلر نده فتوحات اسلام عراق و شام طرفلر نجه جریان باشلا بوب جزیره و دیاربکر بلادینک فتحی حضرت عمر افندن لزماننده اولدینندن دور اسلام فتوحاتینک صددمز توافقی ایدن جه نندن باشلا به جزیره مورخلر زمان صدیقین خلافت فاروقیه انتهاسنه قدر اسیا جه اولان فتوحاتک بر قسمته فتوح شام ، دیگر قسمته فتوح عراق اطلاق ایدیلر .

زمان فاروقیه (سعد بن ابی وقاص) حضرت ثلری فتوح عراق و (ابو عبیده بن الجراح) حضرت ثلریه (خالد بن الولید) حضرت ثلری

هرقل استانبوله كندكدن و فتوح اسلام دها زياده ترقى ايندكدن
صكره صوك نغسده كي حركت مذبحخانه كي بركه دها بخشي
امتحان ايجون مجموع قوتنى طوبلايوب مجاهدن اسلام ايله حرب
ايكلى باللا حظه نشر او امر ايله جزيره بلادندن هنوز ينده
چونان ديار بكر، ماردين، نصيبين، اوزفه شهر لر يله مطقتانندن
وسائر بلاد رومدن او چيوز بيك موجودى ساوى تدارك ايلديكي
اردو ابو عبیده و خالد بن الوليدك معيترندن قرق بيك موجودى
بر اردويه مقابل افح هر يخته منهزم اولديغى صرهده سهد بن
ابى وقاص فتوح عراقى نصيبين حواليسند طوغرى يورتكه
دوام ايتكده اولديغى خبرى شايخ اولديغدن هر قللك امر يله جمع
اتمش اولان اردونك جزيره اهالي بسندن معدود بر بيوك قسمى
يوزليني مملكتلر يند چورديلر . شيدسى بر سخار به به يله كيريشه .
مكسزىن تارمار او اوب كيندى .

ديگر طرفدن ابو عبیده - حفصرتلى عياض بن عفى جزيره قطعه سى
بلاديني فتحه مامور ايدرك عياض (رقه) نى بالخاصره ارانى
بيت اللالك اولوق و اهالى جزيره و برمك شرط لر يله صلباً ضبط
ايلدى (۱۶)

يونن صكره عياض حفصرتلى و ايد بن عقبه نى جزيره ده واقع
وروملره تابع (ايد بن زار) قيله سنك رطلاقى اوزريند كوندروب
قبيله مذكوره دها اول سائر بلاد رومد فرار اتمش اولدقلى

خبرى انديغندن كيفيت بارگاه خلافتنه ادى المرض قبيله هر قوتنه
اجاده اولمز ايسه ابادى . مسليده بو كان برلده موجود روملر ممالك
رومه كوندريله چكلرى طرف خلافتدن امپراطور هر قلله اشهار
اولغله هر قللك ايسه حضرت عمر آدينى اينتديكه قور قوسندن
اوى قوپه جق درجدهده كوزى نطش اولديغندن درحال قبيله
مذكوره نى برلره اجاده ايندى .
نه تماشاي غر اينتادر كه اوتار بخارده كره ارضك الك بيوك دولتلى
وقطعات روى زمينك شرقاً و غرباً متصرفلى روم و فرس
دولتلرندن عبارت اولوب بونلر وقت وزمانجه اك مكمل مهات
حريصى حازر و هر برسى دنيانى درنه چك درجدهده كتر
عسكرك وقوه نفوذ مالك اولدقلى سالد، دولتله مخصوص
همهات حريصه نه اولديغى تبليان قرق بيك موجودى بر اسلام
اردوسنه قارشو طورده يوب فرس دولتى تلمدن منقوض و مضعمل
وروم دولتك امپلاو افر يقاجه اولان شوكت و تصرفاتك هر جهتى
زائل اولشدر .

شواتناده عياض بن عثم بلا مجار به عراقى وسه ايد بن ابى وقاص طرفندن
مامور ابو موس الاشعري بعد الحار به صلباً نصيبيني فتح اينتكلرى
كى عياض باندات عزيتله ماردين و دارابى و ابو عبیده طرفلرندن
مامور حبيب بن مسلمه اردو نى ضبط ايلدى (۱۶)

صامصاد، سروج، رأس العين، نواحى فران، قريسا دنجى
عياض حفصرتلىك سنه مذكوره فتوحه اتاندند .

سوردرن ایچرو کیرن غازیلر مدخله پوزخطوه قورر بید اولان باب
مدکور هجوم ونو نیجیلری اعدام ایله قیوبی اچید قلدزنده او جهنده کی
مخاصیرین قیودن ایچرو کیروب کیچد قراکلمنده هپسی بر اغیزین
ذکیر صد الینک عکسله ایچ قلمه بی اساطه ایدن سوردرک دیوارلرینی
اوتدیره اوتدیره شمدرکی قلمه جامه نیک بوندینی محله طوغندی
ایلر و ایلر .

ایچ قلمه محافظلری سوقضای ناکهانی بی مدافعه به قیام ایتدیکلرند
اومو قلمه یکریمی قدر مجاهدین شهید اولشدر . لکن غازیلر
اویچده ضباحد قدر رومارله محاربه ایروب صبا دین ایچ قلمه
کاملاً ضعیف اولندی .

ایچ قلمه دتلان محل ایله شهرک اراسنی دیگر بر سور قاصل
اولدینغندن شهرده کی روم عسکرلری هر قدر مقاوم ایتک
استدیلر ایسه ده جناب حق هر بریستی بر شجاعت مشخصه اولوق
اوزره خلیق بیوزمش اولدینی بویله دین فدایلرینه مساومتم
چالشیق صاعقه لره قارشو طور متدن فر قسز اولدینی آکلادقلرین
روملر امد شهرینی رقدصلحنه تطبیقاً عیاض بن غنه تستایم
ایتدیلر (۱۷)

سلیمان بن خالد بن الولید حضرتلری او کیجه کی هجومه شهید
اولان مجاهدین ایچنده ایدی . شهدای مشارالیه مک مدفن
مقدساری جامع شریفه کورددر . رضی الله عنهم
مدینه اندک فتنی متاقب عیاض بن غنم حضرتلری اصحاب کر آمدن

فوتوحات مد کوردن صکره عیاض حضرتلری روملر ایلرند
بولان (آمد) شهرینی محاصره ایتشدر .

روم دولتی امر اسندن انطاق نام ذات مقدمه موصل و تکریت
ولایتلرند و والی ایکن اورالی ایادی اسلامه کچد کون صکره
دیوارنیکر و نیناقار قین والیکنه باتشین و محافظه به ماور اولش
وصاکر اسلامک دیارنیکر طوغری اچله جقلری صره ده دیارنیکر
محافظه سنه کافی عمد ایلدی کی عسکر و تدبیری به اولاکال یافارقین
شهرنیکر استخکامنی اجرا ایچون اورایه کتشدی .

محاصره ایتاشنده امد جخلی محاربه لار وقوعه واری ایسه ده سوردرک
مناتی جهتیه تسخیری منکلاته تصادفی ایلدی . کشف
و عاینه ایلدکده شهرک جناب شریفسنده بولان شمدرکی
حکومت قونانک بجهملر جهتنده کی سور دیوارنده واقع صو
دلیری توسیم ایلنور ایسه اورادن ایچرو کیریله جکی
آکلاندا یغندن کیجه قراکوق باصده قده دلاوران غزانندن بعضیلری
او دابکی برانسان کیره یله جک قدر توسیم ایلدیلر . شهره
دخول ایسه جک اولانلر موقع مذکور جوارده بولان و شهر
القدنصکره (باب الفتح) تسیمه ایلان قیوبی ایچق
واو جهتده کی عساکر اسلامه باب مذکور دن ایچ قلمه به کیرمک
اوزره ابتدا اصحاب کر آمدن حضرت صمصمه و متاقباً سلیمان
بن خالد بن الولید حضرتلری دابکن ایچرو کیرد کون صکره
یکرمیدن زیاده مجاهدین بر رور انلری توفیق ایتدیلر .

جزیره و دیاربکر ولایتی زیاد عهده سندن صرف و تحویل ابله ولید بن عقبه عهده سینه توجیه بیوردلی (۲۴)

ولایت مذکوره ولید عهده سندن اندر بی حص و قیسر بن ولایت الخاقا عمر بن سعید الانصاری عهده سینه و ردلی (۲۶)

عمر بن سعید بن سنده صکره خسته انوب استغفا تکلاه حص و قدسیرن و جزیره و دیاربکر ولایتی شام ولایتی و البسی معاویه ابن ابی سفیانہ علاوہ مأموریت اولق اوزره توجیه ایدلی (۳۱)

رسنه صکره جزیره و دیاربکر ولایتی معاویه عهده سنده کی دازره دن بالا فراز جریر بن عبده عهده سینه تقویض قندلی (۳۲)

حضرت عثمان رضی اه عنه افندمرن ارباب قیام طرفندین شهید ایدلی کی جهنله حضرت علی رضی اه عنه افندمرن بیعت اولندی

(۲۵) ذی الحجه ۳۵)

وقته جلدن صکره حضرت علی کوفدی تشریف بیورد قدرنده جزیره و دیاربکر ولایتی و البلیکنه مالک الاشری تبیین بیوردیلر

(۳۶)

وقته صفیندن صکره معاویه عمرو بن العاصی مصره طوخری بوله چناردیغی خبری اندقدنه طرف خلافتیناهیدن مالک الاشری مصر

ولایتی و البلیکنه بالعمین عسکرله کوندردلیکندن جزیره و دیاربکر ولایتی و البلیکی شیب بن عامر عهده سینه توجیه بیوردلی (۳۸)

حضرت صعصعه بن شهره عامل تعیین بیوروب کندوری هانی و میا فارقین مدینه نینی تسخیرا چون عزیمت و تسخیر اتمش و صعصعه

حضرت تلری ابله فخره الدیغی یاره رده متارگ عازم دارالجنان اولشیدر . مدفن شریفلری وسط شهرده نامرینه منسوب

جامعه ده در . رضی اه عنه .

بوقفوجات جانب خلافت عرض اولدقدنه عیاض بن غنم حضرت تلری دیاربکر و جزیره و والی تعیین بیورلمش و بکر می تاریخنه قدر

و البلیکنه دوام ایدوب او تاریخده وفات ایتکله برینه سعید بن جذیم تعیین ایدلمش اینسه ده مأموریتنی متعاقباً اوده فوت اولدیفندین

دمشق ، حوران ، حص ، دیاربکر ، جزیره و لایلی برلشدر یله راک و البلیکی اصحاب کر آمدن عمر بن سعید انصاری حضرت تلری

عهده لینه توجیه اولمشدر (۲۰)

ایکی سنه صکره جزیره و دیاربکر ولایتی عمر بن سعید عهده سنده اولان مالک ساروه دن بالا فراز ولایت مستقله اعتباریله و البلیکنه بصره

ولایتندن مفصل عمر بن سراقه نصب اولندی (۲۲)

عمر بن سراقه از بر مدت صکره باب حوالیغی فخره مأمور ایدلکده جزیره و دیاربکر ولایتند زیاد بن منطله نصب ایدلی (۲۳)

حضرت عمر رضی اه عنه معینه بن شهیدنگ غلامی ابو اراؤه نام نصر ایننگ سو قصدیله شهید ایدلارم و صوة رضوان اولغله حضرت صفانه بیعت اولندی (۲۱ ذی الحجه ۲۳)

عبد الرحمن بزیدك زمانه دكین ولایت مذکورہ والیكندہ دوام
ایدركندہ فوت اولغله بزید طرفندن ولایت مر قومیدہ تجسس بن
المرشی والی اولدی (۶۰)

بزیدك زمانه كربلا وقعه مؤلمه سی وقوعه اولشدر .

بزید عزم دار مجازات ایتدكدن و اوغلی معاویه خلافتدن
ال چكك كدن صكره شاهمیرك مروان بن الحکمہ بیعت ایلدكاری
صردده قنسرینه بولسان زفر بن جرث الكلابی عبده بن زبیر
حنذر زفرینه بیعتله بلاد جزیره نك اكترینه شهبطایدی و ردی (۶۴)

عبده بن زبیر طرفندن جزیره نك بر قسمی زفرینه بالبقا موصل
و عراق ولایتلی والیكندہ عبده بن بزید تعیین اولندی ؛ بونك
زمانه شهدای كربلا نك فانی دعوی ایچون عراقده تشكلی این
تواین جمعیتی فعلاً خروجه وسبله اراكین او صردده مروان
طرفندن جزیره و عراق ولایتلی والیكی كربلا وقعه سنك آمری
بولنان عبده بن زیاد باتوجه ابن زبیرك مأمورلی یلدندن
عراق و جزیره حوالیسی شهبط ایتك اوزره عسكركله یور
چقارار یغی خبری شایع اولدیفندن رئیس شیمه بولنان اصحاب
كر آمدن سلیمان بن صرد حضرت لوی التمش بش سنده سی ربیع الاخر نده
ریاستند اتباع این تواین جمعیتله حضرت حسینك مشهد عالیبرنه
ك دیوب زیارت ویدره قیسا ده قیسم جزیره ولایتی والیسی زفر بن
حزرتك یانته عزیمت ایلدی .

مالك الاشتر مصره كیدر كن قلمده مسوما وفات ایتشدر .
رضی اهنه

امیرالمؤمنین حضرت علی رضی اهنه اقدمز خوار جدن عبدالرحمن
بن مطمك سؤ قصه دبله شهید اولوب نجل عابری حضرت حسن
رضی اهنه اقدمزه بیعت اولندی (۱۷ رمضان ۴۰)

امام حسین اقدمز معاویه علیه نده تجمع این عراق عسكری
بالاستصحاب مداینه قدر عزیمت بیور دیار ایلددر اتناي راهده عباكر
مر قومك كوستردیكی اختلافه نظراً پدرلی زمانه یونجه
فناقلره و خیانتله تصدی ایش اولان بونله شفاق ارباندن مر كب
اردونك بر تیغه و خیمد كوستره چككری اكلا قلمری جهته خلافت
بهیض شروط ایله معاویه یه ترك وتسلیم ایلددر
(ربیع الاول سنه ۴۱)

- ۲ -

دوات امویه زمانه دیاربكر و جزیره قوطاق

(ربیع الاول ۴۱ - ۱۲ ربیع الاول ۱۳۲)

خلافت معاویه ده بقره ایلدكده جزیره و دیاربكر ولایتی والیكند
حزیب بن مسلمه تعیین اولندی (۴۸)

ایكی سنه صكره حزیب بن مسلمه وفات ایتدكیندن رینه معاویه نك
همشیره زاده سی عبدالرحمن بن عثمان نصیب ایلشدر (۴۲)

زفر بن حوث دخی تواین چیمینه الحاقی ایتکله شامدن عسکرله
جزیره به طوغری کلکمه اولان ابن زیاد ایله محاربه ایتک اوزره
رأس العینی عسکر اتخاذا ایلدیلر .

شام عسکری رأس العینه تقریب ایلدیکمه تواین چیمینی ایله اوج کون
مدت ارازلنده محاربه وقوعبولوب جهیت مذکوره ابن زیادک
عسکرینه نسبت قبول ایلدیمه چاک درجه ده از اینکن هر محاربه ده
غلبه ایش و ریشلری سلیمان بن سرد رضناه عتده ایله مسیب
بن نجبه عتده بن قیل سهد بن خزیمه حضرتانی بر برینی
معاقب شهید اولوب جهیتک مقداری محاربه به کفایت ایتدیک
درجه ده تنزل ایش اولدینندن اکل نقصان ایچون غالبانه
برصورتله حوالی عراقیده عودت ایتدیلر .

مشهور مختار ابن ابی عبید الثقفی حکومت تالیفنده حسن اولنان
افکاری اوزریند کوفده حبس ایلدیش و او صروده ابن زبیر
طرقدن عتده بن زبیر عراق والیککنندن عزل ایله برینه عتده
بن مطیع ارستال اولمیشدی . شیمه طاغتری بالافساق مجبسه
هجوم ایله مختاری حبسخانه دن چقاردیلر .

مختار ایسه حضرت حسینک فاتی دعوی ایچون محمد بن حنیفه
حضرت تبری طرفلندن کدوسی مأمور صفتنده کوسزروب امر
و ریاستنه اتباع ایدن جهیتله اتفاق ایتدکن صکره التمش التی
سندسی ربیع الاولک اولکنجی صالی کیمده سی بقصد خروج و عتده

بن مطیعی کوفدن طرفه برابر محمد بن حنیفه نامه عومدن اخذ
یعدت ایلدی .

مختار ابراهیم بن مالک اشتری جزیره ولایتی والیککنه تعیین ایش
اولدینی حالده مقدم محمد مروان طرفندن جزیره و عراق ولایتلرینده
والی تعیین و مأموریتی مؤخرأ عبدالملک بن مروان طرفندن دخی
تصدیق ایلدیش اولان عتده بن زیاد رأس العین و مار دین نصیبده
جهت لرنده برسته مدت استیلا اسبابینی اکل ایله اوغراشدن
صکره موصاله توجه ایلدیکیمی صروده مختار طرفندن وصل ولایتی
والیککنه مأمور عبدالرحمن بن قیس تکریمه کلیمیدی . عبدالرحمن
عتده بن زیادک جزیره داره سنی بالاستیلا موصاله تقریبی مختار و شام
ایلدیکمه مختار زبیر بن انس و معاقباً جزیره والیسی ابراهیم بن مالک
الاشتری عسکرله موصاله کوندروب ابن زیادک یانده کی عسکر فات
قات زیاده اینکن موصول حوالیسنده بالخبار به مغلوب و کندوسیده
ابراهیم بن مالک سیف بساتیمله مقبول اولغله جسدی پاره پاره
ایتدیر بلوب اتلرندن کویکلره ضیافت کشیده ارازدی .

مختار بوندن صکره کربلا وقعه سنک فاعلرندن و بنی امیه و ادادارندن
الند کچی اعدام ایتکله او طاغلرندن اولدر دیکر ایختصاصک مقداری
قرف پاک تقری تجاوز ایلدی .

مختار ک عراق و جزیره وارینه ولایتلرینی محمد بن حنیفه نامه اولدوق
استیلا ایلدیکیمی کدی و البلیبن طرفه دایتدیکیمی عتده بن زبیرک دعوی

(۱۱۱) ده ارمينه ولايتي جزيره دن بالتفريق ولايت مستله اعتبار ايلدي .

خزر طرفنده بونان تركلر حرباً ارمينه واليسى جراح بن عبداللهي قتل ايلدكدن صكره ديار بكر مسر بوطا بندين اوزن شهر ندر قدر كلدر ك موصله طوغرى ابلرولك افكارنده بولمش و خاقان ترك دخي اذربيجانه قدر كلشيدى . اولو قشامويه حكومتده بونان هشام بن عبدالملك سوقي ايلديكي سعيد الحارثي قتل شيديدن صكره تركلرى بوزوب ايدى اسارته امش اولدقلىرى بشيك قدر اهل الاملام قور تارلدى . بو مطلق يندن صكره هشام اذربيجان وارميندى جزيره ديار بكر ولايته الحاق ايلدى (۱۱۲) .

ينه تركلر ك بعض فئانه تصدى ايلدكلرى جهته جزيره وايسى مسله عسكرله خزر و ترك بلادينه كيدرك وقوعبولان محاربه ده تركلر شهرتم و خاقانك اونغلى مقبول اولدى (۱۱۳) .

(۱۱۴) ده مسله ديار بكر دن شامه كتيدكندن اهل خزر اختتام فرستله جزيره ديار بكر بلادينه هجوم ايلدیلر مروان (الجمار) ابن محمد جزيره و ملحقاتي واللكنه تعيين اولدقندن بوز بكرى بيك موجودلى براردو ايله كيدرك ممالك تركى باشدن باشه يايال و غالبانه برصورتله ييلرندمه مصالحه وقوعندن باشي عودت ايلدى .

(۱۱۸) ده ارمينه ولايته اختلال ظهور ايلدكندن مروان

اولدقده برادري مصعب عسكرله سوق ابدرك وقوعبولان محاربه زده مختار مغلوب و مقبول اولدقندن مصعب جزيره ني بعد الاستيلا ابراهيم بن مالك الاشترى بنه جزيره ولايتي واللكنده ايضا ايلدى ايسه ده مؤخرأ كرك مصعب و كرك ابراهيم شاميلرله محاربه ايدركن مقبول اولدیلر (۷۲)

جزر قاطعه سي عبدالملك بن مروان طرفندن تماميله استيلا اولدقده جزيره و ديار بكر وارنيه ولايتلى واللكنه برادري محمد بن مروان تعيين اولمشدر (۷۳)

محمد بن مروانك واللكى اون التى سنه امتداد ايدوب وليد بن عبدالملك زماننده عزل ايله يريند مسله بن عبدالملك نصب ايلدى (۸۹)

(۹۹) ده حاتم بن نعمان الباهلى (۱۰۰) سنه سنه عمر بن هبیره (۱۰۲) ده دفعه ثابته اولدق مسله بن عبدالملك ديار بكر و جزيره ولايته والى اولمشدر .

مسله تك بو دفعه كى واللكى بوز اون درت تاريخنده قدر امتداد ايلدى .

(۱۰۷) ده ارمينه ولايتي دخي جزيره و ديار بكر ولايته الحاق اولدقندن ولايت مر كرى نصيبندن (آمد) شهوتنه تحویل اولدى .

جزيره واليسى مسله (۱۰۸) ده بلاد رومه غزا ايدرك قيصربه شاهره بنى قشقر ايلدى .

عسکرله عزیمت و محاربه ایدرک اهل خزرک ریسه‌ری ورتیسی قتل ویدنده کی ممالکی ضبط ایلدی .

خاقان ترک (۱۱۹) ده کلینلو عسکرله جزیره مرو پوطانندن دیار بکره طوغری آقین صالارینی جهتله هشام طرفندن مأموراسد بن عبدالله عسکرله عزیمت و تزکری دوچار هریت ایتدکن صکره خاقان ترکی دخی طوطوب ایدام ایدی ووردی .

سنه مذکورده جزیره والنسی مروان بنه رمنیه یلادینه غزایدرک لان نام شهره و اورادن خاقان ترک مغربی اولان یضایه قور کدر یکیزدن خاقان جدید فرار ایتکله مروان غنایم کثیره اله عدوت ایلدی .

هشامه خلف اولان ولید بن یزید بن عبدالملک مروان بن محمدی جزیره و دیار بکر و ارمینیه ولایتلری والیکلکندن عزل ایله یرینه عهدیه بن ریاح الغسانی بی تعیین ایلدی (۱۲۵)

بوصرده مروان اسلاطده و اوغلی عبدالملک بلاد جزیره دن حرانده و دیگر اوغلی عبدالله دیار بکرده ایدی . عزلی خزیری مرواننه بالغ اولدقده انفصالی طایفوب اسلاطده حکومت اجراسنه دوام ایتکده اکنن شام اهل الیسی ولیدی قتل ایله یزید بن ولیدی جاوس ایتدیریلر . مروانک اوغلی عبدالملک عهدیه بی حراندن طرف ایله حکومتی ضبط و کتیبتی یلایسنه ایشمار ایتکله مروان ولیدک فانی دعویاه قیام ایتدی . مؤخر ایلدی بونوب

جزیره، دیار بکر، ارمینیه، موصل، اندرینجان ولایتلری برامارت اقتضاد و مرواننه توجیه اولدنیقندن مروان ترک مخالفتله یزیده ییعت ایلدی (۱۲۶)

یزید چلو سندن بش ماه صکره وفات ایوب اهلانک اکثری برادری ابراهیم یه تایلد ایلد ابراهیم ده جزیره و ملحقاتی والنسی مروان جزیره و دیار بکر و موصل ولایتلرندن طوبلا دینی سکران بیک عسکرله شامه عزیمت و دمشقه تقریب ایلد کده ابراهیم جمع ایلدیکی یوز یکریمی بیک نفر عسکری سلیمان بن هشام قوماندانسیله مروانک مدافعه سنه سوق ایلدی . ابراهیمک عسکری یوز یلوب سلیمان معز کندن و ابراهیم دمشقدن فرار ایتدیلر . مروان دمشق یضایه ایتکله عموم طرفلرندن خلافتنه قبول و کندیوسته ییعت اولدقندن صکره شامی برونلایت اقتضاد و عاصمه سینی بلاد جزیره دن حراننه تحویل ایلدی (۱۲۷)

مرواننه عصیان ایدن سلیمان بن هشام حصده بالمحاربه یوزلدقندن صکره حوالی عراقیه فرار و مرواننه مخالف بولانن سخاک ایله اتقاق ایلدی کندن بریوک اردو ایله کوفندن موصله طوغری حرکت ایلدیلر . مروان دیار بکر والنسی بولانن اوغلی عبدالله می سخاک و سلیمانک تکلیفنه مأمور ایلدی کندن عبدالله سکر بیک عسکرله نصیبینه کندی ایسده سلیمان و سخاک عساکر کثیره ایله عبدالله می نصیبینه محاصره ایلش اولدقنری حالده مروان براردو استحقاقیله بالذات کدرک مار دین ملحقانندن کفر تونده بالمحاربه سخاک و متعاقباً

شهر زوره اقامه اولمش اولان ابوالمون الله حرب ايتك ايشون
 كيدرك زاب نهرينه مواصلا ايلدكده ابوالمون كندوسنك جمع
 وسفاحك عيسى عباده بن على الله سوف ايلديكي عسكر مرواني
 بلاستيال طرفين بربريش كورميريله برابر يكديكي بوتدجق
 درجدهد، رشدتلى عماربديه باشلاندى . جناب حق بردولت
 محويى مر ايلديكي وقت تدبير وكترت عسكرك فائدهسى اوله ميه.
 جغدن مروان بويجه درابت وشجاعتى حائز بر داهيه عظيى
 و از عسكرلديك بولك ايشلر كورمش بر بلا ايكين قوه موجوده سنك
 بويله التيه برى درجده سنده اولان برفقند جزيه قارشوهرنه تدبيره
 تشب ايلدى ايسه حالت نزعه كلش برخسته ميه اولان تداوى كى
 بر حسامت كوستوروك تدبير و قاتلهنگ فائدهسى كورمى .
 ارتق ذوات اويونك زمان اقراضى كلوب چاندينى تيش ايلدى
 ايسدهد چهماش چانده ملا حظدا اولان اميد قيلندن اولق اوزره
 ياس حالده هر درلو صلابت و بسالتى اختارندن كيروطورمى .
 مر ادالهي حكمنى اجرا ليدرك عسكرينك بر قسم اعظمى متوللا
 ترك حيات و قاجانلركه چوقنى تلاشلوندى . نهره اوغرادوب غريفنا
 قات ايلديلر .

بو عمار بارده خليفه مخلوع ابراهيم مروانك يانده ايدى . اوده فرار
 ايدركن نهره دوشوب صوده بوغلى .

مروان مروان كدرنه كيدرك عيسه بووان امام ابراهيم بن محمدى
 قتل ايتكدن صكره تقيه مامور خليفه نك عيسى عبدا بن عليلك

برينه قام اولان خيزرى مقبول اولوب ميترلرندكى عسكر منهنم
 اولدى . مروان عماركى دازر سنده طرف طرف نشر اوواى عصيان
 ايدن مخالفرينك از اله سيله اوغرا شور ايدكن (۱۲۹) تار ينده
 عيباه بن عباس حفر نلر ينك اولاد كرامندن امام ابراهيم بن
 محمدك امريله ابو مشم عبدالرحمن خراسانى بلاد اويوه دن مرو
 طرفلرند، عباسييارك دعوتنى اعلان ايدى وردى . او حوالده
 بولنان بنى اميه مامورلى مدافعيه مقدر اوله . مدقفلرندن حوالى
 مر قومه ابو مسلم طرفندن استيلا ايلديكي خبرلى مروانه باغ
 اولد قده شامه تابع صحيفه قريه سنده بولنان مشار اليه امام ابراهيم
 بن محمد حرانه جلب و حبس ايلديكي . چنانله امام ابراهيمك برادرى
 سفاج اقبيله معروف ابو العباس عبدا بن محمد متماثليله صحى دن
 كوفيه كيدوب اوراده بولنان هوادارلر يث معاونيله برخانده
 اخفا ايتش اولد قلى حالده ابو مسلمك امر استندن عسكرله كوفيه
 كيدن ابو جديطوسينك هرت و مياشرتيله موتم اخفادن چيوق
 الاى و الايله مسجد، نر يث و اعلان خلافت ايتكده حفته
 در حال يمت عمومى اجرا اولدى (۱۲۲ ربيع الاول سنه ۱۳۲)

مروانك بقية احوالى

مروان حرانه اولد ينى حالده - وانى . عراقده . خاندانك
 خصاسندن بر دوات جديده تشكل ايتديكى ايشديكندن تدارك
 ايلديكي بوز يازمى بيك عسكرله حركت اولوب بارلسفاح طرفندن

(١٣٢ - ٣٨٠)

جزیره اهالی بی بو صر ده خلیفه نیک دائره اطاعتند چقوب اسحق
مسلم العقیلی بی اوزر لر یندر نیس تعیین و حران والیسی موسی بن کعبی
محاصره ایلدیلر . خلیفه نیک امر یله قزنداشی ابو جعفر النضر
قریسا ورقه فی دائره اطاعتنه الدقیق نضکره حرانه کتد کده اسحق
اور قده عزیزت و قزنداشی بکار بن مسلمی دیار ریعه نین مار دین
و دارا حکومته تعیین ایتدی .
منصور بکاره حرباً غلبه ایتکله بکار اور قده قاچدیندن اسحق
بکاری اور قده راغوب کندوسی صامصاده التمش یک بقزندن
مرکب براردو تشکیک ایتش اولدیغی حالده مر وائله مقتول
اولدیغی ایشتمکله باتامین ترک عصیان ایلدی .
بو اصلا حاکم عقبنده جزیره دیار بکر ولایتلی والیکلی طرف
خلیفه دن منصوره توجیه اولمغله منصور جزیره ولایت موسی
بن کعبی عامل تعیین ائتددر (١٣٣)
خلیفه ابو العباس عباد السفااح (١٣٦) سنه سنده وفات ایلدوب
ولایت عهدی جهتیله قزنداشی ابو جعفر منصور مسند نشین
خلافت اولدیندن منصور ک عهد سنده بولان دیار بکر و جزیره
ولایتلی والیکلکنده حمید بن قطنبه تعیین قطنندر (١٣٧)
(١٤٠) ده حمید جزیره دن انفصال ایلدوب بر بند بزید بن اسید
والی اولش و (١٤٢) ده جزیره و نوز و عواصم ولایتلی راشد بریلرک
خلیفه نیک برادری عباس بن حمید توجیه اولمغندر .

تقریبی ایشیدوب فراره دوام ایلدیکندن عبدالله ک برادری صالح
مصر اعانتدن بو صیرنام محله قدر باله قیب اوراده در دست و قتل
ایلدی .

مر وائلک برابری بولان عالمه سی دخی طوقلدیندن بولک قزینی مشار ایله
صالحه مر اجعتنه « ای امیر المؤمنینک عم آرمی بزم نسوانز سنک
قزولک و ذکور من عزاده لکدر . قلم قدر ن التز به بولک کتلیری یازمش
هر بریز اوج عزندن خاک ذاته ساقط بر بیکس و بی صاحب
اولدینمز حالده شو بولک مصیبت دائره سنه دوشدک . مر حجه
محتاجز . مقتضای انسانییت حفرده عنو ایله معامله در .
دیده کده ضالمک چکر ینه اتش دوشوب اختیار سزاغلامه باشلادی .
مسئولر بی استفسار ایلدکده حرانه کوندر لر بی استکلر نندن
اورادن معزراً حرانه کوندر لدر ایتلر .

مر وائلک حراند بولان و اتش فلاکله یانغین برینه دوشش اولان
قوناقلری عالمه سنک کوزلر ینه ایشتمه یله برابر کندولر بی ضبط
ایده میوب « آه دنیاوی بیات آه عزیز یی ذلیل ، مالکی اسیر ایتک
عادتک ایش « دهرک کوزلندن باشلر جریان و حزین حزین
اغلا نیشلری ایشیدنلرک چکر لر بی بریان ایلدی .

- ٣ -

دولت عباسیه نیک بدایتندن دیار بکر ده ال مرزوان دولتک
تسکانه قدر جزیره و دنیا بکر قوقاتی

عباس حسن بن قحطبه و محمد بن اشعث ايله برابلا درودن صانعه طرفلارينه عزيمتله بيوك محاربه ايلدير (١٤٩)
 (١٥٥) ده عباس جزيره و ملحقاني واليكلندن عزل و تجريم ايله برينه هيثم بن سعيد تعيين قلندي .
 منصب و ر خليفه (١٥٨) ده و فائق ايدوب اوشلي الهدي محمد خليفه اولدي .
 هيثم (١٥٩) ده جزيره و ملحقاني واليكلندن عزل ايله برينه فضل بن صالح تعيين ايلدي .
 سنة مذكوره ده جزيره حوالينده عبدالسلام نامه بر خارجي ظهور ايدوب فنالعي ايكي سنة تمتد اولشدر .
 (١٦١) ده جزيره واليسي فضل عزل ايله برينه خليفه نك عيسى عبدالصمد تعيين قلندي . مقدمه جزيره حوالينده ظهور ايلدي .
 خارجي عبدالسلام كندجه كسب قوت و شوكت ايتديكلندن شيب بن واچ بر فائقله بغداددن كلان عسكركه قارشو خارجي مرقوم مغلوب و مقتول اولدي .
 عبدالصمد بن علي (١٦٣) ده جزيره و ملحقاني واليكلندن عزل ايله زفر بن عاصم و متعاقباً اوده بالتبديل عبده بن صالح و (١٦٥) ده علي بن سليمان جزيره واليكلنده مامور اولدير .
 خليفه الهدي (١٦٨) ده وفات ايلرك اوغلي موسي الهادي جالس سرر خلافت اولشدر .

(١٧٠) ده خليفه موسي الهادي وفات و قبرداشي هرون الرشيد خلافتي احراز ايتدي .
 ديار بكر و مardin كيمي نفور جزيره دن ممدود اولان بلاد سنده مذكوره ده جزيره ولايتندن بلا فراز مرم كيمي انساكدا اولوق اوزره تشكيل اولان عوامم ولايتنه الحاق و منصور بن زياد عوامم واليكلنده تعيين اولندرق جزيره ولايتي ديمي ابوهريره محمد بن فروخه توحيد ايلدي .
 (١٧١) ده جزيره حوالينده صحصح نام خارجي ظهر و ايتديكلدن جزيره واليسي ابوهريره عسكركه اوزرينه كيتدي ايسه ده بالمحاربه منهرزم اولغله صحصح ابوهريري بوزد قدير عسكركه يريني موصل ولايتنه چوردي . موصلدن سوق اولان قوه جنوديه بيده باجريمي نام محمله ترمار ايتديك عسكركه ديار برينه نك اكثر محاربه ضبط ايتديكي بغداده تكس ايلركه هرون الرشيد ابوهريره يي جزيره واليكلندن عزل و بغداده جلب ايله قتل ايلركه برينه حرب بن قيسي بالتميين عسكركه صحصح اوزرينه ارسالك ايتديكلندن خارجي مرقوم قاره قارشو مغلوب و مقتول اولشدر .
 (١٧٦) ده نصيبين حوالينده فضل نام خارجي ظهور ايدوب اهاليدن خيلوجه اموال راشيا الدهقه نصكركه دارا آمد و ارزن نواحيستي نعمسا و اخلاطه عزيمتله اورال اصالي سنه ده اذاقه زهر بلا ايلدي . نصيبين طرفيله موصله طرفي بوريكده موصلارن جقلان عسكركه قارشو مقتول اولدي .

امین قرداش قاسمی جزیره والیکنندن عواصم ولایتنه نقل ایدرک جزیره والیکنندن خزیمه بن خازمی تعیین ایلدی (١٩٣)

(١٩٨) ده امین افراء ماوندن ظاهرک تضييق و مباشرتیه خلق وقتل اولاندیغندن قرداشی ماونه یعت اولغندر .

امینک مقبولیتی و مأمونک خلافتی ملکه شایع بولدوقه حلب مضائقندن کیسودیه مقیم عقیل قبیله نیک زینلی نصر بن سباز وقتله مذکوردهن غضنبارک اولغله صامصادی استیلادن صکره فرانک باب شرفیسنده کچوب تغلبنی اغلان ایلدیکندن شام و جزیره و دیاربکر و موصل ولایتلی طاهر بن الحسینده پانوجیه طاهر عسکرله نصرک اوزرینه کندی ایسده مغلوب اولغله منهنرنا اوردیه چکلدی . شوانهرام اوزرینه طاهرک و قسیتی مضیحول اولوب هر طرف بر باشینک انده قالدو .

نصرک فوت و شوکتی ککرکجه نزاید ایدوب (٢٠٥) سندسنده مأمون یحیی بن معادی جزیره والیکنند تعیین انیش اولدیغی حالده یحیی متعاقباً وفات ایلدیکندن نصر بن سبازک غاله می بر طرف اولغجه یه قدر جزیره وصر بوطانک اصلاح و اداره سنه باقق اوزره عبدالله بن طاهر جزیره کوندردی . عبدالله ایک روز طغوز سنه سند قدر نصرک غاله سیله اوغراسوب سنه مذکورده هر قومی کیسودیه محاصیره ایله تضييق و دردمست ایله بغداده ارسال ایلدی .

سنه مذکورده ابراهیم بن خازم جزیره والی تعیین قلمشدر .

(١٧٩) ده جزیره ده بنی تغلب قبیله سندن ظهور ایدن اولدی بن طرف نام خارجی جزیره ولایتک مرگری اولان نصیبین شهرینه هجوم ایله والی ولایت ابراهیمی قاچر دقدن ونواحی ملحقه بی بلایال ایتدکن صکره اخلاط و اذریجان و حلوان اهالیسنی صویوب صوغانه دوندردی . بنه جزیره به عودتله بلد نام قصبه بی یغما و طرف طرف اطلاه دست بلا ایلدیکندن بغداددن تاسکرله کوندربلان یزید بن مزید الشیبانی حرباً مر قومی اعدام ایلدی .

(١٨٠) ده ابراهیم عوف ایله سعید بن سلم جزیره والی تعیین قلدی .

(١٨٧) ده دیاربکر شهرنده عبدالسلام نام خارجی قیام ایدرک بعض تجاوزه جرات ایتدیگی جهنله نفور و عواصم والیسی منصور طرفندن دیاربکرده عامل بونسان یحیی بن سعید العقلی خارجی مر قومی طوتدروب اعدام ایدی ووردی .

سنه مذکورده عواصم و نفور و جزیره ولایتلی راشددر به راک والیکنند خلیفه نیک اوغلی قاسم تعیین اولنیش ایسده نفور ولایتی جزیره دن تغریق اولغرق (آمد) شهری مر کز اولوق اوزره ثابت بن نصر عهد سنه توجیه ایلدی .

(١٩٣) ده خلیفه هرون الرشید فوت اولغلی امین خلیفه اولدی .

سیداه طاهر شواشی تورد کدن صکره جزیره و لایق عهده سنده
قالق و تمین ایده چی حامل معرفتله اداره اولمق اوزره مصر
ولایتی والیکلی عهده سنه توجیه اولدیفندن مصره آتدی .

(۲۱۳) سنه سنده جزیره و دیاربکر و عواصم والیکلیه مأمون
خانیفه نك اوغلی عباس تعیین ایلدی .

(۲۱۸) ده مأمون وفات و قرنیاشی معتمد خلافتی احراز ایلدی .

دوات عباسیه عصبیان ایند بلك الجزی خانیفه نك عسکرله بلاد
رومه هجوم ایده چی خلافت واقع اولدوق روم ایبراطورینه
یازدیفندن ایبراطور (۲۲۳) ده یوزیک مثال ايله ملاطیبه قور
تصادق ایلدی کی بلاد اسلامیه بی پایال و طوطی اهل اسلامک
برونلرینی قولالرینی کسوب کوزلرینه بل ائشین چکیم کی انواع
اذا کوسوتمکله دیاربکر وسائر بلاد نهور ايله جزیره اهل ایلندن
الی سلاح طوتان تقدیر مسلمان وار ایه روم علیه نده محاربیه
قیام ایلدی .

معتمد خلیفه دخی عسکرله بلاد رومه کیدرک انقره و غوره
جوالسنه وارجه پایال و راست کلبکی ممالک رومیه بریاد
ایلدی .

شوق و قوعات ائناسنده جزیره و دیاربکر ولایتی والیدی عباس بن
مأمون بهض فسدنک اغضابله ارزوی استیلاله دوشد کندن
تحت الحفظ حضور خلیفه به جلب و سبس اولمیه دی . مجسده

ایکن طوزلی طعالم بریلوب عطشی اشتداد وصولر مد کلرندن
تأثیر حرارتله وفات ایلدی .

عباسدن منخل جزیره و دیاربکر والیکلیه امرادن عجب تهمین
قندی (۲۲۳) .

(۲۲۷) ده معتمد خانیفه فوت اولوب اوغلی الواثق بالله هرون
مسند خلافتی احراز ایتدی .

(۲۳۱) ده عواصم و دیاربکر بلاددن عسارت اولان نهور
ولایتلری والیکلی حمید بن سعید عهده سنه توجیه اولمیه .

(۲۳۲) ده خانیفه الواثق بالله وفات ایدوب رادری متزکل خلیفه
اولدی .

(۲۳۵) ده خانیفه متزکل اوغلارینه ولایت عهد اولدی اعطا
ایلدی صره ده شام، دیاربکر، دیار جزیره، دیاربکر، دیار
مضر، موصل وسائر بعض بلادی اوغلی منتصره اقطاع ایلدی .

(۲۴۲) ده روم طایفه سی صنم صماد مارفلر نده باش کوسرتوب
اورازی خراب ایلد کدن صکره مدینه آمده طوغری ایلد قلدندن
نهور جزیره ده واقع بلادی نهب و غارت و اون یل قدر اهلانی
اسیر ایلدی . متزکل علی بن یحیی الامینی جزیره و دیاربکر
ولایتلری محافظه سنه بانسین روملرله محاربیه مأمور ایتدی .

(۲۴۵) ده روملرک تجاوزی بک زیاده ایلدی کندن جزیره محافظی

و (۲۵۶) ده اوده خلع اوله رقی الهذا احمد بن التوکل خلیفه اولشدر .

سنه مذکوره دیاربکر حوالیسی عیسی بن الشیخ نام خار جینک بد استیلا سنه کچمش اوار یفتندن خلی و قتلر کتدوسونک و اولادینک یلده قالدی .

— ۴ —

دیاربکرده (ال شیخ) حکومت متغلبهسی

(۲۵۶ — ۲۸۶)

حکومت مذکور تک موسی عیسی بن الشیخ بن سبیل کلوب سله نسی جیاس بن مره بن ذهله منتهی اولور . شهرتی عیسی بن شیخ الشیبانیتر .

عیسی حکام مصر دن احمد بن سلوان زماندا فلسطین واردن طرفلر ده عسکر لکه سنجدم اکن رمله حکومت تعیین اولمشدی .

متعاقباً فلسطین حوالیسی کاملاً استیلا ایدی . (۲۵۰)

تاریخنده بغداد جد بوزکوتون اترک فساداتنه منام خلافتک ضمهف و غوانلندن بالاستفاده شام و ملحقانیده استیلا ایدرک و قوعبولان من اجعی اوزریده طرف خلافتدن شام ولایتی کتدوسته

توجیه ایلشیدی . (۲۵۶) . سنه این مبرک مصر دن بغداد خزینه سنه کورتور مکده اولدیفی بدی بوزیک دیاری شامه کوردکده عیسی اخذوضبط ایلدیکی بغداد خیر ویر لکه خلیفه حسین خادمی

علی بن یحیی صاهیده قدر کیدرک رومری تکیل و یلزنده کی اسرای مسلینی تخلص ایلدی .

توکل خلیفه تک بعض مناسبتسر اینلری اوزریده (۲۴۶) سنه سنده مقبول و اوغلی متعصر خلیفه اولمش و (۲۴۸) ده متعصر وفات ایدرک المستعین احمد بن محمد بن المستعصمه بیعت اولمشدر .

سنه مذکوره خالده بن یزید جزیره و دیاربکر و البکر کنده تعیین اولندی .

(۲۴۹) ده روملر نفور جزیره دن معدود دیاربکر حوالیسنه طوغربی ایلدقارندن او حوالیده کی اموال و نسوانی ایلدی غارت و اسارته الدقن صسکره بوزرینی میانرقین شهرته چور دکلرین جزیره محافظی ملی بن یحیی لازمی عسکرله کیدرک بالصاریه کتده وسیله برابر درتیریز قدر مجاهد بن شاه یار اولدی .

روملرک خلیفه سی بغداد عکس ایلدکه بو مغلوبتارک چله سی توکل خلیفه تک قتل شامتنددر دیدرک اهال بغداد ایله اوراده کی عساکر اترک اراکنده قتل و قوعبیله خلی انسان تلف اولدی .

(۲۵۲) سنه سنده خلیفه المستعین خلع و المعز بنه زبیر بن توکاه بیعت اولندی .

(۲۵۵) ده المعز دینی خلع ابله الله تبارک و تعالی محمد بن واثق

کوندروب التوتلك ردینی عیسیایه امر ایلدی ایسه ده عیسی
 موافقت ایتمدیکندن معتمد خلیفه عیسیایی عزل وشام ولایتینی
 اما جوزه بالتوجه عسکرله عیسی اوزرینه کتسنه امر وردی .
 اما چون بولک بر اردو ابله شامه طوغری کتدکه عیسی بکرمی
 ییک عسکرله اوغلی منصورى بالارسال شامه قریب بر محله
 طرفین بربرینه فارشو کلکله عندالحار به سیساک ار دوسی منهرم
 و اوغلی منصور مقتول اولدیغندن شامی اماچور ضبط ایلدی .
 عیسی ساحل طریقله ارمنید حوالیسینه تاجدی . اوراده تدارک
 ایتدیکی قولته ابتدا ارمنید و سکره دیار بکر ولایتینی ضبط ایتدی .

(۲۶۶) سنه سنه قدر دیار بکر ولایت عیسایک بد تغلبده قالوب
 او تار یخنده جانب خلافتدن وصل و جزیره وارمنیه ولایتلی
 اسحق بن کندیجه توجیه اولدیغندن اسحق کرک سیساک و کرک
 ارون شهرینی بنیسه مش اولان خارجه بوالعزم موسی بن زراره تک
 حکومتلرینی تصدیق ایلدی . کیفیت شوبله درکد

اسحق بن کنداج معتمد علی الله و موفق بالله خلیفه زما نلرینه
 بولک محاربه لره بولوب شهرت عظیمه قازانمشدی . محاربه لره
 هر وقت رفاقت ایلدیکی قوماندانلردن احمد بن موسی ابله جزیره
 حوالیسینه ایکن بر ماده دن طولانی بدلرینه اختلاف دوشدیکندن
 اسحق احمد دن ابرلقه عسکرینی بالانتصحاب بلاد جزیره دن
 بلد نام مدینه به عزیمت ایلدی ، اوراده علیه نه قیام ایلدی نه توبه

اگرادینی تدبیر و موصلی امیلا ایتمش اولان مساور خارچیک
 بلده مصادق اولدیغی اوغلی قتل ایتدکن سکره موصله
 عزیمت ایدرک اصال ، موصلدن خیلوجه اموال آیدی . اهالی
 جانبندن کندیسنه فارشو مغالب کوسترلان علی بن داود معلایا
 نام موقعه ایلدی . انک اولدیغی محله توجه ایدرکه ابن بواد
 یانده بولتان حمدان بن حمدون ابله برابر دجه بی کچوب اسحق
 بن ابوب ابله ملاقات و این کنداج اوزرینه حرکت ایتک ایچون
 بالاتفاق اون بش ییک نفر دن مرکب بر اردو ترتیب ایتدیلر .
 این کنداجک یانده اولان عسکر اوچبیک نفر دن عبارت ایلدی .
 این کنداج دجه بی عبور ابله غل مویابه یئشد که طرفین بربرینه
 فارشو کلکلرین صفوف حریم ترتیب ایلدی . ابن ابوب
 پیسر سنده کی عسکرک مدیری کندیوسی اهرام کوستره چکنی
 و اهرامی کورد که تعقیب ایتمشی این کنداجه خفیا تلغ ایلدیکندن
 محاربه به باشلاننده پیسر بوزنلق کوستره سنی متعاقب او بر

ساقزده بولکا اتباع ابله بوزادیلر . حمدان بن حمدون ابله علی
 بن داود بشخابوره و ابن ابوب نصیبینه طوغری کتکلده این کنداج
 دیار ریعه می و نصیبینی استیلا ایتدی . ابن ابوب نصیبیدن
 دیار بکر فرار و عیسی بن الشیخه دخالت کوستروب عیسی اوزرینه
 بولتان موسی بن زراره ابله بالاتقیاف این کداج علیه نه قیام
 ایتدکارندن این کداج موصله عودت ایتدی . شوهرده معتمد
 خلیفه طرفندن موصل و جزیره و دیار بکر وارمنیه ولایتلی

هرون الشاری نامیده بر بسنگ باشنه طوبلانوب مخالفت کوسته -
 دکلرندن محمد بن اسحاق دیار بکر حکمهداری احمد بن عیسیان استمانه
 ایلدی . احمد بنی شیبیان قبیله سنی کزله سی هرون بن سیما ایله
 خوارج واهالی موصول اوزرینه سوق ایدرک بالمحار به غلبه اخیره
 بنی شیبانده قالدی . لیکن موصول اهالیسی محمدی والیاکه قبول
 ایچبوب بغداده مراضعت ایلد کلرندن طرف خلافتدن حدیثه والیسی
 محمد بن یحیی موصول والیاکه تعیین اوندی .
 سنه مذکورهده احمد بن عیسی مار دین قلعه سنی محمد بن اسحاق
 یلدن اخذ وضبط ایتمهدر .
 احمد بن عیسی (۲۸۵) تاربخنده وفات ایتمکده اوغلی محمد بن
 احمد دیار بکر حکومتی ضبط ایلدی .
 مقصد خلیفه سنه مذکورده ذی الحجه سنه عسکر له دیار بکره کلدر .
 محمد بن احمد قلعه قیوق بنی سدا ایله مذاقعه یه قیام و خلیفه منجیقلمر
 وضعیله (۲۸۶) ذیبع الاخرینه قدر محاصره یه دوام ایلد کندن
 محمد امان ایله دیار بکری خلیفه یه تسلیم ایروب خلیفه دیار بکر
 سورینک چوقق یرلرینی هدم و تخریب ایتردی . بوارالن محمد بن
 اسدک فرار ایلد چکی خبر وراکده کاندوسی واهله سی قبض ایله
 توقیف اولندیلر . خلیفه دیار بکر والیاکنی اوغلی مکتفی به باتوجه
 دیار بکر دن قلسر بن وعواصم طرفینه عزیمت یوردی .
 عیسی بن الشیخ و اوغلی احمد ایله حنفی محمد ک دیار بکرده مدت
 قلمبری اوزر سنهدر .

امارتی این کنداجه توجه اولندیقندن عیسی بن الشیخ موسی بن
 زاره این کنداجه مراضعتله یلدن کی محار حکومتلر تک کندو
 کلملرینه تصدیقی استعلا و سؤلالر تک قبولند ایکی یوزر تک ادرن
 اعطال ایلد چکلرینی اذه ایتمدیلر . این کنداج مراضعت کومترمدی .
 بولک اوزرینه عیسی موسی قومه جبره ایلله مراضعتی استحضاره
 اتفاق ایدرک این کنداج ایلله محاربه ایتمک اوزره عساکر کثیره جمع
 ایلد کلرندن این کنداج ناچار وناخواه سؤلالر تک قبولنه مراضعتله
 دیار بکر حکومتی عیسی بن الشیخ وارندیلر . حکومتی موسی بن
 زاره نامنه تصدیق ایلدی .
 (۲۶۷) ده عیسی بن الشیخ و ابوالعز و سیدان بن جادون بنی
 تغلب و بنی بکر قبیله لر یله قبائل سارودن باشلرینه طوبلانان
 عسکر له نصیبین و ایلمنده این کنداج ایلله حرب ایلد کلرند این
 کنداج هپسینی یوزوب دیار بکره قدر تفتیب و مدینه امدی محاصره
 ایلدی ایسه ده دیار بکر اوکنده خیلی خوزر زانه محاربه لر وقوع
 بولوب این کنداج شهری ضبط ایلمه مدیکندن موصوله عودت
 ایتدی .
 (۲۶۹) ده عیسی بن الشیخ وفات ایدرک اوغلی احمد دیار بکر
 حکومتی ضبط ایلدی .
 موصول جزیره والیسی اسحاق بن کنداج (۲۷۹) نه وفات ایدرک
 برینه اوغلی محمد موصول والی تعیین اولندی ایسه ده خوارج طاقه سی

ریبه و دیاربکر و الیکنه تعیین ایلدی ایسه ده کوستردیکی مخالفتدن
 ناشی بغداددن عسکرله اوزرینه کلان وزیر مونس ابوالهیجایی
 و حسینی طوتوب بغداده ارسال اتکله حسین بغدادده قتل
 اولندی .
 ابوالهیجیادان صکره موصل ، دیاربکر و لاتیله
 مونس کوندردیکی عاملار معرقبله اداره ایلشدر .
 (۳۰۷) ده ابوالهیجیا بکرار موصله و برادری ابراهیم جزیره
 والی اولدیله .
 ابراهیم (۳۰۸) ده فوت اولوب برینه برادری داود بن محمد تعیین
 ایلدی .
 (۳۱۵) ده ابوالهیجیا تکریت طرفلرندکی اشقیانک تنکلا بنه مأمور
 اولوب ایلمدنک مطلوبی اوزره وفق اولغله جزیره بو طانتدن
 دیاربکر ، دیاربکره ، دیاربکره حوالیری کلاما ندهده سنه
 اطاله قنددی .
 (۳۱۵) ده بغدادجه خلیفه ننگ نلازمته مأمور اولدیلندن حوالی
 مذکورنک اداره سنه اوغلی حسن مسلم تعیین ایلشدر .
 (۳۱۷) ده ابوالهیجیا وفات اتکله موصل و دیاربکر ملقات
 مذکوره ایله برابر حسنه بالتوجیه ناصرالدوله لایحه اعطای
 اولندی .
 ناصرالدوله حسن بن ابی الهیجیا عبده (والی اولدقده حوالی

(۲۸۹) ده معتمد خلیفه وفات ایتدیکندن لایت عهدی جهته
 دیاربکر والیسی بولان اوغلی مکتفی مسندنشین خلافت اولغله
 بلاد جزیره و دیاربکر ابوالهیجیا عبده بن جدانک بدنه قالدی .
 (۲۹۳) ده موصل و دیاربکر و دیاربکره معیناب خلافتدن مشارایه
 ابوالهیجیا عبده بن جدانه توجیه اولغله بنی جدان خاندانی
 اولارده خلی و قتل حکومت ایلدی .

- ۵ -

ال جدان حکومتی

(۲۹۳ - ۳۶۸)

ال جدان بنی تغلب قبیله سی رؤساستدن جدان نامنده بر خانک
 اولادیدر . ال جدان ایکی شهیددر . دولت عباسیه تابع
 اولوق اوزره بر شهید سی موصلده و دیکری حلبده حکومت ایلدیله .
 (ابوالهیجیا عبده بن جدان) ایکیوز طفسان اوچده موصل
 و جزیره ولایتی بو طانتنه والی تعیین اولدیلندن ایضای مأموریت
 اتکله ایکن بغداد سرداری بولان برادری حسین (۲۹۵) ده
 جلوس ایلن مقدر خلیفه ننگ علیهنه قیام ایدرک تصور ایلدیکی
 قتمنی باشه کونوره مدیککی جهته موصل طرفلرینه قاچدی .
 ابوالهیجیا خلیفه ننگ امریله حسینی طوتوب بغداده کوندردی .
 خلیفه قصورینی صفو ایله بر وقت صکره جزیره بو طانتدن دیابو

(ابوغلب فضل الغضنفری ابن ناصر الدوله) او تاربخده یاسنک
 منصبینی تصرفه باشلادی ایسه، برادر لیله الزنه اوزون اوزون
 منازعهل وقوعبولمشدر .
 (٣٦١) بحرمنده روم طائفه سی کلینلو عسکرله اورفه ، نصیبین
 و سار بلاد جزیره یی یاقوب تصرفدن وسی و غارات کی . نظام شنیده
 ارتکاب اینکده نصیره دیار بکر حواله بینه بور بوب اورلار دستی نیجه
 نیجه فناقتر کوسر دیلر . دیار بکر اهلایسی روملر باش کوسر نیجه کی
 صرده عناقظمل بیجون بغداددن عسکر طلب ایلدیلر ایسه
 فریادلرینده اعتبار اولمده یغندن روملرک تقریبی صرده سنه اهل
 سر قومه دن بر جماعت بغداد، عزینله روم طائفه منک تجملوز اتندن
 ملونی فریاد و جوامع و مشاهدده مشهورات مؤلده مسلمین
 ایشیدنلره بیوک بیوک داغ درون اچدیجی صورتهک اینهلر و تمهله
 ایلدیلر . اهلای بغدادک چکری چاکک اولوب دیار بکر لیلرله
 برلکه خلیفه طایع لاهک سرایه هجوم ایندکلرندن دایره خلقی
 سرای قورلرینی قبادیلر . سرای اطرافنده بیجمع اولان جم غفیر
 سلسری چقه یلدی . بی قدر باشروب ارکان حکومت حقلرند
 سولنکده نقصان برتی براندیلر . متصرف امور درلر و حکومت
 اولان عزالدوله بختیار اوصرده صید و شکار ایچون کوفه
 نواچینسه بولند یغندن دیار بکر و بغداد لیلرین بر بیوک جماعت
 بختیارک یانه کیدرک روملرک دیار بکر و جزیره اهلایلری حقلرند کی
 مظالم تخلفاتر سالرندن طولانی آبی آبی استغنا نهده بولاندیلر .

جزیره ظهور ظهور اینن خارجلری برر بر ازاله ایلدیکدن صکره
 مند ز خلیفه موصلی ناصر الدوله ک عززاده لری سعید و نصره
 و دیار بکر ، دیار ربیع ، نصیبین ، سنجار ، خابور ، میاقلرین
 دایرلرینی براندیلر بوب ناصر الدوله یه توجیه ایلدی .
 (٣٦٢) ده خلیفه موصلیه ناصر الدوله یه وردی ایسه
 عززاده سی سعید بولنی بولوب کندی عهد سنه توجیه ایتدیکندن
 سعید موصله کلده کده ناصر الدوله تک دملری طر قیلرندن بتمه ایدام
 ایلدی . خلیفه بونی ایسه کده ناصر الدوله یی ینده کی ولایتلرین
 عزل ایوب وزیر موسی عسکرله اوزریند کوندردی اواراتی
 هؤنسک عودته زیم کوریندیکدن یاکر دلی موصل و ملحقاته
 والی تعیین اولندی ایسه ، یاکر نصیبین حواله بینه ناصر الدوله
 ایله حرب ایلرکن منهرم اولغله بولند . کر خلیفه یه وقوعبولان
 بخالای اوزرینه (٣٦٤) تاربخنده موصل ، دیار ربیع ، دیار بکر
 ولایتلری بالاسنتلال ناصر الدوله عهد سنه توجیه اولمشدر .
 تاریخ مذکور دن (٣٥٦) سنه سنه قدر ناصر الدوله ولایت مذکور یه
 متصرف اولوب شومدن نلر قنده ، نیلی وقوعات کورلریش و بغدادده
 متصرف امور سیاسته اولان آل بویه دن عزالدوله عسکرله
 اوزرینه کلوب مصالحه ایله منصبینی سنط ایش اولدیغی حالده
 تاریخ مذکورده عتد کتور دیکدن اولنی ابو تغلب منصبینی ضبط
 و ناصر الدوله یی کواش قلده سنه سنه ، حبس ایله ماردین و رحبه
 قاطلملرینی اکناص زمین ایلدی .

بالانفاق عضدالدوله ايله محاربه به كيرشمش ايسه لده عضدالدوله نك محاربه سنده عزالدین بختيار مقتول اولوب ابوتغلب مېهرما فرار ايتدوكن صكره عضدالدوله موصلی ضبط ایدی ووردی .
 عضدالدوله نك سوق ایلدینکی تحری مفرزه لردن ابوالوفا طاهر بن محمد رفاقتده کی عسکر میافارقینه قدر تهبیب ایلدی ايسه ده طوتمه قارندن میافارقینی محاصره ایلدیلر . ابوتغلب بتلیس ، ارضروم ، خرپوت طرفلردن طولاشه رق مدينه آمده دخول ایلدی .
 ابوالوفا میافارقینی اوچاه مدت محاصره ايله ضبط ایلدوكن صكره یوزینی دیازكره چوردیكندن ابوتغلب رجبه به فرار و ابوالوفا دیاربكرید ، ضبط ایدرك عضدالدوله دن الدینی امر اوزرینه ابوشلی التیمی بی دیاربكر والیكنه باتمیین موصله كندی (٣٦٨)
 بادالكردینك استیلاسنه قدر ابوعلی دیاربكر والیكنه تالشدرد ،

باد الكردی

(باد) ك كنیسه سی ابوشجاع و پدرینك اسمی دوستكدر . اوائل سالنده سخاوتله متصف بر جوان ایدی . هر وقت ذبیح اغنام و راست ككلاقی اطعام ایلدیدی . باشنه خلی رقصا طو بلاندیندن قطع طریقه باشلا یوب اننه هر نه كیزا یسه شوكلوبكا آكرام ایتكله كندكجه حییتی بودی . ارمینه حوالیسنه بالهجوم

بختيار عسکر سوق ايله چكنی وند ايله بغداده عودت و طحاج سبكنیكه تجهیز جنود ایتدی امر ايله سوق اولندوچ عسكرك صلوفه و اوازم سارلرینی تهید ایتدی بو تغلبه ایشار ایدی .
 بو ایشاده روملر دیاربكر و دیار ریبه ملخسانتی خراب و بریاد ایتدوكن نضكزه استیلا مقصدیله مدينه آمده هجوم ایتك اوزره اولدقلمی دیاربكر والیسی هزار مر دطر فدرن ابوتغلب یلدریلكله بغداد عسكریك وروندین مقدم ابوتغلب برادری هبته اللهی عسكرا له امده كو ندروب هبته الله و هزار مر بنا لاشیاء جمع اولان عسكرك كافیله ايله روملره اوله قلیج ایلدیلر كه دو ككاری دشمن قانلری میدان محاربه ده کی سیره زالری لاله زاره دوندردی .
 روملرك يك چوغی اعدام و سر عسكركری دستق مجروحاً اسیر ایلدیلر ك ابو تغلبه كو ندرلدی ؛ و جرحیدلرك مهلكانه اولستندن ناشی اولنان تناوی فائده ورمدیكندن موصل محبسنه منارا وفات ایلدی .

ابو تغلبك برادرلری حقلرندن کی معاملاتی اوزرینه نلرده عزالدین بختياره مر اجعت ایلدیلر كندن بختيار و ابو تغلب ارالنده خلی معارضه ل جریان ایلدی . بختيارك عمیسی عضدالدوله ايله ارالنده خصوصت ظهور ایلدیلر كندن ابوتغلب بختياره انجا ایدن قریاشی حمدانی كندوسنه تسلیم ایتك اوزره ساونت ایتكی نههد ایتكله بختيارك قبولی اوزرینه عسكرك ككیزه جمع ایلر ك

ارجیش شهرینی ضبط ایلدکدک نصره عضدالدوله موصلی استیلا ایلدیکندن یاد موصله کیدرک عضدالدوله نك حضوریتنه چقدقه یاقیشدن عایه نهنده بهض خاطر یبه ناهب اولمش و عضدالدوله نك یانندن چقمسیله برابر فرار ایتشدیر . یاد مجلسدن چقدردنصکره عضدالدوله قبض ایتسون ارا ندر دقهه فاجیش اولدیغنی خبر ویردیلمر . طلب و دردمتی التزام ایتدی .

یاد دیار بکر حوالیسینه کیدرک افکارینی ترویج کنایت ایدرک اسبابی دردمت ایدنجیه دکن میدانه چقمسی . (٣٧٢) تاریخنده عضدالدوله وفات ایتدیکندن میدانه چقوب میانلر قین و دیار بکری ضبط ایتدی .

امیر بغداد صمصام الدوله شو حوالاتی ایشیتدکده ای سعید بهرام قومانداسیله سوق ایلدیکی اردویی یاد بوزوب تارمار ایتدکن وسعد بن محمد قومانداسیله کلان اردو ییده بوزدقدن صکره موصلی استیلا و بغداد اوزرینه هجوم ایتک اوزره قوتنی زییده ایتنا ایتکله صمصام الدوله خوفدناهب اولدیغدن انک بولک قوماندان زیار بن شهر آکویه قومانداسیله سوق ایلدیکی اردوی عظیم بادی بوزوب دیار بکره فاجردی . یاد دیار بکرده عسکر چقمه قیام ایلدی ایسه ده کیدوسنی تقیب ایدن عسکرک تقریبی ایشیدوب حلب حوالیسینه فرار ایلدی . اوزالده باشنه طویلا تان عسکر تکثر ایلدیکندن حسن صورتله مقصدینی دردمت ایددیکنکی نالده بندنچار یبه

حاضر اولدیغنی زیار یازدیغندن بولله تولا عظیم ایله اوغراشماقنی و دیار بکر و ملحقانک هبسی . مدیات حوالیسنک حسیک یف جهتی یادک بدنده قاتق اوزره بندرهنده مصالحه منقذ اولدی .

(٣٧٩) ده یاد عسکرله موصل اوزرینه هجوم ایلدکده مرصده بونان ناعر لدوله نك اوغلاوی ابوظاهر وابوعبداه باده متواوته متقدر اوله مدققرندن خفیا جزیره ابن عمرو نصیبین باده لری بنی عقیل اهری ابوالدیراد مجده ترک ایله ابوالذواددن جاب ایلدکلری قوه امداد یه نك بفته نهر دجله بی کچرکلرینی یادک خنبرالسنی متساقب عسکر اوج ویرمهک بانلادنیغدن یاد بونلر اوکدن و موصلهمکی عسکر ارقه دن کیدوسنی چوردر ایسه ایش مشکل اوله چقمی باللاخنده جهله چکلک ایتون عسکرینه حرکت امرینی ویردی کیدوسیه بندیکی حیوانی دکدرمک ایشیتدکده ندرله دوشوب بونی قوتله همشیره زادسی ابوعلی حسن حیوان اوزرینه اتوب کوتور بکه حالندی ایسه ده عسکر لیا صمسی جهتیله مکن اوله مدنیغدن اوراده زاغیوب عسکر جهله چکلدی . عربلردن برینی بادی طایفه باشنی کسدیلر .

یاد انکر دینک حاله سی حسنیگده ایدی ؛ همشیره زادسی ابوتلی اورابه کیدرک کیفیتی تهفیم و یادک زوجه سنن نکاح ایتکلله حسنیکی و متعاقباً یادک بدنده کی قلاغ و بقاعی ضبط ایتدی .

باب الماء وشمی یکی قیودیلان شهر قیوسندن ایچرو کیرکن
ابن دمنه بقعه خنجرله ابوعلی بی اوروب اولدردی .

بوصر ده برجهیتا کراد میافارقینه هجوم و ضبطه نیام ایلدکلرند
ابوعلینک برادری (مهدالدوله ابوسعید منصور) میافارقینه
کندیکنندن اهالی قلعه قیوسنی اچوب ایچروبه ادخال و مهد
الدوله به بیعت ایدیلر (٣٨٠)

عبدالبر ابوعلینک متعینتی کوننده دیاربکر حکومتی ضبط ایله
خدمته مکافه قزینی ابن دمنه به تزویج ایلدی ایسه ده ابوعلی
قتلی کندی ارتکاب ایلوبه حکومتی عبدالبره یدر مد کندن زینب
ایلدیکی ضیافتده عبدالبری اعدام و دیاربکر حکومتی ضبط
ایدی وردی .

مقما عضدالدوله نك تحریب ایلدیکی دیاربکر سورینی ابن دمنه
تعمیر ایدرک مهدالدوله ایله ده او یوشندیلندن کندیسی دیاربکرده
و مهدالدوله میافارقینه حکومت ایلدی . ابن دمنه مصر
سلطانی و روم ایمراطوری ایله ده عقد مصافات و مدارا و تعاطی
هدایا ایله اوردنه موفق اولوب حکومتی بکری ایکی سنه تمت
اولشدر .

(مهدالدوله) اصحابندن واکار عسکر دن شروهی نفس میافارقین
حکومتده او ده متعلق اتدن برینی بلده نك شخصه اکینه تعین
ایتمیدی . شخصه نك کوستردیکی نفاق اوزرینه شروه میافارقین
جوارندنکی اتاق (لیجه) قلعه سننده مهدالدوله به بر ضیافت

دیاربکرده ال مروان دولتی

(٤٧٩ - ٤٨٠)

(ابوعلی حسن بن مروان) بادکمالکنی (٣٨٠) سنه سنده کمال
استیلا و آل مروان دولتی تشکیل ایلدی . بوندن صکره دیاربکرجه
خلفای عباسیده ارتباط معنیدن بشقه مناسبت قالمشدر .

اوتار یخنده موصاده بونان ناصر الدوله نك اوغلاری ابو طاهر و ابو
عبده ممالک مذکورده بی ضبط تانک اوزر ایکی دفعه عسکرله هجوم
ایلدیلر ایسه ده منهرزم و پریشان اولدیلر .

بوغلبه دن صکره ابوعلی دیاربکرده ضبط و ربطه دوام و حسن
اداره بی تا - بیس ایدیکی صمرده میانارقین شیخ ایلدی ابوصقر
افکار عصیانه میل و اهالی ایله بالانتاق ابوعلی به مخالف
کوستردیکندن ابوعلی عسکرله کیدرک ابوصقری قتل ایله برابر
اهالی حفته پک بیوک شدت کوستردی . دیاربکره عودت
ایدرکن دیاربکر شیخ ایلدی عبدالبر ابوصقر حفته کی معامله دن
اورکوب معتبران مملکتله خقیماً بالذاکره ابوعلینک ایدمانی
قرارلشدیلر . ابوعلی مقدمجد حلب حکمداری سعدالدوله نك
قزی ست اناسی استیوب تکاح ایدیکندن دیاربکره کلوب زفاف
ایده حاک ایدی . عبدالبر دیاربکر اها ایلسندن ابن دمنه نام جسوری
و عدد و تشویق ایله ابوعلینک قتلنه سوق ایوب ابوعلی اولوقت

کشیده ایدرک محمدالدوله شوخصیافتندہ بقعتہ شروءتک قدرله
 مشول اولدی (٥٠١ جادی الاولی ٤٠١)
 محمدالدوله تک وفاقی خبری هتوزا طرفدشایع اولزیدن اول شروه
 او نجه مسافارقینه عودتله قلمه تک ضبطنه مابست ایلدی .
 قبعه متولیبی بخواجه ابوالقاسم اربزین باده سنده ایدی . اناختاری
 کتورمک اوزره شروه ارنه برقاصد کوندری ایدسه ده ابوالقاسم
 اناختاری قاصده ورموب برابر اختایله بالذات کلورکن یوله
 محمدالدوله تک مقتولیتنی اینتدی کوندرن ارنه عودت ایلدی .
 محمدالدوله ۷ شمس قوجاغنده دوشکلد برادری ابونصر احد
 کندوسیه مبارزعه ایدرک شمس قوجاغندن الدیننی ۵ مقدما
 رویاده کوردیکدن بونک اوزرنه حصد ایدرک ابونصری سمره
 طرد ایشیدی . خواجه ابوالقاسم ارنه عودت ایلدکده
 ابونصری جلب اتی روبرقاشی وشهودا حضاروعبداللہ الترام
 ایده حکمنه تحلیف ایدکن صکره ابتدا اوزنی ، بعدہ سائر بلاد
 دیار بکری کاملاً ابونصره تلیک ایلدی .
 (نصر اندرله ابونصر احمد بن مروان) بلاد مذکور بونی تنک
 واستقلاتی اعلان ایشیله برابر شروه تک اموری شغل ایلدی .
 میافارقینی موافقت عموم ایله ضبط ایلدی (٤٠١)
 دیار بکر اهلایینی ایدسه ذاتاً ابن دینندن همیش اولدورندن ابونصر
 قبول عامه ایلله دیار بکره کلوب دیار بکر و بلاد سارزیده ضبط
 ایلدی . (٤٠٢)

خلفه قادرباه طرفندن کندوسسته (نصرالدوله) لقی اعطای
 اولغندر .
 ال حدان حکومتنک سقوطندن صکره اورفه و حوالیبی بنی غیر
 قیلیبی رؤساستندن عطاریک بدتمکنه کیمشیدی نصرالدوله تک
 وبعده روملرک اورفه به تعاقب این معامله لری ذیل رساله ده
 (اورفه) مخصده درج اولنه جقدر .
 غزطاشتمنی (٤٢٠) تاریخنده اذربیحان حوالیبی پامال ایدکن
 صکره جزیره دیار بکره کلوب اهلایی نیماو چوق برلی خراب
 ایلدیر . بونلر موصلی بالانیشیلا کوستر کلری تجاوزات عظیمه
 اوزرنده موصل حکمداری قراوتک همیله مضحعل اولدیلر .
 (٤٢٣) ده ارنه اهلایی اوحوالیدن موزایمن حجابی غارات
 ایدکلرندن نصرالدوله جانیندن سوق اولان عسکر مقصوباتی رد
 ومجاسر لری تاریب ایلدی .
 (٤٢٦) ده ابن وثاب اورفه ده کی روملرله بلاتفاق نصراندوله تک
 مالکنه هجوم ایدیکندن ترتیب اولان برادوی جسم ایلله روملر
 اوزرنده اعلان حرب اولدی ایدسه ایدر طور تضید اعطاسیله
 عساکر مجتمة طاغی دیلوب مصلحه تاید ایلدی .
 (٤٣٩) ده ملحقات دیار بکر دن درأس العین حوالیبندر اصغر تقای نلم
 شخص ظاهر و ایدوب ایشدیلوبلا دینی جهیتله نواحی رومده هجوم
 ایلدیکندن روم ایدر طور بونک شکایتی اوزرنده نصرالدوله مس قوبک

دیش موسلمارنده طرف طرف طيوره دايه سر پيرر و قوشلريه
 دانه چين احسانى ايدر ايدى .
 ابتدا ابو القاسم حسين مغربى و انك وفاتندن صكره فاضل مشهور
 احمد النيازى نصرالدوله نك وزارت خنده بنده بوليرب فاضل
 مشارايد وفات ايتده فخرالدوله ابن جهيرى وزارتده استخدا
 ايدلى .
 ابو عبدالله الكازرونى نصرالدوله زماننده ديار بكره كللكه ديار بكر
 حوالينده مذهب شافعى بوندن منتشر اولمشدر .
 نصرالدوله نك وفاتندن صكره حكومت ايجون اوغلى ميانه لنده
 منازند و قوعبولدولمندن وزير فخرالدوله نك تدبيريله نصر
 ميافارقين و برادرى سعيد آمد حكومتى ضبط ايدلى .
 (سعيد بن نصرالدوله) زمانده وزير فخرالدوله بغداده كيدرلك
 خليفه قانك وزارتده نائل اولمشدر . سعيدك وفاتنده ديار بكر يه
 نصر بن نصرالدوله ضبط ايدى (۴۰۰)
 (نصر بن نصرالدوله) اون يدى سنه حكومت ايتد كين صكره فوت
 اولوب اوغلى منصور بن نصر جانشينى اولدى (۴۷۲)
 (منصور) جلوس ايتد كين درت سنه صكره نصرالدوله اوغلى
 نصر ك وزارتندن منقصل اولد ينى حالده بغداد وزارتده نقل
 ايش اولان فخرالدوله بن جهير ملاكشاه سلجوقيه انساب
 ايتد كيندن ملاكشاه ديار بكرى بنى مروان بدندن اخذ ايتك ايجون

جهيتى تهيت و كندوسنى كردست ايتدروب استنطاق ايلدكده
 و قوجانك باديسى رولر اولد ينى سولش ايسده شخص مر قوم
 حبسه زوملر اسكات ايدلى .
 (۴۴۷) ده نصرالدوله نك اوغلى و جزيره ابن عمرو اليسى ابو الحرب
 اموي سليمان اكراد بشويه طرفلندن قتل اولدى . سبى بك او زون
 بروقه يه مبنى اولملا تفصيلندن صرف نظر ايدمشدر . شووقه
 اوزر ينه نصرالدوله اوغلى نصرى جزيره ابن عمرو اليكنه مامور
 ايلوب بوسره ده موصل حكمدارى فرصت انخازيله جزيره
 ابن عمرى ضبطه قيام ايلد كيندن نصر ك محاربته سنده مهزم اولدى .
 نصرالدوله احمد بن مروان سگسان ياشنى مجاوز اولد ينى حالده
 ميافارقينده وفات ايلوب خارج شهر ده عمدته نامه ناليمه ناليمش اولد ينى
 رباط مقبره سنده دفن ايدلى (۲۹ سوال ۴۰۲)
 مشارايله زمان حكومتده عموى عدالله خشنود ايلدك حكومتجه
 شتر عشم بغدادن ايرلامش و دائره حكومتده كى نغورى اعمار ايله
 زير دستده اولان اهاليك اساشنى اكل ايتمشدر . نائل اولد ينى
 تعمه معاصرى بولان ملوكك هيچ بريسى نائل اولوب داره .
 سنده كى اتباع و خدمه دن بشقه بشيوز ختام عارك و بشريك
 ديناره الشمس برقاچيوز مغنيه حساسى و ارايدى . مصره طباخلر
 ارساليه اطعمه نذيمه طبخنى تعلم ايتدروب مروان احسانى ارباب
 ايتياجده هر وقت اچق بولدر مشيدى . چفتكلرى مخصوص لادن

موصل حاکی شمس الدوله میانه زنده حضورت تحت ایلیوب
سلطان مشار الید موصلی ضبط اتمک مقصدیله ترتیب ایلیوبکی
عسکر اشیرون امیر ابراهیم بن یئال ایله خربوت حاکی امیر محمد بن
چبدری دخی استیقامه ایلیوبکی گنیدن اکریده داتره - کوملنن
عسکر طوبیلا یوب معاوتلیله قلیج ارسلان موصلی ضبط ایلیوب
امیر ابراهیم (۵۰۳) تاریخنده وفات ایرک اوغلی (امیر یوسان)
جانشین اولدی .

امیر یوسان حسن - پیرله مرصوف اولغله اهالی حسن اداره سندن
خشنود اراد قلمدن بایسک زمانده هجرت ایرک اکبرسی
بولک وقتنده وطنلرینه حودت ایتملردر .

(۵۱۰) تاریخنده دیار بکر وشام و جزیره ده اطار مشیم ارلوب
درت سنه حوق و شلا ایتمدن اولدی .

(۵۱۶) تاریخنده دیار بکر ملحقانندن قلمه دخی القزین (ارشاق قلمه سی)
چرارنده نحاس معدنی ظهور ایلیدی .

(۵۱۸) دم ملا چسندن اسماعیلییه طائفه سنک کورسوز کلری
فتاقلردن طولای مدینه آمد اهالیسی بالاشناق طائفه مذکوره
اوزرینه هجوم ایرک دیروز انیم قتل ایلیدی .

(۵۲۰) تاریخنده اهل صواب شام حوالیسنده واقع مرج العفر نام
سهله زول ایله تجمه اوزات شدیدده بواند قلمدن دمنق حاکی
طاعتکین اتابک دیار کردن استمداد ایتمکله امیر یوسان طرفین سوق

غیرالدوله قی مأمور و قلیج ایله چکی ممالکی کندویه توجیه ایلیدی .
غیرالدوله (۴۷۷) تاریخنده عساکر کبیره ایله دیار بکر محاصره
ایدرک اهالی مضایقه عظیمه که کشتار و منصورک استخدا
ایلیدی بامور بن نصر ایلیک ظلمدن اهالی استلابیر ذاتا بیزار
اولد قلمدن (۴۷۹) بیسنسی هجرتمده دیار بکر غیرالدوله
تسلیم ایلیدی . متعاقباً میان قین و بلاد ساره دخی مذاواعت
ایتمش و منصور جزیره ابن عمره فرار ایرک اوراده فوت اولغله
ال مروان دولتی منقرض اولسدر . مدنی طقسان طقوز سندر .

- ۷ -

دیار بکرده ال یئال حکومتن

(۴۸۶ - ۵۷۹)

سلجوق تاج الدوله بنش (۴۸۶) سنه سننده دیار بکر ضبط
و غیرالدوله ابن جهیری دیار بکر حکومتمدن عزال ایله حکومت
مذکوریه قی امر اسندن (امیر ابراهیم بن یئال ترخان) به اعطای
ایتمکله دیار بکرده ال یئال حکومتی تشکیل ایرلی . شو حکومت
بشوز یتمش طقوز سنه سنه قدر دوام ایتملدر .

(ابراهیم بن یئال) سو پیرله موصوف ایلی زماننده دیار بکر
اهالی بک اکبرسی بنش طر فله هجرت ایرلی .

(۵۰۰) تاریخنده ملوک سلیم قی دن سلطان قلیج ارسلان ایله

اونان اهالی و رکنان صحرای عزیمت و بالحدابه اهل صلیبه غلبه
آتش کردند .

امیر بیست و شش و زیگرمی بر تاربخنده وفات ایدرک ارغلی امیر نورالدین
دیاربکرده حکمدار اولدی .

(٥٢٤) ده موصل حکمداری عمادالدین زنگی ماردین حکمداری
تیمورطاش حسام الدین ایله بالانقانی مبدینه آمد اوزرینه هجوم ایله
شهری محاصره ایلدیلر . امیر نورالدین حسام الدین حاکمی رکن
الدوله داود بن سقماندن استعانه ایتمکله داود عسکرله دیاربکره
طوغری کلدی ایسده دیاربکر پیشکاهنده عمادالدین و تیمورطاش
مقابله ومدافعه ایدرک رکن الدوله منهزما عودت ایتدی .

لکن شهرک محاصره سی خیلی زمان تمتد اولوب ضابطنه موفق
اوله مدقلرندن عمادالدین زنگی و تیمورطاش نائل غرض اولمشیرین
محاصره بی ترک ایله کیدرک بلاد دیاربکرده صباور قلعه سی محاصره
وضبط ایتدیلر . اوتارخندن صباور قلعه سی ماردین ملوکنک
بدلنده قادسی .

(٥٣٥) ده امیر نورالدین فوت اولوب اونلی (امیر بدالدین)
دیاربکرده مستد نشین حکومت اولدی .

(٥٣٨) ده عمادالدین زنگی بلاد دیاربکرده سرد و خیزان
و ارغنی قصبه و قلعه لرینی ضابطا تیدکن کمره آمد شهر بله هانی
قصبه سی دخی محاصره ایلدی . محاصره خیلی تمتد اولدی بی حالده
یو دفعه ده آبدی ضابطه موفق اولمشیرین عودت ایتدی .

(٥٣٩) ده عمادالدین تکرار آمدی محاصره ایش ایسده ینه
ضابطنه موفق اوله ماشدیر .

امیر بدالدین (٥٥١) ده وفات ایسوب بریند اوغلی (ابوالقاسم
امیر کمال الدین) و (٥٥٣) ده امیر کمال الدین دخی وفات ایدرک
اوغلی (امیر قاسم) و (٥٦٢) ده امیر قاسم برادری (امیر بیسان)
و (٥٦٨) ده امیر بیسانک اوغلی (امیر بهاء الدین) دیاربکرده
حکمدار ایلدیلر .

(٥٦٩) سنده بهار موصلده دیاربکر و جزیره شدتلی یغموور
یاغوب قرق کون یئند اولدیندن ایلم مذکوره طرفنده ایکی دفعه
کونش یوزی کوریلدی . یغموور کونرت نزلندن پک چوق
ایند نههم اولوب نفوس کثیره بتارک التنده قادسی .

سلطان صلاح الدین یوسف بن ایوب حسام الدین حکمداری نور
الدین محمد ایله میسانلنده تقریرلندن اتقاق اوزرینه مدینه آبدی
ضبط ونورالدینه اعطا ایله حکمی وعد ایتدیدی . بشیر زیتیش
سکر سنه سی شهر ذی الحجه سنک اون بدیجی کونی عسکرله کلوب
دیاربکر شهرینی محاصره ایلدی . دیاربکر حکمداری امیر بهاء الدین
بن بیسان مدافعه ده سوئدیر کوستروب شهرک انبارلنده بر ملیون
التونلق ذخیره موجود ایکن اهالی به ذخیره و ایجه ایله معاونت
کوستروبی . یوز کوسترون ضابطه شدیده اوزرینه اهالی محافظه به
دوام ایتک ایچون بر تقدیر ذخیره و ایجه استدی ایلدی . سن کندی

دخی و عد سابقی و جهله حسد تکلیف حاکمی نورالدین محمد
بن قرا اسلان بن داؤد بن ستمان ابن امیر ارغندغان و امر نسایم
و نسایم زهد الاجرا اهلای بی تاغایغاث ایلله ممنون ایلدی .
الریال دینلان ترکان طائفه سنک دیار بکرده حکومتلری طغیان
بش سته دن عبور تدر .

دولت ارتقیه

سهمانیه - ایلغازیه - خزیوت شهبهسی

شور دونک اوج شهبهسی اولسوب بر شهبهسی حسد کعبده، نیکری
مار دینده اوچجی شهبهسی خزیوتده قرمانقرما اولشدر .
دولت مشار ایله نیک، سوب اولدیغی (ارتق) ترکان طائفه سنبلن
ارتق بن آکسک نام ذاندر . مستطرایمی ماوراء النهر و
شهرمان نام قریه در . اوائل طانده سلجوق سلطان الپ
ارسلانک اردوشنده بر عسکر ایلدی . خدشله سر عسکر لیکه ارتقا
ایلدی . سلطان ملک شاه سلجوقی دیار بکر قغورالدوله محمد بن
جهیره توجیه ایلدک (۱۰۷۷) تار یخنده دیار بکر اردوینه عسکر
سوق ایلدیکی صرهده امیر ارتق دخی بر قوه عسکریه ایلله
شرف الدوله مسلم اردوینه سوق ایتمش و شرف الدوله موصلدن
دیار بکره فار ایلدیکندن امیر ارتق بالهقیب دیار بکر محله صره دن

نفسکزدن محسار به ایلدیز، دیو جواب و یردی . مقر بلری امیر
بهام، الدیه « محار بلرمات املامیه ننگ شیری دکادر که اهلای کندی
بدنلرلندن هر مصرفی کوزه اولده محار به ایلدولر . بومناستین سزاق
مناک مور و نکرک بدیکردن جهتمسی موجب اولور » دیو اخطار
و نصیحتده یواندیبلر ایلدده فائده و یرمدی . سلطان صلاح الدین
شهرک اطرافنده مخنیقلر وضعیله محاصره بی تشدید و اهلای بی
تضییق ایلدی . سورک فتاننی جهتیه ضعیف کن اوله ایلدی .

سلطان هر درلو عدالت واحسانده بولنده جننی و جهله بی بمنون
ایده جننی یا اوله سسطه اهلای به تابع ایلوب ترکانلرک دیار بکرده
امتداد حکومتلریله برابر واردات بملکنی امیر بهام الدین سقوق
شخصیهسی کی انقضاب و ادنیار و سوسیرت و خستهله هر درلو
مشکلاتی اهلای اورز بند ترک ایلدوب کهدوسی ذوقنه باقده اولوسی
ذانا عمومی دلکیر و سلطان صلاح الدین حسن حال و عدالتک
ملرف طرف شیبوعی جهله بی . منا تسخیر ایتمشکن اهلای شه امیر
بهام، الدینه انسانییت اولدوق محاصرهده انواع بسالت و فداکاری
اختیار ایتمکده ایلدیر . لک درجه نه ایهده خست وار تکلیله ایجه
و دشیر، جه اعانهده بولمامسی تقرت عمومی تشدید ایلدیکندن
سلطان صلاح الدینک تکلیفی قبول و اطاعتنه عنونیت ارانه
ایلدیر . امیر بهام، الدین ایلیش لطیفه اولدایغنی و تدا بهرک صرهسی
کمدیکی آکلاقیله بشیر و زخمش طغوز سندهسی مختارنده، امان ابله دیار بکر
شله، یقی سلطان صلاح الدین بوسفد بالتاسیم سلطان مشار ایلله

عسکر کندویه، مخالفت و شمس الدوله به اتباع ایتدکارکنان، مقابله به قوتی قلابوب موصله عودت ایتدکار شمس الدوله بانه تیب موصلی تخت محاصره به الدی . شخاصره خیلی اوزادینی جه تله موسی بیولک مخصایینه به تصادفی ایلدی . سروج حاکی او اوب اوصره ده دیار بکر بود، انان امیر سقماندن استمداد و حسکتینی کندویه ترک ایده چکنی و عهد ایلدیکیندن امیر سقمان موسایه معاونت ایچون عسکر استخجاب و موصله طوشتری شتاب ایلدیکه شمس الدوله اورادن چکیلوب موسی امیر سقمان الیه لاجل الملافة موصلدن حرک ایتدکندنصکره کواثا فریسی جوارینه و صورلنده عسکریندن برجاستت اوراده کندوسنی قتل ایلدیلر . موسالک وفاتی ایتدکنده امیر سقمان کیدرک حسکتینی و شمس الدوله چکر موش موصلی ضبط ایلدی .

(۴۹۶) تاریخنده سنجوقی سلطان برقارق امیر ایغنازی بی بغداد شخندکنندن عزل الیه یرینه کسکتین قیصری بی نصب ایلدیکندن کسکتینک بغداد کلاک اوزره اولدیفنی امیر ایغنازی ایشندکنده برادری امیر سقماندن استمانه و حله حاکی سیف الدوله صدوقه ایلده شقدانتقانی ایدرک امیر سقمان عسکرله رمله به بهدالوصول کسکتین دخی فریسن نام محله ورود ایلدی .

سنده مذکوره ربیع الاولنده کسکتین بغداده واصل اولدیفندن ایغنازی شناه سندن چقوب برادری سقمانک یانه کندی . ایکینی برلکده رمله دن حرکتله دجیل کوبلرینی یغما ایلدیلر . کسکتین

صکره سرف الدوله دن خیلی اموال اخیلده در دستندن صرف نظر ایچمیددی . اوهمامله اوزرینه ملکناه سلجوقی دن خوفه ذاهب اولدیفندن برده یانه کتیوب شامده سلجوقی تاج الدوله تشک یانه کتیکله تاج الدوله طرفدن قدس حکومته تعیین ایلدی .

بش سنه قدر قدس حکومته بواندقدنصکره اوراده وفات ایدرک قدس حکومتی اوغلاری سقمان و ایغنازی به انتقال ایلدی .

(۴۸۹) سنه سی شه یانه خلیفه مصر الملوینک امیر ایلیوشی افضل قدسی استیلا ایلدکنده امیر سقمان اورفده کبرک اوراده معیم اولمش و امیر ایغنازی به داده عزینتله سلطان محمد سلجوقی طرفدن بغداد شخنه کنه تعیین قلمشیدی . تاج السلوه تشری قرینه مقبول اولدقدنصکره اولی رضوان هیت طرفده ایکن بایاسنک وفاتی خبر اولوب حلیه و اورادن دیار بکره طوشتری حرکت ایلدیک صره ده سروجی استیلا قضدینه دوشدیکندن اورفده بولنان امیر سقمان سبتهله دها اول سروجی ضبط ایتیمیدی . رضوان دیار بکره کتیوب اورفده بی ضبط ایلدی (۴۹۴) ده جزیره ابن عمر حاکی شمس الدوله چکر موش موصلی استیلا به قیام ایلدکنه موصل اهلایسینک طلبری اوزرینه حسکتیف عامی بولنان موسی التزکانی کیدرک موصلی استیلا ایلدی .

شمس الدوله حسکتیف تابع نصیبینی الدقدنصکره یوزینی موصله چور دیکندن موسی التزکانی عسکرله مدافعه به چندی . لکن

اور برزیده بغداد چه سلطان محمد خدیو سی قطع و سلطان
 برکیارق نامنه خطبه قرائت ایتیردی . امیر ایغازی و امیر
 سہمان و سیف الدولہ تک اوچدیہ سلطان محمد بس و پانہن
 اولدقترندن کشتکین ایله محاربه یہ قسام ایلدیله . کشتکینک
 پاشندہ کی عسکر طائغلوب یانده ایکی شردن زیادہ ادم قالدقندین
 بغدادی ترک ایله برکیارقک یانده کتدی . بغداددہ خطبہ خلیفہدن
 صکرہ سلطان محمد سلجوقی و بوسہ سیف الدولہ و امیر ایغازی
 تاملرینہ او قوتلردی . شوخاندی مناقب امیر ایغازی بغداددہ
 قالوب سیف الدولہ خدیوہ و امیر سہمان کشتکینک عورت ایلدیله .
 سنہ مذکورہ نئی الحجد سنہ . شایہ منظر ایله برکیارق و سیف
 الدولہ ییڈلرندہ معاہدہ منقاد اولدوب بغداددہ حلیہ برکیارق نامنه
 احادہ اولدقندین ایغازی بغدادی ترکانلہ بمقویاہ کتدی .
 امیر سہمان حسنکفی ضبط ایتیردن مقدم و وصل مساحی قرہ یوغا
 ایله ییڈلرندہ خصوصت تحریک ایدرک بالحرارہ بہریم و یانده یونان
 برادرزادہ سی یاقوقی بن حسن بن امیر اتق اسیر اولدقندین فرہ یوغا
 یاقوقی بی مار دین قلعه سنہ حبس ایتیردی . سلطان برکیارق
 طبرقندن مار دین حکومتی خدیفندہ یونان برآمدہ توجیہ
 اولتغله امیر ارتقک زوجہ سی بالذات کبرک یاقوقک اطلاق
 ایتدیا ایتیرکندن معنی یاقوقی بی اخلاق ایتدی . لکن مار دین
 منظر و سنک اطاعتی کوردیکه یاقوقی مار دینک و از کلکده یکی چہ تله
 اورادہ افاتتی مغیرن التماس ایدوب الدیغی موافقت اولدیله

مار دیندہ قالدقندیکرہ قلعه محفاظلر تک ہوضیلرہ حسن الدت
 و اتحاد ایدرک ییڈلرندہ اعتماد امنیت منقاد اولدقندین بقیہ معنی
 قبض و مار دینی ضبط ایتدی .
 یاقوقی یونان صکرہ نصیبی استیلا ایتیرن کرکہ راقوق اصافیلہ
 مقبول اولوب یاندر یونان قنداشی علی مار دینی بغداد استیلا جزرہ
 ابن عمر حاکی شمس الدولہ بہ میل ایتدیکندین اوراہ عزت و مار دینہ
 ایتدندین علی نامندہ برستی مسلم تعیین ایتدی . برادرزادہ سی
 علینک مار دینی شمس الدولہ بہ ترک ایدہ یکی مقبل علی امیر سہمانہ
 یازمکہ امیر سہمان حسنکفین کلوب مار دینی استیلا و حسنکف
 حکومتی یونانی اراحمہ اعطا ایلدی .
 حسنکف شو وقیہ تک تاریخنی اولان (۷۹۸) سنہ سی ایتدندین
 اعتباراً اویسہ شعبہ سینہ انتقال ایتدیجیہ قبر سہمانک ساسلہ سی
 ییڈدہ قالوب اوراجہ تک شکل ایدن ارتقیہ شعبہ سی تاریخلرچندہ
 (سہماند) نامنی الدی .
 صاحبہ شوق طغتنکینک ایتدادی اورزیتہ امیر سہمان طغتنکینہ
 معاونت و اهل صلیب ایله محاربه ایتک اوزرہ عسکرلہ شامہ کیدرکن
 سنہ مذکورہ صفرندہ ایتسای راھدہ وفات ایتیرکندن تاوتی
 حسنکف کتور یلوب اورادہ دقن اولدی . قنداشی امیر ایغازی
 مار دین حکومتی ضبط ایدرک بر قاجویوز سنہ اولدی ییڈدہ
 قانداہن مار دین شہید سیرندہ (ایغازیہ) نامیلہ مشہور اولدور .

نورالدین وفات ایتدکه بؤک اوغلی عمادالدینک دیگر اوغلی قطب الدیندن زیاده ایساقی اولدیغی حالده عمادالدین پدرینک وفاتنده سلطان صلاح الدینک خدمت عسکریه سیه موصول محاصره سنده اولدیغی جهتته حاضر بولمیدن کوجوک اوغلی (قطب الدین) مسند حکومت او طوردیلوب اور حکومتی پدرینک وزیر قوام بن ساقا اداره به باشلادی .

عمادالدین پدرینک وفاتی و قطب الدینک جلوسنی ایشیتدکه حسنکیفه عزیزتله مسند حکومتی تحصیل ارزوسنده بولندی ایسده موفق اوله مدینغندن تاریخ مذکورده کیدرک خربوننی استیلا ایتدی .

سلطان صلاح الدین موصلدن عودتی صرهنده قطب الدین یانه کیدرک ملاقات ایلادکه امورجه کندوسنه مراجعت ایتمک شرطله حکومتی بالتصدیق عاصمه سنی حسنکیفدن مدینه آمده نقل و امر اسندن صلاح الدین نام قاتی وزارنده استخدام ایتمسنی امر ایلدیکندن اولوجهله حرکت اولدی .

قطب الدین قرا ارسلان (۵۹۷) سنه سنه قدر آمد و حسنکیف حکومتده دوام ایلوب اوتار یخنده حسنکیف کندکه قصر طامنندن اشاغی دو شیکله وفات ایتدی .

(ناصر الدین صلاح محمود بن محمد نورالدین) قطب الدینک کوجوک برادریدر . مقدمجد میسابلریند بروقت دوشیدیکندن

خربون داتره سی امیر ارتقک حمیدی بک بن بهرامدن صبرکه حسنکیف شهبه سی بندنه ایکن (۵۸۱) تاریخنده او شهبندن دیگر شهبه تشکل ایتددر .

— ۹ —

ذوات ارتقیدنک شهبانه شهبه سی

(۴۹۸ — ۶۲۹)

(امیر سفهان) درتیه زقطه سفهان سکر تاریخنده حسنکیفی ضبط المبرک حکومتداوغلی ابراهیمی تهین ایلدیغی انفا بیان اولمیشیدی .

(ابراهیم بن سفهان) اوسندوفات ایلوب برادری (رکن الدوله داود بن سفهان) جانشینی اولدی . داود (۵۴۰) ده وفات و اوغلی (فخر الدین قرا ارسلان) سرر حکومته جلوس ایتدی . قرا ارسلان (۵۶۳) ده طازم دار بقا اولهله برینداوغلی (نورالدین محمد) کیچمشددر .

(۵۷۸) تاریخنده سلطان صلاح الدین موصل اوزرینده کیدرکی نورالدین یانه عزیزت و محاربه له معاونت ایتدیکندن (آمد) شهزیدی ادرقه نصیره کندوسنه اعطای المستی نورالدین التماس ایتمش و سلطان مشارالیه اوله یاه جغند سوز و برمشیدی (الینال) میخنده کوستر ایدیی ارزره سلطان صلاح الدین (۵۷۹) محرمنده آمدی ضبط و نورالدین محمد اعطای ایتدی . نورالدین محمدک وفاتی (۵۸۱) تاریخنده در .

سامان جلال‌الدین خوارزمی متوجه ملک انشرف و سلجوقی
 علاء‌الدین کیتباد ایله اخلاط جوارنده بالشار به منازم اولدوقدن
 صکره اصفهانه کیدرک اوراده دخی تاداره مغرب اولدوقدن
 کرد تانه فرار ایتشیدی . (۶۳۸) ده خلیفه عباسی به النجا
 مقصدینه بغداده متوجهاً دیار بکره بکری دقیقه مسافده کی
 کورری به قدر کلدی ایسده شهره کیم: ب کورری پانده چادرینی
 قوردی . کجه چادرده اوورکن صورت خفیده تریسده دوام
 این تادار اوراده بشوب چادرینی باصدیلر ایسده اله کچمسوب
 یا کرجه فرار ایلدی . میافارقین حکماری شهاب‌الدین خازی
 این ملک‌الوادله النجا انجون زوزین قریسند یئسده کده تادارک
 تمیب ایتکده اولدو تریس کورمکل قریه‌الف‌الند کی چالهر کوردی .
 جبل ایسه اکراد حیدرلرینک موقع شغلو تاری ایلی کردلر
 جلال‌الدینی صوبوب اولدرمک ایستد کلرنده جلال‌الدین بونلردن
 بر کرد کیم اولدینی تفهیم و کندوسنی قورتادار ایسه بر منصب
 مال ایله مکافات ایله بکنی و عدد ایلی . کرد جلال‌الدینی خانله
 سند کورتوروب زوجه سند تودیع و طایفه قلاتن مالنی کتورمک
 ارزوه چله عورت ایتکده خانه سنه بنده بر کرد کاوب جلال
 الدینی اخلاط شار به سنه کورمتش اولدیندن اوراده کورمسیله
 برابر طایندی . کرد قاری به پاندرق « شو خوارزمی نیچون
 صاغ برالقش صکره » دیکده قاری « زوجه یانه امانت براندی »
 سوبلدی . کرد « شوخریف سلطاند » اخلاط و شهر قرداشمی

قطب‌الدین بونی مملکتی دائره سنک نهاید . واقع حضرت منصور
 و الیکنه تمین و کوله سی ایلی ولی دههد اخان ایتشیدی . قطب
 الدینک وفاتی متعاقب ایس دیار بکر حکومتی ضبط ایلدی .
 صالح محمود دیار بکره طوغری کلکده اولدینی خبر اندقده ایس
 مذاقده به قیام ایلدی ایسده مقصدینی یوریه مدی . صالح محمود
 امده باوصول ایلی حبس و مؤخرأ پادشاه روم عرالدین قلیچ
 ارسالک شغلتیه سبیلی تخاید ایلدی . ایس حبسندن چتقدن
 صکره پادشاه مشارالیهک یانه کدرک امراسی سلاکند داخل
 اولشدر .
 صالح محمود فلسفه به مال ، ظلم ، فح - برتله متصف ایلی .
 وقاتی (۶۱۸) ده در . دیار بکر سورینک بنوسن اوزرنده کی
 ایلی بیوک بزجک بانسی بودر .
 (ملک السعود ابن الملك الصالح محمود) با ایسینک وفاتده آمد
 پادشاهنده سرر حکومته اولدوردی (۶۲۳) ده بلاد روم
 پادشاهی علاء‌الدین کیتباد ملایندی به نزول و عسکر موقیله بلاد
 دیار بکردن معدود اولان حضرت منصور و کا ختقی ضبط ایلدی .
 (۶۲۶) ده ملوک ایوبیدن ملک المظفر ابن ملک العادل بلاد
 دیار بکردن ارزنی ضبط ایدرک اوزنه مقابل عساقی قصبه سی
 متصرف حسام‌الدینه وردی . ارزن شهری فلک شاه سلجوقی
 زماندن بزوه (بیت‌الاحد) نانو ایله معروف حسام‌الدینک
 خاندانی ینده ایلی .

مسند نشین - حکومت اولوب ضرب کوس استقلال ایتدکدنکمره
شام صاحبی طغتیکنک استدادی اوزرینه بالرفعات عسکرله کیندرک
اهل صایب محاربه لرنده اظهار برسات ایلدی . (۵۰۸) ده موصل
والیسی ایراقسقر برستی سلطان محمد سلجوقینک امر بله اهل
صایب اوزرینه کینک ایچون سخاردن و سا امرادن استداد
ایلدیکی صرده نیر ایلقازیندن دخی استداد ایتدیکنک ایرایلقازی
باندات کیوب اوغلی امیرایازی ع - کرله اقسقرک رفاقتنه کوندردی .
اقسقر امیرایلقازینک باندات کقامسندن حدتازوب یازی حبس
ایدی وردی . امیرایلقازی ایشته کده بومهامله دن متأثر اولوب
حسنکیف حکمداری برادوزاده سی رکن الدوله داوددن بالاستمانه
جمع ایتدیکی عسکرله اقسقر اوزرینه هجم ایتدیکنکدن بالعاویبه
اقسقر نهزم اولوب امیرایاز قورتلدی . اقسقر ایبه سلطان
محمد سلجوقینک اتا بی ایدی . شوحادته سلطان محمدی ندرجه
اغضب ایده چکنی امیرایقازی یلدیرکدن خوفه ذاهب اولورق
بهدالمحاربه شام صاحبی طغتیکنک یانته عزیتله - تهابسته الحجا
ایلدی . سلطان محمدک اقسقر دن مقدم موصله تمین ایلدیکی
مودود طغتیکنه معاوت و اهل صایب ایله محاربه ایچون مقدم
شامه عزیتنده ملاحده اسما علیه دن بر فداینک سو قیصیدیه مقول
اروب بو کیفیت طغتیکنه نسبت اوندیغندن اوده سلطان محمد دن
خوف اوزره ایدی . بناء علیه طغتیکن و ایلقازی سلطان محمد
علیه بنده اتقاق و بالخاره اظلا کده ده بولنان اهل صایب ریسی
دخی بو اتقاق داره سنه ادخال ایلدی .

اولدردی که کندی کبی ایکی انسان ذکر ایدی ه دهرک انده کی
حر به سیله جلال الدینی اولدردی . نهوز به تعالی من الذلله
بهدالجزه .
دیاربکر حکمداری املاک المسعود سو سیرتله مو صوف اولدیغندن
خلفک حریمه تعرض و (ازا) نامنده بر قراده واسطه سیله
اهالیندن بر طاقم محدرات نسوانی اضلاله نشیت ایلدیکنکدن اهالی
علیهنه قیام و او صرده مصدر دن دیار شرقیه به کلک اوزره
بولنان ملوک ایوبیه دن ملک کلامه کیندرک ملک المسودک ازاله سی
استرخام ایلدی . ملک الکامل ابن الملک العادل کلوب بالحاضره
دیاربکرکی ضبط ایله حکومتی اوغلی ملک الصالح نجم الدین اعطا
ایتمکله دولت ارتقیکنک (سقبانیه) شعبسی منقرض اولدی .
ملک المسود محسوده وفات ایتندر .
دیاربکرده بولنان مسعودیه مدرسه سی ملک المسودک جلوسدن
مقدم بنا ایلدیکی ایلدی .
ملک مشارالیهک اواخر حکومتده تاتار دیاربکر حوالیسند هجوم
و مظالم عظیمه ارتکاب ایتکله اون بشیک قدر اهالی مقول
ویجه خانانلر خراب اولدی .

-۱۰-

دولت ارتقیکنک ایلقازیه شعبسی

(۴۹۸ - ۸۱۲)

(امیر نجم الدین ایلقازی ابن امیر ارق) سنه مذکورده ماردینده

ایغازی بودن صکره دیارگری ضبط ایتک مقصدیله شامدن
 چوقی ریشتم نام محله کلده بانه بانه بونان غامده لاک چوغنی
 ایلرو سوق ایدرک پانده از آدم قالسیدی . سلطان محمدک حصده
 والیدی بونان امیر قوشان بن قراچان فرصت بولوب امیر ایغازی بی
 یانه کی جهاتله حبس ایلدی . طنکین بومادردن خبر ایدقه
 حصده مزینتله ایغازینک اطلاقده اصرار ایدی ایسه ده قوشان
 قبول ایدی . لکن قوشانک سلطان محمدن استدیکی عسکرک
 ورودری اری دینغدن و عسکر یانده بویه طمکتیک عسکرکی دها
 مقدم یئندیکی حالده عاص الدن کیده چکنی ملاظه ایتکه
 ایاز یانده رهن قاق شریطه ایبر ایغازینک اطلاقدیمیل ایدیکندن
 ایغازی - بیدن قورتلده نصکره حایه کیدرک اوراچه عساکر
 ترکاچینی جمع و حصده و دله قوشانی محارره ایلدی . و اوغلی
 ایازی بالخیلیص عساکر سلطانیه نیک وریو دندن مقدم مارینه
 عودت ایدی .

حلب حکمداری ملک رضوانک وفاتندن صکره اوغلی الب ارسلان
 اتابک اولان اوغلی خاندهنک استبدادی و الب ارسلانک وفاتله برینه
 قام اولان قوشانی سلطان شاه دخی انارده بیدندر اولوب
 حکومت اولانک یدنه قالدیچی جهاتله حاصل اولان قنده دلولو
 مقنوا اولمش و سلطان شاهک عدم اقتداردن ناشی اهالی حلب
 باغبار (۵۱۱) سنه سنه سالی امیر ایغازی به تسلیم ایتلدر .

امیر ایغازی اوغلی حسام الدین تیمور طاشی حلبه والی تهمین ایدرک
 مارینه عودت ایلدی :
 (۵۱۲) ده اهل صلیب طائفه سنک شام حوالیسینده کوردر کلری
 تچاوزات اوزرینه طمکتین حایه کیدرک اوصردده حلبده بونان
 امیر ایغازین استمداد ایلدی . امیر ایغازی مارینه عزینتله
 عسکر جمعه چاشور ایکن اهل صلیبک بوک بر اردو جمع
 ایدوب حلب نواحیسینک بعضیلرینی ضبط ایلد کدنصکره حلب
 اوزرینه نول ایدرکلرینی ایغازی خبر ایدقه مارین و ملحقانده
 سلاح استمال ایدیه بیک اولانردن بکری بیکدن زیاده عسکر
 جمع ایدرکن بشته تاپس و اوزن صاحبی امیر طغان و بنی کلر
 ریسی اسامیدن دخی بالاستمداد بر بولوقوله حایه و جیه ایدی .
 اهل صلیب ایسه ایغازینک کلک اوزره اولدیغی ایشدکلرینه
 اوچ بیک سراری و طقوز بیک یاده ایله در حال انای طریقده بونان
 بعض نقطه لری محافظه ایدرک طریق طارانی جهتله طائفه
 مرقوم ایغازینک کیمسنی منع ایدیه بیوردر لظنده ایدیلر . بونکلده
 برابر کندریسی بول زحمتی چکمانسنی و محاربه ایچون کدولری
 کلک اوزره بواند قلوبی مشر امیر ایغازی به مکتوب دخی باز دیلر .
 اهل صلیبک صعب الورور ظن ایدرکلری طریقدن ایغازی صافه
 ایشبار کی مروره باشلابوب قارشو چقان اهل صلیب ایش اوکنه
 کلان شمس و خاشاکه دوندردیکدن اهل صلیب چکنیه چکنیه
 مضمحل و آت باشی چکمانسنین طریق مذکورک اوتله طرفنه مرور

دخی منع ایدرک شو حال ایله محاصره بر سندهند اولدی . اهالی
 مار دینک تضادفی ایدلکاری مظالم و فلاکت ایشیدن لارک یورکلارینی
 چاکک ایدجهک بر درجده واروب شو فلاکتک طرف طرف
 یابلان حوادث مؤلهسی مالوک متجاوزه نك جکرلرینی اتش تأسفله
 کباب ایدرکدن بشقه مالک العادل مار دین ایشنی تور دکن صکره
 قوت تجاوز کندی ملاکریه انتقال ایدجهک سیده اکلا دقلرندن
 موصل حکمداری نورالدین ارسلان شاه و جزیره قلمه سنده بولنان
 مالوک ساره مالک العادل انا بعدن بشقه تد بر دو شته مدیلر .
 امید سلامت مساوتلرندن بکلان مالوکدن او فکرک انتشاری
 مار دین محصورین و اهابیسی آتش تأسفه القاصو دشمنه دخالتی
 مدار سلامت اتخاذ ایدرک بوبوله دو کلکی عذاکره ایدیلر یوز
 یلدن برو تأسس ایتمش اولان بردونک زمان انقراضی حلول
 ایشدی دیو محصورین کوزلرندن سرشک تأسف ایدوب درون
 قلعهده شو مغلوب لک طنبین انداز جبال اولان فریاد و فغانلرینه
 ملک العادل مرحمت ایددی . شو حال مصیبت اشغال دوام ایتکده
 ایکن ملک الافضل ایله مالک العادل پشده بر وقندن برو یوز
 کوستر مکده کسب استعدا ایدین اختلاف بوضه ده فعلیاتنی کوستر مکده
 باشلا یوب شام حوالیسی تهلمکده یه دوشدی . ملک الافضل طرفندن
 نورالدین ارسلان شاه و سائر مالوک جزیره کناره منه موافقته دعوت
 ایدلر کیدن مالوک مشارالیه هم شونم تشریح مترتبه یه عمومناً اجابت
 کوستروب اتحادک ایتباب ایلدیکی قوت مالوک مشارالیه همی

جسار تلندی . ملک العادل مار دین محاصره سنی اوغلی ملک
 الکامله حواله و کندوسی شامه کتک اوزره میانارقینه عزیمت
 ایددی . ملک العادلک مار دیندن چکلمسنی متعاقب موصل
 حکمداری نورالدین ارسلان شاه (۵۹۵) سنه سی شهر شهبانک
 ایلچی کونی عسکرله دینسری یه عزیمت ایدرک عزامه سی بخار
 حاکی قطب الدین و دیگر عزامه سی جزیره ابن عمر حاکی سنجر شاه
 دخی برر قوتله یانته کلدیلر . مار دین محصورین و اهابیسنه معاونهت
 ایچون شوالک التبحی کونی چله سی برانکده حرزم نام موقعه
 نزول و عسکره مناسب بر بولق ایچون جبالک طرفه طوغری
 بر اسی کشافی فرزمسی سوق ایلدیلر .
 بولرک ووردندن اول مار دین اهابیسنک مضایقه سی ارتق بر درجه
 تشکلفر سایه وارد یغندن محصورین اقوات بومیده محتاج قالدقدن
 بشقه ایچلرند امر اض متوجه دخی تکثر ایدرک کال ضغفدن
 چوغنک ایقده طور منه یله قیوتلری قالمشیدی . امور دولتک
 متصرفی نظام الدین بقش برمدت معینه ظرفده قلمه ترک اولغنی
 اوزره حیالرینی محافظه یه مدار اوله حق ذخیره اعطاسنه مساعد
 اولغنی ملک الکاملدن رجا ایلدی . بر صورت قبول و قرار
 طرفیه توفیق اولدی ایدسه ده ملک الکامل یوم معینه قسر بولره
 دفعه ذخیره کافیه و بر یوب بویه کفایت ایدجهک مقدار ارزاق
 ارسال ایتکده ایدی .
 محصورین غیرت الهیده و ملک الکامل یوم معینک وزودینه انتظار

وملك الكامل ايله عسكركيك ماردينده قالمش اولان اموال و اسيا سنى ضبط ايله تشيقي صدور ايلديلر . نورالدين قطب الدين و خيبر شاه يرلرينه عودت ايدرك ملك الكامل ميفارقيندن حرايه و ملك العادل شامه كندى .

حسام الدين بوق ارسلان حمدان سنى كچوردكن صكره دخی امور دولتي لايقيه ادارهيه قدرت كوسترمه دى . (۵۹۸) سنه .

سند قدر امور دولت نظام الدينك يدانستقلانده قالوب حسام الدين بوق ارسلان او تاريخده فوت اولمدر .

(الملك المنصور ناصر الدين ارتقى ارسلان ابن الملك قطب الدين ابلغازى) برادري حسام الدين بوق ارسلانك وفاتده جانسني اولمش ايسه ده بونك يدنه دخی حكم و استقلاله متعلق برشى اولوبووب حكم و اداره كچاكان نظام الدين بوق ايله بشتاك مملوكى اولو يدنده قالدى .

بونك زماننده ملك العادل اوغلى ملك الاشرف موسى ايله اولزون اولزون منازعه لرى وقوعه لشمدر .

(۶۰۱) تاريخده قدر ماردين حكومتى نظام الدين ايله مملوكيك يدنده و ملك المنصور ناصر الدين هيج حكومته ايلدى . ناصر الدين ايسه خايله متصرف اولديغندن كندوسنك هر درلو تصرفدن محروميت و نظام الدين بوق ايله اولونك امور دولته و عامه اهالى به خليه نفوذلى قلبده بريوك عسكده مشوشه تشكيل ايدوب

اولزه ايكن غيرت الهيه يوم مذكور دن مقدم ظهر ايدرك مملوك مشارالهمسك عسكرك كافيده ايله حزمه كلدكلى خبرى محصورينه و ملك الكامله بالغ اولدى . محصورينه حيات كلكله قلمه يي تسليم ايدميه چكارنى ملك الكامله تبليغ ايلديلر .

ملك الكامل عسكرك حزمه طوغرى كلدكارنى كوروب ماردين ايجنده طيانه چقى اولسه نورالدين و ملوك ساريره به بر درجده يقدور مقاومت ايدميه چكى صهوبت موقعيده ايجندن ايجنه كوستر كنى سراد الهى ملك الكاملك انهر زمانه تعلق ايش اولديغندن (اذياه القضا عنى البصر) مدلولجه اوراسنى دوروشك سزى عسكركله مارديندن چقوب مهاجره طوغرى مقابله به سرعست كوستردى . نورالدين و ملوك سارونك عسكركلى ايسه كتابت اولزه و انديغندن ارالنده وقوعه اولان قاتلى نهار به ده ملك الكاتك عسكركى مشهورم و بريشان و ماردين جهلند طوغرى كيرزان اولدى .

حالبو كد قطب الدينك عسكركى دها مقدم ماردينه كوروب شهري تحت بافظه به المش اولديغندن ملك الكاتك عسكركى خفائله چيله صعوده چالشور ايكن قطب الدينك عسكركى او كدن نورالدينك عسكركى ارقددن يتسوب جهه سنى اسير ايلديلر . ملك الكامل ميفارقينه طوغرى قاچدى .

احمال و اتقالدن بدلنده هر نه و ارايسه ماردينده قالدغندن اهالى ماردين و محصورين فلانندن خلاص اولوب حسام الدين بوق و نظام الدين بوق محصورين ساره ايله قلمه دن زول

شو عقده نفس بنفس قایتی تضییق و راحتنی سلب ایتمکده ایلدی . تاریخ مذکورده نظام الدین بقتک خسته نسبی جهتله ملک ناصرالدین عبادت ایچون یانده عزیمت و خروجنده اولویبه تصادف ایتمدیکندن دروننده مضر اولان کین گتم اولنده به جوق درجده قیابوب ایواو کوزینه برافعی ء هلاهل فشان کبی کوزننگله درحال مجاقله اولویبوی ضرب و قتل ایدرک مناع استقلالانک غاصبیری اولان ایکی شخصک بریستی اورطه دن قالدردی . منعاقباً نظام الدین بقتک یانده حدودتله ایلده اولروب باشلربی نسلع و مغلوب نشودلری اولانلرک محضرزینه تعرض ایلدی .

زمام حکومتی یه اقتدارینه اوب (۶۳۲) سنده سنه قدر مانع و مزاحجه تصادفی ایتمکدین مارنیده استقلال تام ایله حکمفرما و امو تارنیشنده طایریم داربقیا اولانگله بناکرده سی اولان ذات الثمانین مدرسه سنده دفن ایلدی .

مشارالیه مدرسه مذکوریه سیکسان حجره اولان اوزره بنا ایلدی کیبى مارنینه درت ساعت مسافده واقع قوجحصارده دخی ایکی منارهلی مصنع برجامع و یانده بر مدرسه و حوزم قریه سنده دیگر بر مدرسه بنا ایتمشدر . جامع مذکورک شمسی رقبه سیله منارهلری موجود ایلده صکرلری قوجحصار خراب اولوب بر کوچک قریه درجده سنه تنزل ایلدیکندن جامع دخی خرابه یوز طوش و مدرسه لک ایلکسیله خراب اولمشدر .

(الملك السعيد نجم الدين ابن الملك المنصور ناصر الدين) پدینک وفاتده مارنینه جانشینی اولدی . هلاکو بغدادی استیلا ایتدکن صکره بو حوالی به کلهرک دیار بکره والی تعیین ایتدیکی اوغلی بشموت التیوز الی سکر تارنیشنده میافارقینی ضابط ایتدکن صکره یاسنک امریله مارنیزک تسخیرینه قیام ایتدی . ملک السعید قلمدی . قیابوب بشموت محاصره بی تشدید ایلدی . ملک مشارالیه اثای محاصره ده وفات و اوغلی امیر مظفر قرا ارسلان هلاکوبه دخانت ایتکله هلاک و طرفندن مارن دین حکومتی قرا ارسلانه اعطا اولانسی .

(الملك المنقر قرا ارسلان ابن الملك السعيد نجم الدين) هلاکوبنک امریله مارنینه حاکم اولوب (۶۹۱) ده وفات ایتمشدر .

قرا ارسلانین صکره ملاردین طایکی اولان اوغلی (شمس الدین دارد) جلوسدن برسنه طقوز آومر ورنده وانک برینه کین برادری (الملك المنصور نجم الدين) التیوز طقسان اوچده وفات ایلدی .

ملك المنصور نجم الدين صکره اوغلی (ابن الملك العادل عماد الدين علی) مارنینه جالس سربر حکومت اوردینگک اون اوغلی کونی فوت اولمشدر .

عمادالیه خلف اولان برادری (الملك الصالح شمس الدين محمود) یلی یوز قرق و اوغلی خلفی (الملك المنقر دارد) بیوزنیمش صکره وفات ایتدی .

داوددن صکره اوغلی (الملك الطاهر نسبی) ماردین حکمداری
 اولدی .
 (۷۹۶) ده تیمور اوروقه طرفلرینی قبضه نسیخه کورد کدن صکره
 ماردینی استیلا ایچون دینسری به رکن خیام مضرت ایلد کده ملک
 عیسی برطاق کر اقیبت هر ایا ایلله حضور تور: بهد ساری ضراعت
 اولدیغندن تیمور خدمت اکسایسه عیساو: تطیف ایتدی . ملک
 عیساو: بو معامله سی تیمور بلیه سنی حسن سورتله دا نره مملکتدن
 دفع ایتک و تیمورک امر معامله سی عیساوگ اغزیه بال خیالوب نسل
 حکومتنی قطع ایتک ایچون ایلدی . تیمور حکومت ینه عهد سنده
 قالی اوزر ماردین قلعه سنک کادوسته نسلینی ملک عیساو به لسان
 دانوا زانه ایله تکلیف ایلدی . ملک عیسی « بن هر دروا امر بکره
 مطیم . لکن مملکت و قلعه نسلی اعال به نادره دیدیکدن
 تیمور عیساوی محبوساً سلطانیله ارسال و قلعه نیک محاصره سنده
 ارا نه استعمال ایتدی . ملک عیسی تیمورک یانه کیده چکی وقت
 تیمور ماردین حوالیسته مدیت مدیده قلاه ینه جغتدن بخله کندوسی
 عدوت ایلدیمن ایسه اسباب مقارمت شو اولجیده قدر قلعه یی
 محافظده شان ایتلرینی مأمورلرینه و اهلانک ایلرو کلورلرینه تنبه
 و توصیه ایتیدی . مغالی وحشت افزا عوم اولان تیمورکی
 برسر جتسه اطاعتدن ایسه محمولونی اهالی کوزلرینه الوب قلعه یه
 تخصص ایتیلر . تیمور ماردین قلعه سنی نیت محاصره یه الی .
 محصورین فوق الهاده منات کورستدیلر .

تیمورک عسکری ماردینه کیوب شهرک اکثر ایله سنی تخریب و قلعه
 خارجنده الرینه کینلری اعدام ایلدیلر . لکن قلعه قلاع
 طیبیددن معدود و هر طرفی صلابتی قیا اولدیغندن منجیق ایله
 هدی محال و هجوم ایله ضبط عظیم الاحتمال اولغنه محصورینک
 زاد و نخباری دو کینجه به قدر محاصره بی اوز تمقدن بشقه صورتله
 فسخی ممکن دکل ایلدی . بوده مدت طولیه به محتاج بواندیغندن
 جهاب کبرلک افکارینی ترویجه درام ایلدن تیمورک بر قلعه ایچون زمان
 مدید افاته ایله بیه چکی محصورینک معلوملری اولغنه قلعه یی
 تسلیم ایتماکده ثبات ایتیلر .
 تیمور قلعه خارجه کورستدیک هیبت و سطوت عسکر یه دن
 برسی استفاده ایلدی . تیمورک اوله از وقته قلعه یی الیه چغنی
 آکلادینگی کبی قتمش خانک سروان طرفه تعرض ایلدی کی خبریه
 الدیغندن ماردین قلعه سنی ضابط افکارله وقت غائب ایتک
 ملا حظه سنه الوریوب محاصره بی ترک ایتکه بهانه اراکن
 ارغلی شاه رخک سلطانیله بر پسرکی دنیا یه کله یکی مژده سنی
 الوب بو سررشته بی نعم النصادف اتخاذا یله بشارتک محل ورودی
 ماردین شهری اولندن نشی - نبدیانک باشی صدقه سی اولق
 اوزره ماردین اهلایسی حفته تنفر عمومی اعلان و ملک عیساوگ
 اطلاقنی فرمان ایلدی . وسنه مذکوره جهادی الاخره سنک
 یکریمی اوچجی کونی عسکرینی الوب الانساع طرفه طوغری
 حرکت ایتدی .

(امیر جهتی) نام‌ذاته ویره‌شیدی . امیر جهتی زیور تاربخ‌نارنده وفات ایتکلده اوغلی امیر محمد چانشینی اولدی .

(۵۱۲) تاربخ‌ننده امیر ارتقک حنفیدی بلك بن بهرام امیر محمد یندن خرپوتی اخذ ایندوب بلك تاربخ وفاتی اولان (۵۱۹) سنه . سننده شهر مذکور دولت ارتقیدنك حنفیكیف شهبه‌سنه انتقال ایتشیدی .

(۵۸۱) ده نورالدین محمود بن قرا ارسلان وفات و برینه کوجوک اوغلی قطب‌الدین جلوس ایدیکندن (سهمانیه) شعبه‌سنده کوسترادبکی اوزره سلطان صلاح‌اندیک خدمت عسکر یه‌سنده بولنان بیوک اوغلی (عمادالدین) پدربنک مسندی تخصیله موفقی اوله مدیقتدن کیدرک خرپوتی ضبط ایلدی .

(۶۰۱) نه عمادالدین فوت اولغانه برینه اوغلی نظام‌الدین قائم اولدی . عمیدی بولنان دیاربکر حکمداری ملک محمود سنه مذکور شهر شعباننده خرپوتی محاصره ایلدی ایدده صامضاد حاکی ملک الافضل البی بیگ سواری ایله نظام‌الدینه ماورتنه کلدیکندن ملک محمود (بحیره سهنین) دیتلان خرپوت کولته طوغری چکابوب کولک جهت جنه بیه‌سندن دیاربکره طوغری اولان محلاملک محمودک و جهت نه ایلدن اوتسی نظام‌الدینک ینده قالشیدی . مؤخرأ ملک محمود خرپوتی ضبط و عجراده سی (ازاهیم بن ابی بکر بن قرا ارسلان)ه توجه ایلدی .

ابراهمک و فاتیده اوغلی (عزالدین خضر) خرپوت حکومتی ضبط ایتکله (۶۲۲) ده فوت و برینه اوغلی (نورالدین ارتق شاه) قائم اولدی . کرک ارتق شاهک و کرک پدیری عجرالدینک مدیر دولتاری (معین‌الدین عبد الرحمن) ایدی .

(۶۳۰) تاربخ‌ننه قدر خرپوت حکومتی نورالدین ارتق شاهک یندنه قالدی حالده اوتاربخ‌ننده طرک ابوبیهدن حاکمیداری ملک انانقر ایتلا ایش و (۶۳۳) ده ماوک سلجوقیدن پادشاه بلاد روم کیتباد ضبط الطندر : (۶۵۶) ده هلاکونک یندنه کیمتکده (۷۴۲) ده شیخ حسن چوبانی و (۷۷۷) ده قره قونیلر و (۸۰۰) تاربخ‌ننده اقی قیونیلر ضبط ایلوب (۹۱۱) ده یناه اسماعیل و (۹۲۱) ده یاوز سلیمان سلیم خان خضر تلی ضبط ایلدیلر . تفصیلی تاریخ عمومی دیاربکره چقدر ان شاء الله لی .

- ۱۲ -

جزیره و دیاربکر دارنده حکومت ایلدن بلوک ابوبیته

- ۶۵۸ - ۵۷۲ -

(الملك المادل سيف الدين ابو بكر محمد) سلطان صلاح‌الدین یوسفک برادریدر . سلطان مشارالیه (۵۷۲) ده بلاد جزیره دن ادرقه و حران و جهر و میانقرقین حکومتلری ملک العادله ویره‌شیدی . (۵۷۸) ده سلطانک بشام طرفلریندن عتیق جهته برنده ملک العادلی قائم مقام تعیین ایلوب ملک المادل اهل صلیبک

(الملك الكامل محمد بن الملك الظفر شهاب الدين) پدريك وفاتده
 ميافارقين حاكي اولشدر . (٦٥٦) ده هلاكو ديار بكر حواله يني
 ضبط ايله اوغلي يشموني عسكرله ميافارقينك تسخيرينه كوندردي .
 قلمه ننگ تسليمي تكليف اولندقدنه اسباب مقاومتي محو اولدجه
 ميافارقينك بر طاشني بيله وريمه جيكي جوابني ورمكاه يشموني
 عسكار كيره استصحاب و كيدريك ميافارقيني محاصره ايلدي .
 محاصره ايكي سسنه تمتد اولوب ميافارقينده ي محاربله شهيد
 اولدبلر . ذخاير دوكندي . ملك الكاملك اسباب مقاومتي محو
 و مضحعل اولغله يشموني (٦٥٨) ده ميافارقيني ضبط و ملك الكامل
 اسير ايلدكده نصيب كره درون شهرده بوئسان اهالي ني سوو امر
 چو جوقلره وارنجيه به قدر اعدام و ايله دن اثر قابله جيكي درجه ده
 شهرني تخريب ايله باربر ملك الكاملي مقيداً هلاكو به كوندردي .
 هلاكو ملك الكاملك پارچه پارچه اتني كيدروب اغزينه وضع
 ايتدردي . ملك الكامل شو عذاب اليم ايجنده شهيد اولشدر .
 رحمة الله عليه .
 (الملك الصالح نجم الدين ايوب ابن الملك الكامل ابن الملك امداد)
 پدري طرفدن (٦٢٩) ده ديار بكر و حسنكيف حكومتنه تعيين
 اولندي . (٦٣٦) ده دمشق و مصر مقصديه كيدريك يرينه
 اوغلي الملك العظيم تورانشاهي ديار بكر و حسنكيف حكومتنه
 تعيين ايلدي .
 (الملك العظيم نورانشاه) التيه زقزوقي يدي به قدر ديار بكر و حسنكيف

حكايي محاصره لاندده عسكربله بالور و ديوك خند ملر دود ايلدي .
 سلطمان صلاح الدينك وفاتده اوغلي ملك العزيز بر عثمان تخت سلطنت
 مهصره جلوس ايدوب ملك العادل جزيره طرفند عودت ايلدكدن
 صكره ملك العزيزك معاوتله شامي ملك الافضل خيلع اولغله يرينه
 ايلدي . (٥٩٥) ده سلطمان مهصر ملك الافضل خيلع اولغله يرينه
 ملك العادل اجلاس ايلدي . (٦١٥) ده اهل صايب ايله حرب
 ايجون دمشق قريب غايقين نام محله كلدكده فوت اولشدر .
 (الملك الاشرف ابو الفتح مظفر الدين موسي ابن ملك العادل) پدري
 ملك العادل (٥٩٥) ده سلطنت مهصره نائل اولدقدن يلدكي حران
 و جبهه حكومتلريني بوكا و ير مشدي . (٦٠٧) ده خابور و سائر
 بلاد جزيره يي و (٦١٦) ده نصيبني و (٦٢٥) ده شامي ضبط ايلدي .
 (٦٢٧) ده علاء الدين كيقاده بالاتفقني بصي جن نام محمله بالجاربه
 جلال الدين خوارزمي يي بوزديلر . (٦٣٥) ده دمشقده وفات
 ايلدي .
 (الملك الاوحد نجم الدين ايوب ابن ملك العادل) ملك الاشرفك
 برادردير . ملك العادل شامي ضبط ايلدكده ميافارقين حكومتني
 ملك الاوحد و ير مشدي . (٦٣٣) ده فوت اولدي .
 (الملك الظفر شهاب الدين غازي ابن الملك العادل) پدري طرفدن
 سرودج واروقده حكومتلرينه و خوشرا ميافارقينه نائل اولوب صكره
 خوارزميلرله اتفقا ايلدكدن حاصراي ملك النصور ايله
 خابورده بالجاربه منهرتم و (٦٤٢) سنه سنه فوت اولدي .

ال جنکین زماننده دیار بکر و جزیره و قوعانی

(۶۵۶ - ۷۳۹)

ذکر اولندی بی اوزره هلاک و دیار بکرى ضبط ایلدی بکی تاریخ که
(۶۵۶) سنه سیدر اوتاریخنده اوغلی یسئرت میزانی دیار بکره

والی تعیین ایشیدیری .

(۶۶۳) ده ارزنجانده کیدر لک یسئوتی ارزنجان ولایتی والیکنه
نقل ایشکده دیار بکر و دیار ریبه بی بر داتره انخاژ و کرسیسی
میران اولوق ایزره (اقیم دیار بکر) تسیجید لدرک والیکنه امیر

(۶۸۳) تاریخنه قدر امیر توران دیار بکر وایلیکنده قابوب او تاریخنده
ارغون خانک وزیر یهودی سعنا دوله لک فرندانسی (۱) دیار بکر
والیراکنه تعیین قلدنی .

(۶۹۰) سنه سننده دیار بکر ولایتک مناسب بر ذات واسطه سیاه
اداره سی ماردین حکمداری قطب الدین یغمازی به جواله اولمشدر .

(۶۹۴) ده ممالک ابراینده (چاو) نامیه قائده قندیه اعمال
ایلدی بکی کبی دیار بکر ده دخی جاو خانه تأسیس قلمش ایسه ده

(۱) استنی بوله دم

حکومته قالدوب اوتاریخنده سلطنت عصر کدر سنه انتقال ایشکده
عزیمت و دیار بکر و حسن کتیف حکومته بی اوغلی ملک الوخنده
اعضا ایلدی .

(الذک الموحده عباده) تاریخ مذکورده دیار بکر و حسن کتیف
حکومته نایل اولوب (۶۵۶) ده هلاک و لک دیار بکره والی تعیین
ایشیدیری اوغلی یسئرتله حربه ایدرکن مشول اراسی .

ملک الا و حده و فاندنه اوغلی (ملک انعامل محمد) فرار و ماردین
اعمالدن صاور و طرفلرنده اختمنا ایشیدی . برار وقت کچد کده

اهالیکن موافقتله حسن کتیفی ضبط ایلدی . وفاندنه اوغلی (مالک
العادل محمد الدین) و انکده وفاندنه اوغلی شهاب الدین و بعده

(ملک الصالح ابوبکر) و بعده (فخر الدین سلیمان) حده کتیفه ساکم
اولوب فخر الدین (۷۳۱) د فوت و برینه اوغلی (ملک محمد) قائم
اولدی . انک وفاندنه حسن کتیفی ضبط ایدن اوغلی ملک ابوال

(۷۸۱) ده فوت و برینه اوغلی و خانی ملک اشرف ساکم حسن کتیف
اولشیدی . (۷۹۶) ده تور ماردین سولایسنه کلاکله ملک اشرف
تیموره دخالت ایشیدیرکن برنده ابقا ایلدی .

ملک اشرف دن صکره برنه کچن اوغلی (ملک خلیل) سکر یوزاوتوز
ایکینده وفات ایلدی . برینه اوغلی ابکچی (ملک ذلیل) کیدی .

اقی قورنلی اوزون حسن توسع ملک ایدرکن ائنده حسن کتیفی
بالحصارده ضبط ایشیدیرکن افراسندن بریسی ملک خلیلی قتل ایشکده
حسن کتیف اقی قیونلیلره انتقال ایلدی .

نداوی عتینده مرکز دوانده ظهور این منازعه اوزرینه قائمه مذکوره افو ایدادی .

دیاربکر حکومتی سنه مذکوردهن (۸۱۶) تاریخنه قدر مار دین حکمرانری واسطه سیه اداره اواندی . سنه مذکورهده (ابوسهید بهادرخان) طرفدن دیاربکر ولایتی والبلکنه (امیر ارنجین) تعیین قلمشدر .

(۷۱۸) ده مغول امر اسندن قورمش و نعمت و ایندوف نام قزوات تیار بکر والیسی امیر ارنجین ایله الاتقانی ابوسهیدخان علیه قیام و دیاربکر حوالیسندن جمع ایندکاری عسکرله ادر بیجان حوالیسی یغما ایندکارندن ابو سهید تکباری ایچون سلطانیدهن حرکت ایددی . ایکی عسکر ادر بیجان حدودده بربرله فارسولاشوب امیر ارنجین ایله امر انک چوغی مقبول اولغله منخل اولان دیاربکر ولایتی والبلکنه ابوسهید خانک دایسی امیرعلی پادشاه تعیین ایدادی .

امیر مشارالیه بارگاه خانی ملازمنده قالغله دیاربکرک اوغلارندن مناسب برذاته وکلاتیه اداره ایندیرلسی مار دین حکمرانری الی ملک العادل عمادالدین حواله اولندیفندن ملک مشارالیه اوغلی محمد اناناصری وکیل تعیین اتمشدر .

(۷۳۰) تاریخنده امیرعلی پادشاه بالذات دیاربکره عزیمتله حکومتی یه اداره سنه الدی .

(۷۳۶) ده ابوسهید خان وفات ایدرک حکومت ایران (ارپاخان) انتقال ایندکره خروج داعیهسی تهمنیه ارپاخان امیر محمود شیخ انجوری قتل ایلدیکندن امیر محمود شاهک اوغلی امیر سهود شیخ حسن انجالتینک و امیر شیخ ابواسحق دیاربکر امیری علی پدشاهک یانته فرار ایدیلر . ارپاخانک امر ا حقلرندن کی تجاوتاتی اوزرینه امیرعلی پادشاه بیلدو خانک اوغلی موسی خانی جلوس ایندرومک اوزره دیاربکر ولایتندن طوبلادیغی عسکرله خروج ایدرک ارپاخان دخی تجهیز ایندیکی اردو ایله مقابله سیه یوریدیکدن (۷۳۶) رمضانک اون بدیجی کونی چغتو حدودده تلافی فریقین وقوع بولدی . رشدتلی عمار بهدن صکره ارپاخان برده جمع شملی مکن اوله منده چی صورته بوزلیدیفندن کندوسی بر طرفه و جهیمتک هر بری بر طرفه فرار اتمکله ارپاخان بالتهقیب طوتدر بلور اعدام و موسی خان تخت سلطنته اجلاس ایدادی .

موسی خانک جلوسندن صکره زمام سلطنت ایران دیاربکر امیری علی پادشاهک یه استقلانده قالدیفندن دیاربکر والبلکنه تعیین اولمش اولان خابجی طغنا دیاربکرک کاخه کدوب روم ولایتی والیسی امیر شیخ حسن انجالتی بی موسی خان و امیر علی پادشاه علیه لرینه قیام ایندردی . شیخ حسن احفاده لاکون محمدخان بن یوقتلغی جلوس ایندرومک اوزره عسکرله ادر بیجانه طوغری حرکت ایدوب موسی خان و امیرعلی پادشاه بر قوه جنودیه ایله انزله فارسو چقلیلر . سنه مذکوره ذی الحجه سنه کونی کونی

قاچوب انلی راهده شیخ حسن ایطغانی به منعلق برره اوغراد قه
تخریب و یغما ایدر که کوره کاخه طوغوری کندیلر .

(۷۵۹) تارینغه قدر شیخ حسن ایطغانی فوت اولدقن صکره
اوغلی و خان سلطان اویس طرفندن ملک ایلكانی دیار بکر ولایتی
والیکنده دوم ایتمش اولدیغی خالده سنه مذکورده قاضی محی
الدین برد عینک تشویقیله پادشاه دشت قتیقانی جان بردی بک خان
اذر بیجان طرفلرینه تجاویز ایدرک سلطان اویسک مدافعه سیه
تحتوانه کندی ایسه ده سلطان اویسک بغداده عوردندن صکره
اذر بخاندن دیار بکر کهنه های حد دوینه قدر تتر اولان بلادی ضبط
ایله قزلباشی اخی جوقی بکه وردی . (۷۶۱) ده سلطان اویس
عسکرله هجوم ایدرک اخی جوقی بکی قتل ایدرکدن صکره دیار بکر
و موصل بلادینی اق قیونلی عشیرتی ربیسی طوری علی بکه توجه
ایلدی .

(۷۶۵) ده موصلی قزه قیونلی ربیسی بیرام خواجه ضبط ایدرکدن
دیار بکر ولایتی (۷۷۷) سنه سنه قدر طوری علی بک بیدنده قاوب
اوتار یخده دیار بکر دخی قزه قیونلی بدینیم کچمشدر .

قزه قیونلی حکومتی زماننده دیار بکر وقعاتی

(۷۷۷ - ۸۰۰)

(قزه قیونلی) عشیرتی ترکان طاشقنده سنندن بر عشیرت اووب

الاطاخ جوارنده ایکنی عسکر عمار به ایدرک موسی خان منورما
فرار و امیر علی پادشاه مقتولا وفات ایدرکندن محمد خان جلوس
ایلدی .

بووندن صکره خانان و اخره ایران ارازلده ظهر ر ایدن اختلافات
و منازعات بر برینی ولی ایتمش اولدینده شیخ حسن ایطغانی
(۷۳۹) تار یخده بغداد و موصل و دیار بکر داور لرینی کاملاً
ضبط ایدرک بغدادده استقلاتی اعلان ایلدی .

النجانیه حکومتی بدایتندن قزه قیونلرک ضبطنده قدر
دیار بکر وقعاتی

(۷۳۹ - ۷۷۷)

شیخ حسنک دیار بکر ایستلاسنده دیار بکر والیکنده اوغلی ملک
ایلكانی بی تعیین ایتشد .

(۷۴۲) ده شیخ حسن ایطغانی پادشاه ایران سلیمان خان ایله عمار به
ایدرک منورم اولدینندن امره ارازلندن شیخ حسن چوبانی
سلیمان خان ایله برلکه عسکرله دیار بکر حوالیسنده هجوم و بعض
محاربه یغما ایتدکن صکره بغداده طوغوری اقبین صالدیلر .

شیخ حسن ایطغانی امیر جعفر و قزه حسنی بر جهت عسکر به ایله
مقابله به کوندروب بالتعاریبه سلیمان خانک عسکر کی منورم و بریشان
اولغاه سلیمان خان دیار بکره و شیخ حسن چوبانی رومه طوغوری

سلطان احمد خلیلاری بی مرجع الخاذا ایدور ایدی (۷۹۵) ده
امیر تیمور بغداد حوالیسنه کلدرک سلطان احمدی و قره بوسف
قهر و شکرینه نامور ایدرکی اوغلی معزالدین میرزا عمر عسکرله
هیوم ایلدکه قره بوسفی قاچر دیمی جهته قره بوسف سلطان
احمدله بار نملک مصریه کدیبلر سلطان مصر باشنه بر تیمور
یتله سی اچسامق اوزره بولری التزام ایتموب تیمور بغداد
حوالیسندن چکلده کده سلطان احمد بغداده قره بوسف دیار بکر
حوالیسنه عودت ایشلرایدی . تیمور بنه بغداد حوالیسنه
کلدی صوره سلطان احمد قره بوسف سلطان بلدرم بلزید
خان حضرت تونریک یانلرینه فرار ایتکلده سلطان مشارالیه اله تیمور
میانلرله ظهور ایدن انقره و قهه مؤلدسی بونلرک یوزلرندن
حدوث ایلدی .

تیمور (۸۰۰) تاریخده دیار بکر حکومتی اقی قونلی ریشی
ایلرک عثمان بکه وردیکندن دیار بکر جه قره قونلی حکومتی زائل
اوادی .

-۱۶-

دیار بکرده اقی قونلی حکومتک بدایت تشکیلدن دولت علیله
عثمانیه تک ضابطی زمانه قدر وقایع تاریخیه

(۸۰۰ - ۹۲۱)

(اقی قونلی) طایفه سی ترکان قبائلدندر . سخاقلارنده یانف قیون

ترکستانده ساکن ایدیلر . براققرنده قاره قیون رسم ایتکرلرندن
بونام ایشهرت ویرمشلردر .

طایفه مذکورده ترکستانده بارینه مدقلرندن ریشلری بیرام خواجه
میتیه اخیریجان حوالیسنه نقل ایشلرایدی . سلاطین ایلخانیه دن
سلطان اویس زمانده موصل حوالیسنه کلدرک اوزاری ضابط
ایدیلر . سلطان اویس (۷۲۷) تاریخده عسکرله اوزرلرینه
کلده کده بیرام خواجه عشیرتیه برابر هوش حوالیسنه فرار ایدی .
سلطان اویس بانتقیب تکبیل ایتیددی .

بیرام خواجه اوارا اقی قوت اولوب عشیرتک ریاستی برادری قره
محمد ایشغال ایلدیکندن قره محمد بنه قره بونلی اوغلی قونلی بالاستیجاب
عودتله موصل حوالیسنی بداسیلاسنه الیدی . اولوقت سلطنت
ایلخانیه ده بونان سلطان حسین ابن سلطان اویس عسکرله اوزرینه
کیدوب حرب ایله جهکی صوره سنوی بکر می بک قیون ویرکو
ویرمک شرطیه یینلرنده مصالحه منقده اولمش و (۷۷۷) سنه سنده
سلطان مشارالیه طرفدن دیار بکر و موصل حکومتلری قره محمد
توجه ایدلشیدی . (۷۸۵) ده قره محمد فات و منندی اوغلی
قره بوسف ایشغال ایلدی .

قره بوسف دیار بکر و موصل حکومتلریله قناعت ایتموب ارمیه
قطعه سنک جهت غربیه سنده واقع ممالکی دخی کاملاً بداسیلا
ایدیغندن توسیع ملک ایشغالیه ایشغال و سلاطین ایلخانیه دن

صورتی رسم ابتکارند بنام ابله شهرت و بر منسلبر . ارغوشان
 زمانده ترکستاندن هجرتله دیاربکر و موصل حوالیسته کادیلر
 برنجی ریشلری طورعلی کدر . نسبی اغوز خانه منتهی اولور
 اغوز خاٹک احفادی و علی بکک اجدادی اراننده یاندر ناهله
 موسوم بزئات بولند یهندن علی بکک خاندانده یاندر بدخی دینلری
 (علی بک) دیاربکر و حوالیسنده حکومت ایدرکن (۷۷۷) ده سلطان
 حسین ایلخانی دیاربکر و موصل حکومتی قره قیزلی ریشی قره محمد
 ویردیکدن دیاربکر و موصل ملحقاندن بعض نواحی علی بکک
 بد استیلاسنده قالندی .

علی بکک وفاتد اولغلی (فخرالدین قطلی بک) انکده وفاتد اولغلی
 (احمد بک) اقی قیزلی ریشی ارالی . لکن فخرالدین بکک
 دیگر اولغلی قره ایلوک عثمان بهالالدین بکک شجاعت و بسالتی
 کیدوسنی اقی قیزلی طایفه سنجه وقع و حیثیتده برادری احمد بکک
 مرشح کوستردیکی جهته احمد بک عثمان بکک اعتبارینی چکده
 مدیکدن حقدده بیوک بیوک حقتار تار اتمکده یانلادی . عثمان بک
 منتر آ قرنداشندن ارباب کدوسنه اتباع ایدنلره برار سیواس
 حکمدراری قاضی برهان الدینک یانده عزت ایدی . قاضی برهان
 الدینه مخالفتله قیصر یه قده سنه قیانتس اولان شیخ مؤید عثمان
 بکک وساطتله دخالت ایش اولدیغی حالده برهان الدین ووردیکی
 امانک خلافتده اولورقی شیخ مؤیدی قتل ایدرکندن عثمان بکک حاجی
 سقیلوب یاننده قی شاهانکده دیوریکو یه کندی . برهان الدین

شو معامله دن حدت نوب عسکرله اوزرینه هجوم ایدی ایسده
 محاربه ده عثمان بک غالب و برهان الدین مقتول اولغله بلادیک
 جوغی عثمان بکک بد استیلاسنه کچدی . عثمان بک سیواسکده
 تسخیرینی امل ایش اولدیغی حالده شو اوزر سی یلدرم یازید
 خان حضرت تریک مغلوملری سلیمان چایینک سیواس محاصره سنه
 تصادفی ایدوب مقارومت ایدمه چکنی آکلادیندن اوزنجان
 طرفنه چکادی .

از بر مدت کچر کمزورتور او حدوده کلکلداکا انساب و محاربه لره
 بسات و معاونت اظهار ایلدیکندن (۸۰۰) سنه سنده مکافه
 نیور چایندن ال تمغالی غومان ابله دیاربکر حکومتی عثمان بکک
 قوجیه اولندی .

عثمان بک (۸۱۴) تار یخنده عسکرله مار دینی محاصره ایلدی ایسده
 ملاریک ارتقیه یخنده کوستردیکی اوزره موفق اولدی .
 (۸۳۷) تار یخنده سلطان مصر ملک لاشرف برسبای دیاربکری
 دسکرله محاصره ایدرک خطبه و سکده نهند اولق اوزره عثمان بکک
 عقد مصالحه ایلدی .

(۸۳۸) سنه سنده عثمان بک فوت اولوب اولغلی علی بک برینه
 اولور دی .
 (علی بک) دیاربکر حکومتی ضبط ایدرک نصرکده علی بنه قیام
 ایدن قرنداشی جزیه بکک مصیباتی ازاله ایچون خاوجده شکلاته

بلكه اتفاق و حسن بك عليه بنده اسباب قیامی تدارك تشبث ایلدی .
 حسن بك اور فدیہ طوغری جرگه ایکیسیده ماردینه قاچدی .
 جهانگیر بالرفعات قدم خلاف اوزره قیام ایدرک آسدرک اطرافنده
 صار قندیلقتدره . و لشم ایسهده عر حر کتیده و الدهلرک چارچابله
 حسن بک عفرینه مظهر اولندیر .
 (۸۶۱) ده جهانگیر میرزا قره قونلی جهانشاهدن استمداد
 ایلدیکدن جهانشاهک رستم بک قوماندنسیله کوندردیکی عسکر
 دیار بکره تقریب ایلدکنده حسن بک بالمقاله رستم بک عسکرینی
 تارمار و کدوسنی اسیر ایلدکره قیونلرک برقاچو زینی اولسودی .
 جهانگیر میرزاک خاندانترینه دسمن اولان قره قیونلی به دشمنانی
 حسن بکی دلخون ایلش اولدیغی حالده والده سنه اولان رعایتی
 حدتنه مدافعه کوسرور ایلدی .
 (۸۶۴) ده ایوبیه دولتمک حسن بک شریف شهبوسی یندن حسن بکینی
 ضبط ایلد اوغلی خلیل الله میرزایه وردی (۸۷۱) ده کرجهستان
 قرالتمک یندن کی اسرای املامیدینی قومه جبریه ایله قورتادوب
 چاقور قلعهدهنی و دیار بکره دوندکنصکره دائره ملکنکه جوار
 سار بهمن قلاع و بقاعیده تسخیر ایلدی .
 اوسره ده باقیقی سلطان محمدخان حضرت نلری طریزونی تضحیق
 ایدیه بور ایلدی . طریزون کندوسنک خرجه کندی اولدیندن
 بحثله آفید یورلسینی حسن بک لرط ایلدی ایسه ده اصغیا یوز ایلدی .

تصادف و جزیه ک علی بکی تضحیق ایدرکندن مصر دن الاستمداد
 جلب اولان عسکرله جزیه بک طرد اولندی ایسه ده مصر سلطانی
 ملک الاشرف بر سببک اوراق و قاتی مصر عسکر بک کبرویه
 چاغرسنی اجاب ایتکله عسکر دوندکنصکره جزیه بک نه ایاقلاوب
 قیام وتلی بکی طرد ایله ملکنکی ضبط ایلدی . علی بک مصره فرار
 ایلدیک اوغلی جهانگیر میرزا جزیه بکک ائندن بعض محلامی نزع
 ایلدیکندن ایکیسی بر برله اوغرا شوب طوررکن مصر دن عودت
 ایلن علی بک ائناى راهده و جزیه بک متعاقبا دیار بکره فوت اولغله
 جهانگیر میرزا دیار بکره مسند نشین حکومت اولدی (۸۴۸)
 (۸۵۰) ده جهانگیر میرزا (اداره حکومتی تنظیمه چالشیدنی صورهده
 برادری اوزون حسن بکله ارا رینه منافرت دوندیکندن حسن
 بک جهانگیر میرزادن مفارقتله تقرد و ارزنجابنده قلیج ارسلان
 اوزر یته بوروب ارزنجانی و بومه کردستانک بعض بلادینی ضبط
 ایلدی . بوراق جهانگیر میرزا دیار بکره خالی براشوب قره چه
 طاغده کی یایلايه کشیدی . حسن بک عسکرله بغند یار بکره
 صوقلوب شهری ضبط ایلدیکنی جهانگیر میرزا خبرالده فرار
 و کیدرک ماردینی استیلا ایلدی . دیار بکر و بلخانی حسن بک
 بنده قالدی (۸۵۵)
 (امیر کبیر بو انصر حسن بک) برادری جهانگیر میرزاک متامنی
 ضبط ایله آمد شهر نده مسند نشین حکومت اولدکنصکره جهانگیر
 میرزا ماردیندن اور فدییه کیدرک اوراده بولنان برادری اویس

ابوسوسن خان - مدین شروانده واقع محمود اباده کلده که حسن بک قوه عسکره الله عراقی وخراسان بولارینی مضبوط واطرافدن ذخایرک طریقی ووردینی سدایلدیرک ابوسوسن خان ممتدده کی جهیت عظیمه تک اداره سنی تطبیق ایلی ویرشی . حسن بک قوه عسکره الله عظیمه سی محاربلرین قوتلرینه نسبت قبول ایده میه جگه درجه ده از ایکن بقصد قوتلرین هجرتونه قادر و یخار لرلی منجمل و ابوسوسن خان حسن بک اوغلی نزل میرزا یدنده اسیر اولدی . حسن بک ابوسوسن خانی سمرقنده عاده اتک استیمی ایسه ده مقیدلر بریدیکی اجوبه مفرورانه اونوداسه بود فیه کی فلاکنی ابوسوسن خان اونودده . مه جفی بعض خیر خواهانی طرفلریندن اخطار اولوغله ابوسوسن خان انعام اولمشده .

حسن بک جهانشاه و ابوسوسن خان کی قوی الاقتدار ایکی پادشاهی یوناه قلدنص کره صیبت مظفر برنی طرف طرف یایلدیندن (۸۷۳) سنه هجریه سننده اوازه سلطنت واستقلالانی بااعلان دارالدینکی دلیربکرین تبریز و تقویول ایله پادشاه عنواننی احراز و دیاربکر والیاکنه اوغلی یعقوب بکی تعیین ایلدی .

حسن پادشاه بر وقتلرینرو تمالک عثمانییده دخی تعرض ایچون ارامقده اولدینقی وسیله بی خاندان جلیل الشان عثمانی به خصوصت کوسترین فرمان امراسنی تخریکده بولدیغندن فرمان امراسنی شو ایشغالانته قایلوب سلطان محمد ثمان حضرتلرینک سطورق

یوناه سلطان مشارالیهله حسن بک ارارنده منافرت حدودته بادی اولوب حسن بک تمالک محروسه عثمانییده مسارت قلدنقده و سلطان مشارالیهله ترسایتک اوزره تدارک عسکره الله تسیبه طرزوندن کفید بیورلسنی تکرار التماس اتکله وقتان کوسرتدیکی اقتضا اوزرینه او راتق رجاسینه مساعده بیورلدی .

سنه مذکورده قوه قیولی جهانشاه عساکر کلاه ایله دیاربکرکی استیلا ایچون درینچاندن حرکتله موش حوایسند قدر کلده که حسن بک تیارشیرابویوب عندالمطاریبه جهانشاه شهزوم و تقویول اولغله اذربیحان وحوالیسی کلا حسن بک بدضبطانه کدی .

حسن بکک اوچ شرفه صده و دایمکلده اولان طالع اقبالک شهیدسی خراسان وعراقین حکمداری بولنان ال تیوردن ابوسوسن خانک چشم ملا حظه سنی خیره ناک ایدیکدن قابنده بلوتوشان ناره حسدی قوه قیونلیرک حسن بک عمار به سنده شهزوم اولان افرادینک دخالت واعضا بلریده کور کله کله ابوسوسن خان (۸۷۴) تارخینده اوچچوز بیک عسکرله سمرقندن حرکت ایدیرک حسن بکک ممالکمه طوعری یوردی . حسن بک قوه قیونلیرک ایکی طرفده مخصوص متقی و کندوسنک خاندان تیموره عبودیت قدیمه سنی نامه مخصوص ایله ابوسوسن خانه بیان و اذربیحانک یدنده قاسینی نیاز ایلدی ایسه ده ابوسوسن خان « عسکر من ک دستان » دودینه داخل اولدقدنص کره جوانی ویرم « دیوب حسن بکک مبعوثلرینی طرف ایلدی .

شهر دیاربانک نامی اوزرینه تعینین صرف نظر ایدرک اردوی
 همایون ایله در سعادت عودت یوردیلر .
 حسن پادشاه (۸۸۲) سنه سی شوانک غره سنه و غات ائنگله
 تبریزده بنا کرده سی اولان مدرسه نصیریه یا چچه سنه و فوندر .
 حسن پادشاهک انقورلو محمد مقصودیک زینلک سلطان خلیل ،
 بهتوب بک ، یوسف مرزا ، مسیح مرزا ناملزده بدی اوغلی اولوب
 انقورلو محمد اصفهان والسی ایکن بیاسنن منارقله سلطان
 محمد نمان خضر نرینه یادلیجا شرف صهر تارینه نال اولس
 و یونکله مقصود بک پدرلرینک حیاتده وزینل بک مقولا ترجان
 عماره سنه و غات ایشیدی . حسن پادشاهک حین وفاتده
 سلطان خلیل ولایت فارس و بهتوب بک دیار بکر و مسیح میرزا
 اصفهان و یوسف میرزا بغداد والسی ایدی . سلطان خلیل
 بیاسنک برینه پادشاه اولدی (۸۸۳)
 اق قونلی حکمرننک مرکزی مدجه دیار بکر دن ادر بیجا
 قالدردیجی جهته رساله مرده و قوعاننک دیار بکر جولیسنه
 متعلق اولانلری یازلق لازم کور ایدده و قوعات منکوره حکومت
 مزبوریه متعلق اولان وقایع عمومی نک بعض قمبریه مخلوط
 اولدیندن تحلیلی اقاته متصیده سبب اولیبان وقایع تقریق
 اولدی ایدده متاسبت طبیه سی اولانلر بالنبور تحلیلی
 ایدله مدی .

عسکر یه لرینه فارشو بریاد و پریشان اولدیلر . حسن پادشاه
 قرمان اولانلر غناملردن انتقام لرینی الحق شرضیه و وزیر اعظمی امیر بک
 و همشیره زاده سی یوسف شاه رفاقتلرینه قرق بیک و جودلی براردو
 ترتیب ایدرک سوس و اما سیده طوغری سووق ائنگله مالک
 عثمانیدیک بعض محاررینی تخریب و یغما یه قویلدیلر . قرمان حاکمی
 شهرزاده سلطان . مصطفانک قونیه صخراسانده کی محاربه ده
 کورستردیکی بسالت ایران و قرمان عسکر لرینی بوزوب پریشان
 ایلدیکیندن حسن پادشاهک تدارکات عظیمه حریبه یه باشلا دیجی
 مبعوع همایون اولدوقده مراد پاشا قورمانده سیله بر قوه عسکریه
 سووق اولدیوی ایدده مراد پاشا فرات نهرینی کچمسیله برابر
 حسن پادشاهک دام کین و حله سنه طویلوب شهرزم و مقول
 اولدیلر .
 ابوالفتح سلطان محمد خان خضر تبری شو وقعه مؤله بی ایشندکده
 بالذات اخذ انتقامه قیام وعسا کر کلبه ایله اناطولی طرفنه کچوب
 حسن پادشاه اوزرینه هجوم یوردیلر . حسن پادشاه بر بیوک
 اوردو ایله فارشو چوقوب (۸۷۸) ربیع الاولنک اون ایشیمی کونی
 ترجانده بر قانلی محاربه و قوعوالدی . سلطان مشار اید خضر تبری
 اردوی همایونک قلیکله کنده ثابت اولدوق یانلرینده کی عساکرک
 بر تبری بیله سلاح قوللا تقسیرین صول جناح قوماندانی شهرزاده
 سلطان مصطفانک بر حله دلیرانه سیله حسن پادشاه منهنجا
 طاغیره فرار اولدی . سلطان محمد خان خضر تبری صدراعظم

(سلطان خلیل) فارس ولایتی اولدیغی سالده پیری حسن پادشاهک خبروفاتی الوب تبریزه عزیمت و مسند سلطنته جاوس ایشدر . ذاتا دناثله متصف اولدیغندن درحال فرنداشی مقصود بکی اعدام ایتکله اوسرده تبریزه بوتانان دیگر برادری و دیاربرکروالیسی یعقوب بک و شندذاهب اولوب والده سیله برابر دیاربرکره عودت ایتدی . تعیینان دولت وعلی العموم سیاه و رعایا از وقده سلطان خلیان نفرت ایتکله یعقوب بک سلطنتی اوزویه و بو مقصدک حصص ولی ایچون یعقوب بکله مختاربه باشلادیلر . بوسرهده عزندسی مراد بکک کدستان حوالیسینده دعوائی سلطنته قایمی اوزرینه سلطان خلیل انک غالمه سنی دفع ایچون تبریزدن حرکت ایتدکده یعقوب بک سورسریع ایله تبریزه عزیمت و قبول عامدایله اعلان سلطنت ایلدی . طرفین بکدیکری اوزرینه بالهجوم خنوی ارمانی کنارنده محاربه ایدرکن سلطان خلیل مقبول اولدی . مدتی التی آیدر .

(سلطان یعقوب) بن حسن پادشاه (۸۸۳) تاریخنده ایران سلطنتی بالاحراز دیاربرک و الیکنه امرادن سلیمان بکی تعیین ایشدر .
سلطان یعقوب سالت اولدیغی مسلتک مندودنه دوام اوزره ایکن شامده امیرالامرا اولان باش بک عسکرله دیاربرک هجوم ایلدی . انک دفعه غالمه سنه باقیسوله برابر کندی امراسندن باندیر بک قیام کوسوردی . ساوه فرزند باندیر بکله محاربه و جودینی ازاله

ایتنی حسن پادشاهه قرابت صهریه سی اولان شیخ حیدر صفوی بک خروتنی تعقیب ایتدی . شیخ حیدرک سلطان یعقوب خاندا ننه قرابت صهریه سیله برابر باشنده می صوفیرک کتکی خروچندن طولانی فساده میل ایدلره میدان جرات اچه جنی ملا حظده اولدیغندن (۸۹۳) تاریخنده دیاربرک والیسی سلیمان بک قومانداسیله سوئی اولتان عسکره مقابله ایدرکن شیخ حیدر مقبول اولوب ارغلاوی سلطان علی وسید ابراهیم و اسماعیل اصطنغر قلمه سنده حبس ایلدی . سلطان یعقوب برهدت غالمه سرزجه مسند حکمرانیده امرار اوقات و (۸۹۶) صغرنده وفات ایتدی .

سلطان یعقوبک وفاتده ابق فیوزیلیرک بر طاقی حسن پادشاهک اوغلی مسیح میندانی و اتابک صوفی خلیل اله هواداری سلطان یعقوبک اوغلی بایسنغری مسند سلطنته او طورتق استیبرک ایتی طرف ارازلنده بر یوک مخالفت قیوسی ایلدی . مسیح میرزا اله باندیر بلرک بر طاقی مقبول اولوب سائر هوادارلرک هر بریسی بر طرفه قاچه قله لسان مظفریت بایسنغری القشلا دیغندن بایسنغر سرعته تبریزه طوغری عطف عنان عزیمت ایلدی .
(بایسنغری میرزا) تبریزه بعد الوصول مسند نشین سلطنت اولدندن صکر اتابک صوفی خلیل عنان سلطنتی دست اختصاصه الوب عنفیت وجبروتتی عمالک ارایه تک هر طرفنده کوسرتکه باشلادی .

دیار بکر والیسی سلیمان بک هم صوفی خلیفک دشمنی همیده. اتا بکک منصبک رقیبی ایسی . صوفی خلیفک هر طرفه شایع اولان تفرده و استقلانه طبعانه دینقدن دیار بکر دن بر بیک اردو جمع و استحصایله یوزینی تبرزه چوردی . بایسنقر و صوفی خلیل و اسکله کجه ده قارشو چقدیار ایسه ده تهرزم و صوفی خلیل مقبول اولوب سلیمان بک بایسنقر میرزایه اطاعتله سلطنتده ایقاسنی التزام ایندی . لکن سلیمان بکله صوفی خلیل بر بریله اوغراشور و بایسنقر کلاسی استقلالی ایکی غاصبک اراسانه چکشدریلان مال معصوب کی پارچه منوب طور کزنی اق قیونلی طایفه سی ایسی بو کشاکشدن قورنارمقی ایچون سلطان خلیل زماندن برو ایچق جصارنده محبوس بولان حسن پادشاه زاده مقصود بکک اوغلی رسم میرزایی حکومته کچورمکی قرار اشدر دقلرندن اق قیونلی متعیناندن امیر الامرا ایبه سلطان رسم میرزایی کچورمک ایچون الخفده کیشیدی . رسم میرزا جصاردن چیمسوله برابر باشنده بک چوق عسکر طوبلاندی . سلیمان بک صوفی خلیفک ازاله سیله و استقلال بککالاندی « دیرک صوفی خلیفک عظمتنه وارث اولمقی خولیا ایدر کن تبرزه سربر حکومته مقصود بک زاده (رسم میرزا) نک او طور دینقی کچیده ایسه بایسنقر سلیمان بک عماریه اتکک استدر ایسه ده مقنقر اوله مقنقرندن بایسنقر قاین پداری شیوانشاهک یانده و سلیمان بک دیار بکره فرار ایسی .

(۸۹۸)

سلیمان بک مقدهما دیار بکر اشراقندن دانه خلیل بکک برادر زاده سی اعلام ایشیدی . دولت مشوعه سنک نظرندن سقوطی اعتبار ونقودجهده مقوطنه یادی اولدینقدن دیار بکرده واقع حسین بک جامنده اختسال ایدر کن خلیل بکک اوغلی علی بکک سیف انتقامیله مقبول اولدینقی تبرزه ایشدیکله دار سلطنجه تنوینت حاصل اولوب دیار بکر و ایلیکله حسن پادشاهک رادروی قاسم بک تعیین اولندی (۸۹۸)

شیخ حیدر صفویک وجودی ازاله اولندقدن صکره اوغلی سلطان علی و سائر متعلقاتی سلطان یه بک امریله اصطنقر قلمه سنده حبس ایدر بکی یوقارده بیان اولمشیدی . رسم میرزاک چلوسنی متناقب شیخ حیدرک مختلسارندن برجهیت عظیبه شروانه فرار ایش اولان بایسنقر میرزایه یهت ایلدکلرندن بایسنقرک طرفدار لری بو سببدن اوتوری کتدکجه چونالدینقی و شیخ حیدر زاده لک نقوذلرنده تأثیر طبیعی بولندینقی جهته اصطنقر قلمه سنده محبوس سلطان علی و برادر لری سید ابراهیم و اسماعیل اطلاق ایدیلرک بایسنقر میرزا علیهنه سوق ایچون ترتیب ایدیلان اردو قوماندانی امیر الامرا ایبه سلطنتنه ترفیق اولندیلر . شیخ حیدر زاده لک اطلاق اولندقلری شایع اولسیله برابر بایسنقرک اردو سنده بولان صوفیلر ایبه سلطنتک قوماندنده کی اردویه ایچقانی ایشلردر . شوار و کدر صوبک مغربنه بکشدکده بایسنقر عسکر یله قارشو لشوب ایکی اردو ارازلنده بر قاج کونلر مجاریبه و قوعوبلدی ایسه ده

قم قتلخانه عزیزتله بایستغورک و فاندن برو شروانشاهک بز جهانبند
صفتش اولان سلطان مراد ابن سلطان به قوب نامنه خطبه
قرانت ایتدیروب سلطسان مرادی جلب ایچون شروانه فاصرد
کوندردی .

ایبه سلطان سلطنت ارباندی سلطان مراد نامنه بالاعلان انک
جلب و یعنی انبانی استحصال ایله مشغول ایکن احمدیک
عمار به سنده فرار ایدن یوسف میرانک اوغلی میرانحمدی بزحاکمی
مراد بک استعجاب و سریر سلطنته او طور تمنی مراد ایلدی .

میرزا محمدک براندی الوندیر میرزادخی کنیرانک عمار به سنده صکره
دیاربکوره فرار ایلدیکدن دیاربکر والیسی قاسم بکده سلطنتی
الوند میرزا نامنه اعلان ایله زمام اداره بی کندی انه الی .

سلطنتی طرفدن کرمان والیسی ایبه سلطنتک ملیر می اولان
سلطان مراد، دیگر طرفدن یزد والیسی مراد بک مستعجب
میرزا محمد، بریاندن دخی دیاربکر والیسی قاسم بک استعجاب
ایتدیکی الوند میرزا دردست ایتمک چاشوب میرزا محمد بزحاکمیله
ایبه سلطنتک قوه عسکره سنه کیغیده بالتصادف غوغایه طوشتمله
ایبه سلطان، مقبول اولدقدنصکره دائره انزاندنه بوانان سلطان
مراد شیرازه فرار و میرزا محمد مظفر تبریزه عزیزتله سلطنتی احراز
ایتدی . (۹۰۳)

(میرزا محمد) مجالس سریر سلطنت اولدقدنه دیاربکوره بوانان

غلبه هیچ برطرفه میسر اولدی . بایستغور میرزا احمد بک و شروانه
و ایبه سلطنتان ایله شیخ حیدرزاده لر تبریزه حودت ایلدیلر .

بومدن صکره شیخ حیدر زاده ترک اتاعی کتدیجه تکثرو بوشال ایسه
رستم میرزایی توشیم ایتدی کندن بونلرک ازاله سنی امر صواب
کورندی ایسه ده سلطان علی رستم میرانک ارهام وافکارینی حسن
ایتمکله بولنی بولوب برادرلینی استعجاب واریدیله فرار ایتدی .
رستم میرزا ایبه سلطنتان رفاقتله سوق ایتدیکی عسکر اربیل
جوارنده عمار به ایدرک سلطنتان علی مقبول اولدیفندن برادرلی
سید ابراهیم و اسماعیل کیلامه طوغری فاجده لر .

یوقاروده کوستر ایدرکی اوزره حسن پادشاهک اوغلی اغورلی
محمد بک خاندان عالیشان عثمانی به دظالت واحراز شرف صهرتله
حسن پادشاهدن مقدم وفات ایتدی . اوغلی وابوالفتح سلطان
محمدخان حضرتلرینک سفیدی احمد بک اوغلی حکومتی ضبط
ایتمک اوزره طرف دولت علیه دن ترفیق ایدیلان اردو ایله تبریز
اوزرینه یور یوب رستم میرزا عمار به ده مقبول ارنغله (احمد بک)
تبریزه دخول و سلطنتی اعلان ایتدی (۹۰۲)

لکن احمد بک خست فوق العاده سی حقدنه نفرت عمومی به بادی
اولدیفندن ولایات والیری عسکره علیه نه قیام ایلوب کیرانه کیده
جریان ایدن عمار به ده جاوسندن اتی او صکره مقبول اولدندر .

احمد بک علیه نده کی فسادک مر تبرندن کرمان والیسی ایبه سلطان

الوند میرزا دیار بکر والیسی قاسم بکک اطوار و معامه سبندن
کنندنی استحباب بهانه سببه برداعینه استقلال آری حس اندر کنندن
قاسم بکدن مفارقت و اندر بیجان حوالیسه عزیزت انگاه دیار بکر دن
حرکتندن اندر بیجان حوالیسنه و صورتنه دکن تصادف ابتدیی
محلاره تقدر عسکر آنکه بارار آدم وار ایسه کندوسنه اتباع
ابتدیلر • الوند میرزا حوالی مذکوریه واصل اولدقه میرزا
محمدی تبر بزدن طرفه کافی بر قوته مالک اولدله میرزا محمد مقاومت
ایده میه چکنی الدینی خیر بردن استقلال ایلدیکیندن تبریزی ترک
وسلطانییه فرار ایلدی • (الوند میرزا) تبرزه واصل
وسر سلطنته جالس اولدی (۹۰۴)

سلطانییه فرار ایدن میرزا محمد حوالی عراقیهیی وسلطان مراد
شیراز حوالیسی ضبط اینگله الوند میرزا تک انده یا لکر تبریز
واذر بیجان حکومتی قلوب شو اوج ذاتک ایادی کشتاکشله
بولنان کالای سلطنت اوج پارچده بولندی •

میرزا محمدک حوالی عراقیهیی ضبط ایلدیکی شیراز و عراق
حوالیله بیی نهمه مش اولان سلطسان مرادک مسعودی اولدقه
قوة عسکریه ایله شیراز دن و میرزا محمد لاجل المقاتله سلطانییه دن
حرکت ایدرک انصافهان نوا ایستاده واقع خواجه حسن نام میرالدو
ابکی عسکر بر برینی قارشدولدی • طرفیندن تسویه صفوی و اعمال
رماح و سیوفی ایله استناد ایدن محاربه ده میرزا محمد شهرم و سلطان

مرادک ید مظفر بیدله مقیداً محبسه القسا اولدورق سلطان مراد
خطه عراقیهیی دخی ید استقلالنده اولان حوالی شرازیه به ربط
ایله داره ملکنی توسع ایندی •

سلطان مراد کشتورکشانق افکار یله ساوده بولندی حاله امراء
ایرانییی داره اتفاقنه دعوت و تشکیل ابتدیکی اردوی عظیم ایله
ساوده تبریزه طوغری حرکت ایدرک الوند میرزادخی بیدنه کی
مالکدن بر بولک اردو ترتیب ایله سلطان مرادی استقباله چقدی •
الوند میرزا ساین نام موقعی وسلطان مراد اورایه درت فرسخ
بر محلی معسکر اتخاذ ایوب ایکی طرفه اسباب محاربهیی تسویه
اینگله اکن ابو خیره نامنده دردرویشک اصلاح ذات البینه غیرتیه
ممالک دیار بکر و اندر بیجان الوند میرزاده و ممالک عراق و فارس
و کرمان سلطان مراد پدنده قانق اوزره بینلرنده مصالجه منبهقد
اولوب الوند میرزا تبریزه و سلطان مراد فرزونه کندی •

اق قیونلی ممالکدن بشقه بشقه حکومتله انقسام یله قوتلریک تقریبی
و ارالرنده خصومت و انشقاق کیرسی دولتلریک سطوتی محو
اینگله سببیت کوستریدر کندن رسم میرزا زمانده کیلانه قاجمش اولان
شیخ حیدر زاده (شاه اسماعیل) هنوز اون ایکی باشنده ایکن
قره قیونلریک اختلاف و انشقاقلرندن بالاستفاده خروج ایندی •
اهالی ایرانیه تک یک چوغی ایسه شاه اسماعیلک خاندانه اولان
اخلاصلرینی اغنام سوداسیله برلشدوروشاه اسماعیلک اعلان
خروشی متعاقب باشنه طویلا ندیلر

(۹۰۵) تاریخنامه بر جهت عسکریه ایله شیرانه هجوم ایدرک
شیروان حاکی فرج یار یکریمی بیک سواری والی بیک پیاده ایله مقابله
ایتدی ایتمدهده شاه اسماعیل بیک یکردن زیاده اولیان قوه
عسکریه سنه فارشوجعتی بریشان و کندوسی مقبول اولدی . شاه
اسماعیل شیروانی ضبط ایدرک مذکور باکو قلعه سنی محاصره و ضبط
ایتدی . اقی شغاقب کلستان قلعه سنی تحت محاصره ایلدی
تبریزده حکمران اولان اقی قیونلی الوند الوند میرزا شوبلانی ناکهانی بی
طرفی ایتک مقصدیله جمع ایتدیکی عساکر نایب ایله (۹۰۷)
تاریخنامه شاه اسماعیل اوزرینه کدرک تخجوران زبده برهونک محاربه
ایتدیله ایسدهده بوزیلوب دیار بکره فرار و چوقی کچمندن وفات
ایتدی . شاه اسماعیل اوسته تبریزده قشلابوب مذهب امامیه بی
ترویج ایچون سذرله کوسرتدیکی جبر و تهددی بدرجه فوق الماده
واردی . باباسنک انتقامی الیق دهانه سیله بک چوق بیکاه مسلیک
قانلرینه کیروب جنازه لرینی اتشه یاقدی . صوفیلر شاهک توجه
و فیض باطنینه مظهره تاله زرع لرجه ندلی شوبلانی اولتی ایچون
شهادتک قانلرینی شراب و یاقلان جنازه لرک اتلرینی کباب اتخا
ایتدیله .

شاه اسماعیل (۹۰۸) ده استیلا ایچون عسکرله خطه عراقیه
هجوم ایدرک خطه مذکوره حکمداری اقی قیونلی سلطان سراج شمش
بیک عسکرله قارشولدی ایسدهده مغلوب اولوب شیراز طرفه فرار

ایتمکله (۹۰۹) ده شیرازده شاه اسماعیلک یداع تصابنه کچدیکندن
سلطان مراد دیار بکره قاچدی .

اقی قیونلر طرفلرندن دیار بکره والیسی بونان قاسم بک (۹۱۱) ده
وفات ایلدیکندن اوراده بونان سلطان مراد موصلی (امیر بک) ی
دیار بکره والیاکنه تهن ایتدی . سلطان مراد اوتار تخنده دیار بکر
شهرنده وفات ایلرک اقی قیونلی دولتی منقرض اولدیکندن امیر
بک هیچ برسر جهه بوط اولقسنزین دیار بکرده حکومت ایتدیکن
شاه اسماعیل (۹۱۳) ده دیار بکره طوغری کلدیکندن امیر بک
دیار بکره شاه اسماعیله نسیم ایلدی .

شاه اسماعیل تاریخ مذکوره ایناچلو محمدخان دیار بکره والیاکنه
تعیین ایلوب (۹۲۰) سنه سی رجسک ایکنجی چهار شنبه کونی
یاوز سلطان سلیم خان حضرت تلو به شاه اسماعیل یلرینه وقوع
بولان چالدران محاربه سنه استاچلو محمد خان مقبول اولغله
شاه اسماعیل محمد خانک برادریمی مرکزسی ایشتمسی قرمقلق
دیار بکره والی تعیین ایتدی

سلطان سلیم خان حضرت تلو بیک دیار بکره شهرینی شاه اسماعیل
یادین زنده مأمور بیورمش اولدیقی میرالمرای بقی محمد پاشا
دیار بکره طوغری کلدیکنده (۹۲۱) سنه سی شعبانک اولغنده
اهالی دیار بکره محمد پاشایه نسیم ایتکله شهر مذکور اوتار تخنده
دولتیه عثمانیه تک مالک محروس لرینه منضم اولدی .

دور اسلامه قدر وقایع تاریخیسی اوائل رساله ده مندر دور
مذکور دن آل جهاندک ستوطن قدر اوره به حکم ایملر دیار بکره
حکم ایملردن عبارتدر .

آل جهاندک تاریخ انقراضی اولان (۳۶۹) سنه سنه نصره اوره
شهری بنی نبر رؤساستدن عطیرک بدتلمکنه کچمشیدی عطیر
بد اخلاق و شریر برادم اولوب کدوسی اداره اموردن تسبیله
مستاد اولدینندن امور حکومت نایی احمد نامنده برذاتک بد
اداره سنه ایملی . عطیر عومک نظرندنه منفور و باعکس نایب
احمد جهاندک یاننده ممدوح و مستکوره اولدینی خانبه عطیر حسدن
ناشی (۲۱۶) تاریخنده نایی مناسبتسر بر صورتله مؤرخنده
وقبل ایملمی .

بومعامله دن عوم اهالی تأسیف و عطیر خنده تهور کورستر کلرتدن
اورفندی ضبط ایتمک اوزره دیار بکر جهمداری نصرالدوله بن مروان
ایله خنابره به باشلادیلر . نصرالدوله سنه مذکورده اصحابندن
زنگ نامنده بریسی اوره به مناسبتین وارسال ایملی . اهالی
عطیر بنی طرف ایملدیلر . عطیر حلب جهمداری صالح بن مرادسن
استغناغ ایتمکله صالح بنه ماکنک عطیره اعاده سنی رجا ایملدیکندن
نصرالدوله امور حکومت کندی نایی طرفندن اداره اولنق اوزره
اورفندی عطیره اعاده ایملی . عطیر اوره به عودت ایملکدن
صکره نصرالدوله نایب زنگ برضیافت تربیب و نایب سابق

خلاصه تاریخیه لرندن اسبو رساله من لک اساساً بحث ایملدیکی دایره
جزیره مابین النهرین قطعه سنک دوات اموزه زمانندن برو جزیره
نامنی الش اولان قسم سنه ایسنک یعنی دیار بکر یولایتنک لاورنن شسته
شمدیکی هیتیه خربوت و اوره قدرنک جزیره قطعه سنه بولنان
قسلرینک و برده رأس المین حوالیسنک شال اورتلری محالردن
عبارت اولدینندن وقایعک اشتراک طبیعیسی اوزرینه دایره
مذکوره خارچنده بولنان و تحویل قبول ایده میان مادلر بالطبع
درج اولمشدر . دایره مذکوره بلادندن و اکثر قتلرده دیار بکر
سر بولتاندن ممدود بولنان خربوت و اوره به متعلق خلاصه
تاریخیه من رساله مندره بحث اولمشده مناسبات طبیعی دن اولوب
خربوته متعلق وقعاک خلاصه سی بر درجه به قدر دوات
ارتقیه ننگ خربوت شبه سنه درج اولمشدی . اوره قدرنک قوعات
مذکوره عومیه سره سنه بحث اولنان وقایعندن خارچ بهمن
وقایع وجه اتی اوزره در .

- ۱۷ -

بلاد جزیره دن اوره قدرنک خلاصه تاریخیه سی

(۳۶۹ - ۹۲۲)

اورفندک نام قدیمی (قبرهوا) اولوب یولکایونایر (ادس) و عربلر
(رها) ددر ایملی . بایسنی نمرود اولدینقی اکثر تاریخلر
یازیه بور .

مقتول اجرك اوغلی خفاً جلب ایوب عطیر منسافنه کاهدن
چقدنک نصکره قتل اتمینه دار تعلیمات وردی . اودخی الدینی
تعلیمات وجهله عطیر اروب اولردی ، عطیرک منسوب
اولدینی بنی نمبر قبيله یی بونی ایستادکارنده سلاحدوب زنگی
اورفندن چوتارمی اوزره هجوم ایتدیلر . زنگ عسکر جمیله
مدافعه یه قیام ایتدی ایسده خاربهده مشول اولدی . حیاح
بن مر داس اورفدنک ابن عطیر ایله بنی نیردن ابن شبله اعطاسنی
رجا ایتدیکدن نصرالدوله قبول و تسلیم ایلدی .

(۴۲۲) تاریخنده ابن عطیر کندی حصه سنی یکر می بیک التون
بدل ایله روم ایبراطوری اورمانوسه فروخت ایلدیکدن روم
عسکری اورفده دخول و ابن شبله طرد ایتدیلر . اورفده
بولان ملت اسلامیه حته روملرک کوسترمدکلری اذا و حقاتر
قالیدینی کچی جوامع و مساجیدی تخریب ایتدنرندن دیار بکر
حکمداری نصرالدوله ننگ سو فی ایلدیکی عسکراورفدهی محاصره
وضبط ایتکله روملر برجلره و شهرده کی خرسیتانلر کینساره
سن و النجا ایلرک نصکره روملراون بیک نفردن مر کب براردو
ارسالیله نصرالدوله ننگ عسکونینی بوزدیلر . حران جاکی ابن
وثاب نیری توسطیله نصرالدوله و روملر میسانه زنده مصالحه
وقوعبولدی . اورفده روملرک یدنده قالدی .

(۴۲۷) تاریخنده حران ساکی ابن وثاب ایله ابن عطیر جمع ایتدکلری

عسکری دیار کردن امانه اونان عسکرله بر اشدروب هجوم
وروملری بالخاصره عنوة سوبدا (قزه جورون) قصه سنی ضبط
ایتدک نصکره کیدرک اورفدهی محاصره ایتدیلر . اورفده زاد
ونخار کادجک بولار مسدود اولدی . اورفده نهاد یاک بیک بشپوز
درهیدن سبارت اولان بر مکوک بر دیناره فولادی . اورفه
بطریق بولنی بولوب کیر ایچده محاصره دن خروج و روم ایبراطور ننگ
یا نه عزیزتله امانه ایلان عسکری بالاستحجاب عودت ایتدکده
عساکر اسلامیه مناسب موقعلرده کین اتخاذ ایتدکلرندن بخت
روم عسکری اوزرینده هجوم و چونغنی قتل ایوب بقیدالسیوفی اسپر
ایتدیلر . بطریقده اسپر ایچنده ایدی ، بطریق واسرائیل ارفده
فارشوسند کورتورور محضورینه خارچدن ارانه و شهر تسلیم اولمز
ایسه هبستی اولدر جه کلرینی یوکسک صدا ایله تبلیغ ایلدکلرندن
اهالی اورفدهی تسلیم ایلدیلر ایسده شهرده کی روملر قلعه یه
قیاندیلر . عساکر مسلمین شدتله محاصره یه دوام ایلرک ابن وثاب
روملرک رؤس مقطوعه لرندن یوز التمش دوه بوی دیار بکره
کوندردی . اطرافده بولان روملر حسان بن جراح الطائی ایله
باشوب عرب و روملردن بشیک نفر سواری طوبلانغله شو فرقد
جمعه اورفده کی روملره مساوت ایتک اوزره کیدرک انلری
مضایقندن تخلیص ایلدیلر . روملراورفدهن حقوق حرانه هجوم
ایلدکلرندن اهالی مقابله به باشلا دینی ابن وثاب بر قیده ایکن
خبر الدفده بر شوب حرباً روملرک اکثرینی اولردی . بشیالسیوف
اورفده چکلدیلر .

جده سی اهل صلیبیه موافقت ایتمکله اهل صلیب رؤسا سندن
 رؤسایین تاریخ مذکورده اورفته بی ضبط ایلمدی . متاقباً رؤسایین
 وفات ایلوب قس بردویل اورفته بی متصرف اولدی .
 (۴۹۷) ده ماردین حکمداری ستمهان بن ارتق ایله موصل حکمداری
 شمس الدوله چکرمش خابورده برلشوب اهل صلیب علیه ندیه
 بایتنفاق غزابه کتدیله . نهر البلیخ اوزرنده انتقاء طرفین وقوع
 بوغاله عساکر اسلامیه انهرزام کوسغدی . اهل صلیب ابکی
 فرسخ قدر تفتیب ایزد کدکدنصرکه ستمهان و شمس الدوله یوزلری
 دشمند چوروروب اهل صلیبی تارهار ایتدیله . منهرزمین اهل صلیب
 ایچینه بو انان اورفته متصرفی قس بردویل اسپر اولدیندن ستمهانک
 چادرده حبس ایلمدی . بو صردهده شمس الدوله و ستمهانک
 عسکراری اراسته غنایمندن طولای منازعه دو شکتد شمس الدوله نک
 عسکرلی بفته هجوم ایلوب قس چادردهن الدیله . ستمهان ماردینه
 عودت ایلمدی . شمس الدوله قس یانزه اولدیغی حاله کیدرک
 اورنده بی محاصره و اون بش کون درام ایتمشیکن ضبط ایده یوب
 موصله عودت و قس براب کورتوروب موصلهده حبس ایلمدی .
 قسک اسارتندن صکره اورفندی انطاکیه متصرفی مانقریه ضبط
 ایلمدی .

شمس الدوله نک فوتندن صکره موصل حاکی اولان چاولی (۵۰۴)
 تارخندهده بعض مرتبه فدیقه نجات ورمک و اهل صلیب بدلنده کی
 امرای مسلیمی اطلاق و عذر الایجاب عسکرله کدنورسته معاوت

(۴۶۳) ده سلجوقی سلطان اب ارسلان اورفندی محاصره ایلمدی
 لکن ضیبطه موفق اولدیدی . (۴۷۵) ده موصل حکمداری
 شرف الدوله اورفته هجوم ایلمدی ایسدهده اوربدهده قطع اوانان
 روم سکدرینه شرف الدوله نک اسپرینه نقش اولتیق اوزره عقد
 مصالحه ایلدیله . (۴۷۹) ده سلجوقی سلطان ملاکشاه اورفندی
 بالمحاصره اورفته یزیدی کندیله اطاعت ایتمک اوزره محصله ایلمدی .
 (۴۸۶) ده شام حکمداری تاج الدوله نقش اورفندی تضییق
 ایتمکله نقش پرنس کندیله مطیع اولتیق و اورفته و ملحقاتی
 جوامعه ندیه خطبه ناعنه قرانت اولتیق اوزره عقد صلح ایلدیله .
 (۴۸۷) ده نقش اذر بیچاننده منهرزم اولوب حلبه عودت ایلدکده
 موصل و ایلیقی اقسقر اورفندی پرندی یوزان ایله اتقاق و سلطان
 برکیاریق دخی بونله امداد ایچون امیر قره بوغانی ارسال ایلوب اشبو
 متفقین حلبه طوغری کیدرکن نقش سسکرله التابله نهر بیمن
 یاننده تلاق و طرفین وقوع بوغاله بالمحاصره متفقین اولدیله .
 اقسقر اسپر اولوب قره بوغان بوزان برلکده خزیدوام و نقش ایکیسینه
 اسپر ایتد کدنصرکه اورفته ادم ارسالله شهرک کدنورسته تسلیمه
 دائر وقوع بولان تکلیفی قبول ایتمک لرندن بوزانک باشی کسوب
 کوندرمه کله اهالی اورفندی نقشه تسلیم ایلدیله .

(۴۹۴) ده اهل صلیب طائفه سنک شام و انطاکیه طرفلنده کی
 تجاوزاتی صرستهنده اورفندی ضبط ایچون اهالیسیله مختار لاری
 اوزرینه اورفته اهالیسنک اولوقت چوغنی خرستیان بولمقدن ناشی

اینگ اوزره تهده ادر بط ایوب شوته هدهاته رهن الدفد نصیره
 لاخل الاطلاق قس جه بر قلمه سی محافظه سنده بر ان سالن مالک
 ارسال ایتدی . اهل صلیک فرسان شجما نندن تلبا شحصاحی
 وقسک خاله زاده سی اولوب وقعه سابقه ده اسیر اولشیکن یکرمی
 یک انون فدیة نجات اعطایله قورتلش اولان زوسلین جهیره
 کیدرک نفسی ترهین اید کد نصیره قس صابور بولدی . جاوی
 جهیره کتدکده زوسلینک وقسک قات رادرلرینی رهن الوب
 زوسلینی دخی اطلاق ایتدی . زوسلین راغند قد نصیره منجه
 وقس انطاکیه کیدوب طنغرید کد سوسنه اوتوز اویج یک دینار
 و بعض اسلحه وایس واسب کی شیلر و بری ایسه ده قس اور فدنک
 ردینده طلب ایدیکنده طنغرید موافقت کوسرمدی قس اورادن
 تلبا شمره کیدوب زوسلین دخی یانه کلدیکندن اور فدنک ضبطی
 تلبا بربینی فلان کره به باشلا دیلر . ایشلری قوت بولزدن اول طنغرید
 عسکرله اوزر لرینه هجوم ایلدی . یئلرنده محاربه وقوع بولدی
 ایسه ده ایش برکونه فصل قبول ایتکسکسین طنغرید چکیلوب کندی .
 قس سواد حلبده بولدیغی یوز ایش نفر اسیر ای سلینی اکسا
 و تاطلیف ایله جاوی به کوندردکن صکره زوسلین ایله برانکه
 طنغریدک متصرف اولدیغی برره صارونلین ایلدیلر . طریفینک
 هر بریسی بر طریفان استمانه ایله تکثیر جمعیت ایدرلر اوردنه ایچون
 محاربه شیده به باشلا به چقاری سرده د بطریشلری یئلرنده باتوسط
 سنه مذکوره صفرینک طغوزنجی کونی مسلحاً اور فده قسه اعاده

اولادی . قس اور فده بولنان اسرای مسلینک هبسنی اطلاق
 ایلدی . سنه مذکوره ده قس ایله انطاکیه متصرفی طنغرید
 ار اسسندده خصومت وقوع بولوب جاوی قسه مساوت ایتکله
 طنغرید منهزم اولدی .
 (۵۱۲) ده قس قرالی بندوبن وفات ایوب حین وفانده برینه
 اور فده برنسی قس بر دویلی توصیه ایدرکندن وصیتی اوزره قس
 قدسده سندنلین حکومت اولوب اور فده یوقاروده مذکور الاسم
 تلبا شمر متصرفی زوسلینی تعیین ایلدی .
 (۵۱۵) ده بنی ارتقدن بلک بن بهرام اور فدی شامسره ایدرک
 محاسره خبلی مدت اوزادی ایسه ده انه مودی . اوارالق زوسلین
 کیدسه به کندیکن ایشدیکندن بلک در تیوز ائلوا یله اوزر یله هجر
 و یانده کی غایبه کنی قتل ایله زوسلینی وخاله زاده سی قلیبی امیر
 ایتدی . زوسلین خلاصی ایچون هر در او فدیة نجات وحد
 ایلدی . بلک اور فدی الدیجه بر ایدجی جوانی وردی .
 زوسلین و قلیبی خربوته کوندربولوب اوراده حبس ایلدیلر .
 بلک (۵۱۸) ده مسالک فتحیله مشغول ایکن خربوت قلمه سنی
 بنده اهل صلیب استیلا ایتکله اوصروه زوسلین قلیب حبیدن
 چتوب اور فده عزیمت ایلدیلر . بلک خبر المسیله بر او خربوتی
 حرباً اهلی صلیب الیرندن کیروه ایتدی .
 (۵۳۹) ده موصل حکمداری حماد الدین زکی اور فدی سرباً
 زوسلین یندن ایشدر .

(۶۳۳) ده ملك انكامل عسكرله مصردن بكار حركت و حران و اورقدهي كيتياد يندن اخذ ايله ملك الاشرفه اعطا ايتدي .

(۶۳۵) تاريخنده اورفه و حران خوارزميلرك يد استيلارينه بكمشدر .

(۶۳۸) ده حلب عسكريله خوارزميلرك اورفه قريده و قيه و ولان محاربه لارنده خوارزميلر منهزم و يریشان اولغله اورفه و سروج ورغه و سائر بعض بلاد حلب حكمداري ملك الناصر يوسف يسيند بگدي .

(۶۴۸) ده ملك اناصر سلطنت مصره نائل اولاريندن اورفه حكومتی حلبه منضم اولق اوزره ملك المعظم تورانشاهه توجه ايتدي .

(۶۵۸) ده حلب و اورقدهي بلاد سائر ايله برابر هلاك اولسا استيلا ايتدي . هلاكونك شام حواليسنده عساکر مصريدن انهرامي و قونندن صكره حلب و حجا و اورفه ينه ملوك اوييه يدينه كچوب (۷۹۸) ده اورقدهي تيمور ضبط ايتدي . تيمور ديار بكر و اورقدهي اقي قيونليره و برمكله اقي قيونليردن صكره شاه اسماعيل (۹۱۳) تاريخنده ديار بكره برابر اورقدهيه استيلا ايتيدي .

يقتلي محمد پاشا ديار بكر و كردستان دارلرنده واقع ممالك فتحنه موفق اولاريني وقت اورفه شهرينك ضبطنده دخی سهولت

(۵۴۱) يده عماد الدين زكي وقت ايتديكندن روسلين اورقدهي محاصره ايتيرك قلعده بولنان مسلين مدافعهده بولنديلر . حلب حكمداري نورالدين محمود بن عماد الدين زكي عسكرله اورقدهيه كلدكده روسلين فرار ايتكله اورقدهي نورالدين ضبط ايتدي . نورالدين صكره اوغلي ملك الصالح حلب و اورفه يه حاكم اولوب (۵۷۸) ده سلطان صلاح الدين ايوبي اورقدهي ضبط و مظفر الدين الدين كوكوزي به اخذ ايتدي . (۵۸۶) ده مظفر الدين يندن اخذ ايله حياهه علاوه برادرزاده سي ملك مظفر تقي الدين بن شاهنشاهه و يردي . (۵۸۷) ده ملك مظفر وفات و ملكي اوغلي ملك المنصور ناصره انتقال ايتدي .

(۶۱۷) ده ملك المنصور فوت اولوب اوغلي ملك الناصر صلاح الدين حجا و اورقدهي ضبط ايتير . اولديني سائده ملك المعظم اورفه ايله سروجي ملك المنظر شهاب الدين نازي ابن ملك العادله بالاعطا ملك عهد سنه تقرر ايتدي . متتابعاً ملك المنظر ك برادري ملك الاشرف مومني ميغارقين و اخلاطلي ملك المنظره و سروج و اورقدهي كندوسبي الدير .

پادشاه روم كيتياد بن كيتيسرو ايله ملك الاشرفك برادري ملك الكامل مياندلنده (۶۳۲) ده تحدث ايدن خصومت اوزرينه ملك الكامل مصردن عسكرله خربوت طرفه عزيمت و كيتياده محاربه ايتلكده كيتياد غلبه ايتكله ملك الكامل عسكريني برزسان و كيدر ك حران و اورقدهي بالمحاصره ضبط ايتدي .

حاصلین اولدیغی نین شهر مذکور و مصتاقانی طرف دولتدن
 عهد سنه توجیه اولان پیری بك نام ذات عسکرله بالمحاصره
 (۹۲۲) سنه سنده ایرانلریلدن اخذ ایتمکله دوات علییه

عثمانیه نك ممالك محروسه لرینه منضم اولدی .
 بلاد جزیره نك درات علییه عثمانیه زمانه طأد وقایع تاریخیه سی
 تاریخچه مزك او جنجی قسیمی اولوق اوزره ان شاه تعالی بوندن
 صکره ترتیب اولنه جغندن شهیدلک والیرك اسم و تاریخ مأمور .
 یقلمنی مشر جدولک آتیده درجیله اکتفا قلندی .

Institut kurde de Paris

سالنامه دیار بکر

۱۲۸۶ - ۱۳۲۳

OSMANLI DEVLETI'NIN KURULUSUNUN
700. YILI ANISINA

DİYARBAKIR
BÜYÜKŞEHİR
BELEDİYESİ